

Horiepiskopos Gabriyel AKYÜZ

TÜM YÖNLERİYLE SÜRYANİLER

ܐܠܗܐ ܕܡܕܢܚܐ ܕܡܕܢܚܐ ܕܡܕܢܚܐ

Horiepiskopos Gabriyel AKYÜZ

TÜM YÖNLERİYLE SÜRYANİLER

ܬܘܡ ܝܘܢܠܝܪܝܬܐ ܣܘܪܝܝܐܝܬܐ

MARDİN - 2005

Kırklar Kilisesi
Çabuk Mah. 217 Sağlık Sk.
No: 8, 47100 - MARDİN
Tel: (0482) 212 10 39
Fax: (0482) 212 66 07

Copyright: Hori episkopos Gabriyel AKYÜZ
1. Basım: Aralık 2005

ISBN: 975-8233-13-0

Fotoğraflar: Hori episkopos Gabriyel AKYÜZ

Ön kapak:
M.S. 1.yy.dan kalma Urfa Süryani kraliyet ailesinin
mozaik üzerinde işlenmiş portresi.

Arka kapak:
M.S. 586 yılında Urfa Metropolitisi Mor Rabule
tarafından yazılmış bir İncil. Fransa'nın Floransa ilindeki
Loranziana Kütüphanesi'ndedir

Baskı: Anadolu Ofset - İstanbul
Tel: (0212) 567 13 89, 493 07 83
www.anadoluofset.info

**Süryani Kilisesi'ne ve
Süryani toplumuna...**

İÇİNDEKİLER

Yazarın Biyografisi	11
Önsöz	13

GİRİŞ

a) Süryanilerin Millattan Önceki Buluşları	15
b) Hıristiyanlık Tarihinde Süryanilerin Reformları	18
c) Günümüzdeki Süryaniler ve Süryani Kiliseleri	19

I. BÖLÜM - SÜRYANİCE DİLİ VE

SÜRYANİCE ALFABESİ	23
1.1. Süryanice Dilinin Gelişimi	24
1.2. İsa, Meryem Ana ve Elçilerin Konuştıkları Dil	31
1.3. Aramice'nin Lehçeleri	41
1.4. Yazılı Dil	43
1.5. Yazılmayan Fakat Konuşulan Halk Dili:.....	46
1.6. Süryani Alfabesi	47
1.7. Samiri Alfabesi	50
1.8. Tedmur Alfabesi	50
1.9. Nabti Alfabesi	52
1.10. Babil Alfabesi	53
1.11. Sabii Alfabesi	63

II. BÖLÜM - M.Ö. VE M.S. SÜRYANİ MEDENİYETİ

2.1. Süryani Medeniyeti	64
2.2. M.Ö. Süryani Medeniyeti	66

2.3. M.S. Süryani Medeniyeti	84
2.4. Süryanilerde Tarih Yazması	86
2.5. Süryanilerde Tercümanlık ve Felsefe	98
2.6. Süryanilerde Tıp	125

III. BÖLÜM - SÜRYANİLERDE MÜZİK 134

3.1. Müziğin İbadete Girmesi.....	137
3.2. Müziğin Kiliseye Girmesi	144
3.3. Süryani Modlar/Makamlar.....	148
3.4. Sekiz Makamın Tabiatı ve İhtisası	149
3.5. Süryanice'deki Müzikli İlahi Türleri	153

IV. BÖLÜM - SÜRYANİ EDEBİYATI 162

4.1. Süryani Edebiyatında Şairlik ve Şiir Ölçüleri	164
4.2. David Bar Favlus dBeth Raban'dan Şiir Örnekleri	170
4.3. Lübnanlı Patrik Nuh'tan Şiir Örnekleri	172
4.4. Süryanilerde Felsefi Şiirler	175

V. BÖLÜM - SÜRYANİLERDE İNANÇ, HİRİSTİYANLIK VE SÜRYANİ KİLİSELERİ 178

5.1. İstanbul ve Roma Merkezleri	185
5.2. Antakya ve İskenderiye Merkezleri	186
5.3. Halkedon Konsili'nin Kararları	186
5.4. Üçlük ve Birlik / Teslis ve Tevhid Tanımı	192
5.5. Antakya Süryani Kadim Ortodoks Kilisesinin Patriklik Merkezinin Tarihçesi	195
5.6. Sis/Kozan Patrikliği	201
5.7. Turabdin Patrikliği	202
5.8. Antakya Doğu Süryani Ortodoks Kilisesi'nin Kürsüsü	205
5.9. Süryanilerin İkiye Bölünmeleri	206
5.10. Antakya Süryani Ortodoks Kilisesi'nin Yeni Mafıryanlık Merkezi	212

5.11. Turabdin Mafıryanlığı	215
5.12. Monofisizm İnancı	216
5.13. Antakya Süryani Kilisesinden Ayrılan Kiliseler	217
5.14. Süryani Nasturi Kilisesi / Doğu Elçisel Kilisesi	217
5.15. Keldani Kilisesi	218
5.16. Rum Ortodoks Kilisesi	219
5.17. Rum Katolik Kilisesi	220
5.18. Süryani Maroni Kilisesi	220
5.19. Süryani Katolik Kilisesi	222
5.20. Süryani Protestan Kilisesi	224
5.21. Ortodoks ile Katolik Kiliseleri Arasındaki İnanç Farkı	225
5.22. Ortodoks Kiliselerin İnanıcı	225
5.23. Katolik Kilisesinin İnanıcı	226
5.24. Süryani Ortodoks Kilisesi'nden Ayrılan Üç Grup Kiliselerin İnanıcı	227
5.25. Süryani Kilisesinde Ruhanilik / Kehennüt	227
5.26. Göklü Kehennüt	228
5.27. Yerli Kehennüt	229
5.28. Rahiplik Rütbesi	232

VI. BÖLÜM - SÜRYANİ OKULLARI 238

6.1. Solik ve Katisfun / Medain Okulu	239
6.2. Urfa Okulu	239
6.3. Antakya Teoloji Okulu	244
6.4. Birinci Nusaybin Okulu	249
6.5. Mor Gabriyel Manastırı'nın Okulu	251
6.6. Mor Zoğe Manastırı'nın Okulu	253
6.7. İkinci Nusaybin Okulu	254
6.8. Riş-Hayno / Ras-Ül-Ayn Okulu	261
6.9. Kın-Neşrin Manastırı'nın Okulu	261
6.10. Başhak veya Bahşayke Okulu	264
6.11. Mor Matay Manastırı'nın Okulu	264

6.12. Ninve / Musul Okulu	265
6.13. Muhallak Veya Mor Cercis Manastırı'nın Okulu	265
6.14. Mor Barsavmo Manastırı'nın Okulu	266
6.15. Mor Barid Manastırı'nın Okulu	272
6.16. Malatya Okulu	273
6.17. Zukannin Manastırı'nın Okulu	274
6.18. Hamud Manastırı'nın Okulu	274
6.19. Harran Okulu	275
6.20. Deyrulzafaran Manastırı'nın Okulu	279
6.21. Doğu Süryani / Nasturi Kilisesinin Okulları	285

VII. BÖLÜM - SÜRYANİ KÜTÜPHANELERİ

7.1. Zukannin Manastırı'nın Kütüphanesi	287
7.2. Mor Gabriyel Manastırı'nın Kütüphanesi	287
7.3. Mor Yuhanon Manastırı'nın Kütüphanesi	288
7.4. Mor Barsavmo Manastırı'nın Kütüphanesi	288
7.5. Malatya Kütüphanesi	288
7.6. Meryem Ana Manastırı'nın Kütüphanesi	288
7.7. Mor Markus Manastırı'nın Kütüphanesi	289
7.8. Deyr Şerfe Manastırı'nın Kütüphanesi	289
7.9. Şam Süryani Kütüphanesi	289
7.10. Kankart Kütüphanesi	289
7.11. Tılhado Manastırı'nın Kütüphanesi	289
7.12. Mor Matay Manastırı'nın Kütüphanesi	289
7.13. Urfa Kilisesinin Kütüphanesi	289
7.14. Amid Kilisesinin Kütüphanesi	290
7.15. Deyrulzafaran Manastırı'nın Kütüphanesi	290
7.16. Tur-Sina Manastırı'nın Kütüphanesi	290
7.17. Saydnaya Manastırı'nın Kütüphanesi	290

VIII. BÖLÜM - SÜRYANİLERDE BASIN

8.1. Mhadyono Dothuroye Gazetesi	292
8.2. Hirutho Gazetesi	296

8.3. Kevkbo d-Madinho Gazetesi	296
8.4. Şifuro Gazetesi.....	299
8.5. Savto Doromoye Gazetesi	300
8.6. Hekimtho Dergisi; Deyrulzafaran, Kudüs, Mardin ve Kudüs	300
8.7. Beth-Nahrin Gazetesi	305
8.8. Mğaltho Dfatıryarğutho Dsuryoye Dergisi	308
8.9. Mhadyonutho Suryoyto Dergisi	309
8.10. El-Naşra Süryaniye Dergisi	309
8.11. Mucellet el-Nadi el-Süryani Dergisi	309
8.12. Maşrak ve El-Maşrak Dergisi	309
8.13. Şlomo Dergisi	310
8.14. Turabdin Dergisi	310
8.15. Aram-Mgaltho Dhudro Suryoyo Bureşlem / Kudüs'teki Süryani Derneği Dergisi	311
8.16. Kolo Süryoyo Dergisi	311
8.17. Nuhro Dergisi	311
8.18. Huyodo Dergisi	311
8.19. Bahro Süryoyo Dergisi	311
8.20. Nsibin Dergisi	312
8.21. Mardutho Dergisi	312
8.22. Kolo dTurabdin Dergisi	312
8.23. Heto Dergisi	313
8.24. Gençlik Bülteni Dergisi.....	313
8.25. Mesihsel Yaşam Dergisi	313
8.26. Şuşoto Süryoyo Dergisi.....	313
8.27. Şimşo Dergisi.....	314
8.28. Gerçeğe Doğru Dergisi	314
8.29. Rınyo Hiro Dergisi.....	314
8.30. İdem Dergisi	314
8.31. Kurkmo Dergisi.....	314

IX. BÖLÜM - SÜRYANİLERDE İNCİL

ÇEVİRİSİ VE YORUMLANMASI	317
9.1. İncil	318
9.2. Eski Süryanice Çevirisi	319
9.3. Pşitto Çevirisi	327
9.4. Filüksinoyto Çevirisi	327
9.5. Harkeloyto Çevirisi	328
9.6. Eski Ahit	329
9.7. Pşitto Çevirisi	329
9.8. Şabhinoyto Çevirisi	329
9.9. Kıptı Tercümesi	330
9.10. Habeş Tercümesi	330
9.11. Latince Çevirisi	330
9.12. Arapça Çevirisi	331
9.13. Kutsal Kitap'ın (İncil ve Tevrat) Yorumlaması	332
9.14. Eski ve Yeni Ahit'in En Eski Nüshaları	333
9.15. İbranice Yazılan En Eski Nüshaları	333
9.16. Yunanca Yazılan Nüshalar	335
9.17. Birinci Bölümün Nüshaları	335
9.18. İkinci Bölümün Nüshaları	336
9.19. Üçüncü Bölümün Nüshaları	337
9.20. Süryanice Yazılan Nüshalar	338

X. BÖLÜM - SÜRYANİLERDE MİSYONERLİK 340

10.1. Doğu Süryanilerin Misyonerlik Faaliyetleri	341
10.2. Mani'nin Misyonerlik Faaliyetleri	346

XI. BÖLÜM - SÜRYANİLERDE HATTATLIK,

RESSAMLIK VE BASMACILIK	349
11.1. Mozaik ve Fresk Sanatı	357
11.2. İkonalar	360
11.3. Mardin'de Ressamlık, Dokumacılık, Basmacılık ve Boyamacılık Sanatı	370

XII. BÖLÜM - M.Ö. VE M.S. SÜRYANİ MİMARLIĞI VE DEĞİŞİK ALANLARDA SANAT ŞEKİLLERİ ... 386

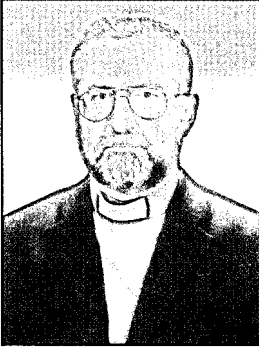
12.1. Birinci Plan	387
12.2. İkinci Plan.....	387
12.3. Üçüncü Plan	388
12.4. Dördüncü Plan	388
12.5. Kduşkudşinler.....	389
12.6. Çan Kuleleri	394
12.7. Mardin ve Midyat Evlerinin Mimari Planları	398
12.8. Gazi Paşa İlköğretim Okulu	400

XIII. BÖLÜM - SÜRYANİLERİN DİĞER TOPLUMLARLA OLAN İLİŞKİLERİ

13.1. Urfa Kraliyeti	403
13.2. Tedmur Kraliyeti	403
13.3. Petra Kraliyeti	404
13.4. Hathra Kraliyeti	404
13.5. Hedyab Kraliyeti	404
13.6. Kerkük Kraliyeti	404
13.7. Hira Ülkesi	405
13.8. Gassani Devleti	406
13.9. Himyeriler Devleti	406
13.10. Süryanilerin Partlarla ve Perslerle Olan İlişkileri ..	408
13.11. Süryanilerin Yunanlılarla, Romalılarla ve Bizanslılarla Olan İlişkileri	410
13.12. Süryanilerin Hristiyan ve Müslüman Araplarla Olan İlişkileri	412
13.13. Süryanilerin Selçuklular, Artukoğulları ve Osmanlılarla Olan İlişkileri	430
13.14. Mardin Kurtuluşunda Süryaniler	441
13.15. Süryanilerin T. Cumhuriyetiyle Olan İlişkileri	446

Kaynakça	459

KIRKLAR KİLİSESİ'NİN ABUNASI HORİ EPİSKOPOS GABRİYEL AKYÜZ KİMDİR?

Yirmi yıldır Mardin'deki Kırklar Kilisesi'nde cemaate hizmet veren Hori Episkopos Gabriyel Akyüz, 1959 yılında Mardin İli'nin Midyat ilçesine bağlı Bakıysan/Alagöz köyünde doğdu. Okuma ve yazma merakı ile dikkat çeken Hori Episkopos Gabriyel Akyüz, Turabdin bölgesinin dışarıya göç verdiği ve zor dönemler geçirdiği 1980'li yıllarda göç etmeyip burada kalmayı se-

çenlerden biridir.

Hori Episkopos Gabriyel Akyüz, İlköğretimini 1970'te kendi köyünde bitirdikten sonra, Süryanice öğrenimini almak üzere Mor Gabriyel Manastırı'na gitti. Orta dereceli eğitimini Nusaybin ve Mardin'de bitirdi. Ayrıca İngiltere'de mektupla İncil eğitimi veren Soon Bible Course'u bitirdi. Süryanice, Türkçe, Arapça, Osmanlıca, İngilizce ve Kürtçe dillerini biliyor.

Eğitimini tamamladıktan sonra 1974 yılında Nusaybin'e bağlı Gündükşokro / Odabaşı Köyü Kilisesi'nde, kilise öğretmeni ve diyakos olarak göreve başladı. Bu görevi kesintisiz sekiz yıl sürdüren Hori Episkopos Gabriyel Akyüz, Mardin

Süryani Kadim cemaatinin ruhani reisi Rahip Cebrail Allaf ve Yönetim Kurulu'nun isteği üzerine, Turabdin Metropoliti Mor Timotheos Samuel Aktaş tarafından, 10 Mart 1985 tarihinde Mardin Süryani Kadim cemaatine hizmet vermek üzere papazlık rütbesiyle takdis edildi.

Antakya Süryani Ortodoks Kilisesi Patriği Moran Mor İğnatiyos Zakka I. Iwas'ın emirleri doğrultusunda 4 Mayıs 2003 tarihinde Mardin Metropoliti Mor Filüksinos Saliba Özmen tarafından Hori Episkoposluk rütbesine terfi edildi. Okuma ve yazmaya çok zaman ayıran Hori Episkopos Gabriyel Akyüz'ün dergilerde yayınlanmış makaleleri ve sempozyumlarda sunulan bildirileri yanında basılmış eserleri şunlardır:

- 1 - Deyrulzafaran Manastırı'nın Tarihi, 1997.
- 2 - Nusaybin'deki Mor Yakup Kilisesi ve Nusaybin Okulu, 1997.
- 3 - Süryani Müziği, 1997.
- 4 - Süryanilerde Felsefik Şiirler, 1997.
- 5 - Mardin İli'nin Merkezinde, Civar Köylerinde ve İlçeleri'nde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi, 1998.
- 6 - Azizlerin Şefaati (Süryanice ve Arapça'dan Türkçe'ye çevrildi), 1999.
- 7 - Diyarbakır'daki Meryem Ana Kilisesi'nin Tarihçesi, 1999.
- 8 - Susamışlığı Gideren Söyleşi: Suruçlu Mor Yakup'un Öz Yaşam Öyküsü (Süryanice'den Türkçe'ye çevrildi), 2001.
- 9 - Yezidilerin Dini (Süryanice'den Türkçe'ye çevrildi), 2001.
- 10 - Osmanlı Devleti'nde Süryani Kilisesi, 2001.
- 11 - Bakısyen (Alagöz) Köyü'nün Tarihçesi, 2004.
- 12 - Mor Malke Manastırı'nın Tarihi, 2005.
- 13 - Mardin'deki Mort Şmuni Kilisesi, 2005.
- 14 - Deyrulzafaran Manastırı'nın Tarihi, 2005 (Arapça'dan Türkçe'ye çevrilmiş), baskı aşamasında...

ÖNSÖZ

Süryanilerle ilgili “**Tüm Yönleriyle Süryaniler**” adlı bu eseri uzun bir süreden beri yazmayı tasarlamıştım. İlk aşamada, eserde yararlanacağımız gerekli kaynakları toplamaya başladım. Ulaşabildiğimiz kaynakları inceledikten sonra elinizdeki bu eseri yavaş yavaş kaleme almaya başladım.

Bu eseri, Süryanilerin Türkiye’de yakın zamana kadar tanınmayışı nedeniyle yazdım. Süryaniler’in küçük bir dinsel grup olarak sanılanın aksine tarihi çok eskilere dayanan köklü bir millet ve bir ırk olduğunu duyurmak istedim. Bazı nedenlerle Türkiye’de, tarih sahnesine yeni çıkan Süryaniler, birçok bilim adamının ilgi odağı olmuşlardır. Üniversite hocaları, öğrencilerine Süryanilerle ilgili değişik konuları içeren lisans, yüksek lisans ve doktora tezleri hazırlamaları için görev vermişlerdir. Bu türden gelişmeleri son derece olumlu bulmaktayım. Süryaniler hakkında çalışma yapmak isteyenlere bu çalışmamın az da olsa ışık tutacağını düşünmekteyim.

Bu eseri konularına göre 13 bölüme ayırdım. Genellikle Hristiyanlık sonrası konuları ortaya koymaya çalıştım. Çünkü Süryanilerin Hristiyanlık sonrası durumunun, Hristiyanlık öncesinden daha önemli olduğu kanısındayım. Çalışmanın her bölümü de kendi alanında ayrı bir çalışma sayılabilir. Amacımız, Süryani tarihi ve Süryanilerin Hristiyan-

lıktaki yerini bütün yönleriyle öğrenmek isteyenlere bilgi sunmaktır.

Süryani tarihini araştıranlara ve merak edenlere yararlı bir bilgi sunabilmişsem kendimi bahtiyar sayacağım.

Hori Episkopos Gabriyel AKYÜZ
Mardin Süryani Kilisesi Ruhanisi

GİRİŞ

Mezopotamya olarak adlandırdıkları Beth-Nehrin'i Araplar da, Cezire veya Beyn-el-Nahrayn olarak adlandırmıştır. Tekvin kitabında tarif edilen 'Sin'or' mekanı ile Aden bahçesini sulayan Dıklath/Dicle ile Froth/Fırat nehirleriyle birlikte Sihun/Seyhan ve Gihun/Ceyhan da Beth-Nehrin'de yer almaktadırlar (Tekvin:2:14). Bu bölge günümüz dünya tarihinde Mezopotamya olarak tanınmaktadır. Mezopotamya, Aşağı ve Yukarı olmak üzere ikiye ayrılır.

1 - Aşağı Mezopotamya: Suriye'nin batı bölümü, İsrail, Filistin ve Sina Dağları boyunca uzayan bölgedir.

2 - Yukarı Mezopotamya: Dicle ve Fırat Nehirleri'nin geçtiği ve kesiştiği yerdir.

Mezopotamya, insanların yerleştikleri en eski yer olarak bilinir. İnsanlar bu geniş coğrafyada gün geçtikçe yeni buluşlar gerçekleştirmiş ve büyük bir medeniyet oluşturmuşlardır. İngiliz bilim adamı Bili Frasier 'Tarih Ma-Beyn-El-Nahrayn' adlı eserinde Mezopotamya'yı şu sözlerle övüyor: "Beyn-el-Nahrayn ve Asur kadar dünyada ilgi çeken ve zikredilmeye değer hiçbir yer olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Burada Tufandan sonra Nuh ile çocukları yaşadılar. Bu alan üzerinde meşhur kuleyi (Babil Kulesi) inşa ettikten sonra dünyanın her köşesine dağıldılar. Dünyanın ilk devleti de yiğit olan Nemrud tarafından kurulmuştur." ¹

¹ El-Mucelle El-Batiryarkiye, Eylül ve Ekim sayıları, 2000, shf. 469, Arapça, Şam-Suriye

Süryanilerin, bu geniş alan üzerinde 5000 yıllık uzun bir geçmişleri vardır. Bu uzun süreç de M.Ö. ve M.S. olmak üzere ikiye ayrılır. Her iki süreçte de birçok konuda dünyada ilkleri gerçekleştirerek tarihe damga vurmayı başardılar.

Bilinmelidir ki, diğer uluslar gibi Süryaniler de bu uzun süreç içerisinde birçok kez isim değiştirdiler. Her 1000 yılda veya 500 yılda yeni bir isim kullandıkları görülüyor. Bunları sırasıyla hatırlatmak gerekirse; Sami ırkından olan Süryaniler, tarih boyunca Subariler, Sümerler, Akadlar, Babilliler, Asurlular, Kenaniler, Amuriler, Aramiler, Keldaniler, Fenikeliler, Tedmurlular ve Abgarlar gibi isimleri kullandılar. Bu isimler altında büyük devletler, kraliyetler ve imparatorluklar kurdular.

Proto-Süryaniler, Hristiyanlığa toplu halde geçiş yaparken, yukarıda yazdığımız isimleri Hristiyanlığın potasında eritip, Süryani ismiyle dünyada tanınmaya başladılar ve 2000 yıldan beri de bu isimle anılmaktadırlar. Süryani isminin menşei konusu, son yıllarda Süryaniler arasında tartışmaya yol açmışsa da, Süryani Kilisesi'nin Antakya Patriği Moran Mor İgnatios 1. Zekka İwas, 1992 yılında bütün dünyadaki Süryanilere gönderdiği açık mesajında; Süryani sözcüğünün, yukarıda belirttiğimiz isimlerin süzmesi olduğuna işaret etti. Ünlü tarihçimiz Patrik Büyük Mihayel de bu tezi teyit etmektedir. Biz de bu görüşü tümüyle paylaşıyoruz.

a) Süryanilerin Millattan Önceki Buluşları

Dünya tarihinde Mezopotamya'nın, dünyanın ilk medeniyetinin beşiği olduğu kesin olarak kabul görmektedir. Mezopotamya ayrıca dinlerin, dillerin ve kültürlerin beşiğidir. Bu medeniyetin öncüleri ve kaşifleri şüphesiz Proto-Süryanilerdir. Mezopotamya'da oluşturulan bu eşsiz medeni-

yetin insanlığa en büyük hizmeti ise yazıyı bulmasıdır. Yine geometri, aritmetik, yıl, ay, gün ve saatleri hesaplayan ilk astronomi çalışmaları Süryaniler tarafından gerçekleştirilmiş ve dünya hukukunun ilk kez kurumsallaşması,* putperestlik inancına dayalı dini bilimlerin ortaya çıkışı, ilk kentleşmenin oluşması ve kentleşme yönetmenliğinin devletleşme yönetmenliğine dönüşmesi Süryaniler sayesinde olmuştur. Süryaniler, M.Ö. 682 yılında dünyanın ilk müzesini açtılar. Çivi yazısı tabletlerinden oluşan dünyanın en büyük kütüphanesini oluşturdular. Dillere destan olan müzik koroları kurdular. İnşa ettikleri Babil Kulesi ve Babil'in Asma Bahçeleri dünyanın yedi harikasından sayılmaktadır. Buna benzer daha nice buluşlara imza atmışlardır.

İlk kez gemicilik ve deniz ticaretiyle uğraşan da onlardır. Fenikeliler'in*, Akdeniz'e musallat oldukları bir dönemde, Akdeniz'den gemilerle Yunanistan'a geçtiler ve Yunanlılara alfabeyi öğrettiler. Yunanca ve Süryanice alfabeleri incelendiğinde; harf sıralaması ve telaffuz şeklinin birbirine olan benzerlikleri ortaya çıkmaktadır. Yunanlılar, Proto-Süryaniler'den öğrendikleri bu medeniyeti Avrupalılara aktar-

* Hamurabi'nin (M.Ö. 2133-2081) 'Kanunlar' adlı eserinin önsözünde şu sözler yer almaktadır: "Anubil, ben emir Hamurabi'yi görevlendirdim ki; dünyada adaleti ve ışığı neşretmeye, kötülere ve gühankarlara hükmetmeye, güçlülerin zayıflara zulm etmelerine engel olma ve barışı sağlamaya. Dünyada kurmuş olduğum adil kanunların meşalesi; salih ve temiz hükümetin temelini teşkil etmektedir. Halkımı yüreğimde taşıdım ve, güçsüzlere haksızlık yapmalarını için onları hikmetimle bağladım." (Bkz. Patriklik Takvimi, 2 Kasım 2002)

* **Fenike:** Süryanilerin memleketlerinde küçük bir bölgedir. Fenikenin en meşhur şehirleri; Sur ve Sayda'dır. Fenikeliler, Sami veya Süryani kökenli bir milletlerdir (İncil Markus: 7. 26) Konuştukları dilin de Süryanice veya Süryanice'ye çok yakın bir dil olduğu düşünülmektedir. Fenike sözcüğü de, Süryanice bir sözcük olup ܦܢܝܩ =Ethfanak= kelimesinden türemiştir. Ethfanak= çok zengin olmuş ve kudurmuş anlamındadır. Adı geçen bu toplum Akdeniz kıyılarına musallat olmaları ve ticaretle uğraşmalarının getirdiği ekonomik düzeylerinden dolayı bu isimle tanınmışlardır.

Fenikeliler: Batı Akdeniz, Kuzey Afrika, Doğu Kilikiya bölgesindeki Samal (Zincirli Höyük), Toros Dağları'ndaki Karatepe, Anadolu'daki başlıca Fenike yerleşimleriydi (Bkz. Ekonomik FORUM, 15 Mart 2001, Yıl 8, Sayı 3, TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği)).

dılar. Avrupalılar da, mevcut dünya uygarlığını ancak 16. yüzyıldan sonra genişleterek bu hale getirebilmiştir. Neticede, günümüzdeki dünya medeniyetinin Süryani medeniyetine borçlu olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

b) Hıristiyanlık Tarihinde Süryanilerin Reformları

Milattan Sonraki Süryanilerin tarihi, Hıristiyanlığın çıkışıyla başlar. Kitlese olarak Hıristiyanlığı benimseyen ilk toplum, Süryani toplumdur. Süryanilerin Hıristiyanlığı kabul etmelerinden sonra putperestlikten kalma medeniyetin enkazı üzerine Hıristiyanlık felsefesine dayalı yeni bir medeniyet meydana getirdiler. Bu medeniyeti, İncil'in ışığı doğrultusunda yoğurup gün geçtikçe geliştirdiler ve bugünkü Hıristiyanlık medeniyetinin temelini oluşturdular. Süryaniler, bu medeniyetin temelini 2. yüzyıldan başlayarak, sarsılmaz olan **'ilim ve eğitim'** temeli üzerine oturarak inşasına başladılar. Böylece Süryaniler, Hıristiyanlık aleminde de birçok konuda öncülük yaptılar. Bunlar; ilk ilahiyat fakültesinin açılması, Eski Ahit'in İbranice'den ve Yeni Ahit'in de Yunanca'dan Süryanice'ye tercüme edilmesi, müziğin IV. yüzyılın başlarında kiliseye sokulması ve aynı tarihte de kadınların kilisede terennüm etmelerine izin verilmesi, ilk liturjinin (ayın dua programı) Süryani dilinde düzenlenmesine rağmen değişik dillere çevrilmesi, Yunan filozofların felsefesi ve ilim eserlerinin Yunanca'dan Süryanice'ye çevrilmesi ve aynı eserlerin tekrar Süryanice'den Arapça'ya aktarılması kendi alanlarında yaşanan ilkler olmuştur.

2. yüzyıldan başlayarak 12. yüzyıla kadar aşağı ve yukarı Mezopotamya'da 50'ye yakın büyük okullar (ilahiyat fakülteleri kisvesi altında üniversiteler) açtılar. Bu okulların resmi dili Süryanice idi. Süryanice yanında Yunancanın da okutulduğu bu okulların ışığıyla dünyada yeni ufuklar açılır-

ken, Süryanice'nin de 8. yüzyıla kadar uluslararası bir dil haline gelmesini sağlandı. Yukarıda anılan süreç, Süryanilerin 'Altın Çağı' olarak kabul edilir. Hatta Süryanilerin 'Altın Çağı' olarak adlandırılan bu sürecin, 13. yüzyılın son çeyreğine kadar sürdüğü rahatlıkla söylenebilir. Bunların dışında Süryanicenin dünyanın en eski dillerinden biri olması, dünyanın ilk alfabesinin de Süryanice alfabesi olduğu, İsa'nın, Meryem Ananın ve elçilerin Süryanice konuşmaları ve İncil'in Matta bölümünün de Süryanice yazılması Süryaniler için ayrı bir gurur kaynağıdır. Süryanilerin başka bir özelliği de; tarih boyunca dini araç olarak değil amaç olarak kullanmalarıdır. Din ve devlet işlerini birbirinden ayırt ederek, İncil'in ışığı doğrultusunda hareket etmeyi bilmişlerdir.

c) Günümüzdeki Süryaniler ve Süryani Kiliseleri

Süryanilerin Hristiyanlığı kabul ettikleri dönemde Urfa, Tedmur, Petra, Hedyab/Erbil, Hathra ve Kerkük gibi ülkeleri vardı. Bu ülkelerin 3. yüzyılın sonlarına doğru tarihe karışmasından sonra Lübnan dışında bir daha devlet kuramayan Süryaniler, kendilerini tamamıyla ruhani ilime ve sanata vermişlerdir. Bu esnada büyük kiliseler, manastırlar ve bunların yanında büyük okullar açmışlardır. Bu güzel sistem sayesinde de bölgede ruhani bir imparatorluk kurma konusunda başarılı oldular.

5. yüzyılın ortalarında Hristiyanlık iki ayrı gruba (Ortodoks ve Katolik) bölündükten sonra Hristiyanlığın derinliğini özümseyen Süryaniler de kendi aralarında bazı kristolojik/teolojik tartışmalardan dolayı değişik isimler altında sekiz bölüme ayrıldılar. Bunlar;

- 1 - Süryani Kadim veya Ortodokslar (Batı Süryaniler)
- 2 - Nesturiler (Doğu Süryaniler)
- 3 - Keldaniler veya Doğu Süryaniler

4 - Rum Ortodoks Melkitler veya Süryani Melkitler
(Antakya, Suriye ve Lübnan'da yaşayan Rum Ortodokslar)

5 - Rum Katolik Melkitler

6 - Maroniler

7 - Süryani Katolikler

8 - Süryani Protestanlar

Bunlar her ne kadar ayrı ayrı gruplara bölünmüşlerse de hepsi aynı dili, tarihi, kültürü, inancı, coğrafyayı paylaşmakta ve aynı soydan gelmektedirler.² Bunların dışında Hristiyanlığı kabul etmeyen Süryaniler de vardı. Sabii olarak isimleri tarihe geçen Harran'daki bir grup Süryani'nin 12. yüzyıla kadar putperestlikte ısrar ettiği bilinmektedir. Sabii Süryaniler, yüksek bir medeniyete sahiptiler. Günümüzde küçük bir grup olarak Irak'ta yaşamlarını sürdürenlerin dışında bazı küçük gruplar kalmışsa da kimliklerini koruyamadıkları için tarihi süreçte asimile olmuşlardır.

Ayrıca değişik dönemlerde çeşitli nedenlerden dolayı bireysel olarak küçük gruplar halinde Müslümanlığa geçiş yapan Süryaniler de olmuştur. Bunlar da kimliklerini koruyamadıklarından dolayı içinde yaşadıkları toplumların arasında eriyip gitmişlerdir. Bu savımızı güvenilir kaynaklara dayanarak ileri sürmekteyiz. Çünkü günümüzde tanıdığımız birçok ailenin bir kısmı Süryani Hristiyan, bir kısmı da Müslüman olarak yaşamaktadırlar. Müslüman olanlar kendilerini asla Süryani kabul etmemekte ve Kürtler arasında yaşayanlar kendileri Kürt, Araplar arasındakiler Arap ve Türkler arasında yaşayanlar da kendilerini Türk olarak görmektedirler. Mhalmiler'in, Süryani kökenli oldukları ve 1584'lerde toplu olarak Müslümanlığa geçiş yaptıkları tartışılmaz bir gerçektir. 1896 yılında çeşitli nedenlerle Siirt'te 14 Süryani

² Diyarbakır'daki Meryem Ana Kilisesi'nin Tarihçesi, Gabriyel AKYÜZ, Türkçe, Resim Matbaacılık, İstanbul, 1999

köyünün toplu halde Müslümanlığa geçiş yaptıklarına dair elimizde güvenilir kaynaklar mevcuttur. Bu konunun detaylarına girmeyeceğiz. Çünkü Mhalmilerle ilgili yaptığımız özel bir araştırmamız yayınlanma aşamasına gelmiştir.

Yahudilerin de Arami kökenli olduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Tevrat'ın Tekvin kitabını incelediğimizde atamız İbrahim'in Arami kökenli olduğu apaçık ortaya çıkmaktadır (Bkz. Tekvin 11:31 ve 13:1 ve 24-25 ile diğer bölümleri). İbraniler, Yahudith kitabında (Yahudith 5:6) Keldanilerden gelme olduklarını belirtmektedir. Keldani sözcüğü de bilindiği üzere bütün doğu Aramilerini betimlemektedir.

Yahudilerin en önemli dualarından bir tanesi de Tesniye kitabının 26. bölümünün 5. ayetinde: “Tanrınız Rab’bin önünde şu açıklamayı yapacaksınız. Babam göçebe bir Arami idi. Sayıca az kişiyle Mısır’a gidip orada yaşamaya başladı. Orada büyük, güçlü ve kalabalık bir ulus oldu” diye yazılıdır.

İbrahim'in torunu olan Yakup ve dayısı Arami Laban arasında M.Ö. 1740 yıllarında antlaşma yapılırken, ‘Tanıklık Taşlığı’ anlamına gelen Aramice ܐܪܡܝܐ ܕܐܝܬܐ (İgar Sohduho) sözcüğünü kullandıkları görülüyor (Tekvin 47). Bu sözcük bugün de olduğu gibi bütün dillere nakledilmektedir. Süryanice ve İbranice alfabeleri karşılaştırıldığında şekil, sıralama ve telaffuz bakımından birbirine benzedikleri hemen ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda yazdıklarımız konuların detaylarını sırasıyla yazmaya çalışacağız. Bu sıralamayı da aşağıdaki gibi takip edilecektir:

- 1 - Süryani Dili ve Süryani Alfabeti
- 2 - M.Ö. ve M.S. Süryani Medeniyeti
- 3 - Süryanilerde Müzik
- 4 - Süryani Edebiyatı
- 5 - Süryanilerde İnanç, Hristiyanlık ve Süryani Kiliseleri

- 6 - Süryani Okulları
- 7 - Süryani Kütüphaneleri
- 8 - Süryanilerde Basın
- 9 - Süryanilerde İncil Çevirisi ve Yorumlanması
- 10 - Süryanilerde Misyonerlik
- 11 - Süryanilerde Hattatlık, Ressamlık ve Basmacılık
- 12 - M.Ö. ve M.S. Süryani Mimarlığı ve Değişik Alanlarda Sanat Şekilleri
- 13 - Süryanilerin Diğer Toplumlara Olan İlişkileri

I. BÖLÜM

SÜRYANİCE DİLİ VE SÜRYANİCE ALFABESİ

Süryanice'nin, diğer dillerden üstünlüğünü ve ayrı bir özelliğe sahip olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz. Çünkü Tanrı'nın, yarattığı ilk insan olan Adem'le Süryanice konuştuğu, kendisine Süryanice bir isim verdiği ve ona Süryanice'yi öğrettiği bilinen bir gerçektir... Bu konuda okuyanlara tatmin edici delilleri sunmak yararlı olacaktır.

Adem ile Havva'nın yaratılan ilk insanlar olduğu bütün dinler tarafından kabul görülür. Her ikisinin isminin de Süryani isimleri olduğu rahatlıkla tespit edilebilir. Adem'in Süryani dilindeki sözcük anlamı: “Kırmızı çamurdur.” Bilindiği gibi Allah, Adem'i yaratırken yerden toprak almış, o toprağı çamur haline getirmiş ve ona üfleyerek can vermiştir. Bu şekilde ilk insanı yaratan Tanrı, topraktan yarattığı ilk insana “toprak/çamur” anlamına gelen Adem ismini vermiştir. Tanrı'nın yarattığı ve Süryanice isim verdiği ilk insanla aynı dili konuşması son derece mantıklıdır.

Dünyanın ilk kitabı olarak kabul edilen Tevrat'ın Tekvin bölümüne bakıldığında ilk insanların, şehirlerin, dağların, köylerin ve nehirlerin isimlerinin Süryanice olduğu anlaşılmaktadır. Daha da ilginç; meleklerin isimlerinin Süryanice

olmasıdır. Meleklerin isminin Süryanice olması hem sevindirici ve hem de şaşırtıcıdır.

Babamız Adem'in sol kaburgasından yaratılan annemiz Havo/Hava'nın ismi Adem tarafından verilmiştir. Havo: Haye sözcüğünden türemiş olup "her yaşayan varlığın annesi" anlamına gelmektedir. Bunun gibi Koyin, Hobil, Nuh, Abrohom, İshok, Yakup vs. isimler de Süryanice isimlerdir. Sihun, Gihun, Froth ve Deklath (Seyhan, Ceyhan, Fırat ve Dicle) nehirleri aynı şekilde Süryanice sözcüklerdir. Gihun, "Goh" kelimesinden türemiş olup "akmış veya taşmış" anlamını taşımaktadır. Froth, "Fro" kelimesinden türemiş ve "bol meyve vermiş" anlamındadır.³ Deklath, "saydam su" demektir. Sihun, "sho veya shoyo" sözcüğünden türemiş olup "yüzmüş veya yüzmek" anlamına gelmektedir.

Meleklerin isimleri; Gabriyel ve Mihayel yine Süryanice isimlerdir. Avrupalılar Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra Süryani kültüründen etkilenerek Süryani isimleri kullanmaya başladılar. Gabriyel: "Allah'ın adamı", Mihayel: "Allah'ın tevazzusu" anlamındadır. Bu örnekleri, yukarıdaki iddiayı kanıtlamak için veriyoruz. Bunlara benzer daha nice örnekler gösterebiliriz.

SÜRYANİCE DİLİNİN GELİŞİMİ

Süryanice dili, Sami dil ailesinin Arami⁴ lehçesi / dialektinin kolundandır. Sami dilleri tanımlamak için "Semitic" terimi kullanılmaktadır.

³ 'Kevkab Madinho' dergisi, Süryani Okulunun Öğretmeni Naum Faik, 8 Nisan 1911, shf. 1, Diyarbakir Vilayeti, Süryanice Osmanlıca.

⁴ Aram: 'Yüksek veya Güzel Ülke' anlamına gelir. Ayrıca Sami öbeğinden gelen bir toplumun adım da ifade eder. Arami sözcüğü: Yahudi edebiyatında putperest sözcüğünün eşanlamısı olarak algılanmaktaydı. Çünkü Yahudiler Babil'e sürgün edildiğinde, yıldızlara tapan toplumla birlikte yaşadıklarını görmüşlerdir. Kendi topraklarına geri döndüklerinde Aramilere putperestlik penceresinden bakmaya başladılar. Aramiler Hıristiyanlığı benim-

Sami dilleri; Doğu, Orta ve Batı olmak üzere üç dala ayrılır.

a) Doğu Dalı: Doğu dalında tek dil olarak Akadça vardır. Bu dil, Eski Sümer resim-yazısından geliştirilmiş ve çivi yazısı ile yazılan Akad-Asur-Babil krallıklarında kullanılmıştır. Bu dilin kullanım süresi, M.Ö. 3800 yıllardan başlayıp M.Ö. 2000 yıllarına kadar sürmüştür.⁵

Tarihin derinliğine inildiğinde konunun detayları şu şekilde açıklanabilir: M.Ö. 3800 yıllarında Akadlı 1. Ser-gon'un liderliğinde Süryani kabileler görülmüştür. Bu Süryani kabilelerden Akad/Babil dili ve daha sonra da Asurca türemiştir. Benzeş olan bu iki dilin kaynaşmalarından Babil Asurcası ortaya çıkmıştır.⁶ Akad dilinin son şekli Yeni Babilcedir. Bu da M.Ö. 626-539 yılları arasında kullanılmış ve İranlıların 539'de Babil'i ele geçirmesiyle önemini yitirmiştir. Akad dili en çok Eski Babilce şekliyle, Yakın Doğu'nun büyük kültür dillerinden biri olmuş, bu dille zengin bir edebiyat gelişmiş ve hele M.Ö. 18-15. yüzyıllarda bu dil Yakın Doğu'nun uluslararası diploması dili olarak kullanılmıştır. M.Ö. IV.yüzyıldan sonra bu dil, sadece bir din dili olarak kalmış ve M.S. I. yüzyıldan itibaren büsbütün kaybolarak yerini Aramice'ye bırakmıştır.⁷

b) Orta Dalı: Orta dalında da tek dil olarak Ugarit dili vardır. Bu dilin varlığı 1929 yılında Suriye'nin Lazikiye şehrinin kuzeyinde 12 km.de yer alan ve Ras Şamra (Ugarit) adıyla tanınan bir yerde yapılan arkeolojik kazı çalışmaları neticesinde bulunan yazıtlardan anlaşıldı. Ugarit dili, Sümer-

seyince, putperestlikte devam eden Aramilerden ayırdedilmeleri için isim olarak Yunanca kökenli olan (Σύριοι) 'Süryani' sözcüğünü tercih ettiler. Bkz. El-Hikme Dergisi, 1929, shf. 10, shf. 466. R.Hanna Dolabani Makalesi.

⁵ Tanrıların Vatani Anadolu, C. W. Ceram, Türkçesi: Esat Nermi Erandar, 1994, shf. 186

⁶ Patriklik Dergisi, 1967, Sayı 61, 7. Yıl, Kasım, shf. 35, Arapça, Metropolit Hanna Dolabani'nin Makalesi.

⁷ Tanrıların Vatani Anadolu, C.W. Ceram, Türkçesi: Esat Nermi Erandar, 1994, shf. 186

Akad çivi yazısıyla ilgisi olmayan, ancak Fenike alfabe sisteme yakın bir alfabetik çivi yazısıyla yazılmıştır. Kazılardan çıkan metinlerin çoğu M.Ö. 14. yüzyıla aittir.

c) **Batı Dalı:** Kuzey ve Güney olmak üzere ikiye bölünür.

Kuzey Bölümü: Başlıca iki gruba ayrılır: Kenani⁸ ve Arami.

1 - Kenani dilleri: Eski Fenike ve Filistin’de konuşulmuş olan şu dört dilden oluşur: Eski Kenanca, Moabca, Fenikece ve İbranice. Bunlardan Fenike ve İbran Bölgesi’nin hemen her yerinde koloniler kurdukları için çeşitli kazılardan bu dille yazılmış pek çok belge çıkarılmıştır. Kartaca da bir Fenike kolonisi olduğundan buradaki Pön/Funi dili de Fenike dilinin bir devamı sayılır. Buna göre Fenike dilinin M.Ö. 13. yüzyıldan M.S. 4. yüzyıla kadar kullanıldığını söyleyebiliriz.

a) İbrani dili: İsrail oğullarının Kenan diyarında kullandıkları dildir. (Mısır’da 400 yıl süreyle kalan İsraililer, konuştukları Aramice’yi unutup kendi topraklarına dönerken, Kenani kökenli olan İbranice’yi konuşmaya başladılar). Tevrat ve Zebur bu dille yazılmıştır. M.Ö. 332’de Büyük İskender, Filistin’i ele geçirdiğinde İbranice artık günlük konuşma dili olmaktan çıkmış, dinde kullanılan bir yazı dili haline dönüşmüştü. 19. yüzyılın sonlarında Siyonizm (Uluslararası Yahudilik Hareketi) İbranice’yi diriltti. Yahudi bilginleri bu dili işleyip zenginleştirdiler. Böylece İbranice, 1947’de kurulan İsrail devletinin resmi dili olmuştur.

2 - Arami dili: Batı dalının Kuzey bölümünün ikinci dili Aramice’dir. Sami ulusların anayurdu olan Arabistan Yarımadası’ndan (Ceziret-ül-Arap) çıkarak kuzeye doğru yayılan dil dallarının üçüncüsüdür.

Birincisi: Akadça

⁸ Kenan: Alçak Ülke.

İkincisi: Kenan dilleri

Üçüncüsü: Aramice

Dördüncüsü: Arapça

Aramice, Tevrat'tan ve Akad belgelerinden bilinen ve eskiliği M.Ö. 14. yüzyıla kadar uzanan bir dildir. Anayurdu; Arabistan'dan Urfa'ya kadar yayılmış. Orta Asya'dan, Çin'den, Hint'ten, Mısır'a, İtalya'ya hatta İngiltere'ye uzanan çok geniş bir alan içinde serpilmiş olarak yazılı belgeler bırakmıştır. M.Ö. 6. yüzyılda bu dil, Yakındoğu'nun yönetim ve diplomasi dili durumuna yükselmiş ve İran hükümdarları da Aramice'yi kullanmışlardır.

Güney Bölümü: Güney bölümü de Güney ve Kuzey olmak üzere ikiye ayrılır.

1 - Güney dilleri: Güney Arapça ve Habeşçe'dir.

2 - Kuzey dilleri: Kuzey Arap veya Arap-öncesi lehçeleri ve asıl Arapça'dır.⁹

İlk başta anılan tarihten 1000 yıl sonra M.Ö. 2800 yıllarında Kenanlı kabileler ortada görülmüş ve onlara ait Kenanlı Fenike dili, bütün Süryani memleketlerinde yayılmıştır. Özellikle Beth-Nehrin (Mezopotamya) ve Suriye'de etkinliğini sürdüren Kenanlı Fenike dili, bu etkinliği elde ettikten sonra Babil Asurcası gerilemeye başlamış ve ancak o toplumun kutsal dili olarak kalabilmiştir. Kenanlı dili de Mezopotamya ve Suriye'nin resmi dili olmuştur. Ancak 1000 yıl geriye gittiğimizde yani M.Ö. 1800 yıllarında daha önceki bütün diğer dillerin üzerinde egemenlik kuran Arami dilinin Kenanlı diline de egemen olduğu görülüyor. Aramiler, dünya ticaretini ve zenginliğini ellerine geçirince ilişkide bulunduğu toplumlar da doğal olarak Arami dilini kullanmak zorunda kaldılar. Bu tür faaliyetler nedeniyle Asurca, Babilce ve Kenanlı dille-

⁹ Tanrıların Vatanı Anadolu, C.W. Ceram, Türkçesi: Esat Nermi Erandar, 1994, shf. 186-187

rin yerini Aramice almış oldu. Böylece kısa bir süre zarfında Arami dili, herhangi bir zorluklarla karşılaşmadan bütün doğuda yayıldı.

İşin garibi, her 1000 yılda bir, Süryani toplumlar arasında yeni bir dil görülmüştür. Benimsenen bu yeni diller, her dönemde de edebi güzelliklerle donatılmaktaydı. Bu dillerin düzeltilmesi; uygarlık, edebiyat ve dinle ilgili olan Süryani düşünürlüğünden kaynaklanmaktadır. Bu düşünürlüğü'nin ortaya çıkardığı güzellikler, daha sonraki yüzyıllarda insanlığın ilerlemesinde itici güç olmuştur.

Aramiler, yukarıda isimleri anılan Süryani toplumunun bir koludur. Diğer isimler de aynı şekilde Süryani topluluğunun köküne dayanmaktadır. Aramiler daha güçlü bir iktidar organizasyonu oluşturmada evvel Babililer, Kenanlılar ve Asurlular uzun bir süre güçlü bir iktidar oluşturmıştır. Bu süreç içerisinde Babil ve Kenan dili, Aramiler arasında yayılmıştır. Fakat daha sonraki devirlerde iktidarlara zayıflayınca bu kez, durum tersine dönerek Aramice güçlenmiş ve bütün Süryaniler tarafından konuşulur olmuştur.¹⁰ Arami dili Mezopotamya'da, Suriye'de ve Filistin'de geç asırlara kadar yaygın olarak kaldı. Romalılar, bu bölgelerin batı kesimini kendi egemenlikleri altına almalarına rağmen (bazı sebeplerden dolayı) Arami dili yaşayabilmiştir.

Romalılar, Suriye'yi olduğu gibi (Fırat'tan Mısır'a kadar) müstakil bir 'Roma Vilayeti' yaparken, Yunanca dili; ilim ve ticari dili, Latince de siyaset dili olmuştur. Suriyeli Aramiler, dillerini kaybetme korkusuna birbirlerine kenetlenerek milliyetçilik duygusuyla Aramice'yi hem günlük yaşamlarında hem de ticari işlerinde büyük bir gayretle kullanmaya başlamışlardır. Bu dayanışma neticesinde, Arami di-

¹⁰ Patriklik Dergisi, 1967, Sayı: 61, 7. Yıl, Kasım, shf. 35, Arapça, Metropolit Hanna Dolabani'nin Makalesi

li ve edebiyatı tekrar eski gücüne kavuşmuştur.¹¹ Böylece çok geniş bir alana yayıldığı ve çeşitli din ve mezheplere mensup topluluklar tarafından kullanıldığı için Sami dil ailesi arasında en çok diyalekt bölünmelere uğrayan dil, Arami dili olmuştur.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, altın çağını M.Ö. 600 ile M.S. 650 tarihleri arasında yaşayan Arami dili, bu dönemde 600 bin kilometre kare genişliğinde bir alanda konuşuluyordu. Değişik çağlarda İngiltere'den Çin'e kadar (İtalya, Mısır, Anadolu, Suriye, Lübnan, Filistin, İsrail, İran, Irak, Azerbaycan, Hindistan, Çin ve Orta Asya) uzanan bir alanda serpili olarak yazılı belgeler bırakan Arami dili, yukarıda söz ettiğimiz gibi Samilerin ana yurdundan gelerek Suriye ve Filistin'i kaplayan üçüncü halk akınının dili idi. Bu alana kendinden evvel gelmiş olan birinci akına ait Akad (Asur-Babil) ve ikinci akına giren Kenan (Ugarit, Fenike, İbrani v.b.) dillerini zamanla bastırarak onların yerine geçmiştir.

Nabuhadnasar tarafından Babil'e sürgün edilen İbraniler, orada kaldıkları süre zarfında İbranice'yi bırakarak Aramice'yi konuşmağa başlamışlardır. Aramice, İranlıların Ahaimaniş ve Part devletlerinde kullanıldığı gibi Sasaniler çağında da sönen Akadça'nın yerine bütün Ön Asya'nın idare ve uluslararası dili olmuştur. Ayrıca Doğuda Yunanca'nın yayılmasını durdurmuş ve Anadolu'da İranlı satraplar sikkelere Arami dilinde bastırmışlardır.¹² M.Ö. 410'lerde Pers Kralı 1. Dara'nın emriyle, Pers ülkesinin hudutları içerisinde bulunan Babil ve Hamdan arasında yer alan ve Bahistan denilen bir yerde, yüksek rakımlı bir dağın doruğundaki kayanın üzerinde üç dilde olmak üzere Persce, Babilce ve İlamca dilleriyle oyulmuş bir kitabe ortaya çıkmıştır. Bu kitabede, Kral

¹¹ Lisan-el-Maşrak Dergisi, R. Bulus Behnam, 1951, Arapça, Musul, shf. 509.

¹² İnönü Ansiklopedisi, 4. cilt, shf. 219

Dara, yapmış olduğu bütün savaş ve fütuhatları gelecek nesillere aktarmak ve bunları bütün dünyaya duyurmak için bu yazıtın Doğu Aramicesine tercüme edilmesini ve tercüme edilen metnin de Pers İmparatorluğunun hudutları içerisinde dağıtılmasını emretmektedir.¹³ Bu yazıttan da Aramice'nin o dönemde uluslararası dil olduğu bir kez daha anlaşılmaktadır. Arap tarihçisi Mesudi de; Arap Yarım Adası'nın/Ceziret-ul-Arap tarifini yaparken, konuşulan dilin Süryanice olduğunu açıklamaktadır. Suruç'lu Mor Yakup da Nicran'daki Hristiyanlarla yaptığı yazışmalarda Süryaniceyi kullanmaktaydı.

Kapadokya'nın Arabisos (Arapsun) şehrinde Arami harflerle ve Arami dilinde bir yazıt bulunması ve bunun Sami İran karması bir yazıt olması, eski Anadolu'da Aramice'nin yalnız idare dili değıl, aynı zamanda bir kültür dili olduğunu kanıtlıyor. 1912 yılında Batı Anadolu'da yer alan eski Sardeis şehrinin (M.Ö. 4. y.y.) kazıları yapılırken, Aramca-Lydece olmak üzere iki dilde yazılı 8 satırlık bir mezar yazıtının meydana çıkması, bu dilin Ege kıyılarında Yunanca'yla rekabet ettiğini de göstermiştir.¹⁴

Yine son yıllarda Zincirli (G.Antep ve Halep arasında) harabelerinde M.Ö. ki yıllara ait bazı Aramice yazıtlar ortaya çıkmıştır. Halep yakınlarında yer alan Nirab'ta bazı mezarlar ve taşlar, Arap Yarım Adası'ndaki Nacad'ta da bir kitabe görülmüştür.

Bu yazıtların çoğunun geçmişi M.Ö. 5. yüzyıla uzanmaktadır. Yahudi yazarlarına ait olan ve M.Ö. 5. yüzyıla ait değışik konuları içeren mektup, evlilik ve ticaret senetleri ile değışik kararların bulunduğu 80'e yakın Aramice kitap, Mısır'da ortaya çıkarılmıştır... Bu kitaplardan birinde Asur Kralı Senharip'in müsteşarı Ahikar'ın öyküsüne yer veriliyor.

¹³ Patriklik Dergisi, 1969, Arapça, Şam, Sayı: 63, shf. 257-258

¹⁴ İnönü Ansiklopedisi, 4. cilt, shf. 219

Eski Ahit'in bazı bölümleri Azro, Nhamyo ve Daniyel'in kitapları da M.Ö. 5. yüzyılda Aramice ile yazılmıştır. Daniel, Babil kralı Bahtnasır tarafından Babil'e sürgün edilirken, Süryanice'yi orda öğrenmiş ve geri döndüğünde peygamberlik kitabını Süryanice yazmıştır. Verilen bu örneklerin amacı; ister Pers İmparatorluğu döneminde olsun ister daha sonraki devirlerde olsun Aramice dilinin Yahudiler üzerinde düşünce ve sosyal alanda bırakmış olduğu etkiyi kanıtlamaktır. Aramice, bir zamanlar Samirilerin kutsal dili olduğu gibi Yahudilerin de kutsal dili olmuştur.¹⁵

İsa, Meryem Ana ve Elçilerin Konuştukları Dil

Yahudiler, İsa Mesih'in döneminde İbranice değil Aramice / Süryanice konuşmaktaydılar. Bundan dolayı da bütün Hristiyanlık camiasında İsa Mesih, Meryem Ana ve Elçilerin Süryanice konuştukları kabul edilmektedir. Bu görüşün en büyük kanıtı da, Yunanca yazılan İncil'in değişik bölümlerinde birkaç kelimenin mevcut olmasıdır. Örneğin; ܐܠܝ ܐܠܝܝܬܐ telaffuzu: Eli eli lima Şabaktani (Matta 27:46). ܐܠܘܝܬܐ ܐܠܘܝܬܐ telaffuzu: Eluhi Eluhi (Markos 15:34). ܬܠܝܬܐ ܕܟܘܡܝ telaffuzu: Talitha Kumi (Markos 5:41). ܬܠܝܬܐ telaffuzu: Tabitha (Elçilerin İşleri 9:36). ܐܬܬܐܬܐ telaffuzu: Efatah (Markos 7:34). ܠܐܬܐܬܐ telaffuzu: Hakıl Damo (Elçilerin İşleri 1:19). ܠܐܬܐܬܐ telaffuzu: Moran Atho (1. Korintoslular 16:22). ܐܬܐܬܐ telaffuzu: Abba. (Markos 14:36), (Romalıları 8:15), (Galatyalılar 4:6). ܠܐܬܐܬܐ telaffuzu: Bnay Rğaş (Markos 3:17). Bütün bunlar Babil Süryanicesiyle yazılmıştır ve bütün dille-

¹⁵ Patriklik Dergisi, 1969, Arapça, Şam, Sayı 63, shf. 257-258

re çevrilmesine rağmen bu sözcükler orjinal şeklini korumuş, yani bozulmadan olduğu gibi aktarılmıştır.

İsrail kralı Huşoh döneminde, Asur kralı Şalmaneser İsrail'i zapt etmiş ve Samiriye halkını Aşur'a sürdürmüştür. Onları Halah'a, Cuzan ırmağı olan Habur'a ve Medlerin şehirlerine yerleştirmiştir.

Yahuda kralı Hezakya döneminde Asur kralı Senharip de Yahuda ülkesini olduğu gibi kuşatma altında tutarken, Senharip'in elçisi Rabşoke, Hezakya'nın vekillerine seslenerek; Senharip'in elçisi olduğunu belirtmiş ve teslim olmalarını istemiştir. Elyakim, Şebna ve Yoah Rabşoke'ye şunları söylediler: "Rica ederiz, bu sözleri kullarına Arami diliyle söyle çünkü biz onu anlarız."¹⁶ Senharip kuşatma neticesinde ülkeyi zaptetmiştir.

Bu tür kaynaşmalardan ve özellikle M.Ö. 586 yılında Babil İmparatoru Nabuhadnasar'ın Kudüs'ü talan etmesi ve halkını da 70 yıl süreyle Babil'de sürgünde tutması sonucunda İsraililer Süryanice dilini öğrenmiş oldular. M.Ö. 539 yılında Med İmparatoru Küreş tarafından dağıtılan Asur İmparatorluğundan sonra İsraililer serbest bırakılmıştır. Kendi ülkelerine geri dönen İsraililer Süryanice dilini terk etmeyip konuşmayı sürdürdüler. Yahudi kahinleri Kutsal Kitap'ı (Tevrat'ı) halka okurken İbranice'den Süryanice'ye tercüme ederlerdi (Nehemya 8: 8). Çünkü Süryanice ve İbranice dilleri birbirine çok yakın kardeş dil olarak kabul edilmektedir. İsa Mesih'in döneminde Filistin'de üç dil konuşulmaktaydı.

1 - Süryanice, İsraililerin halk dili

2 - Latince, egemen güçlerin dili

3 - Yunanca, yabancı grupların (memurların) dili

İsa Mesih'in haçı üzerinde de bu üç dille teşhir ve alay amacıyla Filatus tarafından "Yahudilerin kralı budur" diye

¹⁶ 2. Krallar 18:26 ve İşaya 36:11

yazılmıştır. Hiç şüphesiz, İsa Mesih Süryanice'yi konuşmuştur. Bunu Batı ve Doğu bilimcileri de teyid etmektedir. Çünkü Süryanice onun döneminde de devam etmekteydi.¹⁷ Yahudi asıllı ünlü tarihçi Yusufus (M.S. 37-100), Yahudilerin savaş tarihini, örf ve adetlerini ve kendi özgeçmişini Yahudilerin konuştukları dil olan Süryaniceyle kaleme almış, ancak bu eserleri yabancıların da anlayabilmesi için daha sonra Yunanca'ya çevirmiştir.¹⁸

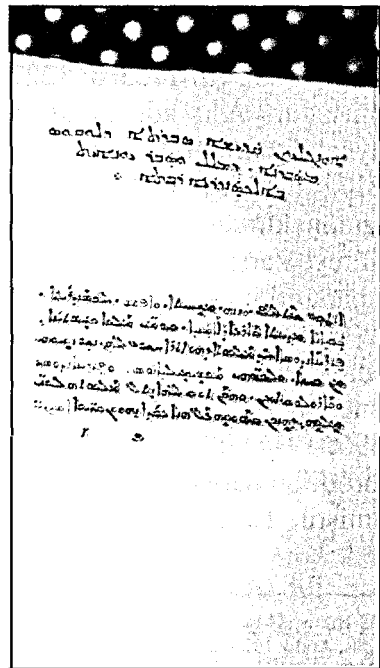
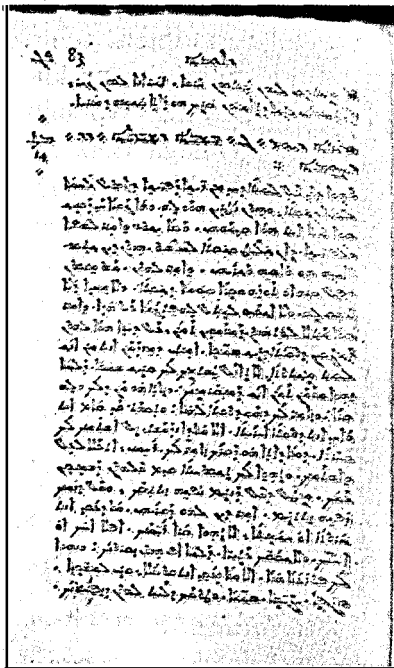
Böyle olmakla beraber Aramice, M.S. 8. yüzyılda arkasından gelen Sami ırkının dördüncü dili olan Arapça'ya 9. yüzyılın başlarından itibaren¹⁹ bazı bölgelerde yenilmişse de bazı bölgelerde de 13. yüzyılın sonlarına kadar etkinliğini sürdürmüştür. Hatta 13. yüzyıl da Süryanilerin 'Altın Çağı' olarak kabul edilmektedir. Ancak anılan tarihten sonra Cengiz Han, (d. 1155 ö. 1227) Moğol imparatorluğunun kurucusudur. Asıl adı Timuçin'dir. Çin, İslam, Rus ve batı kaynakları Moğolları, Tatar adıyla anarlar. Hulagu Han; (d. 1217 ö. 1265) Moğol hükümdarı, İran'daki Moğol hanedanının kurucusu olup kumanda ettiği ordu İsmaililere ve halifeye karşı gönderildi. Timurleng; (d. 1336 ö. 1405) Timur imparatorluğunun kurucusu. (Kaynaklara göre Timur ile Cengiz Han aynı soydandır.) Bölgeyi istila etmelerinden ve daha sonraki devirlerde bazı hükümdarlar, feodal güçler ve yerel yöneticilerin (Mir-Şamdin M.S. 1751, Mir-Sefdin M.S. 1875, 1895, 1915) büyük baskı ve zarar vermelerinden dolayı Süryani dili, edebiyatı ve medeniyetine de büyük bir darbe indirilmiştir. Karanlık ve engebeli dönemde Süryanice oldukça

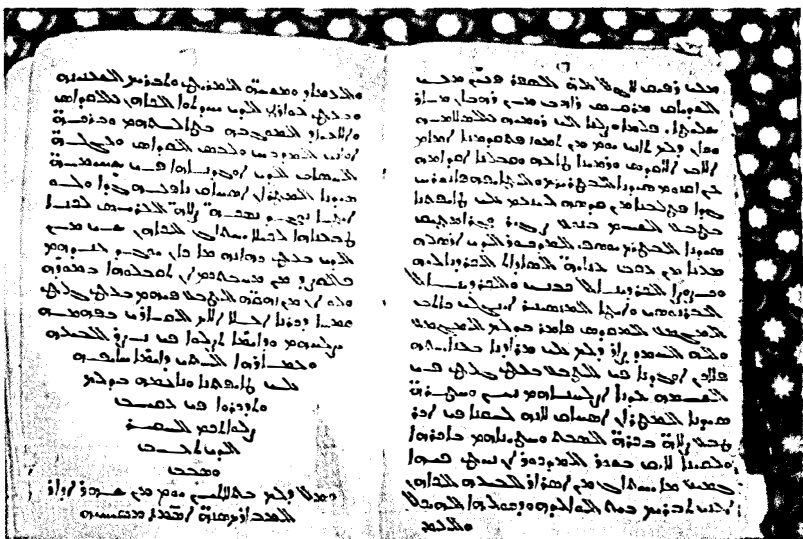
¹⁷ El-Hikmet, Mucelle Diniye Edebiye Tarihiye İhbariye, Mor Markus Süryani Matbaası, Kudüs, Aralık 1929, Sayı 10, shf. 454-6

¹⁸ El-Turath Süryani Fi Ulum el-Arabiya, Muhammed Abdulharnid el-Hamd, Arapça, 2002, Halep, Süryani Matbaası, shf. 15

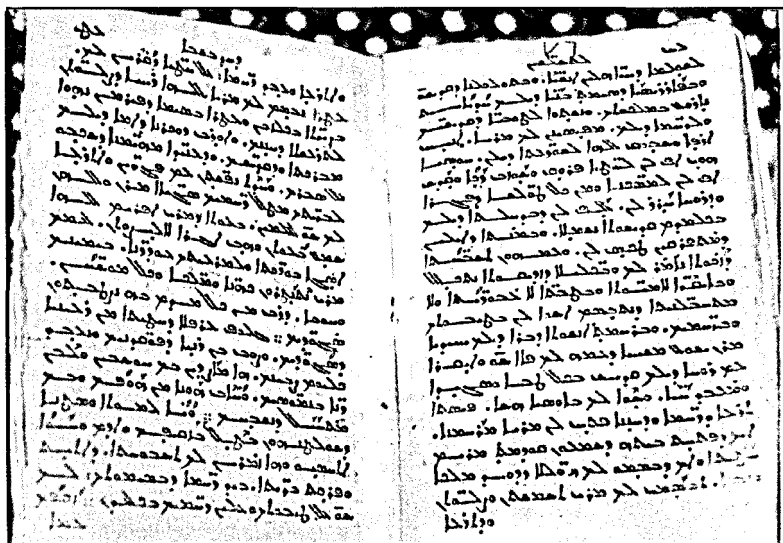
¹⁹ El-Hikmet, Mucelle Diniye Edebiye Tarihiye İhbariye, Mor Markus Süryani Matbaası, Kudüs, Sayı 9, 1929, shf. 420

gerilemiş ve yok olmaya yüz tutmuşsa da zor koşullara rağmen verilen mücadele sonucunda, özellikle Tanzimat Fermanının (1856-1876) çıkmasından sonra tekrar kendini toparladığı görülmüştür. Bu durum, o tarihte yazılan ve basılan Süryanice metinler ile açılan Süryani okullarından anlaşılabilir. O karanlık yüzyıllarda (16. yüzyıl) Süryanice, doğuda yok olma tehlikesiyle boğuşurken, batıda Süryani Ortodoks Kilisesine bağlı Savurlu Papaz İshok oğlu Papaz Musa M.S. 1555'te Viyana'da İncil'i ilk kez Süryani alfabesiyle basmıştır. Bu İncil'in bir nüshası kilisemizin kitaplığında bulunmaktadır.

Süryani Maronilere ait 1630 yılından kalma Süryanice basılı kitaplarından değişik örnekeler

Görülen o ki, Batı Süryanileri de, 19. yüzyılın sonlarına doğru aynı yolu izlemişlerdir. Bu süreci, Batı Süryanileri'nin 'Uyanış Devri' olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Çünkü anılan tarihte Güneydoğu Anadolu bölgesindeki il ve ilçelerde resmi okullarını açtıkları, bölgeye ilk Süryanice matbaayı getirdikleri, farklı diller ve farklı konularda kitap ve dergiler bastıkları görülmüştür. Çok üzücüdür ki, bu canlı faaliyet, ancak 40 yıl devam edebilmiştir. 1. Dünya Savaşından sonra zorlaşan hayat şartları ve hızlanan göç dalgası yüzünden bu çalışmalara son verilmiştir.

Süryaniler, bu derin uykudan ancak 20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde uyanabilmişlerdir. Oysa günümüzdeki Ortantalistler ve Süryani aydınları dillerini tekrar canlandırmak ve sonsuza dek yaşatmak için çaba sarf ederek, dört yılda bir ayrı bir ülkede Süryanice üzerine geniş bir sempozyum düzenlemektedirler. 25-28 Eylül 2004 tarihinde İstanbul'daki İsveç Konsolosluğu'nun konutunda yapılan sempozyuma biz de tanık olduk. Sempozyum sonrası Mardin'e düzenlenen iki günlük gezi programına katılan hocalarla uzun uzun sohbet ettik ve faaliyetleri hakkında bilgi edindik. Bunlar, Süryani dili hakkında değişik kitaplar, dergiler ve makaleler yazma ve basma yönünde çaba göstermektedir. Bu çalışmalarıyla Süryani edebiyatına ve Süryani diline büyük bir hizmet verirken, Süryaniceyi de 21. yüzyılın başlarına kadar konuşulur ve yazılır bir dil olarak ayakta tutmayı başarmışlardır.

Aramice'nin Lehçeleri

Süryaniler, Pers ülkesinin doğusundan Orta Akdeniz'e kadar geniş bir alan üzerinde dağılırken, Süryanice²⁰ de bu alan üzerinde etkili olmuştur. Fakat zamanla insanlığın yaşantısını etkileyen bazı faktörlerden (toplumların politikası gibi) dolayı Arami dili, doğu ve batı olmak üzere iki büyük lehçeye bölünmüştür.

a) Doğu Lehçeleri:

1 - Pers ülkesi ve İç Mezopotamya'da (Beth-Nahrin) yaşayan Aramilerin lehçesi

2 - Babil'de yaşayan Yahudilerin Aramicesi, (buna Filistin lehçesi de denilir) İsa Mesih bu lehçeyi kullanmıştır.

3 - Sabii²¹ olarak bilinen Hristiyan Mandeilerin lehçesi.

b) Batı Lehçeleri:

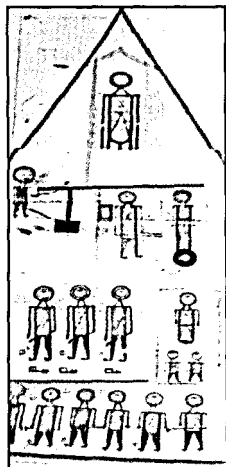
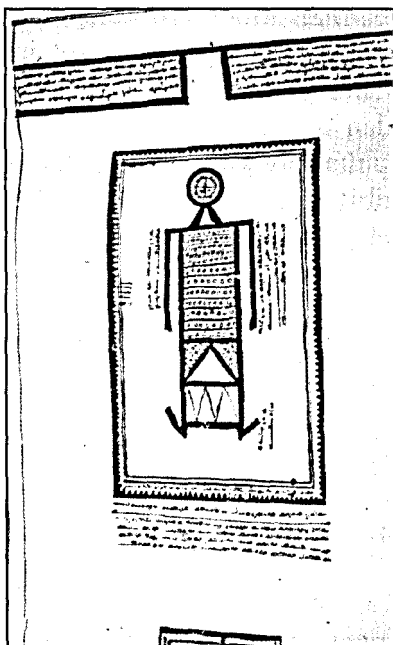
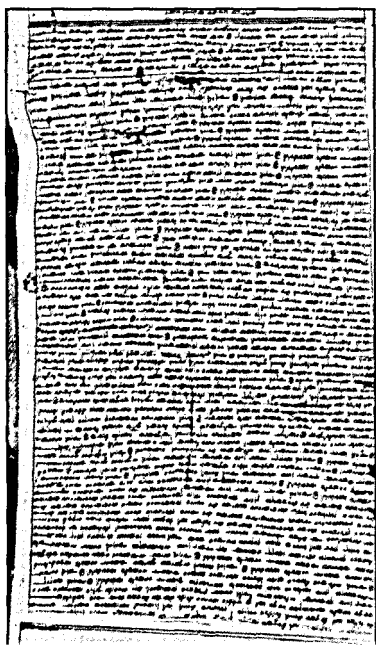
1 - Kuzey lehçesi

2 - Şam Aramicesi

3 - Tedmur Aramicesi

²⁰ Süryanice: Bütün Sami aile grupların dilini kapsamaktadır. Sümerler, Akadlılar, Babilliler, Asurlular, Aramiler, Fenikililer gibi vs. Çünkü her grup kendi dilini kendi adıyla belirlemiştir.

²¹ Sabiiler: Bugün Irak-Basra şehrinin yakınlarında yaşamaktadırlar. Vaftizci Mor Yuhanna'nın Hristiyanları olarak tanınmaktadırlar. Onların Hristiyanlık inancı; Yahudiliğin ve Hristiyanlığın karışımıdır. Süryanice olarak yazılan kutsal kitaplarını halen olduğu gibi korumaktadırlar. Bunlardan; Gazza=Hazine, Sedra Rabba= Büyük Kitap, vb. 20.08.2004 tarihinde Berlin'e yapmış olduğumuz ziyarette, Berlindeki Frau Üniversitesi'nin Semitik dilleri öğreten fakülteyi ziyaret ettik. Fakültede beş dil öğrettiklerine tanık olduk. 1-Süryanice 2-Arapça 3-İbranice 4-Sabiice 5-Habeşçe. Orada Sabiilerle ilgili gereken bilgileri ve dokümanları (cd ve kutsal kitap) aldıktan sonra Sabii dilinin Süryanice'ye ne kadar benzediği ve yakın olduğunu öğrendik. Sabiilerle ilgili Osmanlı kaynaklarında şu bilgiye rastlamaktayız: "Süryaniler ise eski Babil ahalisi bakiyesi olup Süryani Kadim lisanı dahi pek kadim bir lisan olup İbrahim aleyhi el-selamden evvel biladi Babil'de söylenir bir lisan idi ve Süryaniler en kadim Sabiiyin dininde bulundukları halde bir kısmı muğeyir Hristiyan olmuşlar." (İbrahim Özcoşar tarafından Osmanlı Arşivinden çıkartılmış Süryanilerle ilgili bir belge)

[illegible]

Sabiilerin alfabeti ve kutsal kitaplarından örnekler

4 - Nabtilerin²² Aramicesi

5 - Kudüs'teki Yahudilerin Aramicesi

6 - Celile ve Samiriye bölgelerin Aramicesi

Bu bölünmeyi de garipsememek gerekir. Çünkü bu tür lehçe farklılığı diğer toplumlarda da görülmektedir.

Günümüzde yaşayan bir dil olarak kalan ve halen kullanılmakta olan Süryanice de ikiye ayrılır.

1 - Yazılı Dil: M.Ö. ki yüzyıllarda Süryani edebiyatçıları tarafından kullanıldı. İlk Süryani Hristiyanlar da kendi dua programlarında kullandılar. Günümüze kadar ciddi bir değişikliğe uğramadan kullanılmaktadır. 1. yüzyılda Markus, Luka ve Yuhanna'nın İncil bölümleri Yunanca'dan bu dile çevrildi. Yunan medeniyeti, Süryani yazı dilinden Araplara aktarıldı. Süryani Kilisesi'nin ünlü düşünür ataları; ilim, edebi ve teolojik çalışmalarını büyük kitaplara Süryani yazı diliyle yazmışlardır. Doğu ilmiyle uğraşan batılılar, onu benimseyerek hazinelerini bütün dünyaya açmışlardır.

Süryani yazı dili çok önemli bir dil olduğundan dolayı Hz. Muhammed de öğrenilmesini hususunda Thabit oğlu Zeyd'e şu tavsiyede bulunmuştur: "Muhammed: Süryanice biliyor musun?" "Zeyd: Hayır." "Muhammed: onu öğren." Ve Zeyd Süryanice'yi 17 günde öğrenmiş oldu."²³ 17 Ramazan 2. Hicri yıl/13 Mart 624 Miladi tarihinde Hz. Muhammed ile Kureyş arasında vuku bulan Bedir Savaşı'nda esir düşen Kureyş esirleri hakkında Hz. Muhammed şunları buyurmaktadır: "Esirlerden fidyelerini/kurtuluş bedellerini ödeyenler, hemen serbest bırakılsın, ödemeyenlerden hürriyetini kazanmak isteyenlerin her biri Medineli 10 çocuğa okuma ve yaz-

²² Nabtiler: Önce Sina dağında göründüler. Daha sonra Ürdün Nehri'nin doğusu ve bugün Horan olarak bilinen bölgeye yerleştiler. En önemli şehirleri; Basra ve Petra'dır. Nabti lehçesi de Akad dilinden türemiştir.

²³ Patriklik Dergisi, Haziran 1969, Arapça, Şam, Sayı: 68, shf. 417-418, El-kalem Vel-davat, Muhammed bin Ömer El-Madaini eserinden alınmış olup, birinci bölüm, shf. 165

ma öğretsin.” Bu konuyla ilgili Al-i İmran Süresi, 123’te şu ayeti görmek mümkün: “Siz güçsüz bir durumda iken Allah size Bedir’de yardım etmişti.”²⁴

Cenab-ı Hak yeryüzünün idamesi için Evliya Ullahtan seçilen Salih Divanı haftada bir gün toplanır ve bu divanın başkanlığını Hz. Muhammed yaparmış. Konuşma lisanı Arapça olurmuş. Şayet Hz. Muhammed gelmezse, naib-i nebi diye tabir edilen zamanın mürşid-i kamili riyaset edermiş. Konuşma lisanı Süryanice olurmuş. Divan-i Salih’in en mühim meseleleri sırasıyla 3’ler, sonra 7’ler, sonra 40’lar ve en sonunda da 101’lerle yaparlarmış.²⁵

Kabe’de bile Süryanice bir kitabe bulunması yazdıklarımızın en güzel kanıtıdır. Konuyu araştıran Martin Lings, ‘Hz Muhammed’in Hayatı’ adlı eserinde şu bilgiye yer vermektedir: “Hz. Muhammed 35 yaşında iken Kureyşliler Kabe’yi tekrar inşa etmeye karar verdiler. O zamanlar Kabe’nin yüksekliği bir insan boyu kadardı ve üstünde çatı yoktu. Tüm duvarlar, İbrahim’in attığı temellere kadar yıkılınca, yan yana dizilmiş deve hörgüçlerine benzer büyük, yeşilimsi taşlar ortaya çıktı. Hacerü’l-Esved’in bulunduğu köşede bir taş üzerinde Süryanice bir yazı buldular.” Taş üzerinde aşağıdaki metin yazılıydı: “Ben Allah’ım ve Bekke’nin Rab’biyim. Bekke’yi; gökleri ve yeri yarattığım, Aya ve Güneşe şekil verdiğim ve Güneşin etrafına dokunulmaz olan yedi meleşti yerleştirdiğim gün yarattım. O (Bekke), insanlara su ve süt ile yardım eden iki tepesi varoldukça varolmaya devam edecektir.”²⁶

13. yüzyılda yaşayan Bar-Ebroyo’ya göre; Süryani yazı dili, onun döneminde şehirlerde ve köylerde konuşulmak-

²⁴ Peygamberimizin Hayatı, İrfan Yücel, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 9. Baskı, Ankara, 1999, shf. 117-124

²⁵ Röportaj: Sultan Şeyhmus Vakıf Müdürü, Yer: Mardin Kırklar Kilisesi, 2003

²⁶ Hz.Muhammed’in Hayatı, Martin Lings, Türkçe, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, shf. 77-78

taydı. Ancak o tarihten sonra yukarda da belirttiğimiz gibi yavaş yavaş geçerliliğini kaybetmeye başlamış ve günümüzde ancak kilisenin dua kitaplarında, teoloji ve tarihi eserlerde münhasır kalmıştır.

Süryani yazı dili de; batı ve doğu olmak üzere iki lehçeye ayrılmıştır:

Doğu Lehçesi: Nasturilerin ve Keldanilerin lehçesidir.

Batı Lehçesi: Süryani Ortodoksların, Süryani Katoliklerin, Maronilerin²⁷ ve Melkoyelerin²⁸ (Rum Ortodoks ve Katolik) lehçesidir. Her iki lehçenin yazılı dilinin özünde büyük bir fark ve değişiklik yoktur. Batı lehçesinde kelimelerin so-

²⁷Maroniler: Bu günkü Lübnan Hristiyanlarıdır. Süryani kökenlidirler. 17. yüzyıla kadar Süryanice'yi konuşmaktaydılar. Şatabel 1632 yılında Lübnan'ı ziyaret ettiğinde Hesrun'un halkının Süryanice konuştuklarını görmüştür. Fransalı Rahip Ğrifun 15. yüzyılda Lübnan'ı ziyaret ettiğinde, Maroniler kendi atalarının dili olan Süryaniceyi konuştuklarına tanık oldu. Protestan Peder Martin, elyazmasıyla yazmış olduğu Lübnan tarihinin bir bölümünde şunları yazmıştır: "Mor Yuhanna manastırındaki Rum Katolik rahipleri, kendi kiliselerinin dua programlarını uzun bir süreyle Süryanice olarak kullandılar. Lübnan'ın değişik yerleri halen de Süryanice isimlerle anılmaktadır. 1712 yılında yaşayan Merhac el-Bani adlı kişi de; Beşri veya Beşeri halkı ve onun civarında kalan üç köyün daha Süryanice konuştuklarını belirtmiştir."

²⁸ Melkoye: Antakya, Şam, Humus ve dolaylarında yaşayan Rum Ortodokslar ve Rum Katoliklerdir. Süryani kökenlidirler. 5. yüzyılın ortalarında Hristiyanlığın ikiye bölünmesinden sonra Bizans İmparatoru Yulianus, Antakya Süryani Kürsüsüne yapmış olduğu baskıdan dolayı, o yörede yaşayan Süryanileri baskı yoluyla kendisine bağladı ve krala bağlı olmalarından dolayı da buradaki Süryaniler, "Melkoye" yani "kralcılar" lakabı ile anılmaya başlandı. Melko: "kral" anlamına gelmektedir. Daha sonraki yüzyıllarda Roma İmparatorluğunun isminden esinlenerek ve daha doğrusu asimile olarak Rum ismiyle anılmışlardır. 10 yüzyıla kadar Süryanice yazı dili ve Süryani kilisesinin dua programını kullandılar. Ancak daha sonraki yıllarda Süryani Kilisesinin dua programı yerine Bizans Kilisesinin dua programına geçmelerine rağmen, Süryani yazı dilini 18.yüzyıla kadar sürdürmüşlerdir. Bu tarihten sonra anlamakta güçlük çektikleri Süryanice'yi bırakıp Arapça'ya geçtiler.

Suriye'nin Şam şehrinin 30 km. kuzeyinde kalan Saydnaya kasabasında yer alan ve rahibelere ait Rum Ortodoks Manastırını 2001 yılının Nisan ayında ziyaretimizde bu konuyu konuştuğumuz baş rahibenin bizlere; "1935 yılına kadar dua kitaplarımızın sayfalarının iki kolondan oluştuğunu hatırlıyorum.Kolonun birisi Süryanice diğeri de Arapçaydı. Ancak Süryanice'yi anlamadığımızdan dolayı onu terk etmek zorunda kaldık" demiştir. 1671 yılında Rum Patriği Makariyos şunları söyledi: "Bizler, kiliselerimizde ve evlerimizde Yunanca ve Süryanice olarak dua/namaz etmekteyiz." (Lisan-el-Maşrak, 1951, shf. 90) Yazdıklarımızı kanıtlayan en güvenilir kaynak, onlara ait Süryanice dua kitaplarının elimizde mevcut olmasıdır. D.Bakır Meryem Ana Kilisesinin tarihçesinde örnekleri verilmiştir.

nunda ‘O’, Doğulu lehçesinde ise kelimelerin bitiminde ‘A’ telaffuzu kullanılır. Yazılmayan fakat konuşulan halk dilinin lehçelerinde daha büyük farklılıklar vardır. İşte bunların yerine yazılmayan yalnız konuşulan halk dili geçmiştir.

2 - Yazılmayan Fakat Konuşulan Halk Dili:

Günümüzde konuşulan halk dili dört lehçeye ayrılır.

1 - Turabdin Lehçesi

2 - Asuri Lehçesi

3 - Mahlula Lehçesi

4 - Mlahto Lehçesi

Turabdin Lehçesi: Turabdin Bölgesinin merkezi Midyat olduğu kabul edilerek ve etrafında yaşayan 35-40 köy halkı tarafından konuşulmaktadır. Bu halkın %98’i değişik ülkelere göç etmesine rağmen halen bu lehçeyi konuşmakta direnmektedirler. Turabdin lehçesi, halk arasında ‘Turani’²⁹ olarak da bilinmektedir. Bu lehçe, Batı yazılı diline daha yakın, ancak ondan daha zayıf olduğundan içine çok sayıda yabancı kelime girmiştir. Turabdin lehçesini konuşanların 250.000 kişilik bir nüfus oluşturduğu tahmin edilmektedir.

Asuri Lehçesi: İran ve Irak’ta yaşayan Keldani ve Nas-turi halkı ile Musul’a yakın Bartılle ve Karakuş Süryani köy-leri halkı tarafından konuşulmaktadır. Bu halkın da %50’si değişik ülkelere göç etmiş ve diğer lehçede olduğu gibi bu lehçeye de çok sayıda yabancı kelime girmiştir. Doğu yazı dili lehçesine daha yakındır. Onu konuşanların sayısının da 1.500.000 civarında bir kitle olduğu düşünülür.

Mahlula Lehçesi: Bu lehçeye ayrıca Filistin lehçesi de denilir. Çünkü Filistin Süryanice’sinin uzantısı olan bu lehçe,

²⁹ Turani: Turo sözcüğünden oluşmaktadır. Turo=Dağ anlamındadır. Yani dağ kesiminde veya kırsal bir bölgede yaşadıkları için bu lakap Turabdin lehçesine atf edilmiştir.

bir zamanlar Şam Bölgesinin de diliydi. Günümüzde ise Mahlula, Cib-Addin ve Ayn-Tin Süryani köylerin halkına özgü bir lehçe olarak kalmıştır. Bu lehçenin telaffuzu, Doğu ve Batı lehçelerin karışımından meydana gelmektedir. Halen öz Aramice'nin bazı unsurlarını korumaktadır. Bu lehçeye de bazı yabancı kelimeler girmiştir.³⁰

Mharat Saydnaya Lehçesi: 16 Ağustos 1797 tarihinde Bravn isminde İngiliz seyyah, Şam'dan Saydnaya'ya ve Mahlula'ya doğru ilerlerken, Yebrud'a gittiğini ve orada Bahalbek'e doğru giden bir Rum Ortodoks episkoposuna rast geldiğini ve kendisine Bahalbek'e kadar ve oradan da Mhara'ya kadar eşlik ettiğini dile getirirken şu konuya dikkatini çekmiştir: "Mhara'da ve Mahlula'da dikkatimi çeken ve şaşırdığım konu; Süryanicenin öğretilmeksizin babadan oğula geçtiğini ve konuşulduğunu gördüm." Mahlula'daki lehçe halen kullanılırken, Saydnaya'daki terk edilmiştir.

Mlahtho veya Mallaha Lehçesi: Yukarıda yazdığımız bu üç lehçenin dışında Diyarbakır'a bağlı birkaç Süryani köyünün (Mallaha Köyü gibi) daha 20. yüzyılın başlarına kadar da ayrı bir lehçe konuştukları doğubilimci Otto Jastrow tarafından tespit edilmiştir. Jastrow, 1960'larda lehçeyi teype kaydetmiş ve günümüzde onu yaşatmak için Almanya'nın Erlangen-Nürnberg Üniversitesinde öğrencisi Şabo TALLAY'la birlikte Ahikar'ın kitabını bu lehçeyle basmışlardır. Günümüzde ise bu lehçeyi konuşan kimse kalmamıştır.

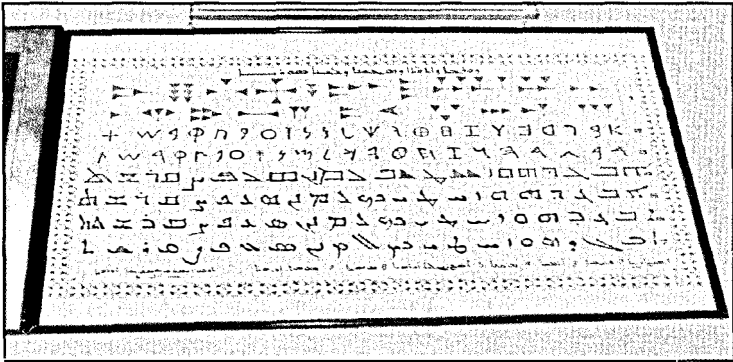
SÜRYANİ ALFABESİ

Her milletin özel bir tarihi ve her toplumun da kendine has nitelik taşıyan eserleri vardır. Süryani milletinin de büyük ve köklü bir tarihi ve ebedi eserleri/ıcatları mevcuttur. Dünya

³⁰ Patriklik Dergisi, Haziran 1969, Arapça, Şam, sayı 68, shf. 419

medeniyetine yön açan ve insanlık hizmeti alanında büyük mesafe katan, tarihin altın kalemıyla kayda aldığı en önemli gelişmenin alfabe olduğuna ve bu gelişmeyi matbaanın takip ettiğine kuşku yoktur.

Bu konuyla ilgili dil bilimcilerin çoğu tarafından dünyada ilk alfabenin Fenikeliler³¹ tarafından kullanıldığı, ya da Fenikelilerin alfabeyi Babilli Süryanilerden aldığı ve onlardan da diğer bütün milletlere geçtiği öne sürülüyor. Suriye'nin Güneybatısına yerleşen Fenikeliler, Sami ırkından gelen Arami kabilelerdir. İlk alfabeyi ortaya çıkaran ister Babilliler ister Fenikeliler olsun, sonuçta her iki halk da aynı ırka mensuptur. Babiller, Sümerlerden ve Akadlardan öğrendiği medeniyeti geliştirip zirveye ulaştırdılar. Babiller; mühendislikte, mimarlıkta, ziraatta, ticarete ve yazıyı kullanmada çok ileri bir safhaya ulaştılar.

Sûryani alfabesinin gelişimi

Yaptıkları ticaretin kalıcı olabilmesi ve kendi çocuklarına devredilebilmeleri için yazıya önem vermek zorundaydılar. Bu yazıyı Avrupalılar, 'Üçgenli veya Asfîni' (Cuneiform),

³¹ Fenikeliler'in kullandıkları alfabeyi, Foni veya Sahil Süryanicesi olarak tanınmaktadır.

Araplar ‘Mismariye’, İbraniler ‘Utağ’, Süryaniler ‘Sesonoyto’, Türkler de ‘Çivi’ yazısı olarak adlandırmaktadır. Başı yuvarlak, gövdesi ince olan ve çiviye benzeyen bu yazıya Türkler ‘Çivi’ yazısı adını vermişlerdir. Bazılarına göre de, tabletler üzerinde üçgen şeklinde kamışla yazıldığı için ‘Çivi Yazısı’ ismi verilmiştir. Bu yazı, çok geniş bir alan üzerinde yayıldı ve üç bin yıl süreyle kullanıldıktan sonra Aramice alfabesine dönüştü.³² Çivi Yazısı, genellikle taşlar üzerinde yazıldığından kalıcı olamamış ve dünyada yaşanan birçok olay yüzünden M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren kullanılamaz hale gelmiştir.³³

Bu konuda Semitic Dilleri Tarihi kitabında Dr. Volfensun şunları söylemektedir: “Eğer Arami dilinin, Sami dillerinin gelişmesinde büyük bir etkisinin varlığını kabul ediyorsak, Arami alfabesinin de, gelişmiş toplumların alfabelerinin ortaya çıkmasında büyük bir katkısı/etkisi vardır.”³⁴

M.Ö. 1. yüzyılda yaşayan meşhur Yunan yazarı Diyodoros da alfabenin ortaya çıkması konusunda şu görüşe yer vermiştir: “İlk alfabenin kullanımında Süryaniler emek sarf etmişlerdir.” M.S. 2. yüzyılda yaşayan İskenderiyeli İklimis de bu konuya şöyle değinmiştir: “Bizlerden önce birçok kişi ilk alfabenin Süryaniler tarafından bulunduğunu açıklamıştır.” M.S. 1. yüzyılda yaşayan putperest filozof Baliniyus şunları belirtmektedir: “İlk yazının Asuriler tarafından icat edildiğini görmekteyim. Bazıları bunun Mısırlılar, bazıları da Süryaniler tarafından ortaya çıkarıldığını iddia etmektedirler.”

³² El-Hikmet, Mucelle Diniye Edebiye Tarihiye İhbariye, Mor Markus Süryani Matbaası, Kudüs, 1931, shf. 160-163

³³ Kitabu el-Lumha el-Şehiye Fi Nehu el-Lügat ül-Süryaniye, İklimis Yusuf Davud, Mıtran Dimaşk ale-l Süryan, 1896, 2. Baskı, Musul, Arapça, 1. Cilt, shf. 130

³⁴ Patriklik Dergisi, Eylül 1969, Sayı: 69, shf. 483, Arapça, Metropolit Ğriğoriyos Saliba Şemun’un Makalesi.

İngiliz yazar Dr. James bu konuyla ilgili şu ibareyle yetinmektedir: “Süryani bir tüccar, (çivi yazısıyla yazılan) herhangi bir tablet eline geçtiğinde, kalemini alır ve istediklerini o tabletin üzerine yazar. Devlet dairelerinde çalışan bir Süryani, kamyş/papirus yaprakları üzerinde mürekkep kalemiyle bütün yazışmaları yazar. Eğer bu katip Asuri ise, yazışmaları kamyş kalemiyle bir tablet üzerinde yazar.

Sonuç olarak Süryani medeniyeti, yayıldığı bütün yerlerde kalıcı ve değerli eserler bırakmıştır.”³⁵

Çivi Yazısından da Samiri, Tedmur, Nabti ve Babil alfabeleri ortaya çıkmış oldu.

Samiri Alfabetesi: İbranice alfabetesi olduğu düşünülür. Yahudiler, Babil’e sürgün edilmeden önce onu kullanmaktaydılar. Nüfusları azalmalarına rağmen günümüze dek Samirilerin kullandığı bir alfabe oldu. Samiriler; Şomrin/Nablus/Şoğor ve Tel-Aviv’e yakın bulunan Hulun şehirlerinde ikamet etmektedirler. Tevrat’ın yalnız ilk 5 kitabını kabul ederler. İsrail oğullarının 12 sıbtı/aşireti Şomrin’de bir araya toplanmış (Yeşu 8) ve Samiriler, Yahudilerden ayrıldıktan sonra Şomrin’deki ‘Ğarzın Dağı’ dönemine kadar devam etmiştir. Samirilerin dünyadaki nüfusları bin kişi civarındadır.³⁶

Tedmur Alfabetesi: Tedmur ülkesinde kullanılmaktaydı. Günümüzde bu yazının örnekleri Tedmur harabelerinde görülmektedir. Tedmur krallarına ait olan ve üzerinde Süryanice yazıtlar bulunan 4-5 adet heykel bugün Antakya Müzesinde bulunmaktadır. Bu yazı, Estrangeli alfabetesinin benzeridir.

³⁵ Lisan-el-Maşrak Dergisi, R.Bulus Behnam, Mayıs-Haziran ve Temmuz 1951, shf. 89, Arapça, Musul Ve Kitabu el-Lumha el-Şehiye Fi Nehu el-Lügat ül-Süryaniye, İklimis Yusuf Davud Matran Dimaşk ele-1 Süryan, 1896, 2. Baskı, Musul, Arapça, 1. Cilt, shf. 100-101

³⁶ Kutsal Kent ve Kudüs’ün Ziyaret Yerlerini İçeren Broşür, Rahip Şemun Can, 1. Baskı 2002, Kudüs, Süryanice ve Türkçe, shf. 21

**Tedmur/Palmyra
ülkesinin kralları
ve Tedmur yazıtın
bir örneği
görülmetedir.**

Nabti Alfabeti: M.S. 6. yüzyılda (Hz Muhammedin ortaya çıkmasından birkaç yıl önce) Muramır bin-Murra isminde Arap kökenli bir zat, Nabti alfabesinden Arap Hımyari'lere Arapça alfabesinin sanatını öğretti.³⁷ Hımyari yazısından da M.S. 7. yüzyılda Arap Küfi alfabesi türemiştir. Kur'an-ı Kerimin yazımında kullanılan Arap Küfi alfabesi 12. yüzyıla kadar kullanılmaktaydı. Arap Küfi alfabesinden de 9. yüzyılda kuzey ve kuzeybatı Afrika'da kullanılan Mağrıbi yazısı doğmuştur. Mağrıbi'den türeyen ve günümüzde kullanılan Arapça Nesih alfabesi 10. yüzyılda gelişti. (Nabti'lerin merkezi Sala'a/Petra'dır. Bugünkü Vadi Musa)

³⁷ Fi-Usul-el-Nahaviya, Huri Yusuf Davud el-Süryani, 2. cilt, Musul, Domanikiler Rahiplerin Manastırı, Arapça, sh. 34 (Arapça alfabesinin yayılmasında Hira ülkesinin büyük bir rolü vardır. Çünkü önce yalnız Hristiyan Arapların ve özellikle Hira'daki ibadiyin arasında kullanılmaya başlandı. Hira'da okulların açılması sayesinde bu yazıyı birçok kişi öğrendi ve sakinleri de Arapça Hiri hattıyla ün kazandılar. İbn-i Haldun'da; 'Hira halkının, bu yazıyı Tebebia devletinden öğrendiğini vurgulamaktadır). Bkz. Patriklik Takvimi, 17 Şubat 2002, Küfa'daki Hristiyan Yerleri, Muhammed Said Terihi eserinden alıntı yapılmıştır.

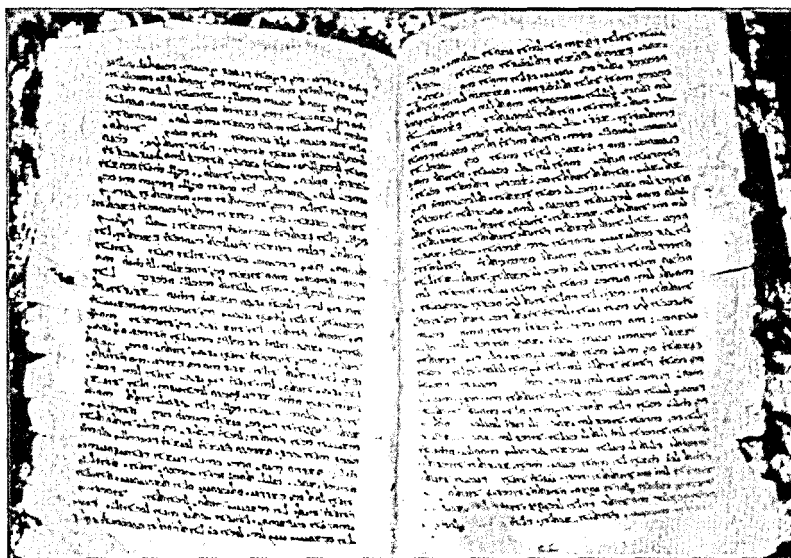
Babil Alfabeti: Pers kralı Kureş döneminde kullanılan Babil alfabesi, Yahudiler sürgündeyken öğrendiler. Ancak Yahudiler, günümüze dek onu yalnız Kutsal Kitap'ın yazımında kullandılar.³⁸ Yahudiler; Asuri alfabesi, Samiriler de onu Yahudi alfabesi olarak adlandırmaktadır. Batılılar ise, harfleri Aramice kökenli olan Yunanca harflerine benzediğinden onu dört köşeli olarak isimlendirdiler. M.Ö. 5-6. yüzyılda bir evrim geçirerek bugün kullandığımız Estrangeli³⁹ alfabesine dönüşen çivi yazısı, yukarıda saydığımız alfabelerin temelini oluşturdu. Çivi Yazısı, ayrıca 'Yuvarlak' olarak da bilinir. Harfleri Babil ve Tedmur alfabelerine benzemektedir. Çivi yazısı ve ondan türeyen Estrangeli Alfabeti, M.S. 1. yüzyıla kadar kullanılmıştır. 1. yüzyıldan itibaren çivi yazısı tamamen kullanılamaz oldu. Estrangeli yazısının Urfa, Nusaybin ve Musul olmak üzere üç ayrı yazı şekli vardır.

10. yüzyılının son çeyreğinde (M.S. 963) Süryani bilim adamlarından Hasan-bin-Bahlül'ün meşhur sözlüğünün 226. sayfasında; Hira Episkoposu Hananyeşu-bin-Seruşvih'ten alıntı yaparak (M.S. 830) Estrangeli alfabesi hakkında şunları aktarmaktadır: "Estrangeli veya İncil alfabesini, M.S. 1. veya 2. yüzyılında Süryani kökenli Urfa'lı Favle (Favlus) Bar-Arke ortaya çıkarmıştır. Bu alfabeyi ortaya çıkarmasının ilk amacı, Kutsal İncil'i en güzel bir yazı şekliyle yazma arzusu-ydu. Süryaniler, Estrangeli alfabesinden 9. yüzyılda Serto hattı türeyinceye kadar bu alfabeyi kullandılar."⁴⁰

³⁸ Süryani Patriklik Dergisi, sayı: 1, Ocak 1938, shf. 56, Kudüs'teki Mor Markus Manastırı, Arapça.

³⁹ Estrangeli: İncil yazısı anlamına gelmektedir. İncil'lerimiz genellikle bu yazı ile yazıldığı için, Estrangeli adıyla tanınmıştır.

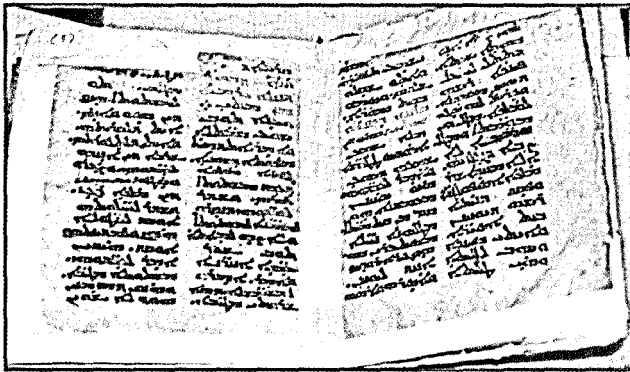
⁴⁰ Süryani Patriklik Dergisi, sayı: 1, Ocak 1938, shf. 57, Kudüs'teki Mor Markus Manastırı, Arapça.

[illegible][illegible]

10. *Handwritten text, likely a list or index, with entries numbered 10 through 19. The text is written in a cursive script and is mostly illegible due to fading and bleed-through from the reverse side.*

[The page contains dense handwritten text in a cursive script, likely from a 17th-century manuscript. The ink is dark brown or black, and the paper shows signs of age and wear. The handwriting is highly stylized and difficult to decipher without specialized knowledge of the script.]

Estrangeli alfabesinden değişik örnekler

Bu alfabenin örnekleri; M.Ö.ki yıllara ait Urfa'nın Soğmatar harabelerindeki kabartmalarda günümüze kadar korunmuştur. M.S. 206 ve 213 yıllarında Urfa Kalesine diki- len iki sütun üzerinde ve mozaikten işlenmiş Abgarların kra- liyet aile portreleri üzerinde görmek mümkündür.

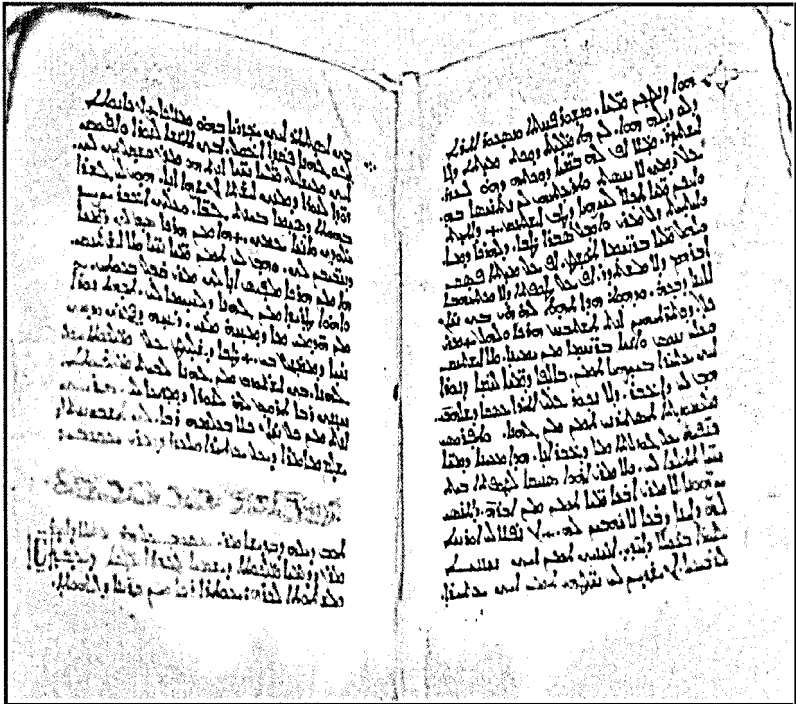
Bu alfabeyle değişik konularda sayılmayacak kadar Süryanice eserler yazılmış ve bu eserler günümüzde dünya kütüphanelerinin raflarını süslemektedir. Bu eserlerin bir kıs- mı M.S. 4. yüzyıldan kalmadır. Halen günümüzdeki elyazma- sı eserlerin başlıkları bu alfabeyle yazılmaktadır. Ayrıca yeni inşa edilen binaların ortasındaki yazılarda da bu alfabenin kullanıldığı görülür. Estrangeli alfabesi, Süryanice'yi bilen herkes tarafından rahatlıkla okunabilir.

12. yüzyılda yaşayan Süryani kökenli bilim adamı Bar- Ebroyo, yazmış olduğu Kilise Tarihi'nin 1. Cilt. 418 sayfa- sında Estrangeli alfabesi hakkında şu bilgileri vermektedir: "M.S. 998-1041 yıllar arasında metropolitlik görevi yapan Turabdin ve Mor Gabriel Manastırı'nın Metropoliti Basibrinli 4.Yuhanna, 100 yıllık bir süreden beri terk edilen Estrangeli alfabesini yeniden canlandırdı ve onu kendi yeğenleri olan Rahip Amanuel, Nihe ve ressam Rahip Petrus'a öğretti. Ra-

hip Amanuel Estrangeli alfabesiyle 70 tane elyazması kitap yazmış ve onları Mor Gabriel Manastırı'na hediye etmiştir. Bu kitaplar dünyada eşi benzeri olmayan kitaplardır." Bu kitapların bir nüshası 1909 yılında Basibrin Köyünde bulunmaktaydı. Maalesef bu eser, Birinci Dünya Savaşında tahrip olmuştur.

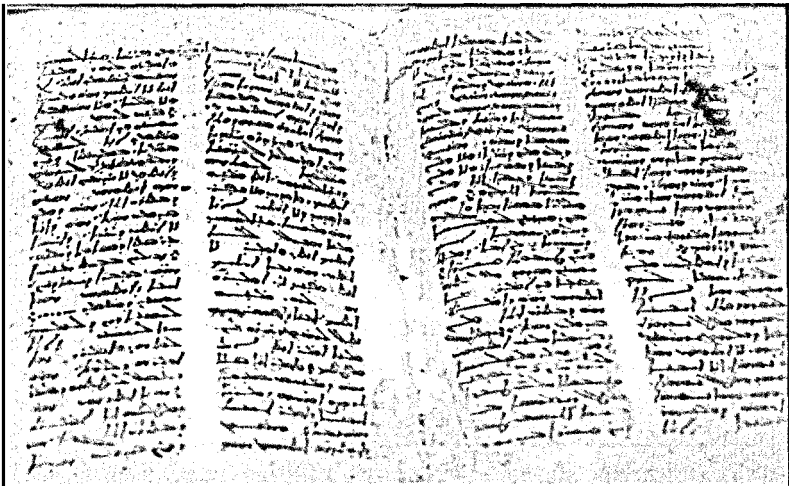
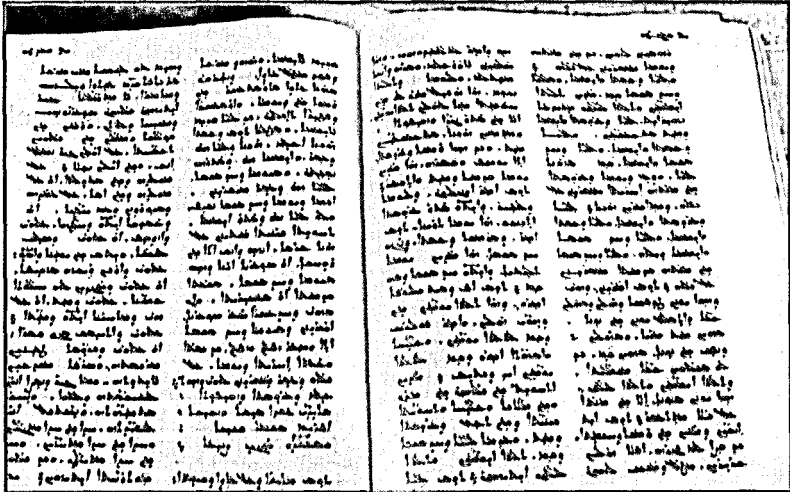
Estrangeli alfabesinden dört çeşit alfabe türemiştir:

1 - Gavonoyo alfabesi: Serto alfabesine yakın ve genel bir yazı şeklidir. Estrangeli, kutsal kitapların yazımında kullanılırken, Gavonoyo da genel yazışmalarda, edebi ve tarihi kitapların yazımında kullanılırdı.

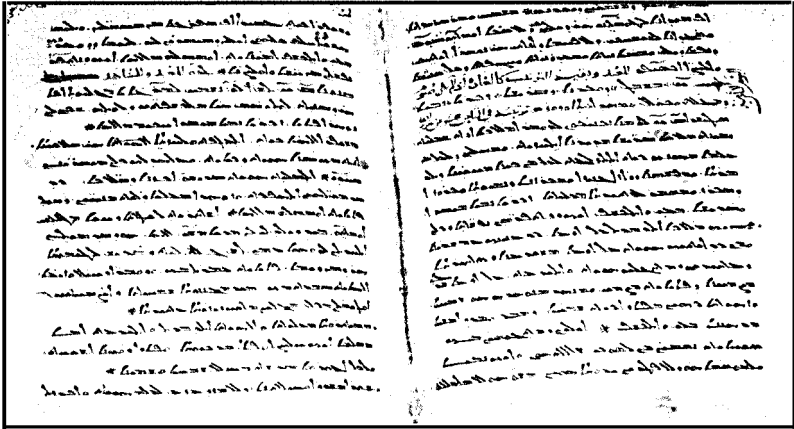
Gavonoyo hattından bir örnek

2 - Serto alfabesi: Mahırboyo/Batılı olarak da bilinir. M.S. 9. yüzyılda Gavonoyo'dan gelişti. Bu alfabe hala Süryani Kadim / Ortodoks, Süryani Katolik, Süryani Protestan ve Maroni Kiliseleri tarafından kullanılmaktadır.

Serto hattından örnekler

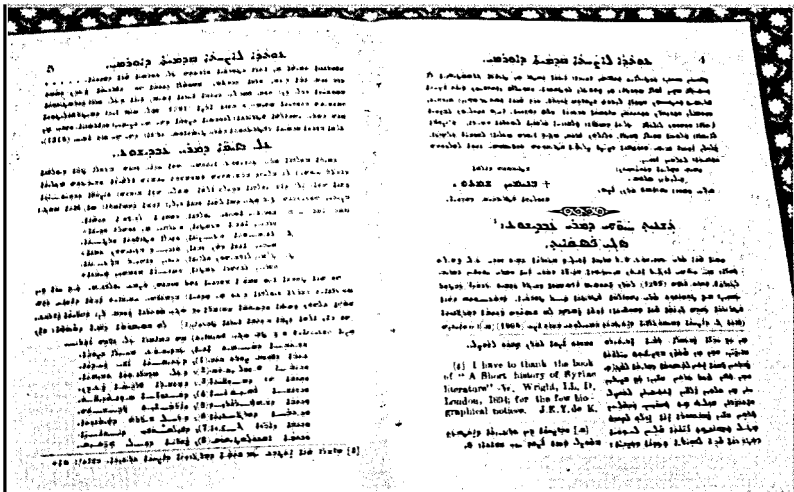
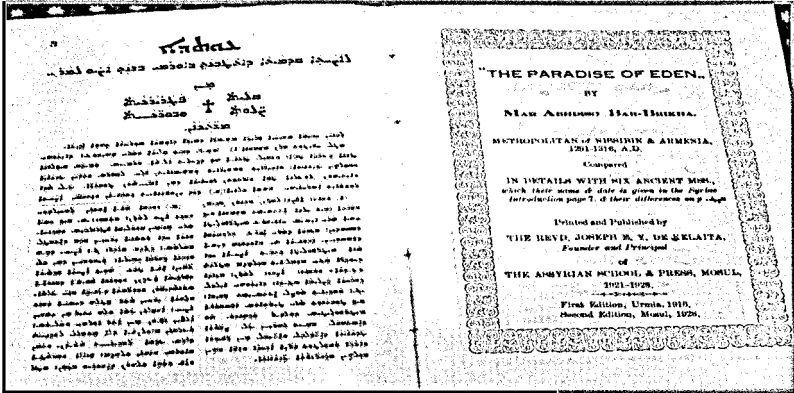
3 - Melkoyto alfabesi: Süryani Melkitler / Melkoyeler (Antakya ve Şam dolaylarındaki Rum Ortodoks ve Katolikler) Orta Çağ yıllarında Estrangeli alfabesinden kendilerine ayrı bir alfabe daha geliştirdiler. Bu alfabenin en önemli özelliği; 'F' harfinin ters olarak yazılıp 'P' olarak telaffuz edilmesidir.

Melkoyto alfabenin hattından örnekler

4 - Nasturi veya Keldani alfabesi: Bu alfabe, 13. yüzyıllarda Estrangeli alfabesinden türemiştir. Estrangeli'ya çok yakındır. Halen Nasturi/Asuri ve Keldani Kiliselerinde kullanılmaktadır.⁴¹

Doğu Süryani (Keldani - Asuri) alfabesinden örnekler

⁴¹ Lisan-el-Maşrak Dergisi, R. Bulus Behnam, Mayıs-Haziran ve Temmuz 1951, Arapça, Musul, shf. 264

5 - Gerşuni alfabesi: Gerşuni yazısının alfabesi Süryani, lugatı ise Arapça'dır. Arapların fethinden önce Yemen'de kullanılmaya başlandı.⁴² Bazı Süryani Kiliselerin dua programlarında hala kullanılmaktadır. Süryaniler, Osmanlıca'yı da bu şekilde kullandılar.

Gerşuni alfabesinden (Arapça ve Türkçe) örnekler

⁴² Patriklik Dergisi, sayı: 69, shf. 484, Eylül 1969, Arapça, Metropolit Ğrġoriyos Saliba Şemun'un Makalesi

6 - Sabii veya Mandi alfabesi: Estrangeli alfabesine benzeyen bu alfabenin Babil alfabesinden türediği düşünülmektedir. Hristiyanlığı benimseyen Süryani Sabiiler günümüzde de bu alfabeyi kullanmaktadırlar. Bu alfabenin Estrangeli alfabesinden farkı; Sabii alfabesinin Olaf, Zay, Yuth ve Şin harfleri hariç diğer harflerinin hepsinin kendisinden önceki ve sonraki harflarla birleşik yazılmasıdır (Bkz: Sh. 42).

Matbaanın Süryanilerin en önemli buluşlarından biri olduğunu daha önce belirtmiştik. Götenbörg, matbaayı icat etmeden yüzyıllar önce Proto-Süryanileri matbaayı icat etmişlerdir. M.Ö. 1000 yıl önce harflerle dolu kalıplar/mühürler basmışlardır. Kağıt yerine kullandıkları tabletleri, kalıplar da bastıktan sonra ateşte pişirmekteydiler. Mezopotamya’da ortaya çıkan bu kalıpları, kralların resmi belgelerde kullandıkları tespit edilmiştir.⁴³

M.Ö. 1590 yılında Kadmo denilen bir liderin önderliğinde Süryani bir kabile Fenike’den (Fenike, batıdan Süryanilerin en son bölgesidir) Yunanistan’a geçmiş ve alfabeyi Yunanlılara öğretmiştir. Bu konuyu kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde teyit eden en büyük kanıt; Yunan alfabesindeki harflerin, sıralaması ve telaffuzu açısından Süryanice alfabeyle büyük benzerlik göstermesidir.⁴⁴ Latinler de yazıyı, daha sonraki yüzyıllarda Yunanlılardan öğrenmişlerdir.

Bu araştırmalar da gösteriyor ki, bazı toplumlar daha cehalet devirleri yaşarken, Süryani medeniyeti altın çağını yaşıyordu. Süryani medeniyeti bir meşale gibi bütün insanlığı aydınlatıyordu.

⁴³ Lisan-el-Maşrak Dergisi, R. Bulus Behnam, Mayıs-Haziran ve Temmuz 1951, Arapça, Musul, shf. 91

⁴⁴ Fi-Usul-el-Nahaviya, Huri Yusuf Davud el-Süryani, 2. Cilt, Musul, Domanikiler Rahiplerinin Manastırında, Arapça, shf. 30

II. BÖLÜM

M.Ö. VE M.S. SÜRYANİ MEDENİYETİ

Süryani Medeniyeti

Medeniyet sürekli bir yürüyüştür. Max Scheler'in dediği gibi: "Her ulus, büyük medeniyet ırmağıyla birleşen ve ona karışan yeni bir sudur. Her ulus kendinden bir şeyler getirir; fakat onu büyük nehire katmasını bilmezse hiçbir şey yapmış olmayacaktır."⁴⁵ Nitekim Yunanlılar bu büyük nehire bir şeyler katmasını bilmişlerdir. Hatta bu alanda öncü olduklarını söylemek mümkündür. Çünkü Yunan medeniyetini/felsefesini Doğu'dan gelen etkilerle yeniden yoğurma denemeleri ilkçağ sonlarında yapılmıştır. Yunanlıların alfabeyi, astronomiyi, diğer ilim ve sanatları Proto-Süryanilerden, geometriyi de Mısırlılardan öğrenmesiyle M.Ö. 6. yüzyıldan başlayarak İonia (İzmir ve Aydın illeri ile karşılarındaki adalar) adı verilen bölgede Büyük Yunan felsefesi başlamış oluyordu. Yunanlılar daha sonra da insan ve Tanrı üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırdılar. Bu üç ana konuyla ilgili düşünürler geniş çapta okullar açarak sayısız öğrenciler yetiştirdiler. Düşünürlerin açtıkları okullar kendi adlarıyla anılıyordu. Örne-

⁴⁵Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Yolu*, shf. 6, 1997, İstanbul, Ülken Yayınları

ğın; Sokratesçi'nin okulları dört tanedir. 1-Megara 2-Elis-Eretria 3-Kynikler 4-Kyrene okulu.⁴⁶

M.Ö. 4. yüzyılın son çeyreğinde Büyük İskender döneminde Yunanlılar Batıdan doğuya büyük bir imparatorluk kurarken, Yunan medeniyeti de doğuya kaymış ve daha sonra da Mısır'da yoğunlaşmıştır. Bu büyük imparatorluğun parçalanmasından sonra Mısır'da hakim olan Kral Batlimos; Yunanistan'da dağılan ve himayesiz kalmış olan alimleri İskenderiye'ye davet etmiştir. Ayrıca bütün ilmi ve felsefî eserleri de toplayarak Serapium mabedinin yanında büyük bir kütüphane meydana getirmiştir.⁴⁷

Hukuk ve tarihin yaratıcıları olarak tanınan Romalılar M.Ö. 1. yüzyılın ortalarından itibaren Yunan egemenliğine son vermişler ve Yunan medeniyetinin mirası üzerinde oturmuşlardır. Romalıların bu medeniyetin oluşmasında herhangi bir katkıları olmamıştır. Yunan medeniyetinin etkisi Bizans döneminde de sürerken M.S. 532 yılında 1.Yustinus, Atina'daki meşhur Yunan akademisini kapatmıştır. Akademi kapatıldıktan sonra yeni Platoncu filozoflar Marina, Daraskia vb. Atina'yı terk edip Pers ülkesine geçtiler. Dönemin Pers imparatoru 2. Kesru Yunanlı filozoflardan faydalanmak istedi ve onları Cundi Şabur şehrinde açtığı tıp okulunda kabul etti. Bir süre burada hizmet verdikten sonra Cundi Şabur'dan ayrılan bu filozofların daha sonra nereye gittikleri bilinmemektedir.

Süryaniler Hristiyanlığa geçiş yaparken ilk yaptıkları iş; putperestlik dünyasından kalan medeniyet enkazının üzerine Hristiyanlığın inanç felsefesine dayalı büyük okullar açmak ve bu okullarda dini eğitim ve öğretimin yanı sıra ilmi ilimlerinin de okutulmasını sağlamak olmuştur. Çünkü Hiris-

⁴⁶ Prof. Macit GÖKBERK, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, shf. 13 ve 50

⁴⁷ Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN, 1997, İstanbul, a.e shf. 6

tiyanlığın temel inancı pozitif ilimlerine ters düşmemektedir. Her ne kadar batı kilisesi bu ilime karşı gelmiş ve yasaklamışsa da sonunda pes etmiştir. Bundan dolayı Süryaniler 4. yüzyıldan itibaren Yunanlıların ilmi ve felsefi eserlerini kendi dillerine çevirme ihtiyacı duymuş ve bu çeviriler sayesinde Mezopotamya'dan Yunanlılara göçen o eski medeniyet, yeniden eski sahiplerine dönmüştür. Böylece Süryanilerde de artık yeni bir ilmi uyanış devri başlamış oldu. 17. yüzyılda yaşayan İngiliz bilim adamı Bacon'un dediği gibi: 'ilim iktidardır'. Süryani okulların resmi dili Süryanice idi. O dönemde ilim ve felsefe dili olan Yunancayı da kendi okullarında okutmaktaydılar.

Süryanicenin uzun bir süreyle geniş bir alan üzerinde etkinliğinin sürmesi konusunda, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşayan doğu bilimci P.Şabo düşüncelerini şöyle açıklamıştır: "Hristiyanlığın ilk yüzyıllarında kendi dillerinde bıraktıkları muhteşem eserlerinden anlaşılıyor ki, Süryaniler, M.Ö. de yüksek bir medeniyete sahiptiler." P. Şabo 1905 yılında Patrik Büyük Mihayel'in tarihini Süryanice'den Fransızca'ya tercüme etmiştir.⁴⁸

M.Ö. ve M.S. olmak üzere Süryani Medeniyeti ikiye ayrılır:

1 - M.Ö. SÜRYANİ MEDENİYETİ

Süryani dilinin bu kadar eski olması, birçok toplum tarafından konuşulması ve geniş bir alana yayılmasına rağmen, M.Ö. Süryani medeniyetinden kalma eserler ne yazık ki çok azdır. O büyük medeniyete ait eserlerin günümüze ulaşamamasının nedenleri elbette merak edilip sorulacaktır. Putpe-

⁴⁸ Anadolu Türk Tarihi Menbalarından; Süryani Mikail Vakayinamesi, İsmail Hami Danişmend, 1940, Türkçe, shf. 4

restlikten Hristiyanlığa geçiş yapan ve Hristiyanlığın derin inanç felsefesini özümseyen Süryaniler, torunlarının gelecek yüzyıllarda tekrar putperestliğe dönmesini diye eserlerinin büyük bir kısmını yaktılar. Buna karşılık Yunan, Roma gibi diğer uluslar aynı hatayı yapmadılar. Putperestlikten kalma bütün eserlerini korudular.

M.Ö. yıllara ait çok az sayıda yazılı belge günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bu eserlerden biri; 1-Asur Krallarının 2. Şerkino denilen Serhadum (M.Ö. 722-705) ve Senharib'in (M.Ö. 705-675) müsteşarı ve veziri Ahikar'ın bilgelik içeren özdeyişleridir. M.Ö. 5 yüzyılda 11 adet Papirus/Birdi yaprakları üzerine yazılı olan bu özdeyişler, Avsan yakınlarındaki Fentin Adası'nda bulunmuştur. Bu belgelerle birlikte başka vesikalar da adada yaşayan bir Yahudi kafilesinden kalmıştır.⁴⁹ Bir filozof olun Ahikar'ın bu özdeyişleri, evlatlık olarak aldığı kız kardeşinin oğlu Nadan'a nasihat amacıyla öğretmişti. Bu özdeyişler, dünya literatüründe önemli bir yer tutmaktadır. Onlardan örnek olarak yalnız birkaç tanesini aşağıda veriyoruz:

“Oğlum! Hikmetli adama yoldaş ol ki, sende onun gibi hikmetli olasın. Yalancı ve dilbaz adamla arkadaş olma ki, onunla sayılmayasın.”

“Oğlum! Başkaları seni akıllı saymadıkları halde sen kendini hikmetli sayma.”

“Oğlum! Hikmetli olanı bir yere gönderdiğinde onu fazla tavsiye etmene gerek yoktur. Cahil olanı göndereceğine sen git ve onu gönderme. Çünkü ne kadar tavsiye etsen de anlamaz ve dediklerini tam anlamıyla yerine getirmez.”

2 - Şair ve filozof olan Vafa'nın bestelediği 5 heceli şiir ölçüsünden bazı beyitler de mevcuttur. Beyitler, 6. ve 7. ve-

⁴⁹ Tarih el-Edeb el-Süryani, Dr. Murat Kamil, Dr. Muhammed Sahri el-Bükre, Dr. Zekiye Muhammed Rüşdi, Kahira-Mısır, 1974, Arapça, shf. 49

zinden oluşmaktadır. Tektrit’li Süryani belagat ustası ve dil-bilimci Antun Ritur, Vafa’ya ait bir mısrayı ‘Belagat Bilgisi’ adlı kitabına örnek olarak almıştır. (Bkz: Şiir Böl.)

3 - Pognon ve Segal adında iki oryantalist tarafından Soğmar antik şehrinin harabelerinde 28 adet kitabe tespit edilmiş, okunmuş ve tercüme edilmiştir. “Kutsal Tepe” olarak adlandırılan yerdeki açık hava mabedinde Sin/Ay/-Mar-Alahe ve Şmeş/Güneş tanrılarının kabartmaları üzerinde görülen Süryanice yazıların M.Ö. 4. yüzyılına ait oldukları bilim adamları tarafından tespit edilmiştir.

Şmeş/Güneş Tanrı’nın kabartması

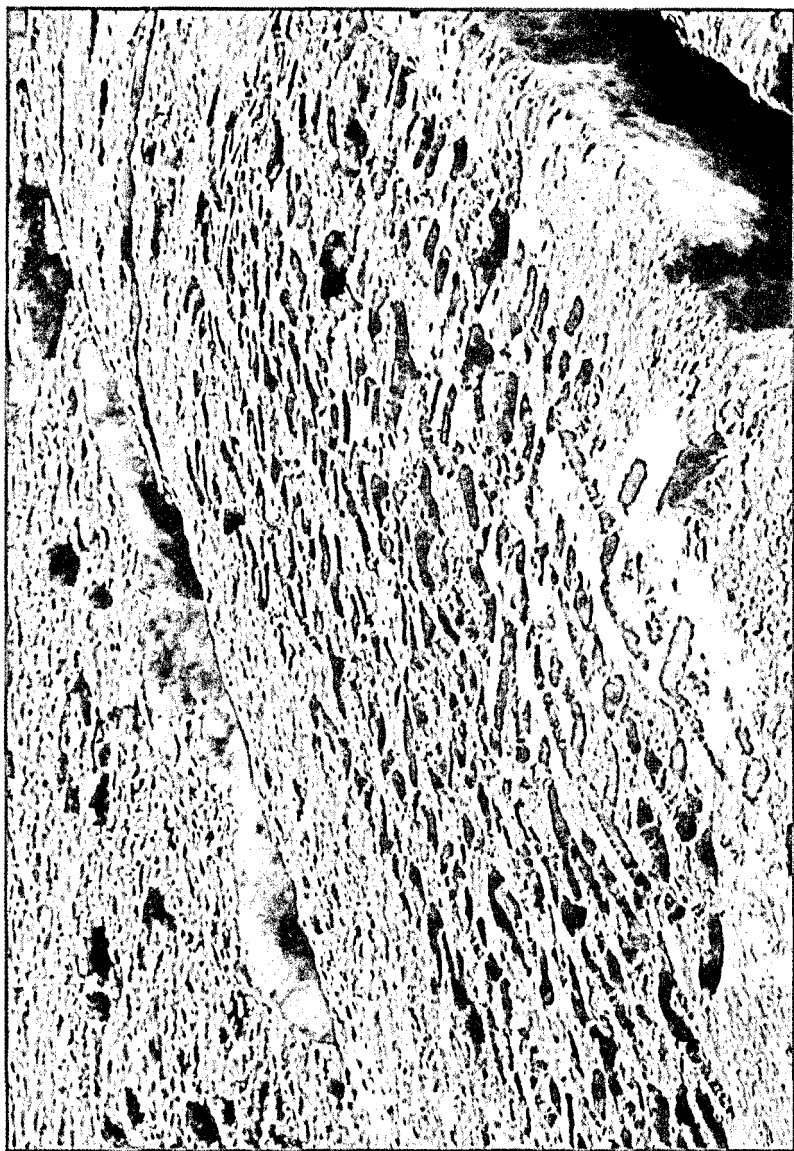
Bunlardan sağ tarafta olanı 1.10 m. boyunda bir erkek figürü olup dizlerine kadar inen bir elbise giymiş ve ayakta durur vaziyettedir. Figürün başının arkasında istiridye şeklinde bir dilimli başlık bulunmaktadır. Kabartmanın sağındaki Süryanice kitabe, “Bu heykeli Allah Ma’no için 13 Şubat 476 yılında emretti ” diye yazılıdır.

Sin/Ay=Mar-Alahe Tanrı'nın kabartması

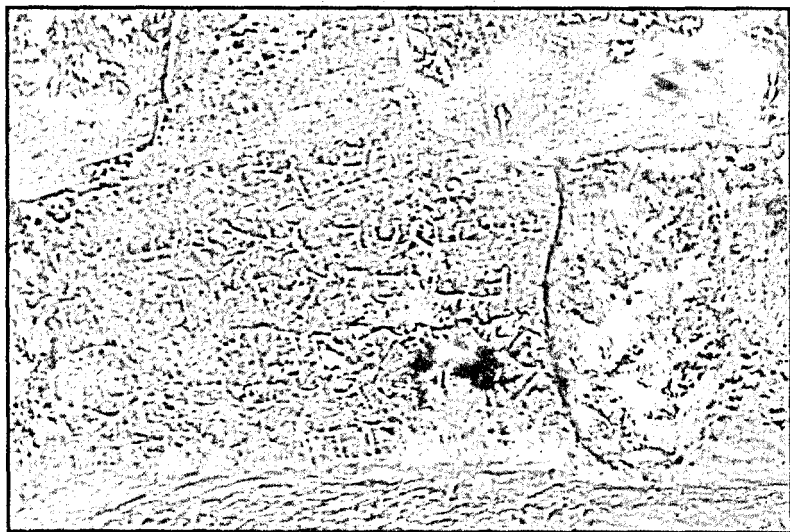
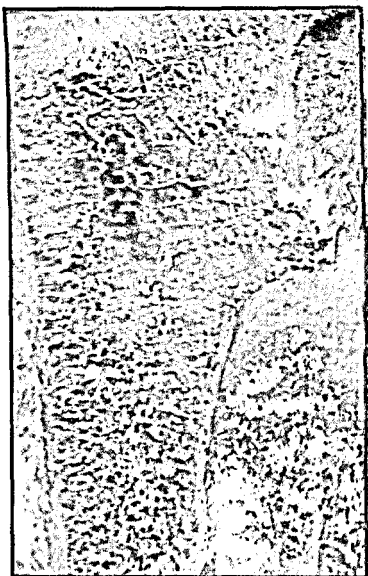
Bu kabartmanın sol taraftaki yuvarlak kemerli kayadan oyma sütunçeli niş içerisinde bir büst bulunmaktadır. Büstün sağında bir, solunda ise iki adet süryanice kitabe yer alır. Soldaki kitabede: “Bu heykeli, Allah olan Sin’in şerefine, Tirdat bar/oğlu Aduno’nun ve kardeşinin hayatı için Şilo oğlu yaptırmıştır.” yazılıdır. Sağdaki kitabelerde ise şu yazı görülüyor: “Bar Kuzo, Zakay ve çocukları Allah önünde hatırlansın.” Diğerinde ise; “Ben Allah onu görüyorum” yazısı yer almaktadır. Diğer satırlarındaki harfler bozuk olduğu için metin detayları ile okunamadı.

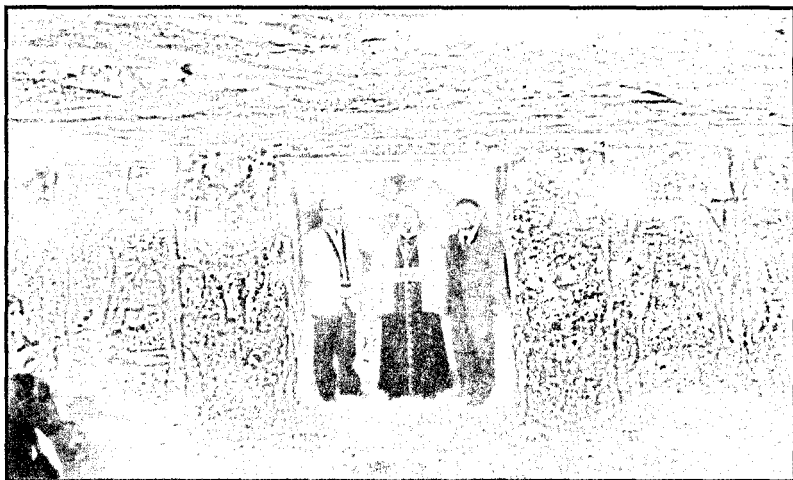
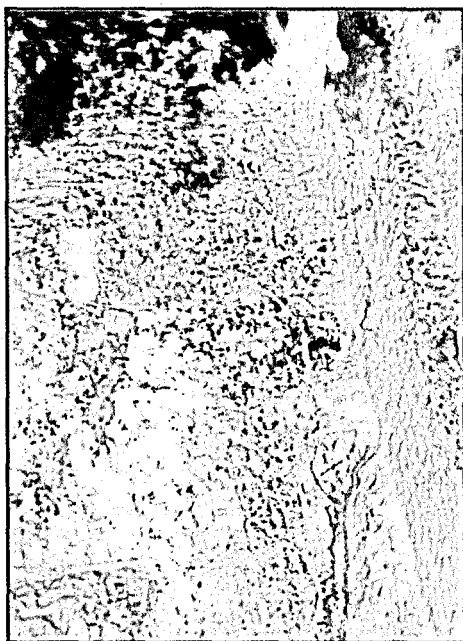
Aynı tepenin zirvesinde kaya yüzeyine oyulmuş değişik Süryanice yazılar görmek mümkündür. Tepenin doğusunda yer alan bir yazı şöyle tercüme edilmiştir: “476 yılının Şubat’ında, bu ay içinde, ben Adona oğlu Maniş, Ma’no, Alkur, Balbana ve kardeş Alkur. Biz bu kutsal tepe üzerine bu sunağı kurduk ve korunan biri için bir taht diktik. O, vali Tiridates’ten sonra vali olacaktır ve o tahtı korunan kişiye verecektir. O’nun mükafatı Marelahe’dendir. Fakat eğer o, tahtı vermezse ve sütunu tahrip ederse, Tanrı onu yargılayacaktır.”

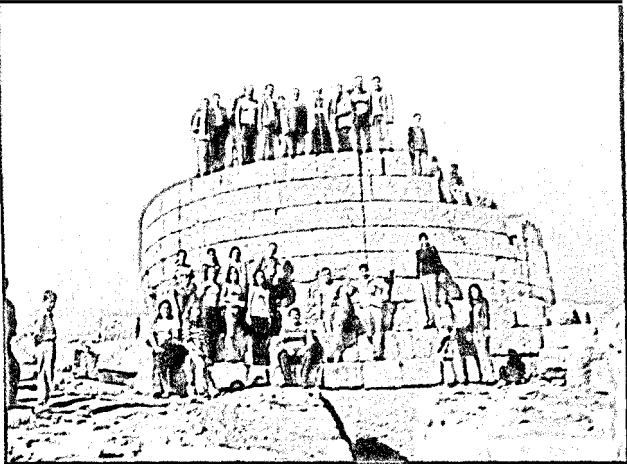
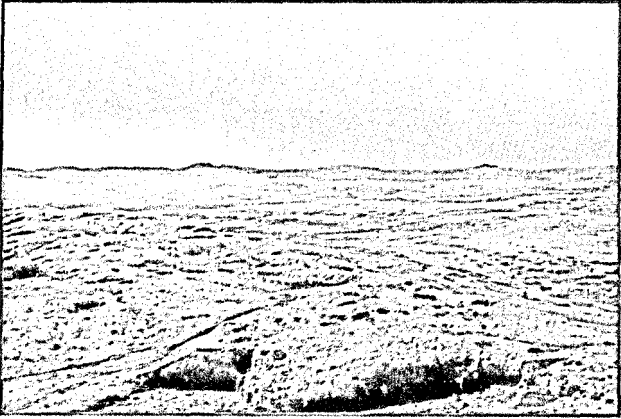
Kutsal Tepedeki yazıtların görüntüleri

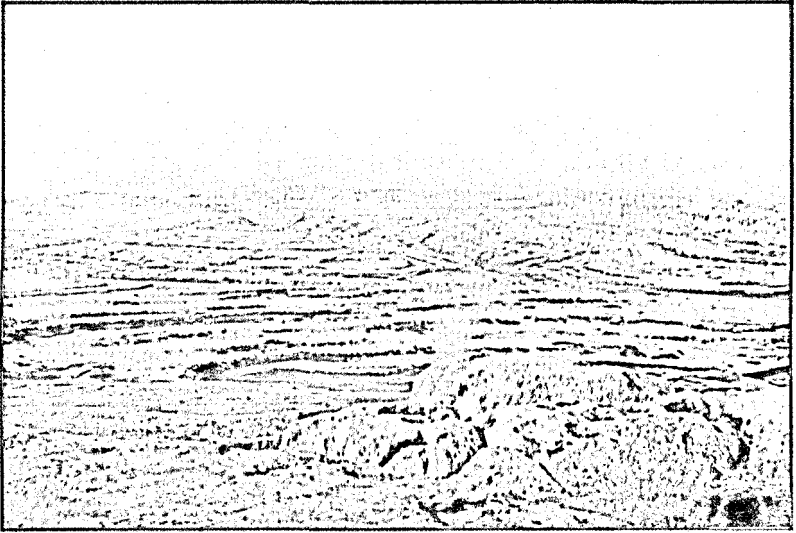

Pognon mağarasındaki kabartmaları ve Süryanice yazıtlar

Yine Kutsal Tepe'nin kuzeyinde yer alan ve 'Pognon Mağarası' (Doğu bilimci Pognon isminde bir kişi tarafından 1905-7 yılında ortaya çıkartıldığı için bu isimle tanınmakta) olarak bilinen bir mağarada Süryanice yazılarla birlikte gezenler ile hilal şeklindeki ay tasviri görülmektedir. Yazıların tümü Pognon tarafından okunmuş ve tercüme edilmiştir (Bkz. Old City H.J.W. Drivers 1972).

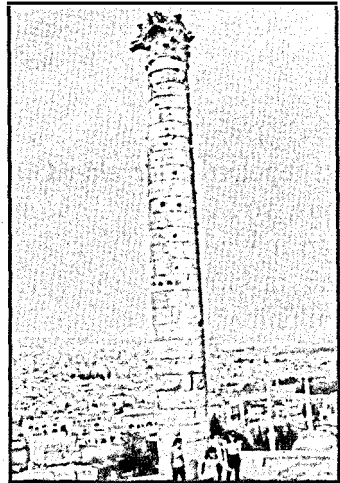
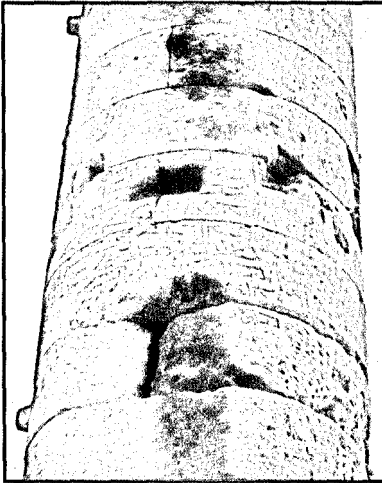

**Gezegenlerin tapınakları değişik tepelerde görülmektedir.
Resim uzaktan çekilmiştir.**

Bunların dışında Soğmatar'ın batısı ile güney batısında-ki tepelerde yer alan Güneş, Ay, Satürn, Jüpiter, Mars, Venüs, ve Merkür tanrılarını temsil eden yedi gezegen tapınakları mevcuttur. Ayrıca yine aynı yerde kaya mezarları ve mezar taşları gibi Süryanice yazılarla s slenilmiş sayısız eser bulunmaktadır. Günümüzde bu eserler birçok kişi tarafından ziyaret edilmektedir. Gök cisimlerinin Tanrı olarak görülmesi, Proto-Süryaniler'e Asur ve Babil İmparatorluklarından kalma bir gelenektir. Buna en güzel örnek; 1950 yılında Rice tarafından Harran'da yapılan arkeolojik kazılarda bulunan ve Yeni Babil kralı Nabonid dönemine ait bir steldir. M. . 5. yüzyılda Kral Nabonid'in, şmeş/Güneş, Sin/Ay ve Kevkbo/Yıldız figürleri karşısında saygı duruşu bir pozisyonda ayakta dikildiği görülmektedir. Stelin alt bölümü çivi yazısıyla yazılan yazının tercümesi Urfa Müzesinin salonunda sergi-

lenmektedir. Bunların bir benzerini Harran'da da görmek mümkündür.⁵⁰ Çünkü Harran'daki Süryanilerin bir bölümü putperestlikte ısrar ettiler ve kendilerini Hristiyanlığı kabul eden Süryanilerden soyutladılar. Kendilerine ait put tapınağı M.S. 1231 yılında Moğollar tarafından yıkıldı.⁵¹

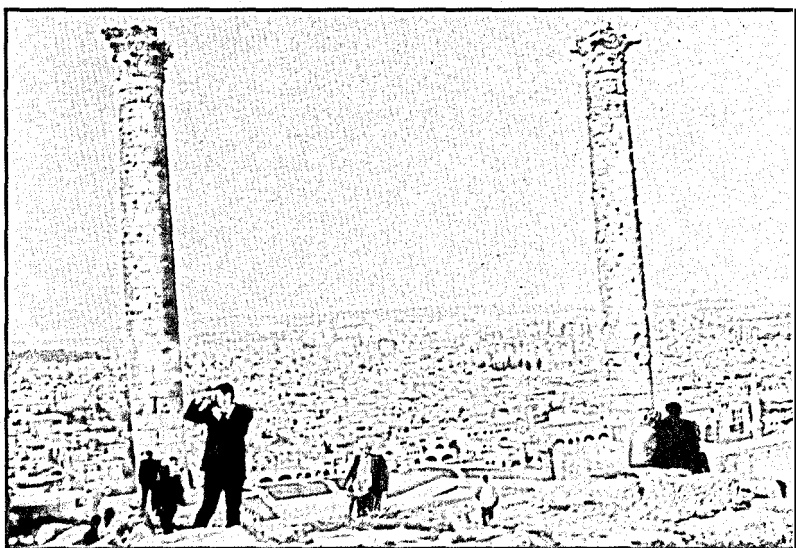
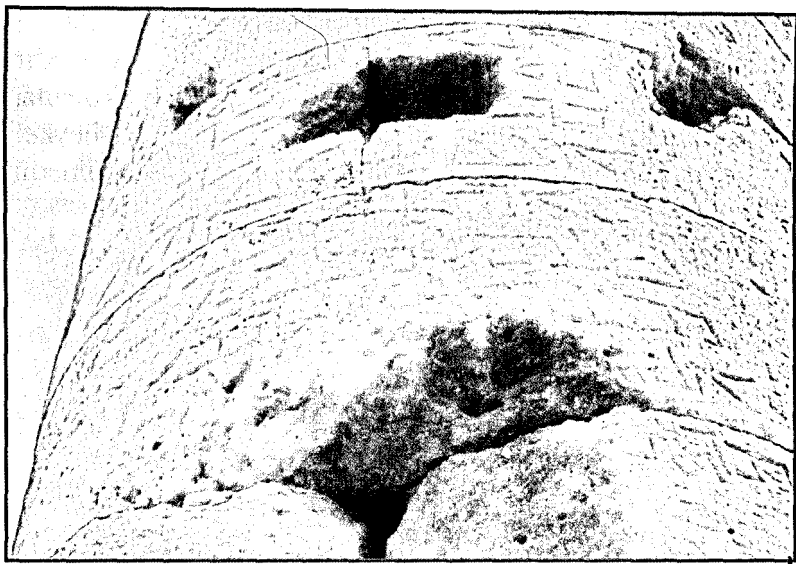
Urfa'nın mezar taşları üzerinde görülen 1. veya 2. yüzyıla ait Süryanice yazıtlar şunlardır: 1863 yılında ortaya çıkan ve üzerinde 'Sodon Maliktho' yani Kraliçe Sodon yazılan birinci taş, bugün Paris'in Lofer Müzesinde korunmaktadır. 'Emşmeş Atthe Dşardu Bar Manu' (Manu oğlu Dşardu'nun eşi Emşmeş/Güneş annesi) anlamında olan Süryanice bir cümlemin yer aldığı dört köşeli sütun ise 1839 yılında Von Helmuth Moltke tarafından Mör Yakup Manastırında ortaya çıkartıldı.⁵²

⁵⁰ İnançlar Diyarı Şanlı Urfa ve Yolların Buluştuğu Yer Harran, Yrd. Dç. A. Cihat KÜRKÇÜOĞLU, shf. 16 ve 55, Şanlı Urfa Valiliği Kültür Yayınları.

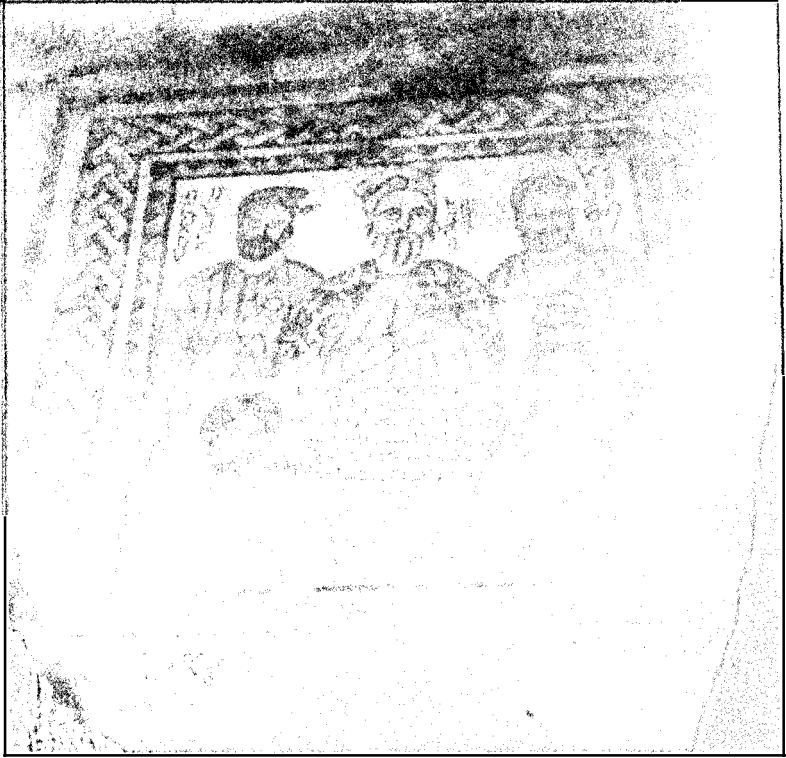
⁵¹ Shoeshoto/Suryoyo Dergisi, Gabriyel Büyük'ün Makalesi, Nisan, Mayıs, Haziran ve Temmuz Aylarının Sayısı, 1990, shf. 70

⁵² Tarih el-Edeb el-Süryani, Dr. Murat Kamil, Dr. Muhammed Sahri el-Bükre, Dr. Zekiye Muhammed Rüşdi, Kahira-Mısır, 1974, Arapça, shf. 35

Urfa kalesindeki sütunları ve Süryanice yazıtın görüntüsü

Bu yazıtların başka bir benzeri de Urfa Kalesinde dikilen korint başlıklı iki adet sütunun üzerinde görölmektedir. Doğuda olanın kuzey cephesindeki kitabede “Ben komutan Bar Şemeş’in oğlu Aftuha, bu sütunu ve üzerindeki heykeli Kral Ma’nu’nın kızı eşim, hanımefendim ve velinimetim Kraliçe Şalmeth için yaptırdım” cümlesi yazılıdır.

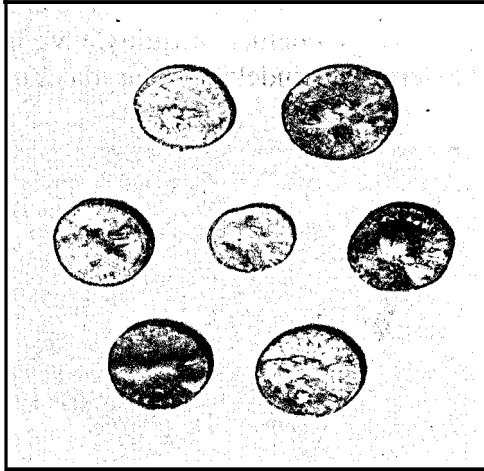

Urfa kraliyet ailesinin portresi ve üzerinde Süryanice yazıtı

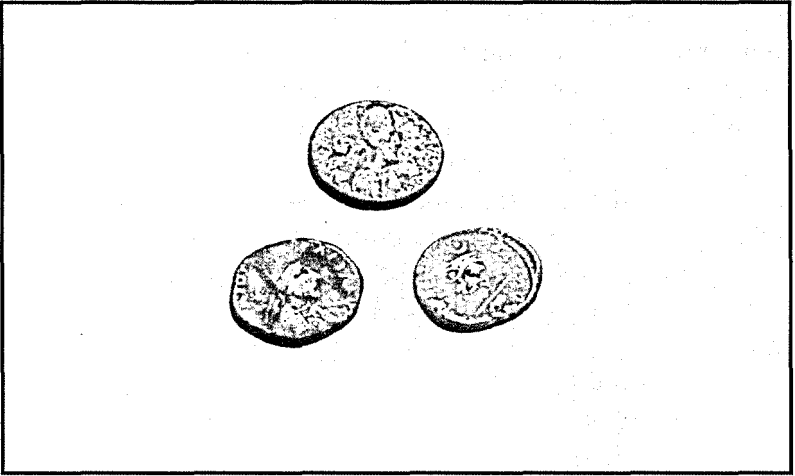
Ayrıca aynı döneme ait mozaikten işlenmiş Urfa Kraliyet ailesinin değişik portreleri ile diğer mozaiklerin bir kısmı 1956 yılında Segal tarafından ortaya çıkartılmış, üzerindeki

Süryanice yazılar okunmuştur. Bu eserler, bugün Urfa Müzesinde korumaya alınmıştır. Bunlardan bir tanesinde “547 yılında Ben Barşmeş Bar Barko bu dünya evini kendime ve çocuklarıma yaptırdım” cümlesi yazılıdır.⁵³

Bunlara benzer Urfa sınırları içerisinde tespit edilmiş toplam 69 adet değişik kitabe, H.J.W. Drijveds tarafından ‘Old Syriac (Edesseean) Inscriptions’ adlı kitapta toplanarak 1972 yılında Süryanice ve İngilizce olarak basıldı. Bu yazıtların arasında önem taşıyan bir belge de mevcuttur. Perşöment/deri üzerinde yazılı olan bu belgenin M.S. 243 Urfa’da kaleme alındığı ve bir ‘Satış Sözleşmesi’ olduğu anlaşılmaktadır. Bu belge, 20 Şubat 1933 tarihinde Irak’ın Dura-Europos şehrindeki kazı çalışmaları sırasında ortaya çıkmış ve ilk kez C.C. Torrey tarafından basılmıştır. Bu kitabelerin dışında ayrıca bu kitapta M.S. 163-212 yılları arasında Urfa’da hüküm süren Wa’el Malko, Alohe Elul, Manu Malko Ve Abgar Malko adlı kralların sikkeleri üzerinde Süryanice yazılar bulunmaktadır.

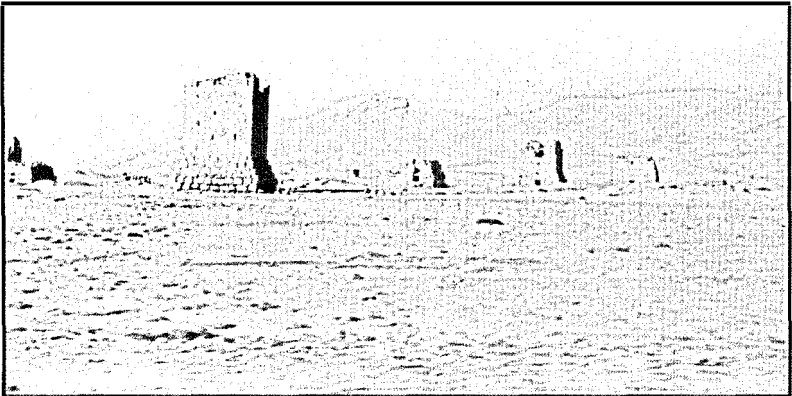

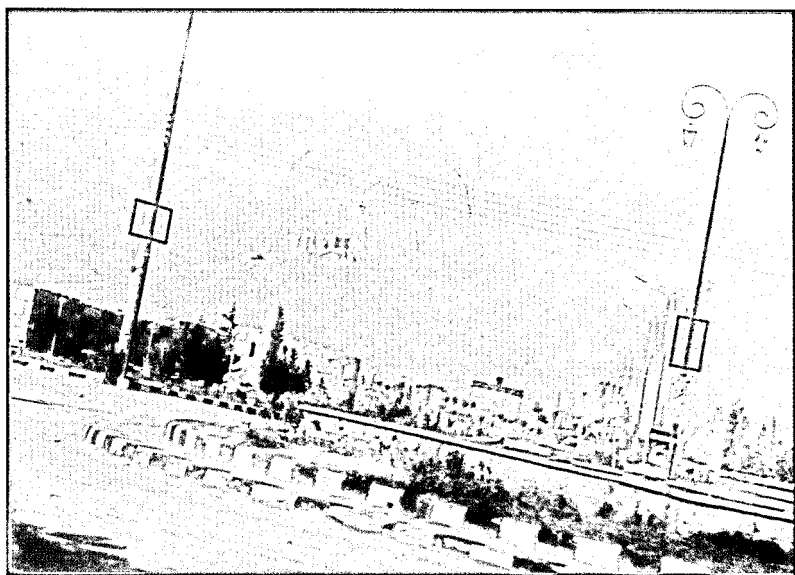
⁵³ Edessa ‘The Blessed City’ J.B. Segal, shf. 392, Arapça Çeviri: Yusuf İbrahim Cabra.

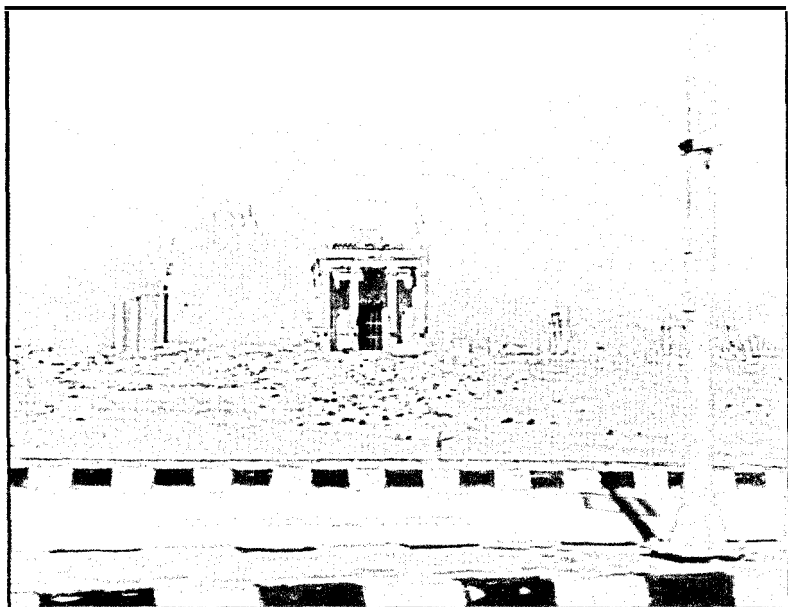

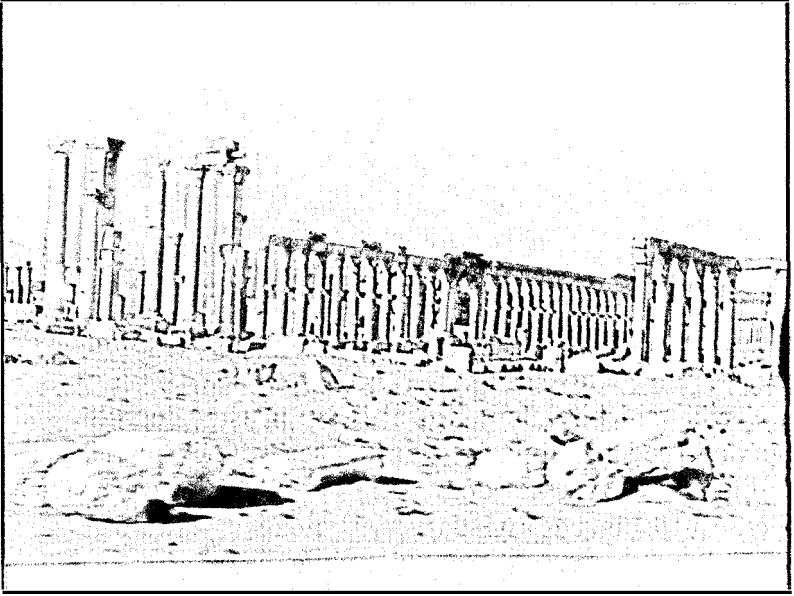
Urfa kralllarına ait değişik sikkeler

Urfa Abgarlarına ait 8 adet değişik sikke elimizde mevcuttur. Bu sikkelerin bir yüzünde Abgarların, diğer yüzünde ise Roma İmparatorların portreleri yer alır. Sikkelerin üzerindeki yazılar Yunanca'dır. Urfa kraliyeti, M.S. 166-249 yılları arasında Romalılara vergi ödemek koşuluyla varlığını sürdürdüğü için sikkelerin üzerindeki yazılar da Yunanca yazılmıştır.

Tedmur/Palmyra'dan kesitler

Bunun diğerk bir örneğini de, Tedmur şehrinde görmek mümkündür. M.S. 271 yılına kadar hayatta kalan Tedmur/Palmyra Süryani krallığından kalan tapınaklar, heykeller ve lahitler ve diğerk eserler göz kamaştırıcı eserlerdir. Bu eserlerin çoğı 1. 2. ve 3. yüzyıldan kalan bu eserler üzerinde Tedmur Süryanicesi ile yazılar mevcuttur. Ayrıca Tedmur krallarına ait üç adet lahit de dünyanın ikinci büyük mozaik müzesi olarak görülen Antakya Arkeoloji Müzesinde sergilenmektedir..

Çivi yazısı tabletleri gibi üzeri yazılı buna benzer taş, heykel, tablo, kitap ve diğerk eserler, dünyanın diğerk müzeleri ve kütüphanelerini süslemektedir. Günümüzde yapılan kazı çalışmaları sırasında bu tür eserler sıklıkla ortaya çıkmaktadır. Bunları da değerlendirecek olursak iddialarımız daha da güçlenecektir.

2 - M.S. SÜRYANİ MEDENİYETİ

M.S.ki Süryani medeniyetinin dünya medeniyeti üzerindeki etkisi Hristiyanlık felsefesine dayalı inançsal bir medeniyettir. Hristiyanlığın ortaya çıkışıyla başlayan bu etki, günümüze kadar sürmüştür. Bu etki, Tanrı-bilimle ün kazanan kilise atalarımızın ürünüdür. Antakya Süryani Kilisesinin 120. Patriği 1. Efram yazmış olduğu ‘Saçılmış İnciler’ adlı kitabında M.S. Süryani medeniyetini bu şekilde vasıflandırmaktadır: “Kilisesel, geleneksel, tarihsel ve tanrı-bilimine dayanan bir medeniyettir.”

Süryani bilginleri, Kutsal Kitap’ın ışığı doğrultusunda Süryani medeniyetinin içeriğini amaca yönelik olarak geliştirdiler. Ve 6. yüzyıla doğru onu en yüksek zirveye yükselttiler. Bu üstün başarıyı da 2. yüzyıldan başlayarak değişik yerlerde açtıkları okullar aracılığıyla gerçekleştirdiler. Güvenilir birçok yazar, bu konuyu teyid etmektedir. Bunlardan; Arap kökenli ünlü araştırmacı ve yazar el-Seyid Ahmet Emin şunları vurgulamaktadır: “Beth-Nehrin/Mezopotamya’da Süryanilerin, Süryanice ve Yunanca ilimleri okutan 50’ye yakın okulları vardı. Cerci Zeydan isminde başka bir yazar da bu konuda şu bilgileri vermektedir: “Süryaniler, açık zekaya ve zihniyete sahiptirler. Zalim hükümdarların baskısı ve fetihlerin olmadığı dönemlerde ilime yönelmiş, tanrı-bilim, felsefe ve dil öğretmek üzere okullar açmışlar.”⁵⁴ Konuyu ‘Süryani Okulları’ adlı bölümde detaylı olarak ele alacağız.. Bu okullardan çok ünlü tanrı-bilimciler, filozoflar, tarihçiler, edebiyatçılar ve yazarlar çıkmıştır.

Bu konuyla ilgili Doğu bilimci Diyuranet de şunları söylemiştir: ‘Suriye’li Hristiyanlar, Yunan medeniyetinin meşalesini tuttular. Onu Araplara teslim ettiler. Ve bu meş-

⁵⁴ Süryani Patriklik Dergisi, Eylül 1969, Arapça, Sayı: 69, shf. 486

leyle Afrika'dan İspanya'ya kadar geniş bir coğrafyayı keşfettiler.' Bir başka doğu bilimci William Rait'in bu konudaki görüşü şöyledir; 'Süryani yazarlar, Ağriki/Yunanlıların fikir ışığını, Araplara kendi elleriyle taşımış, Orta çağda da Avrupa'ya nakletmişlerdir.' Ünlü bir Arap yazarı Filip Hitti de bu konuya değinirken; 'Arapların genel uyanışında, özellikle Abbasiler döneminde Bağdat'taki fikir hareketlerinde Süryanilerin büyük bir emeği vardır. Arapların bu uyanış devrinde kaydettikleri gelişmeyi, hiçbir millet sağlayamadı. Bu gelişme, eski dönem İslamiyetin gurur kaynağıdır' demiştir.⁵⁵

Süryani manastırlarında yalnız dini içerikli tedrisatla yetinmeyip, ünlü Yunan filozofları Aristo, Calinus, Öklid, Arşimet ve Abukrat'ın eserleri ile eski bilgin ve filozofların eserlerini de okutmaktaydılar. Çünkü bunlar o dönemin ilim odağıydı. Bu eserleri okutmakla kalmayıp Yunanca'dan Süryanice'ye de çevirdiler. Ayrıca Süryaniler, Yunan medeniyetini önce Pers İmparatorluğuna ve daha sonra da Arap Abbasi Devletine taşıdılar."⁵⁶ O dönemde Müslüman Araplar, İran ve Suriye'yi fethettiğinde, henüz cahiliye devrini yaşıyorlardı. Buna karşılık Süryani medeniyeti altın çağını yaşıyordu. Abbasi halifeleri burada yaşayan Süryanilerin hizmetlerinden yararlandılar. Bu okullardaki bilginler, Grekçe yazmaları önce Süryanice'ye, oradan da Arapça'ya çevirdiler. Müslüman bilgin ve filozoflar ise bilimsel çalışmalarını bu çeviriler üzerine yaptılar.

Halife el-Memun tarafından kurulan ilk tercüme merkezi "Beytül-Hikme", İslam bilim ve düşünce tarihinde önemli bir işleve sahiptir. Buradaki ünlü ve önemli mütercimlerden biri de fizikçi Hunenyn ibn-İshak'tır (M.S. 809-

⁵⁵ Süryani Patriklik Takvimi, 3 Aralık 2002, Arapça, Şam Suriye.

⁵⁶ Lisan-el-Maşrak Dergisi, R.Bulus Behnam, Mayıs-Haziran ve Temmuz 1951, Arapça, Musul, shf. 90, Ahmed Emin'in eseri, Zaha-El-İslam, sh. 59-60

873). O, hem Süryanice'yi, hem de Yunanca'yı çok iyi bilmekteydi. Bu merkezde Huneyn, Arapça'ya çeviriler yapmakta ve yaptığı çevirilerini de Halife el-Mamun'a takdim etmekteydi. Halife de her çeviri sayfasına karşılık kendisine ağırlığınca altın ödemekteydi.⁵⁷ Süryani medeniyetinin gelişimini sürdürdüğü bu altın çağda yazarların sayısı 400 idi."⁵⁸ Müslüman Arapların Halifeliği devrinde en güvenilir toplum olarak kabul gören Süryanilere önemli yerlerde görev verilmekteydi. Süryaniler, bu görevleri yaparken, örf, adet ve inançlarını asla terk etmediler. Bu konuda oldukça ün kazanmış İbn-il Cibril hikayesi zikr etmeye değer. Halife Mansur, İbn-il Cibril'den İslam'a girmesini istediğinde o, halife'ye şöyle cevap verdi: "Babalarımın inancında kalacağım ve öyle öleceğim. Onlar neredeseler ben de orada olmak isterim." Bunun üzerine Halife güldü ve kendisini oldukça pahalı bir hediye ile uğurladı.⁵⁹

SÜRYANİLERDE TARİH YAZMASI

Süryaniler tanrı-bilimiyle ve kilise müziğiyle uğraşmakla beraber tarihin (kilise, siyasi ve sosyal) yazımında da 10 yüzyıl gibi uzun bir sürede büyük çabalar sarf ederek 40 ciltlik değerli eser bırakmışlardır. Ayrıca şehitlerin, azizlerin, kilise ataların ve inzivaya çekilenlerinin sayısız yaşam öykülerini de kaleme almışlardır.⁶⁰ Doğu bilimciler, Süryani tarihçilerin eserlerine büyük önem vermektedirler.

⁵⁷ Düşünce Tarihinde Urfa ve Harran, Yrd. Doç. Dr. Kazım Sarıkavak, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, shf. 3

⁵⁸ Patriklik Dergisi, Eylül 1969, Sayı 69, shf. 486, Arapça, Metropolit Ğriğoriyos Saliba Şemun'un Makalesi.

⁵⁹ Düşünce Tarihinde Urfa ve Harran, Yrd. Doç. Dr. Kazım Sarıkavak, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, shf. 2

⁶⁰ Süryani Patriklik Dergisi, 1933, Arapça, 1. yıl, 3. Sayı, Haziran, shf. 94

Süryaniceyle kaleme alınan en eski tarihi vakayiname/olay; 9. Abgar döneminde, Urfa içinden geçen Dayson Nehri'nin M.S. 201 yılının Kasım ayında bir gece taşarak Urfa'ya büyük bir zarar vermesi gelmektedir. Yıkılan binalar arasında Kraliyet Sarayı ile Hristiyanların Kilisesi de yer alırken boğulanların sayısı 2000 kişiyi bulmaktaydı. Abgar, Urfa'da zarar gören binaları 206 yılında yeniledikten sonra, Marib Bar Şmeş (veya Koyumo Bar Macırtat) adıyla tanınan kendi özel katibine bu felaketi tescil etmesini emretti. Felaketin oluşumu olduğu gibi kaleme alındı ve onu, kraliyet divanının sicil odasında saklanan önemli belgeler arasında saklandı. Kral Abgar'ın önemli olayları kayda geçirmesi, Mezopotamya'da öteden beri devam eden tarih yazma geleneğinden kaynaklanıyor olsa gerek.

Bu resmi ve önemli toplu belgeler, M.S. 313 yılında Urfa Episkoposların sicil kayıtlarına da nakledildi. 6. yüzyılın ortalarında Urfa tarihi kaleme alındığında bu belgeler en güvenilir kaynak olarak kullanıldı.⁶¹ Hristiyanlığın yayıldığı sıralarda Roma, Part ve Pers İmparatorlukları, Hristiyanlığı kabul edenlerin başına acımasız olaylar getirmişlerdir. Özellikle kilisenin ikiye bölünmesinden sonra bu olaylar daha da çoğalmış ve Süryani Kilisesi sayısız şehitler vermiştir. Süryaniler, şehitlerinin isimlerini yaşatılması ve gelecekte onların örnek alınması için bu şehitlerin öykülerini kaleme alma gereği duymuştur.

Şehitlerinin öyküleri kaleme alınırken, her iki imparatorluğun siyasi ve idari şekli/yönü ile şehitlerle devlet görevlileri arasındaki tartışmalara da yer verilmiştir. Bu açıklamalar da dini eğilimli görüşlerdir. İlk Hristiyanlık tarihinin kaleme alındığı yer de Urfa'dır. Elçi Aday ve Kral 5. Abgar

⁶¹ Tarih el-Edeb el-Süryani, Dr. Murat Kamil, Dr. Muhammed Sabri el-Bükre, Dr. Zekiye Muhammed Rüşdi, Kahira-Mısır, 1974, Arapça, shf. 38

Ukomo'nun öyküsü çok az bir bölümden oluştuğu için önemli tarih kitaplarından sayılmamakla beraber, şehitlerin öyküleri üç bölümde ele alınmıştır:

1 - Roma İmparatorluğu tarafından şehit edilenler.

2 - Pers İmparatorluğu tarafından şehit edilenler.

3 - Bu iki imparatorluğun dışında yedi uyuyanlar ve Yahudi Kral Zi-Nevas döneminde Yemen'deki Nicran Hristiyanlarının (Himyariler) başına gelen olaylar.

Bunların yanı sıra azizler, kilisenin meşhur ataları ve ilim adamlarının öykülerini de ihmal etmediler. Ayrıca bazı meşhur manastırların tarihini de yazdılar. Süryaniler'in genel tarihi, Süryani medeniyetinin zirvede olduğu dönemden itibaren kaleme alınmaya başlanmıştır.

Bu konuda Süryanice olarak elimize ulaşan ilk tarih yapıtları şunlardır:

1 - Mharath-Gaze: 5. yüzyılda Beth-Nahrin'de yazıldığı anlaşılan ancak yazarı meçhul olan bu eser, İsrail kabilelerin gelişimi, Adem'in Ferdus'ten çıkışı sırasında mağaraya iltica etmesi ve yanına almış olduğu Altın, Mıra ve Lıban ile ilgilidir.⁶² Mor Efrem'e ait olduğu söylenir.

2 - Urfalı Rahip Mor Yeşuh Amudi Tarihi: Urfa okulunda öğrenim gördü. Diyarbakır yakınlarında yer alan Zukannin Manastırında kahin olarak görev yaptı.⁶³ Urfa, Amed, Mardin, Dara, Nusaybin ve tüm Mezopotamya'da 494-507 yıllar arasında yaşanan vahim olayları anlatmaktadır. M.S. 507 yılında telif etti. Mor Ahısnoyo ile Suruçlu Mor Yakup eserini övmektedirler. Bu eserin orijinalini, M.S. 922 yılında Nusaybin'li Rahip Musa Mısır'daki Netrun vadisinde

⁶² Tufan zamanında Nuh, Adem'in cesedi ile altın, mır ve lıbanı gemiye aldı. Nuh'un ölümünden sonra, Melkisdek ve Sam -meleklerin talimatıyla- bu emanetler, dünyanın ortasında yer alan Golgota'ya koyulmuştur. İsa Mesih, Golgota'da haça gerildiğinde böğründen akan kan ve su, Adem'in cesedi üzerine akıtmış ve günahlarını bağışlamıştır.

⁶³ Meydan Lourose, Süryaniler, shf. 417

bulunan Süryani Manastırına, Lübnan doğumlu Maruni kökenli Sımhani de, onu buradan alıp Vatikan Kütüphanesine götürdü.

3 - Urfa Tarihi: Mor Yeşuh, kendi tarihini yazdıktan birkaç yıl sonra, ismi meçhul Urfa'lı bir yazar, M.Ö. 132 yılından başlayarak M.S. 540 yılına kadar “Urfa Tarihi” adıyla bilinen çok önemli bir tarih kitabı yazdı. Bu tarih kitabı, güvenilir belgelere dayanarak hazırlamıştır. Yazarın faydalandığı eserler şunlardır: 1-Antakya şehrine ait resmi vesikalar. 2-Pers İmparatorluğunun tarihi (Elimize ulaşmadan ne yazık ki kayboldu). 3-Mor Yeşuh’un tarihi. 4-Urfa Episkoposlarının episkoposluk merkezinde özel olarak sakladıkları resmi vesikalar. Bunlar da tamamen kayboldu. Bu tarih, ilk kez, Lübnanlı Maruni kökenli Yusuf Simhan el-Simhani tarafından ‘Doğu Kütüphanesi’ adlı kitabının 1. cildinde neşredildi.⁶⁴

⁶⁴ Tarih el-Edeb el-Süryani, Dr. Murat Kamil, Dr. Muhammed Sahri el-Bülre, Dr. Zekiye Muhammed Rüşdi, Kahira-Mısır, 1974, Arapça, shf. 234.

El-Simhani: M.S. 1768 yıllarında Maruni Kilisesinde metropolitlik yaptı. Süryanice’yi Roma’da okudu. Bir dönem Mısır’ın Netrun vadisinde yer alan Süryani Manastırında satılan Süryanice kitapları satın almak için Maruni Patriği tarafından oraya gönderildi. Bu görevinde başarılı oldu ve çok önemli kitapları Vatikan Kütüphanesi için satın aldı. Daha sonra ‘Doğu Kütüphanesi’ olarak isim verdiği bir kitap yazdı ve bu önemli kitapların bir bölümü yayınladı. Bkz. shf.375

Mısır’ın Netrun Vadisinde Meryem Ana adıyla inşa edilen ve günümüzde ‘Süryani Manastır’ olarak tanınan bu manastırda çok büyük ve önemli bir kütüphane vardı. Kitapların büyük bir bölümü 9. yüzyılda yaşayan Nusaybinli Rahip Musa tarafından değişik yerlerden toplanmıştı. Mısır’dan Süryanilerin tükenmesiyle birlikte kütüphane de darıma- dağın oldu. Yukarıda zikredildiği gibi kitapların büyük bir bölümü Simhani aracılığıyla satın alınarak Vatikan kütüphanesine götürüldü. Manastırda bugün ancak 40 kadar kitap kalmıştır. Bu kitaplar 6.yüzyılın başlarından itibaren 7. 8. 9. ve 13.yüzyıldan kalmaz. Kitaplar genellikle kilise atalarıyla ilgili ve liturjik kitaplardır. Bazıları deri bazıları da kağıt üzerinde Süryanice olarak yazılmıştır. Papirüs üzerinde yazılı tek bir sayfa kalmıştır.

İskenderiye’nin Papa Şnuda merkezinde de 15. yüzyıla ait 15 tane Süryanice kitap bulunmaktadır. Bunlar, diğerleri gibi pek önem taşımamaktadır. (Lübnan doğ. Şarbel - İskender- Buşayri ile söyleşi, İtalya’da doktora çalışması yapmaktadır, görgü tanığıdır, tarih: 4-01-2003).

4 - Eğilli Mor Yuhanon / Efesli Yuhanna: M.S. 507 yılında Eğil’de dünyaya geldi. 558 yılında Burdaan’lı Mor Yakup tarafından Efes Metropolitliğine yükseltildi. Dönemin en tanınmış metropolitlerinden, tarihçilerinden ve müjdecilerinden birisidir. Üç büyük ciltten oluşan ve çeşitli dillere çevrilen kilise tarihi, azizlerin yaşam öyküleri, bazı imparatorların Ortodokslara gerçekleştirdiği baskıları içermektedir.⁶⁵ Bu tarihin 1. cilti tümüyle kaybolmuştur 2. cildinin ise bazı bölümleri günümüze kadar ulaşabildi. 7. yüzyılda elyazmasıyla yazılan 3. cilt, British Müzesinde korunmaktadır. Mor Yuhanon’un vefatı hakkında detaylı bilgiler elimizde yoksa da M.S. 586-7 yılında vefat ettiğini tahmin edilmektedir.⁶⁶

5 - Kuro Tarihi: Kuro, Batnon’da dünyaya geldi. Süryani Ortodoks Kilisesine mensuptur. Urfa’da kahinlik görevini sürdürdüğü sıralarda, M.S. 565-582 yıllar arasında hüküm sürdüren Bizans İmparatorları 2. Justinyan ve 2. Teberiyos’un dönemi hakkında 14 bölümden oluşan ve kilise tarihini konu alan bir tarih yazmıştır. Büyük Mihayel’in bu tarihten faydalandığını düşünülür.

6 - Roma İmparatoru Yulyanus’un Öyküsü: Bu öykü, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm: Büyük Kustantin’in ve üç oğlunun öyküsünü içermektedir. İkinci bölüm: Yulyanus’un, Usabiyos adındaki Roma Episkoposunun başına getirdiği sıkıntıları dile getirmektedir. Üçüncü bölüm: Yubinyanus’tan sözedilmektedir. Öykünün yazarı kesin olarak bilinmemekle birlikte Mahuze dolaylarında ikamet etmekte olan Abdil isminde bir rahibe ait olduğu düşünülen bu eser 6. yüzyılın başlarında (M.S. 502-532) çok düzgün bir Süryanice ile alınmıştır. Bilim adamları bu öykünün, Urfa’da yazıl-

⁶⁵ Diyarbakır’daki Meryem Ana Kilisesinin Tarihçesi, P. Gabriyel AKYÜZ, 1999, Türkçe, shf. 21

⁶⁶ Tarih el-Edeb el-Süryani, Dr. Murat Kamil, Dr. Muhammed Sahri el-Bükre, Dr. Zekiye Muhammed Rüşdi, Kahira-Mısır, 1974, Arapça, shf. 235

dığı görüşündedir. Yazar, öyküyü Yubinyanus'un müsteşarına yazmıştır. Metnin orijinalı British Müzesinde korunmaktadır. Birinci bölümden çok az bir kısım kalmıştır. Süryani ve Arap tarihçilerin çoğu bu eserden yararlandılar.

7 - Adı Meçhul Bir Süryani Yazar: Midilli veya Belig Zekeriya / Zğaryo Mlilo (M.S. 536) Tarihi: 6. yüzyılda yaşayan Süryani kökenli ve Süryani Ortodoks Kilisesine mensup meçhul bir yazar, 12 ciltten oluşan derli toplu bir tarih yazdı. Bu çalışmanın içinde Midillili Zekeriya'nın Yunanca yazdığı kilise tarihinin iki cilti M.S. 431-491 yıllarını kapsamaktadır. Süryani yazar, bunları Yunanca'dan Süryanice'ye tercüme etti. Bu çeviri, Süryani Kilisesi açısından çok önemli bir çeviridir. Efes'li Yuhanna'nın tarihini destekleyen bir çalışma olarak kabul gören bu eser, günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Süryani yazarının birinci, ikinci ve son yedi kitapları ise 569 yılına kadar yaşanan bazı öykülerden ve değişik vesikalardan oluşmaktadırlar. Süryani yazar; Eğilli Rahip Musa (550-570), Mor Şemun Arşemi⁶⁷ ve Amidli Metropolit Mara, Antakya Patriği Mor Severiyos'un mektubu ve Efesli Yuhanna'nın eserlerinden faydalandı. 6. yüzyılın sonunda ya da 7. yüzyılın başlarında kaleme alınan 10. kitabının son bölümü British Müzesinde korunmaktadır. 12. kitabının da mevcut olduğu biliniyor. Ancak başından ve sonundan eksiklikler vardır. Doğu bilimci Land, bu derli toplu çalışmanın bazı bölümlerini 'Süryanice Öykü' adlı eserinde yayınladı. Daha sonraki Süryani tarihçilerin de, onun tarihinden faydalandıkları görülmektedir.

⁶⁷ Mor Şemun; Ğasasina Krallarının ve Kral Numan'ın Hira şehrinde yaşamaktaydı. (M.S. 524 yıllarında, El-Şuhada El-Himyeriyun El-Arap, El-Vesaik El-Süryaniye adlı kitabının önsözü, Patrik 3. Yakup, 1966, Arapça)

Zekeriya, İstanbul'daki çalışmalarından dolayı 'Öğretmen' lakabıyla da tanınmış ve başka eserler de yazmıştır. Bu eserlerin bir kısmı da Süryanice'ye çevrilmiştir. Daha sonra Midilli Adasının Episkoposluğuna yükseldi.⁶⁸

8 - Zukanninli Bir Rahip (adı meçhul) (ö. M.S. 775): Zukannin Manastırı çok meşhur bir manastır olup Diyarbakır dolaylarındadır. Kalıntıları günümüze kadar ulaşmadığından yerini tespit etmek mümkün değildir. Anılan rahibin, Roma İmparatoru Dokiyo's döneminde Efes'teki Ankelavos dağında bulunan bir mağarada ölen ve 200 yıl küsur sonradan mucizevi bir şekilde dirilen 7 gencin öyküsünü de kaleme aldığı bilinmektedir. Zukanninli rahibin tarihi, 1953 yılında Luvan'da basıldı.⁶⁹

9 - Kartminli Bir Rahibin Tarihi (adı meçhul): Adı meçhul olan bu rahip Mor Gabriyel Manastırının rahiplerindendir. İsa Mesih'in doğuşundan başlayarak M.S. 819 yılına kadar meydana gelen önemli olayları düzenli bir şekilde kaleme almıştır. 1920 yılında Paris'te yayınlanmıştır. Doğubilimci Papaz Şabo tarafından Latince'ye çevrilmiştir. 1953 yılında da Lozan'da basılmıştır. 2004 yılında Orta Avrupa Süryani Ortodoks Kilisesi Metropoliti Mor Yuliyos Yeşu Çiçek, Estrangelî harfleriyle yazılı eski bir kitabı, 'Urfalı Meçhul Tarihi' adlı başka bir kitapla birlikte Urfa hattıyla bilgisayara naklederek her iki eseri birlikte basmıştır.⁷⁰ Üzerinden naklettiği eser hakkında detaylı bir bilgi vermez. Ancak Estrangelî harfleriyle yazıldığına göre, eserin 12 veya 13. yüzyıldan kalma olasılığı yüksektir. Tarih dalına kazandır-

⁶⁸ Tarih el-Edeb el-Süryani, Dr. Murat Kamil, Dr. Muhammed Sahri el-Bükre, Dr. Zekiye Muhammed Rüşdi, Kahira-Mısır, 1974, Arapça, shf. 241-2

⁶⁹ Dirasat Süryaniye, Şadiye Tefvîk Hafız'ın doktora çalışması, Ehlül Kahf, Arapça, Külliyyetü El-Edeb, Kahire Üniversitesi, 1993, shf. 20 ve 33

⁷⁰ Berule Bdire, Hal Mardutho d'Yulfone Süryoye, Patrik Efrem Barsavm, Süryanicesi: Metropolit Hanna Dolabani, Ve Mağtabzabne Dabritho, Dhal Şarbe Holmonoye u Hitonoye, Süryanice, Mor Efrem Süryani Matbaası Baskısı, Hollanda, 2004, shf. 2

miş olduğu bu güzel ve yararlı eserden dolayı kendisine teşekkürlerimi iletmeyi borç bilirim.

10 - Til-Mahroyolu Mor Diyonosiyos: Urfa'da Tıl-Mahro'da dünyaya geldi. Kın-Neşrin Manastırının Süryani okulunda dilbilgisi, fıkıh, felsefe ve teoloji ilimleri gördü. Antakya Patrikliğine yükseldi. 582-842 yıllarını kapsayan 16 ciltlik bir tarih yazdı. Bu eserin günümüze çok az bir kısmı kalmıştır. M.S. 845 yılında vefat etti.⁷¹

11 - Patrik Mihayel Rabo: (doğ. 1127 Patrikliğe yükselmesi 1167 öl. 1199) 21 kitaptan oluşan çok büyük bir kronolojik tarih yazdı. Kitabın her sayfasını üç kolona ayırmıştır. Birinci kolonda dinsel, ikinci kolonda siyasal ve üçüncü kolonda da güncel olayları anlatmaktadır. Bu düzenleme sayesinde okuyucu, dinsel, siyasal ve gelişen tarihsel olayları arasındaki ilişkileri kolayca kavrayabilmektedir. M.S. 1721 yılında Osmanlı hükümdarı 3. Ahmed döneminde bir Ermeni papazı tarafından İstanbul'da Ermenice'ye tercüme edilmiştir. Bugün bu yegane nüsha, Paris'teki Milli Kütüphanededir. 1869 yılında Ermenice'den Fransızcaya tercüme edilmiştir. 1905 yılında da bu kez Süryanice aslından J. B. Chabot tarafından üç büyük cilt halinde Fransızcaya nakledilmiştir. Büyük Mihayel, eserinde 14. makalesini Türkler hakkında yazmıştır. Bu makale, 1940 yılında İsmail Hami Danişmend tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Danişmend, tercümesinin ön-sözünde şunları belirtmektedir: "Anadolu Türk tarihi, Osmanlılardan önceki devirlerde kaleme alınmadığı için 'Süryani Mihayel Vakayinamesi' Anadolu Türk tarihinin ilk devirlerine ait en önemli vesikalardan sayılmaktadır. Bu vesikayla Türkiye tarihi, Osmanlıların asırlarca telkin ettiği gibi Osman Gazi'den değil, 11. yüzyılda Anadolu'nun Oğuz Türk ordu-

⁷¹ Kithar El-Kulup, Patrik İgnatios 1.Efrem Barsavm, 1954, Arapça, Cunya Matbaası.

ları tarafından feth edilmesiyle başlar.’ Büyük Mihayel, Selçuk sultanı 2. Kılıç ARSLAN’ın yakın dostudur.

12 - Adı Mechul Urfalı Yazar: Adı meçhul Urfalı yazarın, Malatya’daki Mor Barsavmo Manastırında eğitim gördüğü yazmış olduğu tarihi kronolojiden anlaşılmaktadır. Selahaddin Eyubi’nin 1187 yılında Kudüs’ü zaptına tanıklık etmiştir. Dünya kronolojik siyasal ve kilise tarihinden başlayarak M.S. 1234 yılına kadar devam eden olayları detaylı bir şekilde 831 bölümden oluşan iki ciltte güçlü bir şekilde kalem almıştır. 14. yüzyıldan kalma birinci cildinin tek nüshası Kustantinupolis’te ikamet eden Urfalı Episkopos Favlus’un yanında, 1904 yılında Süryani Katolik Kilisesi Patriği Mor Rahmani tarafından yayınlandı. 1916 yılında Doğu bilimci Yuhanon Şabo da Rahip Efrem Barsavm’ (sonradan patrik) ın katkılarıyla her iki cilti de basıp ve Latinceye çevirmiştir. Yazar, bu iki ciltin dışında bir tarih daha yazdığını Urfa Metropolit Atanasiyos Denho’nun (1190) biyografisinde belirtmektedir.⁷²

13 - Bar-Ebroyo/Abul-Farac: Dünya çapında meşhur olan bilim adamı ve Süryani Kilisesi Mafıryanı olan Bar-Ebroyo’nun değişik alanlarda olmak üzere 38 eseri bulunmaktadır. Bu eserlerde dünyanın kronolojik ve politik tarihini de kaleme aldı. Bu eser Süryanice’den İngilizce’ye, İngilizce’den de 1945 yılında Türkçe’ye çevrildi.

Bar-Ebroyo ayrıca büyük hacimli bir kitapta kilise tarihini de yazmıştır. Bu eser herhangi bir dile çevrilmedi.

Bunların dışında değişik kaynaklardan tespit ettiklerimiz diğer tarihçilerimiz şunlardır:

⁷² Berule Bdire, Hal Mardutho Dyulfone Süryoye, Patrik Efrem Barsavm, Süryanicesi: Metropolit Hanna Dolabani, ve Mağtababne Dabiritho, Dhal Şarbe Holmonoye u Hitonoye, Süryanice, Mor Efrem Süryani Matbaası Basımsı, Hollanda, 2004, shf. 2-3

- 14 - Kefertüthlü Zğaryo**
- 15 - Nusaybinli Şımmas Şemun**
- 16 - Kevkebli Mor Şmuyel**
- 17 - Riş-Aynolu Papaz Musa**
- 18 - Tibyathalı Şımmas Nahum**
- 19 - Harrinli Rahip İsa⁷³**

Yukarıda adı geçen yazarların hakkında detaylı bilgiler toplayamadığımızdan dolayı isimleriyle yetinme zorunda kaldık.

20 - Nusaybin Metropolit Sinni oğlu İliyo'nun Vakayinamesini: M.S. 25-1018 yılları arasında Doğu'da meydana gelen olayları anlatmaktadır. Malzemelerini özenle seçmiş olup kullandığı kaynakları hakkında da okuyucularına bilgi vermektedir.

21 - Nasturi olan Mari-Bar-Şleymun/Mari ibni Süleyman: 'Gezi Kitabı' adlı eserinde, Nasturi Patriklerin tarihini 12. yüzyılda Arabistan'da yazmıştır. Bu kitabın devamı, 14. yüzyılın ilk yarısında Saliba ve Amr ibn-i Mette tarafından Arapça olarak yazılmıştır⁷⁴

Süryaniler, tarihi yazmaların yanı sıra, Yunanlı tarihçilerin bazı kitaplarını da Süryanice'ye çevirdiler.

Bunlardan;

1 - Belîğ/dilbilimci Midilli Zekariya'nın tarihi (bkz. No: 7).

2 - Kesariyeli Usabiyos'un Kilise tarihi

3 - Yunus Rufus'un tarihi

4 - Sergis Kerye'nin tarihi vb.⁷⁵

⁷³ Katf el-Zuhur/Ras'ul-Ayn İle İlgili Derlenme Bir Tarih, Süryanice El-yazması, Özel Kitaplık, Gerşuni, 1942, ve Metropolit Hanna'nın Dolabani'nin Elyazmasından Önemli Notlar (aynı tarih ile ilgili)

⁷⁴ Urfa Akademisi, E.R. Hayes, Türkçesi: Yaşar GÜNENÇ, Yaba Yayınları, İstanbul, 2002, shf.17, ve Süryani Patriklik Dergisi, Arapça, 1933, 1. yıl, 3. Sayı, Haziran, shf. 94

⁷⁵ Tarih el-Edeb el-Süryani, Dr. Murat Kamil, Dr. Muhammed Sahri el-Bükre, Dr. Zekiye Muhammed Rüşdi, Kahira-Mısır, 1974, Arapça, shf. 230

13 - Kesariye/Kayserili Usabiyos'un Kilise Tarihi:

M.S. 260-340 yıllar arasında yaşayan Usabiyos, 323'te 'Kilise Tarihi' adlı yapıtını yazdı. Kilisenin erken dönemine ilişkin bilinen ilk tarih çalışmasıydı ve özellikle yaygın belge kullanımına öncülük etmesi bakımından önem taşımaktadır.⁷⁶

Bu yapıt Usabiyos daha hayatta iken Urfa'da Yunanca'dan Süryanice'ye tercüme edildiği tahmin edilmekte ve tercümenin iki orijinal nüshaları, Mısır'daki Netrun Vadisinde yer alan Süryani manastırında korunmuşken, bugün birisi, Butrus Burc/Linanğrad kütüphanesinde muhafaza edilmektedir. Yapıt, M.S. 462 yılında yazıldığı⁷⁷ ve Usabiyos'un yazdığı kilise tarihinin on kitabını içermektedir. Dünyada mevcut olan en eski Süryanice elyazmasıyla yazılan kitaplardan sayılmaktadır. İkinci nüsha da 5 kitaptan oluşup Britisih Müzesinde korunmaktadır.

Usabiyos'un kilise tarihi, Süryanice'den Ermenice'ye de tercüme edildi. Doğu bilimci İngiliz Rayt, Süryanice tercümesini yayına hazırladığı sırada azrailin pençesine yakalandı. Ancak Maklin ve Markos; her iki tercümeyi –Süryanice ve Ermenice- 1898 yılında Kembriç'te yayınladılar.

Kral Abgar'ın İsa Mesih'e gönderdiği Süryanice mektubu ile İsa Mesih'ten aldığı yine Süryanice mektupları Tumor üzerine yazılı oldukları Usabiyos'un kendi yazmış olduğu 'Kilise Tarihi'nde vurgulanmakta ve kendisi her iki mektubu Süryanice'den Yunanca'ya çevirdiğini bildirmektedir.⁷⁸ Her iki mektubun da 11. yüzyıla kadar Urfa'da oldukları ve 1028-1034 yılları arasında Bizans İmparatoru 3. Rumanos'un onları İstanbul'a götürdüğüne dair Antakya'lı tarihçi Yahya

⁷⁶ Ana Britanica, Türkçe, shf. 311

⁷⁷ El-Hikmet Dergisi, 1929, Kudüs, Süryani Mor Markus Manastırı, Arapça, Sayı: 10, 3. yıl, shf. 460

⁷⁸ El-Naşra El-Suryaniye Dergisi, Mart ve Nisan sayıları 1947, Süryanice ve Arapça, Halep-Suriye, shf. 398-399 ve Usabiyos Tarihi, 68.Bölüm, 13. satır.

şu açıklamayı yapmaktadır: “Rumanos’un hükmettiği 3.yılı-
nın sonlarına doğru Urfa sahibi Süleyman bin-Gürce her iki
mektubu almış ve İstanbul’a götürmüştür. İmparator Ruma-
nos, patrik ve devletin büyük zatlari büyük bir saygıyla onları
karşılamaa çıktılar. Onları teslim alıp kraliyetin değerli
eşyaların arasına sakladılar. Rumanos onları Süryanice’den
Yunanca’ya tercüme ettirdi. Daha sonra da Arapça’ya tercü-
me edildi” (Yahya Tarihi, shf. 252-263).

Doğu Süryaniler

Doğu Süryaniler (Nasturiler ve Keldaniler)’in de, İsla-
miyet’ten önce ve sonra tarih yazımıyla ilgilendiklerini ve bu
dalda birçok eser verdiklerini görmekteyiz. Bunlardan;

1 - İzlo Dağı’ndaki rahiplerinden Mşiho Zgo, “Hid-
yap/Erbil tarihi” adlı eseri bırakmıştır.

2 - Adı meçhul başka bir yazar, “Kerğ-Sluğ/Kerkük
tarihi”ni yazdı.

3 - Bar Had Bşabo olarak tanınan iki adaş yazar, teoloji
okullarının tarihi, 4.-6. yüzyıllar arasında kilisede yaşanan
sürtüşmeler ile şehitlerin ve kilise büyüklerinin öykülerini
kaleme aldılar. Nusaybin Okulu ile ilgili kitabı ise, Aday-Şir
yayınladı. Bar Had Bşabo, kitabında Hedyaplı Hnono’nun
öğrencisi olduğunu vurgulamaktadır. Hnono, M.S. 572 yılı-
ndan sonra Nusaybin Okulu’nun müdürlüğünü yaptı.

4 - Büyük Babo da, Süryani Nasturi Kilisesinin en meş-
hur yazarlarından sayılır. Beth-Aynotho köyünde doğdu. 15
yıl Beth-Zabday okulunda eğitim gördükten sonra, Nusaybin
yakınlarında yer alan başka bir okulda tahsilini tamamladı ve
Abrohom Kaşkroyo döneminde İzlo dağına gitti. 83-4 yapıt
yazdı. Bu eserler arasında rahiplerin edebi yaşamları kaleme
aldığı kitap da yer almaktadır.

5-6 - Bu Kilisenin her iki Cathliki olan 1. Sabr-Yeşu ve Kaşkarlı Grigor, kilise tarihini yazdılar. Her iki tarihten de, 1. Sabr-Yeşu'un Bizans İmparatoru Muriki ile karşılaşması ilgili bölümden sadece bir bölümü günümüze ulaşabildi.

Bunların dışında da;

7-8 - Bar Sohde ve Şemun Bar Koye adlı şahıslar, Kili-se Tarihi'ni Yunanca'dan Süryanice'ye çevirdiler.⁷⁹

9 - Urfalı Tuma oğlu Theofil; Maroni'dir. Ünlü bir dil bilimci olan Theofil, M.S. 785'lerde yaşadı. Süryanice'ye çevirdiği 'Elyaza Tarihi' adını taşıyan eseri kayıptır.⁸⁰ Süryani tarihçilerinin bir kısmı, tarih eserlerinin yanında dini eserler de verdiler.

SÜRYANİLERDE TERCÜMANLIK VE FELSEFE

Süryanilerin tarih dışında önem verdikleri diğer bir konu da felsefedir. Süryaniler'in Yunanca'dan Süryanice'ye, Süryanice'den de Arapça'ya çevirdikleri felsefe dalında farklı konularda ilmi eserler yazdıkları biliniyor. Batılı bilim adamları, Süryaniler'in ilim ve dünya medeniyetine olan büyük hizmetlerini takdir etmektedir. Çünkü Süryaniler, felsefeyi Yunanca'dan Süryanice'ye çevirme yoluyla naklettiler. Müslüman Araplar için de Süryanice'den Arapça'ya tercüme ettiler. Araplar Süryaniler'in katkısıyla öğrendikleri felsefeyi Güney Avrupa yoluyla (Andlos) Batılılara taşıdılar. Batılılar ise bugünkü modern dünya medeniyetini Rönesanstan sonra yaptıkları bilimsel çalışmaların sonunda keşfedebilmişlerdir. Milli Eğitim kurumlarında okutulan ders kitaplarında bu konuda Süryanilerden hiç bahsedilmemektedir. Bu durum, biz-

⁷⁹ Tarih el-Edeb el-Süryani, Dr. Murat Kamil, Dr. Muhammed Sahri el-Bükre, Dr. Zekiye Muhammed Rüşdi, Kahira-Mısır, 1974, Arapça, shf. 245-8

⁸⁰ Süryani Patriklik Dergisi, 1933, Arapça, 1. yıl, 3. Sayı, Haziran, shf. 94

leri derinden etkilemektedir. Bilerek veya bilmeyerek yapılan bu eksikliğin giderilmesi zamanının artık geldiğini düşünmekteyim. Çünkü gerçekler hiçbir zaman gizlenemez. Süryani filozofların isimleri ve felsefe dalında yazdıkları eserler şunlardır:

1 - Şamışatlı Lukıyan veya Samsat'lı Lukianus: Samsatlı Lukıanos'un Seçme yazılar I-II-III adlı eserini Türkçe'ye çeviren Nurullah Ataç, önsözünde şu görüşleri belirtmektedir: "M.S. II. yüzyılın ortalarında yaşamış olan Lukıanos, Suriye'nin Kommagene ilinin başşehri olan Samosata'da doğmuştur. 'Samsat' dediğimiz Samosata, bugün Malatya ilinin küçük bir kasabasıdır. Ancak ilk çağda büyük bir şehirmiş. Orada Suriyelilerin dili konuşulurmuş. Buradan da anlaşıyor ki, Lukıanos'un da ana dili Yunanca değil, Süryanice'dir." Ataç, ayrıca Lukıanos'un yaşamı hakkında detaylı bir bilgi edinilmediğini dile getirmektedir. "M.S. 125-192 yıllar arasında yaşadığı sanılıyor" diye yazmışsa da bu tarih pek tatmin edici görünmüyor. 1930 yılında 'Antakya Teoloji Okulu'nun tarihini kaleme alan Mor Severiyos Afram Barsavm (sonradan patrik); okulun 290 yılında Lukıanos ve Durteos adında iki papaz tarafından kurulduğunu belirtmektedir. Başka kaynaklara göre de; Antakya Okulunun en meşhur öğretmenlerindenidir. Süryani kökenli ve anadilinin Süryanice olmasına rağmen, eserlerini Yunanca diliyle yazmıştır.⁸¹ Kültür Bakanlığı tarafından basılan ve yayımlanan 'Samsatlı Lukıanos Seçmeli Yazılar' adlı eserin önsözünde Lukıanos'un Süryani olduğu ve Süryanice konuştuğunu teyit etmekle birlikte, onu şu sözlerle tanıtmaktadır: "Heykelcilik"⁸² yapan

⁸¹ Shoeshoto/Suryoyo dergisi, Gabriyel Büyük makalesi, Nisan, Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarının sayısı, 1990, shf. 70 ve Tarih el-Edeb el-Süryani, Dr. Murat Kamil, Dr. Muhammed Sahri el-Bükre, Dr. Zekiye Muhammed Rüşdi, Kahira-Mısır, 1974, Arapça, shf. 40

⁸² THY'nın 10/2000 tarihli yayınladığı aylık dergisinin 26 sayfasında şu bilgilere yer verilmektedir: "M.Ö. 4. yüzyılın sonları Fenike bölgesindeki Sayda kentinde bir atölye... Heykeltıraş önemli bir siparişi yetiştirmek üzere çıkarlarıyla birlikte gece gündüz çalış-

[illegible]

Filozof Lukiyanus'un eserinden örnekler, dostlar aleyhine yapılan dedikoduyu reddetme başlıklı bir eserdir.

Bir kısım yapıtlarının gerçekliği tartışılırsa bile Lukianos imzasını taşıyan seksenin üzerinde yapıtı vardır. Düzgün anlatım sanatı üzerine yazdığı yapıtlar çok ilgi uyandırdı. Kendisi de iyi konuşan bir yazardı. Değişik türlerdeki yapıtlarında ayrı biçimler kullanmaya özen gösterdi. Çağının bütün görüşlerini didikle-di. Gelenekleri ve önyargıları alaya aldı. İkiyüzlülüğü, boş inançları, kimi felsefecilerin eksik yönlerini eleştirdi. Zekasıyla, atılganlığıyla, Atinalılara özgü arı bir biçimle yaptığı yergi konuşmaların türünü geliştirdi ve bu türün ustası oldu. Bazı Süryanilerin Yunanca ile yazmalarının

nedeni; geniş bir kitle tarafından okunabilmesi için eserleri önce Yunanca'ya ve daha sonra da Süryanice'ye çeviriyorlardı. Bu durum ayrıca Yunanca'nın da o dönemde Süryanice üzerindeki etkisini gösteriyor.

2 - Tityanus: M.S. 110 yıllarında Dicle vadisinde yer alan Asur/Hıdyab/Erbil⁸³ (bu tarihte Hıdyab bir Süryani bir kraliyetiydi -bkz. Mşıho Zğö tarihi) vilayetinde putperest Asuri bir aileden dünyaya geldi. O dönemde Asur halkının ana dili Süryanice idi. Putperestlik inancıyla büyüdü. Süryanice ve Yunanca'yı okudu. Edebiyatta ve felsefede yüksek bir tahsil gördü. Hatiplik ve tarih eğitimi aldıktan sonra seyyar bir öğretmen olarak Roma ülkesinde gezmeye başladı ve bu sırada dini meseleleri araştırdı. 150'lerde Roma'ya ulaşınca oradaki Hristiyanlarla temas kurarak, Eski Ahit'i okuma ve inceleme imkanı elde etti.

Bu çalışmanın neticesinde Tanrı'nın birliğiyle tanışmış oldu ve onu Yunanlıların ve Romalıların fesat ve aldatmacılık dolu felsefe kitaplarından daha üstün gördü. Temasta bulunduğu Hristiyanların güçlü inançlarından ve iyi meziyetli davranışlarından duygulanarak Hristiyanlığı kabul etti ve artık Hristiyanlık felsefesinin Tanrı'nın hikmeti olduğu, Hristiyan

⁸³ Mşıho Zğö Tarihi, Süryanice, Elyazması, 216/7, shf. 14'te Hıdyap/Erbil hakkında şu bilgileri vermektedir:

Hıdyab: Tityanos'un yaşadığı dönemde Hristiyanlığı kabul eden müstakil bir Süryani kraliyetiydi. M.S. 224 yılında Hıdyab kralı Şohrat ve Kerğ-Sluğ/Kerkük kralı Dumıtyane Perslere yardım ederek Partları yendiler. Partlar daha önceden Hıdyap Kralı Narsay'ı esir edip büyük Zap'ta boğmuşlardı. Çünkü savaşta onlara destek vermiyordu. Perslerin egemen oldukları ilk dönemde Hristiyanlar büyük bir ferahlık görmüşlerdir. Partların dönemindeki Hıdyab kralları şunlardır: 1-Rakbağt 2-Narsay 3-Şohrat. Hıdyap'ta ilk Hristiyanlığı kabul eden kral Rakbağt'tır. Çok imanlı ve cesur bir kral olan Rakbağt, Hristiyanlığı Mor İshok aracılığıyla kabul etmiştir.. (Bkz. shf. 3) Perslerin dönemindeki Hıdyab kralları: Advarzahd 2-Gufranşaf (shf. 17) Pers Kralı Varhoron döneminde idi 3-Fagrasf 4-Fayruz Tamşabur. Pers Kralı Şobur'un döneminde idi. Bu kral yani Hıdyab Kralı'nın Hristiyanlara büyük eziyet çektiği vurgulanmaktadır (shf. 24-25). 5-Advarfara. Bu kral da diğerinin izini takip ederek Hristiyanlığı reddediormuş (shf. 26)

olmayanların da karanlık içinde ve şeytanlara mesken olduklarını görmekteydi.

Daha sonra Yunanlıların memleketine gitti. Orada kaldığı kısa süre zarfında (152-153) putperest Yunanlılara hitaben ‘Uratyo Azikrukus’ denilen Kitabı Yunanca yazdı. Bu hitapta Hristiyanlık felsefe inancının, geleneklerinin ve düristlüklerinin putperestlik inancından daha üstün olduğunu vurgulamıştır. Oradan Roma’ya geri döndü ve filozof Yustinus’a eşlik etti. 167 yılında Yustinus’un şehit düşmesinden sonra Roma’da bir okul açtı. Ne yazık ki Tityanus, daha sonra Hristiyanlığın gerçek inancından saparak heretik bir düşünceye kapılması nedeniyle kiliseden kovuldu.

M.S. 172 yılında Beth-Nahrin/Mezopotamya’ya geri döndü. Genellikle Urfa’da kalmayı tercih etti ve ‘Diyatasrun’ (Yunanca bir sözcük olup ve Süryaniler Diyatasrun’a; ‘Evan-geliyun Damhalte’ yani dört İncil’in birleşimi adı verdiler) olarak bilinen ünlü kitabını orada yazdı. 180’lerde Urfa’da gözlerini hayata yumdu.⁸⁴

3 - Mara Bar Srafiyun: 2. yüzyılın ortalarında putperest olarak yaşayan Şamişatlı filozof Mara’nın⁸⁵ yazmış olduğu felsefi içerikli bir mektubu mevcuttur. Mara, mektubunda, oğlunun yabancı bir ülkede tahsil gördüğünü dile getiren ve oranın kültüründen etkilendiğini vurgulayarak⁸⁶ şunları dile getirmektedir:

“Oğlum Srafiyun! Şerefli kişilere yakışacak şekilde davranmaya dikkat et. Bilgeliği araştır, başladığın her işi gerçekleştirmeyi düşün. Emirlerimi titizlikle hatırla. Nizamı se-

⁸⁴ Tarih El-Keniset-ül-Süryaniye El-Antakiya, Beyrut ve Şam Metropolit Severiyos Yakup Tuma, (sonradan patrik 3.Yakup) Arapça, Holanda baskısı, 1989, shf. 153-4

⁸⁵ El-Luğat Aramiye Ve-adabaha, J. Şabo, Arapçası: Antun Şükri Lurans, Yayınlayan: Murat Fuat Çakke, Süryani Matbaası, Kudüs, 1930, shf. 38

⁸⁶ Shoeshoto/Suryoyo Dergisi, Gabriyel Büyük’ün Makalesi, Nisan, Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarının sayısı, 1990, shf. 70

ven sakın adamı örnek al. Başlangıçta disiplin sana sıkıntı getirecekse de, kısa bir süre sonra, iyiliğe dönüşecektir. Başıma geldiği gibi.

Bir insan, akrabalarından uzaklaştığı zaman, örf ve adetlerini korumaya çalışmalı ve üzerine düşen görevi harfiyen yerine getirmelidir. Böyle kişilerin üzerine de, Allah'ın bereketi konar ve elde ettiğinin artık emsali olamaz.

Bilgelige kendilerini verenler, adalete umud bağlarlar. Gerçeği savunanların faziletlerini ortaya çıkar. Felsefeyle ilgilenenler, bu dünyanın sıkıntılarından uzaklaşmayı düşünürler, ama sen ey oğlum! Bunların hepsini bilgelikle yönetmeye çalış ve muhterem bir insan gibi temiz bir hayat yaşamaya gayret et. Sakın ola ki pek çok kişinin aldanmış olduğu bu dünyanın servetine sen aldanmayasın. Bu alemde sana görünen bütün şeyler, bir süre sonra rüya gibi yok olup gider...”⁸⁷

4 - Şair Filozof Bardayson: Hedyaplı Nuhomo ve Nahşiram adlı bir putperest Süryani ailenin çocuğudur. Ailesi M.S. 144 yılında Hedyab'ın (Hedyab, bu tarihte Süryani bir kraliyettir) başkenti olan Erbil'i terk ederek Urfa'ya yerleşti. Urfa'da o tarihte (M.S. 139-163) kral 8. Mano hüküm etmekteydi. 11 Temmuz 154 tarihinde Dayson nehrinin yakınlarında doğdu. M.S. 179-214 yılları arasında 9. Abgar Bar-Mano ile birlikte kraliyet sarayında yüksek tahsil gördü. Süryanice'nin yanında Yunanca'yı da öğrenerek felsefi ilimlerin derinliğini özümsemi.

M.S. 214 yılında kral Vail, kral 9. Abgar Bar-Mano'nun yerine geçince, Bardayson da ailesiyle birlikte Urfa'yı terk ederek Menbec'e yerleşir. Orada Guduz isminde bir putperest kahinin yanında putperestlik fıkını öğrenir. Ebeveynleri vefat edince, Guduz onu evlatlığa alır ve onu astronomiyi

⁸⁷ Tarih el-Edeb el-Süryani, Dr. Murat Kamil, Dr. Muhammed Sahri el-Bükre, Dr. Zekiye Muhammed Rüşdi, Kahira-Mısır, 1974, Arapça, shf. 41-2

öğretir. Ayrıca Bardayson, Babil'deki eski Arami edebiyatını da öğrendiğini 'Memleketlerin/Devletlerin Kanunları' adlı eserinde ifade etmektedir. 179 yılında çocukluk arkadaşını 9. Abgar Urfa kraliyetine getirilince, kendisi de Urfa'ya geri döner. Günün birinde Elçi Aday'ın inşa ettiği kilisenin yanından geçerken, Urfa Episkoposu Ustaşip'in vaaz verdiğini görür. Bu vaazdan etkilenerek Hristiyanlığı kabul ederek vaftiz olur ve bilahare diyakosluğa kadar yükselir. Daha sonra Urfa okulunun sorumluluğunu üstlenir. Sarayda kendisine özel kürsü verilir. Bazı Yunanlılar bu okulu ziyaret ettiklerinde genç Bardayson'u Hristiyanlık kültürünü en iyi şekilde temsil ettiğini görmüşlerdir.

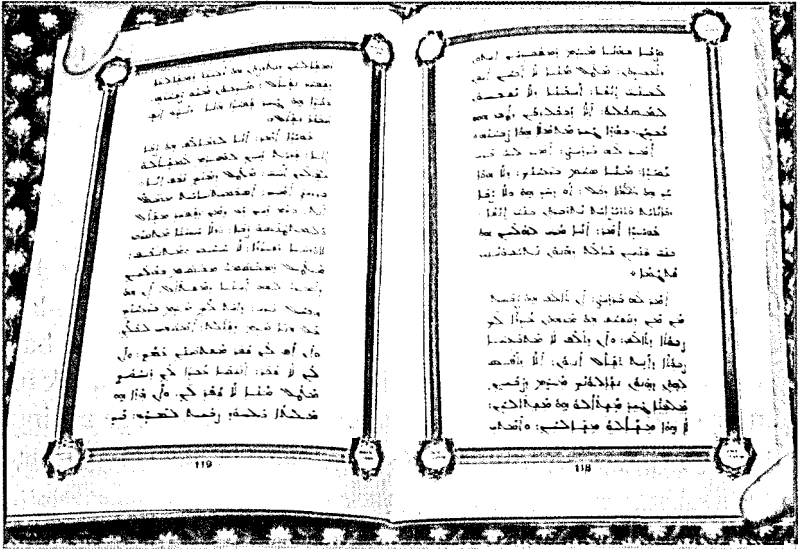
Heretik inançlara karşı (Markıyun vb.) çetin bir mücadele vermesi ve Süryanice ile değişik makaleler yazmasıyla ünlendi. Bu makaleler arkadaşları tarafından Yunanca'ya tercüme edildi. Astronomi ile ilgili bir makale ve 'Devletler Kanunları' adlı vermiş olduğu kitabı 197 yılında yazmıştır. Bu kitap, Hristiyanlık dönemindeki ilk Süryani felsefe eserlerinden sayılmaktadır. Bu eserlerin dışında Süleyman'a ait derin anlamlı ve mükemmel bir Süryaniceyle 42 mezmur yazdığı iddia edilmektedir.

Bardayson hazik bir filozof ve meşhur bir şairdi. Bardayson ve oğlu Harmuniyus, Süryanilerin en eski şairlerindendir. Süryani edebiyatında önemli bir yer tutmaktadırlar. Ne yazık ki, putperestlik inancından tamamıyla soyutlanmadıkları için Valintinus'un heretik/sapkın doktrinine yakalandılar. Bardayson; dirilişi inkar etti ve İsa Mesih'in gerçek bedene sahip olmadığı iddiasındaydı. Hristiyanlık inancına putperestlik inancını da katınca, besteledikleri ilahiler aracılığıyla halkın iyi niyetini ve gerçek inancını zedelemeye başladılar. Bu sebepten dolayı Urfa Episkopos'u Ustaşip'ten sonraki Episkopos, onu şiddetle kınamış ve bu doktrininden

vazgeçmesi için tavsiyede bulunmuş, inadına devam etmesi üzerine onu aforoz etmiştir. Bardayson, 222 yılında öldü.⁸⁸

⁸⁸ Tarih El-Keniset-ül-Süryaniye El-Antakiya, Beyrut ve Şam metropoliti Severiyos Yakup Tuma, (sonradan patrik 3. Yakup) Arapça, Hollanda baskısı, 1989, shf. 153-4

Bardayson'un "Kanunlar kitabı" eserinden örnekler

Bardayson'un 'Devletlerin Kanunları' adlı eserinden Pazar günü ile ilgili bir cümlesi: "Hepimiz, bulunduğumuz her yerde, İsa'nın adıyla Hristiyan olarak çağırılmaktayız ve Pazar gününde de toplanmaktayız."⁸⁹

Özgürlükle ilgili bir makalesi de aşağıda olduğu gibi Süryanice'den Türkçe'ye çevrilerek verilmiştir: "Belki biri şöyle iddia eder; rezil olanlar, kötü işler işlediklerinde rahatlarlar. Kesinlikle hayır. Ne kötü işler yaparken, ne başkaları tarafından övülürken iyi bir ümit üzerine kuramadıkları bir mutluluğa kavuşabilirler. Çünkü sağlam bir ümide dayatılmış rahatlığın tadı bambaşka duygularla hissedilir. Kötü bir ümide dayatılmış zayıflığın/hastalığın tadı da aynı şekilde bambaşka duygularla hissedilir. Şehvet ile sevgi birbirinden farklı oldukları gibi, dostluk ile arkadaşlık da birbirinden

⁸⁹ Metropolit Hanna Dolabi'nin Süryanice Elyazınası Notları.

farklıdır. Rahatlıkla anlamamız gerekir ki; sevginin hilesi, şehvet olarak adlandırılmaktadır. Bir saat sürecinde beden rahatlığı olsa bile. Bu tür bir sevgi; mutluluğu sonsuza dek devam eden, bozulmayan ve tükenmeyen gerçek bir sevgiden uzaktır.”

Bardayson ve oğlu Harmuniyus’un heretik inancına dayalı besteledikleri ilahileri, halk arasında rağbet görmeye devam etti ve özellikle gençlik kesimi bu sapkın melodileri dinlemeyi çok meyilli olduğunu gören Aziz Mor Efrem, onlara karşı Allah korkusuna dayalı yeni ilahiler bestelemeye başladı. Belagatıyla Yunanlıların bilgeliğini yendi. Çünkü tek bir cümleye değişik anlamlar yüklemek gibi bir yeteneğe sahipti. Kısacası, heretiklere karşı kendi silahlarıyla savaşmaya başladı.

Mor Efrem, Bardayson ve oğlu Harmuniyus’u beş heceli bir şiir ölçüsüyle sert bir dille eleştirmektedir: “*Madroşeleri besteledi, melodilerle besledi. İlahiler terkiplendi, ölçüleri vezinlerle ayarladı. Cümleleri ayırttı. Alçakgönüllüleri zedeledi. Tatlıya acı karıştırdı. Yemek hastaları, iyileşmek istemediler. David’i örnek alarak, güzelliğiyle süslenmek istedi. Onun gibi övünmek için, 150 ilahi besteledi. David’in gerçeğinden sapmış, kendi düşüncelerini aktarmıştır. David kafirlerin oyununu, asla oynamadı. Çünkü onların gitarı aldatmaca ve boş hikayelerdir.*”

Bununla da yetinmeyip her yerde kadın korusu teşkil ederek, onları en iyi şekilde bestelediği ilahilerle yetiştirdi. Halkın her toplandığı yere götürür ve bu ilahileri dinletirdi. Kadın korusu mütevazı keklik sürüsü gibi etrafında toplanırdı. O da güvercinler arasında konan kartala benzerdi. Ondan hoş nağmeler öğrenirlerdi. Bu temiz kadınların sesiyle inleyen kilise de gurur duymaktaydı.⁹⁰ Kullandığı bu güzel yön-

⁹⁰ Mor Efrem’in Yaşam Öyküsü, Süryanice Elyazması, 1671, No: 256/8.

temle halkı Bardayson'un doktrininden vazgeçirip onları tekrar kiliseye kazandırdı. Mor Efrem bu yöntemle Hristiyanlık dünyasında iki reformu birlikte gerçekleştirdi.

Birincisi: Müziğin kiliseye girmesini yasallaştırmak

İkincisi: Kadınların kilisede terennüm etmelerine izin verilmesini sağlamak.

Bu konuyla ilgili ünlü şairimiz Suruçlu Mor Yakup 12 heceye göre bestelediği şiirin bir parçasında Mor Efrem hakkındaki duygularını şu şekilde aktarmaktadır:

Kadınlar Allah'ın övmesinden suskun olduklarını görmüştür.

Terennüm etmelerinin gerekli olduğuna karar vermiş, o bilge.

Peygamber Musa, genç kızlara darbukayı öğrettiği gibi

O da Madarişler (ilahilerin bir şekli) besteleyerek onlara öğretmiştir.

Saygın olan kızkardeşler/rahibeler arasında dururken,

Onları övgü sesiyle uyandırması ne kadar güzeldi.

Güvercinler arasına konan bu kartala ne kadar yakıştırdı.

Çünkü temiz bir dille, yeni bir övgüyü onlara öğretirdi.

Onlar ise, mutevazi keklik kümesi gibi etrafında toplanırlardı.

Ondan temiz bir sesle hoş bir müziği öğrenirlerdi.

Kırlangıçlara şarkı söylemeyi öğretti ve

Bu terbiyeli kızların şerif sesiyle kilise gürledi.

Bu ilahileri terennüm etmek için öğrenmeye gelen lekesiz kızlara.

Efrem, şu nasihatlerde bulunuyordu.

Ey milletlerin kızları, yaklaşın ve bu yeni övgüyü öğrenin.

Sizleri atalarınızın yanılmasından kurtarana sunun.

Ölü putlara tapmaktan kurtuldunuz.

Ölümünün aracılığıyla kurtuluşunuzu sağlamış olana şükredin.

Erkek kardeşleriniz gibi vaftizle şan ve şeref giydiniz.

Onlar yüksek bir sesle Allah'a hamd ettikleri gibi

Sizler de aynı onlar gibi yüksek bir sesle terennüm edin.

Erkek kardeşleriniz gibi tek bir temiz tenden kurban aldınız.

Onlarla birlikte tek bir kaseden yeni yaşam aldınız.

Tek bir kurtuluş sizlere ve onlara sağlanmıştır.

O zaman neden, yüksek bir sesle övgü yağdırmayı öğrenmediniz.

Anneniz Hava kapatmış olduğu o suskun ağzınızı.

Şimdilik kızkardeşiniz Meryem ile şükretmeye açıldı.

Dilinizde suskun taşını düğümleyen o ihtiyar anne.

Genç kızının oğlu, tutukluların haykırmasını serbest kıldı.

Çocuk getiren kadın, ağzınıza gem çekti.

Bakire kız ise, kapalı kapıyı Usanalarınızla/ mutluluğunuzla açtırmıştır.

Şimdiye kadar partiniz Hava vasıtasıyla düşmüştü.

Şimdiden sonra Meryem aracılığıyla kalkmıştır, terennüm edin.

Anneniz Hava'nın günahından ötürü saklandınız/gizlendiniz.

Kızkardeşiniz Meryem'in oğluyla özgürlüğe kavuştu-
nuz.

Utanmadan ve çekinmeden hamd etmeye yüzünüzü
açın.

Sizlere doğuşuyla serbestlik kazandırana.⁹¹

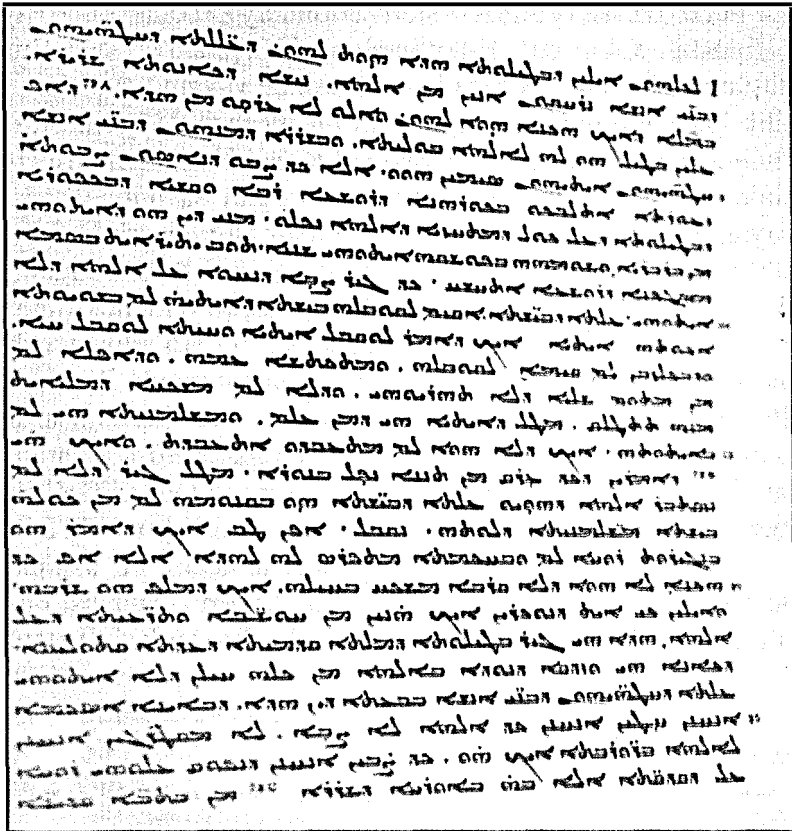
5 - Mani: Süryani kökenli olup M.S. 215 veya 216 yı-
lında Sus şehrinde putperest olarak dünyaya geldi. Babasının
adı Futak'tır. Tahsilini Katisfun şehrinde yaptıktan sonra Hı-
ristiyanlığı kabul etti. Hristiyanlığın inancına Zuru-Ester'in
düşüncelerini kattı. Ayrıca Pers ülkesinde yaygın olan Mecu-
silik inancının temeli üzerine yeni bir mezhep de kurmuştur.
'İyi ve Kötü' iki prensip (Tanrı) olduğunu, bunlardan birinci-
sinin ruhu, diğerinin ise bedeni yarattığını savunmaktaydı.
Kıyameti inkar etti. Evliliğin yapılmamasını önerirdi. Me-
sih'in hayali bir varlık, kendisinin ise Kutsal Ruh olduğunu
ileri süren Mani, kendine 12 öğrenci seçip yeni doktrininin
neşretmeye başladı. Eski Ahit'i tamamen ret etti. Bu heretik
inancını M.S. 241-2 yılında 1. Şabur'un sarayında ilan etti.
268 yılında Antakya Episkopal kongresi onu ve Şamişat'lı
Bulus'u aforoz etti. 275 yıllarında Pers İmparatoru 1. Behram
tarafından öldürüldü. Ölümünden sonra inanç teorisi, değişik
memleketlerde hızlı bir şekilde yayıldı (Bkz. Misyonerlik B1).

Mani, Süryanice ve Farsça olarak alfabetik bir üslupla
değişik mektuplar ve makaleler yazdı. Ayrıca Maniheist dü-
şüncesini anlatan yedi büyük eseri vardır. Bunlardan altısının

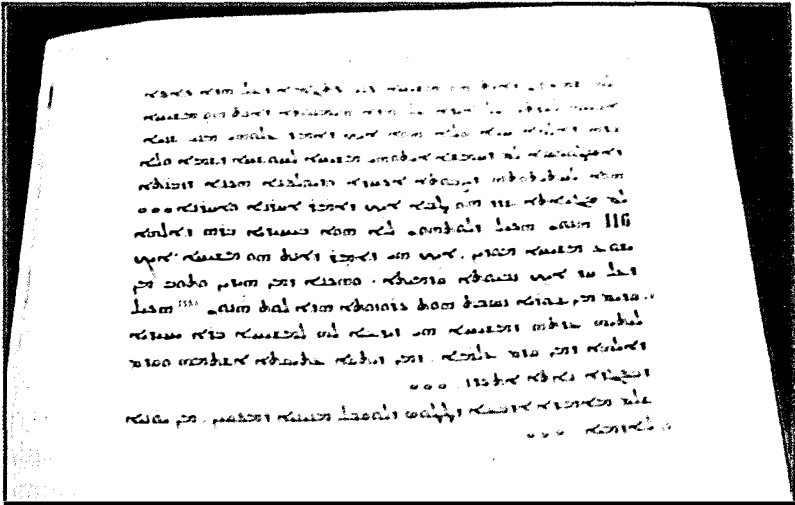
⁹¹ Suruçlu Mor Yakub'un Şiir Kitabı, Süryanice, Elyazması, Ebadı: Uzunluğu 51 cm. geniş-
liği 33 cm. Kalınlığı 15 cm. Her sayfa iki kolondan oluşmakta ve Diyarbakır Meryem Ana
Kilisesi'nde bulunmaktadır. Ön ve arka sayfaları eksik olduğu için yazılış tarihi görülme-
miştir. Fakat yenilenme/restorasyon görmüş olduğu belli olup yenilenme dönemine ait say-
fanın birisinde; "1902 Yunan yılında (1591 Miladi) Rahip Vanis tarafından yazıldığına dair
tespit edilmiştir." Yenilenme tarihine göre 800 yıllık olduğu düşünülmektedir. Kitapta 118
şiiir yer almaktadır.

Süryanice, birinin de Farsça yazıldığı kayıtlarda geçmektedir.⁹² Bunların hepsi kaybolmuştur.

6 - Basralı Titus: M.S. 371 yılında vefat etti. Basra Episkoposudur. Eserlerini Yunanca yazdı. Titus'un eseri hakkında Doğu bilimci Rayt şu bilgileri vermektedir: "Günümüze ulaşılabilen en eski Süryanice yazılı eser M.S. 411 yılında Urfa'da yazılmıştır ve bu eser günümüzde Londra'da-

⁹² Tarih El-Keniset-ül-Süryaniye El-Antakiya, Beyrut ve Şam Metropolit Severiyos Yakup Tuma, (sonradan patrik 3. Yakup) Arapça, Holanda baskısı, 1989, shf. 153-4

Titus'un "Mani'nin Taraftarlarına Karşı" adlı eserinden örnekler

ki British Müzesinde korunmaktadır. Eser, Mor İklimis'e ait şer-i kararların makaleleri, Mani taraftarlarına karşı Basra Episkoposu Titus'un vaazları ve Keysariye'li Usabiyos'un kaleme aldığı Filistin'deki şehitlerin tarihini ihtiva etmektedir. Bu eserin Titus daha hayatta iken ya da ölümünden kısa bir süre sonra Yunanca'dan Süryanice'ye tercüme edildiği düşünülmektedir.⁹³

7 - Hibo: Urfa Episkoposu Mor Rabule'nin vefatından sonra Urfa Episkoposluğuna Hibo getirildi. Aynı zamanda Urfa okulunun müdürlüğü de yapmaktaydı. Düşünür bir din adamı ve Nastur taraftarı olan Hibo, hem dini konular, hem de felsefi konuları tartışmasıyla oldukça hareketli bir hayat geçirmiştir. Bu dini tartışmaların Nasturilik felsefesi eğiliminden dolayı hem okulun kapatılmasına hem de Urfa'dan kovulmasına neden oldu. M.S. 457 yılında öldü.

⁹³ El-Hikmet Dergisi, Arapça, Mor Markus Manastırı, Kudüs, Aralık 1929, Sayı 10, shf. 460

Hibo, Süryanice'ye pek çok çeviri yaptı. Bu çeviriler arasında Porfiryus/Porphyry'un "İsagoge"si ve Aristo'nun "Hermeneutica"sı da vardı. Bunların dışında bu dönemde daha pek çok mantık kitabı Süryanice'ye çevrilmişti. Bu alanda göstermiş olduğu aktif çalışmalarından dolayı 'Mütercim' unvanıyla ün kazandı. Daha sonraki dönemlerde ise Probus, Hibo'nun çevirdiği bu "İsagoge"ye bir şerh yazdı.⁹⁴

8 - Antakya Patriği Mor Severiyos: Süryanilerin tacı olarak adlandırılan Mor Severiyos, M.S. 459 yılında Bisidya Vilayete bağlı Suzubolis şehrinde doğdu. 431 yılında Efes'te toplanan Hristiyanlığın 3. kongresine katılan dedesinin adı ona verildi. İlk tahsili olan dilbilim ve mantığı İskenderiye okulunda yaptı. Fıkıh ve felsefeyi ise Beyrut'ta tamamladı. Filistin'in Gazze şehrinin yakınlarında yer alan Mor Rumanos Manastırında rahip oldu. Ortodoks inancının savuncusu olarak 508 yılında 200 rahiple birlikte İstanbul'a gitti ve orada iki yıl kaldı. 512 yılında Sur şehrinde toplanan Episkopal Kongresinin sonucunda Antakya Patriği Filipyanos'u azlederek yerine Mor Severiyos'u 6 Kasım'da patrikliğe yükselttiler. 25 Eylül 518 tarihinde Bizans İmparatoru Justinus onu Mısır'a sürgün etti. 23 yılı aşan sürgün hayatında kiliseyi en iyi şekilde yönetmekteydi ve bu süre zarfında; Yunanca yazıp daha sonra Süryanice'ye çevrilen 'Maanith' ismiyle tanınan ilahiler kitabı, 23 ciltten oluşan yedi bin mektup, 125 adet yıllık vaazları ve heretiklere karşı yazdığı mücadeleleri anlatan bir kitabı vardır. 8 Şubat 538 yılında gözlerini hayata yumdu.⁹⁵ İmparator Justinus öldükten sonra yerine onun kızkardeşinin oğlu Justinyen geçer, Tehodora ile evlenir ve Justinyen, Patrik Severiyos'a İstanbul'a davet mektubu gönderir.

⁹⁴ Düşünce Tarihinde Urfa ve Harran, Yrd. Doç. Dr. Kazım Sankavak, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, shf. 16 Ve Lisan-el-Maşrak Dergisi, R. Bulus Behnam, Mayıs-Haziran ve Temmuz 1951, Arapça, Musul, shf. 90

⁹⁵ Süryani Patriklik Dergisi, 1933, Arapça, 1. yıl, 3. Sayı, Haziran, shf. 94

M.S. 535 yılında İstanbul'a gider ve orada 18 ay süreyle kalmasına rağmen yapılan toplantılardan olumlu sonuç alınmaz. Başkent'ten döndükten 1.5 yıl sonra vefat etti.⁹⁶

9 - Rakka Metropolitı Favlus: M.S. 528 yılında vefat eden Rakka Metropolitı Favlus, Süryanice ve Yunanca dil-bilimcisi olup Süryaniler'de 'Kitap Çevirmeni' olarak tanınmaktadır. Antakya Patriği Mor Severiyos'un yapıtlarını Yunanca'dan Süryanice'ye tercüme etti. Bu tercüme de çok anlamlı bir önsöz eklemiştir.⁹⁷

9 - Riş-Aynolı / Sergius: (öl. 536) Aristoteles ve Porphyrios'un felsefi eserlerini Süryanice'ye çevirdiği gibi kendisi de kitaplar yazdı. Bunların en önemlisi Aristoteles mantığı üzerine yazdığı eseridir.

10 - Mafıryan Mor Ahudeme: 'İnsan küçük bir Dünyadır' adlı eseri yazmıştır. Süryani Kilisesinin Tekrit'teki ilk Mafıryanlık merkezinde 559-577 yıllar arasında görev yapmıştır.⁹⁸ Ne yazık ki bu eser kayıptır.

11 - Mor Severi Sabuhat: Nusaybin doğumlu olup Bar Aftunya olarak tanınan Urfalı Mor Yuhanon'un M.S. 530'lar-da inşa ettiği Kın-Neşrin Manastırı'nın ve içinde bulunan meşhur Okulunun Episkoposudur.⁹⁹ M.S. 665'lerde yaşamıştır. Aristoteles'in kuralları hakkında bir risale yazdı.

⁹⁶ Theodora, Metropolit Griğoriyos Bulus Behnan, Arapça, Türkçesi: Horiepiskopos Samuel Akdemir, İstanbul, 1993, shf. 102

⁹⁷ El-Türath'ül-Süryani, Davr El-Süryan Fi Ulum El-Arabiye, Muhamed Abdulhamid Elhamd, 2002, Arapça, shf. 20, Takdim Halep Metropolitı Griğoriyos Yuhanna İbrahim.

⁹⁸ Kaddis Min Bağdede, Dr. Babo Bul, İngilizce, Kirela-Hindistan, Arapçası ve dipnotları: P. Süheyl Kaşa, Irak, Yayımcısı: Metropolit Corc Saliba, Beyrut, 2001.

Mor Ahudeme: Mor Yakup Burdhono tarafından Tekrit metropolitliğine yükseltilmiş. Biri Tekrit'in yakınlarında diğeri de Hayn-Kene de iki manastırın yönetmenliğine de yapmıştır. Pers İmparatoru Kesru Anu Şirvan'ın oğlunu Hristiyanlaştırdı ve Gevargi ismiyle adlandırmıştır. İmparator ondan öfkelenerek 2 Ağustos 575 tarihinde başını kılıçtan geçirmiş. Bazılarına göre de ceza evinde gözlerini hayata yumdu.

⁹⁹ Süryani Patriklik Dergisi, 1937, Arapça, 4. Yıl, 8. Sayı, Ekim, shf. 272

בשם השם. ביום שם השם. השם שם לך א
 ובשם למה כלום עלשם. ובשם לך השם
 כל ביום השם. ובשם שם השם : השם
 השם אשם . *

5 הלשם השם השם כלל השם השם
 השם. השם השם השם השם

השם השם השם השם השם : השם
 השם כל השם השם השם : השם
 השם השם השם השם. השם השם
 10 השם השם השם השם השם השם
 השם השם השם השם השם השם
 השם השם השם השם השם השם
 השם השם השם השם השם השם
 השם השם השם השם השם השם
 15 השם השם השם השם השם השם
 השם השם השם השם השם השם
 השם השם השם השם השם השם
 השם השם השם השם השם השם
 השם השם השם השם השם השם
 20 השם השם השם השם השם השם
 השם השם השם השם השם השם

הנה מלאך בן אורח נחבצוהו עם חסדו
ולא נחבצוהו. ונחל לבסוף נחל רחוק בן
עם נחבצוהו. ונחל עם ארץ נחבצוהו. ונחל נחבצוהו
נחבצוהו. ארץ נחבצוהו נחבצוהו נחבצוהו
נחבצוהו נחבצוהו נחבצוהו נחבצוהו

[illegible]

¹ Add. 14.538, Bl. 154a.

וְעַתָּה בְּיָמֵינוּ . וְכַתְּבֵנוּ אֶתְּכֵם אֶתְּכֵם .
 אֵלָּא מִלֵּךְ וְהִזְכֵּר וְהִזְכֵּר מִלֵּךְ וְהִזְכֵּר : מִלֵּךְ
 מִלֵּךְ וְהִזְכֵּר . מִלֵּךְ לֵךְ וְהִזְכֵּר : הַכֵּל מִלֵּךְ אֶת
 מִלֵּךְ וְהִזְכֵּר . מִלֵּךְ לֵךְ וְהִזְכֵּר אֶתְּכֵם . מִלֵּךְ
 5 וְהִזְכֵּר מִלֵּךְ אֶתְּכֵם . מִלֵּךְ אֶתְּכֵם : מִלֵּךְ
 מִלֵּךְ אֶתְּכֵם אֶתְּכֵם . מִלֵּךְ מִלֵּךְ אֶתְּכֵם
 וְהִזְכֵּר מִלֵּךְ אֶתְּכֵם מִלֵּךְ מִלֵּךְ . מִלֵּךְ
 לֵךְ מִלֵּךְ מִלֵּךְ . לֵךְ מִלֵּךְ מִלֵּךְ מִלֵּךְ
 מִלֵּךְ . הַכֵּל מִלֵּךְ לֵךְ אֶתְּכֵם מִלֵּךְ אֶתְּכֵם
 10 וְהִזְכֵּר מִלֵּךְ מִלֵּךְ : אֶתְּכֵם לֵךְ מִלֵּךְ
 וְהִזְכֵּר מִלֵּךְ מִלֵּךְ : מִלֵּךְ אֶתְּכֵם . מִלֵּךְ
 וְהִזְכֵּר אֶתְּכֵם . מִלֵּךְ לֵךְ וְהִזְכֵּר מִלֵּךְ
 וְהִזְכֵּר מִלֵּךְ . מִלֵּךְ וְהִזְכֵּר מִלֵּךְ מִלֵּךְ
 עַתָּה לֵךְ מִלֵּךְ מִלֵּךְ . מִלֵּךְ מִלֵּךְ מִלֵּךְ : מִלֵּךְ
 15 לֵךְ מִלֵּךְ : אֶתְּכֵם מִלֵּךְ לֵךְ מִלֵּךְ . מִלֵּךְ
 מִלֵּךְ וְהִזְכֵּר מִלֵּךְ מִלֵּךְ אֶתְּכֵם . מִלֵּךְ
 וְהִזְכֵּר מִלֵּךְ מִלֵּךְ אֶתְּכֵם . מִלֵּךְ מִלֵּךְ
 וְהִזְכֵּר מִלֵּךְ מִלֵּךְ מִלֵּךְ . מִלֵּךְ מִלֵּךְ
 20 וְהִזְכֵּר מִלֵּךְ מִלֵּךְ . מִלֵּךְ לֵךְ מִלֵּךְ
 מִלֵּךְ אֶתְּכֵם מִלֵּךְ מִלֵּךְ . מִלֵּךְ מִלֵּךְ
 מִלֵּךְ מִלֵּךְ מִלֵּךְ . מִלֵּךְ מִלֵּךְ מִלֵּךְ .

Sevre Sabuhat'ın "Astronomi ile ilgili" eserinden örnekler.
 Dünyanın top gibi yani yuvarlak olduğunu vurgulamaktadır.

Ayrıca astronomide de Süryanilerin en önemli temsilcisidir. Onun aracılığıyla Hindu rakamları Araplara ulaştı.¹⁰⁰

12 - Baldoyolu Patrik Atanasiyos: Bolod'ta dünyaya geldi. Kın-neşrin Manastırı'ndan mezun oldu. Mor Seviye Sabuhat'ın öğrencisidir. Felsefeciydi. Riş-Ayno/Ceylan Pınar yakınlarında yer alan Asfulus Manastırında M.S. 684 yılında patrikliğe yükseldi. Urfalı Mor Yakub'un metropolitliğe yükselmesini sağladı. 11 Eylül 687 tarihinde hayata gözlerini yumdu. Baldoyo olarak tanınan Mor Atanasiyos, değişik ilimlerle donatılmış olup Nıyaynanzu'nun ve Mor Seviye'nin eserleri ile bir felsefe kitabını tercüme etti. Çok anlamlı mektupları ve bestelediği güzel duaları vardır.¹⁰¹

13 - Urfalı Mor Yakup: Antakya'nın Afrin beldesine bağlı Hin-Dibe Köyünde 7. yüzyılın ilk yarısında doğdu (633-40). Süryanice ve Yunanca dil bilimleri, felsefe ve tanrıbilimleri Kın-Neşrin Manastırının okulunda ve İskenderiye'de okudu. Süryanilerin en meşhur filozofu ve en büyük edebiyatçısıdır. Urfa Metropolitliğine yükseldi. Ancak dört yıl sonra ilkin Usabino Manastırına ve daha sonra da Tıl-Hado Manastırına geçti. Her iki manastırda da uzun bir süre değişik ilimleri öğretti. İlk Süryani gramerini kendisi telif etti.¹⁰² *'Her Şeye Kadir Ve Her Şeyin Koruyucusu Olan Sonsuz Yaratacının İlk Sebebi Allah'* adlı felsefi eseri yazdı. Maalesef bu eser de kayıptır. Felsefi, tarihi, edebi ve tanrı-

¹⁰⁰ Asr-El-Süryan El-Zahabi, Filip Di Tirazi, Linutib Mat.Halep, Arapça, 1991, shf. 17

¹⁰¹ Mağıtbonutho d-Fatıryarğe Dantiyuğ d-Süryoye Trisay Şupho, Rahip Hanna Dolabani, Kudüs, 1929, Hollanda, Süryani Mor Efremanastırındaki Bar-Ebroyo Süryani Matbaası, 1990, Süryanice, shf. 62

¹⁰² Patriklik Dergisi, Arapça, Metropolit Griğoriyos Saliba Şemun'un Makalesi, Eylül 1969, Sayı: 69, shf. 486

bilimleriyle ilgili toplam 30 eser yazdı.¹⁰³ 708 yılının ortasında Tanrı'nın rahmetine kavuştu.¹⁰⁴

Ayrıca felsefeyle ilgili birçok eseri de Süryanice'ye çevirdi. Bunlar arasında Kategoriler önemli bir yer tutar. Grek teolojisine ait pek çok eseri de Süryanice'ye çevirdi. Bir soruya verdiği cevap oldukça ünlüdür: "Hristiyan rahiplerin Müslüman çocuklarına ders verebileceklerini" söylemesi önemli bir mesajdır.¹⁰⁵

14 - Arapların Episkopusu Athanasios Gevargi: Urfa'daki Süryanice'ye çeviri faaliyetlerinin önde gelenlerinden biriydi. Urfa'da bulunduğu dönemde Aristoteles'in Organon'unu tüm şerhleriyle beraber Süryanice'ye çevirdi. Çevirdiği bu eserler, İslam dünyasındaki ilk felsefi ve bilimsel çalışmaların temelini oluşmasında önemli bir paya sahiptir. Aristoteles'in öteki eserleri üstüne yorumları kapsayan eserler de verdi. M.S. 724 yılında gözlerini hayata yumdu.¹⁰⁶

15 - Urfalı Theofil/Theophilos: Çalışmalarını genellikle Astronomi ve astroloji konusunda yoğunlaştırdı. Yıldızlarla gezegenlerin hareketlerini ve yeryüzüne olan etkilerini yazdı. Theofil, Homeros'un eserlerini Grekçe'den Süryanice'ye çevirdi. Bu çevirileri arasında en bilineni İlyada ve Odisse çevirisidir. M.S. 724 yılında bu dünyaya veda etti.¹⁰⁷

16 - Harranlı Theodore: M.S. 790-850 yıllarında yaşıyordu. Dimaşklı Yuhanna'nın öğrencisidir.

¹⁰³ El-Hikmet Dergisi, Kudüs, Mart 1929, Sayı 5, Arapça (onunla ilgili çok geniş bilgi görebilirsiniz).

¹⁰⁴ Kithar El-Kulup, Patrik İğnatiyos I. Efremler Barsavm, Cune Matbaası, 1954, Arapça, shf. 32

¹⁰⁵ Düşünce Tarihinde Urfa ve Harran, Yrd. Doç. Dr. Kazım Sarıkavak, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, shf. 17

¹⁰⁶ Düşünce Tarihinde Urfa ve Harran, Yrd. Doç. Dr. Kazım Sarıkavak, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, shf. 18 ve Meydan Lourose, Süryaniler Maddesi, shf. 417

¹⁰⁷ Düşünce Tarihinde Urfa ve Harran, Yrd. Doç. Dr. Kazım Sarıkavak, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, shf. 18

17 - Urfalı Eyüp: 9. yüzyılda yaşadı. Felsefe ve tabii bilimler üstüne ansiklopediler yazdı.

18 - Abi Zekariya Yihya Bin Adi: M.S. 893 yıllarında Tekrit'te doğdu. Meşhur bir Süryani filozoftur. Tahsilini Bağdat'ta dönemin meşhur bilim adamları Abi Mette Bin Yunus (bu zat Nesturi olup hem doktor hem de filozof Farabi'nin hocasıdır) ve Abi Nasır Farabi vb. yanında tamamladı. Çalışmalarını genelde felsefe, tanrı bilimi ve edebi konular üzerinde yoğunlaştırırken, mantıkta da dönemin bütün mantıkçıları geçti ve kendisine mantık riyasetliği verildi. Süryanice'den Arapça'ya çevirmede oldukça yetenekliydi. Değişik konular içeren 72 eser vermiştir. Bu eserler üzerinde birçok batı bilim adamları çalışmalar yapmışlardır.

Yihya Bin Adi, 13-8-974 tarihinde Bağdat'ta gözlerini hayata yumdu. Mor Tuma Kilisesinde defnedildi. Öğrencisi Abu Ali İshak Bin Zarhe'ye aşağıdaki beyiti mezarın üzerine yazmasını tavsiye etti: “İlimle ilgilenen, ölmüşse de yaşıyor. İlgilenmeyen, cahil olarak ölmüştür. Ölmemeniz için ilim kazanın ve cahil bir yaşamı hiçe sayın.”¹⁰⁸

19 - Muşe Bar Kifo: Küheyl beldesinde doğdu. Kahıl dağında yer alan Mor Sargis Manastırında tahsilini gördü. Barman ve Kiyuno'ya Episkopos olarak takdis edildi. Kırk yıl süreyle bu görevi yürüttü. Aralarında “Aristo Mantığı” da olmak üzere 15 eser bıraktı. 903 yılında vefat etti.

20 - Harranlı Thabit bin Kurra/Ebu'l-Hasan Thabit bin Kurra: M.S. 821-901 yılları arasında yaşayan, Arapça, Süryanice ve Yunanca'yı mükemmel şekilde bilen Süryani pagan büyük bilgin, astrolog-filozof Bin-Kurra, oldukça aktif bir bilimsel hayata da sahipti. Devrinin en aktif mütercimlerinden olmakla beraber matematik, astronomi, tıp, mantık,

¹⁰⁸ Tehzip El-Ahlak, Yihya Bin Adi, Arapça, Yayınlayan Murat Fuat Çakke, Hikmet Derisinin Yazarı, 1930, Mor Markus Manastırı Süryani Matbaası.

felsefe ve musiki üzerine 150 civarında Arapça, 16 civarında ise Süryanice eser telif etmiştir. Sabiilik ve ailesi hakkında da birer eser yazmıştır. Çok yönlü bilgin, düşünür ve mütercim olan Thabit'ın Harran'dan Bağdat'a gelmesinden sonraki faaliyetleri, İslam bilim ve düşüncesinin oluşmasında önemli katkılar sağlamıştır. Bağdat'ta ölmüştür... Thabit pek çok öğrenci de yetiştirmiştir. İsa Bin Üseyyid'n-Nasrani, oğlu Sinan ve iki torunu Thabit ve İbrahim v.b.¹⁰⁹

21 - Adı meçhul olan Urfalı bir filozof: 10. yüzyılda yaşamıştır. 'Bütün Sebeplerin Sebebi' adlı eserinde, Tanrı'nın varlığını mantıklı örneklerle açıklamaktadır.

22 - Harranlı Yuhanna Bin Haylan: M.S. 860-920 yıllar arasında yaşayan Haylan, felsefe ve Hristiyan teolojisi üzerine eğitim gördü. Mantığı da kapsayan felsefe eğitimi almış Haylan, Farabi'ye hocalık yaptı. 10. yüzyılın başında diğer birçok Harranlı hocayla birlikte Bağdat'a gittiler ve orada felsefe konusunda dersler vermeye başladılar. Hristiyan olan Ebu Bişr Metta ve Müsluman olan Farabi Bağdat'ta da ondan ders görüyorlardı. Bağdat'ta ölmüştür.¹¹⁰

23 - Tekritli Abu-Zekeriya Denho: Mücadeleci bir filozof olup M.S. 925 yılında onunla ve Ali ibni-Hüseyin El-Mesudi arasında Bağdat'ta ve Tekrit'te değişik dini konuları içeren tartışmalar geçmiştir.¹¹¹

24 - Tekritli Fazıl ibni-Cerir: Tekrit'te doğdu. Abu Said olarak tanınır. Bağdat'ta tahsilini tamamladı. Arapça'yı tam anlamıyla öğrendi. Büyük bir filozof ve meşhur bir doktor oldu. Süryanice'den Arapça'ya birçok eser kazandırdı.

¹⁰⁹ Düşünce Tarihinde Urfa ve Harran, Yrd. Doç. Dr. Kazım Sankavak, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, shf. 34-38

¹¹⁰ Düşünce Tarihinde Urfa ve Harran, Yrd. Doç. Dr. Kazım Sankavak, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, shf. 38-9 ve İslam Felsefesinin Kaynakları, Y. Kumeyr, Türkçesi: Fahrettin Olguner, Dergah yayınları Çağdaş İslam Düşüncesi, İkinci Baskı: 1992, shf. 125

¹¹¹ Tekrit Hazirat El-Keniset ül-Süryaniye, Süheyl Kaşa, Cebel-Lübnan Metropolit Teofilos Corc Saliba'nın Takdimi, Beyrut, 1994, shf. 250

Hastalıkların isimleriyle ilgili tıpta bir risale telif etti. Emir Nasir El-Devle ibni Merdan'ı tedavi etti. 11. yüzyılın ortalarında vefat etti.

25 - Tekritli Yihya ibni Cerir: Abu Nasır olarak da bilinir. Fazıl ibni-Cerir'in kardeşidir. Filozof olup aynı zamanda tıpta, edebiyatta ve şairlikte de çok ünlüydü. Yedi tane eseri vardır. Eserlerini Arapça olarak yazan Süryani ilim adamlarından en tanınmışıdır. Hristiyanlık temel kaidesiyle ilgili ve 45 bölümden oluşan 'Mürşid' adlı eserinin 5. bölümünde; 1058 yılında İstanbul'da olduğu ve İsa Mesih'in Abgar'a gönderdiği mendili gördüğünü ve İsa Mesih'in mektubunun da Urfa'nın büyük kilisesinde gömülü olduğunu yazmıştır. 1029 yılında Bizanslılar Urfa'yı Müslümanlardan geri alırken eserinde tarif edildiği gibi mektubu bulmuştur. 1081 yılında vefat etti.¹¹²

26 - Yakup Bar Şakko/BarTilleli (İrak): (öl. 1241) Bu konuda eserler verdi.¹¹³

27 - Mor Diyonosiyos Yakup Bar Salibi: Bar Salibi, 12. yüzyılın başlarında Malatya'da doğdu. Malatya'daki Süryani okullarında bilgeliği özümsemiştir. Bu dönemin en büyük bilim adamlarındandır. Bar-Ebroyo/Abul-Farac, Bar Salibi hakkında şu cümleye yer vermektedir: "Söz bilimci olarak tanınan Mor Diyonosiyos Yakup Bar Salibi, içinde yaşadığı döneminin yıldızıdır." M.S. 1149 yılında Maraş Metropolitliğine yükseldi, daha sonraki yıllarda Mor Barsavmo Manastırı ve Menbec Abraşiyeleri ona teslim edildi. Yaşamının son beş yılında Amid/Diyarbakır metropolitliğine getirildi ve M.S. 1171 yılının Kasım ayında Amid'de hayata gözlerini yumdu. Meryem Ana Kilisesinde defnedildi.

¹¹² Tekrit Hazirat El-Keniset ül-Süryaniye, Süheyl Kaşa, Cebel-Lübnan Metropolit Teofilos Corc Saliba'nın Takdimi, Beyrut, 1994, shf. 263

¹¹³ Meydan Lourose, Süryaniler, shf. 417

Bar-Salibi'nin tanrı-bilim, söz-bilim, felsefe, hukuk, mantık, tarih, şiir ve bilgelik konularıyla ilgili 19'a yakın yapıtları vardır. Bu yapıtların çoğunu Süryanice yazmıştır. Bundan dolayı Süryani tarihinin yetiştirdiği bilgin ve seçkin kişilerdendir.¹¹⁴

28 - Bar Vahbun: Malatyalı Papaz Sohdo Bar Vahbun'un oğlu Teodoros'tur. Mor Barsavmo Manastırında öğrenimini tamamladıktan sonra rahip oldu. Patrik Mihayel'in öğrencisidir. Felsefe ilminde yeteri kadar derinleşti. Süryanice başta olmak üzere Yunanca, Arapça ve Ermenice dillerini bilmekteydi. Çok zeki olduğu için Patrik onu hem sekreteri ve hem de sırdaşı yaptı. Patrik, onu elçi olarak İmparator Amanüel ile görüşmek üzere İstanbul'a gönderdi. İstanbul yolu üzerinde Hısın-Rum'da filozof Teoriyanos'la değişik felsefi konuları tartıştılar. Ne yazık ki, patriği ihanet ederek Patrik Mihayel daha hayatta iken 1180 yılında kendini patrik olarak ilan etti.¹¹⁵

29 - Yuhanon Bar-Ebroyo/Abul-Farac: M.S. 1226 yılında Malatya'da doğan Bar-Ebroyo, henüz 18 yaşında iken rahip oldu. İki yıl sonra da Ğriĝoriyos lakabıyla Gobos-Halep Metropolitliğine yükseldi. 1264'te ise Doĝu Mafıryanlığına getirildi ve 1286 yılında da hayata gözlerini yumdu. Süryani tarihinin yetiştirdiği en önemli bilgin ve Doĝu filozofların en seçkinidir. Bilginin doruĝuna ulaşmayı başarmıştır. Tanrı-bilim, felsefe, bilgelik, hukuk, mantık, ahlak, tarih, dilbilgisi, astronomi, tıp, şiir, mizah, matematik, fen ve psikoloji konularla ilgili 36 yapıtı vardır. Yazmış olduĝu 'Bobotho, Tigrath Tigrotho, Mişho Dheĝimtho' felsefi eserleri takdire şayandır.

¹¹⁴ Diyarbakır'daki Meryem Ana Kilisesi'nin Tarihçesi, P. Gabriyel AKYÜZ, Türkçe, 1999, shf. 90-91

¹¹⁵ Lisan El-Maşrak, Met. Bulus Behnam, İttihat Matbaası, Arapça, Musul, 1946, shf. 181

30 - Mardinli Rahip Daniel: M.S. 1327 yılında Mardin’de doğdu. Seyde veya Notfe Manastırında rahip oldu. Süryanice dilini ve dini ilimleri okuduktan sonra felsefe ilmini de öğrenmek üzere Mısır’a göç etti. Mısırdaki 17 yıl süresince felsefe ilim dersleri aldı ve kendi memleketine filozof olarak döndü. 1382 yılında Arapça olarak ‘Usul el-Din ve Şifa Kulub el-Muminin’ adlı eseri telif etmiştir. Derlemiş olduğu birkaç yapıtı daha vardır.¹¹⁶

Bunların dışında sadece isimlerini bildiğimiz filozoflarımız şunlardır: Bulus Forsoyo, Hasan ibn-i Ğimmar, Abu Ali bin-Zarhe, Beşer bin-Mete, Abdulmesih Kenedi, Mansuriyeli Mafiryani Abdulğanni vb.

SÜRYANİLERDE TIP

Süryaniler, 1000 yıllık süre zarfında tıpla da ilgilendiler. Bu dalda da önemli başarılarla imza atarak sayısız eserler bırakmışlardır. Batı Süryanilerin arasında 45 kişi bu alanda yetişirken Doğu Süryanilerde yetişenlerin sayısı daha fazladır. İsimleri tespit ettiklerimizden en ünlüleri şunlardır:¹¹⁷

1 - Meyafarkinli Mor Moruthe: M.S. 380 yılında Meyafarkin Metropolitliğine yükseldi. 421’de de hayata gözlerini yumdu. Eserlerini Süryanice ve Yunanca yazmıştır. Tıpta hazik bir hekim, dinde derin bir alim olup Süryani büyüklerinin en çok tanınmış olanlarından birisidir.¹¹⁸

2 - Rahip Dimet: M.S.-410 yıllarında yaşadığı bilinir. Diyarbakırlıdır.

¹¹⁶ El-Mucelle El-Batıryarkiye El-Süryaniye, Arapça, Mor Markus Manastırı, Kudüs, 1933, Sayı 8, shf. 242-243

¹¹⁷ Süryani Patriklik Dergisi, 1933, Arapça, 1. yıl, 3. Sayı, Haziran, shf. 97

¹¹⁸ Diyarbakır’daki Meryem Ana Kilisesi’nin Tarihçesi, P. Gabriyel AKYÜZ, 1999, Türkçe, shf. 22

3 - Riş-Ayno/Ceylan-Pınar'lı Sargius: M.S. 536'de öldü. Ayrıca Sargius, Yunanca'dan Süryanice'ye yüzlerce tıp kitabı da çevirdi.¹¹⁹

4 - Papaz Ahrun: M.S. 610-641 yılları arasında 30 bölümden oluşan 'Kınaş' adlı bir eser yazdı. Pers ülkesinde yaşayan ve Süryanice'yi iyi bilen Yahudi kökenli Maserceviye isminde birisi tarafından Arapça'ya çevrildi.

5 - İbn-i Athal: M.S. 670'lerde yaşamış olan Athal, Halife Muaviye'nin özel hekimidir. Onun katibi de Sergon'dur.¹²⁰

6 - Amidli Aetius veya Atanos: M.S. 690'larda yaşadı. Tıba ait 16 eseri vardır.

7 - Rahip Şemun Taybutho: M.S. 750 yıllarında yaşamıştır. Tıpla ilgili bir eseri ve tercümeleri vardır.

8 - Episkopos Ğriĝorijos: M.S. 780 yıllarında yaşamıştır.

9 - Gevargis: M.S. 770 yılları. Baht-Yeşu'un oğludur. (Abbasiler devrinde bu aileden meşhur olan dört kişi vardı.) Tıpla ilgili eserler vererek, Halife Mansur'un baştabibi olmuştur. Halife Mansur, Bağdat'ı inşa ettiği sıralarda kötü bir hastalığa yakalandı. Bütün doktorlar onu iyileştirmekte aciz kalınca sonunda Gevargis'i getirdiler. Gevargis, halifeyi iyileştirdikten sonra Halife Mansur, onu üç Rum cariyeye ile ödüllendirdi. Gevargis onları geri iade etti ve dedi ki: "Hristiyanlığın anayasasında ikinci bir evlilik yapmak yasaktır. Ayrıca bu davranış Hristiyanlık edebine ve terbiyemize yakışmaz." Bu güzel meziyetinden ötürü Halife onu daha da sevdi. Cundişabur'daki okulun öğretim üyesi ve hastanenin de başhekimiydi. Hastalandığı sıralarda Halifeden şu istekte bulundu: "Kendi memleketime dönüp çocuklarımı ve akraba-

¹¹⁹ Meydan Lourose, Süryaniler, shf. 417

¹²⁰ Semir Abdo, El-Suriyin Vel-Hazara El-Süryaniye, Şam-Suriye, 1998, Arapça, shf. 28

larımı görmek istiyorum. Ölsem de atalarımın gömölmek tek arzumdur. Benim kadar meşhur olan öğrencimi İsa Bar Şalatha'yı yerime bırakıyorum.” Halife onu on bin dinarla birlikte evine kadar ulaştırdı.¹²¹

10 - İsa Bar Şalatha: Gevargisin öğrencisi olup onun kadar meşhurdur.

11 - Theodoros Abu Kura: M.S. 790-825 yıllarında İranlı Valis Haccac bin Yusuf'un hekimidir.

12 - Baht-Yeşuh: M.S. 798 yılları. Tabip Gevargis'in oğludur. Halife Harun Reşit'in baştabibi ve Bağdat hastahanenin başhekimidir. 801 yılında vefat etti.

13 - Cebrazil: Baht-Yeşuh'un oğludur. M.S. 791 yılında Halife Harun Reşid, Baht-Yeşuh'ten hasta olan Cahfar-bin Yihya-bin Halid bin-Bermek'i tedavi etmesini istedi. Onu tedavi ettikten sonra Cahfar, Baht-Yeşuh'tan şu talepte bulundu: “Bana seçkin bir tabip bulmanı istiyorum ki, ona bir iyilik yapayım.” Baht-Yeşuh: ise “Oğlum Cebrazil doktorların arasında en seçkini olup benden daha meşhurdur” cevabı vermiştir. Halife, “onu yanıma getir” dedi. Onu getirince (Halife Memun'un doktorudur.) Cafar bin Yihya bin Halid el-Bermeki'yi üç gün içerisinde iyileştirdi. Cafar onu da babası gibi sevdi ve ondan bir saat bile ayrılmadı. Hep onunla yiyip içti.¹²²

14 - Yuhanna Bin Masuvih: M.S. 857 yılları. Hristiyan bir Süryani'dir. Halife Harun Reşit (766-809) Rum memleketlerinden toplayıp getirdiği eski kitapların tercüme edilmesi ile onu vazifelendirdi ve tercüme heyetine başkan yaptı. Harun Reşid, Emin ve Memun'a hizmette bulundu.

¹²¹ Şuara'un Nasraniyye, Levis Şeyho, Cilt I. Arapça, Hristiyanlığın Meşhur Tabipleri Makalesi, shf. 298

¹²² Patriklik Takvimi, Şam, 8 Mart 2002

Memun 830'da kendisini Beyt-ül-Hikme'ye reis tayin etti. Eserlerin çoğu tıbbı aittir.¹²³

15 - Baht-Yeşuh bin-Cebrail: Halife Memun'un dostu idi. Halife Vasık ve Halife Mütevekkil'in sevgisini de kazandı. Baht-Yeşuh bin-Cebrail, Süryani diline çevirdiği Callinus'un eserlerini daha sonra Huneyn Bar İshok onları Arapça'ya çevirdi. 870 yılında öldü.¹²⁴

16 - Hunayn Bar İshok: M.S. 809-877 yıllar arasında yaşadığı, 25 adet tıp eseri yazdı. Çevirileri de vardır. Eserlerini İbn-i Sina ve Abul-Farac Arapça'ya çevirmişlerdir. Halife Memun, O'nu Bağdat Akademisinin başkanı yapmıştır.¹²⁵

17 - Patrik Theodosiyos Rumanos: M.S. 887 yılında patrikliğe yükseldi ve 896 yılında vefat etti. Tıpta 'Kunoşo' adlı oldukça ünlü bir eser bırakmıştır.¹²⁶ Mor Gabriyel Manastırının Teoloji Okulundan mezun oldu.¹²⁷

18 - Tekritli ebu Nasır ve kardeşi Fazıl ibn Cerir

19 - Abul-Ğayr İbn-i Mesihi

20 - Abu Sehl İsa İbn-i Yihya el-Circani

21 - Hubat-Ullah İbn-i Telmid

22 - Yihya İbn-i Said El-Mesihi

23 - Ausan El-Dımaşkı: M.S. 900'lerde yaşadığı Hunayn'ın kız kardeşinin oğludur.

24 - Abu-el-Hayr El-Hasan bin-Süvvar bin-Behnam ve İbn-i-el-Ğımmar: 941-2 yılında Bağdat'ta doğmuş, tahsilini Tekritli Süryani filozof Yihya bin Addi'nin yanında ta-

¹²³ İslam felsefesinin kaynakları, Y.Kumeyr, Türkçesi: Fahrettin Olguner, Dergah yayınları Çağdaş İslam Düşüncesi, İkinci baskı: 1992, shf. 125

¹²⁴ İslam Felsefesinin Kaynakları, Y. Kumeyr, Türkçesi: Fahrettin Olguner, Dergah Yayınları Çağdaş İslam Düşüncesi, İkinci Baskı: 1992, shf. 125

¹²⁵ Zelge, İstanbul Süryani Kadim / Ortodoks Cemaati Haber ve Kültür Dergisi, Türkçe, shf. 24

¹²⁶ Tarih el-Edeb el-Süryani, Dr. Murat Kamil, Dr. Muhammed Sahri el-Bükre, Dr. Zekiye Muhammed Rüşdi, Kahira-Mısır, 1974, Arapça, shf. 315

¹²⁷ Mağitbonutho d-Humro Kadişo d-Mor Gabriyel, Met. Hanna Dolabani, Hikmet Matbaası, Mardin Süryanice, 1959, shf. 9

mamlamıştır. Devrinde ünlü bir tabip ve filozof olarak tanınmıştır. Süryanice ve Arapça'ya hakimiyeti nedeniyle müslüman yazarlar tarafından saygıyla anılmaktadır. İbn-i el-Ğımmar'ın en önemli özelliklerinden biri de; alt tabakanın yanında mütevazı, büyük devlet erkanların yanında ise büyüklüğünü vurgulayacak davranışlar sergilemesidir. Sultan onu çağırdığında, krallar ve devlet erkanları gibi ata binip ve yanına da 300 (üçyüz) hizmetçiyle birlikte giderdi. Bağara sahibi ve sultanı Yemin El-Devle Mahmud bin-Sebketkin kendisine çok değer verirdi. Abul-Farac bin-Hindu öğrenimini İbn-i el-Ğımmar'ın yanında görmüştür. Tıp dalında 15 eser bırakmış ve Süryanice'den Arapça'ya da birçok eser çevirdikten sonra M.S. 997 yılından sonra vefat etmiştir.¹²⁸ Ali ismindeki kardeşi de Türk komutan Aftakin'in katibiydi. Onunla birlikte Şam muharebesine katıldı.

25 - Abu-Ali El-Süryani: Tabiplerin reisi olarak bilinmektedir. O dönemde yazılan Süryanice bir kitabın tarihçe bölümünün son sayfasında Mardin'in kuzey batısında yer alan Mor Cercis Manastırını M.S. 1169 yılında Şımmas/Diyakos Abu-Ali'nin yenilettirdiği yazılıdır. Abu-Ali nereli olduğunu belirtmezken Mardinli olduğu tahmin edilmektedir. Bugün Mardin'de Mor Cercis Manastırı'nın adı bile geçmemektedir. 1699 yılında Mor Matay Manastırı'nın metropolitliğini yapan Mardinli Severiyos Malke, Manastır hakkında şu bilgiyi vermektedir: "Benim dönemimde Müslümanlar adı geçen Manastıra el koyup içine yerleşmişler ve ona 'Hızır El-Ahzar' adını vermişlerdir."¹²⁹

26 - Abu-Kerem Said bin Yihya İbn-i Hubat-Allah ibn-i Tuma: M.S. 1143'te yaşamıştır. Bağdatlı Süryani bir

¹²⁸ El-Mucelle El-Batryarkiye El-Süryaniye, 1935, Sayı: 10, shf.196, Arapça, Mor Markus Manastırı, Kudüs Ve El-Naşra El-Süryaniye, Mart ve Nisan Ayları 1947, shf. 342, Arapça

¹²⁹ El-Mucelle El-Batryarkiye El-Süryaniye, Arapça, Mor Markus Manastırı, Kudüs, Mart 1935, Sayı 9, shf. 263

vezirdir.¹³⁰ Ünlü bir doktor ve tanınmış bir şahsiyettir. Necmel-Devle Abu Yemen Necahan el-Şarabi'nin veziri ve katibi olmuştur. Daha sonra Halife Nasır-El-Abasi'nin tabipliğini yapmıştır. Halife daha sonra onu baş vezirliğe getirmiştir. Çok güvenilir bir kişi ve yöneticiliğindeki üstün meziyetlerinden dolayı Halife tarafından yetkisi genişletilmiştir. Devletin bütün sırları ve bütün serveti üzerine halife, onu müvekkil kıldı. Hatta kendi çocuklarının ve eşlerinin idari işlerini bile ona teslim etti. Abu-Kerem arkasında; Şems-ul-Devle Fığr-ul-Devle ve Tac-ul-Devle isminde üç oğul bıraktı. Her üçü de kilisede diyakosluk görevini sürdürürken tıp mesleğini de Halifenin sarayında yapmaya devam ettiler. Tıp mesleğinde önemli gelişmeler sağladılar. Yuhanna Bar Madeni onları ziyaret etti.¹³¹

27 - Abu Salım El-Süryani veya İbn-i Keraba: Malatyalı bir hekimdir. Sultan Ala-El-Din Kibkad'a (1219-1236) hizmet ederek sevgisini kazandı.¹³²

28 - Gabriel: Bar-Ebroyo, Urfalı Gabriel'in M.S. 1228 yılında felsefe yazılarının yanında tıp alanında bir eser bıraktığını kendi kitabında zikretmiştir.¹³³

29 - Hasnun El-Ruhavi/Urfalı: Yaşadığı dönemde Urfa'daki tabiplere tıp dersleri veren Hasnun, bir süre Diyarbakır'da kalarak orada da tabiplik yapmıştır. Daha sonra bu bölgedeki çeşitli yerlere de giden Hasnun, sonunda Urfa'ya dönmüş ve M.S. 1218 yılında hayata veda etti. 12. yüzyılın sonu ile 13. yüzyılın başlarının Urfa'nın bir bilim merkezi olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁴

¹³⁰ Süryani Patriklik Dergisi, 1933, Arapça, 1. yıl, 3. Sayı, Haziran, shf. 97

¹³¹ El-Mucelle El-Batryarkiye El-Süryaniye, Arapça, Mor Markus Manastırı, Kudüs, 1935, Sayı: 10, shf. 290

¹³² El-Mucelle El-Batryarkiye El-Süryaniye, Arapça, Haziran Sayısı, 1995, shf. 340

¹³³ Tarih el-Edeb el-Süryani, Dr. Murat Kamil, Dr. Muhammed Sahri el-Bükre, Dr. Zekiye Muhammed Rüşdi, Kahira-Mısır, Arapça, 1974, shf. 359

¹³⁴ Düşünce Tarihinde Urfa ve Harran, Yrd. Doç. Dr. Kazım Sarıkavak, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, shf. 18

30 - Tabip İsa: Urfalıdır. Bar-Ebroyo onun hakkında şu bilgileri vermektedir: 1245’lerde Malatya’da yaşayıp Urfalı tabip Hasnun’un yanından mezun olduktan sonra Kilikya’ya geçerek Kilikya’nın Ermeni Kralı Levon’un hekimliğini yapmıştır. Sis şehrinde Aziz Mor Barsavmo adına görkemli bir kilise inşa etmiştir.¹³⁵

31 - Bar-Ebroyo: 36 eserinden 8 tanesi tıpla ilgilidir. 1286 yılında vefat etti.

32 - Papaz Şemun: Doğulu Tuma ailesi olarak bilinen Papaz Şemun’un ailesi 1050 yılında Hısın-Keyf’ten Malatya’ya göç etti. Ailenin şeceresi şöyledir: Papaz Yeşuh, bin Şımmas Yakup, bin Davud, bin Şemun, bin-Tayib’tir. Patrik 3. İgnatiyos Kal’at Rum’da Meryem Ana adına inşa ettiği kilisesine 1235 yılında Şemun’u papaz olarak kutsadı. İbrahim, Şemun ve Yakup isminde üç çocuk dünyaya getirdi ve her üçü de papaz oldular. Papaz Şemun’un torunu Papaz İbrahim’in oğlu Filuksinos Nemrud, 1283 yılında Antakya Patrikliğine yükselmiş ve 1292 yılında vefat etmiştir.

Papaz Şemun, 1260’larda Tatar devleti döneminde hekimliğiyle tanınmış ve Moğol Hülagü Han’ın hekimliğini yapmıştır. Hekimliği döneminde devlette büyük bir rol oynamıştır. Tarih onu ‘tabiplerin kralı’ olarak tanımlar. İlimde oldukça derinleşmiş olan Şemun, Astronomi alanında, Suud El-Akli’ isimli bir eser bırakmış, İbn-i Sina’nın ‘İşaret ve Tenbihat’ isimli mantık ve hikmet iki kitabını Arapça’dan Süryani’ce’ye çevirmiştir. Ayrıca büyük bir servete sahip olan Papaz Şemun, Süryani Kilisesine önemli katkılarda bulunmuştur. 14 Ocak 1289 tarihinde öldürülerek hayatını kaybetti.¹³⁶

¹³⁵ El-Mucelle 11-Batıryarkiye El-Süryaniye, Arapça, Mor Markus Manastırı, Kudüs, 1935, Sayı: 10, shf. 296-7

¹³⁶ El-Mucelle El-Batıryarkiye El-Süryaniye, Arapça, Mor Markus Manastırı, Kudüs, 1935, Sayı 10, shf. 297-8

33 - Hısın-Zayıd Tabip Şemun: Fazilet sahibi olan tabip Şemun, Hısın Zayıd yakınlarında bulunan Mor Markus Manastırının giderlerini kendisi karşılayarak yenilettirdi. Manastıra değerli menkul ve gayrimenkulden oluşan hediyeler ithaf etti. Manastıra 60 rahip toplandı. M.S. 1227 yılında vefat etti.¹³⁷

Süryaniler, felsefe ve tıp dışında da tabii bilimler, astronomi, matematik, kimya, coğrafya, tarih, dilbilgisi, edebiyat, müzik ve özellikle tanrı bilimleri gibi alanlarla ilgilendiler. Süryani edebiyatı, Batı ülkelerinde geniş incelemelere konu olmuştur. Özellikle Kutsal Kitap üzerinde çalışanlar ilk ve orjinal metinleri araştıranlar önce Süryanice çevirilerden yararlanmaktadırlar. Hristiyanlıkla ilgili eski Yunanca ile yazılan birçok eserin orjinal metni kaybolduğu için bu çeviriler, özellikle de Kutsal Kitap'ın ilk şekli hakkında araştırmacılara ışık tutmaktadır. Süryanice eserler sonraları başta Latince olmak üzere İngilizce, Almanca ve Fransızca gibi birçok batı diline çevrildi.¹³⁸

10. yüzyılın sonlarına doğru halifeliğin zayıflayarak çözümlenmesinin yarattığı karışık ortam, edebiyat çalışmalarının üzerinde de olumsuz etkiler yapmasına rağmen, 13. yüzyılın ortalarına kadar Süryani Edebiyatının 'Altın Çağı'nı yaşadığı kabul edilir. Ancak M.S. 1258 yılında Moğol hükümdarı Cengiz Han'ın torunu olan Hülagû'nûn, Bağdat'ı Abbasiler elinden almasından sonra Süryani Kilisesi, Süryani medeniyeti ve Süryani kültürü de ağır bir darbe almış oldu. Sadece Süryani medeniyeti değil, bütün dünya medeniyetleri de Moğol istilasından zarar görmüştür. Gün geçtikçe istilalar ve kıyımlar çoğalırken, bu istilalar sonucunda kilise, manastır, o-

¹³⁷ Lisan El-Maşrak, Met. Bulus Behnam, İttihat Matbaası, Arapça, Musul, 1951, Ocak-Şubat ve Mart Sayısı, shf. 173

¹³⁸ Meydan Lourose, Süryaniler Maddesi, shf. 417

kullar yıkılıyor, kütüphaneler yakılıyor ve insanlar acımasızca öldürülüyordu. 1295 yılında Moğollar müslüman olmalarına rağmen yine de değişen bir şey olmadı. Moğol hükümdarları Arap halifeleri gibi adil olamadılar.

7 Mart 1394 tarihindeki Timur saldırısında Mor Gabriyel Manastırının doğusunda yer alan mağarada 500 kişinin dumanla zehirlenerek yaşamını yitirdiği Süryani halkı arasında hala dile getirilmektedir. Timurleng, Süryanileri ve diğer Hristiyanları müslüman olmaları için zorladı ve baskı yaptı. Kabul etmeyenleri iztihad edip çoğunu da öldürttü. Tarihi kaynakların belirttiklerine göre, o dönemin Hristiyanlarının ancak %10'u kalmıştı. Arap olmayan Müslüman halifeler, diğer halifelerden verilen ahidnameleri hiçe saymıştır.¹³⁹ M.S. 1711 yılının sonbaharında 50 gün süreyle Emir Şemdin, Emir Bedin ve Emir Azdin tarafından Süryanilere yapılan baskı ve zulüm kayda değer olaylardır.¹⁴⁰ 1843 yılında Cizre Kürt Emiri Bedirhan Beg'in saldırılarının da emsali görülmemiştir.¹⁴¹ Ard arda gelen bu istilalar, Süryani Kilisesi'ne ve Süryani edebiyatına büyük bir darbe indirdiği gibi insanlık ve dünya medeniyetine de büyük zarar vermiştir.

Yaşanan bu olumsuz olaylardan ötürü Süryani edebiyatı, 19. yüzyılın sonlarına doğru zayıflamışsa da, bu tarihten sonra yeni ufuklar açılmış ve günümüzde de Süryani edebiyatının hızlı bir şekilde gelişmiştir. 20. yüzyılın ilk yarısından sonra edebiyatçılarımız, tarihçilerimiz ve değişik dallarda eser veren sayısız yazarlarımız yetişmiştir. Vefat edenleri saygıyla anarken, yaşayanlara da üstün başarılar dileriz.

¹³⁹ El-Mucelle El-Batiryarkiye, Moran Mor İğnatyos I. Zekka Ayvas'ın Makalesi, 19., Arapça, shf. 22

¹⁴⁰ Süryani Şiir Kitabı, Met. Hanna Dolabani'nin Elyazması. (Bu önemli şiirleri değişik kitaplardan toplayarak bir cilt haline getirmiş) 1915, NO: 144/5, shf. 200,201-312,313

¹⁴¹ Yakup Hıdırşah, Belgesel İnceleme, Türkçe, Hannover, 1997, shf. 15

III. BÖLÜM

SÜRYANİLERDE MÜZİK

Bir duygunun, veya güzelliğin ifadesinde kullanılan metotların tümü ve bu metotlar sonucunda ulaşılan üstün yaratıcılığın dışı vurumuna sanat, sanatla uğraşan insanlara da ‘Sanatçı’ denir. Bu sanatçılar, alanlarına göre de isim alırlar. Örneğin; yazar, şair, mimar, müzisyen, heykeltıraş vb. gibi. Sanat insanları mutlu eder, rahatlatır, ileriye görmelerini sağlar. Sonuç itibarıyla sanat, bütün güzellikleri yansıtır. Sanat, insanlığın doğuşuyla başlar.

Güzel sanatlar üç ana bölümde incelenir:

1 - Fonetik/İşitsel sanatlar: a) Müzik b) Şiir c) Edebiyat

2 - Plastik/Görsel sanatlar: a) Resim b) Heykel c)

Mimarî d) Fotoğraf e) Karikatür

3 - Dramatik/Sahne sanatlar: a) Tiyatro b) Sinema c)

Pandomim

Yukarıda belirtildiği üzere, güzel sanatların işitsel kolu olan müziğin diğer sanatlardan daha eski ve daha etkileyici olduğu söylenebilir. Çünkü müzik, insan ruhunda sevgi, mutluluk, umut ve teselli duyguları uyandırır. Bu nedenle müzik, ‘ruhun gıdası’ ve ‘seslerin ilmi’ olarak tanımlanmıştır. Müziğin iki ana unsurdan oluşur. Ses/makam ve Ölçü. Ölçü aracılığıyla hem sesin ahenkli bir şekilde terennüm edilmesi sağlanır hem de sese duygu, güzellik ve çekicilik verilir. Taşların

ustaca dizilmesinden mimari eserler, renk ve ışıkların mahirane sıralanışından tablolar, kelimelerin sanatkarane bir biçimde tertip edilişinden edebi eserler meydana geldiği gibi, seslerin düzenli ve ahenkli bir şekilde dizilmesinden ve terennüm edilmesinden de müzik eserleri meydana gelir. Seslere bu şekilde uyum verilmesi insanlığın en eski mirası olup duygu ve düşüncelerimizi seslerle anlatabilmek ve seslerin bir sanat olarak serbest veya ritimli düzenlenmesi de, insanlık tarihi kadar eskidir. Müzik, yüzyılların ötesinden, zamanın ve yaşamın süzgecinden geçerek gelir. Böylece pek çok ulus şarkı ve ilahilerini kulaktan kulağa, babadan oğula, ustadan çırağa aktararak günümüze ulaştırabilmiştir.

İnsanoğlunun en çok müzikten hoşlandığı ve müziğin insan üzerindeki etkisinin ruhu ta derinliklerine kadar etkilediği görülmüştür. Çünkü müzik, günlük hayatın beden, ruh ve zihin yorgunluğunu atmak, dinlenmek ve eğlenmek için ruhumuzun bir gıdasıdır. Müziğin diğer ilimlerle de yakın ilgisi vardır. İnsanların dert ve ıstıraplarını dindirmek ve acılarını unutturmak için tıp, günümüzde de müzikle işbirliği yapmaktadır. Tıpta büyük ruh hastalıklarının ve bazı organik rahatsızlıkların tedavisinde müzik kullanılır. Sadece insanlar değil, tabiattaki bütün canlılar müzikten etkilenmekte ve ona karşı özel bir ilgi beslemektedirler. Özellikle farklı hayvan türlerinin kendilerine göre değişik seslerle terennüm ettiklerini görmekteyiz. Bunun en güzel örneği bülbüllerde görünüp, güzel sesleriyle dallar üzerinde şakırırken, güvercinler de yuvalarından kendi sesleriyle inliyorlar. Ayrıca doğadaki denizin dalgaları, şelalelerinin inişi, akarsuların akışı, havaların esintisi, gök gürültüleri, ağaçların sallantısı sesi gibi değişik seslerle ses gürültüsü yapmaktadırlar. Tarih öncesi insan bunları ilkel araçlarla taklit etmeye çalıştı ve bu çabalar enstrümantal müziğin kökenini oluşturdu.

Eflatun, müziği ince bir felsefe olarak tasarlamış ve görünüşte mübalağalı olmakla beraber şu tavsiyede bulunmuştu: ince bir müzik hassasiyeti, en uygar bir eğitim aracı olabilir. Müziğin verdiği ince hislerle temizlenmiş bir hayal ve müzikle eğitilmiş bir zihin, günlük münasebetlerde kaba kalmaz. Ahlak ile müzik zevki, birbirlerinden apayrı şeyler değildir. Akla dayanan bir medeniyet, duyu güzelliği ve inceliği, zihin düzeni ile, en yüce ve en güzel müziğe benzer bir şey olsa gerektir.

Entelektüel yapısı ve açıklığı ile müzik, henüz hiçbir cemiyetin erişmemiş olduğu bir merhaleyi göstermektedir.

Müzik herkesin ortak dili, barış habercisi, diğerleriyle kaynaşmayı ve paylaşmayı sağlayan bir araçtır. İnsan, duygularını, içgüdülerini, ifade etmek için, o andaki ruh yapısına bağlı olarak, üzüntü ve sıkıntı esnasında acıklı ezgiler, sevinç ve zafer sonucunda da hoş ve oynak ezgiler yaratıp gereksinimlerine cevap vermeye çalışır. Müziğin verdiği zevk, ton, ritim ve melodiden kaynaklanır.

İnsanın duyduğu hazzın, müzikteki kadar katıksız olduğu diğer bir sanat yoktur. Müzik dünyası, tamamıyla soyut ve müzikten başka bir yerde bulunmayan bir dünyadır. Fakat bu dünyanın aydınlık ve karanlıkları, gerçekler dünyasının aydınlık ve karanlıklarından üstündür.

Müzik sadece şarkı söylemek, ya da bir müzik aleti çalmaktan ibaret değildir. Aynı zamanda dinlemektir. Genç yaşta başkasını dinlemeyi öğrenen çocuk hoşgörünün ne olduğunu keşfeder ve barbar içgüdülerine karşı koymayı öğrenir.¹⁴²

Atatürk'ün Musiki ve Güzel Sanatlar üzerine söylediği veciz sözleri kayda değerdir:

¹⁴² Sanat ve İnsan, Irwin Edman, Türkçesi: Turhan OĞUZKAN, İstanbul, 1991, M.E.B. Yayınları ve Dini Musiki Dersleri, Zekai KAPLAN, M. E. B. Yayınları, 1991, İstanbul.

Güzel sanatlarda başarı; bütün inkılapların başarılı olduğunun en kesin delilidir. Bunda başarılı olamayan milletlere ne yazık ki. Onlar, bütün başarılarına rağmen medeniyet alanında yüksek insanlık sıfatıyla tanınmaktan daima yoksun kalacaklardır. 1936 (106-4)

Hepiniz milletvekili olabilirsiniz, bakan olabilirsiniz, hatta Cumhurbaşkanı olabilirsiniz, fakat bir sanatkar olamazsınız. 1930 (70-149)

Hayatta musiki lazım değildir. Çünkü hayat musikidir. Musiki ile alakası olmayan mahlukat insan değildir. Eğer mevzu bahis olan hayat, insan hayatı ise musiki behemehal vardır. Musikisiz hayat zaten mevcut olamaz. Musiki hayatın neşesi, ruhu, süruru ve her şeyidir. Yalnız musikinin nev'i şayanı mütaladır.¹⁴³ 1925 (5-235)

MÜZİĞİN İBADETE GİRMESİ

Tarih öncesi insan topluluklarını yöneten ilk müzik belirtileri büyücülük şeklinde dini törenlerle başladı. İlk uygarlıklarda müziği Tanrıların insanlara armağan ettiğine inanılıyordu. Böylece kökeni mitolojiye dayanan müzik, o zamanki yaşantıya düzen veren kural ve yasalara bağlı idi. Sümerlerde, eski Mısırlılar ve Çinlilerde nefesli çalgılarla uzunluk ve hacim için kullanılan birimler arasında bir ilişki vardı. Dinsel törenlerde, eğlence ve ortaklaşa yapılan işlerde müziğe geniş ölçüde yer verildiği bize kalan yazılardan anlaşılmaktadır. Eski Yunanlıların mitolojisine göre müziğin Tanrısı Apollon idi. Müzik, adını Apollo'nun etrafında toplanan bilim ve sanatların koruyucusu olan Müz adlı Tanrıçalardan almıştır. Yunanlılarda müzik bir devlet ve eğitim soru-

¹⁴³ İlk Okul Öğrencilerine Ait Musiki Kitabı.

nu olarak ele alınmıştı. İbranilerde de müzik, din ve devlet yönetimine bağlanmıştı.¹⁴⁴

Tarihin araştırmacılarına göre; yazıyı ilk icadeden Proto-Süryaniler, güzel sanatlara da gereken önem vermişlerdir. Özellikle müzik ilgilenmeleri büyük bir medeniyete sahip olduklarını kanıtlamaktadır. İster tufandan önce ister tufandan sonra olsun Mezopotamya'daki Süryani tapınaklarında müzik sanatı belirli bir seviyeye ilerlemişti. Müzikle ilgili Eski Ahit'in Tekvin kitabında Peygamber Musa bizleri bu konuda şöyle aydınlatmıştır: "Lemek iki kadınla evlendi. Birinin adı Ada, öbürünün ise Şilla'ydı. Ada Yaval'ı doğurdu. Yaval sürü sahibi göçebelerin atasıydı. Kardeşinin adı Yubal'dı. Yuval lir ile kaval (Ud/Mızmar ve gitar) çalanların atasıydı (Tekvin 4:20-21).

Tufandan sonra M.Ö. 4000'lerde Akadli yiğit Gilgameş'i tarih sahnesinde görüyoruz. Gilgameş, tufandan sonraki Uruğ/Arağ kentinin 5. kralıdır (Tekvin 10:10-12). O tarihte bitkisel otlardan değişik müzik aletleri yapmaktaydı. Eştar öküzün boynuzlarından ve alnından altın kaplama bir kaval yapmış ve onu, tufandan sonraki 4. kral olan babası Lugalbendo'nun anısına kraliyet sarayına asmıştı.

Gilgameş, Beth-Nehrin'in kentlerinde tanrısal güçler için dualar ve ilahiler sunulmak üzere tapınaklar ve mabetler inşa ederdi. Örneğin; Ur Tanrısı İyah, Babil Tanrısı Merduğ, Asur Tanrısı Aşur vb. Bu tarihteki ilk şair ve müzisyen Gilgameş olup tufan ve dünya yaratılışına ilişkin bestelerini annesi kraliçe Ninsun diğer kutsal kadınlar ve halkla birlikte Şmeş/Güneş Tanrısı tapınağında, insanlığı yaratıklarından ve onları tufandan kurtardıkları için tanrısal güçlere övgüler yağdırarak terennüm etmekteydiler. Bize ulaşan ilk yazılı metinlerden biri de 'Gilgameş Destanı'dır. Gilgameş'in destanı-

¹⁴⁴ Türkçe Tarih Kitabı, shf. 102

nın bir levha üzerinde yazılan bir parçası günümüze kadar gelmiştir. Bu örneği aşağıda olduğu gibi veriyoruz. (Kahramanlar muzafferden Uruk'a dönüyorlar. Gılgamış yıkanıyor, muhteşem elbiselerini giyiniyor, Gılgamış'ı bu yakışıklı kıyafetiyle gören Uruk'un tenasül ve cinsi hayat mabudesi şehvetperest İhtar ona aşık oluyor. Gılgamış'a şu teklifte bulunuyor:)

(Destanın 55 – 70 inci satırları)

“Haydi Gılgamış (benim) kocam ol,

Bana (vücudunun) meyvasını serbestçe ver.

Sen benim kocam ol, ben de senin karın olayım,

Senin için Lapis - Lazoliden ve altından bir araba koşturacağım,

Tekerlekleri altından, boynuzları kehribardan olacaktır.

Her gün ona büyük katırlar koşturacaksın.

Selvi kokular ile evimize gir.

Evimize girerken, eşik ve merdivenler ayaklarını öpecekler,

Krallar ve prensler sana tabi, sana muti olacaklar

Dağ ve ovaların mahsulünü vergi olarak sana getirecekler.

Senin dişi keçilerin çok yavrulayacak ve koyunların ikiz doğuracaklardır.

Merkeplerin katır kadar,

Koşu atların süratleriyle meşhur,

Ve koşu katırların eşsiz olacaklardır”.

Gılgamış bu teklifi red ediyor: Onun kocası olmanın çok ağır yük altına girmeyi gerektirdiğini, ilahesinin damına düşmüş, aşkına tutulmuş bedbahtların felaketlerini anlatıyor.

Aldatıcı aşkının, barınacak yeri olmayan bir harabe, fırtınaya karşı açılmış bir kapı, yıkılmağa müheyya bir bina, tuzak bir uçurum, çatlak bir kap, ufalanan yumuşak bir taş, kıymetsiz bir güzellik, uymayan bir ayakkabı olduğunu söylü-

yor. Sonradan İştar’a hitaben: “Sana koca olanlardan kim felah bulmuştur? Aşıklarının hikayelerini sana anlatayım da dinle: Dumuzi gençliğinin aşığı idi. Fakat onu her sene feryadüfıgan içinde bırakırsın. Allalu kuşunu sevdin. Fakat onu da terk ettin, kanatlarını kırdın. Gürbüz, kuvvetli aslanı sevdin. Fakat çabuk bıktın. Onda yedi çukur oyduñ. Senin nüfuzun altına dışen mahlukların hepsi ya malul olmuşlar ya da ölmüşlerdir.”¹⁴⁵

Gılgameş’in bir mersiyesi daha bulunmaktadır. Bestelediği mersiyeñin nedenini şöyle anlatılmaktadır: Gılgameş ve en yakın dostu Ankidu ile birlikte birçok yiğitliğe imza atıktan sonra Ankidu ansızın ölümün pençesine yakalanır. Gılgameş olduķa üzölür, o gece başında durarak sabahlar, çok hüznölü mersiyelerle feryat edercesine ağıtlar yakarak ağlar: “Ey Ankidu! Seni kraliyet yatağında yatırdım, yumuşak yastıklar üzerinde soluma yaslattırdım. Dünya kraliçeleri gelip ayaklarını öptüler. Uruk’taki insanların sesi göklere yükselinceye dek sana ağıtlarla ağlayacağım. Mutlu olanların başını kederli bir şekilde önünde eğdireceğim. Toprağa verileceğinden sonra saçımı uzatıp aslan derisini belime kuşatarak ve teselli olmadan çöllere dallacağıma dair söz veriyorum.” Gılgameş bu vaziyette 7 gün süreyle dostu Ankidu’ya ağladı ve cesedi kurtlanıncaya kadar yanından ayrılmadı.

Gılgameş’in mersiyesi

“Uruk ihtiyarları beni dinleyin
Ankidu dostuma ağlayanlar
Feryatçının ağlayışı gibi
Acı ağıtlarla
Kardeşime ağlıyorum

¹⁴⁵ Yakın şark Elam ve Mezopotamya, Ord. Prof. M. şemseddin GÜÑALTAY, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1937, shf. 418-419

Ankidu, ceylanlar ve zebalar
Sana anne ve baba olmuşlar
Dört ayaklı hayvanlar
Çölde seninle otladılar”¹⁴⁶

M.Ö. 2400’lerde adil sadık biri olarak tanınan kral Gudi, hüznü olanları teselli etmek, halkın gözyaşlarını kurumasını sağlamak ve vatandaşları mutlu etmek için Lakaş/Lagaş kentindeki bütün tapınaklarda, mabetlerde ve evlerde müzisyenler ve şarkıcıların güzel nağmeleriyle terennüm etmelerini emretmiştir. M.Ö. 10. yüzyılda Asurlarda 15 çeşit müzik aleti kullanılırdı. Harp, nar, kaval, flüt, tar, vb. Bunlar hem dini ve hem de dünyevi törenlerde kullanılmaktaydı. Özellikle Nisan ayının başında yılbaşını kutlama geleneği gibi bu müzik aletleri de günümüze kadar gelebilmiştir. M.Ö. 9. yüzyılda yaşayan Asurlu bir müzisyen, altından yapılmış bir kaval üzerine şu cümleyi yazmıştır: “Tanrısal güç kaynağından gelen müzik sanatının devam etmesi ve gelecek nesillere taşınabilmesi için her müzisyenin bildiklerini, başkalarına da öğretmesi gerekir”¹⁴⁷

Yukarıda verilen tarihi bilgilere göre; Asurluların musiki medeniyetinin ileri bir safhada olduğu görülmektedir (Daniel 3:5-7). Asurluların müziğin öneminden ötürü, Batı Asya toplumlarından Mısır, Yunan, Romalılar ile Doğu toplumlarından Pers, Hindu ve Çinliler derinden etkilenmiş ve bu müziğin kaynağından faydalanmışlardır. Ayrıca Araplar da, sanat müziğini ve tüm müzik aletlerini Asurlulardan almış, yüceltmış ve ayakta tutmuşlardır.¹⁴⁸ Asurlular, müzikte önemli bir gelişme kaydettikten sonra, bu melodilerin kay-

¹⁴⁶ Shemsho Dergisi, Favlus Gabriyel’in Makalesi, Süryanice, shf. 38

¹⁴⁷ Mardutho d-Suryoye d-Musiki, 10. Bölüm, Abrohom Gabriyel Savme ve oğlu Besim, San-Polo-Brezilye, 1989, Süryanice Elyazması, Arapça Önsözü.

¹⁴⁸ Süryani Müziği, Nimetullah Denno, Türkçesi: P. Gabriyel Akyüz, Mardin, 1997

bolmaması için notalı kalıplar da icat ettiler. Proto-Süryanilerin M.Ö. 538 yılında siyasi egemenliklerini kaybedinceye kadar müziği geliştirme faaliyetlerini tüm hızıyla sürdürdükleri görülmüştür. Yukarıda söz ettiğimiz medeniyetin en güzel kanıtları; 19. ve 20. yüzyıllarda yapılan kazı çalışmaları sırasında taşlara, mağara duvarlarına ve saraylara kazınarak resmedilmiş değişik müzik aletlerinin ortaya çıkarılmasıdır.

Ancak bu tarihten Hristiyanlığın ortaya çıkışına kadar duraklama devrine girmişse de, Hristiyanlığın yayılmaya başlamasıyla birlikte Hristiyan Süryaniler, eski medeniyetin bir uzantısı olarak müzikle ilgilenmeye başladılar ve müziği resmen kiliseye de soktular. Bu medeniyetin putperestlikten Hristiyanlığa ilk geçişini sağlayanlar da Hedyab'lı Tityanus ve Bardayson'dur. Bunun detaylarını önümüzdeki bölümde açıklayacağız.

Süryanilerin bir kolu olan İbraniler de müziğe hem dini ibadetlerinde hem de sosyal yaşantılarında önem vermişlerdir. İbranilerdeki melodi/makam sanatı ile müzik aletlerinin ortaya çıkma tarihini net bir şekilde kestirmemiz mümkün olmazken, Kutsal Kitap'ın verilerine göre; Peygamber Musa döneminde başladığı ve müziğe çok önem verildiği açık bir şekilde görülmektedir.¹⁴⁹ Süryanilerin, müzik geleneğini İbraniler'den aldıkları yolunda bazı rivayetler varsa da doğru değildir. Çünkü Süryani tarihi, İbrani tarihinden daha eski ve İbranilerin atalarının da, Aramiler/Süryaniler oldukları bilimsel olarak kanıtlanmıştır.

İbraniler, hem ibadette hem de özel ve genel günlerde, düğünlerde, bayramlarda, ay başlarında, kurbanlar sunma sırasında ve yas günlerinde sanat müziğini icra ederken değişik müzik aletleri kullanmaktaydılar (Matta 9:23).

¹⁴⁹ Eski Ahit, Sayı. 10:20 ve Lev. 25:9

Kullandıkları aletler ikiye ayrılır:

Birincisi: Makamla ilgisi olmayan aletlerdir. Tef, davul, zil, darbuka, cenk, tabıl, müsellıs vb.

İkincisi: Makamla ilgili aletlerdir: Ud, kanun, kemençe, on telli santur, cettiye, evtar, tanbur, buzuk vb.

İbraniler, yılda üç kez Kudüs'te bayram kutlamak üzere toplanırlardı. Yaptıkları uzun yolculuğun yorgunluğu atmak için yolda şarkılar terennüm ederlerdi (Mez. 84,122 ve İşaya 30:29). Mezmur/Zebur kitabı da Allah tarafından vahiy edilen ve değişik makamlarla söylenebilen manzumeli ilahilerdir. Kutsal Kitap'a bakıldığı zaman mutluluk, şükür övgü, yas ve mersiye ilahileri ile şarkılar görmek mümkündür. Örneğin; Atamız İbrahim'in torunu ve Arami Laban'ın damadı olan Yakup, Laban'ın yanından habersiz ayrılmasından dolayı ona öfkeleni. Çünkü onu, tef ve ud eşliğinde söylenen şarkılarla ve sevinçlikle göndermek istiyordu (Tekvin 31:26-27). Musa Peygamberin kızıl denizi geçişinin işareti olarak nazm ettiğı zafer ve mutluluk şarkılarını, kız kardeşi Merem ve bütün kadınlar tefler eşliğinde söyleyip eğlendiler. (Çıkış 15:1-22). Kral Şavul sinirsel bir hastalığa yakalanınca, çobanlık yapan Davut, onun sıkıntısını gidermek için ud çalardı (1. Samuel 16:14-22). Yine Şavul ve Abnir'in ölümünde Davut'un yağdırdığı ağıt mersiyeleri, Yeruslalm/Kudüs'ün tahribi hakkında Peygamber Yeramya'nın mersiyeleri, Debura ve Barak şarkıları vb.

Davut kraliyet tahtına geçince, Levililere farklı görevler verip büyük bir bölümünü de tapınakta değişik aletlerle ilahi söylemekle görevlendirdi (1. Ey. 25). Rab'in tabutu Yeharim Köyü'nden Kudüs'e değişik şarkılar eşliğinde teflerle, borozanlarla, sunuçlarla, rebabelerle uğurlandı (1. Ey. 13:8 ve 15:16-28). Bu minval üzerine Süleyman da kral olarak mesh edildi (1. Kral. 39 ve 40). Eski Ahit'in peygamberleri, peygamberlik ettikleri sırada müzik aletleri eşliğinde şarkılar

söylerlerdi (1. Samuel 10:5 ve 2. Kral. 3:15). Davut'un gözetimindeki Tanıklık Çadırında ve Süleyman'ın gözetimindeki Tapınakta Asaf, Hayman ve Yaduthon adlı şahıslar müzisyenlerin reisleriydi. Asaf'ın dört, Yaduthon'un altı, Hayman'nın da on dört oğlu vardı. Levililerin soyundan gelen bu üç reisin toplam yirmi dört çocuğu, tapınakta düzenlemiş olan 24 koro grubunun başında yer alır dönüşümlü bir şekilde Davut Peygamberin mezmurlarını terennüm ederlerdi (2. Ey. 29: 25-31). Levililerin kızları da dini bayramlar sırasında tapınakta erkekler gibi ilahi söylemekteydiler. Azro sürgün hayatından dönerken, onunla birlikte, erkek ve kadınlardan oluşan 200 kişilik bir birlikten söz edilmektedir (2. Sam. 19:35 ve Ezra 2:25 ve Nehemya 7:67).¹⁵⁰

MÜZİĞİN KİLİSEYE GİRMESİ

İlk Hıristiyanlık kilisesinin çekirdeği hiç şüphesiz ki, Yahudi halkı tarafından oluşturulmuştur. Yeni Ahit'te yer alan 'Elçilerin İşleri' adlı bölüme bakıldığında zaman, İsa Mesih'in elçileri ile İsa'yı kabul eden diğer Yahudilerin sürekli bir araya toplanıp değişik ilahilerle birlikte dualarını icra ettikleri görülüyor.¹⁵¹ Terennüm ettikleri ilahilerin; Meryem Ana, Elizabet, kahin Zekariya, melekler, Şemun Sobo, ve peygamberlik eden Hana adlı bir bayana ait olduğu¹⁵² ve Hıristiyanlık kilisesine giren müziğin Yahudi müzik geleneğinden etkilendiğini görmek mümkündür.

Hıristiyanlık filozofu ve kiliselerin seçkini olarak kabul edilen elçi Pavlus, Efeslilere gönderdiği mektupta şunları tav-

¹⁵⁰ Kutsal Kitap'ta Murşid El-Talibin, 1. baskı 1869 ve 2. baskı 1886, Beyrut, Arapça, shf. 508-514

¹⁵¹ Elçilerin İşleri 4:21-34

¹⁵² Süryani Müziği, Halep Metropoliti Mor Ğriğoriyos Yuhanna İbrahim, Arapça, 1996, shf. 2

siye etmektedir: “Birbirinize mezmurlar, ilahiler ve ruhsal ezgiler söyleyerek yüreğinizde Rab’be nağmeler yükselterek terennüm edin.”¹⁵³ Yine Koloselilere yazdığı mektupta da aynı konuya değindiği görülmektedir: “Mesih’in sözü tüm zenginliğiyle içinde yaşasın. Tüm bilgelikle birbirinize öğretin, öğüt verin, mezmurlar, ilahiler, ve ruhsal ezgiler söyleyerek yüreklerinizde şükranla Tanrı’ya nağmeler yükseltin.”¹⁵⁴ Elçi Pavlus’un sözlerinden; Hristiyanlığın ilk kuruluşunda müminler tarafından yapılan dualarla birlikte müziğin de kullanıldığına dair bizlere ipucu vermektedir. Mezmurlarda yazıldığı gibi: “Ey bütün dünya! Rab’be yeni bir ilahi okuyun ve ismini takdis edin. Onun kurtarışını günden güne müjdeleyin.”¹⁵⁵ İlk müminlerin de, Davut Peygamberin sözlerinden ve özellikle tapınaktaki müzik faaliyetlerinden etkilenip bunları örnek aldıklarına şüphe yoktur.

İlk Yahudi Kilisesinin çekirdeği oluştuktan sonra, dünyada ilk Hristiyanlığı benimseyen Süryani toplumu, Hristiyanlıktaki ilk reformları da hiç vakit kaybetmeden gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu reformların detaylarını kitabımızın başında yazdığımızdan dolayı onları tekrarlamaya lüzum görülmezken, yalnız bu reformların arasında çok önemli bir yer tutan müziğin kiliseye girmesi üzerinde biraz duralım. Müzik, M.S. 560 yılında Yunan, Roma, ve Bizans kiliselerine Amasyalı Rumanos isminde Süryani kökenli bir kişi tarafından sokulmuştur. Bu zat, bilinmeyen bazı nedenlerden dolayı İstanbul’a göç ettiği sıralarda, Süryani şairlerinin ilahilerini Süryanice’den Yunanca’ya tercüme etmiş ve onları Bizans kiliselerinde öğretmiştir. Oradan da bu ilahiler, önce Doğu Avrupa ülkelerinden Bulgar, Roman, Yugoslav, Rus vd. kili-

¹⁵³ İncil, Efesliler Mektubu 5:19

¹⁵⁴ İncil, Koloseliler Mektubu 3:16

¹⁵⁵ Eski Ahit, Mezmur 96:1

selerine girmiş ve daha sonra da Batı Avrupa Roma vd. kiliselerinde kabul görmüştür.¹⁵⁶

Süryanilerin müziği kiliseye sokarken, putperestlik dönemindeki tapınaklarda kahin ve hizmetçileri, Eski Ahit'teki Davut Peygamberi ve Hristiyanlıktaki kiliseler muhtarı lakabıyla anılan elçi Pavlus'u örnek almışlardır. İlk kez bu uygulama, M.S. 107 yılında Antakya Merkezinin 3. Patriği Mor İgnatios döneminde Antakya'daki merkezi kilisede iki koro grubunun oluşturulmasıyla gerçekleştirilmiştir. Davut Peygamber'in mezmurlarını; 15 bölüme ayırıp, her bölümü 4 övgü ilahiden oluşturarak bunları ibadet ruhu, iman, ümit, tövbe ve Rab korkusuyla gece gündüz belirli saatlerde terennüm ederlerdi. Süryani müzisyenleri ve şairleri bu yolu izleyerek, kilisedeki müzik sanatını 4. yüzyılda oldukça genişlettiler. 7. yüzyıla doğru kilisenin yıllık pazar dua programları ile dini bayramlar, oruç günleri, elem haftası, Meryem Ananın bayram günleri, aziz ve şehitlerin anma günleri, haftalık günlere ait dua vakitleri, ayrıca vaftiz, ayin, hastaların yağı, ruhani sınıfın kutsama, cenaze, evlilik töreni ve Murun kutsama töreni gibi değişik programları tamamlamışlardır. Toplam olarak, her biri diğerinden değişik nağme/makamla söylenen üç bin (3000) adet ilahi bestelediler. Bu programların duaları birbirinden farklı olup insanları ruhsal aleme, ibadete teşvik ve cezp etmek, fazilet işlerine yöneltmek ve kötülüklerden uzaklaştırmak amacına yönelikti.¹⁵⁷

Süryani müziğinin düzeni; 12. yüzyıla kadar canlılığını sürdürürken bu tarihten sonraki yüzyıllarda yaşanan üzücü olaylar nedeniyle önceden bestelenen üç bin (3000) değişik nağmeli ilahiden ancak bin beş yüzü (1500) elimize ulaş-

¹⁵⁶ Mardutho Dsuryoye Dmusiki, 10. bölüm. Abrohom Gabriyel Savme ve oğlu Besim, San-Polo-Brezilye, 1989, Süryanice Elyazması, shf. 9-10

¹⁵⁷ Süryani Müziği, Nimetallah Denno, Türkçesi: P.Gabriyel Akyüz, Mardin, 1997, shf. 9-10

bildi. Bunlar da Beth-Gazo yani ‘Süryani Makam Hazinesi’ adlı bir kitapta toplandı.

Bu alanda öncülük eden ünlü bestekar ve şairlerimiz şunlardır:

1 - İğnatiyos Nuroño: Antakya Süryani Kilisesinin 3. Patriği olan Mor İğnatiyos Nuroño, Antakya şehrinin müzisyenlerin başkanı olup ve kilisedeki ilk koro sistemini oluşturmuştur (M.S. 107).

2 - Hedyaplı Tityan: Oğluyla birlikte tercüme ettiği ‘Diyatesrun’ olarak bilinen İncil’in bölümlerini Hedyap, Nusaybin Urfa, Antakya ve Şam gibi Süryani şehirlerinde terennüm ederdi (M.S. 110).

3 - Bardayson: M.S. 154-222 yılları arasında yaşadı. Yahudilerin sinagoglarında terennüm edilen Davut Peygamberin 150 mezmuruna benzeyen 150 tane Madroşe ismiyle bilinen ilahi besteledi. Bu ilahiler Urfa Süryani Kilisesinde söylenilirdi. Ne yazık ki Bardayson, Hıristiyanlık inancını heretikleştirdiğinden bestelediği ilahileri kilisenin yararından çok zararına olmuştur. Çünkü bunlar ahlakı bozan ilahilerdi. Bundan dolayı Mor Efrem ona karşı çetin bir mücadeleye girdi.

4 - Nusaybinli Süryani Mor Efrem: Değişik nağmelerle bestelediği on iki bin kasidesi vardır. Mor Efrem’in en ünlü öğrencileri şunlardır: 1-Abo 2-Şemun 3-Bavlune 4-Zeynub 5-Hbed-Şmayo (kızkardeşinin oğludur) 6-Zeynub’un öğrencisi Amidli İshok. Bunlar da değişik ilahiler bestelediler.¹⁵⁸

5 - Urfa’lı Mor Rabule

6 - Mor Balay: M.S. 460.

¹⁵⁸El-Hikmet Dergisi, Aralık 1929, Sayı: 10, Yıl: 3, Arapça, Kudüs, Süryani Matbaası.

7 - Melfono Narsay: M.S. 489 yılında Pers ülkesinde şehit düştü. Doğu Süryani Kilisesinde ‘Kutsal Ruhun Gitarı’ olarak bilinmektedir.

8 - Suruçlu Mor Yakup: M.S. 521’de vefat etti.

9 - Şemun Kukoyo: M.S. 585.

10 - Kiritli Andrevos ve arkadaşı Şamlı Yuhanon: Melkitli/Rum Süryani Kilisesine mensupturlar. ‘Yunanlı Kanunlar’ olarak bilinen yüzlerce ilahi bestelediler. Düzenli nağmeleri olmadığı için onlardan çok cüzi bir bölümü kilisede kullanılmaktadır.

11 - Urfalı Mor Yakup: Bayram ve günlük dua programını düzenledi (M.S. 633-708).

SÜRYANİ MODLAR / MAKAMLAR

Yeni Ahit, müzikli ilahilerin kiliseye sokulmasını kutsal kabul etmiştir. Bu konuda Hıristiyanlık dünyasında ilk öncülüğü Süryani Kilisesi’nin yaptığı yadsınmaz bir gerçektir. Bu reforma üç nedenden dolayı ihtiyaç duyulduğu görülmektedir:

1 - Süryaniler, Hıristiyanlığa geçiş yaptıktan sonra, torunlarının putperestliğin tuzağına yakalanmaması için putperestlikten kalma bütün eserlerini yakmışlardır (bkz. Havari-lerin İşleri). Süryani toplumu olarak bunu bir hata olarak kabul etmekteyiz. Yunan, Roma ve diğer ulusların tarihine bakıldığında bu hataya düşmedikleri ve putperestlik dönemine ait eski eserlerini korudukları görülmüyor. Süryaniler ise, M.S. 325 yılında İznik’te toplanan Hıristiyanlığın 1. kongresinden hemen sonra putperestlerin ve heretiklerin ahlak bozucu, aldatıcı ve zarar verici olan etkili bestelerini ortadan kaldırmak için bu alanda gayret ve çaba sarf etmişlerdir.

2 - Hoş bir nağme ve müzik eşliğinde söylenen bir ilahi; ibadete katılanların duygusal yorgunluklarını hafifletir,

dua sırasında kendilerine gelen sıkıntı ve düşünceleri bertaraf eder ve canlı bir ortamda dualarını icra etmesini sağlar. Bu örneği bebeklerde de görmek mümkündür. Herhangi bir sıkıntıdan veya bir acıdan dolayı bebekler ağladıkları zaman, anneleri tarafından hoş nağmelerle söylenen şarkılarla uyutulur. Ağır yük taşıyan develer de aynı şekilde uzun bir yolculuk yaparken, sahipleri tarafından değişik nağmelerle şarkılar söyleyerek yürütürler ve böylece herhangi bir yorgunluk hissetmeden uzun bir mesafeyi kat ederler.

3 - Dua esnasında terennüm edilen müzikli ilahilerin anlamını algılamak, duanın içeriğini iyice anlayabilmek, ruhlarına ve yüreklerine yerleştirmesini sağlamaktır. Özellikle müzikle söylenen ilahiler; insanı hüzüne sevkeder ve nefsinin derinden etkiler, ruhunu coşturur, sert ve katı yüreğini yumuşatır, aklını ve kalbini Allah’a bağlar, ruhsal yaşantıya yönelmesini sağlar.

Süryani ünlü kilise şairleri, müzisyenleri ve bestekarları, kilisenin yıllık dua programlarını (pazar, bayram, oruç vb.) sekiz dizili makamlı bir düzen içerisinde sistemleştirmişlerdir. Bu ana makamların yanı sıra, değişik sınıflara ayrılan ve sayıları sayılmayacak kadar çok olan makamlı/nağmeli ilahiler de, temel olarak alınan sekiz ana makama göre tertiplenmiştir. Geçmiş dönemlerde yaşanan çok acı olaylar yüzünden bu ilahi makamlarının ciddiyetle korunmaması ve önemsenmemesi nedeniyle ancak cüzi bir bölümü günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bu nağmeli ilahiler, Beth-Gazo/‘Süryani Makam Hazinesi’ adlı bir kitapta toplanmıştır.

SEKİZ MAKAMIN TABİATİ VE İHTİSASI

Makamları ilk keşfedenler; Sümer ve Akad halkıdır. 1927 yılında arkeolog Linar Veli, M.Ö. 2500 yıllarına ait müzik makamlarını taşıyan/yedi merdivenli bir Sümer gitarı Ur

şehrinde ortaya çıkarttı. Yine Ur ve Ninve harabelerinde tabletler üzerindeki manzumeler/şiiirler bunu teyit etmektedir. Akad diliyle yazılan bu gitarın makamları ve bu makamların isimleri, Washington Üniversitesi'ndeki günümüz ünlü müzisyenler tarafından çözüldü. Akad'lara dayanan bu makamlar, Süryani müzisyenler tarafından 'Akadiye' olarak tanımlanmıştır. Yunanlılar da bundan esinlenerek bu makamlara 'Akadis' ismi vermiştir. Yukarıda söz edilen bu yedi makamın isimleri aşağıda olduğu gibi verilmiştir.

	Akadi	Süryanice	Arapça	Farsça
Birinci makama:	İşato	Baya	Bayat	Yagah
İkinci makama:	Kitmo	Havsono	Husayni	Dugah
Üçüncü makama:	Ambubo	Urak	Hurak	Segah
Dördüncü makama:	Beyto	Razd	Rasd	Çargah
Beşincimakama:	Nidkablīt	Ugo	Avic	Penjgah
Altıncı makama:	Nişkabari	Hgam	Hacam	Şaşgah
Yedinci makama:	Kablito	Sbo	Saba	Haftgah
Sekizinci makama:	...	Hago	Hicaz	Haştgah ¹⁵⁹

Ayrıca bu makamlar Arapların bazı makamlarına da uymaktadır:

Birinci makama	: Muhalif ve Kazazi makamları
İkinci makama	: Nuriz makamı
Üçüncü makama	: Laviç ve Şehri makamları
Dördüncü makama	: Rast ve Şam Hicazı makamları
Beşinci makama	: Saba ve Carkah makamları
Altıncı makama	: Neva makamı
Yedinci makama	: Safiyan makamı
Sekizinci makama	: Mısır Hicazi ve Kerküklü makamları uymaktadır.

¹⁵⁹ El-Musiki el-Suriye Hıbr'ıl-Tarih, Gabriel Ass-ad, Arapça, shf. 44-45

Buna istinaden Nusaybinli Mor Efrem de 4. yüzyılın ilk yarısında bu makamları kiliseye resmen sokmuş oldu. Makamlar sıcaklık, soğukluk, nemlik ve kuruluk nitelikleri taşıyan dört ana temel üzerine kurulmuştur. Bu dört ana temel de kendi içinde on iki makama ayrılmaktadır. Bunlardan dört tanesi, ibadet ruhuyla uyum sağlamadıkları gerekçesiyle kilise ataları tarafından terk edildi ve sekiz makamla yetinildi. Her birinin diğeriyle terkip edilmeden varolması mümkün değildir. Bunların yanı sıra; eğlendirici, hüznü verici, coşturucu ve gurur kırıcı özellikleri vardır. Sekiz makamın özellikleri ve nitelikleri şunlardır:

BİRİNCİ MAKAM: Sevindirici ve yumuşatıcı bir niteliğe sahiptir. Müjdeleyici ve sevindirici haberlerin makamıdır. Bundan dolayı; Doğu Bayramı, Diriliş Bayramı, Meryem Ana'nın Övgü Bayramı ve Kilise Yenileme Pazarının tıksları/programları bu makama göre düzenlenmiştir. Bunun dışında birinci makam, nişan ve düğün törenlerinde de kullanılır.

İKİNCİ MAKAM: Mütevazı ve insanın gururunu kıran bir soğukluğa sahiptir. Museviliğin sünnet şeriatına itaat eden İsa Mesih'in sünnet bayramında söylenir. Ayrıca, Vaftizci Yuhanna'dan vaftiz olan İsa Mesih'in Vaftiz Bayramına da mahsustur. Bunun yanı sıra, müminlerin vaftizinde, tövbe günlerinde ve ölümlerin cenaze törenlerinde de bu makam kullanılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ MAKAM: Çok acı ve sert bir özelliğe sahiptir. Yahudilerin şeriatı gereğince; yeni doğan her erkek çocuk 8. gününde sünnet edilir ve 40. gününde tapınağa çıkartılır. İsa Mesih de, Meryem Ana ve Yusuf tarafından tapınağa çıkarılırken, O'nu, uzun zamandan beri ve büyük bir sabırsızlıkla bekleyen Şemun Sobo (Şeyh), ilerlemiş yaşına rağmen İsa'yı görür görmez Kutsal Ruh'tan güç alıp onu taşımaya başladı. Şemun Sobo, İsa Mesih'in birçok kişinin düşmesine ve kalkmasına sebep olacağını ifade etti. Meryem'e de acı sözlerle:

“Kılıç yüreğini delip geçecek” demiştir (Luka 2:35). Bunun için bu makam, İsa Mesih’in tapınağa giriş bayramına adandı.

DÖRDÜNCÜ MAKAM: Heyecan ve ibadetle ilgili olup, soğuk bir özelliğe sahiptir. Meryem Ana’nın Müjde Bayramı’na adandı. Çünkü Meryem Ana, Melek Cebrail tarafından İsa’nın doğumu müjdelendiğinde annemiz Havva gibi aldatılmasından korkarak meleği sorguya çekmiş ve kesin kanıtlar aldıktan sonra Tanrı’nın hükmüne mutlulukla riayet etmiştir. Ayrıca bu makam, Meryem Ana’nın Elizabet’e ziyareti ve Vaftizci Yuhanna’nın doğuş bayramındaki tıkslarına da mahsus edilmiştir.

BEŞİNCİ MAKAM: Güçlü, yakıcı bir sıcaklık taşır. İsa Mesih’in havarileri, İsa’nın onlardan ayrılıp göğe yükselişini izlerken, onun sevgi ateşiyle tutuşup alevlendiler. Bedenleri güçsüz olmasaydı, onlar da kendisiyle birlikte göğe yükselecektiler. Bundan dolayı İsa Mesih’in Göğe yükseliş Bayramı’nın tıksı her zaman bu makamla söylenir. Ayrıca Kahin Zekeriya’nın müjde pazarı, sadık Yusuf’un esinleme (vahiy) pazarı, diyakosların başı ve şehitlerin ilki Mor Stefanos’un tıksları bu makama göre düzenlenmiştir. Bu tıkslar, bazı ilahi belirtileri simgelemektedir.

ALTINCI MAKAM: Yumuşatıcı ve ağlatıcı bir özelliğe sahiptir. Bundan dolayı, Kurtarıcı İsa Mesih’in elemine tahsis edilmiştir. Bunun dışında, cenaze törenlerinde söylenir.

YEDİNCİ MAKAM: Olağanüstü bir sıcaklığa sahiptir. Kutsal Ruhun ateşe benzer diller şeklinde havarilerin üzerine inmesinden dolayı, Pantikusti Bayramı’nın tıksına göre düzenlenmiştir. Ayrıca kahinlerin resamet törenlerinde, kilisenin takdis bayramında (kiliseye kehennüt görevinin verilisini andırır), baş rahiplerin karşılanma törenlerinde, evlilik gizinin kutsamasında (düğünlere) ve ruhani sınıfından vefat eden kişilerin anma günlerinde söylenir.

SEKİZİNCİ MAKAM: Çok sert bir özelliğe sahiptir. İsa Mesih'in ismi üzerine şehit edilen kişiler, Mesih'i çok sevdiklerinden dolayı, uğradıkları işkencelerde ölümü göze alarak göstermiş oldukları olağanüstü cesaret, metanet ve yiğitlikler nedeniyle tıksları, bu makama göre tanzim edilmiştir. Ayrıca, Beytlehem'de öldürülen çocukların anma günü, ölümlerin alınması ve Haç Bayramı'nın (yılın bayram programının en sonuncusu) tıksı da bu makamla söylenmektedir.

SÜRYANİCE'DE MÜZİKLİ İLAHİLERİN TÜRLERİ

Süryani müziği üzerine yaptığımız araştırmayı tamamlamak için, Süryani Kilisesi'nin tıkslarında/dua programlarında bulunan ve 1500 seneden beri varlığını sürdüren ilahilerin çeşitlerini de açıklamak gerekir. Bu ilahiler, halen günümüzde belirli zamanlarda söylenmektedir. Bunların en önemlileri şunlardır:

1 - Kukaliyun: Süryanicede “yuvarlak” anlamına gelir. Kutsal Kitap'ta anlatıldığına göre, mezmurlardan bazı ayetler olup ve dört ayetin özetinden oluşur. Her ayetin ortasına da “*Hleluya*” kelimesi ilave edilir. Meryem Ana'nın, azizlerin ve mümin ölümlerin anısına sunulan her turun (dua) başında iki koro grubu tarafından karşılıklı bir şekilde terennüm edilir. Sekiz adet nağmesi vardır. Çömlekçi Şemmas Şemun Kukoyo'nun bestesi olduğu düşünülmektedir.

2 - Fenkith Kukalyunu: Günlük akşam dualarında ve Pazar ile bayram arifelerinde terennüm edilir. Bir veya birçok mezmurdan oluşur. Sekiz tane nağmesi vardır.

3 - Hulolo: Haleluya kelimesinden türemiştir. Sekiz ayrı makamla, uzun ve hoş bir nağme ile İncil'in okunuşundan önce (Pazar ve bayram günlerinde ayrıca Meryem Ana'nın, elçilerin şehitlerin, azizlerin anma günlerinde) seslendirilir ve

mezmurun bir ayetiyle tamamlanır. Bu ayetlerden, 334 tane ayet mevcuttur.

4 - Zumoro veya Fithğomo: Mezmur kitabından seçilmiş ayetlerdir. Ayin esnasında; Kutsal Kitap Tevrat'tan, Elçilerin İşleri'nden ve Pavlus'un mektuplarından okunan bölümlerdir. Cemaatin bunlara ilgi göstermesi ve bunları iyice dinlemesi için hoş bir nağmeyle söylenir. Bunlar da 728 ayetten oluşur.

5 - Sutoro: Mezmur kitabında mevcut olup 91. ve 121. bölümden oluşur. cümlelerin ortasına *“Haleluya”* kelimesi eklenerek, iki diyakos tarafından karşılıklı bir şekilde terennüm edilir. Sekiz tane temel makamı vardır ve bu makamların yanında da sekiz tane alt makamı mevcuttur.

6 - Pazar sabahına ait Üçlü-Kutsallıklar (Kadişat Aloho): Pazar ve bayram günlerinin sabah duasında İncil'in okunmasından sonra söylenir. Her cümlelerin sonuna *“Haleluya”* kelimesi eklenir. Sekiz ayrı makamı vardır ve bu sekiz makam, akşam duasında söylenen makamlardan farklıdır.

8 - Mimro: “Hitap, makale ve kaside” anlamına gelir. Kasideler, kilisede güzel makamlarla terennüm edilen ve bazı dua ile dini açıklamalar içeren bir şiir türüdür. Suruçlu Prof. Mor Yakup'un, Kurtarıcı İsa'nın elemeleri ile ilgili kasideleri, 3000 parçadan oluşur (Elem haftasının günlerine göre dağıtılmıştır). Altı günün yaratılışı ile ilgili kasidesini de aynı şekilde yazmıştır. Antakyalı olarak bilinen Urfalı Mor İshok'un Üçlü-Kutsallıklar ile ilgili kasidesi de 2136 bentten oluşur.

9 - Bohutho: “İstek” anlamına gelir. Birçok şiir bentinden oluşur ve hergün dua esnasında söylenir. Bu bentler; Mor Efrem, Mor İshok ve Mor Yakup öğretmenlerin ölçülü kasidelerinden seçilmiştir. Bu üç öğretmenin şiir ölçüleri, sekiz ayrı nağmeden ve birçok daldan oluşmuştur. Böylece bu ölçülerin nağmeleri toplam olarak 70 adeti bulmaktadır.

10 - Madroşo: Süryanice ilahilerin en eskisi olup, düzgün ve sanatlı bir anlatıma sahiptirler. Her madroşonun kendisine ait özel bir makamı vardır. Bunlardan bazıları sekiz ayrı nağmeyle terennüm edilir. Ancak günümüzde bu nağmelerin büyük bir kısmı zamanla unutuldu. Madroşelerin çoğunu, öğretmen Mor Efrem bestelemiştir. Geriye kalan kısımlar da, gerek onun ve gerekse ondan sonraki dönemlerde, başka kişiler tarafından onun yolu izlenerek bestelenmiştir. Bunların sayısı 500'ü bulmakta ve birçok bentten oluşmaktadır...

11 - Hunitho (Nakarat): Her madroşonun yükseliş noktasında başlar ve diyakoslar tarafından terennüm edilir. Mor Efrem'in kendi bestelediği her madroşonun benti, yetiştirdiği erkek ve kız çocuk grupları tarafından tekrar edilirdi.

12 - Kolo (Ses): Farklı tanzim edilen bir ilahi parçasıdır. Her ilahi birçok bentten oluşmaktadır. Bu tür ilahlilere **"Kole Şahroye"** denilir. Rahipler, bu ilahileri gecenin geç saatlerine kadar terennüm ederlerdi. Bu ilahilerin sayıları 200'den fazla olup ve her birisinin kendisine ait sekiz ayrı nağmesi vardır. Ama ne yazık ki, bunların büyük bir kısmı zaman içinde kaybolmuştur. Bestekarları da, çömlekçi şairlerdi. Bunların en ünlüleri **"Kukoyo"** makamının sahibi Çömlekçi Şemmas Şemun'dur.

13 - Ğnizo: "Gizli" anlamına gelir. Mensur ilahiler olup ve her birisinin özel bir makamı vardır. Mezbahın perdesi çekilerek hoş ve uzun nağmelerle söylenir. Bu ilahiler, 70 nağmeyi aşar fakat bunların çoğu kaybolmuştur.

14 - Doğu Şımlayeleri: Ölüleri ve hayatta olanları anmak ve onlara dua etmek için söylenen ilahilerdir. Kırk günlük orucun her Pazar ayininde, özel ve hoş nağmelerle bir veya iki diyakos tarafından söylenir. Bu şımlayeler, Irak'ın doğu tıksında kullanılan ve doğu şımlayeleri olarak bilinen altı adet şımlayelerin haricindedir. Ayrıca kırk günlük orucun Pazar ayininde söylenen başka kıtaları da vardır.

15 - Şupho (Övgü): Manzum ve mensur ilahiler olup Kutsal Kurban'ın alışımda sekiz nağme ile söylenir.

16 - Tağşefto: “Yalvarma, yakarma ve niyaz” demektir. Sayıları 300 adet olup derin ve anlamlı manaları vardır. Her birisinin özel bir makamı olan bu ilahiler alçak gönüllük ve ruhu etkileyecek bir şekilde yumuşak nağmelerle söylenir. Maalesef, birçoğu günümüze ulaşmadan kayboldu. Bu ilahilerin çoğu, Urfalı Mor Rabule'nin besteleridir (M.S. 435). Geriye kalan kısım da diğer öğretmenlerden Tekritli Mor Moruthe'ye aittir (M.S. 649).

17 - Mahibrono: Merhale anlamına gelir. Tağşefto'ya benzer. Hüzün verici olan bu ilahilerin sayısı 107 merhaledir.

18 - Katismat: “Celseler veya oturumlar” anlamı taşır. İklius (diyakoslar), bu katismaları zorunlu dualarda uzun bir bekleyişten sonra oturarak söyler. Buhur yakmada ve Kutsal Kurban'ın takdis edildiği sırada da söylenir. Derin anlama sahip bu ilahiler, koro grubu tarafından fankith kitabında terennüm edilir. Bu katismalar, vezinli ve mensur olup 170 tanedir. Fakat nağmelerin çoğu kayıptır.

19 - Stiğuno: Nesir üsluplu makamlardan oluşur ve Konune ismiyle bilinen ilahilerin giriş kısmında tekrarlanır. Mezmurlardan veya övgülerden ona bir ayet ilave edilir. Kutsal Murun'un kutsamasında veya baş kahinlerin resametlerinde/kutsamalarında söylenir. Bu ilahiler, Kudüslü Kurilus'un besteleridir (M.S. 386).

20 - Mahnitho: “Şarkılar” anlamına gelir. Sayıları 370 tanedir. Bunlardan 290 tanesini Antakyalı Büyük Severiyos bestelemiştir (M.S. 538). Geriye kalan 80 tanesini de, Aftunya oğlu Yuhanna ve diğer öğretmenler yakın tarihte bestelemişlerdir. Ölçüsü olmayan bu ilahiler, sekiz ayrı nağmeye sahip olup mezmurdan bir ayetle tamamlanır. Bunlardan bir tanesi, Kutsal Ayin'in başlangıcında söylenir. (*Eramurmog mor malko*) “Seni yüceltirim ey Rabbim” anlamındadır. Bir

başkası, kırk günlük oruçtaki sabah İncil'in okunuşundan sonra söylenir: (*Aşvo-lan-brahmayk*) "Rahmetinle bizleri mustahak eyle" demektir. Bir diğeri de, "**Sutoro**" ismiyle bilinir. (*Yot-heb bsetore damraymo theth telolo dkenfe damrahmo-nuthoğ satarayn*) "Yüce Allah'ın himayesinde oturan, kanatlarının gölgesi altında merhametinde bizi koru" anlamına gelir.

21 - Konuno (Kanun): Dinsel bir övgü ilahi çeşididir. Nesir üslubunda nazım hale getirilmiştir. Yunan asıllı Giritli Andrevos'un besteleri olup, Peygamber Musa'nın yedi övgüsüne dayanarak yazmıştır (Mezmun 15:1-18). Peygamber Samuel'in annesi Hana'nın ezgisi (1. Sam. 2:1-10), (Habakkuk 3:1-19), (İşaya 26), (Yunus 2:2-9) Babil'de ateş ocağına atılan çocukların ezgisi (Dan. 3), Meryem Ana'nın yüceltmesi (Luka 1:46), (Mezmurlar 148-150), Rabbimiz İsa Mesih'in 10 mutluluk nutkusu (Mat. 5:3-12). Süryani şairler de bazı ilahileri, Giritli Andrevos'un ölçüsüne göre ayarlamıştır. Örneğin; Urfalı Mor Yakup, şiir ölçüsünü bu ölçüye göre düzenlemiştir (M.S. 708) vs... Bu ilahinin, sekiz ana makama dayalı birçok nağmesi vardır.¹⁶⁰

22 - Guşmo: "Beden" olarak tanımlanır. Fakat kilisel mefhumunda, Şimo denilen günlük namaz/dua kitabından bir metin olup sabit bir nağmeye sahiptir. Büyük orucun namazlarında da kullanılmaktadır.

23 - Küroğ: "Gezmek" anlamındadır. Kilisede yapılan tören sırasında okunan bir ilahidir. Batı Süryani Kilisesi'nin dua programında görülmemiştir.

24 - Koruzutho: "Vaaz" anlamını taşır. Kilisede Kutul İncil'in okunuşundan önce Metropolit ve patrikler tarafından söylenen ilahilerdir. Günümüzde ihmal edilen bu ilahiler, artık kullanılmamaktadır.

¹⁶⁰ Süryani Müziği, Nimetallah Denno, Türkçesi: P.Gabriel Akyüz, Mardin, 1997, shf. 9-10

25 - Mavırbo: “Yüceltir” anlamında olan Meryem Ana ile ilgili ilahilerdir. Meryem Ana Elizabet’i ziyaret ettiği sırada terennüm etmiştir: “**Mavırbo Nafş Lmoryo:** Canım Rab’bi yüceltir, ruhum, Kurtarıcım Tanrı sayesinde sevinçle coşar” (Luka 1:46). Sekiz makam üzerinde düzenlenen bu ilahilerin her birisinin beş ayrı nağmesi vardır. 207 beyitten oluşmaktadır.

26 - Mazıhkonitho: Sözcük anlamı “Bağırmak”tır. Mahnitho’ya benzerlik gösterir. Kutsama törenlerde özel bir makamla söylenir.

27 - Sedro: “Düzenleme” anlamı verirken, Husoyo’nun ikinci bölümüdür. Bestecisi 7. yüzyılın ortalarında yaşayan Patrik Yuhanna’dır.

28 - Husoyo: “Bağışlama” demektir. Mensür, düz ve uzun ilahilerdir. Ayinde kullanılan sekiz makamla söylenir. Yıllık Pazar dua programlarının çeşitli bölümlerinde kullanılır.

29 - Hetro: “Tütsü dumanı” anlamındadır. Cumartesi ve pazar günlerinde okunan Husoyo ile İncil’in arasında söylenen kısa ve özet mensür düz dualardır. Husoyo makamında söylenir.

30 - Hıkbo: “Topuz veya sonuç” demektir. Kısa bir dua olup Hetro duasını takip eder ve her programda defalarca tekrarlanır.

31- Firmo: Kilisede ayin sırasında etrafa hoş kokular yayılması için içine ateş ve ateşin üzerine tütsü konarak cemaat arasında sallanarak dolaştırılan aletin adıdır. Aynı zamanda Sedro’dan sonra değişik makamlarla söylenen kısa dualara da aynı ad verilir.

32 - Ferdo: Sayısı fazla olan kısa dualardır. Şhimo ve Beth-Gazo kitaplarında yer almaktadırlar.¹⁶¹

¹⁶¹ Süryani Müziği, Halep Metropoliti Mor Ğriĝoriyos Yuhanna İbrahim, Arapça, 1996, shf. 43-48

Yukarıda isimleri anılan ve Beth-Gazo kitabında toplanan bazı nağmeli ilahilerin bir özelliği de, Kole ve Mimre gibi ilahilerin sekiz ayrı beyitten oluşmasıdır. Her sekiz beyitin sekiz ayrı makamı olup ayrıca her sekiz beyit de her sekiz makamla söylenebilmektedir. Mimre’ler, daha farklı bir özelliğe de sahiptirler. Her sekiz makamının yanı sıra, sekiz ek makamı daha bulunmaktadır. Serbest makam şeklinde 6-7 makam daha mevcuttur. Sonuç olarak yalnız bir beyit 23’e yakın ayrı makamla söylenebilmektedir.

Elimize ulaşan çok geniş ve zengin bir hazine değerindeki müzik biriminin kaybolmaması için notaya ve kayda alınarak tescil edilmesi çok zorunludur. Bu müzikler bazı Süryani müzisyenler tarafından gecikmeli de olsa hem kayda alınmış hem de notaya dökülmüştür. Bu konuda Kudüs’teki Latin Benedikli rahipler, Süryanilerden daha erken harekete geçmişlerdir. Bu rahipler, 1924’lerde farklı bölgelerdeki Süryani ilahilerini öğrenmek için 25 yıl bir süreyle çaba sarf ederek 950 nağmeyi notaya almış kalın bir kitapta toplamışlardır. 20. yüzyılın son çeyreğinde Sanpaulo (Brezilya)’da, Süryanice olarak **‘Süryani Medeniyetinde Müzik’** adlı kitabı yazan Melfono Abrohom Gabriel Savme ve oğlu Besim, Bu kitabın içinde Beth-Gazo’nun %70’ni notaya almışlardır.

1986 yılında da İbrahim TAHİNCİOĞLU’nun gayretiyle **‘Kutsal Ayin Programı’** başka ilahilerle birlikte notaya alınmıştır.

Prof. Hinarğ Huzman; Beth-Gazo ve Şhimo kitaplarının nağmeleri Melfono Esmer-El-Huri’nin sesinden notaya alınarak 2 ciltte tescil etmiştir.

1993 yılında Melfono Nuri İskender’in telkini ve yardımıyla İtalya’nın Bologna Üniversitesinin bir öğrencisi ‘Süryani Müziği’nin Şekli’ adı altında bir tez çalışması yaptı. Bu çalışma Süryani Müziği için ilk akademik çalışma sayılır.

Süryani-Maruni Papazı İliye Kservani; Beth-Gazo'daki 700 nağmeyi Patrik 3. Yakub'un sesinden notaya almıştır.

Süryani-Maruni Papazı Yusuf el-Huri'nin Lübnan'ın Kaslık kentindeki Kutsal Ruh Üniversitesi'nin yayınları arasında yer alan "Maruni Veraseti" adlı kitabının 1. cildindeki 'Antakya Süryani-Maruni Kilisesi Makamları' başlığını taşıyan makalesi kayda değerdir.¹⁶²

Bu konuyla ilgili son yıllarda yapılan çalışmalarda Melfono Nuri İskender'in çalışmasıdır. Beth-Gazo'yu olduğu gibi notaya almıştır.

Ayrıca bu ilahilerin nağmeleri değişik müzik severler tarafından kayda alınarak tescil edilmiştir. Bunların en düzenli olanı Patrik 3. Yakub'un sesinden Beth-Gazo'yu olduğu gibi yapılan kayıttır. Bu kayıtlar 5 adet kasette toplanmıştır. Beth-Gazo'daki öğrenilmesi güç olan Tağşeftolar da 30 yıl önce Rahip Cebrail Allaf tarafından bir kasete kaydedilerek tescil edilmiş ve bu kaset R. İbrahim Türker tarafından koruma altına alınmıştır.

Temennimiz: günümüze ulaşan bu değerli veraset ve bu konu üzerinde yapılan takdire şayan önemli çalışmalar, artık ebede dek sahipleri tarafından korunacak ve gelen nesillere büyük bir titizlikle öğretilecektir.

Süryani bilim adamları Süryani müziği hakkında dönem dönem yazmışlardır. Fakat Müzik ile ilgili özgün bir kaynak elimize ulaşmamıştır. Elimizde mevcut kaynaklar da makaleler şeklindedir. Bu konuda öncülük yapan M.S. 667'lerde yaşayan Nusaybinli Mor Sevre Sabuğat'tır. Nivne/Musul Episkoposu İthalaha'ya gönderdiği bir mektupta Süryani müziğinin usulünü açıklamaktadır.

¹⁶² Süryani Müziği, Halep Metropolit Mor Çriğoriyos Yuhanna İbrahim, Arapça, 1996, shf. 50-54

9. yüzyılda yaşayan Tekritli Antun Ritur, 5 makaleden oluşan ve 400 sayfadan oluşan Rhitrutho/Şairlik veya Belagat hakkında bir kitap yazmıştır.

1171 yılında vefat eden Amid Metropoliti Mor Diyonosiyos Bar-Salibi, Kutsal Ayinin yorumu hakkında yazdığı kitabın 10. bölümünde Süryani makamlarına değinmiştir.

Bilim adamı olan Doğu Mafıryanı Mor Ğriĝoriyos Bar-Ebroyo (ö. 1286), *İthikun* adlı eserinin 4. ve 5. bölümlerini Süryani müziğinin detaylarına ayırmıştır.

12. yüzyılda yaşayan Yakup Bartılli, Künüz/Hazineler adlı eserinde, kilise müziği hakkında bir kitap yazdığını vurgulamaktadır. Fakat bu kitap kaybolmuş ve elimize geçmiş değildir. Yakup Bartılli'nin, "İbhath el-Mücadalet" adlı başka bir eserinde yine müziğe değindiği görülmektedir.

Geç dönemde de Patrik 1. Efrem Barsavm, Süryani Edebiyatında önemli bir yer tutan 'Dağılmış İnciler' adlı eserinde müziğe geniş yer ayırmıştır. Bu konuda önemli ve seçkin bir kaynak olarak görülmektedir.

11-25/10/1930 tarihinde Irak'taki Mor Matay Manastırında toplanan Kutsal Konsilin 4-5-7-8. kararları, Süryani Kilisesinin Müziği ile ilgilidir.¹⁶³

¹⁶³ Süryani Müziği, Halep Metropoliti Mor Ğriĝoriyos Yuhanna İbrahim, Arapça, 1996, shf. 5-7

IV. BÖLÜM

SÜRYANİ EDEBİYATI

Hristiyanlık öncesi yazılmış ve bugüne kadar ulaşabilmiş tek edebi eser, M.Ö. 704-681 yılları arasında Asur Kralı Senharib'in veziri ve başdanışmanı olan filozof Ahikar'ın yazdığı kitaptır (Bkz. Sh 67) Ahikar'ın özdeyişlerinden birkaç tanesini aşağıda veriyoruz:

“Oğlum! Bilgeli adamla taş taşımak, cahil adamla şarap içmekten daha iyidir.”

“Oğlum! Ayağında ayakkabı varken, dikenlere bas ki, çocuklarına ve torunlarına yol açasın”.

“Oğlum! Gizli bir söz işittiğinde yüreğinde sakla, yoksa ağzında ateş olur ve seni yakar. Hem insanlar arasında rezil olursun hem de Allah'ı öfkelen dirirsin.”

“Oğlum! Dügümlenmiş bağı çözme ve çözüleni de düğümleme.”

Yapılan araştırmalarda Urfa kralları Abgarlar'ın bazı mezarlarının üzerine yazılan efsanelerle birlikte, Hristiyanlık devrinden çok önceleri yaşamış Arami filozofu ve şairi Vafa'nın birkaç satırlık şiirleri de bulunmuştur. Ancak günümüze kadar korunabilmiş tüm bu kaynakların, Süryani edebiyatına temel teşkil ettiğini söyleyemeyiz.

Bu nedenle, Süryani Edebiyatı'nın asıl oluşumunun Süryanilerin Hristiyanlığı benimsemesiyle başladığını ve

kilise kaynaklı olduğunu söyleyebiliriz. Bu edebiyat, Süryani kilisesinin entellektüel atalarının ürünü olup karakteri İncil'e göre; ayinsel, dinsel, tarihsel ve gelenekseldir. Süryani ataları Hıristiyanlığı benimserken bu yeni inanca olan gayretlerini ateşlemişler ve gelecek nesillerin putperestliğin tuzağına yakananmamaları için daha önceki bölümlerde belirttiğimiz gibi putperestlikle ilgili bütün ilmi eserlerinin kalıntılarını yok etmişlerdir.

Süryani bilginleri edebiyatta dilbilgisi, konuşma, hatiplik, belagat, şiir gibi filoloji bilimlerinde uzmanlaşmışlar ve harikulade edebi eserler üretmişlerdir. Bunun yanı sıra, azizlerin ve şehitlerin yaşam öykülerini¹⁶⁴ anlatan sayısız eserler kaleme almışlardır. Bunlar, Süryani edebiyatının önemli parçasını teşkil etmektedirler. Bunlar sekiz ayrı makamla uzun hava şeklinde terennüm edilen mensur şiirler şeklinde olan 'Husoye'lerdir.¹⁶⁵ İsimleri; Frumiyun, Sedro, Hıtro ve Hıbo'dır. Bunlar, yıllık dua programına göre hazırlanmıştır. Diğer liturjik programları hariç olmakla beraber dört dev kitapta toplanmıştır. Bazı bölümleri felsefi ve mantıksaldır. 7. yy.da yaşayan Patrik Yuhanna, 'Husoye'lerin sahibi olarak bilinmektedir.

1700'lerde yaşayan Turabdin Mafıryanı Bet-Manhemli teolog Mor Şemun'a ait 50 beyitten oluşan ve uzun hava şeklinde özel bir makamla söylenen Kürtçe bir söyleyiş tarzı olan "Lavij" vardır. Süryani alfabesiyle yazılmıştır. Bu söyleyiş, Mire Bota yani Botan emiri isteği doğrultusunda seslendirilmiştir. Emir, kiliseyle alakalı bir konu yüzünden Mafıryanı baskı altında tutmuş ve onu aşağılamak niyetiyle kendisine dünyevi bir şarkı söylemesini talep etmiştir. Ruhanilerin dünyevi yani halk müziği kullanmadıklarını bilmesine karşın

¹⁶⁴ Süryanice'de Yaşam Öykülerine 'Taşhitho' denilmektedir.

¹⁶⁵ Husoyo: Afetme anlamına gelmektedir.

mahsus böyle bir talepte bulunmuştur. Mafıryan, emirin kötü düşüncesini sezdi ve ona inat bütünüyle ruhsal bir söyleşi seslendirdi. Emir, mafıryanın etkileyici sözlerinden oldukça duygulandı ve kötü düşüncelerini icraata dökmekten vazgeçti.

Yunan Edebiyatı’’na ait eserler bir bütün olarak değerlendirildiğinde Süryani Edebiyatı’nın mükemmelliğinin üzerine geçemediği rahatlıkla söylenebilir... 16. yüzyıla kadar geniş ve yoğun bir konuma sahip olan Süryani Edebiyatı, tarihsel olayların etkisiyle genişlik ve yoğunluk özelliğini yitirmiştir. 20. yüzyılın başlarına girdiğimizde, yeni yetişen edebiyatçılarımız her ne kadar onu yine eski konumuna getirme yönünde çaba göstermişlerse de bunda başarılı olamamışlardır.

Süryani Edebiyatı’nda Şairlik ve Şiir Ölçüleri

Şairlik, Süryani şiir ölçüsünün düzgünlüğünü ve zayıflığını belirten bir sanattır. Şairliğin amacı; ölçüm vasıtasıyla güzel ve düzgün sözlerin düzenlenmesi ve bu sözlerin eş anlamlı kelimelerle uyumunun sağlanmasıdır. Müzik ezgisi/melodisi iki unsurdan oluşmaktadır. Birincisi şiir düzeni, ikincisi ise mod/makamdır. Ezgi, bu iki unsurun birleşmesiyle uyum sağlar ve insanın şuurunu, duygularını ve davranışlarını derinden etkiler.

Süryanilerde şiir düzeni milattan önceki dönemlere uzanmaktadır. Son yüzyıllarda arkeologların Ur ve Ninve harabelerinde yaptıkları kazı çalışmaları sonucunda, Aramiler’in şairlikle ilgilendiklerini gösteren ciddi delillere ulaşılmıştır. Hatta geçen yüzyılda Asur kütüphanelerini ortaya çıkaran araştırmacılar; İngiliz Episkopos Valiş’in ‘Savto Duroyto’ adlı eserinin 15. sayfasında bu konuyla ilgili bilgilere ilişkin şu açıklamayı yapmışlardır: “Ur şehrinde yapmış olduğumuz yeni kazı çalışmalarda, müzisyen koro tarafından

Ay için terennüm edilen birçok şiiri elde ettik.” Çalışmayı yapan bilim adamları bu şiirleri besteleyen şairlerinin isimlerini belirtmemiş ancak M.Ö. 8. yüzyıldan daha eski olduklarını kaydetmişlerdir. Şiirin birinde şu tema işlenmiştir: “Yönetmenliğin, parlayan ışık gibi göklerde görülmektedir. Yer yüzündeki işlerini bana göster. İsteğin ne olduğunu kim bilir ve insan onu ne ile ölçebilir? Göklerin ve yerlerin Rab’bi, tanrıların Rab’bi hiç kimse seninle eşdeğer tutulmaz.”¹⁶⁶

Ne yazık ki, Hıristiyanlık öncesi döneme ait elimizde fazla eser kalmadığı görülmektedir. Çünkü Hıristiyanlığa geçiş yapan atalarımız inançlarına çok sadık olmaları nedeniyle gelecek yüzyıllarda kendi torunlarının putperestlik tuzağına düşmelerini önlemek için Milattan Önceki devirlerden kalan bütün eserlerini yaktıklarını daha önce belirtmiştik. Bizler bugün atalarımızın bu davranışlarını bir hata olarak kabul etmekteyiz. Yunanlılar, Romalılar ve diğer uluslar bu hataya düşmemişlerdir. Putperestlikten kalan bütün eserlerini korumuşlardır.

Tekritli Rahip Antun Ritur ‘**Belagat**’ adlı eserinde, Aramiler’de adı bilinen ilk şairin M.Ö. ki yüzyıllarda yaşayan Vafa olduğunu vurgulamaktadır. Patrik I. Efreml Barsavm el-Ülü ül-Menthur kitabının 190. sayfasında; altı ve yedi vezinlerden oluşan beşinci şiir ölçüsün kendisine ait olduğu belirtmektedir. Elimize geçen şiirlerinden bir beyit aşağıda olduğu gibi verilmiştir: “Ben değerli Vafa, kendinden keder ve üzüntüyü uzaklaştırmış. Yüreğini sevindirir, yas ve gamı teper, insanların kalbini kıran öfkeyi de. Çünkü öfkeden ötürü, denemeler, insanı ebede dek sarar.”

Patrik I. Efreml Barsavm “el-Ülü ül-Menthur” adlı eserinde; M.S. Süryani edebiyatında ün kazanan şairleri iki tab-

¹⁶⁶ El-Musiki el-Suriye Hıbr’ıl-Tarih, Gabriel Ass-ad, Arapça, shf. 8, Metropoit Hanna Dolabani’nin Elyazmasıyla Yazılan Makalesindendir.

loda sıralamaktadır. Birinci tabloyu 5 bölüme ayırmaktadır. Bunlar;

1 - Abkari (üstün zekaya sahip olanlar) şairleri: Bu sınıfa giren tek şair Mor Efrem'dir.

2 - Kariha (Tanrı'dan onlara verilen mevhibe) şairleri: Urfalı Mor Yakup, Bar Acuz, Bar Kiki, Bar Sabuni, Bar Andrevos

3 - Abkari ve Kariha karışımın şairleri: Amidli İshak, Urfalı İshak, Suruçlu Mor Yakup ve Bar Madeni

4 - Orta derecedeki şairler: Tekritli Antun Ritur, Malatyalı Hazkiel, Bartilleli Abu Nasır, Hıdıllı Behnam

5 - Alt kademedeki şairler:

İkinci tablodaki şairleri de 4 dereceyle sınıflandırmaktadır. Bunlar;

Birinci Derece

1 - Asuno, Mor Efrem'in öğretmenidir

3 - Mor Efrem 373, O'nun döneminde bu sanat zirveye ulaşmıştı.

4 - Diyarbakırlı Mor İshok 364-418

5 - Kurilune 400-435

6 - Mor Rabule 435

7 - Mor Şemun Kukoyo/Çömlekçi 514, 510'de Suruçlu Mor Yakup onu ziyaret etti.

8 - Suruçlu Mor Yakup 521

9 - Urfalı Mor Yakup 708

10 - Gevargi Dhame (Arapların Episkoposu) 725

11 - Bar Acuz 829

12 - Bar Kiki 1016

13 - Bar Sabuni 1095

14 - Gergeroyo 1143

15 - Bar Andrevos 1157

- 16 - Bar Madeni 1263
- 17 - Bar Ebroyo 1286

İkinci Derece

- 1 -Samuel, Mor Barsavmo'nun öğrencisi 800
- 2 - David Bar Favlus dBeth Raban 837
- 3 - Tekritli Antun Ritur 840-850
- 4-5 - Malatyalı Hazkiel ve Denho 905
- 6 - Bartilleli Abu Nasır 1290
- 7 - Basibrinli Eşahyo 1425
- 8 - Hıdıllı Behnam 1454
- 9 - Melke Sako 1490
- 10 - Lübnanlı Nuh 1509
- 11 - Manhemli Mafıryono Şemun 1740

Üçüncü Derece

- 1 - Bar Vahbun 1193
- 2 - Mihayel Rabo 1199
- 3 - Hananyo Ğarip1220
- 4 - Bartilleli Yakup 1241
- 5 - Bartilleli Cebraıl 1300
- 6 - Yeşu Bar Hayrun 1335
- 7 - Saliba Bar Hayrun1340
- 8 - İbn Şa-Allah 1493
- 9 - Humuslu Davud 1500
- 10 - Masud Zazoyo 1512
- 11 - Nimetallah Nureldin 1587
- 12 - Hudeydıllı Yuhanna 1719
- 13 - Kıtırbıllı 1783
- 14 - Yuhanna Elbustani 1825
- 15 - Enhıllı Zeytun 1855
- 16 - Naum Faik 1930
- 17 - Yakup Saka 1931

Dördüncü Derece

- 1 - Bar Ğalıb 1177
- 2-3 - Hasan Abu Zarika ve Basibrinli Yeşu
- 4 - Cizreli İsa 1395
- 5 - Hahli Abdo 1504
- 6 - Habısnasli bir Papaz 1505
- 7 - Hahli Sergis 1508
- 8 - Gürcülü Yusuf 1537
- 9 - Bar Ğarir 1685
- 10 - Hudeydıllı Hadayet Allah 1693
- 11 - Basibrinli Yuhanna 1729
- 12 - Bar Mirhan (Mirican olabilir) 1804
- 13 - Hazağlı Gevargis 1847

İkinci tabloda yer almayan başka şairlerimiz de bulunmaktadır.

- 1 - Bardayson M.S. 222
- 2 - Zeynub
- 3 - Abrohom Kaydunoyo'nun kız kardeşi
- 4 - Afrahat Hakimo 350
- 6 - Mor Şemun Bar Sabohe
- 7 - Miyafarkınlı Mor Moruthe 421
- 8 - Mor Balay 460
- 9 - Antakyalı Mor İshok 450 'Kadişat Aloho' ile ilgili 2136 bentten oluşan bir kasidesi vardır.
- 10 - Aftunya oğlu Mor Yuhanon 539
- 11 - Mor Habib (Suruçlu Mor Yakub'un öğrencisi)

Not: Yukarıda verilen tarih, şairlerin ölüm tarihidir.

Süryani şairler Arap şairleri gibi genellikle kafiye kullanmadılar. Süryanilerde kafiye kullanıran ilk şair; Doğu Ma-fıryanı Mor Ėriğoriyos Yuhanon Bar-Ebroyo'dur.¹⁶⁷

20. Yüzyılın Şairleri

- 1 - Naum Faik -1930
- 2 - Papaz Yakup Saka 1864-1931
- 3 - Moran Mor İğnatiyos 1.Efrem Barsavm -1957
- 4 - Moran Mor İğnatiyos 3. Yakup -1980
- 5 - Mor Filuksinos Yuhanon Dolabani -1969
- 6 - Mor Ėriğoriyos Bulus Behnam
- 7 - Horiepiskopos Melke Efrem
- 8 - Horiepiskopos İlyas Eşahyo – Bartille-Musul
- 9 - Horiepiskopos Efrem – Bağdat
- 10 - Abdulmesih Karabaşı
- 11 - Favlus Gabriyel
- 12 - Yuhanun Kaşışo
- 13 - Hanna Salman
- 14 - Denho Makdasi İlyas
- 15 - Yusuf Mesudi
- 16 - Antun Debus¹⁶⁸
- 17 - Tuma Gevriye Nahroyo 2003
- 18 - Papaz Yuhanon Acar

Doğu Süryanilerde Yetişen Meşhur Şairler Şunlar-dır:

- 1 - Narsay 507
- 2 - Mar Yeşu-Yab

¹⁶⁷ Fuitutho, Mor Filüksinos Yuhanon Dolabani, (Tekritli Rahip Antun Ritur'un 'Rhitrutho' adlı eseri ve P. Gabriyel Kardahe'nin Eserinden Derlemiş) 1927, Kudüsteki Mor Markus Manastırı, Süryanice Elyazması,

¹⁶⁸ Mimre Mgabayo, Papaz Yakup Saka, Süryanice, Derleyen Rahip İshak Saka, 1958, Önsöz, Arapça, Halep, Maruni Matbaası

- 3 - Yuhanna el-Develi
- 4 - Nusaybinli Gevargis
- 5 - Nusaybinli Bagi
- 6 - Yuhanna el-Merci
- 7 - Msahduta
- 8 - Yeşu Bar-Nun
- 9 - İliyo Anbarayo vb.¹⁶⁹
- 10 - Abdişu dSavbo/Nsibin/Nusaybin ve Ermeniye Metropolit 1316

David Bar Favlus dBeth Raban (M.S. 837)

Mor David Bar Favlus'un şiir kitabı 22 şiirden oluşmaktadır ve Süryanice alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir. Her şiirin ilk mısrasındaki kelimesinin ilk harfi hangi harfle başlamışsa o şiirde artık o harfi hiç kullanılmamıştır. Bu da şairin maharetini göstermektedir.

David Bar Favlus'un 18. Şiirinden örnekler (Sode,S)

Cahil kişi öfkелendiği zaman at gibi kişner
Cevap vermekte sıkıntı çeken, akıllı sayılamaz
Ateşe odun atılmayınca sönmeye mahkum olur
Tartışmaya da cevap verilmeyince hemen söner.

Babanın ve senin dostunu asla terk etme
Babanın evine bile çağrılmadıkça sakın gitme
Ölüm ile ölümler diyarı sürekli aç ve hiç doymazlar
Tamahkar göz de dünyanın malından doymaz.

¹⁶⁹ El-Musiki el-Suriye Hıbr'ıl-Tarih, Gabriel Ass-ad, Arapça, s. 71-2, Anbar: Bağdat yakınlarında Bir Kent. 10. yy.

Eğer birinin konuşmakta acele ettiğini görürsen
Bil ve anla ki, cahildir ve düşüncesizdir
Tek bir sözle bir çocuğu terbiye edemezsin
Eğer dayak yiyeceğini bilmezse.

Yüreği öfke dolu bir adam sürekli kışkırtıcı olur
Kızgın, her türlü kötülüğü ve günahı işler
Tarlada çalışanın karnı doyar ve çocukları da aynı
şekilde
Boşta gezen ise oldukça fakirleşir.

Babasından ve annesinden çalan,
Hırsızlık olmadığını iddia ederse, günah işleyenlerin
ortağı ve arkadaşıdır
Eleştiriyi kabul etmeyen ve katı yürekli olanın
Aniden gelen kasırğa gibi düşüşü olur ve çaresi olmaz.

Kuş uçar ve ölüme doğru yaklaşır
Cahil kişi, boş olayları görmeye koşarak gider
Sabretmeyi bilen de yiğitlerden üstün olur
Öfkesine gam vuran da kraldan üstündür.
*Not: Bu şiirin Süryanice yazılışında sadece bir tane
“sode” harfi kullanılmıştır.*

David Bar Favlus’un 6. Şiirinden kesitler (Vav, O)

İyilikleri işlemeyen ve var gücüyle kendini şehvetlere
teslim edenin vay haline
Çünkü bütün tohumunu beden tarlasına ekmektedir
Onu işkence edecek büyük bozgunluk ondan biçecektir

Aden bahçesindeki meyveyi yiyen Adem, hastalıklara
kapıldı

Yas dolu yemekten yemeği imrenmiştir
Bütün dünyadaki insanların amacı budur;
Para, mal, mülk çoğalsın ve halk arasında saygınlığı
olsun.

Ey bilge! kazanılması güç olan Tanrı korkusudur,
Onu mal ve mülk yerine kazan.
Herkes gibi mezarın derinliğinde çürüyeceğine dair
hatırla
Elde ettiğin bütün paralar, sana yardım etmezler.
*Not: Bu şiirin Süryanice yazılışında sadece bir tane
“vav” harfi kullanılmıştır.*

Lübnanlı Patrik Nuh’un Şiirinden Örnekler (Kendi doğumu hakkında)

Bu dünyanın ağı 1451 (Yunan) yılında beni kendi
karanlığına çekmiştir
Kamçılarla bana dayak attı
Çözülmeyen zincirlerle beni bağladı
Denizin derinliklerine beni kurşun gibi batırdı

Zannetme ki, bizler senin kölelerin ve sen bizim
efendimizsin
Ne yazık ki işlemiş olduğumuz günahtan dolayı bizi
köleleştirdin
Sen benim annemdin, beni ikrah ettin ve şehvetin de
bana ihanet etti
Sana nasıl inanayım, hiç çarem yok çünkü senden
yaratıldım.

Süryani şiir düzeni esas anlamıyla; 1. yüzyılda başlayıp 4. yüzyılda oldukça genişledi ve 12. yüzyıla kadar canlılığını sürdürdü. Süryani şairlerin besteledikleri şiirleri de dini, edebi ve mücadeleci konuları içermektedir. Süryani şiir düzeni; harfler ve noktalardan ibaret olmayıp ancak hecelerle düzenlenen sözlerdir. Heceler, şiir ölçüsünün birinci temel ilkesidir. Ölçünün temeli de, sözcüklerdeki ilk heceye dayanır.

Şairliğin ikinci temel ilkesinde de dört özdek/madde bulunur. Bunlar:

- 1 - Vezin (Odşo)
- 2 - Şekil (Eskimo)
- 3 - Unsurlar (Estukse)
- 4 - Ayaklar (Şoke)

Bu dört maddenin önemi; şiir ölçülerindeki mısraları, cümleleri ve sözcüklerin üsluplarını en iyi biçimde düzeltmektir.

Şairliğin üçüncü ana temel ilkesi de, ölçü ve ölçü' bölümlerinden oluşur. Belagat ustası Tekritli Antun Ritur'a göre; Süryani şiir ölçüsü dört bölüme ayrılır. Bunlar:

1 - Basit Ölçü (Fşito): Ayakların sonu noktalansa dahi, cümlelerin anlamı birbirinden ayrılmaz. Fakat ona cümle eklendiği zaman, okunmaya ve teoriye eşlik eder.

2 - Bileşik/Terkip Ölçü (Mrakbo): Birçok ayaktan oluşur, uzunluğu ve kısalığı bakımından değişir.

3 - İki Kath Ölçü (Hfifto): Eşanlamlı iki unsurdan meydana gelir. Unsurun ortasına bir nokta konulur ve anlam bakımından da unsurlar birbirinden ayrılır.

4 - Heceli Ölçü (Hegyonoyto): Değişik cümlelerden (basit ve bileşik) oluşur. Sınırlı ve sınırsız olmak üzere ikiye ayrılır:

a) **Sınırlı Cümleler:** Tüm uzun ve kısa, basit ile bileşik cümlelerin yerleri ile sayıları bellidir. Genellikle **Sugyotho** Ve **Ulyotho** ilahileri bu ölçüye göre nazımlanmıştır.

b) Sınırsız Cümleler: Yerleri ile sayıları belli olmayan cümlelerdir. **Mimre** şiirleri bu ölçüye göre düzenlenmiştir.

9. yüzyılın ortalarında yaşayan Tekritli belagat ustası Rahip Antun Ritur, Süryani şiir ölçülerini 18 bölüme ayırıp ve bunları '**BELAGAT BİLGİSİ**' adlı eserinde derlemiştir. Birinci bölümü, 3 heceyle başlar son bölümü de 20 heceyle sona erer. Bu şiir ölçülerin arasındaki en meşhurları üç tane dir. Bunlar:

1 - Nusaybinli Mor Efrem'in Şiir Ölçüsü: 7 heceli bir temelden oluşur. Arapça'da Bahr-ıl-Tavil adıyla bilinmektedir. Mor Efrem'in on iki bin (12.000) kasidesi vardır (üç milyon cümle). Ayrıca Mor Efrem'in kız kardeşinin oğlu Hbed-Şmayo'nun da, Hunlar'ın Rum topraklarını istilasını konusunda bazı kasideleri vardır.¹⁷⁰ Mor Efrem'in şiirleri 8 ayrı makamlarla kilisede terennüm edilir. Bu makamların dışında ayrıca serbest saydığımız birkaç tane daha makam esastır.

2 - Mor Balay'ın Şiir Ölçüsü: Dizeleri 5'er heceli iki temelden oluşmaktadır. Bu ölçü Arap şiirinin de temelini oluşturur. Mor Balay, kendisine özgün bu şiir ölçüsünün üzerinde birçok kaside nazım etmiştir. Bunlardan 134 tanesi 1902 yılında Zeyter Sitin tarafından Lapsik'te yayınlandı. (Bkz. Patrik Takvimi, 1 Ekim, 2002) Boloş (Meskena) Episkoposu'dur. M.S. 460

3 - Suruçlu Mor Yakup'un Şiir Ölçüsü: 12 heceli bir temel olarak bilinmektedir. Giriş, gelişme ve sonuç kısmındaki mısralar, dört heceli olup üç unsurdan oluşmaktadır. Arapça'daki Munseriğ, Reciz, ve Hafif ölçülü şiirler bu ölçüye uyumaktadır.¹⁷¹ Mor Yakup 763 adet şiir besteledi. Günümüze ulaşabileni 397 tane dir. İsa Mesihi'in haça gerilişiyle ilgili bir şiiri 3000 beyitten oluşmaktadır. Mor Yakup'un şiir

¹⁷⁰ El-Hikme Dergisi, 1929, Kudüs, Arapça, sayı 10, shf. 459

¹⁷¹ Süryani Müziği, Nimetallah Denno, Türkçesi: P. Gabriyel Akyüz, 1997, shf. 40-41

ölçüsü 8 ayrı makam ve 8 ayrı nakaratla kilisede terennüm edilir. Serbest makamları 5-6 tanedir.

Süryanice'deki şiir düzeni kafiyesizdir. Yalnız 9. yüzyılın başlarında Arapların şiir üslubu içine girmiştir. Bazı hecelerin uzun ve kısa olması şiir ölçüsünü bozmaz. Ayrıca cümlelerin telaffuzu; bir harekeli veya durgun bir ya da iki durgun harfle başladığı zaman ölçü bozulmaz. Süryanice'de en meşhur şiir ölçüleri, beş temelden oluşur. Birinci temel; üç heceden oluşur. Diğerleri de dört, beş, altı, ve yedi heceden oluşurlar. Bütün Süryani manzumeleri bu beş temel üzerine düzenlenir.

Süryaniler'de Felsefi Şiirler

Süryani şairlerin Tanrısal ilhamlarla yazmış oldukları felsefi şiirler, her döneme uygun olup onur, yücelik ve ihtişam dolu entellektüel şiirlerdir. Şu anda sahip olduğumuz inanç, erdemlik ve izlediğimiz Tanrı yolu bu şiir bahçesinin eşsiz güzellikteki solmaz çiçekleridir. Bu güzel şiirler, canlı varlıkların lütuf dolu güzel esintilerinden etkilenmiş, nur ve azizlikle tutuşarak bu tatsız dünyaya inmiştir. Boşlukta olan kişileri de, kendi güzel yaşantısından hoşnut bıraktıktan sonra tekrar eski yerine geri dönmüştür.

Fakat o eşsiz güzelliklerin ve iyiliklerin etkisi halen kalbimizde ve öz varlığımızda yerleştiği için kilise, okul, medreseler, saraylar ve evlerimizde bizlerle birlikte saygı ve hoşgörüyle yaşamaktadır. İşte bu nedenlerden dolayı Süryani şiirine baktığımızda bütün bu üstün nitelikleri görmekteyiz.

Bütün bu anlattıklarımızla birlikte felsefi şiirimizin, maddenin en alt seviyesinden en üst seviyesine kadar canları yücelten bu muhteşem özelliğini dile getirmeden geçemeyiz. Çünkü ruhani düşünceler, yüksek felsefi ideolojiler ve hik-

metli fikirler içermektedir. Bu da derin ve büyük anlamlar taşımaktadır.

Felsefi şiirlerimiz, 3 büyük kısma ayrılır. Şairlerimizin bir araya topladıkları bu anlamlı ve önemli şiirler, 4. yüzyılın başından 13. yüzyılın sonuna kadar, değişik ülkelerde ve değişik yayın evlerinde neşredildiğini/ yayınlandığını görmekteyiz.

Birinci Kısım:

Felsefi şiirin birinci kısmı, “Din ve Ahlak” ile ilgilidir. Hikmetli kasideler, özdeyişler, şiirli anlatımlar/vaizler ve inzivaya çekilme konuları içeren şiirlerdir. Bunlar; 4. yüzyıldan, 13. yüzyıla kadar altın çağını yaşamıştır. O dönemlerde yaşayan şairlerimizin üretiminde, müthiş bir artış kaydedilmiştir. Sanki hepsinin tek amacı; Süryani şiirinin büyüklüğünü ispat edebilmektir.

**Fotoğraf, Diyarbakır
Keldani Kilisesindedir.
Mor Efrem, Mor Yakup
ve Mor İshok.**

Bu alanın öncüleri 3 saygıdeğer azizimizdir. Bu azizlerimiz gerek yazdıkları şiirler bakımından, gerekse taşıdıkları haysiyet, onur ve yücelik bakımından birbirlerine eşit, kopmaz ayrılmaz ve bölünmez bir bütünlüğe sahiptir. Bunlar; Nusaybinli Mor Efrem, Amidli (Diyarbakır) Mor İshok ve Suruçlu Mor Yakup'tur.

İkinci Kısım:

Felsefi şiirin ikinci kısmında “mantık şiirleri” yer almaktadır. Bayrağını en küçük kişi bile taşıyabilir ve şiirin bilgelliğini istediği gibi kullanır, ama şiirli vahiy ne emretmişse onu yapmak zorundadır. Bu şekilde iman konusundaki makaleler de bir şiir şekline bürünürken, heretiklerle savaşıyor ve gerçeğe karşı olan kişilerin yanlış fikirlerini reddedip, kötü düşüncelerinden dolayı onları uyarır. Böylece iman hakkındaki kasidesi, birçok mantıklı vezinleri içine alır, hoş ve güzel bir şiir olduğunu bizlere gösterir.

Üçüncü Kısım:

Felsefi şiirin üçüncü kısmı ise “Ruh”la ilgilidir. Ruhun ruhsal vaziyetini, kökünü, hayattaki yaşayışını, göklere sevgiyle yücelişini ve bu dünyanın günahlarından arındırılışı kapsamaktadır. Görüyoruz ki bu alandaki süvariler; filozof şair Bar Madeni ile bilim adamı şair Bar-Ebroyo'dur. Her ikisi de, felsefi şiirin en yüksek zirvesine ulaşmaları için havanın kanatları üzerinde en yüksek göklere uçmaya çalışırlar. Bar-Madeni; düşünür bir şair olup, düşüncesine özgürlük fırsatı verir. Güzel olan sihirli ve ruhani ufukları birbirinden ayırarak bizlere gösterir. Bar-Ebroyo da; filozof ve yaratıcı bir şairdir. Bu hayatın ufukları ona yetmezken, ruh dünyasında yeni ve aydınlatıcı ufuklar aramaktadır.¹⁷²

¹⁷² Süryaniler'de Felsefik Şiirler, Rahip Bulus Behnam, Arapça, Türkçesi: P. Gabriyel AKYÜZ, Mardin, 1997

V. BÖLÜM

SÜRYANİLERDE İNANÇ, HİRİSTİYANLIK VE SÜRYANİ KİLİSELERİ

Kurtarıcı Rab İsa Mesih ölüp dirildikten sonra kırk gün süreyle yeryüzünde kalmış, dirilişini öğrencilerine kanıtladık-tan sonra da onları ruhsal silahlarla donatıp yeni buyruklar vererek hepsinin gözü önünde göklere yücelmiştir. Onlara vermiş olduğu son buyruk şu olsa gerek: “Gökte ve yeryü-zünde bütün yetki bana verildi. Bu nedenle gidin, bütün ulusları öğrencilerim yapın. Onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adıyla vaftiz edin. Sizlere buyurduğum her şeyi yerine getir-meleri için kendilerini eğitin. İşte ben, dünyanın sonu gelene dek her an sizinle birlikteyim.”¹⁷³ Yalnız Kutsal Ruh’u alın-caya kadar Kudüs’te kalmaları tavsiyesi üzerine öğrenciler, Pantikusti Bayramına kadar Kudüs’te kaldılar. İsa Mesih’in göklere yüceliş bayramından 10 gün sonra kutlanan Panti-kusti Bayramında Kutsal Ruh açık bir şekilde öğrencilerin üzerine inmiştir. Öğrenciler cahil, basit, yeteneksiz ve korkak oldukları halde, Kutsal Ruh’u almalarıyla birlikte, Kutsal Ruh’un onlara vermiş olduğu hediyeler sonucunda değişik di-llerde konuşmaya başlayıp dünyanın en bilge ve en cesaretli

¹⁷³ İncil, Matta 28:18-20

insanlar oldular. Ve ‘Ana Kilise’ ismiyle nitelendirilen ilk kiliseyi Kudüs’te kurduktan sonra İsa Mesih’in onlara vermiş olduğu buyruğu yerine getirmek amacıyla kendi aralarında kura çekerek yılmadan, korkmadan ve büyük bir sevinçle İncili müjdelemek için dünyanın dört köşesine dağıldılar.

İsa Mesih’in İncili müjdelediği dönemde, dünyada iki süper güç bulunmaktaydı. Birisi batıda Roma İmparatorluğu diğeri ise doğudaki Part İmparatorluğu’ydu. 3. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra onun yerini Pers İmparatorluğu almıştır. Aynı dönemde onların ortasında sıkışan Urfa ve Tedmur kraliyetleri bulunmaktaydı. Her iki imparatorluk da paganizm inancına sahip olup Hristiyanlığın yayılmasına engel olmaktaydılar. İki kraliyet ise imparatorlukların tam tersine hareket ederek daha birinci yüzyılın ortasında Hristiyanlığı resmi bir din olarak kabul ettiler. Roma İmparatorluğu 312 yılında Hristiyanlığı resmi bir din olarak kabul etmişken Part ve Pers İmparatorlukları kabul etmemekte direndiler. Roma İmparatorluğu’nun sevk ve idaresi üç önemli kentten yönetilirken, her üç kentte de İsa Mesih’in elçileri tarafından Hristiyanlığın ‘Elçisel Merkezleri’ kurulmuş ve kilisenin ruhani yönetimi de bu üç merkezden yapılmaya başlanılmıştı. Bunlara ek olarak 4. yüzyılın ilk yarısında bir merkez daha kurulmuş ve bu merkez de ‘Evrensel Merkez’ olarak kabul edilmiştir. Bu merkezlerin isimleri şunlardır:

1 - Antakya merkezi: M.S. 37-43 yıllar arasında Mor Petrus tarafından Antakya’da kuruldu.

2 - İskenderiye Merkezi: M.S. 61 yılında Mor Petrus’un öğrencisi olan Mor Markus tarafından Mısır’ın İskenderiye şehrinde kuruldu.

3 - Roma Merkezi: M.S. 61 yılında Mor Pavlus tarafından Roma’da kuruldu.

4 - Kustantinopolis/İstanbul Merkezi: Bu merkez, M.S. 312 yılında Roma İmparatoru Kustantinus Hristiyanlığı res-

mi bir din olarak kabul ettikten sonra imparatorun saygınlığı için 330 yılında kilise tarafından İstanbul’da kuruldu.

Bu dört merkezden iki tanesi elçisel birisi müjdecilik; diğeri de evrensel merkezleri olup aynı statüye eşittir. Yöneticileri 4. yüzyıla kadar ‘Episkopos’ sıfatını taşımaktaydılar. Görülen o ki, daha sonraki dönemlerde kullandıkları ‘Episkoposluk’ lakabını değiştirdiler. 3. yüzyılın ortalarında, İskenderiye Kürsüsü’nün Episkoposu, 5. yüzyılın başlarında da Roma Episkoposu “Papa” unvanını aldılar. 4. yüzyılın sonlarında Antakya Episkoposu, 5. yüzyılın sonlarında ise İstanbul Episkoposu da “Patrik” unvanını aldılar. Her merkezin yetki alanının sınırları birbirinden farklıydı. Antakya Kürsüsü’nün yetki alanı; bütün Asya ile doğudaki Hristiyanları kapsıyordu. Süryanilerin anayurdunun Mezopotamya olmasından dolayı bu merkeze bağlıdılar. Kilise tarihinde ‘Antakya Süryani Kadim Ortodoks Kilisesi’ olarak tarihinde tanınmaktadır. İskenderiye Kürsüsü; Afrika Hristiyanları. Roma Kürsüsü; Batı Avrupa Hristiyanları. İstanbul Kürsüsü ise; Doğu Avrupa ve Anadolu Hristiyanları üzerinde ruhsal açıdan egemendi.

Bu dört merkez 451 yılına kadar teolojik açıdan aynı inancı paylaşmakta ve bütün Hristiyanlığın ruhsal işlerini birlikte yönetmekteydiler. Yukarıda anılan tarih sürecinde Hristiyanlıkta ara sıra dikkate alınmayan, etkili ve sürekli olmayan bir takım herektik/sapkın görüşler ortaya çıkmışsa da bu görüşler, en kısa zamanda çürütülmüş ve dört ana merkez arasında herhangi bir ihtilaf söz konusu olmamıştır.

Fakat Hristiyanlığı temelinden sarsan en ciddi olay M.S. 323 yılında İskenderiye-Mısır Papazı Arius tarafından çıkarıldı. Arius’un öğretisi: **“Oğul -İsa Mesih’in Baba’ya eşit olmadığı ancak daha sonra Baba’nın O’nu yarattığı, kendisine Kelam ‘Söz’ olmuş, diğer insanlar gibi yaratık**

olduğu, Baba O'na tüm saltanatı/yetkiyi teslim etmiş ve gökleri ile yeri yaratmış” görüşünden oluşmaktaydı.

Bu sözler Hıristiyanlık dünyasına bomba gibi düştü. M.S. 325 yılında 23 Mayıs 19 Haziran tarihleri arasında Roma İmparatoru Büyük Kostantin'in emriyle, Roma'nın yeni başkenti Nikiya/İznik'te Hıristiyanlığın ilk genel konsili toplandı. Konsile 318 episkopos katıldı. Mezopotamya'dan katılanların isimleri şunlardır:

1 - Amid'den Şemun

2 - Nusaybin'den Mor Yakup

3 - Fars'(İran) dan Yuhanna

4 - Urfa'dan İth-Aloho

5 - Riş-Ayno' (Ras'ılayn-Ceylan Pınar) dan Antiyakos

6 - Makdonyopoli' (Habur kaynaklarında Nusaybin'e komşu bölge) dan Mara,

7 - Eğil'den Aday

8 - Miyafarkın veya Mayo-Dforkin' (Silvan) den 1. Moruthe

9 - Karkısy'a' (Habur-Fırat kavşağı altında)dan Yevnon

10 - Dara' (Mardin'in güneydoğusunda) dan Mara¹⁷⁴

Konsil'e İmparator ev sahipliği yapmaktaydı. Konsil'in görkemi hem İmparator hem de episkoposları heyecanlandırdı. Özellikle İmparator Konsilin toplandığı salona girdiğinde, Hıristiyanlık dininin bütün temsilcilerinin, saygıdeğer episkoposların ciddiyetini görünce, bu tablodan çok etkilenildiği yüzünden açık bir şekilde okunuyordu. Hıristiyanlığa yeni katılmış, resmi ve samimi bir üye olmuştu. Kendisine özel olarak hazırlanan kürsünün yanına heyecanından dolayı yavaş adımlarla ulaşabildi. Kürsünün önünde büyük bir süku-

¹⁷⁴ Diyarbakır'daki Meryem Ana Kilisesi'nin Tarihçesi, P. Gabriyel AKYÜZ, Türkçe, 1999, shf. 45

netle ve saygıyla durmaya başladı. Ancak episkoposların buyurma teklifiyle yerine oturdu.

Konsilin açış konuşmasını Antakya Episkoposu Ustethavos, İmparatora yönelik olarak yaptı. Ustethavos'u takiben Kayserili Usabiyos aynı konuya değindi. Bu iki konuşmacının ardından herkes büyük bir heyecan ve merakla İmparatorun konuşmasını beklemeye başladı. İmparator güler bir yüzle üyelere göz gezdirdikten sonra, Latince bütün üyeleri birlik ve beraberliğe davet eden çok kısa, ama çok anlamlı bir konuşma yaptı. Konuşmasını Kayserili Usabiyos Yunanca'ya tercüme etti. İmparator Kostantin'in konuşmasında şunları söyledi:

“Değerli dostlarım: Kutsallığınızla karşılaşmam ve bir araya toplanmamız en büyük temennimdi. Kainatı yaratan Tanrı'nın bana bahsettiği nimet ve bereketlerinden dolayı ona sonsuz şükürler olsun. En zalim düşmanımız olan **'Kötü Ruh'**un Tanrı yasasına karşı iftira etmesine fırsat vermeyiniz. Çünkü Tanrı'nın Kilisesinde bölücülük yapmak, savaştan daha kötü bir eylemdir. Bu konu kadar beni üzen başka bir etken bulunmamaktadır. Bu hastalığa çare bulmanız için sizleri buraya davet ettim. Bundan dolayı tek bir yürek ve tek bir ruhla hemfikir olarak dinin yücelmesini barışçı yollarla sağlayın. Bunu yapmanızla bilin ki, Tanrı'nın hoşnut olduğu en güzel işi yapmış oluyorsunuz. Bilmelisiniz ki, kilisenin herhangi bir ferdinin kayıp olmasından, Rab sizleri sorumlu tutacaktır”.

Bu Konsilde, Arius'u resmen aforoz edildi ve bir dinsel tamim yayımlandı. Yani Hıristiyanlığın **'İnanç Yasası'** bütün episkoposların onayıyla kabul edildi. Bu yasanın ilk başlığı şöyledir:

“Yer ve göğü, görünen ve görünmeyen, tüm varlıkların yaratana, her şeye kadir tek peder Allah'a inanıyoruz. Tanrı'nın tek oğlu olan Rab İsa Mesih, bütün çağ-

lardan önce Baba'dan doğmuştur. Tanrı'dan Tanrı, Işıktan Işık ve gerçek bir Tanrı'dır. Doğmuş ama yaratılmamıştır. Baba ile aynı özdendir. Herşey O'nun vasıtasıyla yaratılmıştır. Biz insanların kurtuluşu için gökten inmiş, Kutsal Ruh'tan vücut bulmuş ve Bakire Meryem Anadan doğmuştur. Pantiyos Pilatos günlerinde bizim için elem çekerek, haça gerilmiş, ölmüş, gömülmüş ve istediği gibi üç gün sonra dirilip göğe yücelmiştir. O, Peder'in sağında oturmaktadır. Dirileri ve ölüleri yargılamak için büyük onurla gelecek ve onun egemenliği son olmayacaktır.” Bu ‘İnanç Yasası’ halen bütün kiliselerde okunmaktadır.¹⁷⁵

Hıristiyanlığın ikinci evrensel konsili, M.S. 381 yılında İmparatorluğun başına geçen Büyük Teodosiyos'un döneminde İstanbul'da toplandı ve İstanbul Episkoposu Makduniyus'u aforoz etti. Makduniyus, Arius'un anlayışının bir kısmın onaylamakla kalmayıp ayrıca Arius teorisinden farklı bazı düşünceler de ortaya attı. **“Kutsal Ruh'un, melekler gibi yaratık olduğunu iddia etti.”** Nikiya (İznik) Konsili'nde yayınlanan dinsel tamime ilaveten, Tanrı'ya eşit olan Kutsal Ruh'un Tanrı olduğu saptanarak eklenmiştir. **“Babadan gelen, Baba ve Oğulla beraber tapınılan ve yüceltilen diriltici hayat kaynağı Rab-Kutsal Ruh'a inanıyoruz. O ki, Peygamberler ve Resuller vasıtasıyla kutsal, toplumsal ve elçisel tek bir Kiliseye muhatap olmuştur. Günahların bağışlanması için tek bir Vaftizi kabul ediyoruz. Ölülerin dirilişini ve gelecek yaşamdaki yeni ebedi hayatı bekliyoruz. Amin.”** Yukarıda anılan Makduniyus'un ortaya attığı bu yanlış görüşü fazla yayılmadan önlendi.

¹⁷⁵ Diyarbakır'daki Meryem Ana Kilisesi'nin Tarihçesi, P. Gabriyel AKYÜZ, Türkçe, 1999, shf. 45

Hristiyanlığın üçüncü evrensel konsili; M.S. 431 yılında Roma İmparatoru Küçük Teodosiyos döneminde Efes'te toplandı. Konsile 220 episkopos katıldı¹⁷⁶ ve Süryani kökenli İstanbul Episkoposu Nastur'u aforoz etti. Nastur'un teoris; **“Rab İsa'nın biri tenleşen Kelam, biri de insan olmak üzere iki ayrı kişiliği vardır. Bu iki ayrı nitelik öze birleşmez. Ancak manevi bir birleşmedir. Meryem ise, Tanrı'nın değil, ancak İsa'nın annesidir”** demektedir.

Antakya Kilisesi, M.S. 431 yılında toplanan Efes 1. Konsilinin kararlarına katılmadı. Antakya Patriği Yuhanna, Nastur'u destekledi. Fakat daha sonra Yuhanna'nın, Meryem Ana'yı 'Tanrı'nın Annesi' olarak kabul ettiğini açıklamasıyla İskenderiye Patriği Kurilus O'nu iman ortağı olarak gördü. Yuhanna'dan sonra Antakya patrikliğine geçen Dumanos da - Yuhanna'nın yeğeni- Nastur'a aynı desteği verdi. M.S. 449 yılında toplanan Efes 2. Konsiline içtenlikle katılan Antakya Kilisesi, Dumanos'u Antakya Patrikliğinden indirerek yerine Maksimus'u getirdi.¹⁷⁷ Bizans İmparatorluğu içerisinde pek benimsemeyen bu görüşler, zamanla doğu ülkelerine kaydı. Nasturius'un öğrencisi olan Theodoros, Urfa Okulunda hocasının görüşlerini yayılması ve benimsenmesi yönünde çaba sarf etti.¹⁷⁸

Hristiyanlık dünyasında ortaya çıkan ve yayılan bu tür sapkın öğretiler, Hristiyanlığın bölünmesine ve parçalanmasına neden olmadılar. Çünkü bütün Hristiyanlık merkezleri tek bir yürekle onlara karşı çetin bir mücadeleye koyulmuşlardı. Yukarıda yazılan doktrin ve görüşler er geç ortadan kal-

¹⁷⁶ Mağtabzabne Dabrittho, Adı Meçhul Kartminli Bir Rahip, 9. Yüzyıl, Süryanice, Hollanda Baskısı, 2004, shf. 6

¹⁷⁷ Antakya Süryani Kilisesi, Patrik I. Zekke Ayvas, Arapça, Süryanicesi: R. Evgin Kaplan, 1989, shf. 31

¹⁷⁸ Antakya Süryani Kilisesi, Patrik I. Zekka Ayvaz, Süryanice ve Türkçe, Ter: Mor Gabriyel Manastırı, 1989.

dırılmıştı. Fakat M.S. 451 yılında Kadıköy’de toplanan **“Halkedon Kongresi”** Hristiyanlığın dört elçisel merkezini iki gruba ayırdı. Bu kongre, Nastur’un öğretilerinin bir kısmını benimsediğinden dolayı Hristiyanlık, Ortodoks ve Katolik olmak üzere iki ayrı gruba bölünmüştür.

İstanbul ve Roma Merkezleri; ‘Katolik’ ismini almışlardır. ‘Katolik’ kelimesi, Yunanca bir sözcük olup Evrensel anlamını taşımaktadır. Her iki merkez de güçlü bir imparatorluğa sahip olmalarından dolayı diğer iki merkezi hiçe sayarak bütün Hristiyanlığın liderliği iddiasında bulunmuşlardır.

İstanbul Merkezi; 1054 yılına kadar Roma Merkeziyle birlikte Katolik mezhebinde yer almaktaydı. Ancak bu tarihten sonra İstanbul Patriği Mihael Cerularius ve Roma Papası Cardinal Humbert döneminde İstanbul Merkezi almış olduğu bir kararla Katolik merkezinden ayrılıp Ortodoksluğa geri dönüş yaptı.¹⁷⁹ Halen Ortodokslukta yer almaktadırlar. Roma merkezinden ayrıldığı sebeplerin gerekçeleri ise şunlar olsa gerek;

1 - Adı geçen her dört merkez elçisel merkezler olup Hristiyanlığın en önemli üç kongresini birlikte gerçekleştirmişlerdir. İnanç Yasasını da aynı şekilde hep birlikte kabul etmişlerdir. Fakat Roma merkezi, İnanç Yasasında yer alan **“Babadan gelen, Baba ve Oğulla beraber tapınılan ve yüceltilen diriltici hayat kaynağı Rab Kutsal Ruh’a inanıyoruz”** cümlesindeki **“Kutsal Ruh, Babadan ve Oğuldan”** sözcüklerinin yerini değiştirmiştir. Bu cümleinin değiştirilmesine İstanbul merkezi tepki göstererek ayrılma kararı almıştır. Çünkü Elçisel bir merkezin İnanç Yasasında böyle bir tahrifat yapmaması gerektiğini düşünüyordlardı.

¹⁷⁹ Christianity Two Thousand Years, Richard Harries and Henry Mayr-Harting, Oxford University, 2001, p. 80.

2 - Ayrılma kararının diğer bir nedeni de siyasi nedenlerdir. Roma merkezi ekonomik ve siyasi menfaatları doğrultusunda hareket ederek dini kötüye kullanmış ve ‘Haçlı Ordusu’nu harekete geçirmiştir. Oysa onların hedefi Hristiyanlığı güçlendirmek değil, büyük çıkarlar peşinde koşmaktır. Haçlı Seferleri, sırasında hem Süryani kiliselerini soydular hemde İstanbul’daki Rum kiliseleri ile diğer kutsal mekanları talan ettiler. Buna benzer daha birçok nedeni göz önünde bulundurarak Roma merkezinden ayrılma kararı almıştır. Roma merkezi; Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u feth etmesine sevinmiş ve İstanbul’a yardım etmemiştir.

Bu merkez, günümüzde uluslararası platformlarda Ortodoksların genel patriği unvanını elde etmek için çaba sarf ediyorsa da, Ortodoksluk kategorisinde ancak üçüncü sınıfta yer almaktadır.

Antakya ve İskenderiye Merkezleri; ‘Ortodoks’ ismini almışlardır. ‘Ortodoks’ kelimesi de Yunanca bir sözcük olup ‘Gerçek İnanç’ anlamını taşımaktadır. Demek istenilen şu olsa gerek; “birlikte yapmış olduğumuz üç kongrenin kararlarını kabul edip, 4. kongrenin yani Halkedon Konsil’inin kararlarını red ediyoruz.” Süryaniler de Antakya Merkezine bağlı olmalarından dolayı Ortodokslukta yer aldılar. Süryani Kilisesinin ana merkezi halen bu mezhepte yer almaktadır.

Halkedon Konsili’nin Kararları

M.S. 450 yılında İmparator 2. Theodosiyos’un vefatından sonra yerine Markiyan ile eşi Bulgaria geçtiler. Markiyan, Nastur taraftarı olduğu için M.S. 451 yılında Roma Episkoposu Leon’un liderliğinde İstanbul merkeziyle birlikte Kadıköy’de ‘Halkedon Konsili’ni topladı. Konsil; Nastur’un yarım teorisini kabul etmekteydi. Nastur, **“Haça gerilen Tanrı değil normal bir insandı”** tezini önesürmekteydi. Konsil’e, Urfa’lı Hibo ve Nastur’un öğrencilerinden Theodoros da ka-

tılmışlardı.¹⁸⁰ 8. yüzyılda yaşayan adı meçhul Kartminli yazar rahip de konuyu teyit ederken şu cümleye yer vermektedir: “Halkedon Konsili, 762 yılında kral Markiyanos döneminde toplandı. Konsilin, Utuğ’e’yi kabul eden Diyoskoros’a karşı toplanıldığı görülmüşse de, gerçekte Nastur’un eğitimi ni tazelemek, yenilemek ve “Mesih”te iki tabiatın var olduğunu kabul ettirmek” amacıyla toplanılmıştı.

Halkedon Konsili’nde kabul edilen bu iman ilkesi, İznik, İstanbul ve Efes Konsillerinde kabul edilen iman ilkesine ters düşmesi nedeniyle, Antakya ve İskenderiye merkezleri tarafından reddedildi.

Yukarıda söylediğimiz gibi; adı geçen konsil’de kabul edilen iman ilkeleri yüzünden Hristiyanlık, Ortodoks ve Katolik olmak üzere ikiye bölündükten sonra siyasi güçler, kilise üzerinde egemenlik kurmuşlardır. Katolik ismini taşıyan merkezler; Halkedon Konsili’nin kararlarını kabul etmeyen merkezleri -özellikle Antakya Süryani Kilisesi- baskı altına tutmaya başladı. Aralarında tatsız ve üzücü olaylar meydana geldi. M.S. 518 yılında Roma İmparatoru 2. Yustinus, Antakya Süryani Kilisesine karşı zor ve baskı kullanarak en büyük katliamı gerçekleştirdi. Dönemin Antakya Merkezi’nin Patriği Süryanilerin tacı olarak adlandırılan Mor Severiyos Mısır’a sürgün edildi ve vefat edinceye kadar sürgün yaşamı sürdürerek kiliseyi yönetmekteydi. İskenderiye Patriği Mor Teodosiyos da İstanbul’a sürgün edilmişti. Katliamdan kurtulanlar da aynı şekilde değişik yerlerde gizli bir yaşam sürdürmekteydiler. M.S. 544 yılında kilisede görevini serbest bir şekilde yerine getiren üç episkopos kalmıştı. Birisi Irak’ın Sancar Episkoposu Caris, ikincisi Mardin dağında, üçüncüsü de İskenderiye’deydi.

180

¹⁸⁰ Süryani Ortodoks Kilisesi Tarihi, Patrik 3. Yakup, Arapça, shf. 18

M.S. 527 yılında 2. Yustinus vefat edince yerine onun yeğeni -kız kardeşinin oğlu- 3. Yustinyan geçti. 3. Yustinyan, Urfa'nın Mabuğ kasabasının papazı Yusuf'un kızı Theodora ile evlenir ve Theodora 527 yılında kraliçelik tahtına oturur. Yustinyan, Theodora ile evlendikten sonra Hıristiyanlığın birleşmesi için büyük çaba göstermişse de bunu ancak uzun bir süre sonra gerçekleştirmek mümkün olabildi. Yine de kraliçe Theodora, o zor günlerde Süryani Kilisesinin atalarına gizliden gizliye büyük yardımlar yapmaktan geri kalmadı. Bu vahim durum devam ederken, müminlerin isteği üzerine, Til-Mavzlat/Viranşehir doğumlu Mor Yakup Burdhono kiliseyi müdafaa etmek için İstanbul'a gitti ve kraliçe Theodora'yı ziyaret etti. Theodora 548 yılında vefat etti. Süryani Kilisesi onu azize olarak ilan etti.

Süryaniler vasıtasıyla Hıristiyanlığı kabul eden ve Antakya Kürsüsüne bağlı olan Arap kökenli Ğassaniler, Suriye topraklarında çok önemli ve güçlü bir beylik kurmuşlardı. Persler ve Araplar tarafından Bizanslıların hudutlarına yapılan saldırılar, Ğassasinliler tarafından püskürtüldükleri için İmparatorluk nezdinde büyük bir itibar edinmişlerdi. Mor Yakub'un İstanbul'a yaptığı ziyaret haberini alan Ğassaniler Kralı Harıth bin Cabla, İstanbul'a gitmiş ve kraliçeden; Süryani metropolitlerinin İmparatorluk sınırları içerisinde görev yapabilmeleri için izin istemiştir. Theodora bu isteği kabul edip İstanbul'da sürgün hayatı yaşayan İskenderiye Patriği Mor Theodosiyos, İstanbul Patriği Antimus ve diğer bazı metropolitlerin katılımıyla Mor Yakup Burdhono'yu Urfa, Şam ve Küçük Asya/Anadolu bölgelerine, Arap kökenli Rahip Teodor'u da M.S. 544'de metropolitlik rütbesiyle Basra'da Araplar üzerine gizlice takdis etmiştir. Ayrıca Mor Yakub'a Kilisenin Evrensel Metropoliti olması için yetki verilmiştir.

İskenderiye Patriği ve yandaşları tarafından Mor Yakub'a yardımcı olarak Gorgi ve Grigori isminde iki kişi daha episkoposluk rütbesiyle takdis edildi. Mor Yakup Burdhono'nun bu görevi üstlendikten sonra yorulmadan ve yılmadan her gün kırk km. kat edip köyden köye şehirden şehire yardımcılarıyla birlikte dolaştığı, Bizans güvenlik güçlerinin de onu yakalamak için takip ettiği söylenir. Ancak bu amansız takibe karşın onu ele geçirmek mümkün olamamıştır. Mor Yakub, ziyaret ettiği yerler olan Suriye, Anadolu, Ermenistan, Kıbrıs, Rodos, Hiyus, Mısır, Habeşistan, Mezopotamya, İran vb. yerlerde bulunan Ortodokslara (Süryani, Kıptı ve Ermeni), imanlarına sadık kalmalarını telkin eder ve cesaret vermiş. Dolaştığı bu yerlerde toplam olarak 27 episkopos ve 102.000. (yüz iki bin) papaz ve diyakos takdis etmiş.

Mor Yakub'un bu aktif faaliyetleri sonucunda kilise yeniden canlandı. Bizanslılar da, Süryani Kilisesini küçük düşürmek amacıyla onu 'Yakubi Kilisesi' sıfatıyla adlandırmaya başladılar. Mor Yakup'a izafetten Kiliseye verilen 'Yakubi Kilisesi' sıfatını Süryani Kilisesi şiddetle reddetmiştir. Çünkü Mor Yakup, Kilisenin kurucusu değildir. Ancak Mor Yakup'un kilisenin önemli bir atası olmasından dolayı iftihar etmektedirler.¹⁸¹

İmparator Yustinyan en sonunda barışı hayata geçirmek için, İstanbul Patriği Yuhanna Serma'yi, doğuya gönderdi. Mor Yakup Burdhono başta olmak üzere diğer kilise liderleriyle değişik yerlerde toplantılar düzenledi. Herkesin barıştan yana olduğu görülünce, barış toplantısının Kaluniki/Raka-Suriye'deki Mor Zoğe Manastırı'nda yapılması uygun görüldü. Bu manastırda büyük bir kitle toplandı. İmparator tarafından gönderilen **"İman Mesajı"** Patrik Yuhanna Serma tarafından okundu. Mesajda; "Nikiya, Kostantiniye ve Efes

¹⁸¹ El-Mucelle El-Batiryarkiye, Şam-Suriye, 1995, Arapça, shf. 326

Konsillerinde kabul edilen iman ilkelerini olduğu gibi kabul ettiğimizi ve bunların dışında herhangi bir inancı kabul etmediğimizi ifade etmekteyiz” denildi. Açıkçası Halkedon Konsili’nin kararları ret ediliyordu. Topluluktan mesaja bazı ilaveler eklenilmesi istendi ve eklendi. Buna rağmen, maalesef istenilen barış sağlanamadı. Çünkü Kalunikus şehrine bağlı Mor Kirus Manastırından Kuzmo isminde bir rahip mesajı alıp yırttı. Toplantıda büyük bir kargaşa yaşandı ve sonuçta barışa bir darbe vurulmuş oldu. Bu çirkin olay, Patrik Yuhanna’yı derinden üzdü. Daha sonra tekrar barış için girişimlerde bulunulmuşsa da, görünen o ki, netice alınamamıştır.¹⁸²

Esas konumuz olan Antakya Kürsüsü’nün üzerinde araştırmamızı yoğunlaştırmak istiyoruz. Bir zamanlar Antakya Merkezi yetkisinde olan ve Kutsal Sinot’un kararlarına bağlı yedi kürsü vardı. Bu kürsüler şunlardır:

- 1 - Halep
- 2 - Kın-Neşrin
- 3 - Cabla
- 4 - Salukiya/Katisfun veya Medain
- 5 - Hansarto
- 6 - Baltavan
- 7 - Alcabul

Metropolitlerini kilise hizmetinde görevlendirme yetkisine sahip, merkeze bağlı iki kürsü daha vardı. Onlar da şunlardır:

- 1 - Salamiye
- 2 - Barkusun

Bunların dışında bağımsız dört kürsü daha vardı. Bu kürsüler şunlardır:

¹⁸² Baardanlı Mor Yakup, R.Hanna Dolabani, Bivins-İris-Arjantin, Süryani Matbaası, 1942, Arapça, shf. 35-36-37

- 1 - Beyrut
- 2 - Humus
- 3 - Ladikiye
- 4 - Kuros

6. yüzyılda Suriye, Fenike, Arabistan, Filistin, Mezopotamya, Kilikya, İran, ve Hindistan'da Antakya Merkezine bağlı olan on iki metropolitlik vardı. Her metropolitliğe de birkaç episkoposluk bağlı olmak üzere toplam olarak 137 tane episkoposluk esastı. Metropolitliklerin isimleri de şunlardır:

- 1 - Sur
- 2 - Tarsus
- 3 - Urfa
- 4 - Afamiya
- 5 - Menbec
- 6 - Bosro
- 7 - Hinzarbo
- 8 - Salukiya İsuriya
- 9 - Darmsuk (Şam)
- 10 - Amid (Diyarbakır)
- 11 - Rasafa
- 12 - Doro (Dara)

9. ve 10. yüzyılda metropolitliklerin sayısı 20'ye yükselirken, episkoposlukların sayısı 103'e inmiştir. Günümüzde ise episkoposluk yönetim şekli kiliseden kaldırılmış, yerine metropolit rütbesiyle 'patriklik vekilliği' görevi getirilmiştir. Kilisede toplam 25 abraşiye/metropolitlik mevcut olup her metropolitlik başında birer metropolit bulunmaktadır.

ÜÇLÜK VE BİRLİK / TESLİS VE TEVHİD'İN TANIMI

“Üçlük ve Birlik” kavramı Hristiyanlığın temel inancını oluşturmaktadır. Çünkü bütün Hristiyanların ilk namazı üçlük ve birlik sözcüğünden oluşur. Yani Baba, Oğul ve Kutsal Ruh. Tek bir Allah adına Amin cümlesiyle başlamaktadır.

Üçlük ve Birlik kavramının tanımı; Allah'ta üç ayrı istek/uknum/kişinin mevcut olduğu ve her üçünün de bir öзде bütünleştiği anlamı taşımaktadır. Tanrı'da mevcut olan üçlük dile getirildiğinde bundan “üç ayrı tanrı vardır” anlamı çıkmaz. Çünkü Tanrı'nın birliğinden söz edilmiştir. Bu konuyu daha açık ve net bir şekilde algılayabilmemiz için bazı örnekler vermek zorundayız.

1 – Tanrı'nın, insanı kendi suratı ve şekline benzer yarattığı Kutsal Kitap'ta yazılıdır (Tekvin 1-27). Tanrı, yaratmış olduğu insana mantık, söz ve ruh vermiştir. Tanrı'da mevcut üçlük; Baba mantığa, Oğul söze ve Kutsal Ruh'da ruhla özdeşleştirilmiştir. Nasıl ki söz, kesilmeden ve ayrılmadan mantıktan çıkıyorsa ve mantıktan doğduğu için söz, bir oğul olarak kabul ediliyorsa, aynı şekilde mantık da, sözü doğurduğu için baba olarak sayılır. Böylece ezeli ve ebedi olan oğul (Mesih) da, Baba'dan ayrılmadan ve kesilmeden sürekli Baba'nın sözü veya oğlu sayılır. Baba da, sözün doğurucusu olduğu için sözün babası kabul edilir. Ayrıca, mantık ile söz, eşit bir şekilde aynı ruha sahip oldukları için Baba ile Oğul da eşit bir şekilde Kutsal Ruh'a sahiptirler.

Mantığın bulunduğu yerde söz de bulunmaktadır. Her ikisinin hazır bulunmasında geç veya erken kavramı söz konusu olmadığı gibi, Baba ile Oğulun birbirinden erken veya geç hazır bulunmaları bir an bile söz konusu olamaz. Bir insan dil aracılığıyla kendi konuşmasını, başkalarına açıklamayı arzu ettiğinde, mantıktan ayrılmaksızın ve kesilmeksizin ruh va-

sıtasıyla dinleyicilerine hitap etmesi gibi, Baba'nın ezeli ve ebedi sözü (Mesih) de insanlara görünmek istediğinde, Baba'dan ve Kutsal Ruh'tan ayrılmadan ve kesilmeden Baba'dan çıkış yaptı ve Kutsal Ruh vasıtasıyla Meryem Ana'dan tenleşip doğmuştur. Doğmasıyla tam insan ve tam Tanrı olarak doğmuştur.

Tanrı'da mevcut olan üç isteğin (kişilik) özgülükleri şunlardır: Baba, sözün doğurucusu olduğu için **'Babalık'** unvanını üstlenmektedir. Söz de (oğul veya Mesih), Baba'dan doğduğu için **'Oğulluk'** unvanını taşımaktadır. Kutsal Ruh da, Baba'dan çıkış yaptığı, Söz'den aldığı ve Baba ile Söz'le (Oğul) birlikte bulunduğu ve övünüldüğü için **'Çıkış'** unvanına sahiptir. Kutsal İncil bu konuya değinirken diyor ki; "başlangıçta söz vardı. Söz Tanrı'yla birlikteydi ve Söz Tanrı'ydı" (Yuh. 1:1). Bu üç vasıf, özgülükleriyle birbirinden ayrışıyorsa da, üç Tanrı anlamına gelmiyor. Çünkü her üç vasfın; öz kuvvet, irade, tabiat ve işlev birliğine sahiptirler. Aralarında büyük küçük, erkek ve dişi gibi ayrımlar söz konusu değildir. Her dua başında söylediğimiz gibi: Baba, Oğul ve Kutsal Ruh bir Allah adına Amin.

Konuya Oğul'un insanlığı açısından baktığımızda da İsa, hiçbir günah işlemeden insanlığın bütün ihtiyaçlarını görmüş ve tamamlamıştır. İsa'nın günah işlediğine dair hiçbir kitap ve hiçbir insan tesbitte bulunamaz ve bunu iddia edemez. Çünkü İsa, erkeğin arzusu dışında Meryem Ana'dan doğdu. Tanrı'lığı açısından da; İsa mucizelerini, Tanrı'ya yaraşır bir şekilde emir vererek yapmıştır. Emirle yapmış olduğu mucizelerden dolayı Tanrı olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü dünyaya gelen insanların hiçbirisi, İsa'nın yaptığı mucizeleri yapmamıştır ve yapamayacaktır.

İkincisi: Peygamberlerin onun hakkında söyledikleri sözlerdir: İsa'nın doğuşundan 700 yıl önce İşaya Peygamber şu sözleri Söylemiştir: **"Bunun için Rab size bir alamet**

verecek; İşte kız gebe kalacak, bir oğul doğuracak ve onun adını Emanuel koyacak” (İşaya 7:14). Emanuel sözcüğü Süryanice bir sözcük olup “Allah bizimledir” anlamını taşımaktadır. Yine İşaya demiş ki: “Çünkü bize bir çocuk doğdu, bize bir oğul verildi ve reislik onun omuzu üzerinde kalacak ve onun adı, Acip Öğütçü, kadir Allah, Ebediyet Babası ve Selamet Reisi çağrılacaktır” (İşaya 9:6).

Bundan dolayı da, İsa’yı Doğuran Meryem Ana’ya “Allah’ın Annesi” ünvanı verilmiştir. Çünkü İsa, tam Tanrı olarak doğmuştur. İsa’nın kendisi Tanrı olduğuna göre Meryem Ana’ya da “Allah’ın Annesi” denilmesi gayet doğaldır. Ondan doğan Oğul’a da (İsa) “Allah’ın oğlu” denilmektedir. Allah’ın oğlu denilmesi, beşeri babasının olmayışından kaynaklanmaktadır. Çünkü bütün insanlar babasının adıyla tanınır ve kendilerine **Falan** kişi **Falanın** oğlu diye hitap edilir. Böylece İsa’ya beşeri bir babası olmadığından, Kutsal Ruhun Baba Allah’tan çıkış yaptığından ve Kutsal Ruh’un vasıtasıyla Meryem Ana’dan tenleşip doğmasından dolayı Allah’ın oğlu denilmektedir.

2 - Tanrı’nın üçlüğü ve birliği hakkındaki diğer örneği de güneş örneğidir: 1-Güneş küreği 2-Işınlr 3-Isı. Her üçü de güneş olarak tanınır ve bir kürede toplanır. Güneş ışınları, her ne kadar küreden uzaklaşıyorsa da yine de küreye bağlıdırlar ve küreden ayrılmaları söz konusu olamaz. Güneş küresinden çıkan ısıнын da, hem küreyle hem de ışınlarla birlikte olduğu şüphesizdir. Bu örnekte de; güneş küresi Baba’ya, Işınları Oğul’a ve Isı da Kutsal Ruh’a benzetilmektedir. Her üçü de tek bir güneş olduğu gibi, her üç özülle/vasfıyla (kişilik) tek bir Tanrı olduğuna inanmaktayız.¹⁸³

¹⁸³ Baardanlı Mor Yakup, R. Hanna Dolabani, Bivins-İris-Arjantin, Süryani Matbaası, 1942, Arapça, shf. 35-36-37

ANTAKYA SÜRYANİ KADİM ORTODOKS KİLİSESİ'NİN PATRİKLİK MERKEZİNİN TARİHÇESİ VE GÖÇ ETTİĞİ YERLER

İsa'nın öğrencilerinin başı olan Elçi Petrus, Süryani kilisesinin patriklik merkezini ilk kez M.S. 38 yılında o dönemlerde Suriye'nin başkenti olan Antakya'da kurdu. Patriklik merkezi 518 yılına kadar Antakya'da kaldı. Süryanilerin tacı diye adlandırılan Patrik Severiyos, dindeki mezhep ayrılığı nedeniyle Hristiyan-Bizans İmparatorluğunun kralı olan Yustinyan tarafından Antakya'dan Mısır'a sürgün edildi ve vefat edinceye kadar kiliseyi oradan yönetti.

Bu trajik olaydan sonra patriklik merkezinin Antakya'da kalma imkanı kalmamıştı. 518-969 yılları arasında Antakya yöresi, Mezopotamya ve Ermenistan'ın hudutları içerisinde bulunan bazı manastırlara (Tıl-Hado, Beroa/Halep, Rakka, Harran vb.) geçici olarak nakledilerek görevini sürdürdü. Göçün dezavantajları her toplumda olduğu gibi Süryani Kilisesinde de etkisini göstermiştir. Bar Vahbun, Tarsus metropolitine gönderdiği mektupta şu cümleye yer vermektedir: "1104 Yunan (M. 793) yılında Süryani Kilisesinde üç patrik bulunmaktaydı."¹⁸⁴

Hristiyanlıktaki mezhepsel çekişmeleri yüzünden Yunan/Bizans kralı Nikoforus tarafından M.S. 969 yılında Konstantiniye'ye sürgün edilen Srigto/hasir sahibi olarak tanınan Patrik 7. Yuhanna, dört episkoposuyla birlikte ceza evine atılmıştır. Ceza evinden çıkıp sürgünden döndükten sonra Malatya'daki meşhur Mor Barsavmo Manastırı'nı ziyaret eder, manastırı çok beğenir ve sever. Ancak bilinmeyen nedenlerden dolayı patriklik merkezini manastıra yerleştirmez. Malatya yakınlarındaki Mor Barsavmo Manastırı'ndan daha küçük

¹⁸⁴ Elyazma Kitabı, Süryanice, 324/9, shf. 84

olan Barid Manastır'ına yerleştirir. Patrik 7. Yuhanna M.S. 985 yılında vefat edinceye kadar patriklik merkezi Barid Manastırında kalır.¹⁸⁵ Patriklik merkezi bilahare 1091 yılında Diyarbakır doğumlu Patrik Abul-Farac İbn-Ğımmar tarafından Mor Barsavmo Manastırına taşınır.

Patrik 4. Diyonosiyos, Bizanslıların baskısından ötürü M.S. 1034 yılında patriklik merkezini Malatya'dan alarak Diyarbakır'daki Meryem Ana Kilisesi'ne taşır ve patriklik merkezi Diyarbakır'da görevini sürdürür. O zamanlar Diyarbakır Müslüman Arapların hakimiyeti altındaydı. İşte bu sıralarda Patrik 4. Diyonosiyos, Mor Hananyo (Deyrulzafaran) Manastırını ziyaret eder ve beğenir. Mor Hananyo Kilisesi'nin doğu cephesindeki duvarın üst tarafında dikdörtgen şeklinde bir taş üzerinde Süryanice yazılı bir yazıtta; ***“Patriklik merkezi, 1056 yılında Mor Hananyo Manastırına taşınmıştır”*** diye yazılıdır. Malatya doğ. Patrik 10. Yuhanna Bar Şuşan'ın Diyarbakır'da M.S. 1058 yılında patrikliğe yükseldiği ve 1072 yılında vefat ettiği bilinmektedir.¹⁸⁶ Diyarbakır doğumlu Patrik Abul Farac İbn-i Ğımmar 1091 yılında patriklik merkezini tekrar Diyarbakır'dan Malatya'daki Mor Barsavmo Manastırına taşır. Çünkü bu dönemde Mor Barsavmo Manastır, patriklik merkezine daha uygun, daha gelişmiş ve en parlak dönemini yaşamaktaydı. Malatya şehri, Antakya Kürsüsüne bağlı en kalabalık nüfusa sahip bir şehirdi. Malatya'da Süryani Ortodoks nüfusu olarak kadın ve çocuklar hariç olmak üzere altmış bin (60.000) kişi yaşadığı vurgulanmaktadır. Ayrıca içinde 56 kilise de bulunmaktaydı. En ünlüleri; M.S. 991 vefat eden Metropolit İshak El-Sahi'nin inşa ettiği

¹⁸⁵ Antakya Süryani Ortodoks Kilisesinin Patrikler Tarihi, Rahip (sonradan Mardin Metropolit) 1947-69) Hanna Dolabani, 1929, Urşlem/Kudüs, Süryanice, Hollanda Baskısı, 1990, shf. 86

¹⁸⁶ Anafura/Ayin Liturjisi Kitabı, Tur-Lübnan Metropolit Mor Theofilos Corc Saliba, 2003, Bar Şuşan Liturjisi.

kilisedir. Bunun bir benzeri de şehit Mor Mama Kilisesidir. Malatya, Antakya Süryani Ortodoks Kilisesine 7 patrik (2 tanesi gayri meşru), 3 mafıryan, 8 metropolit, 1 yazar diyakos, 1 şair rahip ve 1 dilbilimci papaz kazandırmıştır (isimleri aşağıdaki dipnotta görebilirsiniz). Çünkü bu dönemde Malatya'da Süryani edebiyatını ve dini bilimleri öğreten ünlü okullar vardı.¹⁸⁷

Malatya doğumlu ve Mor Barsavmo Manastırı'nda yetişen tarihçi Mihayel Rabo (Büyük Mihayel) 18 Ekim 1166 tarihinde patrikliğe yükselir. Mor Hananyo Manastırı'na gelir ve patriklik makamına oturuşunu görkemli bir törenle kutlar. Bu törende, Diyarbakır Metropolit Mor Diyonosiyos Bar-Salibi, Patriğin özelliklerini öven duygulu ve etkileyici Süryanice bir konuşma yapmıştır. Manastır, bu vesileyle tarihi günlerinden birisini yaşamış oldu¹⁸⁸. Böylece patriklik merkezinin Mor Mihayel Rabo tarafından yeniden Mardin'deki Mor Hananyo Manastırı'na taşınıldığı görülmüştür. Fakat Patrik Mihayel Rabo, Malatya'daki Mor Barsavmo

¹⁸⁷El-Mucellet-ül-Batryarkiye, Ekim, 1969, Arapça, shf. 532

Malatya'dan çıkan patriklerin isimleri şunlardır: 1-Aziz Malatıyus 360-381, 2-Patrik 8. Yuhanna ö. 1033, 3-Patrik 9. Yuhanna Bar Abdun ö. 1058, 4-Patrik 10. Yuhanna Bar Şuşan ö. 1072, 5-Patrik Mihayel Rabo ö.1199, 6-Teodoros Bar Vahbun ö. 1192 patrikliği gasp ettiğinden dolayı aforoz edildi. 7-Yeşuh Sifthono ö. 1214 gayri meşru sayıldı. Mafıryanların isimleri: 1-Ğriğoriyos Yakup ö.1214, 2-Mor Ğriğoriyos Bar Ebroyo ö.1286, 3-Bar Ebroyo'nun kardeşi Ğriğoriyos Barsavm ö.1308.

Metropolitlerin isimleri: 1- 3. İgnatiyos Malatya Metropoliti ö.1094, 2- Bar Sabuni (Husoye sahibi Yuhanna) 1095'te öldürüldü. 3- Baseliyos Abu-Ğalıb Urfa Metropoliti ö. 1129 (Bar Sabuni'nin kardeşidir). 4- Diyonosiyos Bar Mavdyone Malatya Metropoliti ö. 1120, 5- Mor Diyonosiyos Bar Salibi ö. 1171, 6- İgnatiyos Rumanus Kudüs Metropoliti ö. 1182, 7- Diyonosiyos Bar Eramyo Halep Metropoliti ö. 1246, 8- Filuksinos Kıbrıs Metropoliti ö. 16. yüzyılın ortaları.

Şimmas Butrus; yazar olup 1058'de şehit edildi.

Rahip Yusuf; şair olup 1058'lerde yaşamaktaydı.

Papaz Abdukus; dilbilimcisi olup büyük hacimli Süryanice bir sözlüğü vardır. 12. yüzyılda yaşamaktaydı.

¹⁸⁸ Nüzhet el-İdhan, Fi Tarih Deyrulzafaran, Rahip Afrem Barsavm, Arapça, Deyrulzafaran Süryani Matbaası, Mardin, 1917, shf. 101

Manastırı'nı nihai olarak terk etmemiş ve Manastırı sık sık ziyaret ederek çoğu günlerini de orda geçirmiştir.

Tarihçi Patrik Mihayel Rabo, Sultan 2.Kılıç Arslan'la üç kez görüştü.

1 - 25 Ekim 1177 tarihinde Patrik, Malatya'yı Danişmendlerden alan Sultanı ziyaret etmiş ve Patriğin ziyaretinden memnun olan Sultan, kendisine ve gereken saygıyı göstermiştir.

2 - 1181 yılında Malatya'ya gelen Sultan Kılıç Aslan, Patriğe bir mektup yazmış ve kendisine hediye olarak bir Asa ile 20 altın lira göndermiştir. (Patriğin bu sefer sırasında Malatya'da olmadığı anlaşılmaktadır. Deyrulzafaran'da olma ihtimali yüksektir.)

3 - Ertesi yıl Sultan yine Malatya'ya geldiğinde kendisine mektup yollamıştır. Patrik Malatya'ya girdiğinde Hristiyanların örf ve adetlerine göre 8 Temmuz 1181 tarihinde Büyük Selçuklu Sultanı 2. Kılıçarslan tarafından karşılandı. Bir ay süreyle Malatya'da kalan Patrik ile Sultan bir araya gelerek Süryani okulundan mezun olan Sultanın filozofu Kemal-Eldin aracılığıyla dini konuşmalar yapmışlardır. Patriğin öğüt verici ve etkileyici konuşmasından dolayı Sultan duygulanmış ve göz yaşlarını tutamamıştır. Ertesi gün Sultan 2. Kılıçarslan Patriğe Beraat Fermanı verir ve Mor Barsavmo manastırı'nı vergiden muaf tutar. Ayrıca Yunanlılardan zapt ettiği ve içinde Aziz Petrus'un kemiklerini ihtiva eden bir sandığı da hediye olarak Patrik Mihayel Rabo'ya takdim eder. Has altın ve mücevherlerle kaplı olan sandık, 13. yüzyıla kadar Mor Barsavmo Manastırında muhafaza edilmiştir.¹⁸⁹

Patrik Mihayel Rabo'dan sonraki patrikler de aynı şekilde Mor Barsavmo Manastırı'nı nihai olarak bırakmamış-

¹⁸⁹El-Mucelle El-Batryarkiye, (Patrik Efrem'a ait bir makale) Arapça, Şam-Suriye, Ekim 1969, shf. 540

lardır. Çünkü o yörede Süryani nüfusu çoğunlukta idi. Patrik Filüksin Nemrut'un, 1293 yılında Deyrulzafaran Manastırında vefat etmesinden sonra göreve gelen patrik Mor İğnatiyos Yusuf Bar Vahip, sürekli ve resmen Deyrulzafaran'a yerleşir. Deyrulzafaran Manastırı M.S. 1293 yılından 1932 yılına kadar, 639 yıl süreyle, patriklik merkezi olmuştur.¹⁹⁰ Patriklerin kullandıkları İğnatiyos lakabını da ilk kez Yusuf Bar Vahip kullanmış ve bu lakap günümüze dek kullanılagelmiştir..

13. yüzyılın sonlarına doğru (1293) Süryani Kilisesinin gerileme dönemine girmesiyle birlikte bilinmeyen bir nedenden dolayı Antakya Süryani Ortodoks Kürsüsü aynı mezhep altında ikiye bölündü ve **'Sis Patrikliği'** adı altında bir kürsü daha kuruldu. Bu kürsü, 152 yıl süreyle yani 1446 yılına kadar devam etti.¹⁹¹ (Sis, Adana'nın kozan ilçesine 70 km. uzaklıktadır).

Yukarıda anılan tarihte patriklik merkezinin Deyrulzafaran'da kaldığı sıralarda, yaşanan bir olaydan dolayı patriklik ikiye ayrılmış ve Salah/Barıştepe'deki Mor Yakup Manastırında 1364-1839 yılları arasında **'Turabdin Patrikliği'** adı altında bir başka kürsü daha kurulmuştur. Yeni bir kürsünün kuruluşu, sağduyudan uzak idari yaklaşımlardan kaynaklanmıştır.¹⁹²

¹⁹⁰ Deyrulzafaran Manastırı'nın Tarihi, P. Gabriyel AKYÜZ, Resim Matbaacılık, 1997, Türkçe, shf. 36, ve Lisan-ul-Maşrak, Met. Bulus Behnam, Arapça, 1951, Ocak Şubat ve Mart Sayıları, 167-168-169, 189/7

¹⁹¹ Mucelle El-Batiryarkiye, Moran Mor İğnatiyos I. Zekka Ayvas'ın Makalesi, Arapça, Şam, 1995, shf. 342

¹⁹² Habobo Dmafsah, Met. Hanna Dolabani, Mor Yakup Manastırı'nın Tarihi, Süryanice, 1966, Lübnan Patriklik Matbaası-1973.

Patriklik Merkezinin Mardin'den Ayrılması

Patriklik merkezinin Türkiye'den Suriye'ye taşınma nedenine de kısaca değinmek gerekir. Patrik 3. İlyas Şakir, Hindistan'da bulunan Süryani cemaatini ziyaret etmek için 1932 yılında Hindistan'a gider. Kerela İline bağlı Mancanikara Köyündeki Mor Stefanos Kilisesi'nde konakladığı sırada hastalanır ve 13.2.1932 tarihinde vefat eder. Kilisenin avlusuna gömülür ve mezarı üzerine "Mor İğnatiyos Manastırı" adıyla bir manastır inşa edilir.

Patrik 3. İlyas Şakir'in vefatından sonra patriklik merkezi, metropolitlerin oybirliğiyle aldığı karar sonucunda Suriye'nin Humus kentine taşınır. 1959 yılında da Başkent Şam'a nakledilir. Halen patriklik merkezi Şam'da bulunmaktadır. Bu kararda, Osmanlı İmparatorluğu yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yeni anayasasında, Türkiye'de ruhani olarak görev yapabilecek şahısların Türk kimliği taşıma zorunluğu getirilmesi etkili olmuştur. Patrik 3. İlyas Şakir'in halifesinin Irak uyruklu olması, Türkiye'de görev yapmasını engelliyordu. Patriklik merkezinin tekrar Türkiye'ye getirilmesi, ancak patrikliğe seçilecek kişinin Türk kimliği taşımasıyla mümkün olabilecektir. Şimdiki Patrik; Antakya ve Bütün Doğu'nun Elçisel Kürsüsü Patriği ve bütün dünyadaki Süryani Ortodoks Kilisenin Reisi olan 122. Patrik Moran Mor İğnatiyos 1. Zekka Ayvaz'dır.¹⁹³

¹⁹³ Deyrulzafaran Manastırı'nın Tarihi, P. Gabriyel AKYÜZ, Türkçe, 1997, shf. 34-35

SİS/KOZAN PATRİKLİĞİ

1293 yılında Patrik Filuksin Nemrud'un vefatıyla beraber patriklik merkezi üç bölüme ayrıldı.

- 1 - Sis Merkezinde Patrik Mihayel
- 2 - Malatya'da Patrik Kustantin
- 3 - Mardin'de İğnatiyos bin Vahib¹⁹⁴

Sis Patriklik Merkezi, Antakya Süryani Ortodoks merkezinden ayrılıp bağımsız bir merkez olarak kurulmuştur. Kilikiya Bölgesinde yaşayan Süryaniler ona bağlıydılar. 152 yıl süreyle ayrı kaldıktan sonra tekrar ana merkezle birleşti. Birleşme gelişmesi tarihte şu şekilde yansıtılmıştır: "M.S. 1421 yılında Şam patriği vefat ettiğinde, Gerger Metropolit Manemli Mor Baseliyos Şemun, Suriye ve Filistin topraklarında kalmaktaydı. Adı geçen metropolit Mısır'daki Kıpti Patriği Mor Gabriyel'in yanına gider ve kendisini patrik olarak kutsamasını istirham eder. Kıpti Patriği bu isteği reddeder. Ancak Baseliyos Şemun; Süryanilerin durumunun çok kritik olduğunu, müslümanların hükmü altında olduklarından dolayı istirhamının kabul görmesini isteyince Kıpti Patriği onu Suriye'deki Süryanilerin patriği olarak kutsar. Patrik Mor Şemun, 24 yıl hizmet verdikten sonra 1446 yılında Kudüs'te vefat eder. Deyrulzafaran'da ikamet eden Hıdırlı Patrik Behnam, Patrik Şemun'un vefat haberini alır almaz Kudüs'e gider, Suriye ve Filistindeki Süryanilerle görüşür, başka bir patrik seçmemeleri, hizipçiliğe ve dargınlığa son vermeleri telkininde bulunur. Bunları yerine getirmeleri halinde onlara hizmet edeceğine dair söz verir. Oradaki Süryaniler, onun

¹⁹⁴ Nüzhet el-İdhan, Fi Tarih Deyrulzafaran, Rahip Afrem Barsavm, Arapça, Deyrulzafaran Süryani Matbaası, Mardin, 1917, shf. 103

sözünü kabul ederek Şam Kürsüsünü iptal ettiler. Patrik Behnam da kendilerine iki metropolit takdis etti.¹⁹⁵

TURABDİN PATRİKLİĞİ

Antakya Süryani Kadim Ortodoks Kilisesi Kürsüsü'nün 1293 yılında Deyrulzafaran'a resmi olarak yerleşmesinden sonra, 1364 yılında aynı mezhep altında 'Turabdin Patrikliği'nin ortaya çıktığı görülmüştür. Bu bölünmenin sevindirici yönü, 1494 yılında herhangi bir bölünme izi bırakılmadan yeniden birleşilmesidir. Bölünme nedenin de, sağduyudan uzak yönetim zaafından kaynaklandığı saptanmıştır. Aşağıda açıklandığı gibi:

“Gevargis isminde bir rahip, Midyat-Salah/Barıştepe Köyü'nde yer alan tarihi ve güzel bir mimariye sahip Mor Yakup Manastırı'nda ikamet etmekte olan Salah Metropoliti Mor Baseliyos'u, Deyrulzafaran Manastırı'ndaki patriklik kürsüsünde oturmakta olan Patrik İşmoil'a şikayet etti. Patrik, adı geçen metropoliti çağırmadan ve ifadesini almadan önyargılı bir tavırla aforoz eder. Mor Baseliyos, aforoz edildiğini duyar duymaz özür dilemek veya affını istemek için Deyrulzafaran'a gelir. Üç gün süreyle Manastırın dışında beklemesine karşın kendisine kapı açılmaz. Manastırına geri dönüp Turabdin'deki metropolitlere ve kahinlere birer mektup göndererek davaya bakmaları için yardımlarını talep eder. Ruhaniler ve sivillerden oluşan büyük bir kitle toplanarak Deyrulzafaran'a giderler. Ne kadar acı ki, onlar da dört gün süreyle Manastırın dışında beklemelerine karşın onlar da içeri alınmaz... Giden heyet olay karşısında çaresiz kalınca, mezkûr metropoliti üç kez Manastırın etrafında dolaştırarak

¹⁹⁵ Antakya Süryani Ortodoks Patriklerin Tarihi, Rahip Hanna Dolabani, Kudüs, 1929, Süryani Mor Efrem Manastırı Bar-Ebroyo Matbaası, Hollanda, 1990, Süryanice, shf. 188-9

“Uksiyos, Şove u-Zodek” (Mor Baseliyos patriklik mertebesine layıktır) diye bağırarak onu patriklik makamına yükselttiler ve kendi manastırına getirip ‘Turabdin Patrikliği’ adı altında yeni bir patriklik merkezi kurdular. Beş Abraşiye de Turabdin Patrikliğe bağlandı. Bu beş Abraşiyenin isimleri şunlardır:

- 1 - Mor Gabriel Manastırı Abraşiyesi
- 2 - Dayro Daslibo veya Hah Abraşiyesi
- 3 - Beth-Rişe veya Mor Malke Manastırı Abraşiyesi
- 4 - Zarcâl/Bişireye Mor Kuryakos Manastırı Abraşiyesi
- 5 - Midyat Abraşiyesi

O dönemde bölgenin idari yönetim merkezi Hısınkeyfte olup patrikliğin meşru sayılması için Eyyubi hükümdarı/emiri/ Fahr-Aldin 1. Süleyman’dan da patriklik düsturu alınır...¹⁹⁶ Böylece Turabdin Patrikliği 1364-1494 yılları arasında varlığını sürdürür. Bu süreç içerisinde beş kez barış yapılmak istenmişse de bu konuda başarı sağlanamaz. Barış, en sonunda Zaz’lı Patrik Mesud tarafından gerçekleştirildi. Patrik Mesud’un, kimseye danışmadan 12 metropolit ve bir marfıryan takdis etmesi üzerine halk tarafından hor görülmeye başlandı ve sonunda onu 1805 Yunan yılında M. 1494 Hısın-Keyf/Hisno-Dkifo emirine şikayet ettiler. Emir, onu çağırıp Hısın-Keyf’te bulunan Mor Zoğe Manastırında hapsedti ve kendisinden 500 altın lira istedi. Dört gün süreyle orada kalmasına karşın kimsenin yardımına gelmediğini görünce emire şunları söyledi: “Beni serbest bırakırsan gidip altınları halktan toplayacağım.” Serbest bırakılıktan sonra gittiği yerlerde de kabul görmedi. Önce Nusaybin’e, oradan da Mardin’e yakın Klebin Köyüne gitti. Klebin’de yazdığı iki mektuptan birini Hisno Dkifo cemaatine, diğerini de Haytam Kalesi’ndeki

¹⁹⁶ Habobo Dmafsah, Met. Hanna Dolabani, Mor Yakup Manastırı’nın Tarihi, Süryanice, 1966, Lübnan Patriklik Matbaası-1973.

cemaatine gönderdi. Mektuplarında şunları yazdı: “Ben artık geri dönmeyeceğim. Yerime başka bir patriğin takdis edilmesine de izin vermiyorum. Mardin Patriğine tabii olun. Çünkü her iki tarafa da bir patriğin yeterli olduğunu düşünüyorum. İncil’in söylediği gibi: ‘Tek bir çoban ve tek bir sürü olması gerekir’ şayet itaat edilmeyip başka bir patrik takdis edilirse, yapanları da ve yapılanı da aforoz ediyorum.” Kendisi de Ğerath Froth’ta bulunan bir manastıra yerleşerek hayatını orda geçirdi. M.S. 1512 yılında Suriye’de vefat etti.

Turabdin Metropolitleri bunu kabul ederek Hisno Dkifo emirinin yanına gidip arzularını dile getirdiler. Hisno Dkifo emiri de Mardin Sultanı Kasım Beg’e durumu bildirdi. Böylece barış, Lübnanlı Patrik Nuh’un döneminde 1495 Mardin Sultanı Kasım Beg’in huzurunda gerçekleştirildi.¹⁹⁷ Ne yazık ki, Patrik Mesud’un vefatından sonra bu anlaşma tekrar bozuldu ve 1516 yılında Patrik Mesud’un yeğeni Zercel Metropolit Mor Baseliyos Yeşuh’u Turabdin Patrikliğine yükselttiler. Bu tarihten sonra Turabdin Patrikliği 1574 yılına kadar ayrı kalmıştır. 1574 yılından itibaren kısa bir süre birleşmişse de 1834 yılına kadar 5 kez ayrılmış ve 5 kez birleşmiştir. Anılan tarihte Patrik Mirze döneminde birleşmiş ve günümüze kadar devam etmiştir.

Görüldüğü gibi inanç, dogma ve liturjik alandaki etkin hizmetleriyle Hristiyan alemi içinde saygın ve köklü bir konuma sahip olan Antakya Süryani Kilisesinin, bölünmeler nedeniyle sekiz bağımsız kiliseye ayrılmış olması, çok düşündürücü ve üzücü bir olaydır. Yine de sevindirici yönü; günümüzdeki Süryani Kiliseleri arasındaki diyalogu, geçmiş tarihe nazaran, nispetten daha iyidir. Kiliseler arasında sık sık toplantılar yapılarak yeni kararlar alınmaktadır. Bu konudaki yaklaşımları kolaylaştıran Katolik Kilisesinin lideri 2. Jean

¹⁹⁷ Kilise Tarihi, Süryanice, Elyazması, No: 217/7, shf. 96

Paul'u saygıyla anmak gerekir. Çünkü kendisinin “eğer doğu kiliselerin parçalanmalarından Vatikan sorumlu tutuluyorsa, şimdiden sonra birleşmelerine herhangi bir engel kalmamıştır” şeklindeki sözleri gerçekten tarihe geçecek sevindirici bir açıklamadır.

Kiliseler arasında gelişen olumlu ve sevindirici faaliyetler görülmekle beraber, bağlı bulunduğumuz Antakya Süryani Kadim Ortodoks Kilisesinde de olumsuz ve üzücü tartışmalar meydana gelmektedir. Öteden beri Süryani Kilisesi, demokrat ve laik bir kilise olarak tarihe geçmesine rağmen, maalesef, yakın dönemde dini ve siyaseti birbirine karıştırmış, birleşmeyi ve birbirine kenetlenmeyi teşvik etmesi gerekirken, önemsiz bazı konular yüzünden bölünme safhasına yaklaşmıştır. Beklentilerim: kin, nefret, ayrılık ve cehaleti bertaraf etmek, diyalog yoluyla bir masa etrafında toplanarak bilinçli bir şekilde birleşmeye götüren kararlar almak konusunda hemfikir olunursa ancak kiliseyi hakkettiği konuma getirebiliriz.

ANTAKYA DOĞU SÜRYANİ ORTODOKS KİLİSESİ'NİN KÜRSÜSÜ

Antakya Süryani Kilisesi, ilk dönemlerde coğrafi konumu itibarıyla batı ve doğu olmak üzere iki kola ayrılıyordu.

1 - Batı Süryanilerinin oluşturduğu kilise: Roma İmparatorluğunun egemenliği altında bulunan Suriye, Filistin, Lübnan ve Anadolu topraklarında yaşıyordu ve ruhani yönden doğrudan Antakya kürsüsüne bağlıydı.

2 - Doğu Süryanilerinin oluşturduğu kilise: Perslerin egemenliği altında olan Mezopotamya, Irak, Azerbaycan, Türkistan, İran ve Hindistan'da yaşıyordu. Bu kilisenin ruhani idaresini, Antakya Patriklik Kürsüsüne bağlı olarak katoliko/mafıryan isminde genel bir episkopos yürütmekteydi.

Bu kilisenin dini merkezi (mafıryanlığı) 5. yüzyılın sonlarına kadar Solik ve Katisfun/Medain'deydi.¹⁹⁸ Ünlü tarihçi Mşıho Zohe'ye göre; 3. yüzyılın ilk çeyreğinde bu merkeze bağlı 20 episkoposluk merkezi bulunuyordu.

Ancak İstanbul Patriği Nastur'un M.S. 431 yılında lanse ettiği genel kilise doktrinine aykırı düşen öğretisini, 5. yüzyılın sonlarına doğru Süryanilerin bir bölümünün benimsemesi üzerine bu merkezden ayrılarak, yine Medain'de kendilerine bağımsız bir merkez kurdular. Bu merkez 762 yılında Medain'den Bağdat'a taşındı.

Pers İmparatorluğu hudutları içerisinde yaşayan Süryani Nasturiler ile Süryani Ortodokslar arasında yaşanan bazı tatsız olaylardan ötürü Antakya Süryani Ortodoks Kilisesine bağlı Doğu Mafıryanlığının merkezi de M.S. 559 yılında Medain'den Tekrit'e taşınmıştır. Bu merkezin ilk Mafıryanı, Mor Yakup Burdhono tarafından takdis edilen Mor Ahudeme'dir. Mor Ahudeme; Pers İmparatoru Kesru Anu-Şırvan'ın oğlunu Hıristiyanlaştırdığından dolayı 2 Ağustos 575 tarihinde Kesru tarafından şehit edildi.¹⁹⁹

Süryanilerin İkiye Bölünmeleri

Antakya Süryani Kilisesi Merkezi, karşıt merkezlerin şiddetine maruz kalması yetmiyormuş gibi, O da, kendi arasında ikiye bölünmüştür. Nastur'un heretik öğretisini benimseyen bazı Süryaniler, 5.yüzyılın son çeyreğinde ikiye bölünmüşler ve birbirleri ile uğraşmaya başlamışlardır. M.S. 511 yılında yaşayan Arşam'lı Mor Şemun, Pers ülkesinde yayılan

¹⁹⁸ Medain: M.Ö. 308 yılında Yunan'lı kral Slukus Nikatur, Diclenin sağında onu inşa etti. Antakya'dan önce Suriye devletinin başkentiydi. M.Ö. 140 yılında Partlar onu işgal etmiş. Araplar da onun Katisfun'un enkazı üzerine Medain şehri kurmuşlar.

¹⁹⁹ Kaddis Min Bağdede, Dr. Babu Pol, Arapçası: P. Suheyl Kaşa, Beyrut, 2001, shf. 56

Nasturilik öğretisi hakkında Süryanice ile yazdığı bir mektupta şunları dile getirmiştir: “Bu yöreler, M.S. 432’lerde Urfa Okulu’nun müdürlüğünü üstlenen Urfa’lı Hibo, okul arkadaşı Ardaşir/Pers episkoposu Mari’ya Süryanice olarak gönderdiği bir mektuptan sonra Nastur’un öğretisiyle bozulmaya başladı. Hibo mektubunda, Ortodoksluğu çürüterek Nasturiliği yüceltmektedir.” Ayrıca Pers ülkesinden gelerek Urfa Akademisinde öğrenim gören 11 öğrencinin de Hibo’nun öğretilerine mutabık kalmalarından dolayı okuldan atıldıkları ve bunların ülkelerine geri döndükten sonra bazılarının episkoposluk mertebesine yükseldiklerini belirtmiştir. Bunlardan; Arami kökenli Akok, Aramilerin bölgelerinde, Kardvoyo’lu Mara’nın hizmetçisi Barsavmo, Nusaybin üzerinde, Ardaşir’li Mahno da Ardaşir üzerinde episkoposluğa yükseldiler. Narsay da Nusaybin Okulu’nun öğretmenliğine getirildi. Hibo’nun öğretilerini de reddeden beş kişinin isimlerini de sıralayan Arşam’li Mor Şemun’un sözlerinden anlaşılıyor ki, Mor Ağisnoyo ve kardeşi Aday, M.S. 457 yılında Urfa Okulu’nun müdürlüğünü yapan Hibo’nun döneminde öğrenim yapmaktaydı.²⁰⁰

Doğudaki Süryani Kilisesi ile ilgili detaylı bilgileri; Süryani Nasturilerin Cathliki/Katuliko Mor Denho’nun Doğu Mafıryanı Mor Griğoriyos Yuhanon Bar-Ebroyo’ya Süryanice olarak ve Mor Efrem’in yedi heceli şiir ölçüsüne göre bestelediği uzun bir şiirinden öğrenebiliriz. Kilise yöneticilerinin görev yaptığı tarihi süreçleri ve olayların vuku bulduğu yılları kesin olarak belirtmemiştir. Olayların yaşandığı tarihlerin tesbitleri başka kaynaklardan yapılacaktır. Şiirinden özetlediğimiz önemli notlar şunlardır: “Doğuyu ilk müjdeleyen ve onu Hristiyanlaştıran elçi Mor Tuma ve onun öğrencisi Mor Hagi’dir. Ondan sonraki kişi de, Mari’dur. Mari, putperestlikle dolu olan Solik şehrini Hristiyanlaştırdı ve içinde kilise-

²⁰⁰ El-Mucelle El-Batiryarkiye/Patriklik Dergisi, Arapça, Mart 1967, sayı 47, shf. 361

ler inşa etti". Diğerlerinin de yalnız ard arda isimlerini yazmakla yetineceğiz. "Aziz Mari'den sonra Abzusion, Abrohom, İsa Mesih'in kardeşi olarak tanınan Yakub'un sülalesinden gelen Nusaybin Episkoposu Mor Yakup, sonrası da Aho Dabuy/amcası, ondan sonra doğunun ilk Cathliki Şahlufu gelmiş. Şahlufu'dan sonra Babo geçmiş. Sonra da kral Şobur tarafından öldürülen Şemun Bar Sabohe geçmiş. Arkasında Şahdost gelmiş ve bu da Şobur tarafından öldürülmüş. Ondan sonraki kişi yeğeni Bar-Bheşmin (dört isimli anlamına gelir), kilisenin başına gelen olaylardan etkilenerek üzgün bir yaşam sürdürmekteydi. Rahipleri, putperestler tarafından tanınmamak için kılık ve kıyafetlerini değiştirmelerini tavsiye ederdi. Bar-Bheşmin'in halefesi Temuzo, Koyuma, İshok, Ahi, Yab-Aloho ve Magono/Mahno. Magono'nun dönemine kadar Doğu Süryani Kilisesi, Antakya Merkezine bağlıydı. Yani Doğu Süryaniler, Batı Süryanilerden ayrılmamış ve onlara bağlı kalmışlardır.

Magono, Urfa Akademisinde Narsay ve Barsavmo ile birlikte okudu ve Nastur'un öğretilerini benimsedi. Doğu Süryani Kilisesi'nin liderliğine geçtikten hemen sonra içindeki zehiri kismaya başladı. Nastur'a olan bağlılığını alenen açıkladı. Episkoposlar bu öğretiyi protesto etmek için toplandı ve onu Doğu Kilisesi liderliğinden düşürdüler. Onun öğretisini kabul eden ve O'nu Katuliko olarak hitap eden de aforoz ettiler. Magono'nun yerine Dadişuh getirildi. Sonra da Baboyah kilisenin liderliğine geçti. Baboyah'ın, mecusilikten Hıristiyanlığa geçiş yaptığından dolayı Pers kralı onu 7 yıl süreyle ceza evinde tuttu. Ama kendisi inancını hiç inkar etmedi. Bundan dolayı episkoposlar onu Katuliko olarak seçtiler. Baboyah'ın dönemine kadar Doğu Kilisesinde 22 lider görüldü. Baboyah'ın döneminde Nusaybin Episkoposu Barsavmo, Melfono Narsay ve Katulikuskuktan atılan Magono ve diğer yandaşları Nastur'un savunduğu iki tabiat inancını ka-

bul etmeleri ve M.S. 480’lerde Nasturilik öğretisini yaymaları yüzünden Süryaniler ikiye bölündüler ve bu bölünme çok ama çok acı ve trajik bir olayla sonuçlandı.

Nasturilik tezini savunan bu zatlar; episkoposların evlenmeleri gerektiğini savunmuşlardır. Onlara göre, insanın şehvet duygularıyla yanmaktansa evlenmesi daha iyidir. Barsavmo kendisine eş alarak onunla yaşamaya başladı. Batı Süryani Kilisesinin episkoposları, kilisenin anayasasına açıkça aykırı olan bu vahim durumu haber alınca, Doğu Süryani Kilisesinin Katulikusu olan Baboyah’a elçiler göndererek kilisede yaşanan bu aykırı davranışlarından dolayı onu eleştirdiler. Baboyah, savunmasını Süryanice yazılı olarak yapmış ve savunmasını gelen elçilere teslim etti. Baboyah’ın yanından ayrılan elçiler Nusaybin’den geçerek ve geceyi kilisede geçirmek zorunda kalmışlardır. Nusaybin Episkoposu Barsavmo, geliş nedenlerini öğrendikten sonra elçileri ikna ederek onlardan aldığı mektupları okuyunca şu cümleye rastladı: “Theth malkutho raşıhto kdininan, lo ithe kinto...” Türkçesi: “Zalim ve adil olmayan bir devletin hükmü altında olduğumuzdan dolayı kiliseyi istediğimiz gibi yönetemiyoruz. Bundan dolayıdır ki, Kilisemizin anayasası ihlal edilmektedir.”

Barsavmo, mektubu direkt Pers İmparatoru Fayruz’a götürerek Katuliko’nun yazdıklarını gösterdi. Roma İmparatorluğuna casusluk yaptığına dair ihbarda bulundu. Fayruz, Süryani bir tercümanı çağırdı ve mektubu okuturdu. Tercüman, raşıhto/zalim kelimesini haşınto/güçlü olarak tercüme etmek istemişse de başaramamıştır. Fayruz, Baboyah’tan öfkelenerek onu idam etti. Barsavmo, kendi amacına ulaşmak için şu şikayette bulundu: “Pers İmparatorluğunun destekleyicisi olduğumdan dolayı Batı Süryani Kilisesi’nin episkoposları beni azlettiler. Hükmünüzün altında bulunan bu Hristiyanların inancı değiştirilmezse, ne seni kabul ederler ne de sana bağlılıkları olur. En iyisi Batıdaki Süryani Hristiyanlar-

la ilişkilerini kesmektir.” Fayruz, Barsavmo’nun önerilerini yerinde buldu. Barsavmo’nun emrine askerler verip Pers İmparatorluğu hudutları içerisinde bulunan bütün Süryanilere Nastur’un öğretisini kabul etme zorunluluğu getirtti. Bu baskıya boyun eğmeyen kişiler işkence edildi, cezaevine atıldı ve kılıçtan geçirildi. Tekritliler ise boyun eğmediler ve Barsavmo’yu ölümle tehdit ettiler. Barsavmo, Mor Matay Manastırına doğru ilerledi ve Manastırın Episkoposu Bar-Sohde Abo ile birlikte 12 rahibi tutuklayarak Nusaybin’e gönderdi. Onları Yahudi kökenli bir kişinin evinde bıraktı. Yahudi kişi onlara büyük bir saygı gösterdi.

Baskılar köy köy şehir şehir sürerken, Yukarı Mor Doniel Manastırında da 90 rahip şehit etti. Beth-Adra Köyüne geldiğinde, kongre yaparak episkoposların evlenmeleri ve Katuliko’nun da aynı şekilde evli olması gerektiği konusunda karar aldılar. Bu katliamda ruhani sınıftan yedi bin sekiz yüz (7800), sivillerden de beşyüz bin (500.000) kişi hayatını kaybetmiştir. Daha sonra Nusaybin’e gitmiş ve Bar-Sohde Abo’yu ile onu yanında barındıran Yahudi’yi de öldürmüştür.

Bu kovalamacadan kaçan episkoposlar Solik şehrinde toplanarak Kilisenin liderliğine Akok isminde birisini Katuliko olarak seçtiler. Akok da kilisenin liderliğine geçtikten sonra Barsavmo’nun tehdidiyle sarsıldı. Akok; Barsavmo, Narsay ve Magono’nun okul arkadaşı olmasından dolayı hemen Nastur’un felsefesini kabul etti. Bu üzücü olaylardan sonra Nasturilik teorisinin doğuda egemen olmaya başlaması, çok çirkin olayları da beraberinde getirmiştir. Özellikle ruhani sınıfın evlilik yapmalarına izin verilmesi yanında gayri meşru ilişkilerde de büyük bir çoğalma görüldü.

Akok’tan sonra Nastur’un öğretisini benimseyen Süryaniler, bu merkezden ayrılarak, yine Madain’de kendilerine bağımsız bir merkez kurdular. Bu merkez, 762’de Bağdat’a taşındı. Doğu Süryani Nasturi Kilisesi’nin liderliğine geçen-

lerin isimlerine elimizdeki makalede yer verilmiştir: Babi, Şilo, Elişah, Favlus, Faryuşo, Abo ve Dr. Yavsef'tir. Fayruz'dan sonra Pers İmparatorluğunu devir alan Kesru, Abo'yu diğer episkoposlarıyla birlikte çağırması ve kendisine şu soruyu yöneltmiştir: "Meryem'in, 'Allah'ın Validesi' olduğu görüşünü kabul edenlerin ve Nastur'un tezini reddeden Hristiyan toplumların isimlerini açıklar mısınız?" Abo: "Bütün Hristiyan toplumları, adı geçen sözcüğü kabul etmektedirler" cevabı vermiştir. Kesru, Abo'nun cevabını öfkeyle karşılayarak şu sözleri sarf etti: "Bütün Hristiyan toplumlar yalan söylüyor da yalnız ve yalnız sizler mi gerçeği söylüyorsunuz! Gerçekten eyleminizle diğer Hristiyan toplumlara uzak görünüyorsunuz. Şimdiye kadar hiçbir Katuliko'nun eşi ya da sizlerin olduğu gibi bir episkoposun dostu olduğu hiç duyulmuş mu?" Abo, Kesru'ya İncil'den bir ayet getirerek: "Elçi Pavlus; şehvetle yanmaktansa, evlenmek daha tercih edilir" cevabını vermiştir. Kesru, "Bu söz siviller için söylenilmiş, ruhaniler için değil. Sana olan nasihatim; bu yanlış inancınızdan vazgeçmeniz ve diğer Hristiyan toplumlarıyla barışmanızdır. Bunu yaptığınız takdirde, bizlerin de sizlere gereken saygıyı sizlere göstereceğini bilmenizi isterim" şeklinde hikmetli sözler söylemiştir. Kesru önerisini reddeden Abo'yu yanından kovmuş ve onu Azarbeycan'a sürgün etmiş. Abo, bir yıl sonra geri dönerek Solik şehrine gitmiştir. Kesru, döndüğünü duyunca onu tutuklayıp ceza evine attı ve yaşamını orada yitirdi.²⁰¹ Urfa Okulu da Nasturilik Öğretisinden ötürü M.S. 489 yılında Urfa Metropoliti Mor Kuro'nun direktifiyle ve Roma İmparatoru Zeynun'un emriyle kapatıldı.²⁰²

²⁰¹ Süryani Nasturilerin Cathliki/Katuliko Mor Denho'nun Mor Efrem'in Şiir Ölçüsüne Göre Bestelediği Uzun Bir Şiir Makalesi, Süryanice, Elyazması, 1928, P. Gabriyel AKYÜZ'ün Özel Kitaplığı.

²⁰² El-Mucelle El-Batryarkiye/Patriklik Dergisi, Arapça, Mart 1967, sayı: 47, shf. 366

ANTAKYA SÜRYANİ ORTODOKS KİLİSESİNİN YENİ MAFİRYANLIK MERKEZİ

Süryani Nesturiler, Antakya Süryani Kilisesi'nden ayrılırken kendilerine ayrı bir Katuliko/Mafıryan Madain/Katısfun'da tayin ettiler. Batı Süryanileri'de sonraki yıllarda Katuliko'nun yerini değiştirme gereğini duyarak Tekrit'in (Dicle mıntıkası) merkez olmasını uygun gördüler. Bu merkeze, Baardanli Mor Yakup M.S. 559 yılında Mor Ahudeme'yi takdis etti ve Tekrit'te ilk Katuliko/Mafıryan görevine başladı.²⁰³ 559-1156 yıllar arasında Tekrit fiilen Katulikosluk/Mafıryanlık merkezi olmuştur. Anılan tarihe kadar mafıryan yerine **'Katuliko', 'Doğu Metropolit'i'** veya **'Episkoposların Reisi'** ünvan olarak kullanılmaktaydı. Ancak yukarıda anılan tarihten sonraki yıllarda 'mafıryanlık' sözcüğü yeniden kullanılmaya başlandı. Bar-Ebroyo mafıryanlığa yükselirken, Katuliko lakabının tekrar kullanmış olmasına Süryani Nesturiler itiraz etmiş ve bu ünvanın kendilerine ait olduğunu savunmalarına rağmen, Bar-Ebroyo bu ünvanı kullanmayı sürdürdü.

1156-1860 yıllar arasında da mafıryanlık merkezi bazı siyasi sebeplerden dolayı Musul, Bağdede, Mor Matta Manastırı ve Bağdat gibi yerlerde çalışmasını sürdürmüş ve anılan tarihten itibaren günümüze kadar mafıryanlar, Baseliyos lakabını kullanmaya başlamıştır. 1860 yılında Patrik 2. Yakup liderliğinde toplanan kutsal sinotun kararıyla, 'Tekrit'in Mafıryanlık' lakabı kaldırıldı. 1964 yılında Hindistan-Kütim'da Patrik 3. Yakup liderliğinde toplanan kutsal sinotun kararıyla mafıryanlık merkezi Kütim'de kuruldu. İlk Mafıryanı 1964-1975 yılları arasında Mor Baseliyos 1. Evgin' dir. 1975 yılın-

²⁰³ Kaddis Min-Bağdede, Dr. Babu Pol, Kirele-Hindistan. Arapçası: P. Süheyl Kaşa, Yayınlayan: Metropolit Corc Saliba, 2001, Beyrut, shf. 49

da gayri meşru olarak ilan edildi. 1975-99331998 yılları arasında da Mor Baseliyos 2. Favlus oldu.²⁰⁴

Kilisenin kuruluşundan M.S. 559 yılına kadar Medain merkezindeki mafıryanların isimlerini önceki bölümde görebilirsiniz. 559 yılından günümüze kadar gelen mafıryanlardan başlıcalarının isimleri şunlardır:

- 1 - Mor Ahudeme: 559-577
- 2 - Mor Kamyeşuh: 578-609
- 3 - Mor Şmuel: 614-624
- 4 - Mor Moruthe: 629-649
- 5 - Mor Denho: 649-659
- 6 - Mor Baryeşuh: 669-683
- 7 - Mor Abrohom: 685-687
- 8 - Mor David: 687-...?
- 9 - Mor Yuhanon: 687-688
- 10 - 2. Mor Denho: 688-728
- 11 - Mor Bulus: 728-757
- 12 - 2. Mor Yuhanon: 758-785
- 13 - Mor Yusuf: 785-786
- 14 - Mor Şarbel: 794-810
- 15 - Mor Şemun: 811-...?
- 16 - Mor Baseliyos: ...?-830
- 17 - Mor Doniel: 829-834
- 18 - Mor Tuma: 834-847
- 19 - Mor Baseliyos: 848-868
- 20 - Mor Melkizdek: 857-869
- 21 - Mor Severiyos: 872-883
- 22 - Mor Atanasiyos: 887-903
- 23 - Mor Tuma Amudoyo: 910-911
- 24 - 3. Mor Denho: 912-932

²⁰⁴ Tekrit Hazırat El-Keniset'ü El-Süryaniyet, Süheyl Kaşa, Arapça, Yayınlayan: Cebel-Lübnan Metropolitisi Corc Saliba, 1994, shf. 69-73

- 25 - 3. Mor Baseliyos: 936-960
- 26 - Mor Kuryakos: 962-979
- 27 - 3. Mor Yuhanon: 980-988
- 28 - Mor İğnatiyos (Barkiki): 991-1016
- 29 - 2. Mor Atanasiyos: 1017-1041
- 30 - 4. Mor Baseliyos: 1046-1069
- 31 - 1. Mor Yuhanon Saliba: 1075-1106
- 32 - Mor Diyonosiyos Musa: 1112-1142
- 33 - Mor İğnatiyos Lohozor: 1142-1164
- 34 - Suruçlu Mor Yuhanon: 1164-1188
- 35 - Mor Diyonosiyos: 1189-1203
- 36 - Mor Ğriğoriyos Yakup: 1189-1203
- 37 - Mor İğnatiyos David: 1215-1222
- 38 - Mor Diyonosiyos Saliba: 1253-1258
- 39 - Mor Yuhanon Ahrun (Bar-Madeni): 1232-1253
- 40 - Mor İğnatiyos Saliba: 1253-1258
- 41 - Mor Ğriğoriyos Bar-Ebroyo: 1264-1286
- 42 - Mor Ğriğoriyos Barsavm El-Safi: 1286-1308
- 43 - Mor Ğriğoriyos Matay: 1317-1345
- 44 - Mor Atanasiyos Abrohom: 1364-1379
- 45 - Mor Ğriğoriyos: 1391-... ?
- 46 - Mor Baseliyos 1. Behnam: 1404-1412
- 47 - Mor Diyoskoros Behnam: 1415-1417
- 48 - Mor Baseliyos Barsavmo: 1422-1455
- 49 - Mor Kurilos Yusuf Bar Nisan: 1458-... ?
- 50 - Mor Baseliyos Aziz: 1471-1487
- 51 - Mor Baselitos Nuh: 1490-1494
- 52 - Mor Baseliyos Abrohom: 1496-1508
- 53 - Mor Baseliyos Bilyas: ...?-1523
- 54 - Mor Baseliyos Habib: ..?-1528
- 55 - Mor Baseliyos İlyas: ..?-1533
- 56 - Mor Baseliyos Filatos: 1576-1579
- 57 - Mor Basliyos Yelda: 1678-1685

- 58 - Mor Baseliyos Habib: 1658-1674
- 59 - Mor Baseliyos Gevargis: ...?-1684
- 60 - Mor Baseliyos İshok:1687-1724
- 61 - Mor Baseliyos 3. Lohozor: 1730-1742
- 62 - Mor Baseliyos Matay: 1714-1727
- 63 - Mor Baseliyos 4. Lohozor:1730-1742
- 64 - Mor Baseliyos Şükrallah: 1749-1764
- 65 - Mor Baseliyos Gevargis: 1760-1763
- 66 - Mor Baseliyos Bişara: ...?-1811
- 67 - Mor Baseliyos Yunan: ...?-1811
- 68 - Mor Baseliyos Abdulaziz: ...?-1811
- 69 - Mor Baseliyos Matay: ...?-1820
- 70 - Mor Baseliyos 2. İlyas: 1825-1827
- 71 - Mor Baseliyos Behnam: 1852-1859
- 72 - Mor Baseliyos 1. Evgin: 1964-1975
- 73 - Mor Baseliyos 2. Bulus: 1975-1998²⁰⁵
- 74 - Mor Baseliyos 1. Tumas: 2002- ...

TURABDİN MAFIRYANLIĞI

1492 yılında Turabdin Patrikliğine yükselen Zaz’lı İğ-natios 2. Mesud’un, kimseye danışmadan -yönetim zayıflığından kaynaklanmış olsa gerek- 12 metropolit ve bir mafıryan takdis etmesi üzerine, cemaat arasında büyük bir panik yaşandı. Bu sorumsuzluk davranışından dolayı cemaata içinde itibarını yitirmiş, hor görülmüştür. 1805 Yunan yılında (M. 1494) onu, Hısın-Keyf/Hisno-Dkifo Emirlerine şikayet ettiler. Netice itibarıyla, Patrik 2. Mesud’un, görevinden ayrılma zorunda kalması üzerine ‘Turabdin Patrikliği’ de ortadan kalkmış ve Deyrulzafaran’ Patrikliğiyle birleşmiştir. Tu-

²⁰⁵ Kaddis Min-Bağdede, Dr. Babu Pol, Kirele-Hindistan. Arapçası: P. Süheyl Kaşa, Yayınlayan: Metropolit Corc Saliba, 2001, Beyrut, shf. 56-65

rabdin’de mafıryanlık makamına yükselen yeni mafıryandan ötürü bu sefer, ‘Turabdin Mafıryanlığı’ ortaya çıkmış ve 1844 yılına kadar devam etmiştir. Turabdin Mafıryanlığında görev yapanlar şunlardır:

- 1 - Midyat’lı Mor Baseliyos: 1495-1510
- 2 - Mor Baseliyos Abrohom: 1537-1543
- 3 - Kfarşomah’lı Mor Baseliyos 1. Şemun: 1549-1555
- 4 - Keferze’li Mor Baseliyos Behnam: 1561-1562
- 5 - Midyat’lı Mor Baseliyos Habib Haddad: 1650-1674
- 6 - Midyat’lı Mor Baseliyos Lohozor: 1688-1709
- 7 - Şehid edilen Beth-Manham’lı Mor Baseliyos 2. Şemun: 1710-1740
- 8 - Arnas’lı Mor Baseliyos Denho Baltacı: 1740-1780
- 9 - Mor Baseliyos Yihya: Denho’nun döneminde mafıryan oldu: 1779-1784
- 10 - Basibrinli Mor Baseliyos Saliba Hatoro
- 11 - Enhilli Mor Baseliyos Barsavmo: 1810-1830
- 12 - Enhilli Mor Baseliyos Abdullahad: 1831-1844²⁰⁶

MONOFİSİZM İNANIŞI

İstanbul’a yakın bir manastırın yöneticisi olan Utikos, Nasturi öğretisini eleştirirken, başka bir sapkınlığa düştü. Utikos: “Rab İsa’nın insanlığı olağanüstü olduğu, bu insanlığın Tanrı’lık cevheri içinde karışıp eriyerek kaybolduğu ve artık hem insan hem Tanrısal tozla karışım olarak ayrılmaz bölünmez bir nitelik kazandığı” tezini ileri sürmüştür. Bu sapkınlığa ‘Monofisizm’ adı verilmiştir.²⁰⁷

(Samsat’la Pavlus’un, Arius’un ve Nastur’un düşünceleri arasında fark vardır. Arius ve Nastur’un öğretileri yukarı-

²⁰⁶ Keniseti El-Süryaniye, Metropolit İshak Saka, Şam, 1985, Arapça, shf. 216-233

²⁰⁷ Antakya Süryani Kilisesi, Patrik I. Zekka Ayvaz, Türkçesi: Mor Gabriel Manastırı, 1982.

da yazılmıştır. Samsat'lı Favlus ve Mani M.S. 268 yılında Antakya Konsili tarafından aforoz edildiler. Samsat'lı Favlus'un doktrini, Mani'nin doktriniyle özdeşleştiğini düşünülür.²⁰⁸⁾

ANTAKYA SÜRYANİ KİLİSESİNDEN AYRILAN KİLİSELER

1 - SÜRYANİ NASTURİ KİLİSESİ / DOĞU ELÇİSEL KİLİSESİ

5. yüzyılın son çeyreğinde Urfa okulunun bazı öğrencilerinin Süryani kökenli, Maraş doğumlu ve Mısaysi'li Teodoros'un öğrencisi olan Antakya Teoloji Okulundan mezun Nastur'un²⁰⁹ heretik öğretisini benimsemelerinden dolayı Süryani kilisesi ikiye bölündü. Süryani Kilisesinin ikiye ayrılması ile bilahare Süryani dili ve yazısı da Batı ve Doğu olmak üzere iki kola ayrılmıştır. Süryani dil ve yazısının Doğu koluna Doğu Süryani (Nasturi), Batı koluna da Batı Süryani adı verilir. Doğu Süryanileri miras yoluyla Hıristiyanlık öğretilerine dayalı o büyük medeniyeti terk etmediler. Büyük okullar açtılar ve Pers ile Arap medeniyetinin temelini oluşturdular. Hıristiyanlıkta benimsenmeyen Nasturi'nin heretik görüşlerini önce İran'a, Abbasiler döneminde de Irak ve Mısır'a yaydılar. Süryani Nasturi misyonerleri 10. yüzyılda Hindistan ve Çin'e kadar gitmiş ve mezheplerini yaymağa çalışmışlardır.

Nasturilik teorisi, Orta Asya'da, Baykal gölüne kadar uzanan bölgelerde de yayılmış, Batı Türkistan'ın Semireçiye/Yedisu bölgesinde yaşayan bir kısım Türklerle İç Moğolis-

²⁰⁸ Süryani Kilisesi Tarihi, Patrik 3. Yakup, Arapça, 1989 s: 184, Hollanda, Bar-Ebroyo Mat.

²⁰⁹ Antakya Teoloji Okulu, Suriye ve Lübnan Metropolit (sonradan patrik) Mor Severiyos Afram Barsavm, Kudüs'teki Süryani Mor Markus Manastırı Matbaası, Arapça, 1930, shf. 7

tan'da yaşıyan Öngüt Türkleri tamamıyla Hristiyanlığı kabul etmiştir. 19. yüzyılın sonlarına doğru Rus arkeologlar, bugün Kırgız Cumhuriyeti hudutları dahilinde olan Issık gölünün batısında ve Çin sınırındaki Mazar köyü yakınındaki eski mezarlıklarda Süryani yazısı ile yazılmış birçok Hristiyan mezar kitabeleri bulmuşlardır. 13. ve 14. yüzyıldan kalma bu kitabelerin çoğu Süryani dilinde yazılmış, bir kısmı ise Süryani alfabesiyle fakat Türkçe yazılmıştır. Süryani dilinde yazılmış olan kitabelerde de gerek kişi gerekse 12 hayvanlı Türk takvimine ait yıl adlarını gösteren Türkçe kelimeler bulunmaktadır. 1890 yılında "*Syrisch-Nestorianische Grabinschriften aus Semirjetschie*" adı altında 231 kitabeden oluşan bir kitap, D.Chwol tarafından yayımlanmıştır.²¹⁰

Süryani Nasturilerle ilgili detaylı bilgileri bir önceki bölümde açıklamıştık. Bu kilise şimdiye kadar üç isimle tanınmıştır: 1-Doğu Elçisel Kilisesi 2-Nasturi Kilisesi 3-Asuri Kilisesi.

2 - KELDANİ KİLİSESİ

Süryani Nasturi Kilisesi; ilk kez M.S. 1445 yılında ikiye bölündü. Süryani Nasturi Kilisesi'nin Kıbrıs Metropolitimotheos Katolik Kilisesine iltihak edince, dönemin Roma Papası 4. Uğniyus siyasi bir imaj kullanarak şu sözleri söyledi: "Nasturilik teorisinden vazgeçen Süryanilerin, Keldani olarak adlandırılmaları gerekir." Böylece tarihteki eski Keldani ismi tekrar ortaya çıkmış oldu. Katolik mezhebini benimseyen Süryani Nasturilere Keldani ismi verilince, geri kalan-diğer Süryani Nasturiler de Asuri ismini almış oldular.

²¹⁰ Tarih ve Toplum Dergisi, Süryani Alfabeti ile Türkçe Kitabeler, Prof. Dr. Talat TEKİN, 1984, Şubat, Sayı: 2

M.S. 1445 yılında Keldani ismi alan Süryani Nasturiler, 1450 yılında tekrar kendi kiliselerine döndüler. M.S. 1553 yılında Süryani Nasturi Kilisesi'nin Patriği Şemun'un sonraki patriklerin kendi sülalesinden seçilmesi yönünde yeni bir yasa çıkarınca, cemaatin büyük bir bölümü tekrar kiliseden ayrılmış ve Bağdat'ta Katolik Kilisesinin şemsiyesi altında ayrı bir merkez kurmuştur. Papa Yuliyus da, kendilerine Yuhanun Sulaka isminde birisini Patrik olarak takdis etti. 1713'te merkezi Bağdat'ta bulunan bu kilisenin patrikliğine de 'Babil Patrikliği' ismi verildi. 20. yüzyılın başlarında basılan kiliselerdeki dua kitaplarında "Keldani olarak tanınan Doğu Süryanilerin Kilisesi" cümlesinin geçmesi, yukarıdaki tespitlerimizi teyid etmektedir.

3 - RUM ORTODOKS KİLİSESİ

Antakya Süryani Kilisesi'nin Bizanslıların şiddetine maruz kalınca, bölünme tehlikesi ile karşı karşıya gelmiştir. Bizansın baskıları sonucunda, Antakya yöresinde yaşayan Süryaniler baskı yoluyla imparator taraftarı olarak tutuldu ve zamanla bunlar Süryani ismini, dilini, literatürünü ve kültürünü terk ederek asimile oldular. Bu siyasi taktik hareketi, Müslüman Arapların bölgeye gelmesine kadar devam etti. M.S. 451-629 yılları arasında hüküm süren Zeynun ve Anistas gibi bazı imparatorların, Süryanilere iyi davranıp yardım da ettiklerini kaydetmekte yarar var. Arapların bölgeye gelmeleriyle durumun tamamen Süryanilerin lehine değiştiği görülmüştür.

Halkedon Konsili'nin iman ilkelerini kabul etmeyen Antakya Süryani Kilisesi, M.S. 518'de Bizansın hışmına uğramış ve İmparator Yustinus tarafından, büyük bir katliam gerçekleştirilmiştir. İmparator, dönemin patriği Mor Severi-

yos'u sürgüne yollayarak, yerine yasal olmadığı halde Halkedoncu üç patrik getirmiştir. Bu katliam sonucunda Antakya yöresinde yaşayan Süryanilerin bir bölümü, Halkedon Kon-sili'nin iman ilkelerini kabul etmek zorunda kaldı. Söz edilen illegal üç patrikten sonra, 543'te Melkit/Malkoye patrikliği başlamış oldu. Kralın baskılarına boyun eğdikleri için onlara **“Süryoye Malkoye”** denildi. (**Malko**= Süryanice bir sözcük olup kral anlamına gelir. **Malkoye**= Krala tabi olanlar anlamına gelir.) Ancak daha sonraki asırlarda Bizans İmparatorluğu'na bağlı olmalarının yarattığı olumsuz etkilerin sonucunda Süryani isimlerini ve dilini terkederek Rum isimlerini kabul etmişlerdir. 17. yüzyılına kadar Süryani literatürünü (ayin, ilahiler ve dualar) kullanan Malkoyeler, günümüzde Rum Ortodoks olarak biliniyorlar. Çünkü onlar da İstanbul Merkeziyle birlikte 1055 yılında Roma Katolik Merkezinden ayrılıp Ortodoksluğa dönüş yaptılar.

4 - RUM KATOLİK KİLİSESİ

‘Süryoye Malkoye’ olarak adlandırdığımız Rum Ortodoksların bir bölümü, M.S. 1724 yılında dini bir tartışma yüzünden Ortodoksluktan Katolikliğe geçiş yaptılar. Rum Katoliklerin nüfusu, Rum Ortodoksların yarısı kadardır.

5 - SÜRYANİ MARONİ KİLİSESİ

7. yüzyılda Süryoye Malkoye'lerin Patriği Maksimus'un döneminde, Mesih İsa'da iki irade olduğuna dair bir teori ortaya atılınca, Lübnan'daki Mor Marun Manastırı'nda yaşayan rahipler, Malkoye Kilisesi'nden ayrılarak, ‘Maroni Patrikliği’ ismi altında yeni bir patriklik merkezi kurdular. Maroniler; 12. yüzyılda katolik oldular. Ancak daha sonraki

yıllarda Papa tarafından patriklik merkezlerine de “**Antakya Patriği**” ünvanı verilmiştir.²¹¹

Başka bir kaynağa göre ise Maroniler; 459 yılında vefat eden Mor Şemun Destune vasıtasıyla Hıristiyanlığı kabul edip Süryani Kilisesine bağlanmışlar. M.S. 630’larda Halkedon Konsilinin taraftarı olan Bizans Kralı Herakliyos’un Luhaş’a gitmesi üzerine, Antakya Süryani Patriği Mor Atanasiyos 12 episkoposla birlikte onu ziyaret eder. Herakliyos, kendisini ziyaret eden patrik ve episkoposlara Halkedon Konsilinin kararlarını kabul etmeleri teklifinde bulunur. Patrik bu teklifi şiddetle reddeder. Çünkü Halkedon Konsilinde alınan “**İsa Mesih’te birleşen iki tabiatın bir istek ve bir fiil olduğu**” kararı aynı zamanda Nastur’un öğretisini teyid etmektedir.

Herakliyos, Halkedon Konsilinin kararlarını kabul etmeyenlerin burunlarının ve kulaklarının kesilmesi ve merkezlerinin talan edilmesi emrini verdi. Bu acımasız ceza uzun bir süre Süryaniler üzerinde uygulanırken, güneydeki Süryanilerin çoğu bu baskıdan daha çok etkilenip zarar gördü. Mor Marun Manastırının rahipleri ile Humus sakinleri, Halkedon Konsilinin kararlarını kabul etmek zorunda kaldı. Bu tür baskılara maruz kalan Süryaniler de, Müslüman Arapların bölgeye gelmelerine destek verdi.

Bu olaydan da anlaşılıyor ki; Mor Marun Manastırı’nın rahipleri yukarıda anılan tarihe kadar Süryani Kilisesine bağlı idiler. Ancak daha sonraki yıllarda bu itikattan vazgeçip yeniden Süryani Kilisesi öğretisine ve geleneklerine dönüş yaptılar. Mor Marun Manastırı 745 yılına kadar faal oldu ve Maroni Kilisesinin episkoposları Telmahroyo’lu Patrik Diyonosiyo’sun vefatına kadar (849) bu Manastırın rahiplerinden seçildi. 745 yılında kendilerine patriklik merkezi kurdular. Yu-

²¹¹ Antakya Süryani Kilisesi, Patrik Zekka 1. AYVAS, Süryanicesi: R. Evgin KAPLAN, 1989, shf. 36

karıda anılan tarihe kadar da Süryani Kilisesine bağılı oldukları ve Süryani Kilisesinin öğretisini kabul ettikleri Yuhanna Marun'un Vatikan Kütüphanesinde bulunan kitabının 4. sayfasından anlaşılmaktadır: **“Aziz ataların itikat ettikleri gibi bizde aynı itikata sahibiz; Kutsal Üçlüğün Sözü olan bir şahsı... günah haricinde, tabiatla ve cevherce bize eşittir. Her iki tabiatla tanrılık ve insanlık esastır. Oğul, Mesih ve Şahıs/ıknun aynı anlamda olduğuna iman etmekte ve tenleşen kelimenin de tek bir tabiat olduğunu söylemekten men olunamayız.”** Bu itikat Süryani Kilisesi'nin itikadına benzerdir.

Yukarıdaki olaylardan anlaşılıyor ki; 5. yüzyılın sonlarına doğru Süryani Kilisesinden ayrılan Doğu Süryanileri gibi Lübnan'daki Batı Süryaniler de, 7. yüzyılın sonlarına doğru Süryani Kilisesinden ayrılmış ve Aziz Mor Marun isminden dolayı Maroni ismiyle anılır olmuştur. 1216 yılında Roma Merkezinin lideri yani Katolik Kilisesinin Papası 3. Anukentiyus, Maroni Patriği Eramya Amşiyati ile irtibat kurarak kendisine bağlamayı başarmıştır. Her ne kadar Katolik Kilisesine iltihak etmişlerse de, 15. yüzyılın sonlarına kadar da bazı eski itikatlarını terketmediler. Bu durum, Lübnan'lı Patrik Nuh'un onlarla ilgili yazdığı eleştiriden de anlaşılıyor.²¹²

6 - SÜRYANİ KATOLİK KİLİSESİ

M.S. 1782 yılında Deyrulzafaran Manastırında Patriklik görevini sürdüren Patrik 3. Gevargis'in vefatı üzerine, yeni bir patriğin seçimi için Süryani Ortodoks Kilisesi'nin yasaları uyarınca tüm metropolitler toplantıya çağrıldı. Metropolit-

²¹² Süryanice-Gerşuni Elyazması, 220/7 Nolu Kitap, 1902, Maronilerle İlgili Makale, Varaka.1-17.

lerden; Musul Metropolit Matta ve Halep Metropolit Diyonosiyus Mihayel Cerve, patrikliğe aday olduklarını açıklayarak patriklik makamına ulaşmak üzere yola koyuldular. Halep Metropolit Mihayel Cerve, Musul Metropolit Matta'dan önce Manastıra ulaşır ve hazır bulunan dört metropolitin onayı ve desteği ile 28 Ocak 1782 tarihinde patrik olarak takdis edilir. Patrikliğini meşru kılmak için Osmanlı İmparatorluğu'nun da desteğini aldı.

Musul Metropolit Matta, Manastıra ulaştığında, durumu öğrenir öğrenmez Mihayel Cerve'nin Patrikliğinin gayrı meşru olduğunu açıklar ve Dereiçi (Kıllıt) beldesindeki Mor Yuhanon Kilisesine gider. Mihayel Cerve'nin Patrikliğini onaylamayan diğer metropolitler ve Turabdin'deki Süryani cemaatinin liderleri bir araya gelerek Metropolit Matta'yı Patrikliğe yükseltirler.

Her iki patrik arasında çetin bir mücadele başladı ve acı olaylar meydana geldi. Sonuç itibarıyla Osmanlı Devleti, Patrik Mihayel'in patriklik statüsünü iptal eder ve Patrik Matta'yı Süryanilerin yasal patriği olarak açıklar. Devletin bu açıklamasından sonra Patrik Mihayel Cerve, Patriklik Merkezinden ayrılarak Halep'teki Abraşiyesine döner. Orada Katolik Kilisesi'nin misyonerleriyle anlaşır ve Abraşiyesiyle birlikte Katolik Kilisesine iltihak eder. Böylece Süryani Katolik Kilisesinin ilk temelini atılmış, kendisi de ilk patriği olmuştur.

Ortaçağda İstanbul ve Roma merkezleri tarafından Antakya Süryani Kilisesi'nin aleyhinde yapılan menfi çalışmalar da anlaşılacağı gibi, 17. yüzyıldan itibaren Süryani Kilisesinin bölünmesinde Bet-Nahrin'de faaliyet yürüten Batılı Katolik ve Protestan misyonerlerinin büyük bir rolü olmuştur. Bu misyonerlerin etkinlikleri, özellikle 18. 19. yüzyıllarda daha da artmıştır. Ortadoğu halkının en zayıf noktasının fakirlik olduğunu keşf eden misyonerler, maddi olanak-

lar sağlayarak halkın Protestan ve Katolik mezhebine geçişini teşvik ettiler. Bu yolla kiliseyi bölmeyi başardılar. Özellikle Diyarbakır, Mardin, Midyat, İdil, Gercüş, Dargeçit, Nusaybin ve Savur bölgelerinde bulunan köylerin çoğunu ikiye bölmüşlerdi. Aynı durum, diğer ülkelerde yaşayan Süryaniler için de geçerlidir. Şu andaki Süryani Katolik Kilisesi'nin çatısı altında toplanan cemiyet, değişik dönemlerde beş aşamalı bir süreçte Süryani Kadim Ortodoks Kilisesinden ayrılan küçük gruplar tarafından oluşmuştur.

1 - 28 Ocak 1782 tarihinde Patrik Mihayel Cerve liderliğinde ayrılan Halep Abraşiyesi.

2 - 1829 yılında Şam Metropoliti Yakup Helyani ile Abraşiyenin büyük bir bölümü.

3 - 1832 yılında Nabak'taki Habeş'li Mor Musa Manastırı'nın reisi Musul'lu Metropolit Griğoriyos Matta Nikar.

4 - 1838'lerde Mardin Metropoliti Antun Semheri eşliğinde 160 aile ayrıldı. Antun Semheri 1853 yılında Patrikliğe yükseldi ve Süryani Katolik Patriklik merkezini Mardin'e taşıdı. 1860 yılında da Meryen Ana Kilisesini inşa etti.

5 - 1867-1911 yıllar arasında metropolitlik görevini sürdüren Musul Metropoliti Mor Diyonosiyos Behnam Semerci döneminde, Musul Meropoliti Musullu Griğoriyos İsa'nın önderliğinde cemaatin bir bölümü Süryani Katolik Kilisesine geçti. Bu tür katılımlar, halen bireyler şeklinde devam etmektedir.

7 - SÜRYANI PROTESTAN KİLİSESİ

18. yüzyılın ortalarına doğru, ABD'li Protestan misyonerleri Türkiye'ye gelmeye başladı. Kısa bir süre zarfında Osmanlı Devleti'nin en uzak sınırlarına kadar yayıldılar. Her bölgede resmi dini merkezler, orta dereceli okul, kolej ve hastaneler kurarak faaliyete geçtiler.

Amaçları; ekonomik ve siyasi güç kullanımı yoluyla Hristiyan Ortodoks cemaatlerini (Rum, Ermeni ve Süryani) Protestanlığa çekmekti. Misyonerlik çalışmalarında, Protestanlığı kabul edenlere maddi olanak sağlamakla birlikte büyük bir hoşgörü ve ilgi gösterdiler. Protestan okullarına kaydolun öğrencilerin bütün ihtiyaçları okul tarafından karşılanıyordu. Bu taktik sayesinde başarılı oldular. Rum Ortodoksların kapılarını kapattığı misyonerler, çalışmalarını genellikle Ermeni ve Süryani Ortodokslar üzerinde yoğunlaştırdılar. Ermeniler'den büyük bir kitleyi Protestanlığa kazandırdılar. Bu çalışmaların, Süryaniler üzerinde de etkili olduğu görülmüştür. M.S. 1852-1860 yılları arasında Süryaniler'in bir bölümü Protestanlığı benimsedi ve böylece Süryani Protestan Kilisesi'nin temeli atılmış oldu. İlk Episkopoları da Diyarbakır'lı Şımmas Saliba ve Mardin'li Şımmas Cercis Hadaye oldu.

Misyonerlik faaliyetleri genellikle Mardin Merkez, ilçeleri ile köylerinde yoğunlaşmıştır. Birçok bölgede kiliseler inşa edip okullar açıldılar. Farklı alanlarda sosyal ve kültürel hizmetler verdiler.²¹³ Buna benzer faaliyetler, İstanbul'a yerleşen Süryani gençler üzerinde sürmekte, toplu olmasa da birçok gencin ve ailenin Protestanlığa geçiş yaptığı görülmektedir.

Ortodoks ile Katolik Kiliseleri Arasındaki İnanç Farkı

Ortodoks Kiliselerinin İnanışı: (Süryani, Ermeni, Kipti, Habeşistan)

²¹³ Mardin İli'nin Merkezinde, Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi, P. Gabriyel AKYÜZ, 1998, Türkçe.

1 - Rab İsa'da kutsal nitelik ile beşeri niteliğin kaynaşarak; karışimsız, değişmemek koşuluyla tek bir nitelik var olduğuna iman ederler.

2 - Kutsal Ruh, yalnız Baba'dan çıkış yapar.

3 - İsa Mesih'in, hilafeti bütün elçilere verdiğini kabul eder.

4 - Ruhlar ölümden sonra iyiler Aden/Fardus bahçesine, kötüler ise ölümler diyarına/Cehim'e giderler ve diriliş gününe kadar beklemede kalırlar. Diriliş gününde ruhlar bedenleriyle birleştikten sonra yargılanırlar. İyiler cennete, kötüler de cehenneme giderler.

5 - İki eş arasında ihanet gerçekleştikten sonra evlenmeğe izin verilir.

6 - Kilisede yasak olan heykeller yerine resimler kullanılır.

7 - Ruhaniler iki bölüme ayrılır. a-Rahipler sınıfı; bekardır ve manastırda yaşarlar. b-Papazlar sınıfı; evlidirler ve halk arasında yaşarlar.

8 - Meryem Ana'nın aslı günahı olduğu kabul edilir.

Katolik Kilisesinin İnanışı:

1 - Rab İsa'da kutsal nitelik ile beşeri niteliğin kaynaştığına ve ancak yine iki nitelik var olduğuna iman eder. Çünkü Rab İsa'nın yaptığı tansıklar, Tanrısal niteliğine; zayıf yanları ise (açlık, yorgunluk ve ölüm gibi) beşeri niteliğine delildir.

2 - Kutsal Ruh, Baba'dan ve Oğul'dan çıkış yapar.

3 - İsa Mesih, hilafeti yalnız Petrus'a vermiştir. Petrus'un halifesi de yalnız Papa'dır. Papa bundan ötürü, bütün kilisenin başkanı kabul edilir. Ayrıca Papa öğretiminde hata işlemez inancı vardır. Süryaniler ise bu konuyu red ederler. Hatasız insan olmaz, masumiyet Allah'ındır.

4 - İyi ruhlar ölümden sonra cennete, kötüler de cehenneme giderler. Eğer günahları varsa da ‘madhar’ denilen bir yerde borçlarını ifa ettikten sonra cennete çıkarlar.

5 - İki eş arasında ihanet söz konusu olsa bile evlenme izni verilmez.

6 - Kilisede heykel geleneği esastır.

7 - Ruhaniler tek bir sınıftan oluşurlar. O da rahip sınıfıdır, bekardır.

8 - Meryem Ana’nın aslı günahı olmadığı kabul edilir.

Süryani Ortodoks Ana Kilisesi’nden ayrılan kiliseler; inanç olarak üç gruba ayrılıyorlar:

1 - Süryani Ortodoks ve Süryoye Malkoye/Rum Ortodoks kiliseleri aynı inancı paylaşmaktadırlar. Her iki kilise arasında 1990 yılında yazılı bir birleşme ve yakınlaşma antlaşması imzalandı.

2 - Doğu Süryani/Keldani Katolik Kilisesi, Süryoye Malkoye/Rum Katolik Kilisesi, Maroni Katolik Kilisesi, Süryani Katolik ve Süryani Protestan Kilisesi aynı inancı paylaşmaktadırlar.

3 - Doğu Elçisel Kilisesi/Süryani Nasturi Kilisesi de halen Nastur’un teolojik öğretisini benimsemektedir.

SÜRYANİ KİLİSESİNDE RUHANİLİK / KEHENNÜT

Bilindiği üzere Hristiyanlıktaki ruhanilik mertebesi Süryanice’de ‘kehennüt’ ruhanilere de ‘kahin/kohno’ denilir. Kohno sözcüğü zengin anlamındadır. Kehennüt mertebesine yükselenlere, Rabb’in bol bir miktarda ruhsal hediyeler verdiği inandır. Kehennütün görevi; insanlık tabiatının imkanları dahilinde insanları Tanrı’ya yaklaştırmak ve onları ruhsal

açından O'na benzemelerini sağlamaktır. Kehennüt, göklü ve yerli olmak üzere ikiye ayrılır.

GÖKLÜ KEHENNÜT

Meleklerin kehennütü olup üç kiliseden oluşmaktadır:

- 1 - Yukarı Kilise
- 2 - Ortadaki Kilise
- 3 - Aşağı Kilise

Her kilise, üç ayrı grup melek ihtiva etmektedir. Her grubunun görevi farklıdır. Hepsi Allah'ın hizmetinde hazır bir vaziyette bulunurlar. Göklü kehennüt, Tanrı'ya yakınlık ve Tanrı'yla benzeşme hususunda, yerli kehennütten daha yakın görülmektedir. Çünkü fiziksel yapıya sahip olmayan melekler iki unsurdan (ateş ve hava) meydana gelmiştir. Bundan dolayı ne çoğalır ne de eksilirler. İnsan ise; fiziksel ve ölüm-sel dört unsurdan yaratıldığı için (toprak, su, hava ve ateş) fiziksel bir yapıya sahip olup çoğalmakta ve ölüm yoluyla ek-silmektedir.

Yukarı Kilisede bulunan grupların isimleri Süryanice ve Türkçe karşılığı şunlardır:

1 - Haylavotho/Güçler: Ürkütücü bir görünüşe sahiptirler. Görevleri; Yüceltirler.

2 - Krube/Kerubimler: Çok gözlü olup taşıyıcı olarak da bilinirler. Görevleri; tebrik ederler.

3 - Srofe/Serufimler: Altı kanatlı olup kutsayıcıdırlar. Görevleri: Takdis ederler.

Ortadaki Kilisede Yer Alan Gruplar

1 - Şultone/Sultanlar: İnsanlar, toplumlar ve arkadaş-ları üzerinde yetkilidirler. Görevleri:

2 - Mavtbe/Meclisler: Saygın kişilerdir. Görevleri: Ba-ğırmaştır.

3 - Moravotho/Beyler: Devletler üzerinde yetkili kılınmışlardır. Görevleri: Övgüler yağıdır.

Aşğı Kilisedeki Gruplar

1 - Malağı/Melekler: Mesajlar götürmekle mükelleftirler. Görevleri: Terennüm etmektir.

2 - Rişay Malağı/Başmelekler: Uyumayan korucudurlar. Görevleri: Zılgıt şeklinde söylenen ilahileri terennüm etmektir.

3 - Rişonvotho/Riyasetler veya Başkanlıklar: Uzayın yönetiminden sorumludurlar. Görevleri: Saygıyla terennüm ederler.

YERLİ KEHENNÜT

İnsanların kehennütü olup ilk insanın yaratılışından günümüze kadar üç dönemden geçmiştir:

Birinci Dönem: Tabii kehennüt olarak bilinir ve Adem'den başlar. Peygamber Davut'un Adem'in ağzından söylediğı gibi: “Beni yarattın ve üzerime elini koydun” (Mezmur 139:5). Onu topraktan yarattığını ve bereketli kıldığını açıklamaktadır. Bereket vasıtasıyla tabii kehennüt Adem'e verildiğı gibi, Adem de kendi çocuklarına teslim etmiş ve her birisinden bir kurban sunmasını istemiş. Böylece tabii kehennüt, ailenin ilki erkek çocuğunda münhasır olup seleften hâlefeyekdiğerinden bereket yoluyla teslim alınarak Peygamber Musa'ya kadar devam etmiştir. Kahin olan birisi, ihtiyaç üzerine kurbanlar sunmakta ve kendi halkının liderliğini de üstlenmekteydi.

İkinci Dönem: Peygamber Musa ile başlar ve Vaftizci Yuhanna ile sona erir. Bu döneme aynı zamanda şariat dönemi de denilmektedir. Allah Musa'ya, ibadet sırasında hayvan-sal/kanlı kurbanlar sunması için kehennütü teslim etmiş. Musa da kendi kardeşi Harun'a ve kendi nesline vermiştir. Tan-

rı'nın isteği doğrultusunda görkemli bir mucize ile (Sayı. 17:2-11) on iki İsrail aşiretinden biri olan Levi aşirefine teslim edilmiş ve Vaftizci Yuhanna'ya kadar devam etmiştir. İsa Mesih, Ürdün Irmağında vaftiz olurken yasal bir şekilde ondan devralmıştır. Bu dönemin kehennütünün, tabii döneminin kehennütünden daha mükemmel olduğu anlaşılmaktadır.

Üçüncü dönem: İsa Mesihle birlikte başlar ve günümüze kadar devam eder. İsa Mesih, ruhani yönetmenliğini yaptığı sıralarda kehennütü üç merhale ile kendi öğrencilerine teslim etmiştir. Öğrenciler de el koyma usuluyla diğerk kişilere teslim ederek günümüze kadar aksatılmadan sürmesini sağlamıştır. Kahinler, İsa Mesih'in temsilcileri olarak kabul edilirler. Yer yüzündeki misyonunu tamamlamak, onun ağılına giren kişilere hizmet etmek ve Kutsal Kilisenin yedi sırrını müminlere uygulamakla onları görevlendirmiştir. İncil'de Elçi Petrus'a hitaben söylediği gibi: "Kuzularımı ve koyunlarımı otlat" (Yuhanna 21:15). Bundan dolayıdır ki, kehennüt de, kilise tarafından kutsal bir sır olarak kabul edilmiş ve kutsal kilisenin yedi sırrı arasında 5. giz olarak yer almıştır. Kahinlerin de, İsa Mesih'i en iyi bir şekilde temsil etmeleri gerekir.

İsa Mesih Yeni Ahit'teki kehennütü üç ayrı merhaleyle öğrencilerine teslim etmiştir.

Birinci merhale: "İsa Mesih kendi öğrencilerini çağırıp onlara bütün cinler üzerinde etkili olan ve hastalıkları iyileştiren güç ve yetkiyi verdi. Onları Tanrı hükümranlığıyla ilgili sözleri yaymakve hastaları iyi etmekle görevlendirdi" (Luka 9:1-2). Burada onları diyakosluk rütbesiyle takdis etmiştir.

İkinci merhale: İsa Mesih, ölüp dirildikten sonra kendi öğrencilerine dirilişini müspet kanıtlarla ispat etmiş ve şöyle demiştir: " 'Üzerinize selam olsun.' Sonra Kutsal Ruh'u onlara üfleyerek almalarını istedi. 'Günahlarını bağışladığınız ki-

şinin günahları bağışlanacaktır. Kiminkini bağışlamazsanız günahkar kalacaktır' ” (Yuhanna 20:22-24). Burada Mesih'in öğrencilerini kahin/papaz olarak takdis ettiği kabul edilmektedir.

Üçüncü merhale: Bu merhaledeki kutsamanın diğer iki merhaleden daha açık ve daha mükemmel olduğu görülmektedir. İsa, göklere yüceldiği sırada “öğrencilerini Beth-Any'a'ya kadar götürdü. Ellerini kaldırıp onları kutsadı. Onları kutsarken aralarından ayrıldı ve göğe alındı. Onlar da kendisine tapınıp büyük sevinç içinde Yerusâlim'e döndüler” (Luka 24:50). Burada da onları başkahin/episkopos olarak takdis etmiştir.²¹⁴

Yukarıda saydığımız ruhanilik/kehennüt sınıfları halen üç ana sınıftan oluşmaktadır. Ancak daha sonraki yıllarda kilise ataları tarafından her sınıfı birkaç rütbeye ayırmışlardır.

1 - Diyakosluk 5 rütbeye ayrılır: Mzamrono, Koruyo, Afudyakno, Mşamşono Evangeloyo ve Riş-Mşamşone/Arhid-yakon.

2 - Papazlık da iki rütbeye ayrılır: Papazlık ve Ğur-Episkoposluk. Raĥiplik rütbesi de papazlığın sınıfına girmektedir.

3 - Episkoposluğun da dört rütbesi vardır: Episkopos, Metropolit, Mafıryono ve Patrik.

Bu rütbeler, Süryani Kilisesi statüsünde düzenli ve disiplinli bir şekilde verilmekte ve gerektirdiği gibi uygulanmaktadır. Yani biri diğerine saygı göstererek hizmet etmektedirler.

²¹⁴ Sabhat'ü El-Esrar Ūl-Keniset El-Süryaniye, Metropolit (şimdiki patrik) Zekka Ayvas ve Raĥip İshak Saka, Arapça, Bağdat-İrak.

RAHIPLİK RÜTBESİ

Kaydedeğer bir rütbe daha vardır. O da rahiplik rütbesidir. Süryani Kilisesi, demokratik bir kilise olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Kilisenin kuruluşundan bu yana ruhani sınıf, evliler ve bekarlar olarak iki kola ayrılmıştır. Oysa günümüze kadar ne Katolik ne de Protestan Kilisesi, bu sorunu çözebilmiştir. Katolik Kilisesinde bütün ruhaniler bekar kalırken, Protestan Kilisesinde'kiler evlidir. Süryani Kilisesi ruhanilik rütbesini, rahiplik ve papazlık sınıfı olarak iki kola ayırmıştır.

Rahiplik ünvanı dışında yukarıda zikrettiğimiz bütün rütbelerin sahipleri halk oylamasıyla seçilir. Rahiplik mesleği insanın serbest iradesine bağlıdır ve her isteyen kişi rahip veya rahibe olabilir. Önceleri rahip olmak isteyen birisinin uzun bir manastır yaşamı olması zorunluydu. Çünkü manastırlar rahiplerin yuvasıdır. Manastırda yaşadığı süre zarfında rahiplik yaşantısını beğenip rahip olmaya karar vermişse, kararını önce başrahibe bildirir. Başrahip de kararını abraşiye/bölge metropolitine iletir. Metropolit de o kişiyi rahiplik mesleğine layık görüyorsa, bu sefer kararını yazılı olarak patriğe bildirir. Patriğin oluru alındıktan sonra özel bir gün tayin edilir ve özel bir törenle rahipliğin ilk basamağına takdis edilir. Birkaç yılda diyakosluk rütbeleriyle takdis edilerek terfi olur. En sonunda da kahinlik/papazlık rütbesiyle takdis edilir. Kahin olduktan sonra mesleğinden geri cayma imkanı kalmaz. Artık ömür boyu bu meslekte devam etmek zorundadır. Rahiplik hayatında kendini iyi yetiştiren bir rahip, kilisenin ihtiyacı üzerine cemaat tarafından metropolitliğe seçilme şansına sahiptir. Papazlar evli olduklarından dolayı metropolitliğe seçilemez, ancak Hori Episkoposluk mertebesine yükselbilirler.

Rahiplik Müessesesi ve Azizlik Ünvanı

Süryani toplumu Hristiyanlığı kabul ettikten sonra Hristiyanlığı tam anlamıyla özümseyip İncil'in ışığı doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır. İncil'in birçok ayetlerini örnek alarak bu alemi geçici olarak gördü ve ruhsal bir yaşam geçirme eğiliminde bulundu. Bunun en güzel delillerinden birincisi, Süryanilerin tarih boyunca din ile devlet işlerini birbirinden ayırmaları ve kiliseyi hiçbir zaman kötüye kullanmamasıdır. İkincisi de, manastır hayatına önem vermeleri ve değişik yerlerde özellikle تنها yerlerde yüzlerce manastır inşa etmeleridir. Bu manastırlarda binlerce kişi dünyayı terk ederek inzivaya çekilmiştir.

Adı meçhul olan Urfa'lı Süryani bir yazara göre; Urfa'nın doğusunda yer alan Kutsal Dağında/ Tek Tek Dağında yalnız 350 (üçyüz elli) kilise ve manastır bulunuyor ve buralarda Roma İmparatoru 2. Teodosiyos'un döneminde yani 5.yüzyılın ilk çeyreğinde 90.000 (duksan bin) rahib yaşıyordu. Musul'un doğusunda yer alan Mor Matay Manastırında 12.000 rahip, Humus'un yakınlarında bulunan Mor Bosus Manastırında ise 6300 rahibin yaşadığı belirtilmektedir. Güney Suriye'de inanç konusuyla ilgili yapılan bir kongrede; alınan bir karar, 135 manastırın reisi tarafından imzalanmıştır. Süryanilerin 'Altın Çağ'ındaki rahip ve rahibelerin sayısı altı yüz bine (600.000) ulaştığı kayıtlara geçmiştir.²¹⁵

Rahiplerin çoğu yapmış oldukları mucizelerden ötürü azizlik unvanına sahip oldular. Bundan dolayı Süryani Kilisesine 'Azizlerin Annesi' unvanı verilmiştir. Azizlik unvanına sahip olanların isimlerinin ebede dek yaşatılması, müminlerin onlardan iyi örnekler alabilmeleri ve onların vasıtasıyla Allah'ın isminin ululanması için onların adına (genellikle ve-

²¹⁵ El-Keniset ül-Süryaniye El-Orthodoksiye El-Antakiya, Patrik 3. Yakup, 1985, Hollanda, Arapça, shf. 6-7

fat ettikleri gün) özel günler ve dua programları hazırlanmıştır. Bu özel günlerde ve dua programlarında azizlerin isimleri saygıyla anılmaktadır.

Süryani Kilisesinin düsturunda rahiplik, aziz bir yaşantıdır ve günahı terk etmek, tövbe etmek, temiz bir yeni hayat başlangıcı anlamına gelmektedir. Bu yeni yaşam da dünyayı ve dünyadakileri terk edip İsa Mesih'in sevgisiyle tutuşmaktır. İncil'de söylendiği gibi: "Bana gelenlerden, annesini, eşini, çocuklarını, erkek ve kız kardeşlerini, hatta canını hiç saymayan öğrencim olamaz. Haçını yükleyip ardım sıra gelmeyen de öğrencim olamaz."²¹⁶ Bu ilkeyi temel alarak yerdeki ve göklerdeki meleklerin yaşamını örnek almaktadırlar. Bundan dolayı Süryani Kilisesi'nin bazı ataları rahipliğin ikinci bir vaftiz olduğunu söylemişlerdir.

Rahiplik mesleği insanın serbest iradesine bağlı olup üç temel ilkesi bulunur:

- 1 - İffetle gerçekleştirilen ömür boyu bekarlık.
- 2 - Fakirlik, yani hiç maddiyat edinmemek.
- 3 - Alçakgönüllük

Özet olarak rahiplerin İsa'nın öğretisini özümseyip bunu kendi yaşamlarında örnek almaları zorunludur. Çünkü İsa Mesih, bu dünyayı hiç önemsememiş ve sürekli ruhsal yaşamı emretmiştir. Genç birisinin kendisine sorduğu "Sonsuz yaşamı sağlamak için ne yapmalıyım?" sorusuna İsa: "Eğer yetkin olmak istiyorsan, git varını yoğunu sat, yoksullara dağıt, göklerde varlığın olacaktır. Sonra da ardım sıra gel" demiştir.²¹⁷ İsa Mesih emrettiği ve önerdiği bu yasaları bizzat kendisi uygulamıştır.

Antakya Süryani Kilisesi'nde rahiplik hayatı üç sınıfa ayrılır: 1 - Efrem'liler. 2 - Antuni'liler. 3 - Suruç'lular. Bun-

²¹⁶ İncil Luka, bölüm 14:26.

²¹⁷ İncil Matta, bölüm 19-21.

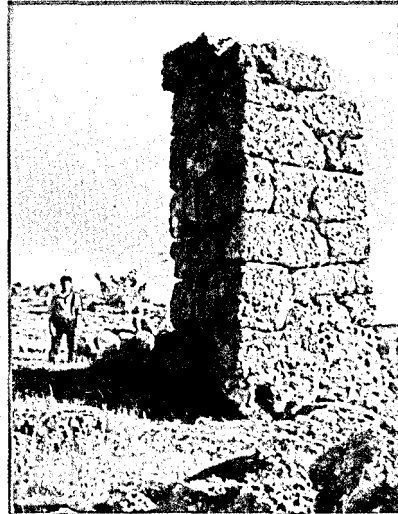
lar, kendileri için düzenlenen özel kanunlar ve giyim tarzlarıyla birbirinden ayrılmaktadır.

1 - Efrem'liler: Nusaybin'li Mor Efrem'e ait sınıf olup okullarda erkek ve kız öğrencilere eğitim vermek, yetim, dul ve hastalar yardım etmekle mükelleftirler. Nusaybin okulunun öğretmenliğini ve müdürlüğünü üstlenen Mor Efrem; müziği ilk kez kiliseye almış ve açtığı okulda kızlara müzik eğitimi vererek kilisede terennüm etmelerine izin vermiştir. Mor Efrem, Urfa okuluna yerleştğinde, rahiplere teoloji dersleri ve Kutsal Kitap'ın yorumunu öğretmekteydi. Bundan Efrem'li rahiplerin kahinliğe yükseltilmediği anlaşıyor. Mor Efrem de kahinliğe yükselmedi. O nedenle Efremli rahiplerin görevi Süryani okullarını dolaşıp kiliselerde ilim yaymaktı.

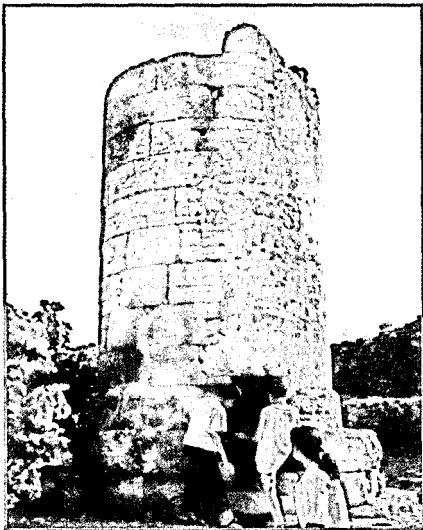
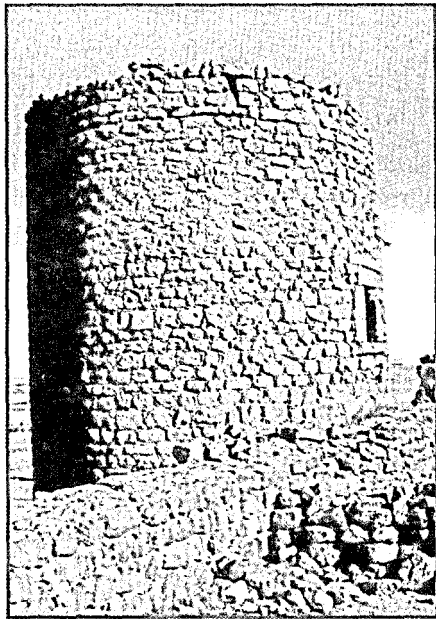
2 - Antunyanu'liler: Mısır'da yaşayan Mor Antunios'a bağlı sınıftır. Mor Antunios'un beden ve ruhen bütün davranışlarını örnek alarak insanlardan uzak münzevi bir yaşam sürer, sabırlı ve alçakgönüllü olmayı elden bırakmaz, günlerini oruç tutmak, namaz kılmak ve uykusuz kalmakla geçirirler.

**Rahiplerin içinde
yaşadıkları sütunların
değişik örnekleri**

**Bagok
dağındadır.**

**Mazıdağ'daki
Mor Daniyel
Manastırındadır.**

Habısnas köyündedir.

Bu guruptan kahin, reis, metropolit ve patrik seçilmiyordu. Çünkü mezmurları ve İncil'i okumaktan başka herhangi bir medeni ilim okumuyorlardı. Dünyayı nimetlerini terk edip, kendilerini Allah'a adanarak münzevi bir hayat yaşıyorlardı. Bu sınıfı teyid eden İncil çevirisinin Harkeloyto bölümünde şu cümleye yer verilmektedir: "Daha sonra benim zayıflığım Tuma'nın emeğiyle, Antun İskenderiye'sinin şehrinde, Antunyanu'lilerin kutsal manastırında, oldukça gelişmiş ve meşhur iki Yunanca metin üzerinde karşılaştırılmıştır".

3 - Suruç'lular: Suruç'lu Mor Yakub'a ait olan gruptur. Bunların özel okulları vardı. Dini ilimlerin yanı sıra felsefe, tıp, mühendislik ve diğer sosyal ilimleri okumaktaydılar. Meskenleri, Urfa, Nusaybin ve Kın-neşrin okulları gibi İlahiyet Fakülteleri idi. M.S. 290-430 yıllar arasında kilisenin büyük liderleri Antakya'da açılan teoloji okulundan mezun oldular. Patrik, Suruçlu sınıfa pek müdahale etmezdi. Yalnız bir episkoposun veya bir metropolitin vefatı sırasında genel reislerine haber gönderip bu göreve layık olan üç kişiyi seçerek kendisine göndermesini ister, Patrik de bu göreve en layık olanı seçer ve takdis ederdi. Diğer sınıflar episkopos ve metropolit olmayı reddederlerdi. Bundan da anlaşılacağı gibi, her sınıfın genel bir reisi ve özel kanunları mevcuttu.²¹⁸

²¹⁸ Mesihsel Genel Eğitimi, Süryanice Elyazması, Gerşuni, 1902, NO: 220/2, shf. 61-62

VI. BÖLÜM

SÜRYANİ OKULLARI

M.Ö.ki Süryanilerin yüksek bir medeniyete sahip olduklarına kitabımızın 3. bölümünde değinmiştik. 4. bölümde de Süryanilerin Hristiyanlıktaki konumunu ve özelliklerini açıkladığımızdan bunların detaylarına tekrar inmemize gerek olmadığı kanısındayım. Bu bölümdeki ana amacımız, Süryani Okullarını tanıtmak, bu okullarının eğitim ve öğretiminin dayandığı kaynakların gösterdiği aşamaları açıklamaktır. Birinci yüzyılın ortalarından itibaren Hristiyanlığa geçiş yapan Süryaniler, eski Süryani putperest okullarının temeli üzerine kısa süre zarfında tarihe damgasını vuran Hristiyanlık felsefesine dayalı büyük okullar açmış ve yepyeni bir medeniyet meydana getirmişlerdir. M.S. 2. yüzyıldan başlayarak 12. yüzyıla kadar Aşağı ve Yukarı Mezopotamya'da kilise bünyesinde değişik bilim dallarında öğrenim veren 50'ye yakın üniversite açmışlardır. Bu aktif çalışmanın sonucunda, Mezopotamya'da ruhsal bir imparatorluk kurmalarının yanı sıra, Süryani Kilisesi'nin şan ve şerefine göklere yüceltmış, tüm dünya insanlarını aydınlatmış ve derinden etkilemişlerdir. Bunun doğal sonucu olarak da Süryani dilini de uluslararası bir dil haline getirmişlerdir. Süryani okulları, Batı ve Doğu olmak üzere ikiye ayrılır. Biz çalışmalarımızı Batı Süryani Okulları üzerinde

yoğunlaştırdık. Doğu Süryani Okulları hakkındaki çalışmamızı kaynak eksikliği nedeniyle devam ettiremedik.

1 - SOLİK VE KATİSFUN / MEDAİN OKULU 2. yüzyıl-?

Bu okul, ünlü Süryani okullarının başında yer almaktadır. 2. yüzyılda Diyatasrun eserinin sahibi Hıdyab'lı filozof Tıtyan bu okuldan mezun olmuştur.²¹⁹

2 - URFA OKULU 2. yüzyıl-489

Urfa'nın, antik çağda kurulmuş bir kent olduğu bilim adamlarınca kanıtlanmıştır. Sin'or/Mezopotamya'da dünyanın ilk devletini kuran büyük avcı kral Nemrud; Babil, Arek, Akad ve Kalne şehirlerini de inşa etmiştir.²²⁰ Arek şehrinin, Urfa olduğu kabul edilir. M.Ö. 332'lerde Yunanlılar Med ve Perslerin hükümrانlığına son verirken, Ortadoğu'yu bütünüyle kendi imparatorluklarına katmışlardır. 323'te Büyük İskender'in ölümüyle, komutanları arasında anlaşmazlık çıkmış ve devleti üç parçaya ayrılmıştır. Urfa şehri, Slukos Nikanir'in payına düştü.²²¹ Nikanir, 304 yılında Urfa'yı yeniden inşa etti. Makedonya'nın eski başkenti Edessa'nın onuruna Urfa'ya da Edessa adını verdi. Urfa günümüzde de Avrupalılarca Edessa olarak anılır. M.Ö. 237 yılında da Partlar, Yunanlılara karşı başkaldırdı ve onları Fırat'ın batısına attı. Süryani/Arami kökenli olan Nabtiler, Part idaresi altında olan Mezopotamya ve Babil'in bir bölümünü ele geçirip değişik yerlerde Hedyab/Erbil, Kerğ-Sluğ/Kerkük, Tedmur ve Urfa gibi bağımsız birçok devletçikler kurdular.²²² M.S. 27 Nisan

²¹⁹ Asr-El-Süryan El-Zahabi, Filip Di Tirazi, Linutip Mat. Halep, Arapça, 1991, shf. 16

²²⁰ Tekvin 10:9-11.

²²¹ Nusaybin Mor Yakup Kilisesi ve Nusaybin Okulu, P.Gabriel AKYÜZ, Resim Matbaacılık, İstanbul, 1998, Türkçe, shf. 10

²²² Urfa Akademisi, E. R. Hayes, Fransızca'dan Türkçe'ye: Yaşar GÜNENÇ, İstanbul, Yaba Yayınları, 2002, shf. 21-22

224 tarihinde Part Kralı Artaban döneminde, Persler ve Süryani/Arami asıllı Hedyab ile Kerkük kralları, Part kralının egemenliğini tamamen ortadan kaldırdılar. Hristiyanlar bu tarihten itibaren artık rahat bir nefes aldılar. Bu dönemde epis-koposluk merkezlerinin sayısı 20'yi geçiyordu. Bunlar: Beth-Zabday/İdil, Karğo Dbeth-Slük/Kerkük, Kaşkar, Beth-Lofot, Hurmüzdardaşir, Bafroth-Mişon, Bahnitho Bherbath Hgal, Barzun, Beth-Niktur, Bşarkard, Beth-Meskine, Bhulun, Beth-Katroye, Beth-Hazoye, Beth-Dilumoye, Bşigor vb. Ancak bu rahatlık uzun sürmedi. Ardaşir döneminde Persler, doğudaki bütün kraliyetleri ortadan kaldırarak yeni imparatorluk kurdular. Ardaşir da kendini kralların kralı ilan etti. Ardaşir'in ortaya çıkışıyla Hristiyanlar yeniden sarsılmaya başladı.²²³

Urfa devleti M.Ö. 131-2 yılında kral Aryo tarafından kurulmuş ve bağımsızlığını 216 yılına kadar korumuştur. Mezopotamya'yı işgal eden imparator Karakalla, 10. Severiyos Abgar'ı 216 yılında hileyle yakalayıp zindana attı. Urfa Devleti'nin 216'den 242'ye kadar 9. Ma'no döneminde, Romalılara vergi ödeyerek varlığını sürdürdüğü anlaşıyor. Kraliyet, 3. Gardiyanus zamanında yeniden kuruldu. Bu imparatorun da M.S. 244 yılında ölmesinden sonra bağımsızlığını tümüyle yitirdi ve bu tarihten sonra Urfa, Roma'nın bir sömürgesi haline geldi. Ancak daha sonraki yıllarda Romalılar tarafından krallık, tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Urfa; coğrafi konumu açıdan özgün bir özelliğe sahipti. Roma ve Kostantinopolis'den Asur'a ve Hindistan'a giden ipek yolunun üzerinde bulunuyordu. Ayrıca Ermenistan'a açılan yolların da kilit noktasıydı. Urfa Kraliyeti, İsa'nın 72 grubun başkanı olan elçilerden Aday'ın vasıtasıyla kral 5. Abgar Ukömo'nun döneminde Hristiyanlığa geçiş yaptı ve Abgar,

²²³ Mşıho Zğö, Süryani bir yazar, Hedyab/Erbil Tarihi, Süryanice, 216/7

ilk Hıristiyanlığı kabul eden kral olarak tarihe geçti. Urfa ve civarında özellikle Urfa'nın güneyinde yer alan dağda büyük kiliseler ve manastırlar inşa edilmiştir. 5. yüzyılın ortalarında bölgedeki manastırlarda rahiplerin sayısı doksan bine (90.000) ulaşıyordu... Bundan dolayı bu dağ, Süryani Kilisesi'nin tarihine 'Kutsal Dağ' olarak geçmiştir.

Asıl konumuz olan Urfa Okulu'nun açılış tarihine geçsek; Türk tarihinde dünyanın ilk üniversitesi 'Harran Üniversitesi' olarak geçen okul, Süryani kaynaklarına göre; Hıristiyanlığın ilk İlahiyat Fakültesi olan Urfa Akademisidir. Harran Üniversitesi Süryanilere ait olmakla beraber Urfa Akademisi'nden birkaç yüzyıl sonra açılmıştır. Urfa Okulu, 2. yüzyılda Urfa kralları Abgarlar tarafından açılmış²²⁴ ve 5. yüzyılın sonlarına doğru faaliyet göstermiştir. Açılış tarihi konusunda elimizdeki en büyük kanıt ise; filozof ve şair Bardayson'un bu okuldan mezun olması ve filozof Tityanus da Diyatasrun olarak bilinen İncili burada tercüme etmesidir. M.S. 363 yılında Persler Nusaybin'i teslim aldıklarında Süryanilerin büyük bir bölümü Urfa'ya göç ettiler. Göç edenlerin arasında Nusaybin Okulunun Müdürü Mor Efrem ile öğretim kadrosu da bulunuyordu. Mor Efrem, Urfa Okulunun yönetimini teslim aldıktan sonra okulu daha da genişletmiş, öğrenci sayısını çoğaltmış ve Süryaniler için dini ve düşünce merkezi haline getirmiştir. Bu görevi, M.S. 373 yılında vefat edinceye kadar sürdürmüştür. Okulu'un 'Altın Çağ'ı Mor Efrem'in görev yaptığı dönem olmuştur.

Mor Efrem'in Urfa'da eğitim çalışmalarının yanında sosyal ve kültürel çalışmaları da olmuştur. Urfa'da fakir kişilerin açlıktan perişan olup ölümle boğuşmasına karşın merhametten yoksun bir yaşam süren zenginlerin yiyecek depoladıklarını görünce, onları sert bir şekilde eleştirdi. Zenginler

²²⁴ Asr-El-Süryan El-Zahabi, Filip di Tirazi, Arapça, Linutip Mat, 1991, shf. 16

de bu eleştiriye karşılık, “vereceğimiz yardımları yoksullara düzenli olarak ulaştıracak güvenli bir kişi bulamadığımızdan yardım yapmaktan çekiniyoruz” diyerek kendilerini savundular. Mor Efrem’in, “Peki beni nasıl tanıyorsunuz?” demesi üzerine bu kez zenginler, “Sizi çok olgun ve Allah’ın yolunda olduğunu görüyoruz, dediler. Mor Efrem, kendisini bu görev için vekil kılmaları halinde gerekeni yapmaya hazır olduğunu söyledi. Kendisine büyük bir miktar yardım teslim edildi. Mor Efrem almış olduğu yardımla önce üç yüz yataklı bir sosyal tesis kurarak hastaların tedavisine başladı. Bir yıl süreyle vefat edenleri defnedip, aç olanları yedirdi, çıplak olanları da giydirdi. M.S. 373 yılında hayata gözlerini yumdu.²²⁵

Mor Efrem’den sonra okulun müdürlüğüne Kıyuro adında biri geçti ve 64 yıl bu görevde kaldı.²²⁶ Son müdür Narsay’ın 20 yıl yönettiği okul, M.S. 489 yılında aşağıda belirttiğimiz şekilde kapatıldı. Okulun öncelikli hedefi; Kutsal Kitap çerçevesinde dini öğretim vermektir. Ancak daha sonraki yıllarda dinsel öğretiminin programı genişletilerek teoloji, felsefe ve Yunanca dersleri verilmeye başlandı. Süryaniler, ilk kez Urfa Okulu’nda Aristo felsefesini ve Yunanlıların diğer ilim kitaplarını Yunanca’dan Süryanice’ye tercüme ettiler. Okulda verilen yüksek eğitim sayesinde, Süryani Kilisesi ve Süryani Edebiyatın büyük teologlar, şairler, bilim adamları, filozoflar ve yazarlar kazandı. Bu bilim adamı, filozof ve yazarların da dünya ilmine de katkıları olmuş ve değerli eserler bırakmışlardır.

Okulun kapatılma nedenine gelecek olursak; Heretik fikirlerinden dolayı M.S. 431 yılında Efes’te toplanan Hıristiyanlığın 3. Konsilinde aforoz edilen Maraş doğumlu Süryani

²²⁵ Elyazmasıyla yazılan Süryanice bir kaynak, 1671, Mor Efrem’in Yaşam Öyküsü, No: 256/8.

²²⁶ Bar-Hadhbabo, shf. 68, Lisan El-maşrak, Rahip Bulus Behnam, 1-8-1946, 1. yıl.

Kökenli İstanbul Episkopos'u Nastur, felsefesini Batıda yayamayınca Mısır'a göç etti ve orada da hayal kırıklığına uğradı. Nastur, bu kez rotasını kendi memleketine doğru çevirdi. Antakya'ya gelerek Antakya Teoloji Okuluna girmeyi başardı ve hedefine ulaştı. Kendi felsefesini okulun bazı öğrencilerine aşıladı ve bu öğrenciler bir süre sonra Urfa Okuluna geçerek Nastur'un teorik felsefesini öğretmeye başladılar. Kısa bir süre zarfında okul, öğretim kadrosuyla birlikte ikiye bölündü ve aralarında tatsız olaylar yaşanmaya başladı. Okulun son müdürü Narsay da bu yeni öğretinin savunucusu oldu.

Urfa Episkoposluk merkezine geçen Öğretmen Mor Rabule, bu fikişsel ve mezhepsel çekişmenin artık kiliseye zarar verdiğini görerek M.S. 489 yılında Roma İmparatoru Zeynün'dan okulun kapatılmasını talep etti. Yaşanan bu olaylardan dolayı ünlü Urfa Okulu kapatılmış oldu.²²⁷ Okuldan çok önemli kişiler mezun oldu. Bunlar, kilise inancına bağlı olanlar ve Nastur taraftarları olmak üzere ikiye ayrılır.

1 - Kilise inancını savunanlar: Abo, Zeynub, Asuno, Şemun ve Yulyan gibi meşhur yazarlardır. **Abo'nun**, İncil tefsiri yanında beş ve yedi ölçülere göre yazılmış şiirleri de vardır. **Zeynub**, Urfa Kilisesinde Diyakosluk görevi yapmaktaydı. **Şemun**, Mor Efrem'in yaşam öyküsünü kaleme aldı. **Yulyan**'ın da değişik şiirleri vardır. Mor Efrem'den sonraki kişiler Suruç'lu Mor Yakup ile Menbec'li Mor Filuksinos/-Ahisnoyo'dur. Nasturilik felsefesinin okulda yayılmasından sonra kilise inancına bağlı kalmayı sürdürenler şunlardır: Mor Filuksinos'un kardeşi Aday, Beth-Labat Episkoposu Baba, Kardvoyo'lu Bar Had-Bşabo, Arami Benyamen vb.

2 - Nastur taraftarları: **İhibo**; büyük bir alimdi. Yunanca ile Süryance'yi tam anlamıyla kavramıştı. Urfa Episkopos-

²²⁷ Lisan El-Maşrak der. Met. Bulus Behnam, İttihat Matbaası, 1946, Musul-Irak, Arapça, shf. 228

luğuna yükseltildi. Onun döneminde 448 yılına kadar Orta denizden İran körfezine kadar Doğu Kilisesinde barış egemen oldu. 28/10/457 tarihinde öldü. **Arami Akok:** 485 yılında Katolikosluk mertebesine yükseltildi. Katolikos Babo'ların akrabasıdır. Birçok eser bırakmıştır. **Nusaybin Episkoposu Barsavmo:** Doğunun onurunu zedeleyen işlere bulaştığı için tarih onu bir sanık olarak yargılamaktadır. Büyük bir alimdir ve eserleri vardır. 492 veya 495 yılında feci bir şekilde öldürüldüğü söylenmektedir. **Melfono/Öğretmen Narsay:** Urfa ve Nusaybin İkinci Okulu'nun müdürlüğünü yaptı. Ünlü bir şair olmasından dolayı kendisine 'Kutsal Ruh'un Gitarı' unvanını verildi. 502 yılında vefat etti. **Kuzban'lı Melfono Elişah:** Narsay'ın yakın arkadaşısıdır. Kutsal Kitap'ı olduğu gibi tefsir etti. Birçok şiiri vardır. Mecusilere karşı yazı yazdı. 509 yılında vefat etti. Bunların dışında da; Ardaşir'li Mano, Ninve'li Habşuto, Çermak'li Yuhanna, Miğo, Ahvaz'li Bulus vb. ünlü kişiler de vardır.

3 - ANTAKYA TEOLOJİ OKULU M.S. 290-430

Eski doğunun başkenti olan **Antakya** stratejik ve coğrafi açıdan önemli bir konuma sahiptir. Bu öneminden dolayı Roma imparatorları doğudaki imparatorluğun sınırlarını kontrol altına alabilmeleri için Antakya'yı, Romadan sonra ikinci başkent yaptılar. İmparator Ğalus, Kustans ve Yulyanus Antakya'da ikamet ettiler. O devirde Antakya'da Yunan ve Roma medeniyeti egemen olmasına karşın, Süryani medeniyeti Yunan medeniyeti ile yarışmaktaydı. Antakya, Hristiyanlık tarihindeki yeri, putperest dönemine ait tapınakları, bir kültür mozaigi olma özellikleri nedeniyle haklı bir üne sahiptir. Putperestlik inancının merkezi olmasına karşın, İncil'in ilk mesajları de burada yakılmış insanlığı aydınlatmıştır. İlk Hristiyanlık merkezi burada kurulmuş Defne, Apolu ile Zahra gibi ünlü put tapınakları önemini yitirmiştir. Antakya; tabii güzel-

liği, sosyal ve kültürel yaşantısı, siyasi ve dini bir merkez olarak tanınmış olmasına karşın, bilimin de kalesi olmuştur. Kayseri’li Usabiyos’un kilise tarihinde; Antakya Teoloji Okulundan önce, Yunan ilimleri öğreten bir okulun varlığından söz etmektedir. buradan anlaşıyor ki, Antakya okulları; Atina, İskenderiye ve Tarsus’taki okullarını rekabet etmekteydi.

Antakya, acı ve trajik olayların yaşandığı bir dönem geçirdikten sonra ancak rahat bir nefes alabildi. Bunları sırasıyla özetleyecek olursak; putperestlerin baskıları, Ariyuşçuluğun hizipçilik sürtüşmeleri, Abolinadizm tartışmaları, Roma ve Bizans’ın şiddeti gibi. İman dolu şahsiyeler bütün bu engellere göğüs gererek, iman silahıyla bu zorlukları aştılar. Ruhani sınıftan ilim sahibi bir komisyon teşkil edilmiştir. Komisyonun amacı, İskenderiye Okulu’nun Kutsal Kitap’ın simgesel/şekil anlatım olarak tefsir ettiği gibi değil, Kutsal Kitap’ın gerçek anlamıyla olduğu gibi detaylarıyla en güzel şekilde yorumlamaktı. Fiilen bunu gerekeni şekilde tefsir ettiler ve bu yöntemle sayısız eserler bıraktılar. Yazmış oldukları yapıtları da, yukarıda belirttiğimiz gibi kilise karşıtlarına karşı bir kalkan olarak kullandılar. Konumuz olan Antakya Teoloji Okulu da bu ilmi komisyon tarafından açılmıştır.

Okulun faaliyet gösterdiği dönem üç merhaleden oluşuyor:

1 - Okulun kuruluş tarihi M.S. 290-370

2 - Okulun altın çağı 370-430

3 - Okulun 430 yılında başlayan gerilemesi ve kapatılması

Okulun kuruluşu: Lukianos ile Durtheos adında iki papaz tarafından gerçekleştirilmiştir. Dönemin en bilgin kişileri olan bu iki şahsiyet, İbranice dilini ve Kutsal Kitap’ı iyi derecede bilmekteydiler. Kayserili Usabiyos’un kilise tarihin-

de; Durtheos'un kutsal kitapları en iyi şekilde tefsir ettiği vurgulanıyor. Samisat/Şamişat'ta doğan Lukianos, kilise ilimlerini Urfa'da tamamlamıştır. Engin bilgisi ve bıraktığı eserlerden dolayı Antakya Okulunun başkanı olarak bilinir. İskenderiye Okulunun başkanı Uricanos ile eşdeğer bir konumunda olduğu kabul edilir. İskenderiye Episkoposu Aleksandar, Kustantiniye/İstanbul Episkoposu Aleksandar'a gönderdiği bir mektuba göre; Lukianos, Antakya Episkoposu Şamişat'lı Pavlus'un öğrencisi ve aynı zamanda samimi bir dostudur. Antakya Episkoposları Dumanos, Timeos ve Kurilos döneminde kilise tarafından aforoz edilmiş, ancak daha sonra Kurilos tarafından kiliseye alınmış ve şehit düştüğü güne kadar kilisede görev yapmıştır. Arkadaşı Durtheos da 7/1/312 tarihinde Roma İmparatoru Maksimyanus'un döneminde İzmit'te şehit olmuştur.

Hironimis'e göre de; Lukianos, Şabhinoyto/Yetmişlik (M.Ö. Yunanlı Betlimos'un isteği üzerine 70 kişilik bir cemiyyet tarafından İbranice'den Yunanca'ya tercümesi yapılan Tevrat) olarak tanınan Kutsal Kitap'ın tercümesinin tashihini yapmış ve tashihini yaptığı Kutsal Kitap Antakya'dan İstanbul'a kadar kiliseler tarafından kullanılmıştır. Lukianos'un yetiştirmiş olduğu çok önemli ve ünlü öğrencilerinden biri de Humus'lu Usabiyos'tur. Usabiyos, dini ve edebi ilimleri Urfa'da tamamladıktan sonra Lukianos'un yanında ilmin derinliğini özümsemiştir. Lukianos ile ilgili bilgi için 'Süryanilerde Felsefe' bölümüne bkz.

Okulun kuruluş amacı: Ünlü İskenderiye Okulunda, İskenderiye'li İklimis M.S. 211 ve bilim adamı olan Uricanos'un döneminde M.S. 254-5 Kutsal Kitap'ın remzi/symbolik/simgesel olarak tefsir edilmekteydi. Yaptıkları bu symbolik tefsir, Hristiyanlık ruhuna ters düşmekteydi. Bu hataları ortadan kaldırmak için yukarıda söz ettiğimiz ruhani ilim komisyonu toplanıp Antakya Teoloji Okulunu açtı. Her iki

okul da iman ile akıl, ilim ile din arasındaki ebedi sorunu çözmek için farklı felsefi yolları takip ettiler. İskenderiye Okulu, Eflatun/Platon felsefesini tercih ederken, Antakya Okulu, Aristo felsefesini benimsemekteydi. İskenderiye Okulunun temel taşı olan Uricanus, Kutsal Kitap'ın bütünlüğünde üçlü bir anlam (telaffuzen, ruhen ve nefsen) ararken, yanlışlığa uğradı. Çünkü takip ettiği üç anlamlı yorumdan karma bir anlam ortaya çıkmaktaydı. Yaptıkları tefsir ancak basit okuyucular için geçerli kalabildi.

Antakya Okulunun ilim adamları İbranice ile Yunanca'yı çok iyi bildikleri için Kutsal Kitap'ın her ayetini, ister gerçek isterse mecazi anlamda olsun ilmi, tarihi ve etimolojik açıklamalara dayanarak harfiyen tefsir etmişler ve doğru yorumlar yapmışlardır. Bu sistemli çalışmalarıyla Uricanus'un sembolik tefsir yönteminin yanlışlığını ortaya koymuşlardır. Netice itibarıyla her iki okul da kiliseye büyük ilim adamları kazandırmalarına karşın, kilise onlardan pek memnun kalmamıştır. Çünkü Ariyanizm ve Nasturizm heretik inançları Antakya Okulundan çıkmış ve kilisenin birliğini bozmuştur. Mısırsı'lı (Maphuestialı) Teodoros'un da mezhepsel yanlışlıklarını unutulacak gibi değildir.

Antakya Teoloji Okulundan mezun olan bilim adamları sırasıyla şunlardır:

Okulun temel taşları M.S. 312 yılında şehit düşen Papaz Lukianos ve Papaz Durtheos ile Humus'lu Usabiyos'tur.

1 - Usabiyos: Nikomidiye ve daha sonra Kustantiniye Episkoposu M.S. 341

2 - Ustatheos: Antakya Episkoposu 324-337

3 - Mari: Halkedon/Kadıköy Episkoposu 343'lerde yaşıyordu.

4 - Theocanius: Nikiya/İznik Episkoposu

5 - Anistiryus: Kapadokya Episkoposu

6 - Ariyus: Meşhur bir heretik papazı 336

- 7 - Levantiyus: Antakya Episkoposu 344-357
- 8 - Markelos: Ankara Episkoposu 347
- 9 - Theodoros: Herakliye Episkoposu 355
- 10 - Usabiyos: Humus Episkoposu 341-359
- 11 - Uduksiyos: Maraş, Antakya ve daha sonra Kustantiniye Episkoposu 369
- 12 - Unumiyus: Kuzikus Episkoposu 361-383
- 13 - Aziz Kurilus: Kudüs Episkoposu 386
- 14 - Aziz Malatiyus: Antakya Episkoposu 381
- 15 - Diyodoros: Tarsus Episkoposu 391 veya 393
- 16 - Evağriyus: Antakya Episkoposu 388-394
- 17 - 1.Falabiyanus: Antakya Episkoposu 381-404
- 18 - Altın Ağızlı Yuhanna: İstanbul Episkoposu 407
- 19 - Theodoros: Kilikya'nın-Mısaysı'li Episkoposu 392-428
- 20 - Polikruninus: Afamiye Episkoposu 430
(Theodoros'un kardeşidir)
- 21 - Nastur: İstanbul Episkoposu 428-450 ?
- 22 - Theodoritos: Kuros (Halep'in yakınlarında) Episkoposu 423-458. Mısaysı'li Teodoros'un öğrencisidir. Kutsal Kitap'ın yorumlaması dışında inanç ve mezhep çatışmaları konusunda, vaazlar ve mektuplar gibi değişik alanlarda eserleri vardır. Üç çeşit tarih kitabı kaleme almıştır. 1-M.S. 323-428 yıllarını içeren kilise tarihi 2-Doğudaki ünlü rahiplerin tarihsel yaşamları 3-453'te de heretik inançların tarihi.
- 23 - Markus: Mısırlı Rahip 410
- 24 - Adriyanus: Rahip
- 25 - Aziz Nilus: Tur-Sina dağının rahibi 430
- 26 - İsidoros: Farmi/Bayluzi 434
- 27 - Brukelos: Kustantniye Episkoposu 434-446
- 28 - Kısyen: Manastır reisi 435
- 29 - Faktor: Antakya Papazı
- 30 - Basil: Arinubolis Episkoposu

Nastur'un heretik inancının yayılmasıyla gerileme dönemine giren okul, bu akımın tehlikeli bir şekilde yayılmasını önlemek amacıyla kapatıldı. Nastur'un inanç felsefesi, Antakya Okuluyla sınırlı kalmadı. Nastur'un fikirleri, Urfa Okuluna da sızarak okulun kapatılmasına neden oldu. Oradan Nusaybin Okuluna ve daha sonra bütün doğuya yayıldı.²²⁸

4 - BİRİNCİ NUSAYBİN OKULU

Mor Yakup, M.S. 309 yılında Nusaybin Episkoposluğu'na yükseldikten sonra din, eğitim ve kültür alanında dev projelere imza attı. Bu dev projelerden birincisi; Mor Yakup Kilisesi, ikincisi ise Nusaybin Okuludur. İnşa ettiği adını verdiği Mor Yakup Kilisesi'nin iki bölümünün olduğu gibi ayakta kalması sevindirici bir olaydır. Batı cephesinin dış duvarı dışında orta bölüm de orijinal yapısını korumaktadır. Batı cephesinin M.S. 1872 yılında Patrik 3. Petrus döneminde Mardinli Şemmas Hanna oğlu Rahip İlyas tarafından yenilendiğini tespit edilmiştir. Kilisenin kuzey bölümünün, henüz tespit edilmeyen bir tarihte yıkıldığı sonradan eski haline getirildiği görülmektedir. Güney cephesi ise, bilinmeyen bir tarihte (Timurleng tarafından yıktırılmış olabilir) olduğu gibi ortadan kaldırılmıştır. Yüksek Anıtlar Kurulu'nun resmi izni üzerine, ÇEKÜL Vakfı, Nusaybin Belediyesi ve Süryani cemaatinin işbirliğiyle 2000 yılından beri Kilisenin avlusunda yığılan toprak temizleme çalışmasından tarihi hakkında da fikir sahibi olunabilmiştir. Kilisenin güney cephesinin temel duvarları ortaya çıkmış olması ve önceden içerde olan nakışlı kapıların, çalışmalardan sonra dışarıda kalmaları en büyük kanıttır.

²²⁸ Antakya Teoloji Okulu, Suriye ve Lübnan Metropolit (sonradan patrik) Mor Severiyos Afram Barsavm, Kudüs'teki Süryani Mor Markus Manastırı'nın Matbaası, 1930, shf. 7, Arapça. Kullandığı kaynaklar; Kayseri'li Usabiyos'un Kilisesel tarihi, Levis Paro'nun 'Mısaysı'lı Theodoros'un Tefsiri vb.

M.S. 325 yılında Nikiya/İznik'de toplanan Hıristiyanlığın ilk kongresine Nusaybin Episkoposu Mor Yakup, öğrencisi Mor Efrem'le birlikte katıldı. Baharbay (Musul-Nusaybin ve Urfa arası) Episkoposu ünlü Süryani yazar Bar Had-Bşabo kitabının 63 sayfasında şu bilgileri aktarmaktadır: Mor Yakup kongreden döndükten sonra tarihe damgasını vuran ünlü Nusaybin Okulunu açtı ve Mor Efrem'i öğretmen olarak atadı. Mor Efrem, hem öğretmenlik ve hem de müdürlük görevini 38 yıl süreyle sürdürdü. Roma İmparatoru Yubinyanus ile Pers İmparatoru 2. Şapur arasında 363 yılında yapılan antlaşmaya göre Nusaybin, 120 yıl süreyle Perslerin hükmü altında kalacak ve bu süre bitiminde tekrar Romalılara iade edilecekti. Bu antlaşmanın hayata geçmesiyle birlikte Nusaybin'deki Süryani halkının büyük bir bölümü Mor Efrem ile diğer öğretmenlerle birlikte Nusaybin'i terk eder. Nusaybin'den ayrılan Süryanilerin bir kısmı Diyarbakır, diğer bir kısmı da Urfa'ya yerleşmiştir.

Resmi dili Süryanice olan okulda ayrıca Yunanca okutulmaktaydı. Kutsal Kitap'ın okutulması ve tefsiri dışında Yunanca'dan Süryanice'ye birçok çeviriler yapıldı. Kültür ve medeniyete ışık saçan Nusaybin Okulu, Doğuya ve özellikle Süryani medeniyetine büyük katkılar sağlarken ve Süryani Kilisesine ilim ve fazilet sahibi Pers'li Hekim Afarhat, Şemun Bar-Sabohe, Şuşan Episkoposu Miles, Mor Yakup ve Mor Efrem²²⁹ gibi büyük insanlar kazandıktan sonra 363 yılında öğretime son verdi.²³⁰ Bu kişilerin üstün çalışmalarından dolayı Nusaybin; 'ilmin beşiği, eğitim kenti ve öğretmenlerin annesi' unvanı almıştır.

²²⁹ Min-el-Samiyin ilel Arap, Şeyh Nesib Vehibe El-Hazin, Dar Mektebe el-Hayat, Beyrut, Arapça, shf. 99 ve 105

²³⁰ Nusaybin'deki Mor Yakup Kilisesi Ve Nusaybin Okulu, P. Gabriyel AKYÜZ, Resim Matbaacılık, 1998, Türkçe.

Nusaybin, iki büyük imparatorluğun (Pers ve Roma) sınırı şehri olma özelliğini taşıması dışında M.Ö. 11. ve 9. yüzyılın sonlarında Arami kraliyetine ev sahipliği yapmıştır.²³¹

Hıristiyanlık dünyasında ilk reformlar, Mor Efrem tarafından bu Okulda yapılmıştır. Mor Efrem, Filozof Bardayson'a karşı vermiş olduğu mücadele sonucunda, müzikli ve makamlı ilahiler düzenli olarak ilk kez kiliseye sokmuş ve kadınların da koroda yer almalarına izin vermiştir. (Bkz. 'Süryanilerde Felsefe' Bardayson bl.). Bu sistem halen bütün Süryani Kiliselerinde devam etmektedir.

5 - TILHADO MANASTIRI'NIN OKULU M.S. 4. yy. ?

6 - MOR BOSUS MANASTIRI'NIN OKULU M.S. 4. yy.-7. yy.

7 - CIB MANASTIRI'NIN OKULU M.S. 4. yy.-7. yy.

8 - MOR ABAY MANASTIRI'NIN OKULU M.S. 4. yy.-13. yy.

9 - MOR GABRİYEL MANASTIRININ OKULU M.S. 397-12. yy.

Manastır, 397 yılında Savur'lu Mor Şmuel ile Kartmin'li Mor Şemun tarafından kurulmuş ve Aziz Mor Gabriyel oraya yerleşinceye kadar onların adıyla anılmıştır. Mor Gabriyel, Manastıra yerleştikten sonra Manastırın reisliğini üstlendi. 634 yılında metropolitlik makamına yükseldiğinde

²³¹ Samilerden Araplara, Şeyh Nesib ve Heybe El-Hazın, Menşurat Dar Mektebet El-Hayat, Lübnan, Arapça, shf. 99 ve 105

rahiplerin sayısı bine (1000) ulaşmıştı... Manastır onun döneminde her yönüyle gün geçtikçe gelişti ve Altın Çağını yaşamaya başladı. Mor Gabriyel; 594 yılında Bakısyân Köyünde doğdu. 634 yılında metropolitlik makamına yükseldi ve 668 yılında yaşama veda etti. Manastır, 615-1049 yılları arasında Turabdin Metropolitlik merkezliğine ev sahipliği yapmış ve 1915 yılına kadar özel bir metropolitlik merkezi olmuştur. 1985 yılından itibaren tekrar Turabdin Metropolitlik merkezi olmuş ve bu konumunu günümüze kadar sürdürmüştür.

Manastırda 5. yüzyıldan itibaren üç bölümden oluşan bir kolej ve bir Teoloji Okulu açılmıştı. Bu okulun açılmasıyla birlikte Turabdin bölgesinde yeni bir yasa düzenlenmişti. Her ailenin ilk çocuğu, on yaşını doldurduktan sonra mecburi olarak Manastıra getirilecek ve öğrenimine sıfırdan başlayarak teolojiyi bitirinceye kadar devam edecekti. Okulun bitiminde öğrenci yapacağı mesleği seçmekte serbest bırakılırdı. Öğrenci ister diyakos ister rahip isterse papaz olabilirdi. Bunun en güzel delili, Habisnas Köyü doğumlu Zeytin’li Mor Şemun’un öyküsünde görülür.

Manastırın Teoloji Okulu Süryani kilisesine çok ünlü öğrenciler, öğretmenler ve kilise ataları kazandırmıştır. Bu okuldan 4 patrik 1 mafıryan ve 79 metropolit çıkmıştır. Bunlardan en önemlileri; 1-Omid/Diyarbakır Metropoliti Mor Yuhanon Sahoro M.S. 484-503 Manastırda Kırk Şehitin adına bir kilise ve Diyarbakır’ın girişinde Dicle Nehri üzerinde On Gözlü köprüyü inşa ettirdi. 2-Menbec Metropoliti Mor Filuksinos/Mor Ahisnoyo’da bu okuldan mezun oldu. M.S. 523’te şehit oldu. 3-Patrik Teodosiyos Rumanos M.S. 887-896. ünlü bir tabiptir ve tıp alanında bir eser bırakmıştır. 4-Hıdırlı Patrik Behnam: Meşhur bir şair olup M.S. 1454 yılında vefat etti.

Manastırda büyük bir kütüphane vardı. Bunlara ilaveten Mor Şemun Dzayte; Kenderip’li Mor Daniel’in yazısıyla ya-

zılan Eski ve Yeni Ahit'ten oluşan çok değerli kitaplar vakf etti. Mor Şemun'un yeğeni Davut'ta keza 180 kitap vakfetmişti. Ayrıca Basibrin doğumlu Manastır Metropolitisi Mor Yuhanon ve onun yeğeni Rahip Amanuel bunlara M.S. 998-1034 yılları arasında ceylan derisi üzerinde istinsah ettikleri 70 kitap daha eklediler. 1169 yılında da Fatrik oğlu Rahip Gabriel ve kardeşi Elişah ile Kfarsalto'lu Muşe de 270 kitap daha vakfetmişlerdi. Ne yazık ki, değişik dönemlerden yaşanan çirkin olaylar yüzünden bütün bu değerli eserler talan olmuş, yakılmış ve kaybolmuştur. Bunlardan ancak çok cüzi bir miktar Batılıların kütüphanelerinde korunabilmiştir.²³²

10 - MOR ZOĞE MANASTIRININ OKULU M.S. 483-954

Bu manastır Raka'ya yakın olup ve diğer manastırlarda olduğu gibi burada da değişik ilimleri öğreten büyük bir okula sahipti. M.S. 954 yılına kadar Süryani Kilisesine bir patrik ve 20 Episkopos ve birçok ilim adamı kazandırmıştır. Bunlardan en ünlüleri; 1-M.S. 483 yılında Raka'da dünyaya gelen Tillo'li Mor Yuhanna, Manastırın okulunda teoloji ve fıkıh tahsilini tamamladı. Kilisenin itikadı kilise yasasına dayalı ve Ortodoksluk inancıyla ilgili eserler bırakmıştır. 2-6. yüzyılın ortalarında yaşayan Diyarbakır Metropolitisi Mor Kuryakos; geniş bilgiye sahip olmasından dolayı herkesi tanınırdı. 3-Tekrit'li Moruthe; 10 yıl süreyle değişik ilimleri Manastırın okulunda okumuştur. İncil'in tefsiri hakkında, dini bayramlara ait vaazlar, Nasturilere karşı girişilen mücadele, Nusaybin'li Barsavmo'nun yaşam öyküsü ve Nasturilikle ilgili yapıtları vardır.

²³² Mağitbonutho Dhumro Kadişo Dmor Gabriyel, Met. Hanna Dolabani, Hikmet Matbaası, Mardin Süryanice, 1959, shf. 9-10-11

Halife Harun Reşid Bağdat'tan Raka'ya yaptığı yolculuklarda Mor Zoğë manastırını defalarca ziyaret etmiştir. Ahmed Ğazahi tarafından elyazmasıyla yazılan Arapça bir kitapta şunları dile getirmektedir: “Harun Reşid Raka'ya ulaştı. Raka'nın dışında Zoğë ismiyle tanınan bir manastır vardı. Kervan yaklaştığında manastır sakinleri toplanıp Harun Reşid'i karşıladılar. O sırada Mecnun yaklaşıp dedi ki; “Ey Emir El-Muminin/Müminlerin Emiri! sana üç mısralık bir şiir besleledim. Müsaade ederseniz okuyayım.” Harun: “oku” dedi. ‘Düşmana baktığın an, kılıcı çekmekle mutlusun, onu yenmeye kararlısın, zaferin sonucunda gururlusun, akılan kan feryat ediyor, zayıfın üzerine deniz taşıyor.’ Şiirini bitirdikten sonra dedi ki: Ey Emir El-Muminin! üç bin dinar ver de hurma alayım. Harun: ‘ona üç bin dinar verilsin’ diye emir verdi. Mecnun, üç bin dinarı alarak manastırdan ayrılmış.”²³³

11 - İKİNCİ NUSAYBİN OKULU M.S. 489-12. yy.

M.S. 489 yılında Nasturilik tezinin savunulması yüzünden Urfa Okulunun kapatılmasına ve Süryanilerin ikiye bölünmesine neden oldu. Mşiho Zğö okul hakkında şunları yazmaktadır: “Nastur taraftarı olan Barsavmo Nusaybin Episkoposluğunu elde edince, Urfa Okulunun Rektörü Narsay'ı çağırıp birlikte İkinci Nusaybin büyük okulunu açtılar. Okula büyük bir öğrenci kitlesi toplandı.” Pers İmparatoru Kud döneminde açılan bu okula, Persler de siyasi amaçlar nedeniyle yardım ettiler. Barsavmo, Narsay işbirliğiyle okula özel ders programı kondu ve okul için kanunlar düzenledi. Ne yazık ki bu kanunlar elimize ulaşamadı. M.S. 496 yılında Barsavmo'nun yerine geçen Huşoh, okul için yeni kanunlar düzenledi. Bunların da diğer kanunlara benzer oldukları tahmin edilmektedir. Kanunların yürürlüğe girmesinden ve disiplinli bir şe-

²³³ El-Mucelle El-Batryarkiye, 1996, sayı 151-152, shf. 26-27

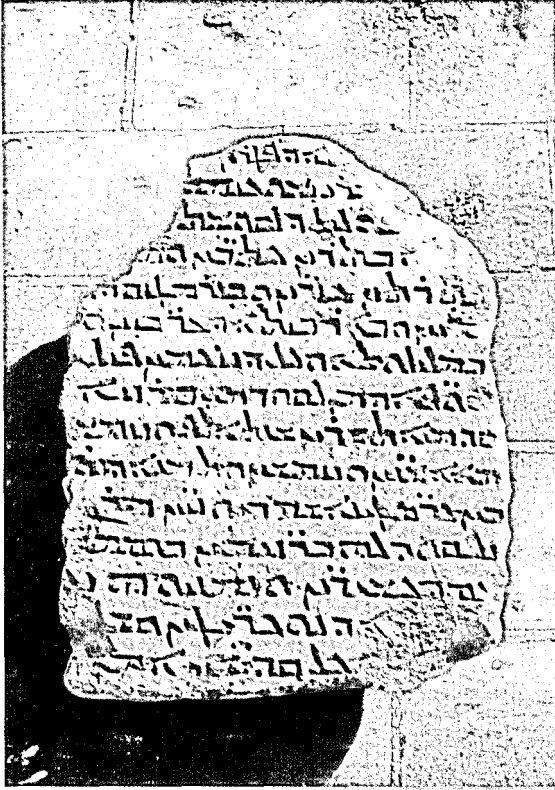
kilde uygulanmasından dolayı okul, herkesin hayranlığını kazanmış ve Okulun şöhreti yalnız doğuda değil, Roma İmparatorluğunun sınırlarını da aşarak İtalya'ya ve Afrika'ya kadar ulaşmıştı.

Bu Okula bütün doğu vilayetleri, Pers ülkesi ve Mezopotamya'dan öğrenciler katılıp teoloji başta olmak üzere felsefe, mantık, edebiyat geometri, astronomi, tıp ve hukuk eğitimi almaktaydı. Ayrıca değişik dini ve ilmi kitapların Yunanca'dan Süryanice'ye çevirisi yapılırdı. Yaşadığı Altın Çağ da öğrenci sayısı 1000'i buluyordu. Okul, yatılı okul olup her öğrencinin odası diğerinden ayrıydı. Narsay'dan sonra okulun müdürlüğünü üstlenen kişilerin isimleri şunlardır: 1-Maraga veya Margo bölgesinden Kuzbo'li Elişah: M.S. 502-509 2-Mor Abrohom: M.S. 509-569 yılları arasında görev yapmış. Narsay'ın yakın arkadaşı, çok çalışkan, gayretli bir bilim adamıydı. Onun yardımcısı da Yuhanon Dbeth-Raban idi. 3-Arzun'lu Yeşu-Yahb: 569-571 4-Nusaybin'li Abrohom Bar Kardyoye: 571-572, 5-Hedyap'li Hnono²³⁴

Okulun 7. yüzyılın ortalarına kadar açık olduğu düşünülmüşse de, Mor Yakup Kilisesinin avlusunda yeni yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkan Süryanice bir yazıta göre; 12. yüzyılın ortalarına kadar devam ettiğinin ipuçlarını bizlere vermektedir. Kitabe 15 satırdan oluşup çok düzgün Süryanice'nin Estrangeli hattıyla yazılmıştır. Taş, her iki ucundan kırık olduğu için ilk iki satırı tam anlamıyla çözülmemiştir. Açıklaması şöyledir: **“...patrik..... ..Mor Yeşuh-Yahb.... gerçek metropoliti her iki kitabımızla... her iki gitarınızla ve gramatikî.... mantıkla ve filozofların önceden bildikleri her okumayı/bilgi. Ekim ayının 1558**

²³⁴ Lisan El-Maşrak, Met. Bulus Behnam, ittihat Matbaası, Arapça, Musul, 1946, shf. 309-310 Ve Melfono Narssay Şiirleri, Süryanice, Musul, Domikiler Matbaası, Papaz Alfunsus Mangano, 1905, Cilt.1, shf. 41 ve Mşiho Zgo Tarihi, Süryanice, Elyazması.

Yunan yılı (Miladı yılı: 1247) ...Hıristiyanlar ...Rab ona rahmet eylesin/buyursun. Çalışkan olanlarla mutlu etsin. Yabancı (inzivaya çekilen rahipler) olanlarla ve azizlerle saysın. Amin.”

**Mor Yakup Kilisesi'nin avlusunda
ortaya çıkan Süryanice kitabe**

Bu yazıdan anlaşılan; dönemin patrik ve metropolitin isimleri, kitabenin yazılış tarihi belirtilmekte olup ayrıca almış oldukları eğitimle gurur duydukları ifade edilmektedir.

Bu yazıya istinaden, Okulun uzantısının, belirtilen tarihe kadar devam ettiğini düşünmek yanlış olmaz.

NUSAYBİN OKULUNUN KANUNLARI

Mor Huşoh ve Mor Narsay döneminde bu kanunlar düzenlendi.

Kanun - 1: Okul rektörünün ve tüm yardımcı üyelerin kararıyla, okul müdürlüğüne layık bir aday seçilecektir. Bu konuda hiç kimsenin hiziççilik yapmaya hakkı yoktur. Buna karşı gelenler, cezalandırılır, okuldan atılır ve şehirden çıkarılır.

Kanun - 2: Okul müdürlüğüne seçilen kişinin öğrenciler arasında ikiyüzlülükle davranmaması ve okulu, Yönetim Kurulu'na danışarak en iyi şekilde yönetmesi gerekir. Suç işleyenlerin ise okul rektörünün ve yardımcı üyelerini haberi olmadan cezalandırılmamaları gerekir. Okul müdürünün herhangi bir ceza veya af kararını okul komitesine danışarak vermesi gerekir.

Kanun - 3: Eğitim görmek amacıyla okula gelen rahiplerin daha sonra sözlerinden vazgeçerek zina, hırsızlık, sihirbazlık gibi eylemleri yapmaları, gerçek inancın dışına çıkmaları ya da halk arasında dedikodu, fitne ve bölücülük gibi davranışlarda bulunmaları halinde şehri terkederek okullara kabul edilmemeleri...

Kanun - 4: Öğrencilerin, okul müdürü ve rahiplerin haberi ve izni olmadan Romalıların tarafına ne eğitim ne dua ne de alışveriş yapmak amacıyla geçmemeleri. İzin almadan geçmeleri halinde artık topluma alınmamaları. Ticaret yapmak bile kanunlara aykırıdır.

Eğitim ve dua yapma maksadıyla bir sefere mahsus girip de yakalananlar, gereken uyarı ve azarı gördükten sonra tekrar gitmemek şartıyla kabul edilsinler.

Eğer ticaret amacıyla gitmişlerse, Romalıların tarafından getirdikleri eşyaların onlardan alınmaları ve okulun bütçesine verilmeleri. Eğer bu kişiler sabıkasız iseler eşyaların yarısı onlardan alınsın. Şayet ikinci kez yakalanacak olurlarsa bu sefer tamamen okuldan atılacaklardır.

Kanun - 5: Öğrencilerin; okulun açık olduğu sürece herhangi bir yerde çalışmalarına veya bir sanatla uğraşmalarına müsaade edilmez. Okulun kapanışından sonra, yani Ağustos ve Ekim ayının sonuna kadar Nusaybin dışına çıkıp istedikleri alışverişi yapabilirler. Okul personeli de, Nusaybin şehrinin içinde olmak şartıyla bu üç ay zarfında meslek hayatlarına yararlı sanatlarla uğraşabilirler.

Kanun - 6: Müdürün, okul paralarını iki veya üç tanık hazır olmadan harcamaması gerekir. Parası fazla olan öğrencilerin, paralarını faizle kimseye vermemeleri gerekir. Çünkü faiz, kilise kanunlarına aykırı bir harekettir.

Kanun - 7: Okula yeni katılan öğrencilerin, müdür ve müdür yardımcılarının haberi olmadan kayıtları gerçekleştirilemez. Kayıtları yapıldıktan sonra, okulun kanunlarına saygılı olmaları, riayet etmeleri ve onları uygulamaları için özel olarak eğitileceklerdir.

Kanun - 8: Öğrencilerin, acil durumlar dışında eğitime ve öğretime ara vermek yasaktır.

Kanun - 9: Öğrenciler, akşam duasındaki mezmurları okuduktan sonra kendi odasına gidecektir. Tanyeri ağarırken, herkes kalkıp toplantıdaki (kilisedeki) yerini alacaktır. Kimse kilisedeki akşamdan yer tutamaz, ilk sıra daima kahinlere verilecektir.

Kanun - 10: Her öğrencinin kendisine ait bir odası olduğundan, herkesin kendi odasında yatması gerekir. Tek kişilik odada iki öğrencinin yatması yasaktır.

Kanun - 11: Aynı odada kalan öğrencilerden, birisi hastalandığında gerektirdiği şekilde onunla ilgilenirler ve onun hizmetinde bulunsunlar.

Kanun - 12: İki öğrenci arasında meydana gelen herhangi bir anlaşmazlık, müdürün izni olmadan yabancıların mahkemesine gitmemesi. Bu kanunları ihlal ettiği takdirde hem okuldan atılmalı hem de şehirdışı edilmeli.

Kanun - 13: Yeteri kadar eğitim görmeyip de okulda genel konuları tartışan ve huzursuzluk yaratan öğrencilerin, okuldan ve şehirden atılmaları.

Kanun - 14: Kayıp olan bir eşyayı görüp de müdüre teslim etmeyen veya müdürden bir kitap emanet alıp da iade etmeyen cezalandırılması ve şehirden çıkartılması.

Kanun - 15: Bir öğrencinin suç işlemesi halinde başka bir öğrenci tarafından uyarılmasına rağmen tövbe etmeyip suçuna devam ederse, onu uyaran öğrenci ihmal edip de müdürü haberdar etmezse ancak daha sonra başkası tarafından olay ortaya çıkartıldığında, suç işleyen kişinin cezasına o da ortak olacaktır.

Kanun - 16: Şikayette bulunup da şikayetini kanıtlamayan bir öğrencinin, iftira attığından dolayı cezalandırılması.

Kanun - 17: Herhangi bir öğrencinin ölüm hastalığına yakalandığında, müdürün ve öğretmenlerin huzurunda bırakacağı vasiyetname geçerli sayılacaktır. Müdürün huzurunda olmadığı takdirde geçersizdir ve bütün menkulleri okula verilecektir.

Kanun - 18: Bir öğrenci başka bir öğrenciye herhangi bir nedenle küfür ederse ve döverse, görenlerden azarlanması ve toplumun huzurunda cezalandırılması.

Kanun - 19: Bir öğrencinin işlemiş olduğu bir suçtan dolayı toplum tarafından üç kez cezalandırılmasına karşın

tekrar aynı suçu işleyecek olursa, cezalandırılmasına, okuldan ve şehirden çıkartılmasına.

Kanun - 20: Eğitim ve öğretim yapan öğretmenler, herhangi bir hastalık mazereti dışında veya müdürden izin almaları haricinde, eğitimi ve öğretimi aksadıkları takdirde uyarılmaları ve maaşlarının kesilmesi gerekir.

Kanun - 21: Suç işleyen herhangi bir öğrenci, rektör ve komite tarafından üç kez ikaz edilecek. Eğer tekrar aynı suçu tekrarlırsa, cezaya çarptırılacak. Her ihtimale karşı cezasını kabul etmeyip, okul dışında herhangi bir kişiye arabuluculuk yapma teklifinde bulunursa, suçu ufak olsa bile affedilmemesi gerekir. Ayrıca okuldan atılması ve şehirden çıkartılması ön koşuldur.

Kanun - 22: Okulun müdürlüğüne getirilen bir kimsenin, bu kanunların dışında hareket etmemesi, hareket ettiği takdirde 10 altın lirayla cezalandırılmasına, toplumdan ve şehirden de mahçup bırakılacak bir vaziyetle çıkartılmasına.

SONUÇ

Pers İmparatoru Kesru'nun hükümdarlığı döneminde ve Nusaybin Episkoposu Aziz Mor Pavlus'un ruhanilik yönetmenliği sırasında ve yüce atalarımızın ünlü öğretmenliği esnasında, kutsal kitapları yorumlayan Mor Abrohom ve Öğretmen Mor Narsay döneminde bu kanunları bitirdik ve ittiraz etmeden onları büyük bir memnuniyetle kabul ettik.

Onları ihlal eden her kimse, toplumun kararıyla cezalandırılacak ve hiç kimse de onu herhangi bir nedenle müdafaa etmeyecektir.

Bu kitap doğru ve gerçektir ve hiçbir zaman iptal olunmayacaktır ibaresine yer verilmiştir.²³⁵

²³⁵ The Statues of the School Nisibis, Prof. Dr. Arthur Vööbus, Stockholm, 1961, Süryanice ve İngilizce, shf. 61-89

12 - RİŞ-HAYNO/RAS-EL-AYN (CEYLAN PINAR) OKULU M.S 536-...?

Bu okulun merkezi, Habur Nehri'nin kenarında olup Ras-el-Ayn ile Hasake arasındaki Mecdel Köyünün yakınında bulunan Karkafto Manastırındaydı. Bu okuldan mezun olan ünlü Ras-ul-Ayn'li Sergis; tıp, mantık, felsefe ve fen ilimleri dalında eserler vermiştir. Yunanca'dan Süryanice'ye çeviriler de yaptı. M.S. 526-545 yılları arasında patriklik görevini sürdüren Antakya'lı Patrik Efrem, onu önemli bazı konular için Roma'ya ve Kustantiniye'ye gönderdi. Görevinde başarılı olarak geri döndü.²³⁶

13 - KIN-NEŞRİN MANASTIRININ OKULU M.S. 530-11. yy.

Kın-neşrin²³⁷ Manastırını M.S. 530 yıllarında Mor Yuhanna Bar Aftunya tarafından kurulmuştur. 7. yüzyıla kadar Aftunya Manastırı olarak tanınırdı. Annesinin adıyla bilinen Mor Yuhanna, Elçi Mor Tuma Manastırından mezun olup mantıkçı Yuhanna lakabıyla tanınır. Yunanca ve Süryanice dilini tam anlamıyla kavradı ve Yunanca ruhsal eserler verdi. Arap yazarı Yakut-el-Hamavi 'Muhacam el-Buldan' isimli eserinde, Manastırı şu cümlelerle tanıtmaktadır: "Kın-Neşrin Manastırı; Fırat'ın doğusunda, Cezire ve Diyar-Mızır dolaylarında ve Ağrifus/Trablos şehrinin karşısında yer almaktadır. M.S. 530'larda inşa edildi ve 9. yüzyıla kadar faaliyet gösterdi. Büyük bir manastır olup içinde 370 rahip barınmaktaydı. Okulunda Süryanice ve Yunanca dilleriyle tedrisat yapıldı. Yunan Edebiyatı yanında, edebi, dil, mantık, felsefe, tabiat, astronomi, matematik, geometri, müzik, teoloji ve fıkıh ilimleri öğretilirdi."

²³⁶ Asr-El-Süryan El-Zahabi, Filip di Tirazi, Arapça, Linutip Mat, shf. 17-19-91

²³⁷ Kın-Neşrin; Süryani iki sözcüğünden meydana gelir. Kartalların yuvası anlamı verir.

Başka yazarlara göre de, Urfa Okulunun halefi olup 350 yıl süreyle hizmet vermiştir. Süryani Kilisesine patrikler, metropolitler ve rahipler kazandırdıktan sonra dünya kültürüne ve medeniyetine katkı sağlayan ünlü bilim adamları da vermiştir. Bu bilim adamlarının eserleri halen Avrupa'nın Londra, Paris ve Roma gibi değişik kütüphanelerinde korunmaktadır. Bunlardan yalnız iki kişiyi açıklamakla yetineceğiz. Birincisi; 6. yüzyılın ilk çeyreğinde Nusaybin'de dünyaya gelen Mor Sevre Sabuğat'tır. Mor Sevre; Manastır Okulunda tahsilini tamamladıktan sonra öğretim üyesi olarak görev aldı. Daha sonra rahiplik hayatına atıldı. Kın-Neşrin'e ve Manastıra episkopos olarak takdis edildi. Patrik Efrem Barsavm; onu şu sözlerle tanımlar: "Bilim adamlarının seçkini ve parlayan bir yıldız, güçlü ve ünlü bir öğretmen, matematik filozofudur. Ruhani sınıfında astronominin ve tabii ilimlerinin derinliklerini keşfeden ve eser bırakan tek kişidir". Süryanice, Yunanca ve Farsça'nın derinliği öğrenmişti. Abbasiler döneminde Arapların kullandıkları Hindu rakamlarını da, Onun vasıtasıyla elde ettiler.

Bu okuldan mezun olan ikinci bilim adamı Urfa'lı Mor Yakup'tur. Mor Yakup M.S. 633'te Antakya'nın Afrin belde-sine bağlı Ayn-Dibe Köyünde doğdu ve 708 yılında vefat etti. Gençliğinde Kın-Neşrin Manastırının Okuluna gitti ve yüksek tahsilini Mor Sevre'nin yanında tamamladı. Mor Yakub'un Süryani Edebiyatına büyük bir minnettarlığı vardır. Mor Yakup; teolog, filozof, dilbilimci, şair, yazar, araştırmacı, tercüman, vaiz ve gezgin bir bilim adamıdır. Tarih, dilbilgisi, hukuk, felsefe ve Kutsal Kitap'ın tefsiri alanında 30 eser bırakmıştır. Aristo'nun 'Kategoriye' denilen on makalesi ile diğer makaleleri Yunanca'dan Süryanice'ye çevirdi. Süryanilerde ilk gramer kitabını o yazmış ve Yunanca'nın küçük harflerine benzeyen 5 harekeyi de Süryanice'ye kazanmıştır. Ayrıca Süryani alfabesine yeni harfler de ilave etmek

istemişse de ölüm onu erken yakalamış ve çalışması yarım kalmıştır. İmparator Kustantin'in tahta geçişinden 20 yıl sonrasından başlayarak 692 yılına kadar bir süreci kapsayan önemli bir tarih yazmıştır. Ne yazık ki, bu eserden günümüze yalnız 46 sayfa ulaşabildi. 'Ştoth-Yavme' (Altı Gün) adlı eseri de takdire şayandır. Süryani öğretmenlerin, Müslüman çocuklarına yüksek tahsil vermeleri için fetva çıkarmıştı. Bundan anlaşılıyor ki Müslüman Araplar, ilk kez felsefeyi Süryanilerden öğrenmişlerdir.²³⁸

Mor Yakub'a benzer biri daha vardır: Tuma Harkeloyo. O da bu okuldan mezun olmuş ve M.S. 627 yılında 4 Yunanca İncil'in tasihini yaptı.²³⁹ Bu tashih halen Süryani Kiliselerinde okunmakta ve 'Harkeloyto' olarak tanınmaktadır. Yunanca'dan Süryanice'ye çevirileri vardır. İnancı uğruna çok sıkıntı ve zorluk çekti.

Balde'li Mor Atanasiyos, felsefi ilimler üzerine çalıştı. (İsoğoci) Burfiriyus ve başka bir İsoğoci. M.S. 686'de vefat etti. Süryanilerin tacı olarak adlandırılan Antakya Patriği Mor Severiyos'un mektuplarını Yunanca'dan Süryanice'ye çevirdi.

Arapların Episkoposu Mor Cercis: M.S. 725'lerde yaşayan, yazar ve şair Mor Cercis, Süryanice ve Yunanca bilmesinin yanı sıra felsefe, teoloji, dilbilimi, astronomi, tarih ve edebiyat bilimlerini de en iyi bir şekilde tahsil etmişti. Felsefede 'Urganon' adlı eseri Süryanice'ye çevirdi. Bu eser Süryanilerde en önemli felsefi eser olarak kabul edilir. Kiliseye ilişkin önemli eserleri ile şiirleri vardır.

Tıl-Mahroyo'lu Mor Diyonosiyos: M.S. 845'lerde yaşayan Tıl-Mahroyo'nun, çok önemli bir tarih eseri vardır.

²³⁸ El-Mucelle el-Batiryarkiye Süryaniye, Arapça, Mor Markus Manastırı, Kudüs, 1937, sayı: 9, sh. 265-278 Ve El-Mucelle El-Batiryarkiye, 1996, sayı: 151-152, shf. 26-27, Arapça, Met. Hanna İbrahim Makalesi.

²³⁹ Asr-El-Süryan El-Zahabi, Filip di-Tirazi, Linutip Mat, 1991, shf. 17, Arapça Ve Lisan El-Maşrak, Met. Bulus Behnam, İttihat Matbaası, Arapça, Musul, 1946, shf...

Dilbilimcilik, felsefe, teoloji ve fıkıh alanında iyi bir bilim adamıydı.²⁴⁰

Kın-Neşrin Okulundan bunlara benzer daha çok ünlü kişiler çıkmıştır.

14 - BAŞHAK VEYA BAHŞAYKE OKULU M.S. 6. YÜZYILIN BAŞLARI ...?

Bu Okul, 6. yüzyılın başlarında Ninve/Musul dolaylarında yer alan Bahşayke'de dilbilimci öğretmen Sebrvo tarafından açılmıştır. Öğretmen olan her iki oğlu Ram-Yeşuh ve Gabriyel ile torunu Sebr-Yeşuh bu okuldan mezun oldular. Okumayı öğrendiler, kitapları tetkik ettiler. Daha önceden Mor Matay Manastırının öğretmenleri tarafından tefsir edilen Kutsal Kitap'ın tefsirini ve diğer ilimleri tam anlamıyla öğrendiler.²⁴¹

15 - MOR MATAY MANASTIRININ TEOLOJİ OKULU M.S. 6-13. YY.

Musul'un kuzeyinde yer alan Elfof• Dağı'nın doruğunda kurulan Mor Matay Manastırının Okulu 6. yüzyılın sonlarına doğru açılmış ve eğitim 13. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Okulda dini, medeni, teoloji, Kutsal Kitap'ın tefsiri ve ilk Hristiyanlık Kilisesinin atalarının kitapları Süryanice diliyle okutulmaktaydı. Başta Süryani Kilisesine olmak üzere doğu bilim tarihine büyük insanlar yetiştirmiştir. Tekrit'li Mor Moruthe; Mafıryanlık mertebesine yükselmekten evvel bu okula öğretim üyesi olarak katılarak okulun sorumluluğunu üstlenmiştir. Okula ve Manastıra yeni yasalar ve düzenlemeler getirmiştir. Okul, 7. ile 8. yüzyılda altın çağını

²⁴⁰ Lisan El-Maşrak, Met. Bulus Behnam, İttihat Matbaası, Arapça, Musul, 1946, shf...

²⁴¹ Lisan El-Maşrak, Met. Bulus Behnam, İttihat Matbaası, Arapça, Musul, 1946, shf. 412

•Elfof; binlerce anlamına gelen bir sözcük olup ve adı geçen dağda on iki bin rahibin yaşadığından dolayı Elfof Dağı denilmiştir.

yaşamaktaydı. İlmî ve dinî bilgileri içeren yüzlerce kitabın olduğu büyük bir kütüphanesi de vardı.²⁴²

16 - NİNVE/MUSUL OKULU 7. yy. ORTALARI

M.S. 7. yüzyılın ortalarında açılan Ninve Okulunun, 300'e yakın öğrencisi vardı. Bu okuldan Beth-Raban ailesine mensup ünlü şair David Bar Favlus da mezun olmuştur. Onun dışında da meşhur şairler çıkmış ve bunlar dinî bayramların dua programlarına birçok ilahiler bestelemiştir. Ayrıca here-tik inançlara karşı da mücadeleli makaleler ve mektuplar yaz-dılar.

17 - MUHALLAK VEYA MOR CERCİS MANAS-TIRININ OKULU M.S. 5. yy.

Manastır; üç rahip Sargis, Zhuro ve Bahuth adına 5. yüzyılda inşa edilmiştir. Ayrıca bu Manastıra 'Muhallak Ma-nastırı' da denilmektedir. Sincar'a 3 km. yakınlıkta bulunan Kahel dağının doruğunda yer almaktadır. Manastır Okulu-nun altın çağı 8. ve 9.yüzyıllardır. Süryani Kilisesine bir ma-fıryan ve birçok episkopos kazandırmıştır. 8. ve 9. yüzyılın arasında yaşayan Musul ve Barinan Metropolitleri ünlü tanrıbi-lim filozofu Muşe Bar Kifo, tahsilini bu Okulda görmüş ve nefis ile ilgili olmakla birlikte değişik konuları içeren 22 eser bırakmıştır. Ayrıca Kutsal sırların tefsiri ve inançların yorum-laması hakkında da eserleri vardır. MS.903 yılında vefat etti. Muşe Bar Kifon'un öğretmeni Raban Kuryakus; felsefe, tanrıbilim, Kutsal Kitap'ın ve Süryanice dilinin öğretmeni de bu teoloji okulunda öğretim üyesi olarak görev yapmıştır. Manastır, 1168-1284 yılları arasında da episkoposluk merkezi olmuştur.

²⁴² Lisan El-Maşrak, Met. Bulus Behnam, ittihat Matbaası, Arapça, Musul, 1946, shf...

Genellikle bütün doğu manastırlarında değişik ilim ve edebiyat öğreten yüksek okullar vardı. Bu okulların isimleri zikredilmeden onlardan mezun olan birçok bilim adamlarımız tarihte geçmektedir. Örneğin; 6. yüzyılda yaşayan Tekrit Mafıryanı Mor Moruthe, 9. yüzyılda yaşayan Tekritli Rahip Antun Ritur, 10.yüzyılda yaşayan İğnatiyos Bar-Kiki vb.

Süryaniler, 6. yüzyılın başlarında veya daha sonraki yüzyıllarda bu okulların dışında daha birçok önemli okullar açmışlardır. Yaşanan bazı tarihi olaylarda isimleri anılmaktadır. Banuhedre/Duhuk köylerinde; Beth-Kapki, Beth-Tarle, Tıl-sama, Beth-Banni ve Şurzak okulları olarak geçmektedir.

18 - MOR BARSAVMO MANASTIRININ OKULU M.S. 790-13. YY.

Aziz Mor Barsavmo, 458 yılında vefat etti. Onun Manastırı Şamişat dolaylarında yer almaktaydı. Süryani Kilisesinin azizleri arasında en ünlülerindendir. İnancını savunmak üzere İstanbul'a kadar gitti. Onun adıyla değişik yerlerde kiliseler ve manastırlar inşa edildi. Asıl konumuz olan Malatya'daki Mor Barsavmo Manastırı en ünlü manastırların başında yer almaktadır. Bu Manastır, bir ilim yuvası olmaktan öte, 1091 yılından 1293 yılına kadar patriklik merkezi olmuştur.

Manastırdaki okulun öğrenci sayısı ve genel düzeni hakkında detaylı bir bilgi ne yazık ki yoktur. Ama bilinen o ki, 8. yüzyılın sonlarından 13. yüzyılın ortalarına kadar tanrıbilim, kilise ve dilbiliminde ünlü olmuştur. Her ağacın meyvesinden belli olduğu gibi bu okulun meyveleri de gerçekten çok olgun ve iyi yetişmiş meyvelerdir. Süryani Kilisesine ve ilim dünyasına büyük insanlar vermiştir. Bunların en ünlüleri şunlardır:

1 - Patrik Yuhanna Bar Abdun: M.S. 944 yılında Malatya'da doğdu ve 1004 yılında patrikliğe yükseldi. Patrikliği döneminde birçok meşekatlarla karşılaştı. Kendisiyle

birlikte 6 episkoposu ve 20'ye yakın rahibi tutuklu olarak İstanbul'a götürüldüler. Sürgünde ve ceza evinde 4 yıl süreyle çok acı bir hayat geçirdi. 1011 yılında Bulgaristan hudutlarında Ğayus Manastırında şehit edildi.

2 - Patrik Baseliyos.

3 - Patrik Diyonosiyos Lohozor.

4 - Patrik Atanasiyos Abul-Farac İbn-i Ğimmar: Diyarbakırda doğdu. Tahsilini Malatya Okulunda Diyonosi-yos Bar Mavdyono yanında yaptı. Bilim adamıydı. Patrikliğe yükseldikten sonra Bağdat'a gitti ve Halife Abi Cahfar El-Mansur'dan beraat mektubu aldı.

5 - Patrik Mihayel Rabo: Malatya'lı Papaz İliyo El-Kandasi'nin oğludur. Malatya'da dünyaya geldi. Küçüklüğün itibaren rahiplik hayatını seven Mor Barsavmo Manastırına gitti ve orada ilmin derinliğini özüksedi. Rahip olup daha sonra Manastırın sorumluluğunu üstlendi. Manastırdaki en önemli işlerinden bir tanesi; Mardin Metropolit'i Mor Yuhanna'nın direktifiyle imkansız gibi görünen bir yerden Manastıra su çekmiştir. 8 Eylül 1127 tarihinde Mor Barsavmo Manastırında rahiplikten patrikliğe yükseltildi. 7 Kasım 1199 tarihinde de vefat etti.

Mor Mihayel Rabo, birçok özelliklere sahiptir. İlim adamı, yönetici, yazar. Güzel bir kaleme ve sese sahip olan Mihayel Rabo, gece gündüz kilisenin hizmetinde bulundu. Elyazmasıyla yazdığı birçok kitabın yanı sıra; dini, tanrı-bilim, itikat, fıkıh, hitap ve kilisenin dua programlarıyla ilgili değişik konuları içeren büyük ve küçük makaleleri vardır. Ayrıca benzeri bulunmayan bir tarzla yazmış olduğu tarih kitabı da vardır. Her sayfada üç kolon kullanmıştır ve her kolon ayrı bir konuyu içermektedir. Birinci kolon: Kronolojik dünya tarihi. İkinci kolon: Kilise tarihi. Üçüncü kolon: Sosyal yaşam tarihi

6 - Bar Vahbun: Malatya'lı Papaz Sohdo Bar Vahbun'un oğlu Teodoros'tur. Mor Barsavmo Manastırında öğrenimini tamamladıktan sonra rahip oldu. Patrik Mihayel'in öğrencisidir. Felsefe ilminde yeteri kadarı derinleşti. Süryanice başta olmak üzere Yunanca, Arapça ve Ermenice dillerini bilmekteydi. Çok zeki olduğu için Patrik onu hem sekreteri ve hem de sırdaşı yaptı ve onu elçi olarak İstanbul'a göndermiş ancak o maalesef patriğe ihanet etmiştir. Patrik Mihayel daha hayatta iken 1180 yılında kendini patrik olarak ilan etti.

7 - Patrik Atanasiyos Saliba: Mor Barsavmo Manastırında rahip olduktan sonra Manastırın müdürlüğünü üstlendi. İdarecilikte çok başarılı, ancak ilim konusunda çok zayıftı. M.S. 1199 yılında Doğulu episkoposlar ile Mafıryanın haberi olmadan Mazik Manastırında Batılı 15 episkopos tarafından patrikliğe yükseltildiği için görevi süresince meşekatlı ve sürütüşmeli bir dönem geçti. 1206 yılında Mor Barsavmo Manastırında vefat etti.

8 - Mafıryan Ğriĝoriyos Yakup: Malatya'nın Kandası ailesine mensup Papaz İbrahim'in oğludur. Papaz İliyo'nun torunu ve Patrik Mihayel Rabo'nun yeğenidir. Mor Barsavmo Manastırında amcasının yanında öğrenimi tamamladıktan sonra rahip oldu. Mantıkta ve dilbilimciliğinde derinleşti. M.S. 1189 yılında amcası tarafından Doĝu Mafıryanlıĝına yükseltildi. İdarecilikte bazı nedenlerden dolayı içişlerinde başarılı olmadı. Güçlü bir hatip olup kendi adıyla bilinmekte olan Kutsal Ayin'le ilgili bir program besteledi. 1214 yılında öz kardeşini Patrik 2. Mihayel/Yeşuh El-Ahdal'ı ziyaret etmek üzere yola çıkmış ve Sincar yakınlarında yer alan Hiyal Köyünde ölmüştür. Cenazesi Mor Matay Manastırına taşındı ve orada defn edildi.

9 - Yeşuh-El-Ahdal: Mafıryan Ğriĝoriyos'un öz kardeşidir. Mar Barsavmo Manastırında amcasının yanında dini

ilimlerini tamamladıktan sonra rahip oldu. Amcası daha hayatta iken amcasına halef olarak olmak istemesi nedeniyle, kilise idarecileri ve halk tarafından ayıplandı. Buna karşın, Patrik 8. Atanasiyos yasal olarak patrikliğe yükseldikten sonra, O da, kardeşi tarafından yasal olmadan 1200 yılında Mar-din’de patrikliğe yükseltildi. 1214 yılında vefat edinceye kadar sıkıntılı bir yaşam sürdürdü. Güzel el yazısıyla yazdığı ‘Bayramların Nedeni’ adlı eseri vardır. Ayrıca telif ettiği uzun bir Ayin programı da mevcuttur.

10 - Patrik İğnatiyos Davud: Mor Barsavmo Manastırında geniş bir eğitim aldıktan sonra rahip oldu ve 1215 yılında Doğu Mafıryanlığına yükseltildi. Doğuda karşılaştığı zorluklardan dolayı ancak 5 yıl dayanabildi. Daha sonra mafıryanlık merkezini terk edip Malatya Abraşiyesine geldi. Orda da 2 yıl kaldı Patrik 14. Mor Yuhanna vefatı üzerine 1222 yılında Mor Barsavmo Manastırında onu Patrikliğe yükselttiler. Kilise uğrunda yapmış olduğu çok önemli işler, ilmi ve yapısal olmak üzere ikiye ayrılır.

A - Yapısal İşler: Patriklik makamına yükseldikten sonra kilisenin her köşesini dolaşarak kiliseler, manastırlar, hastaneler ve köprüler inşa etmekteydi. Sosyal ve kültürel alandaki bu çalışmaların detaylı bir şekilde kaleme alınacak olsaydı kendinden önceki yöneticilerinin hepsini geride bırakırdı. En önemli çalışmaları şunlardır:

1 - Mor Barsavmo Manastırında büyük onarımlar gerçekleştirdi. Patriklik divanını fresklerle süsletirdi. Kilisenin kubbesi kurşunla kaplattırdı. Manastırın kuzeyinde bir sur inşa etti. Kayadan oyma bir su sarnıcı açtı ve onu güçlü bir kaleyle çevirdi.

2 - Hısın El-Rum’da Katidrial bir kilise inşa etti.

3 - Rohte Manastırında düzeltmeler yaptı ve Meryem Ana adıyla bir kilise inşa etti.

4 - Rohte Manastırının yakınlarında bir hastane inşa etti. İrk, dil ve din farkı gözetmeksizin her toplumdaki hastalar gelip tedavi görmekteydiler. Bu hususta büyük harcamalar yaptı.

5 - Hastahane'nin bitişiğinde Müslüman hastalar için büyük bir cami ve odalar inşa etti.

6 - Rohte Manastırı civarında inşaat çalışmalarını bitirdikten sonra Antakya'ya gitti ve orada muhteşem bir kilise inşa etti. Üzerine de görkemli bir kubbe yaptı. Etrafında birçok odadan oluşan düzenli bir patriklik merkezi inşa etti ve burada bir süre ikamet etti.

7 - Antakya'dan sonra Sis'e geçip Ermenilerin büyük kiliselerinin yakınlarında Meryem Ana adına bir kilise inşa etti. Bu kilise şehirdeki bütün kiliselerden daha güzeldi. M.S. 1249 yılında Mısırlılar Sis Şehrini yakarken, adı geçen kiliseye ve tabip Hasnun'un öğrencisi olan Urfa'lı hayırsever tabip İsa'nın inşa ettiği kiliseye zarar vermediler..

8 - 1. Köprü: Günün birinde Anderyun bölgesinde gezerken, şehrin ortasında geçen 'Yeni Nehir'in sağanak yağışlardan taşıdığını ve her yıl birçok kişiye mezar olduğunu görünce, üzerinde bir köprü inşa etmeye karar verdi. Köprü'nün inşasında, işçilere takdim ettiği yeme içme hariç tam yüz bin altın lira harcadı. Ne yazık ki, köprü bitmek üzereyken, bölgeye düşen yağışlardan oluşan güçlü bir sel felaketi, Patriğin gözü önünde köprüyü yıktı ve patrik buna oldukça üzüldü.

9 - 2. Köprü: Patrik, Mısır'da şehrin ortasında da büyük bir nehrin üzerinde de kısa bir süre zarfında sütunlu kemerli taşlardan oluşan uzun bir köprü daha inşa etti.

10 - Hısın Rum'da da Mor Barsavmo adına bir manastır inşa etmek için Süryani bir aileden güzel bir yer satın almış. Tapusunu devretmeyi reddedince patrik sinirlenerek şehirden ayrılmış ve manastır inşasından vazgeçmiş. Sosyal ve kültü-

rel faaliyetleri uğruna harcadığı para miktarının haddi hesabı bilinmez..

B - İlimi ve Eğitsel Çalışmaları: Patriğin inşaat ihtisası dışında ilim ve edebiyatla ilgiliydi. İlim aşkını bütün Süryani milletinde uyandırdı. Her yerde kendi özel hesabına okullar açtırdı. Bu okullarda binlerce öğrenci öğrenim görmeye başladı. Ücret karşılığında öğretmenler ve yöneticiler görevlendirdi. Her okulda birer kütüphane açtırdı. Onun dönemi, Süryani milleti için çok önemli bir gelişmelerin yaşandığı aydınlık ve barış dönemi oldu. M.S. 14 Haziran 1252 tarihinde Hısın el-Rum'da Ermeni Cathlik'in divanında gözlerini hayata yumdu. Büyük Ermeni Kilisesinde toprağa verildi.

Mor Barsavo Manastırı, 13. yüzyılın ortalarına kadar altın çağını yaşadığı net olarak görülürken, ancak 17. yüzyıla kadar faal olduğunu tahmin edilmektedir.

Manastırın Kütüphanesi: Değişik dönemlerde bilim adamlarının ilim ve irfan yuvası olan bu Manastırın kurulmasıyla birlikte çok değerli kitaplar toplamaya başladı. 12. yüzyılın ilk çeyreğine kadar detaylı bilgi bize ulaşamadı. Ancak bu konuda adı meçhul olan Urfa'lı yazar kilise tarihinde; Patrik 6. Atanasiyos, Eski ve Yeni Ahit'ten oluşan ve kilise öğretmenlerine ait çok değerli kitaplar topladığını belirtmektedir. Patrik Mihayel Rabo da patriklik makamına yükselince, Manastır kütüphanesini kendi yazdığı değişik konuları içeren kitaplarla süslediğini vurgulamaktadır. Dönemin en meşhur hattatlardandı. Sulu Mor Yakub ile Nusaybin'li Mor Efrem'in bütün şiirlerini, yıllık vaaz kitabına ilaveten dini bayramlarla ilgili telif ettiği daha birçok vaazları, İsa Mesih'in öğretmenliğini içeren değişik resimlerle süslediği, gümüş ve altın suyuyla bir İncil yazarak manastıra hediye etmiştir.

Ayrıca Mor Yuhanon Bar Şuşan'ın da 1058-1072 yılları arasında istinsah ettiği yıllık dua programının bütün kitapları, Urfa Dağında bulunan 'Yabancılar Manastırı' adıyla

la tanınan manastıra hediye etmişti. Bu kitaplar bilahare, Mor Barsavmo Manastırına getirtilmiştir.

Bu kitapların yanı sıra, Manastırın kütüphanesinde çok değerli beraatlar, patriklerin inançla ilgili yazdıkları mektupları ve açık mesajları/menşurlarını ihtiva etmekteydi. Bunlardan en önemlileri; Bizans İmparatoru Amanuel'in, Bizans kilisesiyle barışın sağlanması için Patrik Mihayel'e gönderdiği mektup ile Patriğin kendisine yazdığı cevaptı. Patrik Mihayel'in yazdığı mektubu, kendi öğrencisi olan Teodor Bar Vahbun'a teslim etmiş ve İmparatorla görüşmek üzere onu elçi olarak İstanbul'a göndermiştir. Bu kitapların çoğu Mor Mihayel'in döneminde 1144 yılında manastırda çıkan bir yangında yanmış ve bir kısmı da 1148 yılında Urfa'daki Fransız Haçlı Emiri Cuslin tarafından Manastırdaki değerli menkullerle birlikte develere ve 12 katıra yükleyerek talan etmiştir. Ayrıca Manastır sakinlerinden on bin altın lirası istemiş, isteği yerine gelmeyince 50 rahibi tutuklayarak beraberinde götürmüştür. Ancak Cuslin, Aziz Mor Barsavmo'dan görmüş olduğu bir mucizenin etkisiyle rahipleri serbest bırakmış ve menkullerin bir kısmını da iade etmiştir. En sonunda Türklerin eline esir düşen ve cezaevine atılan Cuslin, Mor Barsavmo Manastırını talan ettiğinden dolayı bunların başına geldiğini Halep Süryani Metropolitinin yanında bir dini vecibeyi yerine getirerek itiraf etti.²⁴³

19 - MOR BARID MANASTIRI'NIN OKULU M.S. 969-1243

Mor Barid Manastırı, Malatya ve Hanzit dolaylarında yer alır. M.S. 969 yılında kurulmuş ve 1243 yılına kadar da öğrenim yuvası olmuştur. Günümüze ulaşan birçok dua kitaplarına istinaden, Okulun öğretim kadrosu tarafından bes-

²⁴³ Lisan El-Maşrak, Met. Bulus Behnam, İttihat Matbaası, Arapça, Musul, 1951, Ocak-Şubat ve Mart sayısı, shf. 153-208, NO: 189/7

telenen bazı dua ve ilahiler Süryani Kilisesinin dua programına sokulmuştur.²⁴⁴

Mor Barid Manastırı, Antakya Süryani Kadim Ortodoks Kilisesinin Patriklik Merkezine ev sahipliği de yapmıştır. Hasir sahibi olarak tanınan Patrik 7. Yuhanna, 969 yılında sürgünden döndükten sonra Malatya'daki meşhur Mor Barsavmo Manastırını ziyaret ettiğinde manastırı çok beğenir ve sever. Ancak bilinmeyen nedenlerden dolayı patriklik merkezini manastıra taşımaz. Malatya'nın yakınlarındaki Mor Barsavmo Manastırından daha küçük olan Barid Manastırı'na taşır. Patrik 7. Yuhanna M.S. 985 yılında vefat edinceye kadar Barid Manastırında kalır. Patriklik merkezi bilahare 1091 yılında Diyarbakır doğumlu olan Patrik Abul-Farac İbn-Ğimmar tarafından Mor Barsavmo Manastırına taşınmıştır.

20 - MALATYA OKULU

Malatya Okulu ile Mor Barsavmo Manastırının Okulu arasında yakın bir diyalog vardı. Her iki okul aynı dönemde faal idi. Malatya Okulu, düzeni, öğretim kadrosu ve bilim adamlarıyla ünlüydü. Cubas Metropolit Mor Diyonosiyos Bar Mavıdyono, M.S. 1102 yılında metropolitlik kürsüsünü Malatya'ya taşırken, Malatya Okuluna öğretim üyesi olarak katıldı ve okuldaki ilimleri ihya etti. Bar Mavıdyono, Patrik Yuhanna Bar Şuşan'ın öğrencisi olup Patrik Atanasiyos Abul-Farac Bar Hamoro'nun öğretmenidir.

Malatya Okulu, Süryani Kilisesine ve kültürüne büyük ilim adamları yetiştirmiştir.

1 - Patrik Abul-Farac Bar Hamoro/Ğimmar

2 - Malatya Metropolit Yuhanon Bar Sabuni. M.S. 1095 yılında şehit oldu.

3 - Urfa Metropolit Abu-Ğalıb M.S. 1129

²⁴⁴ Asr-El-Süryan El-Zahabi, Filip di-Tirazi, Arapça, Linutip Mat. 1991, shf. 18-19

4 - Diyarbakır Metropoliti Bar Salibi. M.S. 1171

Okulun öğretmenlerinden de ünlü kişiler çıkmıştır:

1-Malatya'lı Papaz Abdokus, meşhur bir dilbilimci olup 12. yüzyılın ilk çeyreğinde Süryanicenin kurallarını öğretmekteydi. Süryani dilinin kurallarını içeren bir yapıt bırakmıştır.

2 - Malatya'nın Karikri Köyünden olan Papaz Saliba; eşi öldükten sonra rahip oldu. İlim adamı olup Malatya Okulunda öğretim üyesi olarak görev yaptı. Eserleri de vardır. M.S. 1164 yılında vefat etti.²⁴⁵

21 - ZUKANNİN MANASTIRININ OKULU M.S. 4. yy.-?

Diyarbakır yakınlarında Dicle Nehri'nin kenarında yer alan Zukannin Manastırı ilim, felsefe ve kilise edebiyatının merkeziydi. Manastırın Okulundan mezun olan ve aynı yerde rahiplik hayatına atılan Diyarbakır doğumlu Rahip Yeşu Hamudoyo; 494 ile 507 yılları arasında Mezopotamya'da yaşanan vahim olayları/vakayinameyi Süryani diliyle kaleme almıştır. Manastırda büyük bir kütüphane vardı.²⁴⁶

22 - HAMUD MANASTIRININ OKULU M.S. 7.-9. yy.

Ras-ul-Ayn'ın yakınlarındadır. Ciddi bir eğitim yuvası olan bu okul, Yunanca'dan Süryanice'ye yapılan çevirilerin merkeziydi.²⁴⁷ Bir kütüphaneye sahip olan Manastırın adı,

²⁴⁵ Lisan El-Maşrak, Met. Bulus Behnam, İttihat Matbaası, Arapça, Musul, 1951, Ocak-Şubat ve Mart sayısı, shf. 174-175, NO: 189/7

²⁴⁶ Mucelle El-Batıryarkiye, Süryani Patrikliği, 1996, Sayı 151-152, shf. 21, Arapça ve Mardin Kiliselerin ve Manastırların Tarihi, P. Gabriyel AKYÜZ, 1998, Türkçe, shf. 44, Mor Benyomen'in Yaşam Öyküsü, Süryanice Elyazması, No: 279/8

²⁴⁷ Mucelle El-Batıryarkiye, Süryani Patrikliği, Arapça, Şam-Suriye, 2000, Sayı 197-198, shf. 467

Şemun döneminde (38 Vatikan No: 21) Suruçlu Mor Yakub'un şiir kitabında zikredilmiştir.

23 - KARKAFTO MANASTIRININ OKULU M.S. 6. yy.

24 - HARRAN OKULU

Harran, Urfa'nın güneyinde 45 km. de yer almaktadır. Tufandan sonraki ilk şehir olduğu söylenen Harran, Sabiilerin merkezidir. Harranda konuşulan dil Süryanice/Aramice'dir. Harran günümüzde ise küçük bir beldedir. Ünlü tarihçi yazar Yuhanon Bar Ebroyo, Harran hakkında şu bilgileri vermektedir: "Arfağsad oğlu Kaynon, Harran'ı kendi oğlu Haran'ın adına izafetten inşa etti." Tarh, oğlu Abram, gelini Saray ve torunu Lut ile birlikte, Kenan ülkesine gitmek üzere Kildaniler'in kenti Ur'dan ayrılıp Harran'a yerleşti. Tarh, 205 yaşında iken Harran'da öldü. Abram, Harran'da 14 yıl kaldıktan sonra 75 yaşında iken yeğeni Lut ile birlikte Harran'dan ayrılıp Kenan ülkesine vardı. Kutsal Kitap'ın Tekvin bölümüne göre; Yakup, kardeş İsu'dan kaçarken Harran'a gelip 20 yıl süreyle orada kaldı (Tek. 31:38). Yakup kuyusu hala Harran'da mevcuttur.

Harran'lılar hanefi/pagan/putperest olup güneş, ay ve 7 gezegenin ruhlarına tapınmaktaydı. '**Cavahir el-Akliye**'/Akıl Cevherileri ile Gezegenerin adına büyük tapınaklar inşa etmişlerdir. Bu tapınakların adları şunlardır: 1-Birinci sebep 2-Akıl 3-Başak 4-Resim 5-Can tapınakları. Bu tapınaklar yuvarlaklı. 6-Zahel 7-Müşteri 8-Meriğ 9-Zahra 10-Sin tapınakları da, birisi uzunlamasına diğerleri üçgen, dörtgen, altıgen ve sekizgen şeklindeydi. En ünlüleri Sin tapınağı olup M.S. 1031 yılına kadar ayakta kaldı. Kendi inançlarına çok bağlı olan Sabiler, gezegenlere ve yıldızlara karşı olan dini saygılarından dolayı astronomi, astroloji, fizik ve matematik

konularında araştırmalar yapıyorlardı. Kendi köylerine bile tanrıların isimleri vermişlerdi.

Harran, Kalkolitik Çağ'a uzanan çok köklü bir geçmişe sahiptir. Özellikle Ay Tanrısı Sin'in kült merkezi olmasından dolayı Eskiçağ'da büyük bir önem taşıyordu. Aynı zamanda Asur İmparatorluğu'nun son başkenti olması açısından da ayrıca dikkat çekicidir. Bugün de yörenin en önemli ören yeridir.

Sabiilik İnancı: Med İmparatoru Kureş, M.Ö. 539 yılında Babil'i yıktıktan sonra farklı birçok aşiret, Babil'de toplanarak Şam'daki Samiriyeliler gibi Mecusilik ve Yahudilik inançların karışımından Sabiilik mezhebini meydana getirdiler. Arap yazarı İbn-i Nedim de; Harranlıların mezhebini, Sabii olarak tanınan Keldanilerin mezhebi ile aynı olduğu görüşündedir. Yunan yazarı Hirudyana göre; İmparator Karakele, Harran'a geldiğinde Sin tapınağını ziyaret etmek istediğini vurgulamaktadır. Roma İmparatoru Yulyanus, Perslerle savaşmaya giderken Harran'dan geçtiğı sırada Harranlıların Sin Tanrısına secde etmek ister ve başını eğdiğinde başındaki taç yere düşer.

Harran, M.S. 639 yılında Hz. Ömer bin-Hutab'ın hali feliğı döneminde Hiyaz bin-Ğanam tarafından fethedilmek istenince; Harran'ın ileri gelenleri toplanıp ondan şu istekte bulunurlar: "Biz Urfa'ya bağılı olduğumuz için Urfa'ya gidin. Urfalıların vereceğı karara biz de riayet edeceğız. Bu konuda bizim tarafımızdan herhangi bir engel çıkarılmayacaktır." Hiyaz Urfa'ya gitti ve onlarla yaptığı anlaşmayı Harranlılar da kabul ettiler. Emevilerin son halifesi Cadi ismiyle tanınan Mervan bin Muhammet'in Harran'da bir kasrı vardı. Mesudi de; 10. yüzyılda Sabiilerin ibadet ettikleri meskenin kapısında '**Kendini bilen Tanrılaştı**' diye Süryanice yazılmış Eflatun'a ait bir sözün yer aldığı bir kitabeden söz etmektedir.

Hıristiyanlık, 1. yüzyılda Urfa'dan Harran'a gitmiş olsa gerek. Harranlıların bir bölümü Hıristiyanlığı kabul etmiş, bir bölümü ise 12. yüzyıla kadar putperestlikte kalmayı sürdürmüştür... Her iki grup ta aynı ırktan olup Süryanice konuşmaktaydı. Urfa Metropolitlik merkezine bağlı olan Harran episkoposluğu 3. sırada yer almaktadır. Harran Episkoposluk merkezinde görev yapanların isimlerini 4. yüzyılın ortalarından itibaren tespit edebilmekteyiz. 1-Aziz Barso:-361, 2-Abgar: 361-370, 3-Bitus: 371-381, vb.

Harran'da Süryani Kilisesine ait Tekritlilerin Mor Ahudeme Kilisesi, Mor Gevargis Kilisesi ve Meryem Ana Kubbeli Kilisesi mevcuttur. Meryem Ana Kubbeli Kilisesi, Rum, Nasturi kiliseleri ile Yahudilerin sinagogları M.S. 805 yılında tahrip edildi. 8. yüzyılda Antakya Süryani Kilisesinin üç kongresi Harran'da toplandı ve çok önemli kararlar alındı. Ayrıca Harran'ın yakınlarında 9. yüzyıla kadar faal olan Beth-Botin Manastırı, Tıl-Sefro Manastırı, Kfar-Tıbno Manastırı ve Mor Lohozor Manastırı bulunmaktadır.²⁴⁸

Harran'ın, 12. yüzyıla kadar çok önemli bir ilim yuvası olduğu görülmektedir. Bu önemli ilim yuvasından her iki gruptan da çok meşhur zatlar çıkmıştır.

Harranlı Süryani Sabiilerin²⁴⁹ En Ünlü Kişileri:

1 - Thabıt bin Kura: ünlü tabip ve filozof. M.S. 900 yılında vefat etti (bkz. Süryanilerde felsefe bl.). Ailesinden ve yakın akrabalarından çok ünlü kişiler çıkmıştır.

²⁴⁸ Mucelle El-Batıryarkiye, Süryani Patrikliği, Patrik 1. Efram Makalesi, 1933, Sayı: 9, shf. 274-5-6-7-8 ve 309-10-11-12-13-14, Arapça, Humus-Suriye ve İslam Felsefesinin Kaynakları, Y. Kumeyr'den Fahrettin OLGUNER, Dergah Yayınları, 2. Baskı 1992, Türkçe, shf. 130-1

²⁴⁹ Sabiiler sözcüğü; Süryanice'de Sbah kelimesinin geçmiş zaman fiilinden Saboye olarak türedi. Sbah; Hmad anlamında, yani vafitiz oldu demektir. Sabiiler'in ibadetlerini yaparken su ile yıkandıklarından dolayı bu isimle tanınmış oldukları düşünülmür.

2 - Thabit bin Kura'nın oğlu Sinan: Güçlü bir tabip ve sosyologdur. Halifenin korkusundan İslamiyeti kabul etti. M.S. 942'de vefat etti.

3 - Abul Hasan Thabit: Thabit'ın torunudur. Tıp alanında iyi bir bilim adamıydı. Bağdat'ta Bimaristan'ın müdürüydü. 972 yılında vefat etti.

4 - Abu İshak İbrahim bin Zahrun: Güçlü bir tabip olup 921'de Bağdat'ta vefat etti.

5 - Abu İshak İbrahim bin Hilal: Meşhur bir belagat ustasıdır. 994 yılında vefat etti.

6 - Thabit Bin İbrahim bin Zahrun: Güçlü bir tabipti, 979'de Bağdat'ta vefat etti.

7 - Muhammed bin Cabır bin Sinan Abu Abdullah: Ünlü bir astrologdur. 929 yılında öldü.

8 - Abu Arube Hasan bin Muhammed bin Abi Muhaşşar: Cezire/Mezopotamya tarihini kaleme aldı. 930'da öldü.

9 - Abu Hasan Ali bin Hilan bin Abdurrahman: Cezire/Mezopotamya tarihini kaleme aldı. 967 yılında öldü.

Harranlı Süryani Hristiyan Bilim Adamları da Şunlardır:

1 - Harıth bin Sisan Sinbat: 8. yüzyılın ortalarında İncil'in Markus ve Yuhanna bölümlerini tefsir etti.

2 - Selmiya Episkoposu İliya: 9. yüzyılın ilk çeyreğinde Kutsal Ayin hakkında bir makale yazmış olup Amuniyus'un yazdığı Diyatasrun'a benzer bir Diyatasrun kitabı vardır. Bar Salibi, İncil'in yorumlaması konusunda onu övmektedir.

3 - İvennis Yakup Bar Taşkoke: Harran metropolitidir. 1231 yılında Ayin Kitabı telif etti.

4 - Kustantin: Harran Episkoposudur. 7. yüzyılın sonları ve 8. yüzyılın başlarında yaşamaktaydı. Din tartışması hakkında 4 makalesi vardır.

5 - Levon: Kustantin'den sonraki Harran Episkoposudur. Antakya Süryani Patriği 1. İliyo'ya bir risale göndermiştir. Her ikisi de (Kustantin'in makaleleri) Süryanice kitap şeklindedir.

6 - Mor Şemun Dzayte: Harran Episkoposudur. Dini tartışma konusunda eserleri vardır.

7 - Rahip Daniel: Beth-Botin Köyündeki Manastırdan mezun olmuştur. Derin bir yazardır. İncil'in bölümlerini derledi.

SONUÇ

Yukarıdaki veriler incelendiğinde ister M.Ö.ki dönemde isterse M.S.ki dönemde olsun Harran'ın Süryani bir yerleşim alanı olduğu açıktır. Harran Okulun da açılış tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte M.Ö. yıllarda Süryanilerin putperestlik döneminden kaldığı ve 12. yüzyıla kadar devam ettiği bilinmektedir. Altın Çağının da 7-8-9-10. yüzyıllar arasında olduğu rahatlıkla söylenebilir. Daha önceki bölümlerde Süryanilerin M.Ö. yıllara ait büyük okullarının mevcut olduğu ve M.S.ki yıllarda bu okulların enkazı üzerine Hristiyanlık felsefesine dayalı yine büyük okullar açtıklarını belirtmiştik. Süryanilerin, putperestlikten kalan bütün eserleri yaktıkları için bu okulların hakkında detaylı bir bilgi elimize ulaşmadığından sık sık yakınmaktayız. İşte burada Hristiyanlığı kabul etmeyen ve 12. yüzyıla kadar putperestlikte devam eden, bir medeniyete sahip ve büyük okulları olan Harran Süryanileri ortaya çıkmaktadır. Daha önceki bölümlerdeki iddialarımızın en büyük kanıtı bunlar olsa gerek.

25 - DEYRULZAFARAN MANASTIRININ OKULU M.S. 5-10-20. yy.

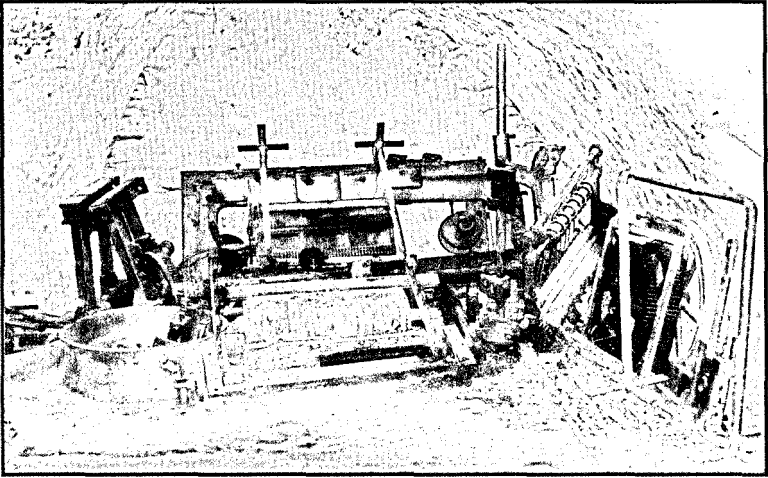
Dünya Süryani tarihi ve dini değerleri arasında eşsiz bir yeri olan Deyrulzafaran Manastırı, Millattan Öncesine aitti.

Önemli mimari özellik taşıyan yapısıyla ve Mor Şleymun adıyla 5. yüzyılın ilk yarısında manastır olarak kurulmuştur. M.S. 793 yılından itibaren Mardin ve Kefertüth Metropoliti Mor Hananyo, Manastırı bütünüyle bir tadilattan geçirdi. 15. yüzyıla kadar kendi adıyla 'Mor Hananyo Manatırı' diye bilinmekteydi. Manastırın bahçelerine zafaran bitkisinin ekilmesinden ötürü 15. yüzyıldan itibaren 'Deyrulzafaran' adını almış ve günümüze kadar bu ismi taşımıştır.

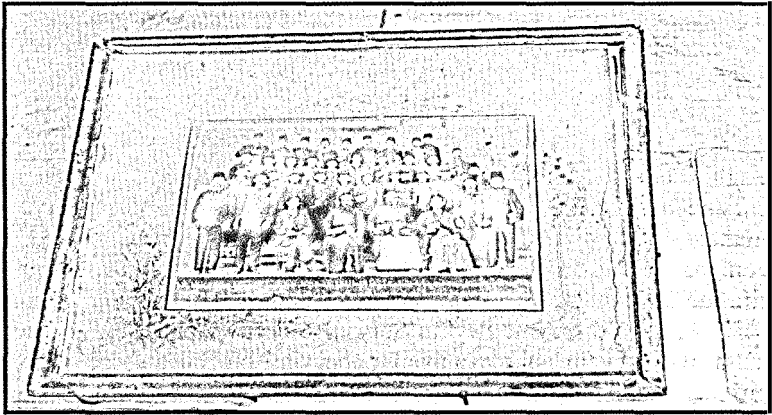
Manastırın yapısı, dikdörtgen şeklinde olup iç avlusunun etrafı, eyvanlarla çevrilidir. Eşsiz bir mimarı güzellik taşımaktadır. Üç kattan oluşan Manastırın inşası orta çağda başlamış ve belirli zamanlarda bu yapıya eklentiler yapılarak ve 18. yüzyılda bugünkü halini almıştır. Manastırın ilgi çekiçi kiliseleri, kubbeleri, kemerli sütunları, ahşap el işlemleri, kapıları, taş mimarisi, dini ve tarihi özelliği ile Süryanilerin dünya çapında eşsiz kültür abidesi olma niteliğini bütün görkemiyle muhafaza etmektedir. İbadete ve ziyarete açıktır.

Deyrulzafaran Manastırını altın çağını 9.-10. yüzyıllar arasında yaşamıştır. Manastır; 1056-1293 yıllar arası dönüşümlü bir şekilde, 1293-1932 yıllar arasında da sürekli olarak Antakya Süryani Kadim Ortodoks Kilisesinin Patrikliğine ev sahipliği yapmıştır.

Bölgenin ilk matbaası Patrik 4. Petrus tarafından 1876 yılında İngiltere'den getirtilerek faaliyete geçirildi. Süryanice, Arapça ve Osmanlıca dillerinde sayısız evrak, kitap ve dergiler basıldı. 1913 yılında 'Hikmet' isimli bir dergi yayınlanmaktaydı (Basın bölümüne bkz.).

Güneydoğu Anadolu Bölgesine getirilen ilk matbaanın parçaları, Kırklar Kilisesindedir.

Deyrulzafan'daki okulun öğrencileri

20. yüzyılın ilk çeyreğinde Manastırda Süryani Öğretmen Okulu vardı. Burada yetişen öğretmenler Süryani okullarına tayin edilirdi. Diplomalara, Süryanice ve Osmanlıca olarak iki ayrı dilde basılırdı. Osmanlıca bölümünün tercümesi:

Özet olarak Manastırın kuruluşuyla birlikte, 20 yüzyılın ortalarına kadar bir ilim yuvası olduğu bilinmektedir.

Manastır Okulu, Süryani Kilisesine 21 patrik, 9 mafıryan, 110 episkopos, çok sayıda rahip, papaz ve diyakos yetiştirmiştir. En ünlüleri; MS.860 yılında vefat eden Dara Metropolit İlahiyat profesörü Mor İvennis Yuhanna'dır. Tanrıbilim alanında çok engin olup bu alanda birçok yapıt bırakmıştır.

Öğretmen Okulundan mezun olanlar da şunlardır:

- 1 - Patrik 3. İlyas Şakir
- 2 - Patrik 1. Efram Barsavm
- 3 - Metropolit Hanna Dolabani²⁵⁰
- 4 - Rahip Cebrail Allaf vb.

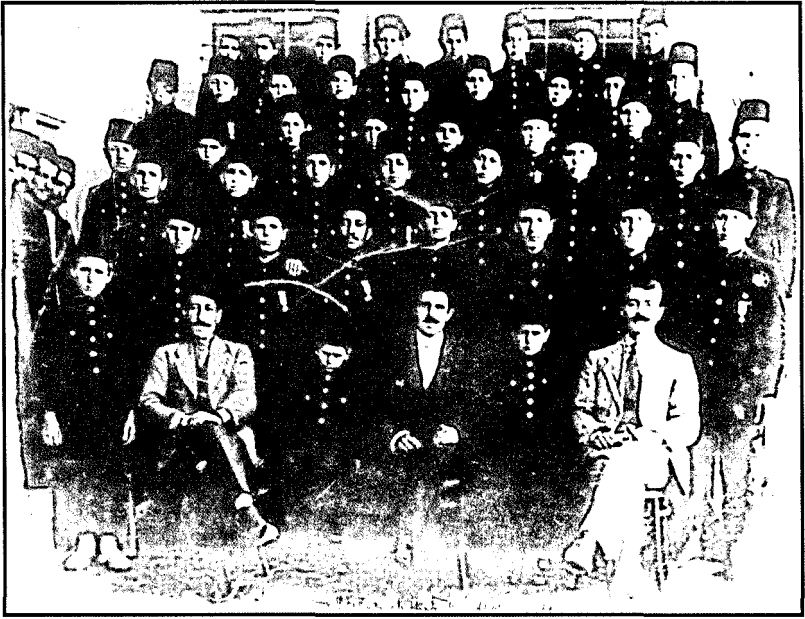
Süryaniler, 1839 yılında çıkartılan Tanzimat Fermanı ve 1856 yılında yayımlanan Taslihat Kanunundan sonra Kudüs, Beyrut, Musul, Adana, Urfa, Elaziğ, Diyarbakır ve Mardin gibi değişik yerlerde ilk, orta ve lise seviyesinde okullar açmıştır. Mardin Kırklar Kilisesi'ndeki Rüşdiye Okulu, 1799-1928 yılları arasında hizmet vermiştir (bkz. Mardin Kiliseleri, P. Gabriyel Akyüz, sh. 63). Elimizde mevcut olan okulun flaması üzerinde şu yazıyı görmek mümkündür:

²⁵⁰ Deruzafarn Manastırı'nın Tarihi, P.Gabriyel AKYÜZ, Türkçe, Resim Matbaacılık, İstanbul, 1997

Mardin Kırklar Kilisesi'ndeki Rüşdiye Okulu'nun flaması

“Mardin Süryani Kadim Dar-ul-Talimi” Adı geçen okulun öğrencilerine ait bir fotoğraf da aşağıda görülmektedir:

Mardin Kırklar Kilisesi'ndeki okulun öğrencileri

DOĞU SÜRYANİ / NASTURİ KİLİSESİNİN OKULLARI

Pers ülkesinin ve Mezopotamya'nın değişik yerlerinde Doğu Süryani/Nasturi Kilisesine ait birçok manastırın ilim yuvası olduğu ve onlardan sayısız bilim adamı çıktığı bilinmektedir. Şehirlerde büyük okulların da mevcut olduğu ve doğunun genel kültürüne büyük katkı sağladığı vurgulanmalıdır. Ancak kaynak yetmezliğinden dolayı sadece Doğu Süryani Okullarının isimleriyle yetineceğiz. Başlıca isimleri şunlardır:

- 1 - Arzun
- 2 - Beth-Aynotho
- 3 - Thamanun
- 4 - Balad

- 5 - Arbil
- 6 - Tahşirvan
- 7 - Beth-Aprabi
- 8 - Menbet-el-Ecniha
- 9 - Beth-Rustak
- 10 - Kahbitha
- 11 - Adrabi Vamibar
- 12 - Kerğ-Sluğ/Kerkük
- 13 - Ğirbet-Celal
- 14 - Balaşbar
- 15 - Avana
- 16 - Hira
- 17 - Kaşkar
- 18 - Riha
- 19 - Mişan
- 20 - Şuştar
- 21 - Kerğ-Lidan
- 22 - Şuşan
- 23 - Beth-Labat
- 24 - Rivardaşir
- 25 - Maro vb.

M.S. 6. ve 10. yüzyıllar arasında Yahudilerin de meşhur iki okulu vardı. Birincisi: Babil'deki 'Doğu Okulu,' ikincisi ise Teberiye'deki 'Batı Okulu'ydu.²⁵¹

²⁵¹ Murşid el-Talibin, İle Kitab ül-Mukaddes el-Themin, Beyrut, 1.baskı 1869, 2. baskı 1887, Arapça, Bap 8, shf. 18

VII. BÖLÜM

SÜRYANİ KÜTÜPHANELERİ

Süryanilerin, yüksek bir medeniyete sahip olmaları tesadüfi değildir. Bu medeniyetin keşfi ve zirveye ulaşması ilime önem verilmesiyle gerçekleşebilmiştir. Bu medeniyet, açtıkları yüksek okullarda uzun bir süre içerisinde göstermiş oldukları üstün bir çabanın sonucunda ürettikleri sayısız eserler aracılığıyla ortaya çıkabilmiştir. M.Ö. eserlerini, pişmiş toprak tabletler üzerine yazan Süryaniler, bu tabletlerden oluşan dünyanın ilk ve en büyük kütüphanesini Ninova'da açtılar. Bu eserlerin bazı örneklerini günümüzde dünyanın değişik müzelerinde görmek mümkündür. M.S. eserlerini, Süryani alfabesinin en güzel hattıyla yüzbinlerce kitap istinsah etmişlerdir. Açmış oldukları okullar ve inşa ettikleri kiliseler ile manastırların her birisinde birer kütüphane olduğunu düşünecek olursak bu yüksek medeniyetin oluşmasına şaşmamak gerek.

Süryani tarihinde adı geçen kütüphanelerin isimleri şunlardır:

1 - Zukannin Manastırı'nın Kütüphanesi: Diyarbakır civarında yer almaktadır. (Bkz. Mor Matay'ın yaşam öyküsü)

2 - Mor Gabriel Manastırı'nın Kütüphanesi: Manastırın kuzeyinde yer alır ve günümüzde kütüphanenin binası ve rafları görülmektedir. Mor Şemun d-Zayte (d. 655-m. 700- ö.

734), dönemin meşhur hattatlardan Kinderipli Daniel ile diğer arkadaşlarına yazdırdığı 180 civarında çok değerli kitabı kütüphaneye hediye etti. Onun kızkardeşi Rahip Davut da aynı şekilde kütüphaneye değerli kitaplar kazandırmıştır. Bu kütüphaneye Manastır Metropolit Mor Yuhanna (998-1034) ve onun kardeşinin oğlu Rahip Amanuel deri üzerine yazdığı 70 kitap ilave ederken, 1169 yılında da Batrik oğlu Rahip Gabriel ve kardeşi Elişah ile Kfarsaltolu Musa 270 kitabı yeniletiler.

3 - Mor Yuhanon Manastırı'nın Kütüphanesi: İzlo Dağının bir yamacında yer almakta ve kalıntıları da tıpkı Mor Gabriyel Manastırı'ndaki kütüphanenin benzeridir.

4 - Mor Barsavmo Manastırı'nın Kütüphanesi: Patriklik Kürsüsü Malatya'daki Mor Barsavmo Manastırı'na yerleştikten sonra zengin bir kütüphaneye sahip oldu. Patrik 6. Atanasiyos kitapları yükler halinde her gittiği yere taşırmış. Patrik Mihael Rabo kütüphaneyi kendisinin nesh ettiği kitaplarla doldurdu. Humus Metropolit Amidli Yusuf 1196 yılında nesh ettiği azizlerin yaşam öykülerini anlatan kitapta şunları kayd etmiştir: "Kütüphane bir tek bu kitaba muhtaç kalmıştı" (British Müzesi No: 960).

5 - Malatya Kütüphanesi: Malatya'daki büyük kilise de bulunmaktaydı. M.S. 1058 yılında Diyarbakır'da patrikliğe yükselen Patrik 10. Yuhanna (Husoye sahibi) Bar Şuşan, kendi kitaplarını kütüphaneye hediye etti. Patrik 1072 yılında vefat etti.

6 - Meryem Ana Manastırı'ndaki Süryani Kütüphanesi: Mısır'ın Netrun vadisinde yer alan Süryani Manastırı'nın ismi 7. yüzyılda her tarafa yayılırken zengin bir kütüphaneye de sahip olmaya başladı. Hatta Süryani Kiliselerinin en zengin kütüphanesi olduğu söylenir. Bu kütüphaneye genellikle, Manastır'ın reisi Nusaybin doğumlu Rahip Musa'nın (907-944) aracılığıyla Mezopotamya'dan 250 eski ve çok

değerli kitaplar toplandı. 1624 yılında Mardinli Papaz Tuma, kütüphanede 403 kitap olduğunu vurgulamaktadır. Bu kütüphanenin kitapları, 17. yüzyıldan itibaren Vatikan, Paris, Butrusburc, London ve diğer kütüphanelere dağıtıldı.

7 - Kudüs'teki Mor Markus Manastırı'nın Kütüphanesi: 15. yüzyılın sonlarına doğru kitap toplanmaya başlamıştır. Bunların bir bölümü Mecdeli Manastırından getirildi. Kitaplarının sayısı 350 kitaba ulaşmış olan kütüphane halen koruma altındadır.

8 - Lübnan'daki Deyr-Şerfe Manastırı'nın Süryani Katolik Patrikhane Kütüphanesi: Koruma altında olup zengin bir kütüphanedir.

9 - Şam'daki Süryani Kadim Ortodoks Kütüphanesi: Bu kütüphane de koruma altında olan şanslı kütüphanelerden biridir. İsimleri teşhir edilmek istenmeyen daha birçok kütüphane ve kitaplıklar mevcuttur.

10 - Kankart Manastırı'nın Kütüphanesi: Diyarbakır civarında yer alan manastırın kütüphanesine 12. yüzyıldan itibaren kitap toplamaya başlandı. Diyarbakır Metropolit Yuhanna 1203 yılında kütüphanenin kitaplarını çoğalttı.

11 - Tılhado Manastırının Kütüphanesi: Mor İshok'un şiirlerini ihtiva eden 570 yılında yazılmış ve şu anda Londra'da 740 numarada bulunan Manastıra ait bir kitap bulunmaktadır. Manastır'ın rahipleri, Urfalı Mor Yakub'un (708) vefatından sonra onun kitaplarını elde ettiler.

12 - Mor Matay Manastırı'nın Kütüphanesi: 7.-8. yüzyılda zengin bir kütüphane olarak bilinir. Urfalı Yakub'un 822 yılında yazılan bir kitabı Musul'daki Keldani kütüphanesinde bulunmaktadır. 1298 yılında Bar-Ebroyo'nun bütün eserleri toplandı. Maalesef, daha sonraki yüzyıllarda talan edildi. Günümüzde az sayıda kitaba sahiptir.

13 - Mor Petrus ve Mor Pavlus Kilisesi'ndeki Kütüphanesi: Urfa'daki bu kilise, geç dönemlerde kitap top-

lamaya başladı. Gerger'deki Fırat Nehri üzerinde yer alan Mor Abhay Manastırı'nın kitaplarını elde etmiştir. Urfa Süryanileri göç ettikten sonra kitapların akıbeti bilinmemektedir.

14 - Amid Kilisesi'nin Kütüphanesi: Amid Metropolit 3. Mari, güzel bir kütüphane sahibi olmuştu. Vefatından sonra (529) kitaplar Amid'a taşındı.

15 - Deyrulzafaran Manastırı'nın Kütüphanesi: Mor Hananyo, 8. yüzyılda Manastır'da bir kütüphane açtı. 12. yüzyılda Mardin Metropolit Mor Yuhanna kütüphaneyi yeniletti ve dağınık kitapları bir araya topladı. Burası patriklik merkezi olduktan sonra kitapların sayısı çoğaldı.²⁵²

16 - Tur-Sina Manastırı'nın Kütüphanesi: Sina dağındaki kalede Bizans İmparatoru 1. Yustinyan'ın inşa ettiği manastır, günümüzde Yunanlıların episkoposluk merkezi olup ve içinde 15 rahibe yaşamaktadır. Episkoposu ise Kahirede ikamet etmektedir. Manastırda 280 Süryani kitabı bulunmaktadır. Kitaplar Estrangeli ve Meliki (Süryani Melkitler) hatlarla yazılmıştır.²⁵³

17 - Saydnaya Manastırı'nın Kütüphanesi: Süryani Melkitlerin/Antakya Rum Ortodoksların manastırı olup Şam'ın 35. km. kuzeyinde yer almaktadır. Günümüzde manastırda 50 civarında rahibe yaşamaktadır. Bu manastırda zengin bir kütüphane olduğu ve çok değerli eserler ihtiva ettiği yeni ortaya çıkmıştır. O dönemin tanıklarından biri, Manastır Müdürü Hacı Sadi Helal'in ağzından duyduklarını şöyle aktarmaktadır: "1834-1850 yılları arasında Manastırın Müdürü Hacı Katrine Mubyaz döneminde ninemin yanında küçük bir kızdım. O dönemde kütüphane Süryani kitaplarıyla doluydu. Manastırın vekilleri; bu kitapların Süryanilerin elinde güçlü

²⁵² El-Neşre El-Süryaniye, Halep Süryani Ortodoks Abraşiyesi, Arapça, Halep, Haziran ve Temmuz sayıları 1949, shf. 172-176 (Ülülü El-Menthur'den alıntı)

²⁵³ Antakya Süryani Ortodoks Kilisesi'nin Patriklik Takvimi, 6 Ekim 2002.

bir koz olacakları ve günün birinde manastıra el koyacakları endişesiyle bu değerli hazineyi telef etme kararı almışlar. Kanatır altında onları ilkin yakmaya başladılar. Kitapların çoğu deri üzerinde yazılmışlardı. Daha sonra da ateşin de boşa gitmemesi için Manastırın fırınında yakmışlar ve kitapların ateşiyle ekmek yapmışlardır. Dört gün süreyle kitapların ateşi sönmedi.²⁵⁴

İsimlerini yazmadığımız daha birçok Süryani kütüphaneleri mevcuttur. Yukarıda dile getirdiğimiz gibi her manastırda, her okulda ve her önemli bir merkezde bir Süryani kütüphanesi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Günümüzde ise bu değerli eserler, Avrupa'nın birçok ülkesinin kütüphanelerini süslemektedir. Bu eserlerin oralara gitmesine bir yandan üzülmürken bir yandan da sevinmekte yarar vardır. Eğer Avrupalılar onlara sahip çıkıp muhafaza altına almamış olsalardı bugün birçok bilgiden yoksun kalabilirdik. Çünkü bizler bugün birçok bilgiye o değerli eserler sayesinde kavuştuğumuzu unutmayalım.

²⁵⁴ Patriklik Takvimi, 10 Mart 2002, Habib el-Ziyat.

VIII. BÖLÜM

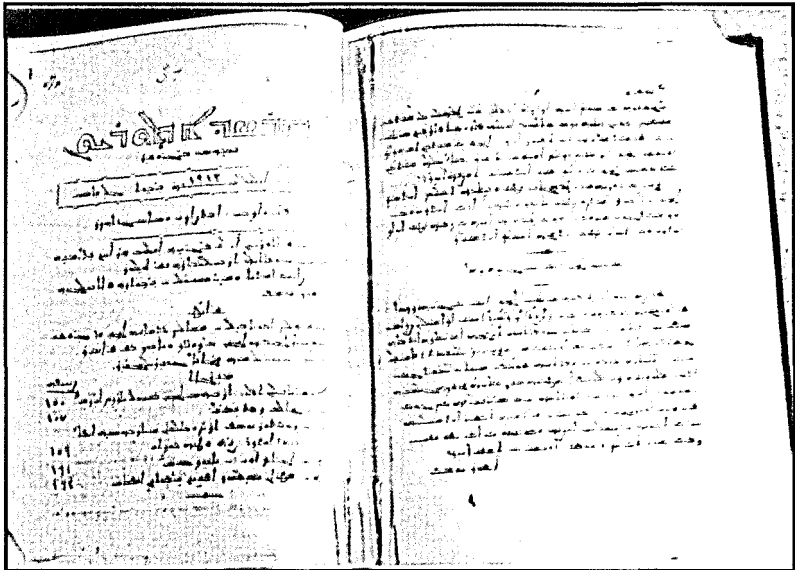
SÜRYANİLER'DE BASIN

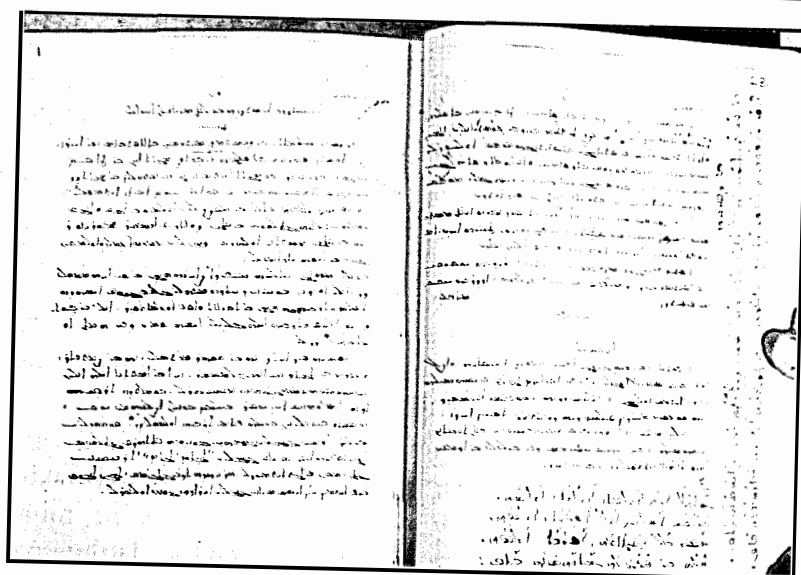
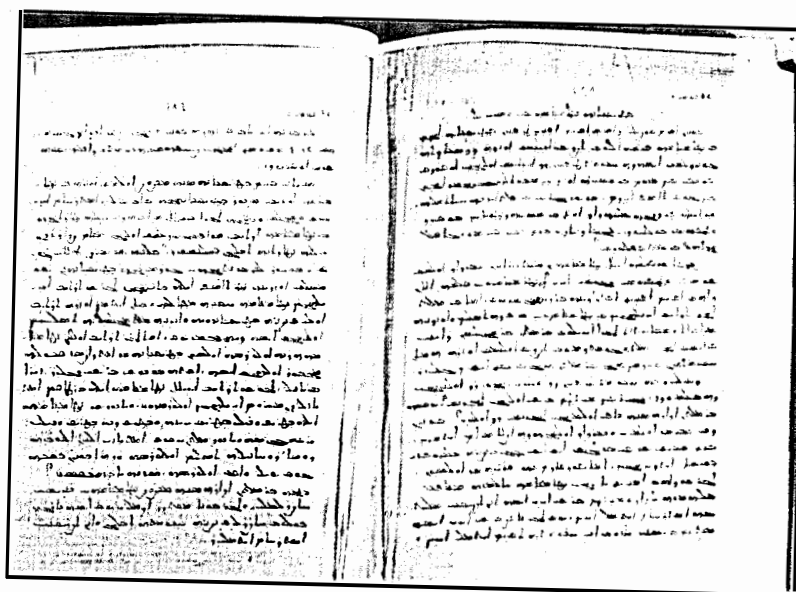
Süryani medeniyeti, 15. yüzyıldan itibaren değişik dönemlerde aralıklı bir şekilde meydana gelen kirli savaşlar nedeniyle ağır bir darbe yemeye başladı. Yıllar ve yüzyıllar geçtikçe bu medeniyeti, karanlık günler bekliyordu. Bundan dolayı 15.-19. yüzyılların arasındaki süreç, Süryanilerin en karanlık devri olarak görülmektedir. Çünkü bu uzun süreçte Süryaniler, ilimden ve eğitimden uzak kaldılar. Bütün bu olumsuzluklara karşı göğüs geren Süryanileri 19. yüzyılın ortalarında özellikle 1839'da Tanzimat Kanunu, 1856 yılında da İslahat Fermanının ilan edilmesinden sonra artık uyanış devri bekliyordu. Uyanış devrinin 19. yüzyılın sonlarında başladığı söylenebilir. Yukarıda anılan tarihten itibaren değişik yerlerde resmi okullar açtıkları, matbaayı faaliyete soktukları, ilime önem verdikleri ve değişik eserler ürettikleri tespit edilmiştir. Bu aktif faaliyetlerin başında da basın gelmektedir.

1 - MHADYONO DOTHUROYE / MÜRŞİD ATHURİYUN GAZETESİ

Süryani toplumunda basın alanında ilk adımı atan zat, bir Süryani aydını olan Harputlu Aşur Yusuf'tur. Aşur Yusuf 1858 yılında Harput'ta doğdu. Yaşamı hakkında detaylı bir bilgi elimizde mevcut değildir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Harput'ta yaşamını yitirdiği bilinmektedir.

Aşur Yusuf, "Mhadyono Dothuroye/Asurilerin Mürşidi" adlı ilk gazeteyi 1910 yılında yayım hayatına soktu. Gazeteyi, Süryanice ve Arapça olarak kendi elyazısıyla istinsah eder ve mimyoğraf üzerinde basardı. Gazetenin başlığından anlaşıldığı gibi amacı; dini, edebi, ahlaki ve tarihi bilgileri Süryani toplumuna aktarmak, Süryanilerin sosyal ve kültürel konularda ilerlemesini ve aydınlatılmasını sağlamaktı. Gazetenin yazarı, Birinci Dünya Savaşında hayata veda ederken gazete de yayıma son verildi. Gazetenin bütün nüshalarının fotokopisi bir kitap şeklinde Harputlu Şımmas Efremler tarafından bizlere hediye edilmiştir. Bu kitabı değerli bir hatıra olarak özel kitaplığımızda korumaktayız. Elimizdeki sayı üzerinde; No: 9, Ocak 1912, Harput, Dördüncü Cilt yazılıdır.

Murşid Athuriyun Gazetesinden örnekler

2 - HİRUTHO / UYANIŞ GAZETESİ

“Mhadyono Dothuroye” gazetesini takip eden “Hirutho” gazetesinin sahibi; Diyarbakırlı Cebrail BOYACI’dır. BOYACI, 20. yüzyılın başlarında Amerika’ya göç etmiş ve orada 1909 yılında ‘Hirutho’ gazetesini çıkarmıştır. Bu gazete; Diyarbakır, Harput ve Urfalı bilge Süryaniler tarafından yayımlanmaktaydı. Bu kişiler, gazetenin dışında çok önemli sosyal ve kültürel çalışmalara da imza atmışlardır. Bu çalışmaların başında ‘Süryani Medreselerin Gelişme Kurulu’ yer almaktadır.

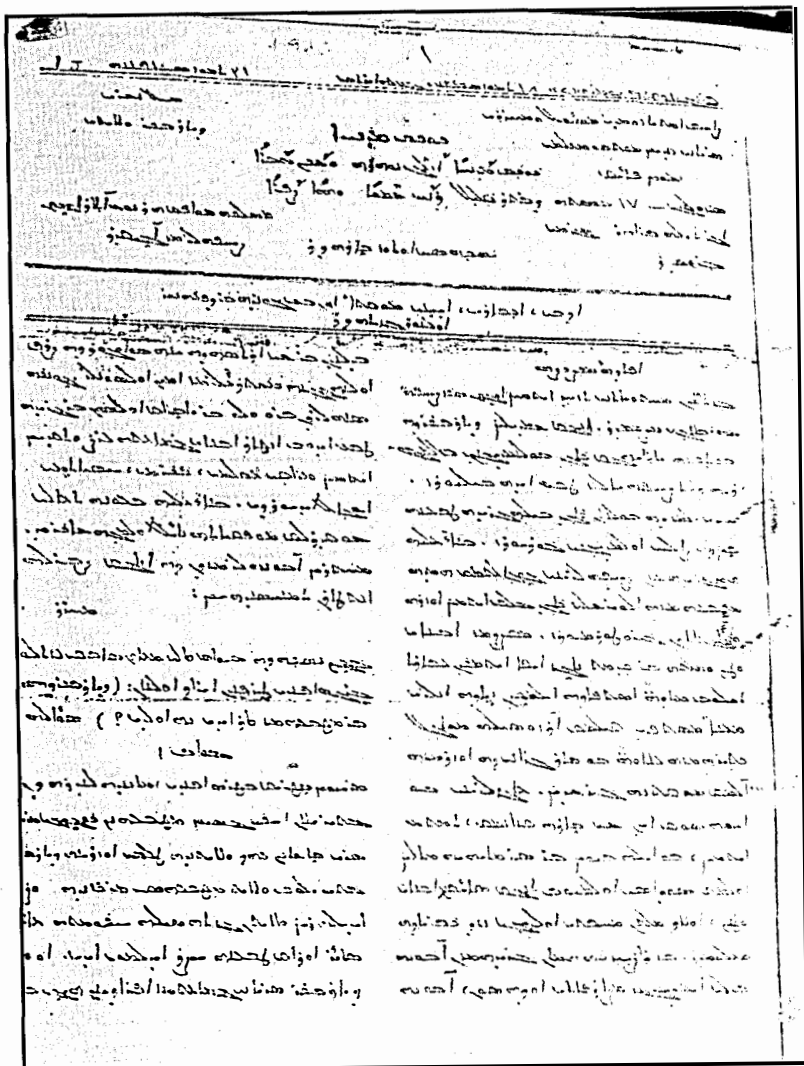
Hirutho gazetesine Naum Palağ/Faik’in de büyük bir katkısı olmuştur. Kendisi daha Diyarbakır’da iken bu gazeteye yazılar ve haberler göndermekteydi. 1912 yılında Amerika’ya göç edince de yine aynı yolu takip etmiştir. Hirutho gazetesi; Süryani hattıyla istinsah edilip mimyoğraf üzerinde basılır, Süryanice, Arapça ve Türkçe yayımlanırdı. Gazete, 1914 yılında yayıma son vermiştir.

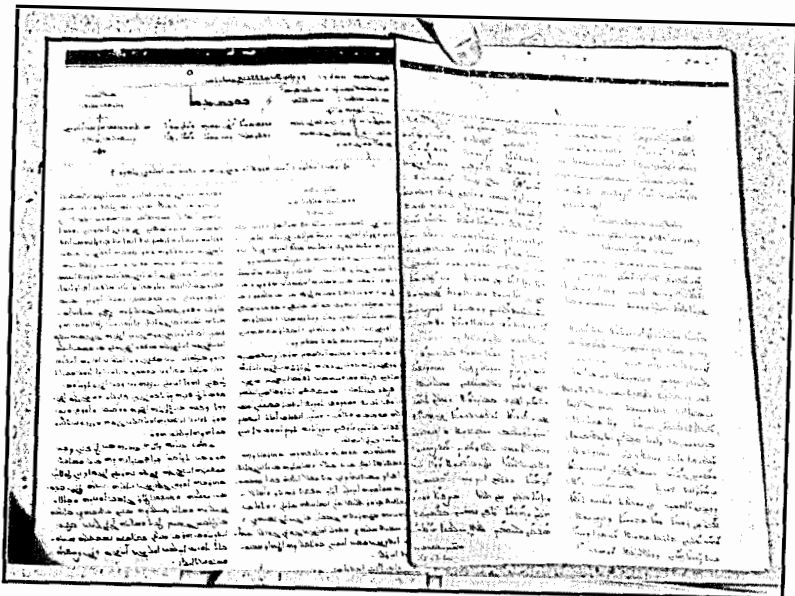
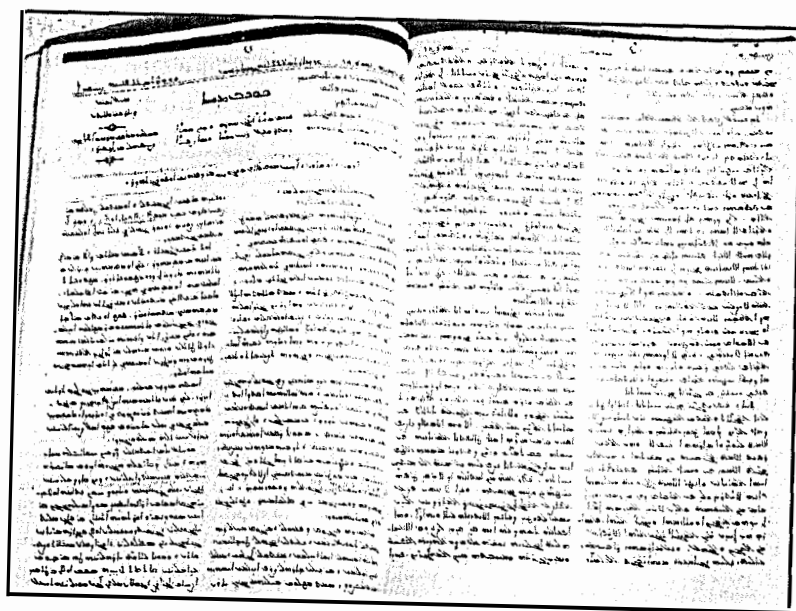
3 - KEVKBO D-MADINHO / ŞARK YILDIZI GAZETESİ

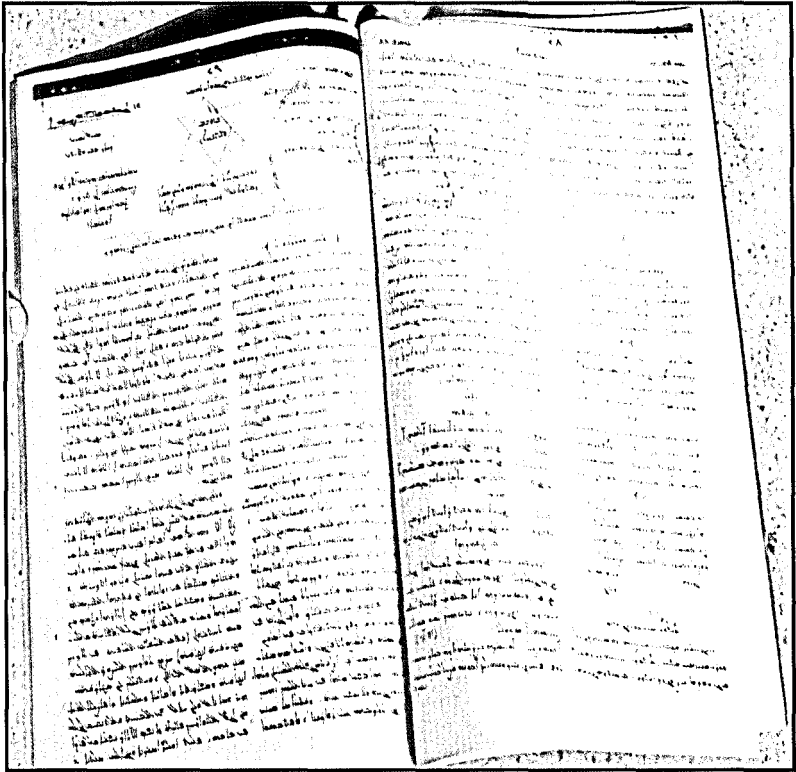
Naum Palağ/Faik daha önceden yayımlanan her iki gazetede neşr ettiği makalelerin faydasına inandığından ‘Kevkeb Madinho’ adlı gazetesini Diyarbakır’da çıkarmaya gayret gösterdi. İlk sayısı 27 Nisan 1910 tarihinde yayımlanan gazete, 15 günde bir çıkardı. Mahalli Neşri: Diyarbakır Vilayeti. Yayımları iki yıl ve 43 sayı sürdü. Son nüshası 27 Nisan 1912 tarihinde çıktıktan sonra yayım hayatına son verildi. Çünkü gazetenin yazarı Amerika’ya göç etmişti. 1916 yılında ‘Bet-Nahrin’ adlı dergiyi orada çıkarmaya başladı.

O tarihte Süryani toplumunun resmi haberlerini yayımlamak ve kaleme almak için gerekli bir çalışmaydı ‘Kevkbo d-Madinho’ gazetesi. Süryanice hattıyla istinsah edilir, mimyoğraf üzerinde basılır ve Süryanice, Arapça, Türkçe ve Kürtçe dilleriyle yayımlanırdı. Gazetenin yayımlanmasında

kendisine maddi ve manevi destek veren yakın dostu olan Bişar Hilmi BORUCU'dur. Gazetenin birkaç nüshasını özel kitaplığımıza kazandırdık.

Kevkbo d-Madinho Gazetesinden Örnekler

4 - ŞİFURO / BORAZAN GAZETESİ

Yayımlarına son veren Kevkbo d-Madinho adlı gazetenin imtiyaz sahibi Naum Palağ/Faik de 1912 yılında Amerika'ya göç edince onun yakın dostu Bişar Hilmi BORUCU, bu eksikliği gidermeğe çalıştı. 1913 yılının ortalarında 'Şifuro' adlı gazeteyi çıkarmaya başladı.²⁵⁵ Diyarbakir'de Şifuro Matbaasında basılan gazete, Kevkbo d-Madinho gazetesinin üslu-

²⁵⁵ Patriklik Dergisi, Arapça, shf. 225-228 ve Hekimtho Dergisi, Tarih: 11 ve 24 Haziran 1914, Sayı: 21, Arapça, Deyrulzafaran Süryani Matbaası, shf. 321

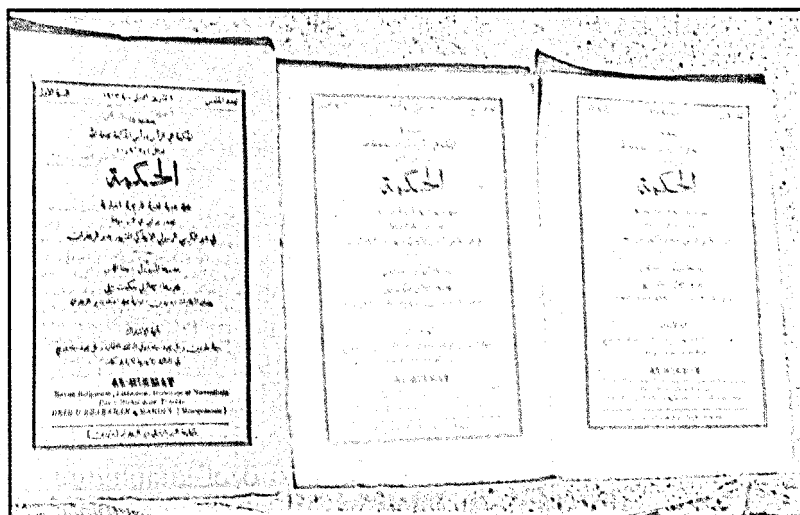
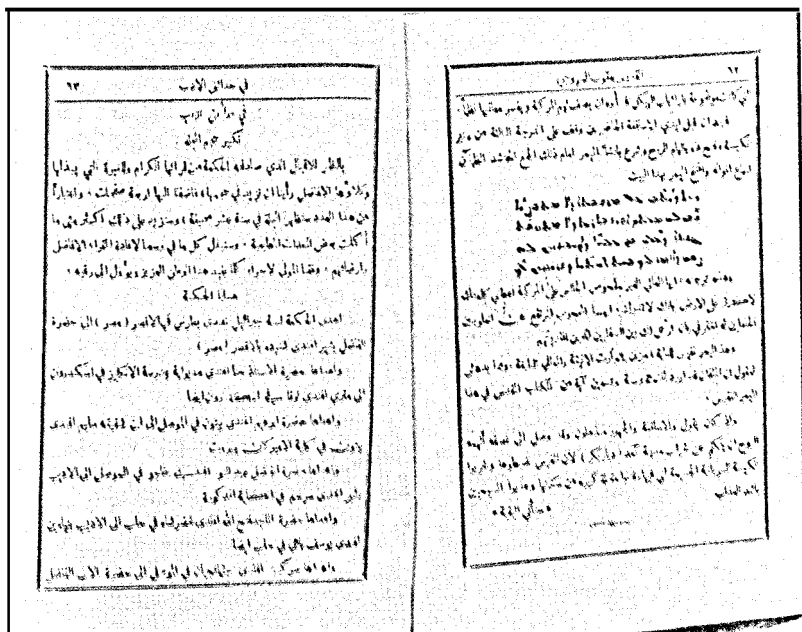
bunu takip etti. 1914 yılının sonlarına kadar yayımlanan gazetenin sahibi Birinci Dünya Savaşı sırasında Diyarbakır'ın 20 km. uzağında öldürölünce gazete de yayımına son verdi.

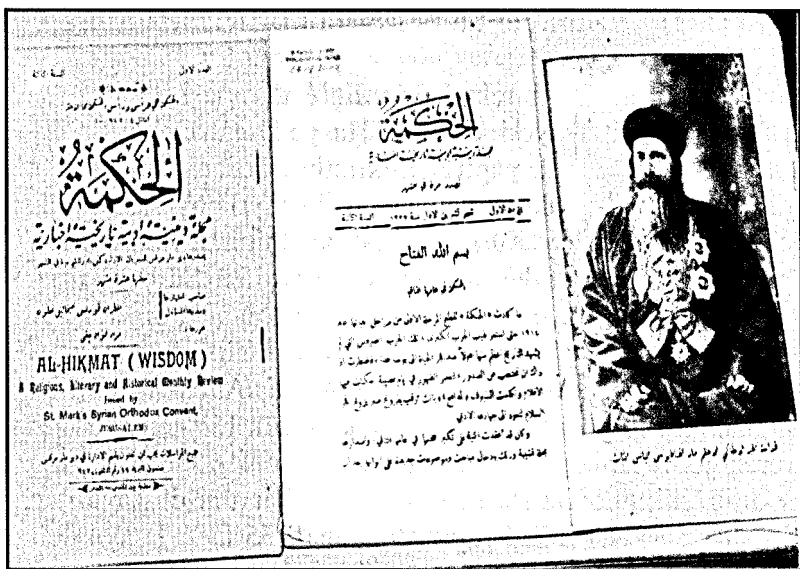
5 - SAVTO DOROMOYE / ARAMİLERİN SEDASI

Amerika'daki İntibah Cemiyeti' tarafından Süryani harflerle Türkçe olarak Temmuz ve Ağustos 1913 yılında yayımlanmaya başladı.

6 - HEKİMTHO / HİKMET DERGİSİ (Mardin-Deyrulzafaran Manastırı)

Hekimtho dergisinin ilk sayısı, 1 Ağustos 1913 tarihinde "Rab korkusu hikmetin başlangıcıdır" cümlesiyle yayım hayatına başlamıştır. Son sayısı da 15 ve 28 Temmuz 1914 tarihinde olmuştur. Dergi, her iki ayda bir Süryanice, Arapça ve Türkçe dillerindeki yazı ve makaleleriyle yayınlanıyordu. Deyrulzafaran Süryani matbaasında basılıyordu. Derginin ana hedefi, Süryani Kilisesi'nin doktrinini, Süryani edebiyatını, tarihini tanıtmak ve yaymaktı. Derginin kurucusu ve sorumlu müdürü Hanna Elkas'tı. Diyarbakır Edebiyat Yüksek Okulu'ndan mezun olan Mihayel Hikmet Çakke ise derginin editörlüğünü yapıyordu. Derginin yayınlanmasından bir yıl sonra Birinci Dünya Savaşı başladı. Maalesef savaş döneminde bölgede yaşanan acı ve çirkin olaylar, kalemlerin susmasına silahların da konuşmasına neden oldu. Dergi bu ortamda yayımını sürdürmedi. Barışın gelmesini sabırsızlıkla bekledi. Derginin bütün nüshaları Kırklar Kilisesi'nin kitaplığında bulunmaktadır.

Kudüs Hikmet Dergisinin örnekleri

6-b) Hekimtho'nun Mardin Kırklar Kilisesi'ne Dönüşü

Hekimtho'nun tekrar Mardin'e dönmesi 1948 yılında Hasyo Dolabani sayesinde oldu. Hasyo Dolabani'nin sahip ve mesul müdürlüğünü yaptığı Hekimtho (bu arada adını Türkçe'ye Öz Hikmet olarak değiştirmişti), 8 yıl boyunca aralıksız olarak Süryanice ve Türkçe olarak yayınına devam etti. Deyrulzafaran'dan Kırklar Kilisesi'ne getirtilen Süryani matbaasında basılmaktaydı. Hekimtho'nun çizgisinde bir değişiklik olmamıştı. Amaç hep aynıydı: Süryani Kilisesi, edebiyat ve kültürü hakkında okurlara bilgi vermektir. Ancak dergi Hasyo Dolabani'nin yönetimi altında çok büyük bir gelişme göstererek geniş bir coğrafyaya yayıldı.

Hekimtho/Öz Hikmet dergisinin Mardin'de yayımlanan son sayısı, 9. yıla ait Mayıs-Haziran 1955 tarihli sayısı oldu. O tarihte, bir ihbar sonucu harekete geçen Mardin Cumhuriyet Savcılığı'nın 2846 sayılı yazısı üzerine, 13.4.1955'te Mardin Sulh Ceza Mahkemesi, derginin yayınına durdurdu. Mahkemenin verdiği karar, 15.6.1955 tarihinde temyiz edildi. Ancak temyiz kararının kimin lehine sonuçlandığı konusunda elimizde bir malumat yoktur.

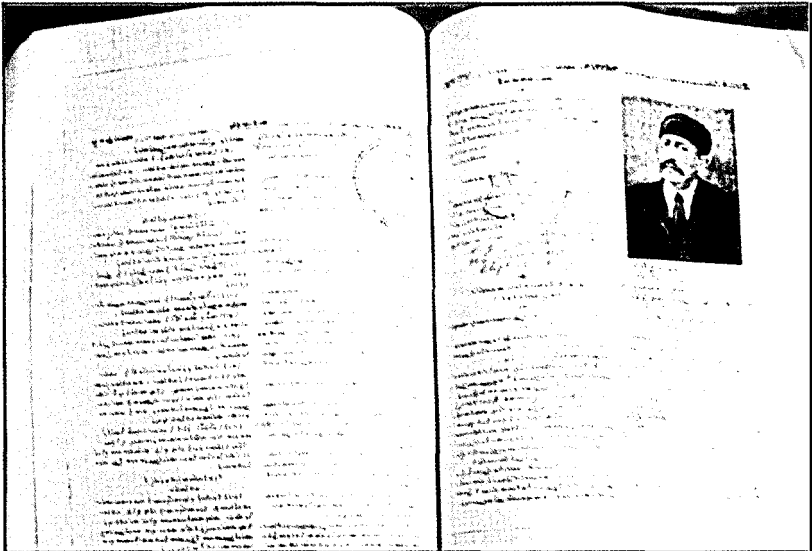
6-c) Hekimtho'nun Tekrar Kudüs'e Dönüşü

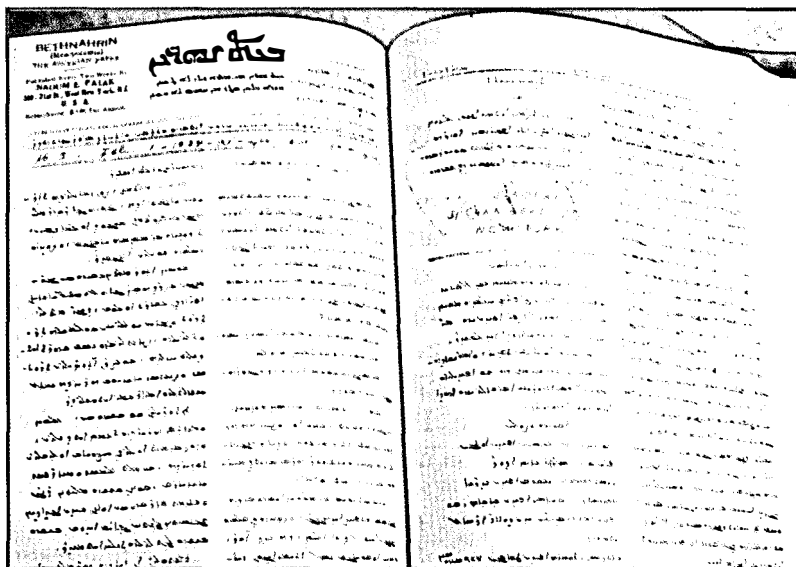
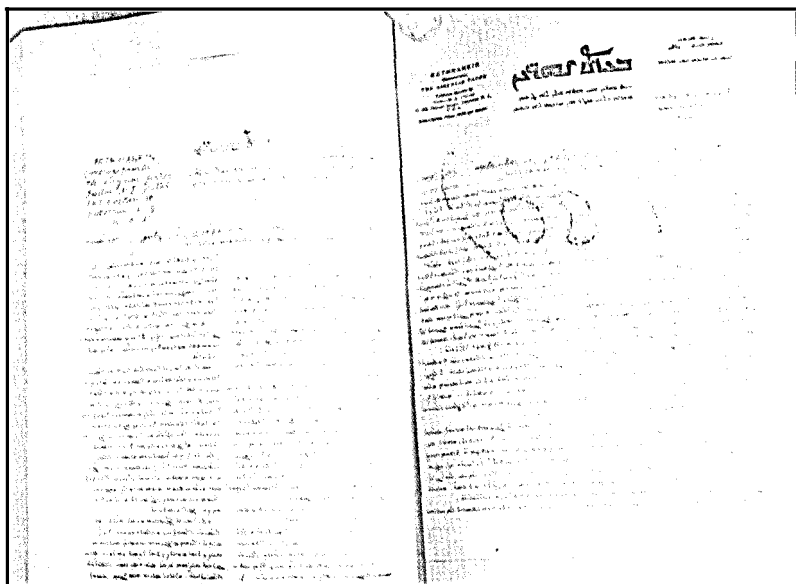
Hekimtho dergisi, Mardin ile Üreşlem kentleri arasındaki mekik dokuyup durdu. Dergi, 1990 yılında Üreşlem'de tekrar yayınlanmaya başladı ve halen Süryanice ve Arapça dilleriyle yayınlanmaktadır.²⁵⁶

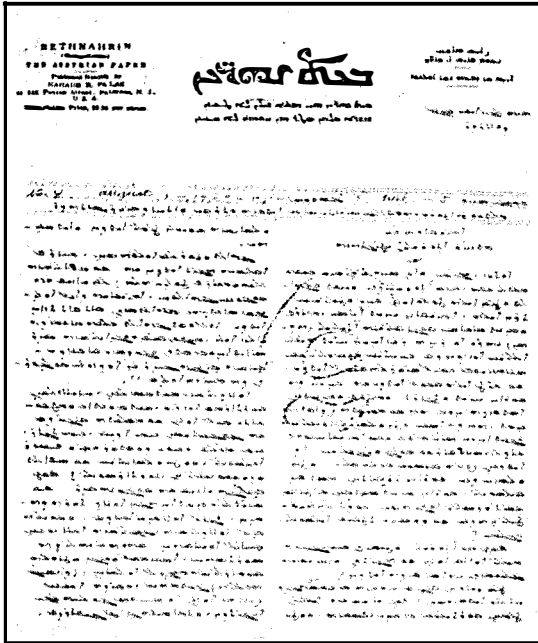
²⁵⁶ Hekimtho Dergileri, Dört Ayrı Nüshaları ve P. Gabriyel AKYÜZ, Deyrulzafaran Manastırı Tarihi, Resim Matbaacılık, 1998, Ayrıca bkz. HETO Dergisi, Yıl 1, Sayı 2, Ağustos 1999

7 - BETH-NAHRİN GAZETESİ

Süryani milliyetçiliğine yön veren ve dönemin Süryanileri arasında en aydın kişilerden biri olan Naum Palağ/Faik, 1912 yılında Amerika'ya göçünce de kültürel faaliyetlerden kopmadı. Bu faaliyetleri orada daha da yoğunlaştırdı. 'Kevkbo Dmadinho' gazetesinin bir uzantısı olarak bu sefer 'Beth-Nahrin' adlı gazeteyi çıkarmaya gayret etti. Gazetenin ilk sayısı, 1 Ocak 1916 tarihinde yayın hayatına giren gazete, Aralık 1926 tarihinde yayımına son verdi. 15 günde bir çıkarılan gazete, Süryani toplumunun birlik ve beraberliğini, kaynaşmasını, ilim alanında ilerlemesini ve uyanmasını amaç edinmişti. 10 yıl süreyle Süryanice, Türkçe ve Arapça dilleriyle çıkan Beth-Nahrin gazetesi, her üç dili de Naum Faik'in elyazmasıyla Süryanice harfleriyle yazılır, istinsah edilir ve basılırdı. Ağırlıklı olarak kullanılan dil, Türkçe/Osmanlıcadır. Gazetenin bütün sayılarının fotokopisi iki büyük ciltte toplanmış olarak özel kütüphamızda bulunmaktadır.

Beth-Nahrin Gazetesinden örnekler

8- MGALTHO DFATIRYARĞUTHO DSURYOYE / SÜRYANİ PATRİKLİK DERGİSİ

Antakya Süryani Kadim Ortodoks Patriklik Kürsüsüne oturan büyük alim Mor İğnatios 1. Efrem Barsavm, Patrikliğin bütün dinsel, tarihsel, sosyal ve kültürel faaliyetlerinin yer aldığı bir dergi çıkarmaya gayret etti. İlk sayısı Nisan 1933 tarihinde yayınlanmıştır. 1933'ten günümüze üç patrik değişmesine rağmen halen düzenli bir şekilde yayına devam etmektedir. Aynı derginin 1940 yılında Kudüs'te basıldığı görülmüştür. Orada basılma nedenini bilinmemektedir.

9 - MHADYONUTHO SURYOYTO/EL-CAMIA EL-SÜRYA-NİYE DERGİSİ

Bu dergi; edebi, tarihi, ictimai ve milli bir dergi olup ilk sayısı 1934 yılının Eylül ayında Arjantin'in Buenos Aires şehrinde yayınlandı. Yazarı ve editörü dönemin Süryani aydınlarından sayılan Ferid İlyas NÜZHE'dir. Derginin genel olarak kullandığı dil, Arapça olup bunun yanı sıra Süryanice ve Arjantin dilinde yazılarda yer verilmiştir. El-Camia dergisinin bütün sayıları Kırklar Kilisesinin kitaplığında bulunmaktadır. Derginin son sayısı 1958 yılının Eylül ayına aittir. Toplam olarak 24 yıl yayınlandı.

10 - EL-NAŞRA SÜRYANİYE/SEFRO SURYOYO DERGİSİ

Elimizde mevcut kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, 'El-Naşra' dergisinin ilk sayısı Haziran 1944 yılında Arapça ve Süryanice dilleriyle Suriye'nin Halep Süryani Ortodoks Abraşiyesi tarafından çıkarılmış ve Halep'te basılmıştır. 5 yıl süreyle yayımlanan 'El-Naşra' dergisinin son sayısı, 1949 yılının Aralık tarihini taşımaktadır. Bütün sayıları 3 ciltte toplanan dergi, Kırklar Kilisesinin kitaplığında bulunmaktadır.

11 - MUCELLET EL-NADI EL-SÜRYANI

1945 yılının Kasım ayında ayda bir sefer çıkmak üzere yayın hayatına başlamıştır. Kudüs'teki Süryani derneği tarafından Arapça bir kültür dergisi olarak çıkartılmıştır. Derginin 1946 yılının Ocak ayına ait sayısı, elimizde mevcut olmasına rağmen hakkında detaylı bilgilere ulaşamadık.

12 - MAŞRAK VE LİSAN EL-MAŞRÂK/DOĞU VE DOĞU LİSANI DERGİSİ

Maşrak dergisi; Musul'un Süryani Mor Efrem Koleji'nin müdürü bilge insan Rahip Bulus Behnam (sonradan metropolit) tarafından Irak'ın Musul şehrinde Arapça diliyle ya-

yınlanmaktaydı. İki haftada bir çıkan bu ilmi, edebi, tarihi ve ahlaki derginin ilk sayısı 1 Haziran 1946 tarihinde yayınlanmıştır. İki yıl sonra derginin ismi ‘Lisan El-Maşrak’ olarak değiştirilmiş ve toplam 7 yıl yayınlandıktan sonra 1952 yılının Ocak ve Şubat aylarında yayınına son vermiştir. Süryani tarihi ve edebiyatı açısından da çok önemli olan derginin bütün sayıları Kırklar Kilisesinin kitaplığında mevcuttur.

13 - ŞLOMO/EL-SELAM DERGİSİ

Dini ve edebi mahiyet taşıyan ‘El-Selam’ dergisinin editörü Basra’daki Süryani Ortodoks Kilisesinin ruhani reisi Papaz Süleyman Davut’tur. İlk sayısı 1951 yılının Nisan ayında Arapça olarak yayınlanmıştır. 1953 yılına kadar çıkmıştır. Bir ciltte toplanan derginin nüshaları elimizdedir.²⁵⁷

Süryani toplumu, 20. yüzyılın ortalarından sonra bir çeyrek asır kadar basından uzak kalmıştır. Bu süreden sonra yeni bir göç dalgasıyla İstanbul’a ve daha sonra da Avrupa ülkelerine göç eden Süryanilerin, kısa sürede kendini toparlayarak bir ilim hamlesine başladığı ve bunun sonucunda da basın faaliyetlerine önem verdiği görülmüştür. 30 yıl zarfında 20’ye yakın dergiyi yayın hayatına geçirmiştir. Dergileri detaylı bir şekilde anlatmaya lüzum görmezken sadece isimleri ve çıkış tarihlerini vermekle yetineceğiz.

14 - TURABDİN DERGİSİ

1973 yılında Mor Gabriyel Manastırında tek bir sayısı çıktı ve bazı olumsuz nedenlerden dolayı devamı getirilemedi. Editörlüğünü İlyas ŞAHİN’in yaptığı dergi, teksir makinesiyle basılmıştır.

²⁵⁷ Yukarıda yazılan dergilerin tarihçesi elimizde mevcut dergilerden alınmıştır. Güvenilir bilgilerdir.

15 - ARAM-MGALTHO DHUDRO SURYOYO BUREŞLEM/ KUDÜS'TEKİ SÜRYANİ DERNEĞİ DERGİSİ

Sosyal, kültürel ve edebi konuları içeren aylık dergidir. Kudüs'teki Süryani Derneği tarafından Arapça olarak çıkarılmıştır. İlk sayısı 1973 Mayıs ve Haziran'ında yayınlanmıştır. Derginin dört yıllık sayılarını, Ocak 2005 tarihinde Kudüs'e yapmış olduğumuz ziyaret sırasında Mor Markus Süryani Manastırından elde edebildik. Yayına son verdiği tarih hakkında gereken bilgiye ulaşamadık.

16 - KOLO SURYOYO / SÜRYANİ SESİ DERGİSİ

Orta Avrupa Abraşiyesi Metropolit'i Mor Yuliyos Yeşu ÇİÇEK tarafından 1978 yılının Mart-Nisan aylarında ilk sayısı yayımlandı. Dini, Edebi, Tarihi ve İhbari dergi olup yayını halen de sürdürmekte ve Hollanda'daki Süryani Mor Efrem Manastırındaki Süryani Matbaasında basılmaktadır. Süryanice, Türkçe ve Almanca dilleriyle yayınlanmaktadır.

17 - NUHRO/IŞIK DERGİSİ

1976 yılında P. Amanuel AYDIN tarafından Süryanice, Türkçe, Almanca ve Arapça olarak çıkartılmıştır. Yayına son verdiği tarih bilinmemekte ancak kısa bir süre yayınlandığı tahmin edilmektedir.

18 - HUYODO/BİRLEŞME DERGİSİ

İsveç'in Södertälje şehrinde 1978 yılında yayın hayatına giren 'Huyodo' dergisi sosyal, kültürel haberlere yer veren aylık bir dergidir. Halen düzenli bir şekilde tam beş dilde (Süryanice, Arapça, Türkçe, İsveççe ve İngilizce olarak) yayınlanmaktadır.

19 - BAHRO SURYOYO/SÜRYANİ IŞIĞI DERGİSİ

1979 yılında İsveç'in Södertälje şehrinde yayın hayatına giren dergi, 'Huyodo'nun izini takip ederek Süryanice,

Arapça, Türkçe, İsveççe ve İngilizce dilleriyle çıkmaktadır. Sosyal, kültürel, haber ve araştırma dergisidir. Halen de düzenli bir şekilde ayda bir sefer olmak üzere yayınlanmaktadır.

20 - NSİBİN DERGİSİ

1987 yılında İsveç'in Södertälje şehrinde yayın hayatına giren 'Nsibin', tarihi ve siyasi bir dergi olup Can Beth-Şavoce tarafından Türkçe ve Latin harfleriyle yazılan Süryanice yayınlanmaktadır. Fotoğrafsız ve sade bir baskıyla çıkmaktadır. Her sayısı 70-80 sayfadan oluşmaktadır.

21 - MARDUTHO/KÜLTÜR DERGİSİ

'Mardutho' dergisi; sosyal edebiyat konularına yer veren ve eğitim amacı güden bir dergi olup 1989-1997 yılları arasında Almanya Süryani Arami Federasyonu tarafından yayınlanmış ve kısa bir süre ara verdikten sonra yine aynı Federasyon tarafından 2000 yılının Kasım-Aralık ayları ile 2001 yılının Ocak ayında yeniden yayın hayatına başladı. Her yıl dört sayısı çıkan dergi Süryanice, Türkçe, Almanca ve halk arasında kullanılan Süryanice dillerinde yayın yapmaktadır. Derginin yazarları; Şabo HANNA, Lahdo CAN ve David GELEN'dir. Günümüzde de yayınıni düzenli bir şekilde sürdürmektedir.

22 - KOLO DTURABDİN/TURABDİN SESİ DERGİSİ

Turabdin'de kalan Süryanileri tanıtan sosyal, kültürel, tarihsel konularda yayın yapan bir haber dergisi olup ilk sayısı 1995 yılının Nisan ayında çıktı. Her yıl üç sayısı çıkan 'Kolo Dturabdin' dergisi, Mor Gabriyel Manastırı'nın eğitim kadrosu tarafından dört dilde Süryanice, Türkçe, Almanca ve İngilizce olarak hazırlanır ve Avusturya'da basılırdı. Eğitim kadrosunun yoğun işlerinden dolayı son sayısı 2000 yılının Aralık ayında çıktıktan sonra yayına son verdi.

23 - HETO/BUĞDAY DERGİSİ

Heto Süryani Edebiyat dergisidir. İlk sayısı Ocak 1999'da Süryanice ve Türkçe olarak İsveç'in Örebro şehrinde Yakup BİLGE, Şemun TAŞTEKİN ve Hatun BİLGE tarafından yayınlanmıştır. Yılda üç sayı çıkan 'Heto'nun son sayısı Ocak 2004'te çıktıktan sonra yayınına son verdi.

24 - GENÇLİK BÜLTENİ DERGİSİ

İstanbul Süryani Kadim Kilisesi'nin haber ve kültür dergisi olarak 25 Aralık 1993 tarihinde 'Bülten' adıyla çıkarıldı. 1996 yılının Nisan'ında isim değişikliği yapıldı ve 'Gençlik Bülteni' adıyla yayınlandı... Bir yıl süreyle devam eden 'Gençlik Bülteni' adıyla yayını sürdüren dergi, Nisan 1997 tarihinde de 'Zelge' ismini aldı. Yine aynı yılın Kasım ayında da 'Yeni Gün Işığı' ismiyle yayına devam etti. Son sayısı Aralık 1999 tarihinde çıktıktan sonra uzun bir süre yayına ara verdi. 2002 yılının Mayıs ayında 'İdem/Düşünce' ismi altında yayın hayatına devam etmeye başlayan dergi, yılda üç sayı olarak yayına devam etmektedir.

25 - MESİHSEL YAŞAM BÜLTENİ

Elazığ Meryem Ana Kilisesi başkanı Şımmas ve Dr. İshak TANOĞLU 1998 yılından başlayarak yılda bir veya iki broşür şeklinde dini konuları içeren dergileri Türkçe olarak çıkarmaktadır.

26 - ŞUŞOTO SURYOYO/SÜRYANİ İLERLEMESİ DERGİSİ

1981 yılında yayın hayatına giren Şuşoto Dergisi, sosyal, kültürel, tarihsel konularda haber yapan dergi, Hollanda'nın Enschede şehrinde kurulu Süryani derneğinin yayın organıdır. Süryanice, Arapça, Türkçe ve Flamanca dillerinde yayın yapmaktadır.

27 - ŞİMŞO/GÜNEŞ

1986 yılında yayın hayatına giren ‘Şımşo’ dergisi, Hollanda’da bulunan Süryanilerin oluşturduğu ‘Turabdin’ Federasyonu’nun sosyal, kültürel konularda yayın yapan haber dergisidir. Süryanice, Türkçe, Arapça ve Flamanca dillerinde yılda üç sayı olarak yayınlanmaktadır. Yayınını günümüzde de sürdürmektedir.

28 - GERÇEĞE DOĞRU DERGİSİ

Aylık haber, kültür ve araştırma dergisi olan ‘Gerçeğe Doğru’ Temmuz 1997 tarihinde İstanbul’da Süryani araştırmacı-yazar İsa KARATAŞ tarafından kuruldu. Genellikle Hristiyanlıkla ilgili haber, yazı ve araştırmalara yer veren dergi, sadece Türkçe olarak yayınlanmaktadır. Derginin yayını sürmektedir.

29 - RENYO HİRO DERGİSİ

Beth-Nahrin Özgür Gençlik Dergisi, 1995 yılında yayın hayatına girmiştir. Bütünüyle siyasi ağırlıklı bir dergidir. Süryanice, Türkçe, Arapça, Almanca ve İngilizce dillerinde yayını devam ederken, son sayısı 2004 yılında çıktıktan sonra yerine “**Kınneşrin**” ismiyle yeni bir dergi çıkmaya başladı.

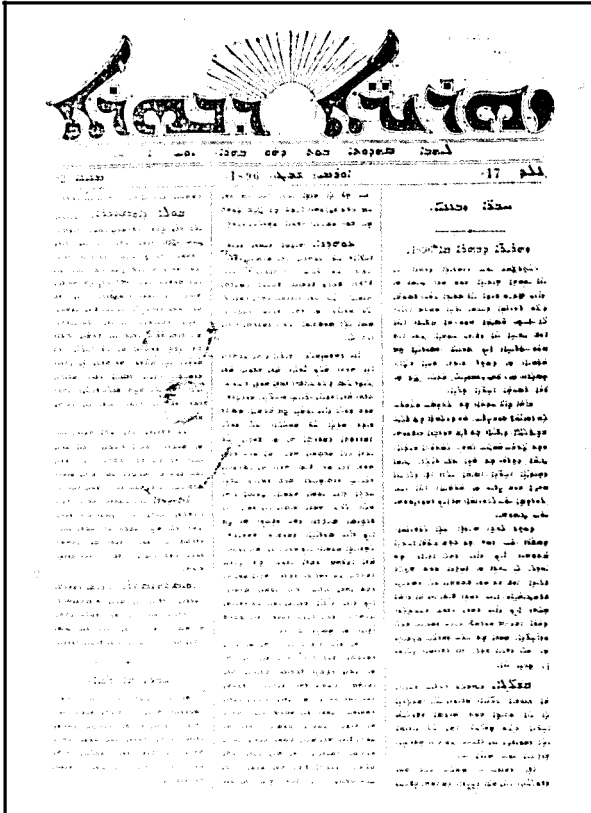
30 - İDEM DERGİSİ

İstanbul Abraşiyesi tarafından 2002 yılında çıkarılmıştır. Edebiyat ve kültür dergisi olmakla beraber İstanbul’daki cemaatten haberler içermektedir. Derginin dili Türkçe’dir.

31 - KURKMO DERGİSİ

Mardin Süryani Ortodoks Metropolitiği tarafından ilk nüshası Mayıs 2005 yılında çıkarılmıştır. Dini, kültürel ve haber dergisidir. Süryanice ve Türkçe olarak yayınlanır.

Bunların dışında yayınlanan ancak bizim tesbit edemediğimiz başka dergilerin olması muhtemeldir. Yukarıda isimlerini ve tarihçelerini zikrettiğimiz gazete ve dergilerin tamamı Batı Süryanileri yani Süryani Ortodokslara aittir.

Zahrir d-Bahro/ışığın ışınları örneği. Doğu Süryanilere ait olup 1896 yılında Şubat ayında Ürmiye'de çıkartılmıştır.

Basın alanında bunlardan daha fazlasının Doğu Süryanileri (Nesturi ve Keldani) tarafından çıkarıldığına şüphe yoktur. Doğu Süryanilerinin basın-yayın faaliyetlerini Alman

kökenli Gabriella Yona araştırmıştır. Çalışmasını bir kitapta toplayan Yona'nın kitabı özel kitaplığımızda bulunmaktadır.

Ayrıca Katolik Süryanilerin de basın alanında çalışmaları olmuştur. Bu çalışmalardan bazı örnekler elimizde mevcuttur. Her iki grubun da 19. yüzyılın başlarında veya ortalarında yayınlarını basma imkanları Batı Süryanilerinkine göre daha elverişliydi. Kültürel ve kilise alanında gerçekten takdire şayan çalışmaları olmuştur.

IX. BÖLÜM

SÜRYANİLER'DE İNCİL'İN ÇEVİRİSİ VE YORUMLANMASI

Yunanca bir sözcük olan İncil, Süryanicede 'Sbartho', Türkçede ise 'Müjde' anlamındadır. İncil aynı zamanda İsa Mesih'in yeryüzünde yapmış olduğu ruhani yönetmenlik anlamına gelmektedir. Ayrıca buna 'Yeni Ahit' de denilmektedir. İsa Mesih, yeryüzündeki ruhsal misyonunu tamamladıktan sonra öğrencilerini; Tanrı hükümrانlığıyla ilgili sözü/İncil'i yani müjdeyi yaymaya gönderdi (Luka 9:2). Öğrenciler bu müjdenin tanıklarıdır. İsa Mesih'in emrini yerine getirmek ve bu müjdeyi insanlara iletmek için kendi aralarında kura çekerek dünyanın dört köşesine dağıldılar. Gittikleri yerlerde birçok zorluklarla karşılaşmalarına rağmen hiç yılmadılar. Putperestlik inancıyla karanlık bir dünyada yaşayan insanların gönüllerini feth ederek onların bu müjdeye bağlanmasını sağladılar. Bu müjdenin devamının gelebilmesi, diğer insanlara da ulaşılabilmesi, ebede dek insanların zihninden silinmemesi, okuyucularının günlük yaşamlarının pratik bir şekilde etkilenebilmesi ve onların Rab İsa Mesih'e iman ve itaat etmeye özendirilmesi için görgü tanıkları Matta, Markos, Luka ve Yuhanna o müjdeyi dört ayrı yerde ve iki ayrı dilde kaleme

almışlardır. Matta, Kudüs ve Filistin topraklarında bulunduğu için onu, o çağlarda halkın konuştuğu Süryanice ile yazmıştır. Bununla halkın müjdeyi anlayabilmesi amaçlanmıştır. Mar-kos; Roma'da, Luka; Mısır'da, Yuhanna da Efes'te İncil'i Yunanca ile yazmıştır. Çünkü üçünün bulunduğu yerlerde Yunanca konuşulmaktaydı. Dördü de aralarında herhangi bir çelişkiye düşmeden İsa Mesih'in yaşam öyküsünü ayrı ayrı kaleme almıştır.

İncil'in en eski Süryanice çevirisi, **'Diyatasrun/Evan-geliyun Damhalte'** olarak bilinen dört İncil'in armonisi şek-lindeydi. Diyatasrun: Yunanca bir sözcük olup dört İncil'den oluşturulmuş/türetilmiş tek bir İncil metni demektir. Bu çeviri, Süryani kökenli filozof Tıtyanus tarafından 2. yüzyılın son çeyreğinde Urfa'da yapılmıştır. Süryani Kilisesi'nin ilk dönemlerinde, Pşitto çevirisi yapılmadan önce, Diyatasrun, İncil'in resmi metni olarak kabul edilmekteydi. Mor Efrem 4. yüzyılda onunla ilgili bir tefsir kitabı yazdı. İncil'in Pşitto çevirisinin ortaya çıkışıyla birlikte (5. yüzyılın başlarında) Diyatasrun artık kullanılmaz oldu.²⁵⁸ Daha sonraki yıllarda Diyatasrun Yunanca, Arapça ve başka dillere çevrildi. M.S. 235 yıllarına ait Diyatasrun'un Yunanca el yazmasının bir nüshası, 1933 yılında Fırat nehri civarında Salihye'deki ka-zılar esnasında bulunmuştur.²⁵⁹ Mor Efrem'in Diyatasrun'dan yaptığı tefsir kitabı, İrlanda'nın Dublin şehrinde korunmak-tadır (Andreas JUCKEL'den).

Süryani bilginler yalnız Diyatasrun'un tercümesiyle yetinmediler. Onun dışında dört ayrı çeviri daha yaptılar. Bu çeviriler şunlardır:

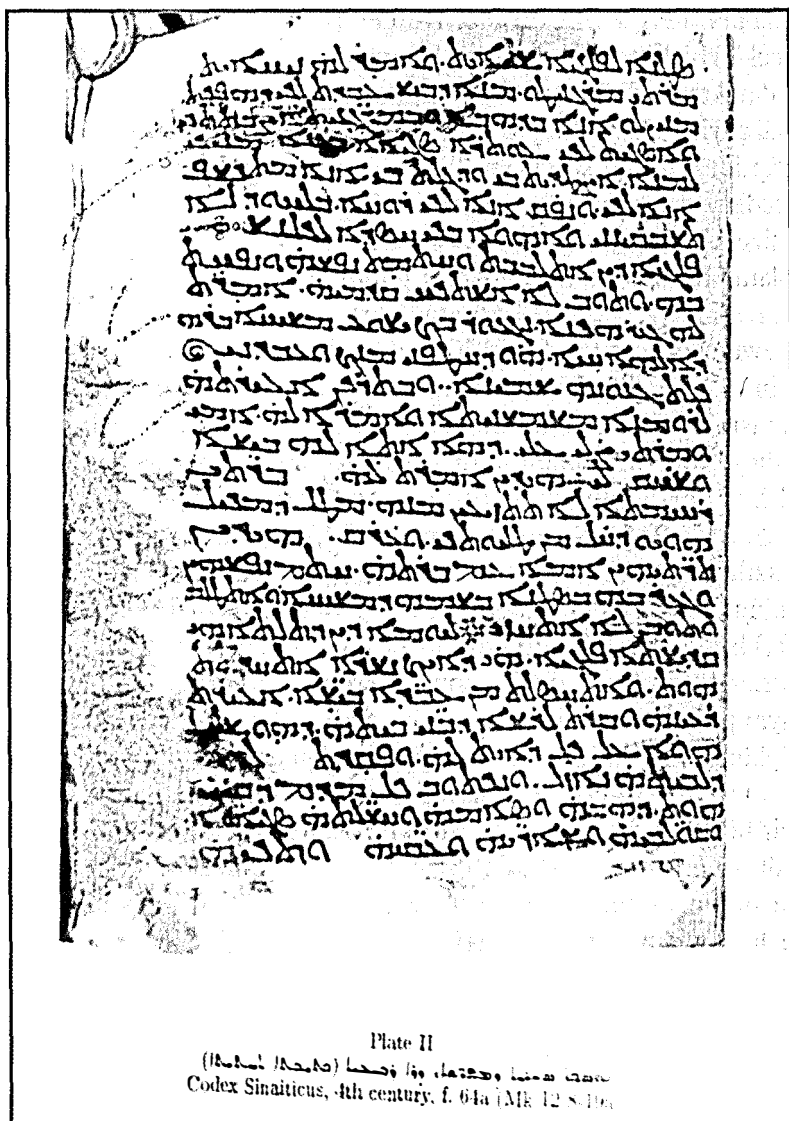
²⁵⁸ Süryani Geleneğinde Kutsal Kitap, Prof. Dr. Sebastian Brock, Türkçesi: Circis Bulut, Zafer Matbaası, İst. Mayıs 2000, shf. 25-26

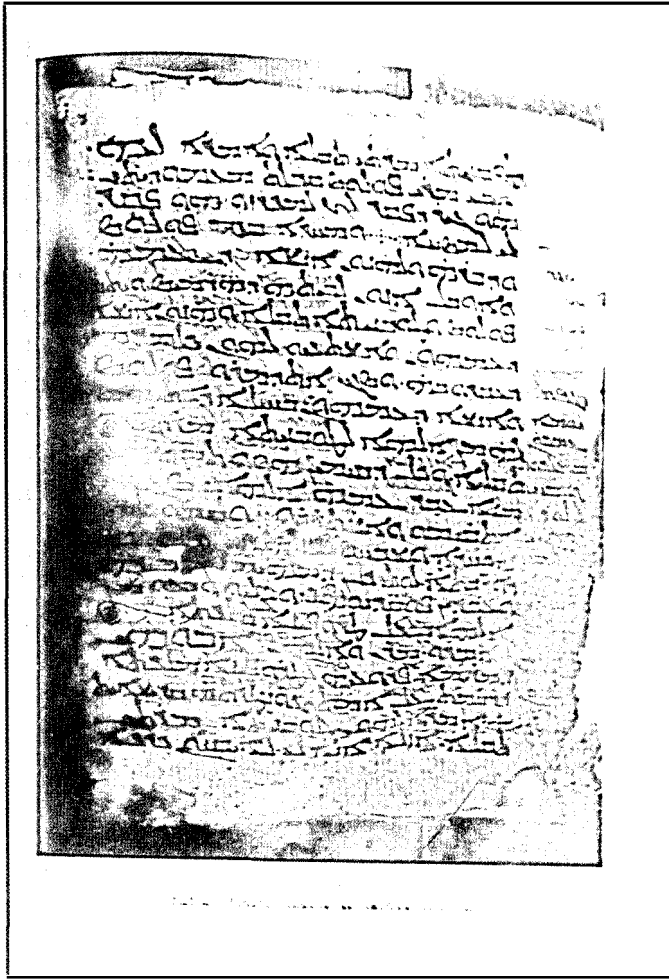
²⁵⁹ İncil Nasıl Yazıldı, Prof. F.F. Bruce, D.D., F.B.A. İngiltere Manchester Üniversitesinin Kutsal Kitap İnceleme ve Yorumu Kürsüsünde Rylands Profesörüdür. Çevirmen: Yakup Yazman, 1983, shf. 6

1 - Eski Süryanice: Bu çevirinin kesin tarihi bilinmemekle birlikte Diyatısrın'dan sonraki bir çeviri olduğu sanılmaktadır. Diyatısrın'dan etkilendiği gözlenmiştir... Bazıları bu çevirinin 2. yüzyılın sonları veya 3. yüzyılın başlarında yapıldığını öne sürerken, diğer bir grup da 4. yüzyılın başlarında yapıldığını görüşündedir. Yazılan ilk orjinal metin elimize ulaşamadı. Fakat bu çevirinin 'Sinoyto ve Kirunoyto' olarak bilinen iki ayrı nüshası günümüze ulaşılabilirdi.

Sinoyto: 1892 yılında İskoçyalı bayan Agnes Smith Lewis ve Margeret Smith Gibson adlı ikiz kızkardeşlerin Tur-Sina (Sina Dağı)'daki Mort Catherine Manastır'ını ziyaretleri sırasında ortaya çıkarıldığı için bu çeviriye 'Sinoyto/Sinaitic' adı verilmiştir. Halen aynı yerde 30. numarada korunmaktadır. Bu metnin orijinal/özgün yazılış tarihi 4. yüzyılın sonları veya 5. yüzyılın başları olabilir. Ne yazık ki, metnin yazıları kullanılamaz hale geldiği için 'Yuhanon Hbišo' isminde bir rahip tarafından M.S. 697 veya 778 yılında (tarihin farklılığı, Süryanice'de dokuz sözcüğünden kaynaklanmaktadır. Kesin olarak dokuz mu, yoksa doksan mı, çözülemedi) aynı parşömen/deri üzerinde ikinci bir kitap (azizelerin yaşam öykülerini anlatmakta) yazılmıştır. Gelişen teknoloji sayesinde o eski yazıyı da okuma imkanı doğmuş ve metnin büyük bir bölümü çözülmüştür. Bu iki kızkardeş, 1906 yılına kadar adı geçen manastıra yaptıkları birkaç ziyaretten sonra ancak metnin bütün yapraklarını elde edebilmişler ve metni son haliyle basmışlardır.²⁶⁰

²⁶⁰ George Antun Kiraz, Comparative Edition of the Syriac Gospels, S.C.P.H. Versions, Matthew, E.J. BRILL, 1996, p. 21

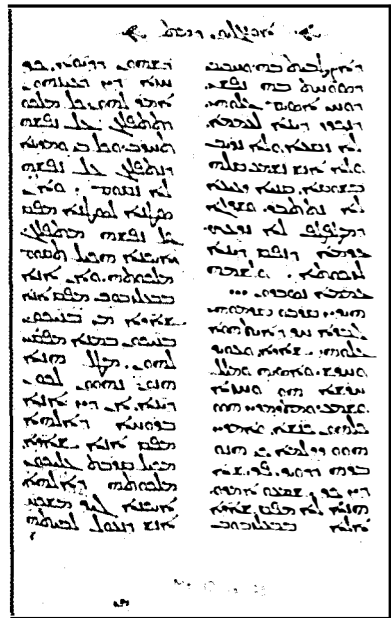
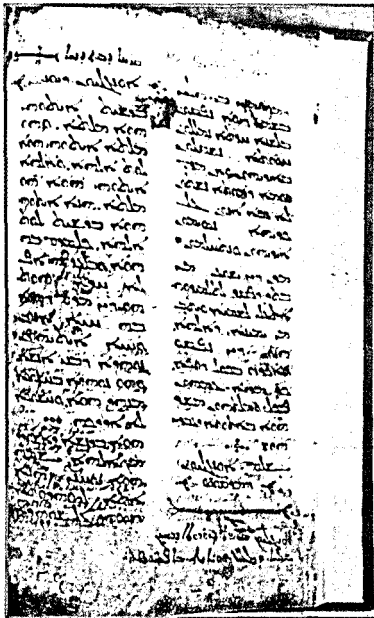

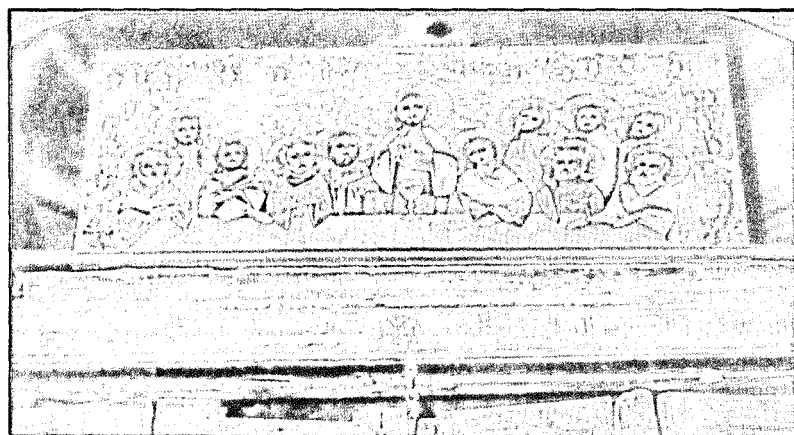
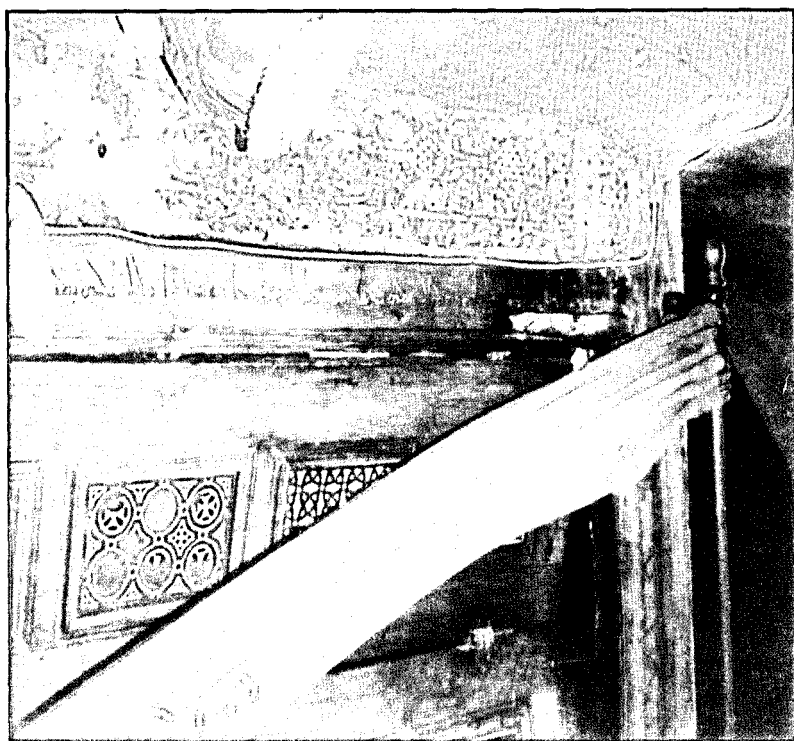

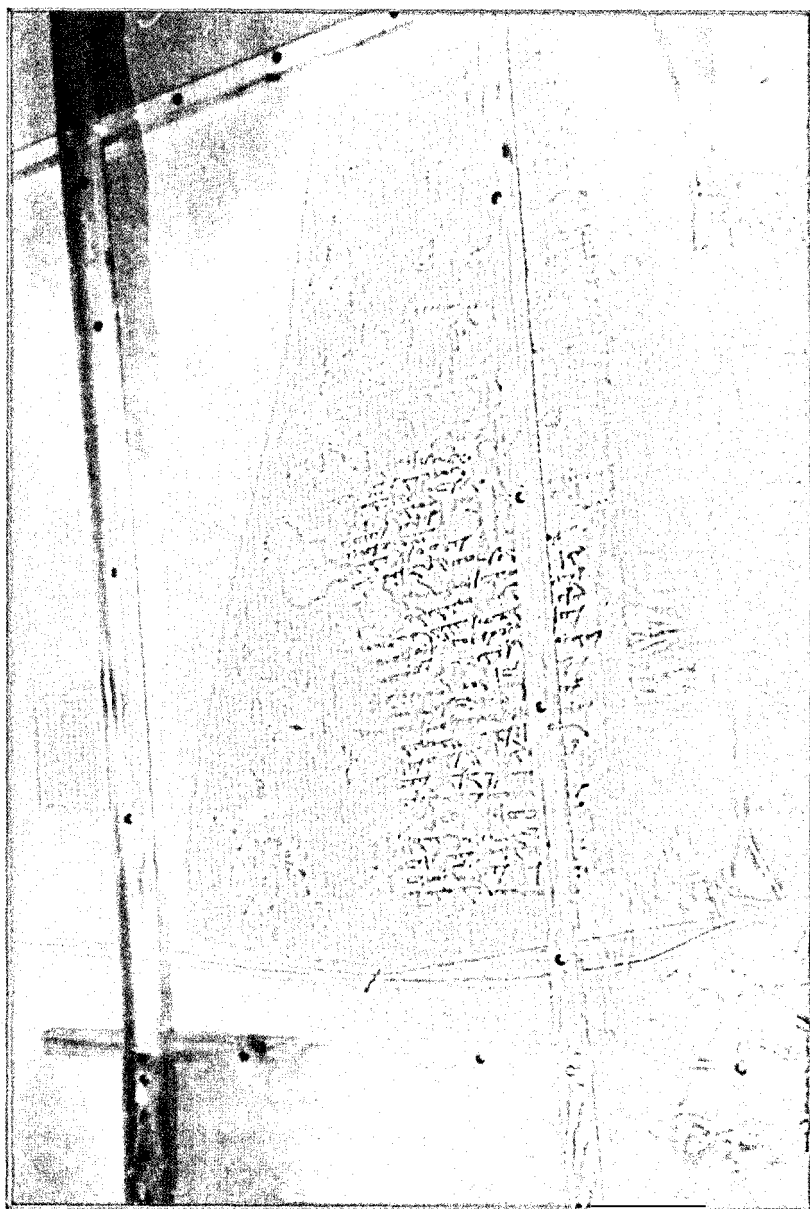
Sinoyto'dan örnekler. 4. yüzyıldan kalmadır.

Kirutonoyto: Kirutonoyto metninin, M.S. 450-70 yıllarına ait olduğu düşünülmektedir. 1842 yılında Mısır'ın Netrun Vadisinde bulunan Meryem Ana Süryani Manastırından H. Tattam tarafından getirilmiş ve önce British Müzesine

daha sonra da British Kütüphanesine taşınmıştır. İlk kez 1858 yılında William Cureton tarafından yayınlandığı için 'Kirutnoyto' adıyla tanınır. Bu metnin bir fotokopisi 2000 yılında Andrew Juckel aracılığıyla elimize geçmiştir. Metnin ilk sayfasında şu bilgiye yer verilmektedir: "Bu kitap rahip Habib'indir ve onu, İskit çölünde bulunan Meryem Ana Süryani Manastırına hediye etmiştir. Bu ruhsal hazineyi, merhametli Allah'ın güzel ismi için vermiştir. Allah onun günahlarını rahmetiyle bağışlasın ve geleceği günde onu seçkin kişilerden saysın. Bütün azizlerin duasıyla. Amin. Ey Allah'ın oğlu! Hükmün doğacağı saatte bunları yazan kişiye merhamet eyle." Her iki metine de (Sinoyto ve Kirutnoyto) Süryanice olarak 'Evangeliyun Damfarşe' (birbirinden ayrılmış İncil'ler) ismi verilmiştir ki, 'Evangeliyun Damhalte'den yani Diyatasrun'dan ayrılabilsin.

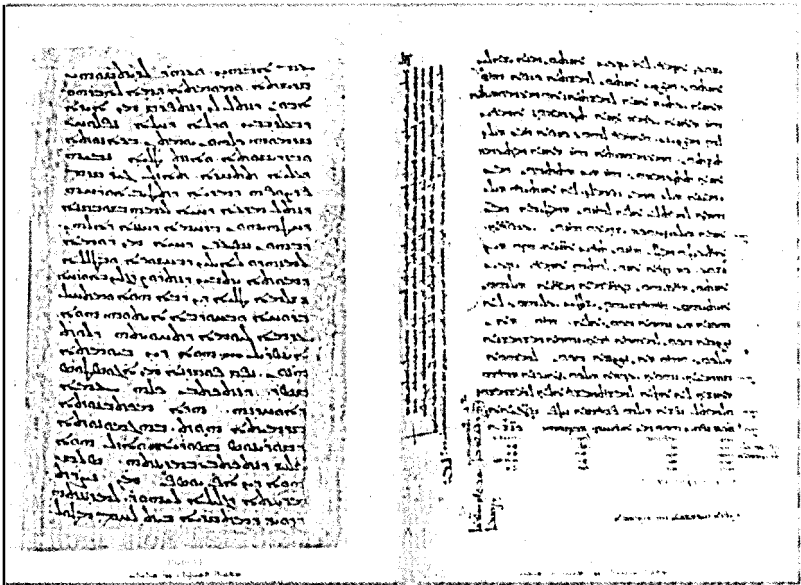

**Mısır'daki Süryani Manastırın kapılarından örnekler,
kakmalı ve üzerindeki Süryanice Kitabeler
(Foto: Papaz Melke Akyüz)**

2 - Pşıtto: Pşıtto çevirisi, 5. yüzyılın başlarında yapılmıştır. Tümüyle Yunanca'dan yapılan yeni bir çeviri olmayıp Urfa Metropolit Mor Rabule (Ö. 435) tarafından 'Eski Süryanice' çevirisinin revize edilmiş şekli olduğu söylenir. Kısa bir süre zarfında bu çeviri, 'Diyatassun ve Eski Süryanice' çevirisinin yerini almış ve bütün Süryani Kiliselerinin standart formu haline gelmiştir.

Pşıtto ve Harkeloyto'dan bir örnek, 6. ve 8. yüzyıldan kalma

3 - Filüksinoyto: Bu çeviri de, Pşıtto'nun bir revizyonu olup ve Mabuğ Metropolit Mor Filüksinos'un direktifiyle M.S. 508 yılında Ğurepiskopos Polikarfus tarafından yapılmıştır. Bundan dolayı 'Filüksinoyto' olarak adlandırılır. Çevirinin orijinal metni; mektupların bir kısmı ve vahiy bölümünün dışında günümüze ulaşmamıştır.

4 - Harkeloyto: Filüksinoyto çevirisi temel alınarak M.S. 616 yılında Tuma Harkeloyo isminde bir Süryani bilgini tarafından İskenderiye’de yapılmıştır. Harkeloyto olarak bilinen bu çeviri, özgün Yunanca metnin en küçük ayrıntılarını bile (harfi harfine) yansıtmaktadır. Süryaniler arasında yaygınlaşan Harkeloyto çevirisi, çoğunlukla yıllık pazar dua programlarında kullanılıyordu. Bu çevirinin bütün bölümleri olduğu gibi günümüze ulaşmıştır.

Kitaplığımızda 34 No.da bulunan İncil’in tarihçe sayfasında bu çeviri hakkında şu bilgiye yer verilmiştir: “Bu kitap, Yunanca’dan Süryanice’ye çevrilmiş dört İncil’den oluşmaktadır. Önce 819 (M. 508) Makedonyalı İskender’in yılında ve Mabuğ şehrinin Episkoposu şehit Mor Filüksinos’un döneminde büyük bir gayretle çevrilmiştir. Daha sonra benim zayıflığım Tuma’nın emeğiyle, oldukça gelişmiş ve meşhur iki Yunanca metin üzerinde, Antun İskenderiye’sinin şehrinde, Antunyanu’lilerin kutsal şehrinde karşılaştırılmıştır. Bu çalışmayı da kutsal kitapların okumasını seven birçok kişi ve kendim için yazmışımdır. Anılan aynı yerde İskender’in 927 (M. 616) yılında hem yazılmış ve hem de karşılaştırılmıştır. Bu çalışma için ne kadar çaba sarf ettiğimi ancak Allah bilir. O, herkesi işlerine göre adaletli bir şekilde mükafaatlandıracaktır. Rahmete müstahak olsun. Amin.” 36/2 nolu İncil’de de buna benzer yazıyı görmek mümkündür.

Yukarıda zikrettiğimiz çalışmaların yanı sıra 20. yüzyılın sonlarına doğru Oxford’ta Süryani Bilimleri bölümünde masterini tamamlayan Corc Kiraz isminde bir Süryani genç, yeni ve farklı bir çalışmaya imza attı. Günümüze ulaşan üç çevirinin en eski metinlerini olduğu gibi bilgisayara aktarmış ve birbiriyle karşılaştırmıştır. ‘Eski Süryanice’ çevirisinde iki ayrı metin mevcut olduğu için her İncil’i dört ayrı çeviriyle alt alta cümle halinde dizerek her birisini ayrı bir cilt olarak

düzenlemiştir. Bu çalışma, kadasetli patriğimiz 1. Zekka Ayvas tarafından takdir edilmiştir.

Eski Ahit/Tevrat

Süryaniler, Yeni Ahit/İncil'e verdikleri önemi Eski Ahit/Tevrat'a da vermişler ve üzerinde iki ayrı çalışma yapmışlardır. Bu çalışmalar Pşitto ve Şabhinoyto olarak adlandırılır.

1 - Pşitto: Pşitto, Süryanice bir sözcük olup 'okuması ve açıklaması çok kolay' anlamındadır. M.S. 1. yüzyılın sonlarında ve 2. yüzyılın başlarında (Apokrifa kitapları hariç) doğrudan özgün İbranice metinden Süryanice'ye çevrilmiştir. Bu çevri, 'Pşitto Eski Ahit' olarak bilinir ve Urfa Okulunda İncil'in Yunanca'dan çevrildiği gibi Tevrat'ın da aynı şekilde çevirildiği tahmin edilir.

2 - Şabhinoyto: Bu çeviri Süryanice'de 'Şabhinoyto' yani 'Yetmişli' olarak bilinir. Tevrat'ın ilk çevirisi, M.Ö. 280 yılında Mısır'a hükmeden Yunan kralı Betlimus Filadalfus'un isteği üzerine 70 kişi tarafından yapılmıştır. Ondan dolayı 'Yetmişli' çevirisi adı verilmiştir.²⁶¹

Tello Dmavzlatlı (Viranşehir) Pavlus tarafından 614-616 yılları arasında Mısır'ın İskenderiye'sinde Yunanca'dan Süryanice'ye çevrilmiştir. Çağdaş bilginler tarafından 'Syro-Hexapla' (beş çevirinin toplamı ile orjinal metni İbraniceyle birlikte) olarak adlandırılmaktadır. Bu çevirinin birkaç elyazması nüshası korunabilmiştir.²⁶²

Peder Bulan Martan isminde bir bilim adamı, 5-6-7. yüzyıllardan kalma Süryani Estrangeli hattıyla yazılı Pşitto çevrisinden dünyanın değişik kütüphanelerinde tam 55 nüsha

²⁶¹ Murşid el-Talibin, İle Kitab ül-Mukaddes el-Themin, Beyrut, 1. baskı 1869, 2. baskı 1887, Arapça, Bap 8, shf. 2

²⁶² Süryani Geleneğinde Kutsal Kitap, Prof. Dr. Sebastian Brock, Türkçesi: Circis Bulut, Zafer Matbaası, İst. Mayıs 2000, shf. 25

mevcut olduğunu belirtmiştir (ayrıca bkz. Sebastiyen Brock). Süryanice'nin yanı sıra 22 Latince, 10 tane de Yunanca yazılmış Pşıto çevrisinin günümüze ulaştığını bildirmektedir.

Süryaniler, Kutsal Kitap'ın kendi dillerinde tam anlamıyla okuyup anladıktan sonra diğer dillere tercüme etmişlerdir. M.S. 404 yıllarında Daniel isminde bir Süryani bilgin ile Mesrop isminde bir Ermeni bilgini, İncil'i Süryanice'den Ermenice'ye çevirdiler. 643 yılında Cezire Emiri Amir bin-Sahd bin-Abi Vakası el-Ansari'nin isteği ve Patrik 2. Yuhanna'nın emriyle Arapça'ya çevrildi. Bu çeviri, Süryaniler aracılığıyla Hristiyanlığı kabul eden ve Antakya Süryani Kürsüsüne bağlı olan Beni Tay, Tenuğ ve Hakula Arap kabileleri tarafından yapılmıştır. 1221 yılında da Tiflisli Süryani olan Yuhanna bin-Kas Yusuf Farsça'ya çevirdi. 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Milbarı'lı Süryani Raban Filibos, Güney Hindistan'ın lisanı olan Malayam'a çevirdi.²⁶³

Kıptı Tercümesi: Eski Ahit, M.S. 5. yüzyıldan önce (2. veya 3. yüzyılda olduğu tahmin edilir) 'Şabhinoyto'dan eski Mısır'ın dili ile Yunancanın karışımından oluşan Kıptı diline çevrilmiştir. Yeni Ahit de 3. ve 5. yüzyıllar arasında çevrilmiştir.

Habeş Tercümesi: M.S. 4. yüzyılda 'Şabhinoyto' den çevrildiği tahmin edilir. 330'larda Frumantiyus isminde birinin Habeşistan'a İncil'i müjdelerken onu kendi dillerine çevirdiği tahmin edilir..

Latince Çevirisi: Eski Ahit bütünüyle 2. yüzyılın ortalarında Yunanca'dan Latince'ye çevrildi. 5. yüzyılın başlarında İrunimus, İbranice ve Yunanca'dan Latince'ye yeni bir çevri yapmıştır. Bu çeviri Roma Kilisesinde hala geçerlidir. Aynı kişi tarafından 384 yılında İncil de Yunanca'dan çevril-

²⁶³ El-Keniset El-Süryaniye El-Orthodoksiyet El-Antakiya, Patrik 3. Yakup, 1985, Hollanda, Arapça.

miştir. Kelimesi kelimesine çevrilmediğinden dolayı bu çevriye itiraz edilmiştir. Sonradan bu çevriyi yapanlar hakkında idam kararı verilmiştir. M.S. 1530'-1550'lerde William Tyudale İncil'i çevirdiği için İngiltere'de idam edildi ve cesedi yakıldı. 1600'lerdeki Rönesans reformların sonucunda, William'ın çevirisi remen kabul edildi.²⁶⁴

Arapça Çevirisi: M.S. 718 yılında Araplar; Suriye, Mısır, Kuzey Afrika ve İspanya'yı kendi kontrolü altına alırken, burada yaşayan Hristiyanlar da Kutsal Kitap'ın Arapça'ya çevirme ihtiyacı duymuşlardır. Bundan dolayı 7. yüzyıldan itibaren İspanya'da İrunumis'in Latince çevirisi yaygınlaşmış, 750 yılında İspanya'nın İşbiliye Episkoposu Yuhanna tarafından Eski Ahit/Tevrat da Arapça'ya çevrilmiştir.

Babil Okulunun meşhur öğretmenlerinden olan Haham Saad Gedhun da Arapça konuşan Yahudilerin yararlanması için Tevrat'ı İbranice'den Arapça'ya tercüme etmiştir. Bu tercümenin beş kitabı, 1546 yılında İbrani alfabesiyle önce İstanbul'da bir asır sonra 1645'te Paris'te ve 1657'de de Arap alfabesiyle Londra'da basılmıştır.

Her iki Ahit (Eski ve Yeni) de M.S. 1160 yılında Fransızca'ya, 1380'de İspanyolca'ya, 1460'ta Avusturya diline ve 1380 yılında da İngilizce'ye çevrilmiştir.²⁶⁵

Süryaniler Kutsal Kitap'ı, yıllık pazar dua programına göre düzenli olarak bölümlere ayırarak düzenlemişlerdir. Yıllık pazar dua programı dışında kalan ve sabah, öğlen ile akşam dua programları birbirinden farklı olmak üzere 50 günlük orucu, üç günlük Ninova orucu, sekiz tane Moronoye/dini bayramları, azizlerin, elçilerin, şehitlerin ve Meryem Ana'nın anma günleri, kilisenin yedi gizi birbirinden farklı olan tören

²⁶⁴ Hasan Anamur, Diyarbakır Edebiyat Günleri, Panel; Çeviri ve Edebiyat Konulu Oturumu, 2 Aralık 2004

²⁶⁵ Murşid el-Talibin, İle Kitab ül-Mukaddes el-Themin, Beyrut, 1. baskı 1869, 2. baskı 1887, Arapça, Bap 8, shf. 23-24

programları, sivil ve ruhanilerin cenaze törenleri vb. Bu programlara Eski Ahit'ten 3'er Yeni Ahit'ten de 5'er bölüm tahsis edilmiştir.

Kutsal Kitap'ın Tefsiri/Yorumlaması (Yeni Ahit/İncil ve Eski Ahit/Tevrat)

Süryani bilginler, Kutsal Kitap'ın kendi dillerine çevirdikten sonra derinliğini özümstediler. Müminlerin bilgisinin yüzeysel kalmaması ve herhangi bir ayete tereddütle bakmamları için Kutsal Kitap'ın bütünüyle cümle cümlesine yorumladılar. Bu yorumlar, teologların düşünceleri sonucunda yapılmıştır.

İncil'in çevirisi gibi yorumlanmasında da aynı sistem esas alınmıştır. Bu yorumlar, eski yorumların revizyonu sonucunda ortaya çıkmıştır. Çünkü her biri diğerinin kaynağından faydalanarak bir sonuca varmıştır. Bu çalışmaların sonucunda bizlere eşsiz eserler bırakmışlardır. Bu değerli eserler günümüzde de önemini korumakta ve bizler onlardan bugün de faydalanmaktayız.

Süryani Kilisesi Geleneğinde Kutsal Kitap'ın tefsiri için çaba sarf eden Süryani Ortodoks bilginleri şunlardır:

1 -Mor Efrem

2 - Ufumiyalı ihidoyo/münzevi Yuhahon

3 - Suruçlu Mor Yakup

4 - Mor Filüksinos

5 - Salahlı Mor Daniel

6 - Urfalı Mor Yakup,

7 - Daralı Mor Yuhanna

8 - Muşe Bar Kifo

9 - Yakup Bar Salibi

10 - Mor Griğoriyos Bar Ebroyo: 13. yüzyılda yaşayan (ö. 1286) bilim adamı Bar Ebroyo döneminde Süryani tefsiri

geleneginin zirveye ulaştığını, Kutsal Kitap'ı bütünüyle içeren 'Avsar Roze/Gizlerin Mahzeni' adlı eserde görmekteyiz.

M.S. 489 yılında Süryanilerin 'Doğu ve Batı' olmak üzere ikiye ayrılmasından sonra, Doğu Süryaniler de bu alanda önemli çalışmalar yapmışlardır. 8. ve 9. yüzyıldan kalma beş tefsir, günümüze ulaşmış ve değişik tarihlerde yayımlanmıştır.

ESKİ VE YENİ AHİT'İN EN ESKİ NÜSHALARI

Kutsal Kitap'ın farklı dillerde yazılmış en eski nüshaları değişik yerlerde koruma altına alınmıştır. Bu nüshalar yazılış tarihlerine göre aşağıda gösterilmiştir:

Bilinen en eski İncil nüshası; M.S. 100-150 yıllar arasında papirüs üzerinde Mısır'da Yunanca ile yazılmış bir parçası Manchester Üniversitesinin John Rylands kütüphanesindedir.²⁶⁶

İbranice Yazılan Eski Ahit'in En Eski Nüshaları

Eski Samiri alfabesiyle yazılan Tevrat'ın ilk beş bölümü Samiriyelilerin yanında olup Nablos şehrinde bulunmaktadır. Ayrıca Harun torunu ve Elihozor oğlu Finhes'in elyazmasıyla yazılan bir nüshanın da bulunduğu iddia edilmektedir. Bu orijinal nüshanın üzerinde bir nüsha daha istinsah edilmiş ve bu nüshayı Dr. Lfisun ve Dr. Krevos elde etmişlerdir. Bir kısmını 1873 yılında Kudüs'te basmışlardır. Bazı bilim adamları da Samiri alfabesiyle yazılan Tevrat'ın, Şabhi-noyto'dan alındığını söylemini çürütmektedir.

Filistin ve Babil'de yaşayan Yahudiler, İbranice yazılan Tevrat'ın nüshalarını büyük bir titizlikle korumuşlardır. İruni-

²⁶⁶ İncil Nasıl Yazıldı, Prof. F.F. Bruce, D.D., F.B.A. İngiltere Manchester Üniversitesinin Kutsal Kitap İnceleme ve Yorumu Kürsüsünde Rylands Profesörü, The British Library BIBLES, 1999, English, Çevirmen: Yakup Yazman, 1983, shf. 6

mus, Tevrat'ı Şabhinoyto'dan Latince'ye çevirdikten sonra onu, Filistin İbranicesiyle yazılan metnin üzerinde tas-hih etmiştir. Çünkü İrunimus, bu metine çok güvenmekteydi. Bu konuya Titus mektubunun yorumlamasında da değinmektedir (Titus 3).

Yahudiler, M.S. 11. yüzyılda Avrupa ülkelerine göç ederken, İbranice yazılan birçok Kutsal Kitap'ı yanlarına almışlardır. Bu nüshaların üzerinde titizlikle çalışarak birçok nüsha daha istinsah etmişlerdir. Günümüze ulaşanlar şunlardır:

1 - Hılayl nüshası: 12. yüzyılda İspanya'da ortaya çıkmıştır.

2 - Harun bin-Oşir nüshası: Teberiye Okulunun müdürü 11.yüzyılın başları

3 - Yakup bin-Naftali nüshası: Babil Okulunun müdürü

4 - Eriha nüshası: Musevi şeriatının en güvenilir nüshası olarak kabul edilir.

5 - Sinaitic nüshası: Tevrat'ın yalnız beş kitabını ihtiva etmektedir.

6 - Hindistan nüshası: Doğu Hindistan'da yaşayan siyah Yahudilerin yanında bulunmuştur. 18. yüzyılın sonlarında Avrupa'ya götürülmüştür. Bunlara benzer toplam 694 nüsha daha bulunmaktadır. Bu nüshaların bazıları eksik, bazıları ise tamdır. Bunlar hepsi Avrupa kütüphanelerinde bulunmaktadır. En eskisi 8. yüzyıldan, Uricanus'a İbranice olarak yazılan Hexapla nüshası da 2. yüzyıldan kalmadır. Telmud kitabında yer alan olaylardan en eski nüshalardan biri olduğu anlaşılır. Dikkatlice incelendiğinde bu İbranice nüshaların titizlikle korunduğu ve aralarında inançsal bir değişim bulunmadığı anlaşılmaktadır.²⁶⁷

²⁶⁷ Murşid el-Talibin, İle Kitab til-Mukaddes el-Themin, Beyrut, 1. Baskı 1869, 2. Baskı 1887, Arapça, Bap 8, shf. 19

Yunanca Yazılan Nüshalar Üçe Ayrılır:

- 1 - Eski ve Yeni Ahit'i içeren nüshalar
- 2 - Eski Ahit'i içeren nüshalar
- 3 - Yeni Ahit'i içeren nüshalar

Birinci Bölüm:

1 - İskenderiye Nüshası: Kiritli Patrik Kirilus Lukaros, 5. yüzyılın başlarında yazılmış olan bu nüshayı, Mısır'ın İskenderiye şehrinden getirtmiş ve onu 1628 yılında İngiltere büyükelçisi aracılığıyla İngiltere kralı 1. Karlus'a göndermiştir. 1835 yılında London-British müzesine teslim edilmiştir. Dört büyük ciltten oluşmaktadır.

2 - Vatikan Nüshası: 4. yüzyılın başlarında Mısır'da yazılmış ve Vatikan kütüphanesinde 1209 numarada kayıtlıdır. 1843 yılında Kardinal İncilu May tarafından basılmış olmasına rağmen İtalya hükümeti diğer nüshaların yayımlanmasına izin vermedi. Kardinal May'in 1854 yılında vefat etmesinden sonra, 1858 yılına kadar yalnız beş nüsha yayımlanabilmiştir. Bunlardan dört tanesi Eski, bir tanesi de Yeni Ahit'e aitti.

3 - Sinoyto/Sinaitic Nüshası: 1959 yılında bir Alman bilimadamı olan Tişandorf, Mısır ve Filistin'e yaptığı seyahatte Tur-Sina/Sina Dağındaki Mort Catherine Manastırı'nı da ziyaret etmiş ve bu ziyaret sırasında 4. yüzyılın ortalarında Roma İmparatoru Konstantin dönemine ait her iki Ahit'i de ihtiva eden bir metin ortaya çıkarmıştır. Bunu 28 Eylül'de elde etmiştir. Dört ciltte toplanan bu metin, 1863 yılında Rusya kralının katkısıyla Almanya'nın Libsek şehrinde 300 adet basıldı. Kral bunları dostlarına ve bazı kütüphanelere hediye etmiştir. Ayrıca Yeni Ahit de satış amacıyla yine aynı yerde basılmıştı. Bu aktif ve başarılı çalışmalarından dolayı Papa'dan ve birçok Avrupa krallarından teşekkür mektubu al-

mıştır. 1935 yılında British müzesi, bu nüshayı bir milyon dolar karşılığında Rusya'dan satın aldı.

4 - Ağmimiye Nüshası: 3. yüzyılda yazılan bu nüsha, British müzesinde korunmaktadır.

İkinci Bölüm:

1 - Katuniye Nüshası: Günümüze ulaşan en eski ve en güzel nüshadır. Muhtemelen 4. yüzyılın sonları veya 5. yüzyılının başlarında yazılmıştır. İki Rum episkoposu bu nüshayı Filipi şehrinden İngiltere'ye getirip kral 8. Hanrikus'a hediye ettiler. 1731 yılında nüshaların bulunduğu kütüphanede çıkan yangında bu değerli eserin büyük bir bölümü de yanmıştır. Geri kalan kısım British müzesinde korunmaktadır.

2-3 - Servaniye ve Kelbirtiye Nüshaları: 6. veya 7. yüzyılda yazıldığı sanılıyor. Paris'teki Devlet Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Eski Ahit'in ilk beş kitabı, Yeşu kitabı ve Hakimlerin kitabını ihtiva etmektedir.

4 - Kesariye veya gümüşlük Nüshası: Deri üzerine gümüş suyuyla yazıldığı için bu isimle anılmaktadır. Avusturya'nın başkenti Viyana'daki Devlet Kütüphanesi'nde korunmaktadır. Yalnız 26 sayfadan oluşmakta olup 24 tanesi Tekvin kitabının bir bölümünü, 2 tanesi de İncil-Luka'nın bir bölümünü ihtiva etmektedir. 5. yüzyılın sonlarında veya 6. yüzyılın başlarında yazılmıştır.

5 - Ambrusiye Nüshası: İtalya'nın Milan şehrindeki Ambrusiye Kütüphanesi'nde korunmaktadır. 7. yüzyılda istinsah edilmiştir.

6 - Kevisli Nüshası: 6. veya 7. yüzyılda yazılmış olup Paris'teki devlet kütüphanesinde korunmaktadır.

7 - Basiliye Nüshası: Vatikan Kütüphanesi'ndedir. 9. yüzyılda istinsah edilmiştir.

8 - Tevrat Nüshası: Yalnız Mezmur/Zebur kitabını içermektedir. Ercuvan bir deri üzerine gümüş suyuyla yazılmıştır. 11. yüzyıldan kaldığı tahmin edilir.

Üçüncü Bölüm:

1 - Eframıye Nüshası: 5. yüzyılda yazılmış olup Paris Devlet Kütüphanesinde korunmaktadır.

2 - Biza Nüshası: 5. yüzyılın sonlarında veya 6. yüzyılın başlarında yazıldığı tahmin edilmektedir. 1581 yılında bilim adamı Biza tarafından, İngiltere'nin Cambridge Üniversitesi kütüphanesine hediye edilmiştir.

3 - Kelermuntıye Nüshası: 7. yüzyılda yazılmış olup Fransa'nın Kelermunt Manastırında korunmaktadır.

4 - Basiliye Nüshası: 8. yüzyılın ortasında yazılmış bu nüsha, yalnız dört İncil'i ihtiva etmektedir.

5 - Leodiye Nüshası: Elçilerin işlerini Yunanca ve Latince olarak yazmaktadır. Oksford Üniversitesi'ndedir.

6 - Sincirmanıye Nüshası: Elçi Pavlus'un mektupları Yunanca ve Latince yazılmıştır. Paristedir.

7 - Buriliye Nüshası: 9. yüzyılda yazılan bu nüsha, Hollanda'nın Utarhat Kütüphanesi'ndedir.

8 - Evciye Nüshası: Yunanca ile Latince olarak yazılan nüsha, elçi Pavlus'un mektuplarını içermektedir. Cambridge Kütüphanesi'ndedir.

9 - Boranrıye Nüshası: 8 ya da 10. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen bu nüsha da Evciye nüshası gibi Yunanca ile Latince olarak yazılmış ve elçi Pavlus'un mektuplarını içermektedir. Seksunya'nın Dersdan Kütüphanesi'nde korunmaktadır.

10 - Herlaniye veya 1. Ulfiye Nüshası: İçinde dört İncil'in bazı bölümleri yer almaktadır. British müzesindedir.

11 - 2. Ulfiye Nüshası: Hamburg Kütüphanesi'ndedir.

12 - Katuniye Nüshası: Erguvan renginde olan bir deri üzerine gümüş suyuyla yazılmıştır. 6. yüzyılda kaleme alındığı sanılan bu nüsha, dört İncil'den bazı bölümleri içermektedir.

13 - Kıbrıs Nüshası: 9. yüzyılda yazılmış olup dört İncil'i kapsamaktadır. 1537 yılında Kıbrıs'tan Paris Devlet Kütüphanesi'ne götürülmüştür.

14 - 1. Paris Nüshası: Paris Devlet kütüphanesi'nde 62 noda kayıtlıdır. 8. yüzyılda yazılmıştır.

15 - 2. Paris Nüshası: Paris Devlet Kütüphanesi'nde 48 numarada bulunmaktadır. 9. yüzyılda yazılmıştır.

16 - Keysariye Nüshası: Erguvan renginde bir deri üzerine gümüş suyuyla yazılmıştır. Tekvin kitabı ve İncil'leri ihtiva etmektedir. 6. yüzyılın sonlarında istinsah edilmiştir.²⁶⁸

Süryanice Yazılan Nüshalar:

Günümüze ulaşan Süryanice yazılı metinler hakkında bölümün başında söz etmiştik. 10-14 yüzyıllar arasında parşömen/deri üzerinde Süryanice yazılan sayısız İncil'ler mevcuttur. Ve bunlar hakkında Fransız bilim adamı Jules LOREY 1964'te detaylı bilgiler içeren büyük hacimli bir kitap yayınlamıştır. Bunların çoğu Avrupa'nın değişik ülkelerinde korunmaktadır. Harkeloyto metninden 8. ve 9. yüzyıldan kalma olanlar şunlardır:

1 - M.S. 756 yılında yazılmış olup Fransa'nın Florans şehrinde dir.

2 - Vatikan Kütüphanesi'nde 267 numarada yer almakta olan nüsha 8. yüzyıldan kalmaz.

3 - 9. veya 10. yüzyıldan kalma bir nüsha da British Kütüphanesi'nde 7163 numarada bulunmaktadır.

²⁶⁸ Murşid el-Talibin, ve Kitab ül-Mukaddes el-Themin, Beyrut, 1. Baskı 1869, 2. Baskı 1887, Arapça, Bap 7, shf. 20

3 - 9. veya 10. yüzyıldan kalma başka bir nüsha da Mingana koleksiyonunun 124 numarasında yer almaktadır.²⁶⁹

Kayda değer bir başka çalışma daha; Musa isminde Savurlu bir Süryani rahip 1555 yılında İncil'i ilk kez Süryani alfabesiyle Viyana'da basmıştır. Bu baskının bir nüshası Kili-semizin kitaplığında bulunmaktadır.

²⁶⁹ Article, Dr. Andrew Juckel, English and Syriac, p. 6

X. BÖLÜM

SÜRYANİLERDE MİSYONERLİK

Süryanilerin; ilim ve eğitim alanındaki çalışmaları dillere destandır. Bu çalışmalar, hep kilise çatısı altında gerçekleştirilmiştir. Bu konudaki yegane amaçları, Süryani Kilisesinin onurunu zirveye çıkarmak, diğer kiliseler arasındaki kariyerini korumak ve toplumun ruhsal yaşantısını güçlendirmektir. Bundan dolayıdır ki, Süryani Kilisesi ruhsal yaşantıyı önemsemekte ve sürekli ön planda tutmaktadır. Ayrıca Süryani Kilisesi, İncil'in çevrisiyle harcadıkları çaba yanında Hristiyanlığın yayılmasında da gayret göstermiştir. Çünkü Süryaniler misyonerliğin Kurtarıcı Rab İsa Mesih'ten kutsal bir görev olarak teslim alındığını kabul eder. İncil'de dediği gibi: "Gidin bütün ulusları öğrencilerim yapın" (Luka 9:1-2). Bu mesajı kutsal bir emir olarak gören Süryaniler, asırlar boyu onun direktifi doğrultusunda hareket etmiş ve bu emri güçlü olduğu dönemlerde en iyi bir şekilde uygulamıştır.

Süryani Kilisesi'nin altın çağı olarak kabul edilen 4. ve 7. yüzyıllar arasında geniş bir alan üzerinde misyonerlik faaliyetlerini çok etkin bir şekilde sürdürmekteydi. Bu aktif çalışmaların meyvesi kısa zamanda toplanmış, dil ve ırk ayrımı yapmaksızın yüzbinlerce kişi Hristiyanlığa kazanılmıştır. Misyonerlik faaliyetlerini değişik Arap kabileleri başta olmak üzere Persler, Afganlar, Hindular, Habeşliler,

Ermeniler, Türkler ve Anadolu’da yaşayan diğer halklar üzerinde yoğunlaştırdılar ve bu halklardan büyük bir bölümünü Hristiyanlaştırdılar. Özellikle yüzbinlerce kişiyi Hristiyanlaştıran Efesli Yuhanna’nın misyonerlik çalışmaları takdire şayandır.

Ne yazık ki, M.S. 451 yılında Hristiyanlığın ikiye bölünmesinden sonra durum tamamen Süryani Kilisesi aleyhine değişmeye başlamıştır. Hristiyan alemi, İncil’in müjdelenmesiyle uğraşacağı yerde, mezhep tartışmaları bahane edilerek birbiriyle savaşmış ve görevini kötüye kullanmıştır... Bu kötü uğraş, Süryani Kilisesini zayıf düşürmekle kalmamış, Hristiyanlığı da derinden etkilemiş ve onurunu zedelemiştir. Buradaki amacımız, görevini kötüye kullanan kiliseyi teşhir etmek ve onu yargılamak değil, Hristiyanlığın düştüğü hatayı kabullenmek ve tekrar aynı hataya düşmemektir. Aradan yüzyıllar geçmesine rağmen o hataların zararını bugün de yaşamaktayız.

Doğu Süryanilerin Misyonerlik Faaliyetleri

Hristiyanlık ikiye bölünmesinin yanında Süryani Kilisesi de 489 yılında ikiye bölünmüş ve bu bölünmeye karşın yine de üzerine düşen görevi en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmıştır. Misyonerlik faaliyetleri konusunda Doğu Süryanilerin/Süryani Nasturilerin çalışmaları takdire şayandır. Çünkü 7. yüzyılın ortalarına doğru İran’dan başlayarak Moğolistan, Çin ve Tibet’e kadar gidip İncil’i müjdelemiş ve oralarda eserler bırakmışlardır. İç Asya ve Çin’deki en önemli anıtlarından biri Si-nğan-fu’daki yazılı taştır. Bu anıt, 781 yılında Süryani Nasturilerin dini toplantısı anısına Çince ve Süryanice olarak Yazdbozerd adında yüksek rütbeli bir Süryani tarafından dikilmiştir. Yazdbozerd, Çin’e Tokharistan’ın Balk şehrinden gelmiştir. 1625 yılında ortaya çıkan bu yazıta göre: ‘Hristiyanlık, M.S. 635 yılında Çin’e gelmiş olan A-lo-

bin adında bir papazın çalışmalarıyla başlar. Bu ilk Süryani/Nasturi misyonerinin, Tşanığ-Nağan İmparatorluğu'nun başkentine imparator Ti-Tsunağ döneminde geldiği ve üç yıl kadar süren çalışmalarından sonra ancak ilk manastırının yapılmasına izin alabildiği vurgulanmaktadır.

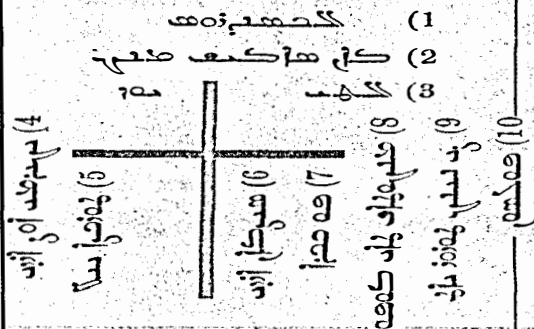
M.S. 638 yılında İmparator Ti-Tsunağ tarafından yayınlanan fermanın bir paragrafında şu ifadeler yer almaktadır: "Gerçek kanunlar (dini) tek bir ismi taşımamaktadır. Azizlerin tek bir ikamet mekanları da yoktur. Dünyanın dört köşesine gidip İncil'i müjdelemektedirler. Halkı azarlayıp, gizlice fakirlere yardım etmektedirler. Ta-Tzin'den imparatorluğumuza A-lo-bin isminde çok değerli bir zat, yeni eğitim içeren kutsal kitapları bizlere açıklamaya geldi. Bu kitapların muhteviyatlarını ve öğretilerini mutalaa ettikten sonra insana çok yararlı mucizevi bir konu olduğu kanaatine vardık."²⁷⁰

Bu inanç doğrultusunda İĞ Asya'ya geÇen Süryani gönüüllüleri Orta Asya'nın uçsuz bozkırlarında, sonsuz çöllerinde, korkunç soğuk dağlarında putperest Türk boylarına İncil'i müjdeleyip onları Hristiyanlığa kazandırdıktan sonra Asya'nın birçok yerine kilise ve manastırlar kurmuşlardır. Bugün dünya üzerinde Gagavuzlar başta olmak üzere Çuvaşlar, Yakutlar, Hristiyan Tatarlar/Kreşenler, Hakas, Saha, Dolgan, Karagas/Tofa ve Tuvalar gibi birçok Türk topluluğunun Rus misyonerlerin etkisiyle özellikle Hristiyanlığın Ortodoks mezhebine mensup oldukları bilinmektedir.²⁷¹

Nasturilik teorisi Orta Asya'dan, Baykal gölüne kadar uzanan bölgelerde de yayılmış, Batı Türkistan'ın Semireçiyeye/Yedisu bölgesinde yaşıyan bir kısım Türklerle İĞ Moğolistan'da yaşıyan Öngüt Türkleri tümüyle Hristiyanlığı kabul etmişlerdi.

²⁷⁰ Asda-ıl-Zaman, Elkeniset Velıfaha Min Ecli-l-Vucud, Can Dubar Atşınaslı, Rusça, Arapça Çevirisi: Doktor Gebro Lahdo, Şam-Suriye, 1995, shf. 186-7

²⁷¹ Karamanlı Ortodoks Türkler, Yonca Anzerlioğlu, Önsöz, shf. 1

Kopuzcu Mengütaş Tay'ın kitabesi (1312)

- 1) Al(c)ks(a)ndros
 - 2) kan sakış m(i)ng
 - 3) altı yüz
 - 4) y(i)girmi üç erdi
 - 5) türkçe yıl
 - 6) sıçkan erdi
 - 7) bu k(u)wra
 - 8) m(e)ngütaş tay kobuz-
 - 9) ı-ning turur yat
 - 10) bolsun
- Çevirisi

- 1) İskender
- 2) Han hesabı(ı ile) bin
- 3) altı yüz
- 4) yirmi üç idi.
- 5) Türkçe yıl
- 6) Sıçan (yılı) idi.
- 7) Bu kabir
- 8) Mengütaş Tay kopuz-
- 9) cunun dur. Yâd
- 10) olsun.

- (1) 𐭠𐭣𐭥𐭥𐭥𐭥
- (2) 𐭠𐭣𐭥𐭥𐭥𐭥
- (3) 𐭠𐭣𐭥𐭥𐭥𐭥
- (4) 𐭠𐭣𐭥𐭥𐭥𐭥
- (5) 𐭠𐭣𐭥𐭥𐭥𐭥
- (6) 𐭠𐭣𐭥𐭥𐭥𐭥
- (7) 𐭠𐭣𐭥𐭥𐭥𐭥
- (8) 𐭠𐭣𐭥𐭥𐭥𐭥
- (9) 𐭠𐭣𐭥𐭥𐭥𐭥
- (10) 𐭠𐭣𐭥𐭥𐭥𐭥
- (11) 𐭠𐭣𐭥𐭥𐭥𐭥

May(t)fralı adlı bir kadının
kitabesi (1314)

- 1) Al(c)ks(a)ndros
- 2) kan sakışı
- 3) ming altı
- 4) yüz yig(i)rmî
- 5) biş erdi
- 6) türkçe
- 7) yıl bars
- 8) erdi
- 9) bu k(u)wra
- 10) may(t)wralı mahim(a)nta-
- 11) ning turur

Çevirisi

- 1) Iskender
- 2) Han hesabı (ile)
- 3) bin altı
- 4) yüz yirmi
- 5) beş idi.
- 6) Türkçe
- 7) yıl Kaplan (yılı)
- 8) idi.
- 9) Bu kabir
- 10) May(t) fralı mümine-
- 11) nin-dir.

**Hristiyanlığı benimseyen Öngüt Türklerinin kullandıkları
Süryanice alfabesinden örnekler**

19. yüzyıl sonlarına doğru Rus arkeologları günümüzdeki Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti hudutları dahilinde olan Issık Gölü'nün batısında ve Çin sınırına yakın Mazar köyü yakınındaki eski mezarlıklarda Süryani yazısı ile yazılmış birçok Hristiyan mezar kitabesi bulmuşlardır. 13. ve 14. yüzyıldan kalma bu kitabelerin çoğu Süryani dilinde, bir kısmı ise süryani yazısı ile Türkçe yazılmıştır. Süryani dilinde yazılmış olan kitabelerde de gerek kişi adı, gerekse 12 hayvanlı Türk takvimine ait yıl adlarında birçok Türkçe kelime bulunmaktadır. 1890 yılında “*Syrisch-Nestorianische Grabinschriften aus Semirjetschie*” adı altında 231 kitabeden oluşan bir kitap, D.Chwol tarafından yayımlanmıştır.²⁷²

Mani'nin Misyonerlik Faaliyetleri

Doğu Süryanilerin aktif misyonerlik çalışmalarının yanı sıra, Süryanilerin bir başka kültür mirası olan ‘Mani’nin düşüncesi ve felsefesi (Süryaniler’de Felsefe Bölümündeki Mani paragrafına bkz.) yeni bir din kisvesi altında Süryani yazısıyla İç ve Uzak Asya’ya kadar giriyordu. Süryani kökenli Mani’nin heretik inanç felsefesi, Uygur Türklerince M.S. 763 yılında benimsenmiştir. Mani’nin rahipleri, Süryani yazısı dışında başka alfabe bilmediklerinden gittikleri her yerde bu alfabeyi kullanıyorlardı. Daha sonraları Süryani alfabesinin basitleştirilmiş hali olan Uygur alfabesini Uygur Türklerine öğrettiler. M.S. 805’te Bilge Kağan, Uygur Devletinin başına geçince ülkenin her yerine Mani mabetleri kurulmaya başlanmıştır. M.S. 807’de de Çin’deki Mani rahipleri Mani mabetleri kurma imtiyazı aldılar ve 843 yılına kadar etkin faaliyetlerini sürdürdüler.

Asya’daki Süryani uluları engin kültür, bilgi ve özveriyle Türk boylarında, hanların, hükümdarlar nezdinde büyük

²⁷² Tarih ve Toplum Dergisi, Süryani Alfabesi ile Türkçe Kitabeler, Prof. Dr. Talat TEKİN, 1984, Şubat, sayı 2.

itibar görüyor, en yüksek mevkileri elde ediyor ve onlara en yakın danışman olmayı başarıyorlardı. Okullar açıyor, Süryani alfabesi Asya'daki tüm Türk boyları arasında süratle yayılıyordu. Kereitler'in hepsi Hristiyan olmuş ve Hristiyan isimleri almışlardı. Kereitlerin Hristiyanlığı Moğol Hanın ailesine de girmişti. Mangu, Kubilay ve Hülagu hanların annesi Kereit prensesi olup aynı zamanda gayretli bir Süryani Nasturi Hristiyandır. Bunun gibi Moğol Hanlarının müşavirleri arasında pek çok Hristiyan bulunmaktaydı. Bunların arasında en tanınmış Moğol/Tatar Cengiz Han'ın baş veziri Nasturi Hristiyan olan ve Kereit soyundan gelen Çinkai'dir. 13.yüzyılın ortalarında hüküm süren Büyük Han Mangu'nun baş veziri de Bolgai isminde bir Kereit'li Hristiyandı. Batı Göktürk İmparatorluğu'ndan ayrılmış olan (Şato Türkleri olup Türkçe konuşurlar) Öngütler de Hristiyandı ve onlar da Süryani isimleri kullanmaktaydılar. Kereit ve Öngüt'lerin dışında Naimanlar ve Kara Kitaylar arasında çok sayıda Hristiyan bulunduğu tarihi kaynaklarda vurgulanmaktadır.

Soğdlular da Süryanilerin Estrangeli alfabesini kullandılar. (Soğdlar; batı Türkistan'da oturan ve ticaretle uğraşan İran kökenli bir kavimdir). Türkler'in İslamiyeti kabul etmelerinden sonra da bu alfabeyi kullandıkları ve kolay kolay bırakmadıkları bilinmektedir. Uygurlar alfabelerini Moğolistan'a yaydılar. Moğollardan da Mançulara geçti. Moğollar bunlara Çağan Tatar (Ak Tatar) derler. Bugün hala Mançurya'da büyük bir Hristiyan topluluğu yaşamaktadır. Uygur ve Moğollar vasıtasıyla Hristiyanlık Büyük Okyanus'a kadar yayıldı.

Süryani Nasturiler İç Asya'da episkoposluk idaresinde de hızlı bir şekilde teşkilatlandılar. Şam Metropoliti İlyas, 9. yüzyılın sonunda yazdığı muhtırasında Herat, Merv ve Semerkant'ta episkoposluklar olduğunu belirtmektedir. 14. yüzyılın ortasında bu episkoposluklara Türkistan, Khanbalık ve

Tangut episkoposluklarını da katılıyor. İç Asya'da Moğol hakimiyetiyle birlikte Nasturilik yavaş yavaş zayıflamaya başlarken önce Çin'den sonra da Müslümanlığın ilerleyişiyle İç Asya'dan siliniyor. Timurleng Gürkan zamanında ise tamamen yok oldu.²⁷³

²⁷³Süryanilerin Bilinmeyen Tarihine Notlar Makalesi, (Ayhan Hoca, Balıkesir) Türkçe, Basılmamış, Özel Kitaplık.

XI. BÖLÜM

SÜRYANİLERDE HATTATLIK, RESSAMLIK VE BASMACILIK

Hattatlık

Daha önceki bölümlerde dile getirdiğimiz gibi Türk tarihinde Süryanilerden pek bahsedilmemektedir. O nedenle bugüne kadar Süryaniler küçük bir dinsel grup olarak bilinmekteydiler. Oysa günümüzde Süryaniler, küçük bir dinsel grup değil eski bir tarihe sahip köklü bir toplum olarak sahneye çıkmışlardır. Türkiye'deki üniversiteler artık kendi öğrencilerine ve öğretim üyelerine Süryaniler hakkında değişik konuları içeren tez ve doktora çalışmaları vermektedir. Lehimize gelişen bu çalışmalar, bizleri mutlu etmektedir. Asıl konumuz olan hattatlık ve ressamlık hakkında tahmin ettiğim kadarıyla Türkiye'de şimdiye kadar hiç kimse araştırma yapmış değildir. Avrupalılar ise bu konuyu çok eskiden beri araştırmış ve birçok eserler bırakmışlardır. Par Jules LEROY, 1964 yılında Fransızca olarak yayınladığı büyük hacimli bir yapıtında, Avrupa'daki kütüphanelerde bulunan çeşitli resimlerle süslenmiş dini içerikli Süryanice elyazması kitaplar hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Süryanilikteki hattatçılık ve resim sanatı tüm detaylarıyla araştırılacak olunursa gerçekten göz kamaştırıcı bir sanat ortaya çıkacaktır.

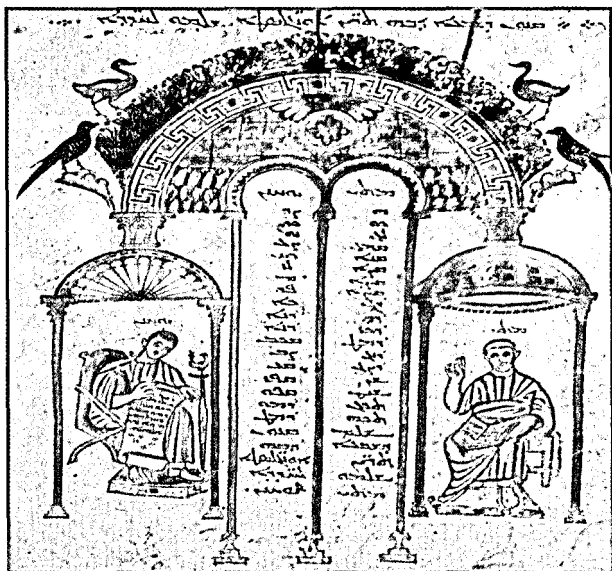
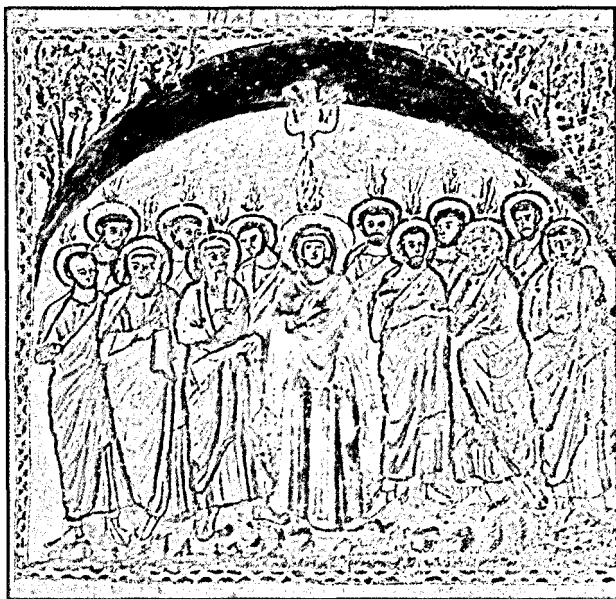
Süryani hattatlar parşömen/ceylan derisi ve kağıt üzerine yüz binlerce değerli eserler istinsah ettiler. Bu eserlerin bir bölümünü M.Ö. ve M.S.ki yüzyıllarda mozaik ve taş üzerine yazılıp çizilenlerin dışında, M.S. 4. ve 5. yüzyıllarda parşömen üzerine yazılmış ve değişik minyatürlerle/resimlerle süslenmiş olanların sayısının fazla olmasının yanında günümüze kadar ulaşması fevkalade sevindiricidir. Bunlar büyük bir titizlikle değişik ülkelerde korunulmaktadır. Çünkü bu eserler yalnızca Süryani medeniyetine yön vermekle kalmamış dünya medeniyetine de yön verecek kadar güçlüdür.

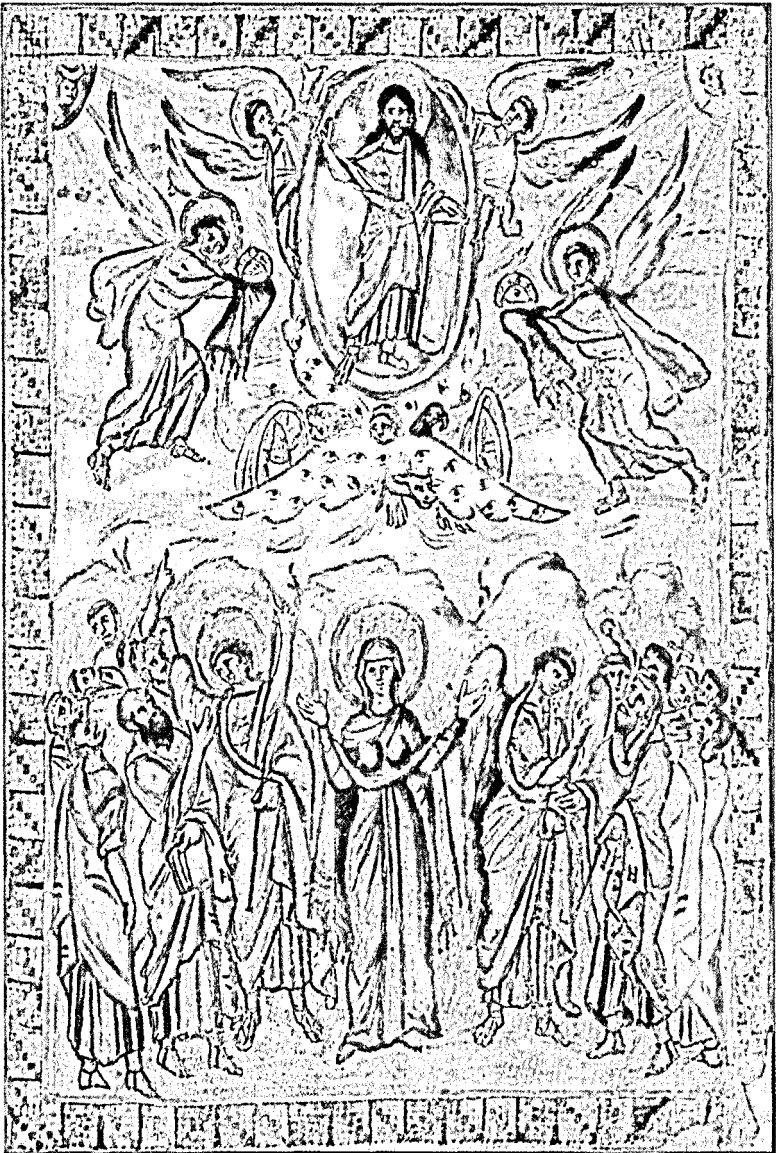
Bunların en eskileri; M.S. 411 yılından kalan ve British Kütüphanesi'nde korunan yazılı eserdir... M.S. 462 yılından kalma başka bir eser de Rusya'daki Leningrad Devlet Kütüphanesi'ndedir.²⁷⁴ Urfa Metropolit Mor Rabule'nin M.S. 586 yılında nesh ettiği İncil'de 17 adet resim bulunmaktadır.

İncil Fransa'nın Floransa ilindeki Loranziyana Kütüphanesinde. İncil'in resimleri Demet Varlı'nın aracılığıyla elimize ulaşmıştır.

M.S. 450-70 yıllarına ait Süryanice bir İncil, M.S 1842 yılında H. Tattam tarafından Mısır'ın Netrun Vadisi'nde bulunan Meryem Ana Süryani Manastırından getirilerek British Müzesi'ne teslim edilmiştir. Ancak eser, daha sonraki yıllarda British Kütüphanesi'ne taşınmıştır. Bu metnin bir fotokopisi Andrew Juckel aracılığıyla 2000 yılında elimize geçmiştir. Tur-Sina/Sina Dağı'ndaki Mort Catherine Manastırı kütüphanesinde 30. numarada kayıtlı 4. yüzyılın sonları veya 5. yüzyılın başlarından kalma bir İncil bulunmaktadır. (Daha geniş bilgi için Süryaniler'de İncil çevirisi bölümüne bkz.)

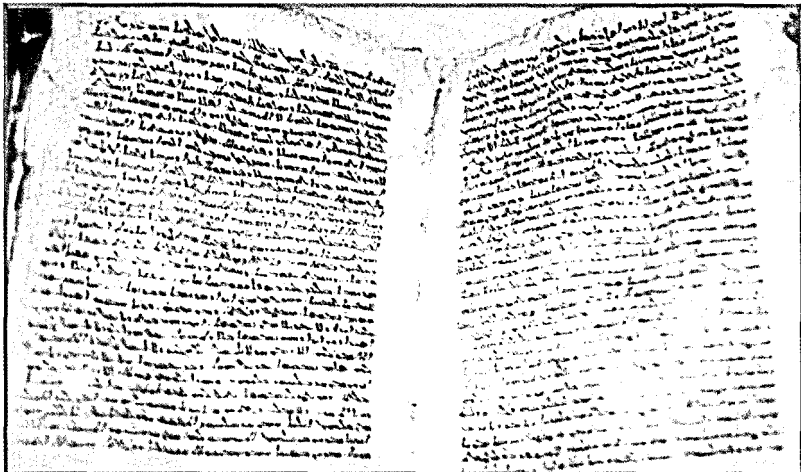
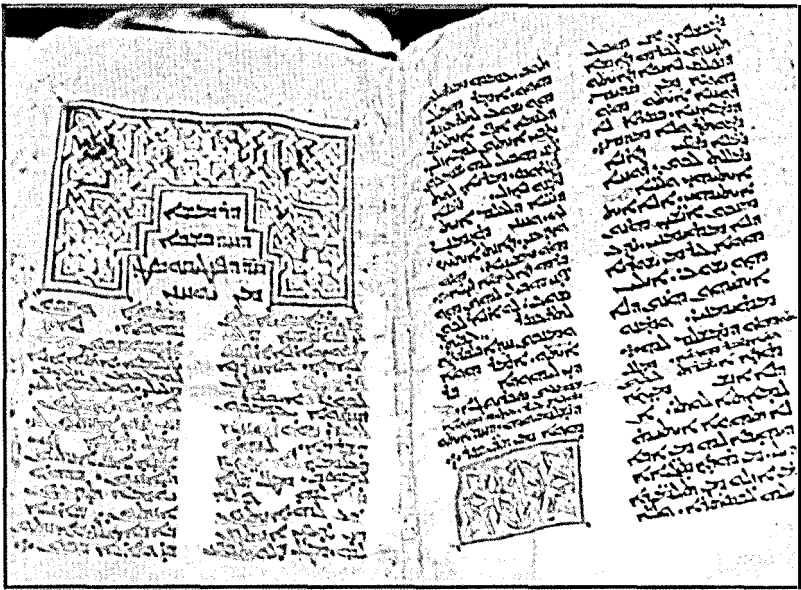
²⁷⁴ Semir Abde, El-Suriyun Val-Hazarat El-Süryaniye, Arapça, Dimaşk-Suriye, 1998, shf. 67

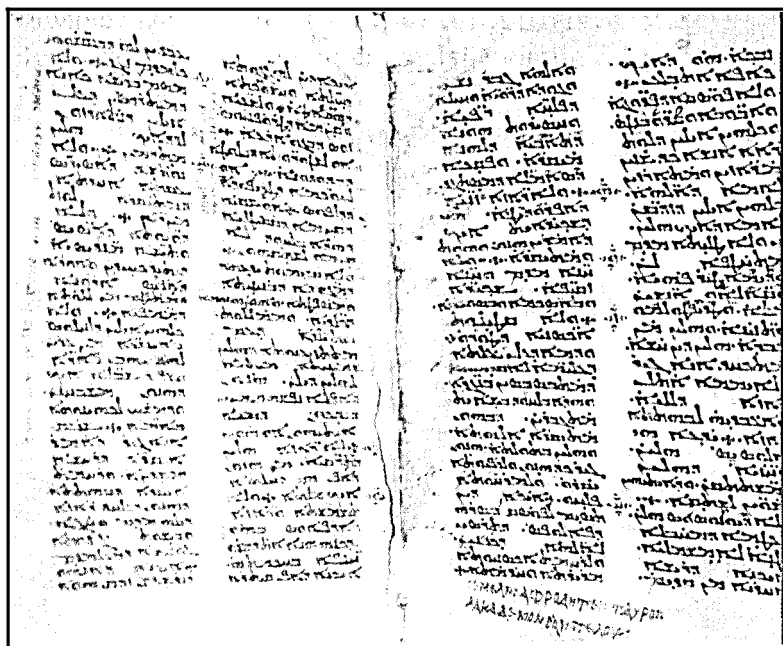

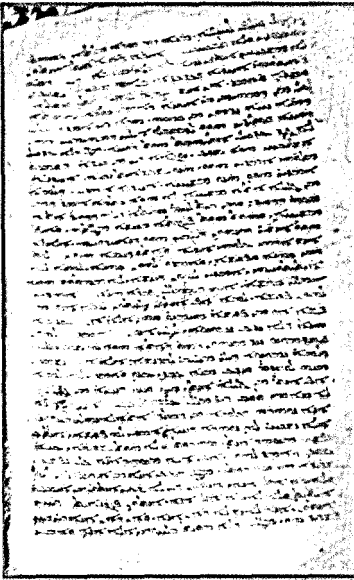

Mor Rabule'nin istinsah ettiği İncil'den örnekler

7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. yüzyıllardan kalma ve değişik resimlerle süslenilmiş yüzlerce eser dünyanın değişik yerlerinde bulunmaktadır.

9-13 yüzyıllar arasında elyazmasıyla yazılan Süryanice yazıtların örnekleri

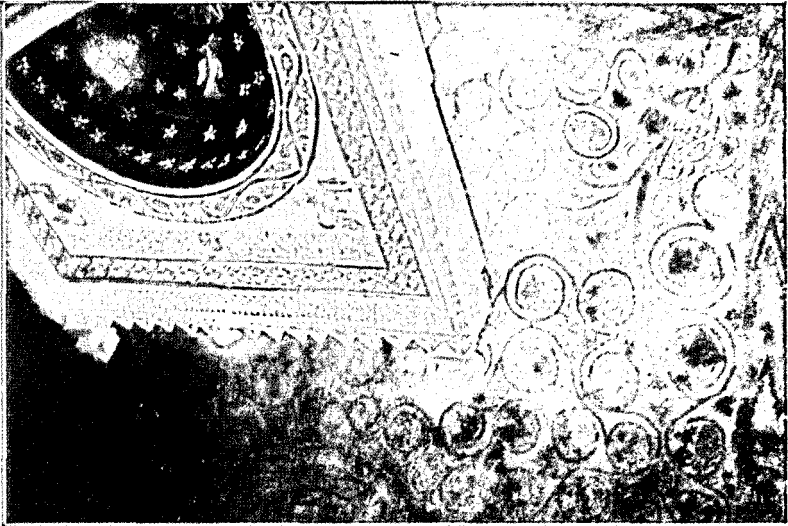
15-20. yüzyıllar arasındaki zamanlardan kalma eserler ise diğerlerinden daha da fazladır. Hattatlık sanatı halen yaşamakta ve günümüzdeki hattatlarımız önemli eserler bırakmaktadır. Bu sanata emek ve özellikle gönül verenlerin isimleri şunlardır:

- 1 - İncili Şımmas Esmer El-Houri
- 2 - Horiepiskopos Aziz Günel
- 3 - Metropolit İsa Çiçek
- 4 - P. Gabriel Aktaş
- 5 - P. Gebro Kas Matta Saliba
- 6 - Melfono Habib Doğan
- 7 - P. Yusuf Demir
- 8 - Melfono Hanna Kırmızı
- 9 - Melfono Barsavmo Arkahoyo

- 10 - Melfono İshak Mzizahoyo
- 11 - P. İsa Aykurt
- 12 - Ardaş Havşo
- 13 - Mzizahlı Rahip Şemun Can
- 14 - P. Fetrus Şuşe
- 15 - P. Barsavmo Doğan vb.

Mozaik ve Fresk Sanatı

Süryani Kiliselerinde fresk ve mozaik geleneği fazla yaygın olmasa da yine de bu sanatın izlerine bazı kiliselerde rastlanmaktadır. Mor Gabriyel Manastırı'ndaki kilisesinin mezbho bölümünün tavan kısmı olduğu gibi mozaiktir.

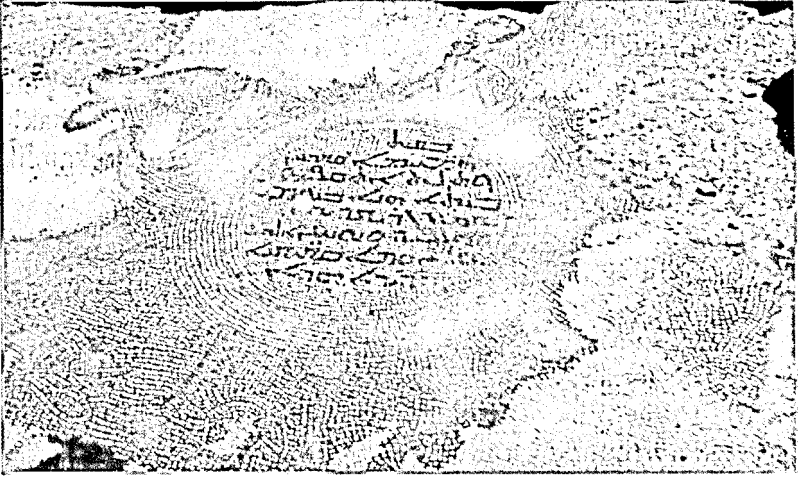

Yine aynı bölümde freskler de vardır. Deyrulzafaran Manastırı'ndaki Meryem Ana Kilisesi'nde mozaik kalıntıları hala korunmaktadır. Manastırın kubbeli kilisesinin duvarları fresklerle doluyken günümüzde tek bir fresk görülmektedir. Harput'taki Meryem Ana Kilisesi'nde freskler olduğu kanıtlan-

mıştır. 1911 yılında Deyrulzafaran Manastırı'ndan Tuma isminde bir rahip, Harput'taki Meryem Ana Kilisesinde bulunan demirbaş/taşınmaz eşyalarının envanterini kaleme almış ve Kilisede Freskler olduğunu vurgulamıştır.²⁷⁵

²⁷⁵ Bkz. No: 842, Son Makale.

Viranşehir'in Yolbilen Köyü'nde ortaya çıkan mozaik ve ortasında Süryanice yazıtı görülmektedir.

Urfa İli, Viranşehir ilçesinin 5 km. güneyinde yer alan Yolbilen (Hıfdah-mal) Köyünde 2001 yılında 50 metrekare ebatında güzel bir mozaik ortaya çıkmıştır. Yer yer tahrip olmuş mozağin ortasında Süryanice bir yazıt etrafında da çeşitli hayvan figürlerine rastlanmıştır.

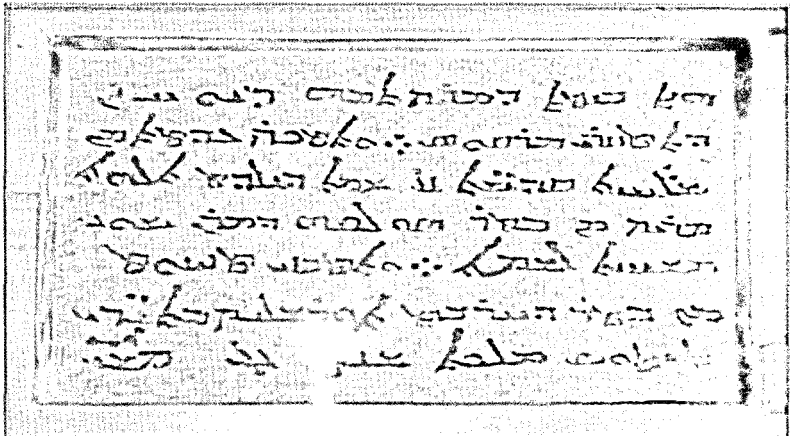
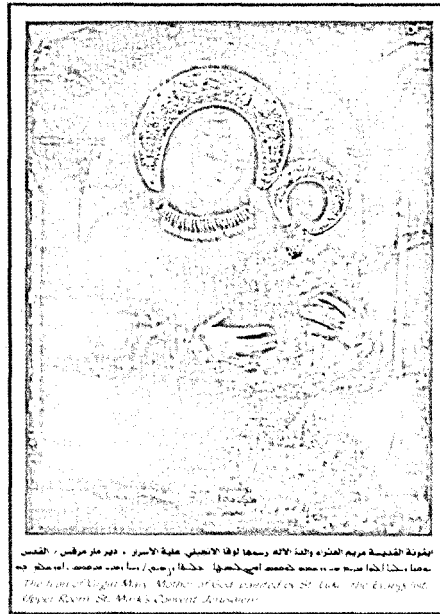
Hasan İDİKURT isminde bir arkadaş aracılığıyla köye yaptığım ziyaret esnasında mozağe baktığımda Süryanice yazıtı okuma olanağım olmuştur. Kitabede; **“Manastır reisi Şemun ve bu manastırın papazları (kahin rahipler) Helfid, Yuhanun, Elişah ve Tuma döneminde, 873 yılında bu ev inşa edilmiştir”** ibaresi yer almaktadır. Süryanilerin genellikle Yunan yılını kullandıkları değişik kaynaklarda görülmektedir. Ancak burada Yunan yılı veya Miladı yıl ismi geçmemektedir. Yunan yılının Miladı yıldan 311 yıl daha eski olduğu ve 873'ten 311'i çıkaracak olursak, bu mozağın 562 yılına ait olduğu ortaya çıkmaktadır. Mozağın son derece önemli bir kültürel varlık olduğu aşikardır. Nusaybin'-

deki Mor Yakup Kilisesi'nde ÇEKÜL Vakfı'nın aracılığıyla yapılan temizlik çalışmalarında iki ayrı yerde mozaik çıkmıştır. Çalışma devam ettiği için henüz teşhir edilmemiştir. Yine Orta Doğu'nun en büyük fresk kilisesi Suriye'nin Nabak'taki Mor Muşe Manastırı'dır. Manastırda 200 metrekarelik bir alan, fresklerle kaplıdır.

İkonalar

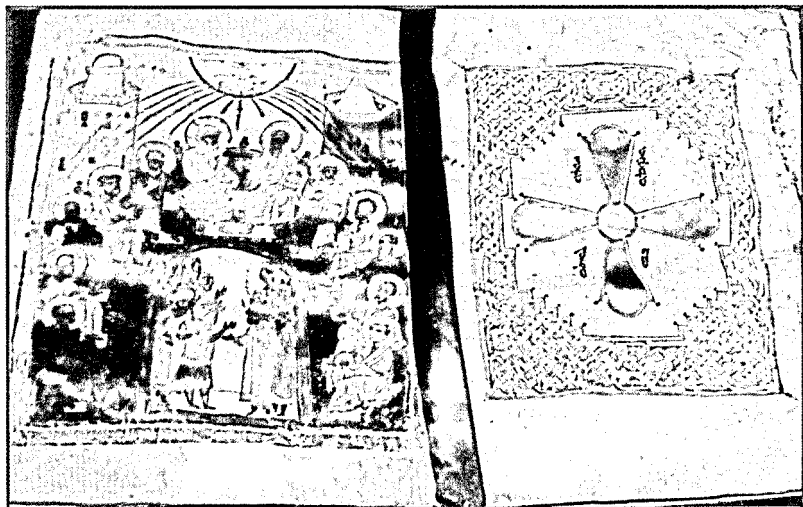
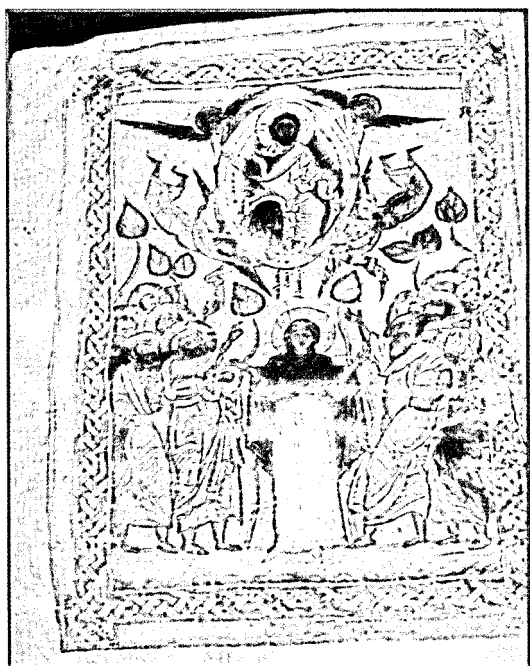
İkona; Latince'nin Eikon kelimesinden gelir. Doğu kiliselerinde İsa Mesih, Meryem Ana, Azizler, elçiler ve şehitlerin vb. yaşantılarının tahta üzerine mumlu veya yumurtalı boyalarla resmedilmesine ikona denir. Bu dini tasvirler, genellikle tahta üzerinde yapılıyorsa da, daha değişik nesneler üzerine de yapılabilir. Süryaniler genellikle deri, kumaş ve kağıt üzerine tasvir yapmayı yeğlemişlerdir. Süryani kiliselerinde fresklerin dışında ayrıca değişik tablolar da yer almaktadır. Diyarbakır'daki Meryem Ana Kilisesi ile Mardin'deki kiliseler tablolarla süslenmiştir. Özellikle Deyrulzafaran Manastırındaki patriklerin resimleri manastıra bir hava vermektedir. Bu tablolardan bazılarının yapılış tarihleri meçhul olmakla beraber çoğu 250-300. yıldan kalmadır. Süryani Kilisesi; kilisede heykel geleneğine izin vermezken fresk, resim ve ikon /tablo geleneğini önemsemekte ve titizlikle korumaktadır. Bu tarihi eskiye dayanan gelenek, bir toplumun kültür sentezinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

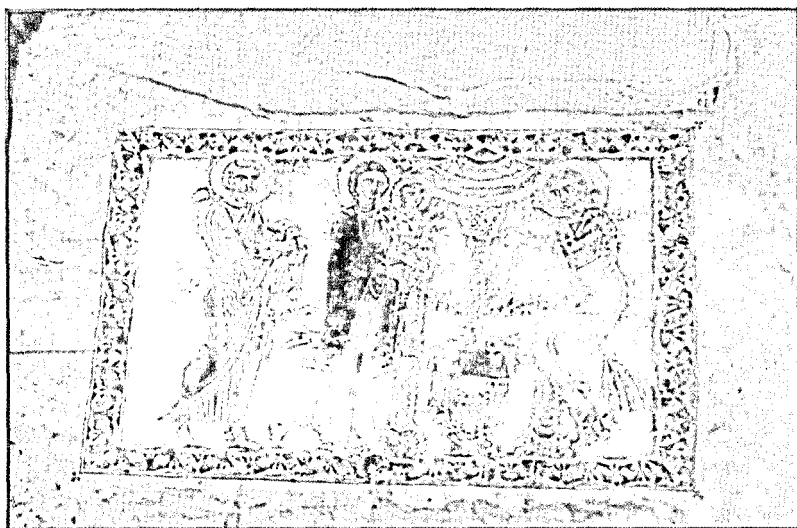
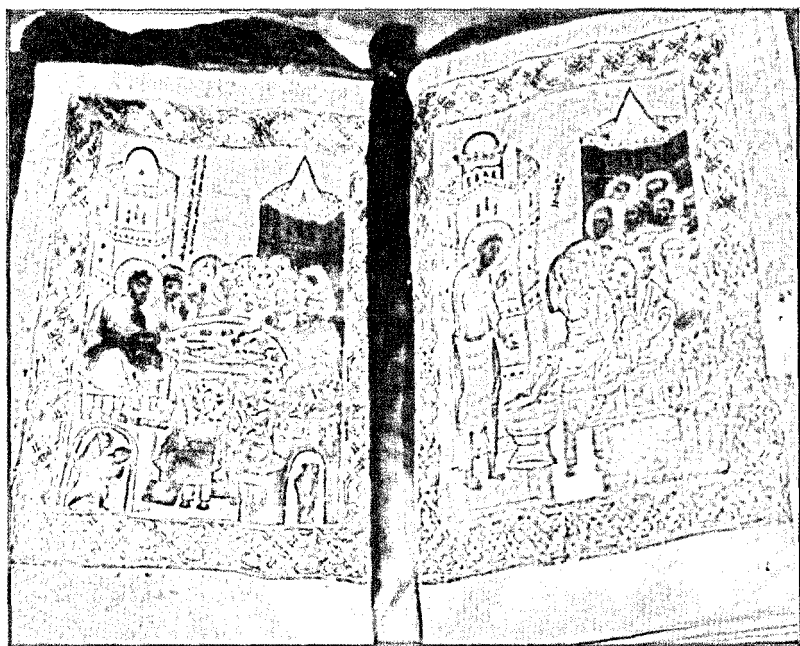
Hiristiyanlık dünyasında bu geleneğe hangi kilisenin öncülük ettiği konusu araştırmaya muhtaçtır. Bu gelenek, Hiristiyanlıkta genel olarak 5. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra başlamıştır. Diğer alanlarda da hep ilkleri gerçekleştiren Süryani Kilisesi'nin bu alanda da öncü olduğunu söylemek abartılı ve duygusal bir yorum olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü İsa Mesih'in mendil üzerine basılmış bir portresini Urfa kralı Abgar'a gönderdiği ve Müjdeci Luka'nın Meryem

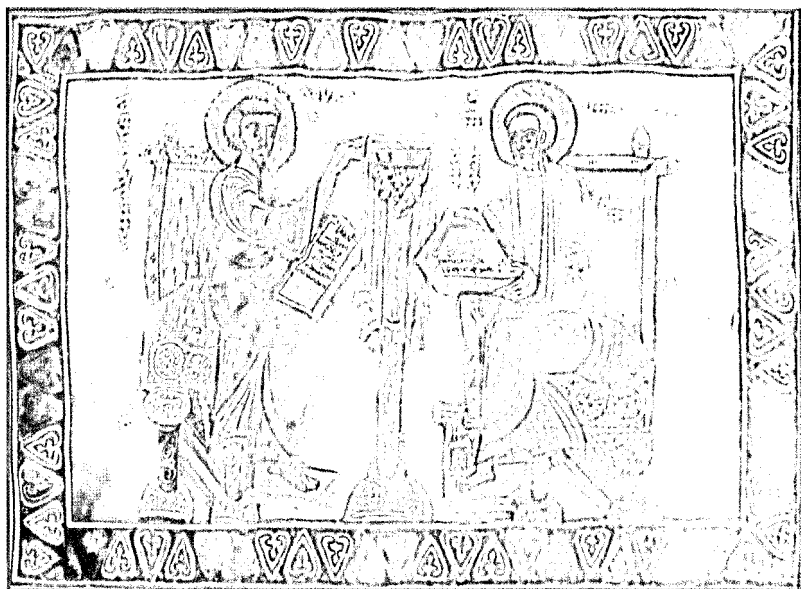

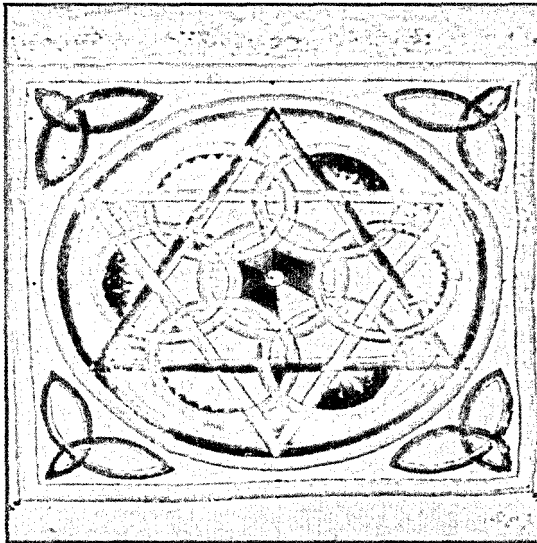
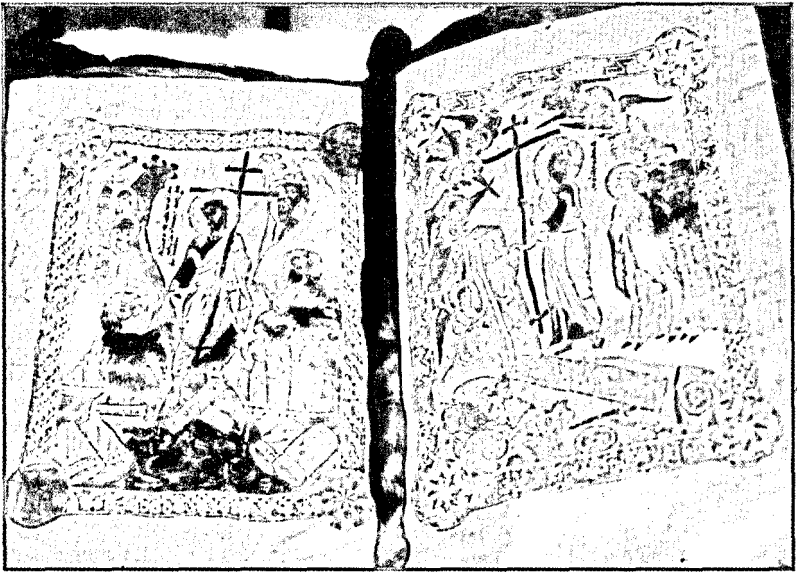
Müjdecî Luka'nın deri üzerinde resmettiği Meryem Ana'nın resmi, Kudüs'teki Mor Markus Manastırındadır. 5. yüzyıldan kalma Süryanice bir kitabe, Kilisenin yapılışıyla ilgili olup taş üzerinde yazıdır.

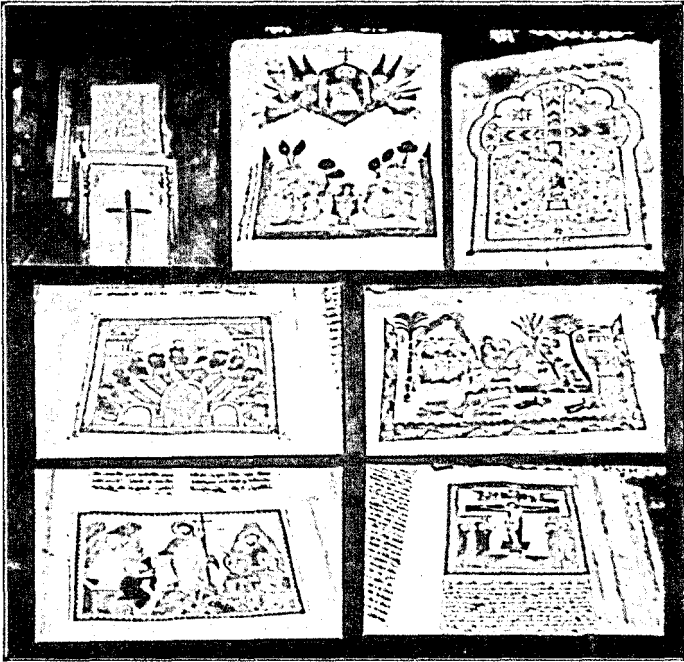

12. yüzyıldan kalma değişik resimler

Ana ve İsa Mesih'in dört adet portresini resmettiği bilinmektedir. Bunlardan biri Süryani Mor Markus Manastırı'nda, bir diğeri de Süryani Melkitlerin/Antakya'ya bağlı Rum Ortodoksların Saydnaya'daki Manastırı'nda bulunmaktadır.

Süryani Kilisesi bu örneklerden etkilenmiştir. Özellikle şefaatlik inancını da kabul etmesinden sonra Süryani kiliselerinde değişik resimleri bulundurma gereksinimi duyulmuştur. Bazı müslüman kardeşlerimizin düşündükleri gibi bu resimlere secde etme, tapma söz konusu olmadığı gibi bir süsleme unsuru da değildir. Resimler onların yaşamını göz önünde bulundurarak müminleri etkilemek, duygulanmak, iyi örnek almak ve şefaatlarını dilemek gayesiyle kullanılmaktadır.

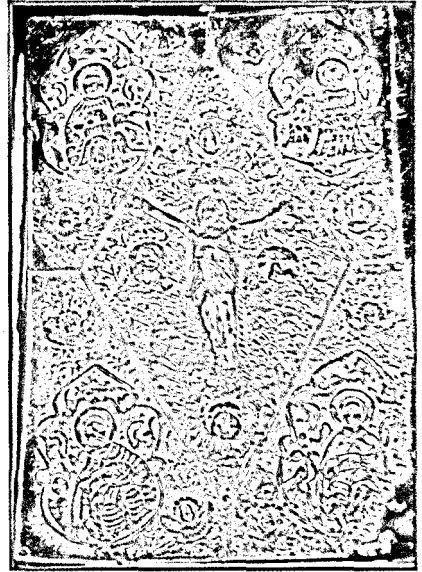
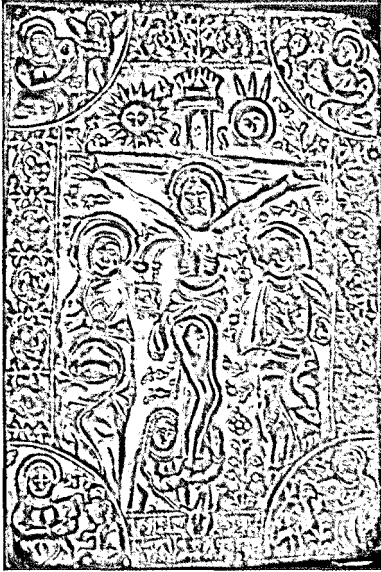
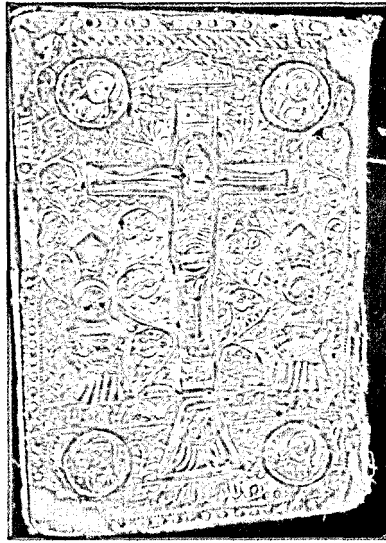

18. yüzyıldan kalma resimlerden örnekler

Ortodoksların inancına göre; “bağışlayan Allah eğer İsa Mesih’te ölümlülerin gözüne insan biçiminde görünmek istediye niçin görünen resimlerle kendini göstermesin. Çünkü amaç resimlere resim olarak değil, resmin arkasındaki kişilere ulaşmak” görüşü esastır. Bu görüş doğaldır ki, sanat tarihinin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır.

Keysariye Metropoliti Mor Baseliyos bu konuda şu açıklamayı yapmaktadır: ‘İşitme yoluyla sözün verildiği gibi, ikona/tablo veya resim yoluyla da görsel olarak verilmektedir.’

Gümüşten yapılmış değişik İncil kaplarının örnekleri

Ressamlık dışında Süryani kiliselerini süsleyen başka bir sanat dalı da gümüşten yapılmış değişik İncil kapları, dokumacılık ve basmacılıktır. Basmacılık sanatının Mardin'e özgü olduğu görülmektedir. Her üç sanatın güzel örneklerine Mardin'deki Kırklar Kilisesinde rastlamak mümkündür. Bu sanatla ilgili aşağıda detaylı bilgiler verilmiştir.

Mardin'de Ressamcılık, Dokumacılık, Basmacılık ve Boyamacılık Sanatı

Süryani kökenli olan Şimmas Hindi ailesi, Mardin'de ikiyüz yıldan beri basmacılık, boyamacılık ve ressamlık sanatıyla tanınmıştır. 19. yüzyılın ortalarında Mihayel Ahicen, Şimmas Hindi ailesinden Nisro/Nişro isminde bir kızla evlenir. Bu çift, İskender, Abdullahad, İshak, Yakup ve İbrahim isminde 5 erkek ve Sode ile Mecide isminde de 2 kız olmak üzere 7 çocuk dünyaya getirirler... Erkek çocuklar, dayıları olan Şimmas Hindi'nin yanında uzun bir süre çırak olarak çalıştılar ve bu sanatı tam anlamıyla öğrendiler. Daha sonraki yıllarda onlar da kendi dayılarının lakabı olan 'Şimmas Hindi' lakabıyla çağrılmaya başlandı. Günümüzde de bu lakapla tanınmaktadırlar. Oysa onlar Ahicen ailesindendir. Öz Şimmas Hindi ailesi ise bugün 'Halip' lakabıyla anılmaktadır.

Bu yedi kardeşten üç tanesi İskender, İshak ve İbrahim basmacılık ve boyamacılık dışında, ressamlığı ürettikleri kök boya ile kumaş ve ahşap üzerinde de uygulamaya başladılar. Olayın ilginç yönü, herhangi bir öğretmen veya bir ustanın yanında ders almadan ve kurs görmeden göstermiş oldukları üstün gayret ve çaba neticesinde başarıya ulaşmalarıdır. Kök boya ile değişik konuları içeren resimli perdeler ve tabloları, Mezopotamya'daki bütün kiliseleri süslemektedirler. Bunlar, İskender'in resmettiği tarihe geçmeye değer bu büyük çaplı tablolar, Antakya Süryani Kilisesi'nin Patriklerine ait portre-

leridir. Bu tablolar, Deyrulzafaran Manastırı'nın misafir salonlarında sergilenmektedir. Başlıcaları şunlardır:

Metropolit Cercis

Patrik 2. İlyas

Patrik 2. Yakup

Patrik 3. Petrus

Patrik 3. İlyas

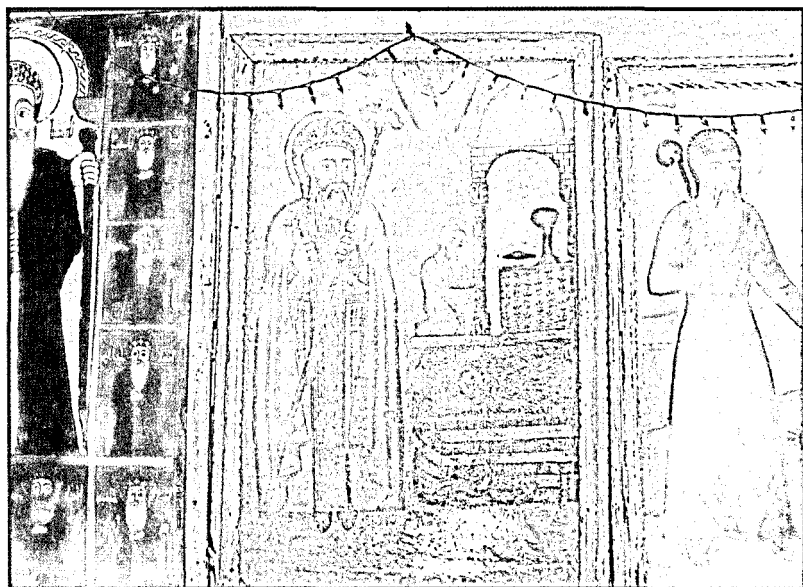
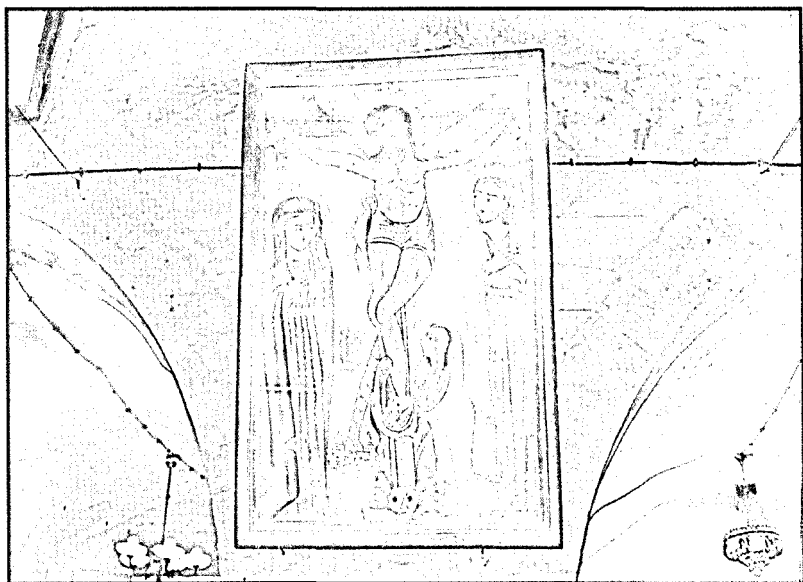
Patrik 2. Abdullah

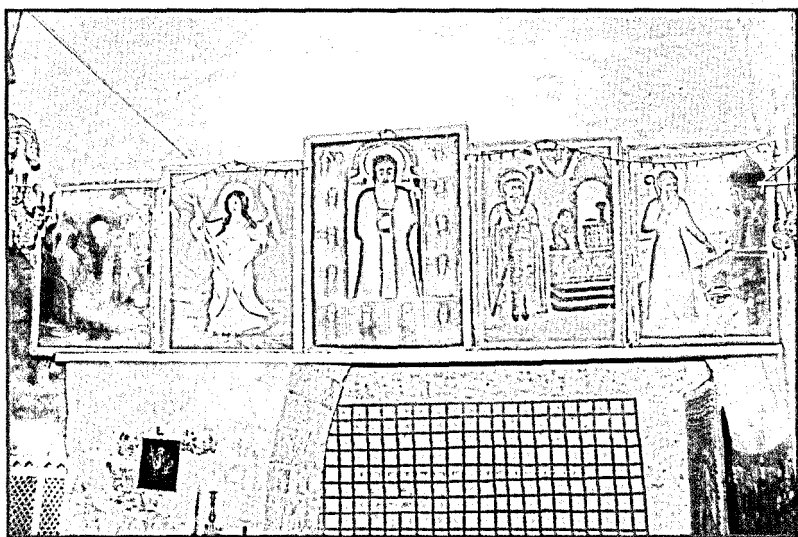
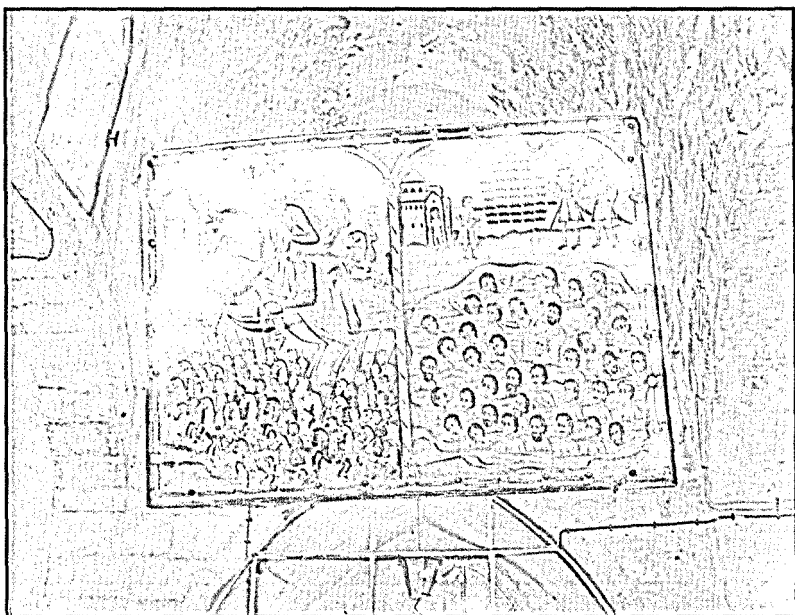

Patrik 2. Cercis

Patriklere ait tablolar:

- 1 - Patrik 2. Cercis
- 2 - Patrik 2. İlyas
- 3 - Patrik 2. Yakup
- 4 - Patrik 3. Petrus
- 5 - Patrik 3. İlyas
- 6 - Metropolit Kurilus Cercis (onların amcazadesi olan Papaz Abdulnur'un oğludur)
- 7 - İsa Mesih'in haça gerilişi
- 8 -İsa Mesih'in öğrencileriyle birlikte yemiş olduğu son yemek.

Azizlere ait tablolar

İshak'ın da buna benzer eşsiz bir güzelliğe sahip çok önemli eserleri vardır. Bunlardan:

- 1 - İsa Mesih'in dirilişi
- 2 - Aziz Mor Cercis
- 3 - Şehit Mor Behnam
- 4 - Mort Şmuni
- 5 - Mor Osyo
- 6 - Suruçlu Mor Yakup
- 7 - Meryem Ana
- 8 - İsa Mesih'in haça gerilişi

9 - Üç konuyu anlatan bir resim. Resmin ortasında, İsa Mesih'in haça gerilişi, bir yanda Meryem Ana ve onun kucağında İsa Mesih, diğer yanda da İsa Mesih'in dirilişi resmedilmiştir. En fazla ilgi çeken resim bu olsa gerek. İshak'ın ortada Gazi Mustafa Paşa, sağında İsmet İnönü, solunda da Fevzi Çakmak'ın olduğu bir tablo yapmayı düşünmüş, ancak ölüm pençesine erken yakalanması yüzünden bu projesini gerçekleştirememiştir.

İshak'ın başka önemli bir eseri olan Gazi Mustafa Kemal'in yünden yapılmış bir resmi (kumaş/libad) 1938 yılında İzmir Fuarı'nda sergilenmiş ve birçok kişinin ilgisini çekmiştir. Göstermiş olduğu bu iyi niyet ve duyarlılık karşılığında, Mustafa Kemal, kendisini bir diploma ve bir madalya ile ödüllendirmiştir.

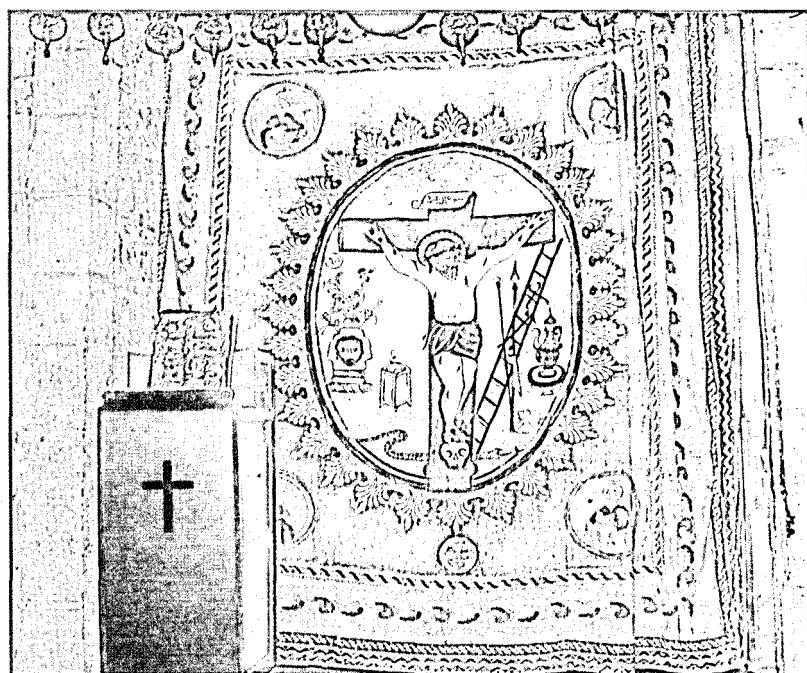
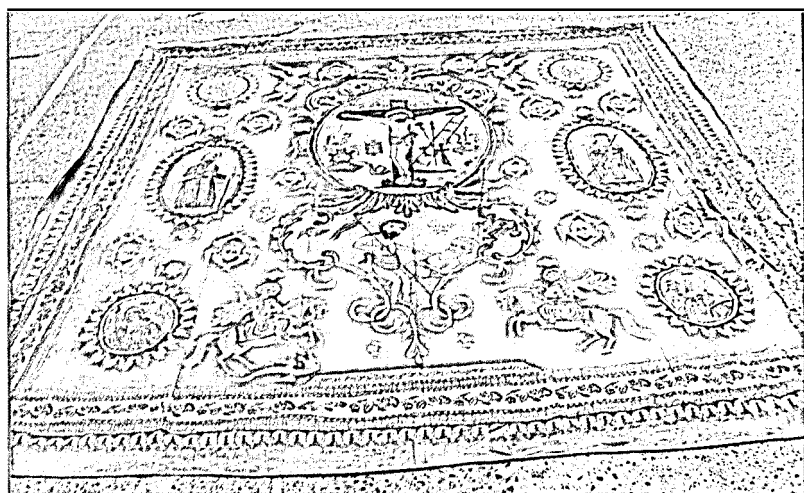
İshak, yalnız resim çizmekle yetinmedi. Nakış sanatıyla da ün yaptı. Ahşap, mermer ve sarı taş/kesme taş üzerine de en güzel motifleri işlemekteydi. Gardroplara taç diye adlandırdığımız başlıklar, burşan (ayın ekmeği) kalıpları ve değişik basmacılık kalıpları yapmaktaydı. Ayrıca 2. dünya savaşı sırasında kumaş sıkıntısı olduğu bir dönemde, fabrikaların ürettiği her çeşit kumaşın taklidini yapar ve satardı. Kendi evinde, kesme taştan yaptığı bir bidon içinde bir tavuğun kuluçkaya yatmasını canlandırmıştır. Bu muhteşem eseri

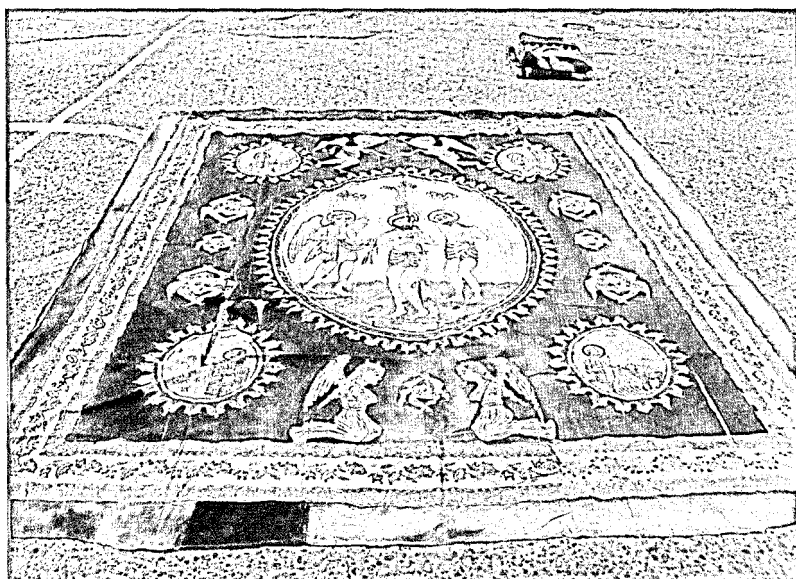
görenler hayranlıklarını gizlemiyorlardı. Buna benzer başka bir eser de Mustafa Kemal Paşa'nın küçük bir mermer taşından büstünü yapmıştır. Bunların dışında tabaklar, sehpa ve fotoğraf çerçeveleri bulunmaktadır.

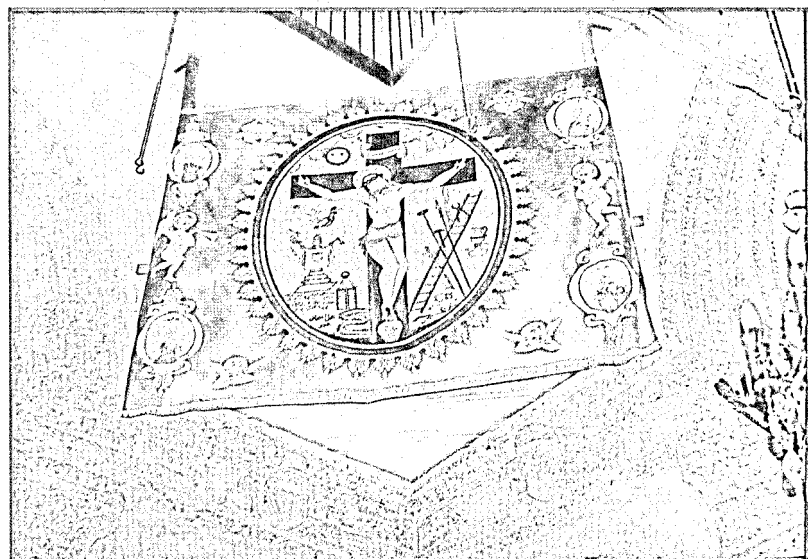
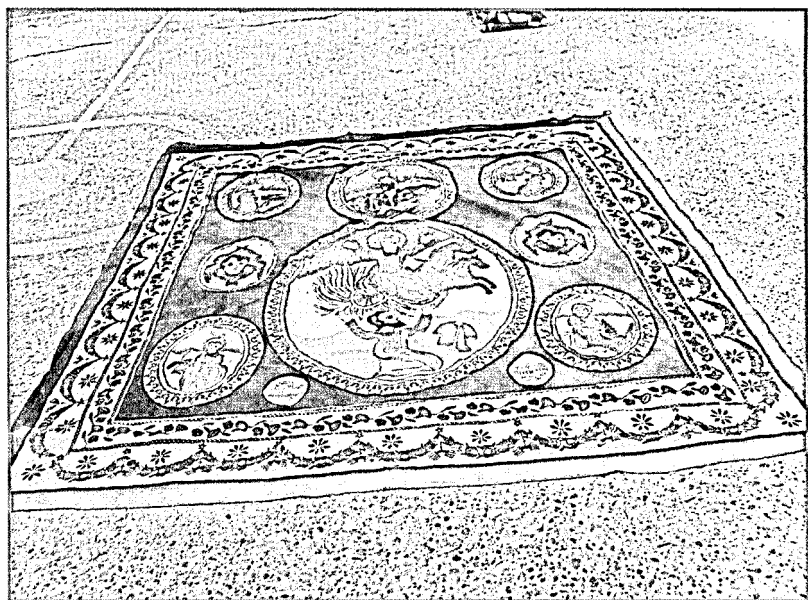

**İshak'ın ve İskender'in fotoğrafı
1932-1935 yılları arasında çekilmiştir.**

İshak, ömür boyu usanmadan, yorulmadan hep bu meslekle uğraşmıştır. Ömrünün son üç ayında hastalandı ve yatağa düştü. Buna rağmen yine de vaktini ahşap taçlar ve resimlerle uğraşarak geçirirdi. Hastalandığı son üç ay zarfında yapmış olduğu son eseri de Midyat'taki Mor Ahısnoyo Kilisesinin mezbah kapısının perdesidir. Perdenin üzerine İsa Mesih'i kucağına almış vaziyette Meryem Ana ve İsa Mesih'in haça gerilişi ile İsa Mesih'in dirilişinin resmetmiştir.

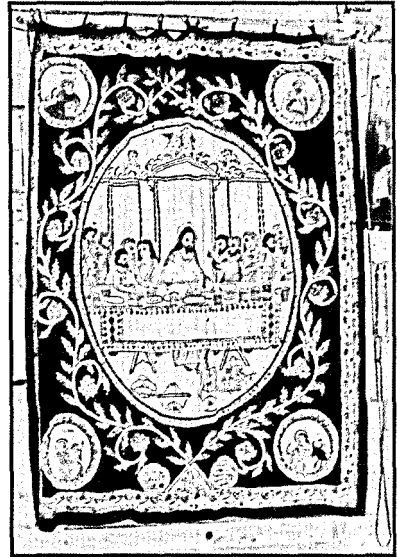
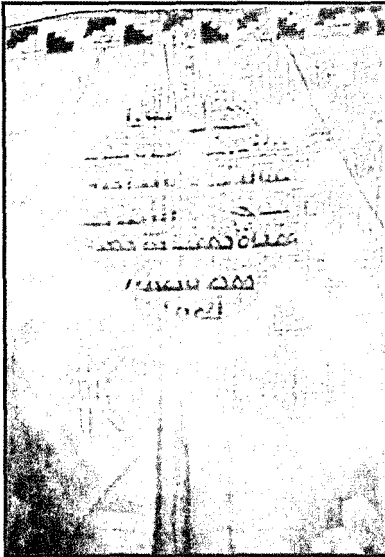

Basmacılık sanatından değişik örnekler

Dokumacılık sanatından örnekler

İshak, iyi ahlak ve yüreğe sahip, pratik zekalı, barışı ve konuşmayı seven bir şahsiyete sahipti. 78 yaşını doldurduğu 4 Şubat Pazartesi günü 1944 tarihinde vefat etmiştir. Vefat edeceği gün, yatağın etrafında elini gezdirmeye başladı. Neden böyle yaptığı ve neyi aradığını sorulduğunda, gülümseyerek; “ölümü arıyorum” diye cevap vermiştir.²⁷⁶

İshak'ın ölümünden sonra da basmacılık sanatı kendi çocukları İbrahim, Cemil ve Nasra'ya miras bıraktığı bu sanat günümüzde de başarıyla sürdürülmektedir. Cemil bu alanda değişik eserler bıraktıktan sonra 2000 yılında İstanbul'da vefat etti. Bu alanda birçok başarılı eser bırakan İbrahim de şu an Kanada'da yaşamakta ve artık bu sanatı terk etmiş bir durumdadır. Nasra ise halen de hayatta ve 80 yaşını doldurmasına rağmen yorulmadan, usanmadan gece gündüz çalışmakta ve sayısız eserler üretmektedir. Bu nedenle medyanın ilgisini çekmiş ve hayli popüler olmuştur. Bu sanatın kaybolmaması için Gap projesi kapsamında desteklenmekte ve Nasra'nın başkanlığında bir atölyede bazı gençlere öğretilmektedir.

Ressamlık sanatı günümüzde de Süryaniler arasında nadir olsa da devam etmektedir. Norveç'te yaşayan Mardin kökenli Sabah Afacan dünya çapında meşhur bir ressamdır. Kudüste yaşayan Rahip Şemun CAN'ın resimleri takdire şayandır.

²⁷⁶ El-Naşra El-Süryaniye/Sefro Suryoyo, 8-9 Sayıları, Ocak ve Şubat Ayları 1946, 2. Yıl, shf. 257, R. H. D. Makalesi, Arapça ve Süryanice Bir Dergi, Türkçesi: P. Gabriyel AKYÜZ, 18-01-2003

Rahip Şemun Can tarafından resm edilen resim örnekleri

P. Yusuf DEMİR'in de elyazmasıyla ürettiği Aynvert Köyünün İncili'ndeki resimler görölmeye değerdir. İrak ve Suriye'de yetişen çok ünlü ressamlarımız mevcuttur. Sardanapal Asad vb.

XII. BÖLÜM

M.Ö. VE M.S. SÜRYANİ MİMARLIĞI VE DEĞİŞİK ALANLARDAKİ SANAT ŞEKİLLERİ

M.Ö. ki Süryani medeniyetiyle birlikte başlayan Süryani mimarlığı, bu medeniyetin ayrılmaz bir parçasıdır. İlk kentleşmeyi gerçekleştiren ve kentleşmeden devletleşmeye geçenlerin Süryani ataları olduğunu dikkate alırsak mimarinin gelişmesinin temel nedenlerini de bulmuş oluruz. Taş işçiliği ile ünlü Süryaniler, ilk eserlerini pişmiş topraktan yapmışlardır. Çamurdan yaptıkları tuğla ve kiremitleri ateşte pişirdikten sonra onlardan evler, kasırlar, kuleler, saraylar ve tapınaklar inşa ettiler. Bu yapıların planları genellikle dikdörtgen şeklindedir. Ayrıca aynı sistemle üzerine yazılar yazdıkları küçük tabletler bırakmışlardır. Doğaldır ki, Yukarı Mezopotamya’da yaşayanlar da aynı eserlerin daha güzellerini taşlardan yapmışlardır. Bunun örnekleri; Berlin’deki Pergamun Müzesinde sergilenen göz kamaştırıcı eserlerin bir bölümü Mezopotamya’dan getirilmiştir. Deyrulzafaran Manastırının tapınak bölümü, dünyada benzeri görülmeyen bir mimariye sahiptir. Mardin ve Antakya Müzesi’ndeki lahitler, Ankara Anadolu Medeniyetler Müzesi’nde ile Urfa müzesindeki eserler ve Urfa-Soğmatar harabelerindeki kabartmalar en güzel örneklerdir.

M.S.ki Süryani mimarisi genellikle Hristiyanlık mimarisinin özelliklerini yansıtmaktadır. Bu mimaride en çok kullanılan malzeme binlerce yıllık bir geleneğin devamı olan taştır. Süryaniler, taşları nakış gibi işlemişlerdir. Bilindiği gibi uygarlık da taşla başlamış ve gelişmiştir. Böylece insanlık tarihindeki önemli devirler, ‘Taş Devri’ ile başlıyor. İlk Hristiyanlık döneminden günümüze ulaşılabilen bazı kilise ve manastırlarımız değişik dönemlerde tadilat görerek günümüze kadar korunabilmiştir. Süreç içinde bir kısmı enkaz haline gelirken bir bölümü de tamamen bozulmuştur. Süryani mimarisi hakkında çalışma yapanların isimleri şunlardır:

1 - 1910 yılında Maxvan Berchen ve Josef Strzygowski

2 - 1911 yılında Gertrude BELL ve 2. baskısını 1982’de Marlia Mundall Mango

3 - 1990 yılında Sinclair ve aynı yıl Andrew Palmer,

4 - 1999 Hans Hollerweger vb.

5 - Elif Keser

Türkiye’de ilk çalışmayı yapan Elif Keser, Turabdin’deki Süryani Ortodoks kilise mimarisi hakkında genel bilgiler verirken, dört ayrı plan ortaya çıkarmaktadır.

Birinci plan: Parokial tiptir. Bu tip plan, doğu-batı aksında uzayan, yan duvarlarında dayanma kemer ve sütunların olduğu, beşik tonozlu bir nef ve nefin doğu ucunda yarım daire şeklinde bir apsitten oluşan kilise planıdır. Arnas’taki Mor Kuryakus, Keferze’deki Mor Hzozyel, Hah’taki Mor Sobo, Kılıt’taki Mor Yuhanon, Keferbe’deki Mor Stefanos, Mor Evgin Manastırındaki büyük kilisesi, Hinvarado’daki Mor Had-Bşabo Kilisesi ve Habısnas’taki Mor Şemun Zayte Kiliseleri bu tip plana sahiptirler.

İkinci plan: Manastır tipidir. Manastır tipi kilise terimi, oryantalist Pagnon tarafından üretilmiştir. Bunlar beşik tonozlu, kuzey-güney aksında uzanan, üç bölümlü mezbahı bulunan ve batıda narteksi olan kiliselerdir. Mor Gabriyel’in Anıstas Kilise-

si, Midyat'taki Mor Abrohom Manastır'nın Mor Abrohom Kilisesi, Salah'taki Mor Yakup Manastır'nın Kilisesi bu tip plana sahiptirler.

Üçüncü plan: Bu plan tipi, parokial ve manastır tipinin birleşmesinden oluşan bir tip gibi görünmektedir. Bu tipi kompozit tip olarak da adlandırabiliriz. Turabdindeki kiliseler daha geç döneme aittir. Doğu-batı aksında uzanmakta, üç nefi ve bu üç nefi birbirinden ayırarak üzerlerindeki ağır kemerleri taşıyan geniş sütunları olan bazilika. Doğu uçta üç bölümlü mezbahları vardır. Midyat'taki Mort Şmuni Kilisesi ve Mor Barsavmo Kilisesi, Mardin'deki Kırklar Kilisesi, Mor Mihayel Kilisesi ve Mort Şmuni Kilisesi, Göllü Köyündeki Mor Teodoros Kilisesi, Çiftlik Köyündeki Mor İliyo Kilisesi. 19. ve 20. yüzyılların kiliseleri; Mardin'deki Mor Petrus ve Mor Pavlus Kilisesi ve Meryem Ana Kilisesi, Kılıtmara Köyündeki Mor Cercis Kilisesi, Mansuriye'deki Mor Osyo Kilisesi, Midyat'taki Mor Şarbel Kilisesi ile Süryani Protestan Kilisesi ve Urfa'daki Mor Petrus ve Mor Pavlus Kilisesi üç neflidirler. Bu kiliseler erken dönem kiliselerin kalın sütunlar üzerindeki ağır kemerlerin yerine daha hafif bir strüktürden oluşurlar. Kolonlar ya da sivri ya da atnal biçiminde kemerlerle birleşir.

Dördüncü plan: Nadir karşılaşılan merkezi tip plandır. Hah'taki Meryem Ana Kilisesi, Deyrulzafaran'daki Kubbeli Kilisesi, Nusaybin'deki Mor Yakup Kilisesi ve Diyarbakır'daki Meryem Ana Kilisesi bu tip plana sahiptirler. Diyarbakır'daki Meryem Ana Kilisesi yenilendiğinden dolayı eski kubbesinin nasıl bir tipte olduğunu bilinmemekle beraber yeni kubbesi de diğerlerinden daha farklı bir tip plana sahiptir. Hamilton, Kubbeli Kilisesi'nin planına 'dört dilimli' der; yani, planı kubbeyi taşımak için dört tarafında apsit olan kare bir plandır. Hah'taki Meryem Ana Kilisesi de bunun benzeridir. Merkezi planlı kiliselerde, naos kare planlı bir mekandır. Mezbah, yarım kubbeyle örtülmüş bir absit ya da üç çapraz tonozla örtülmüş üç odadan

oluşur. her iki durumda da naos ve mezbah birkaç basamakla birbirinden ayrılmıştır.

Narteks, bazı kiliselerde rastlanmayan bir mekan tipidir. Narteksi olan manastır kiliselerinde, bu mekan salonun batısında kuzey-güney aksında uzanır. Parokial kiliselerde ise, salonun güneyinde, doğu-batı aksında uzanır. Deyrulzafaran'daki Kubbeli Kilisesi'nde, Mor Gabriel'deki Anıstas Kilisesi ve Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi'nde narteks yoktur. Bu kiliseler, önlerindeki avluya bir revakla birleşirler.²⁷⁷

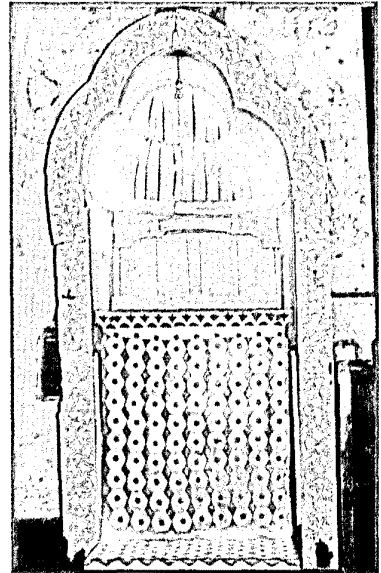
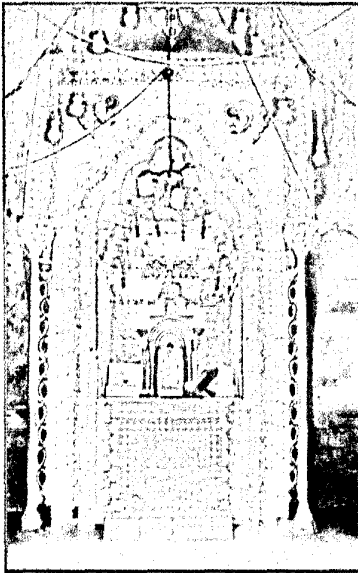
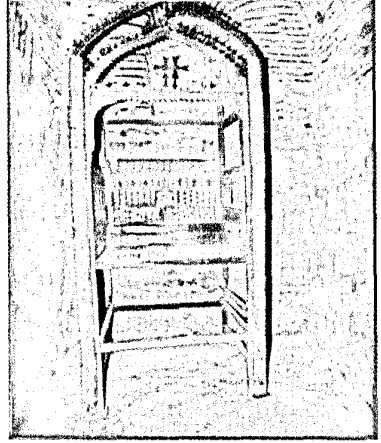
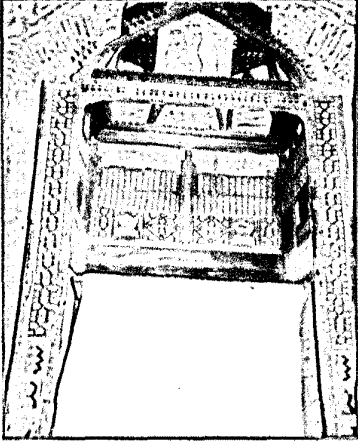
Bu dört planın dışında başka bir tip plan daha görülmektedir. Bu tipte de kiliselerin dış yapısında kduşkudşinler tamamen farklı bir konumdadır. Kilise yapısından 1.5 m. kadar daha alçak bir/durumdur. Bakısyân'daki Mor Barsavmo Kilisesi ve Deyr-Kup Kilisesi bu tip planla yapılmışlardır.

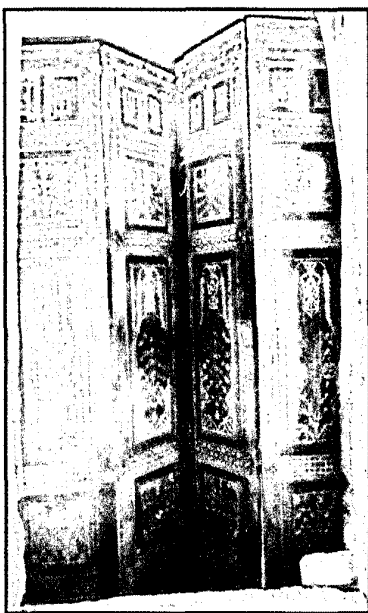
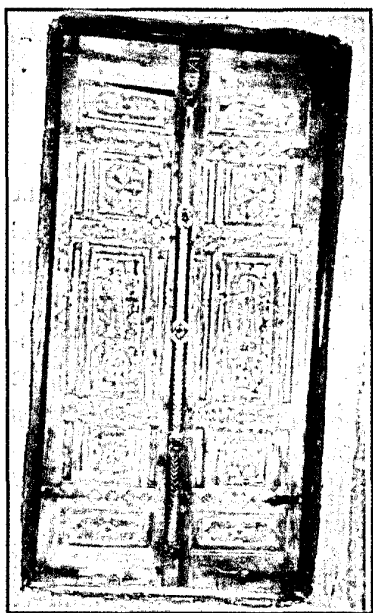
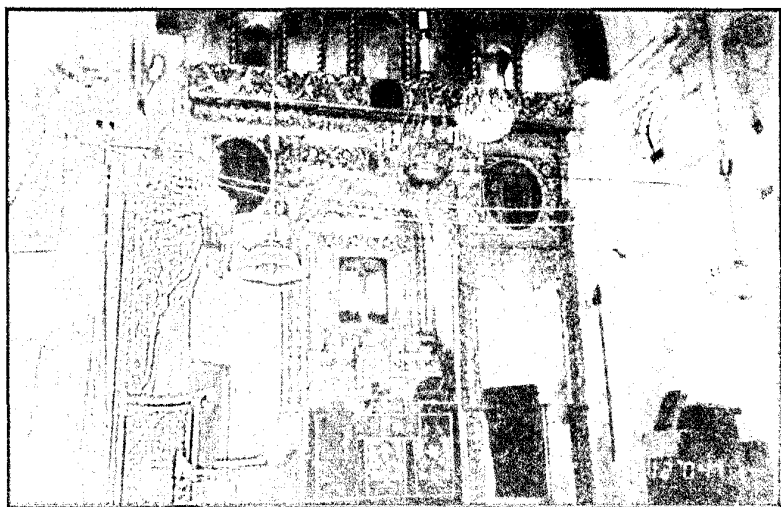
Kduşkudşinler

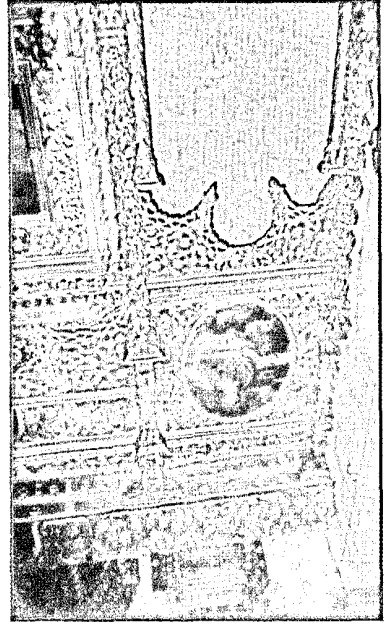
Kiliselerdeki kduşkudşin/naos (ayın bölümü) larda ayrı bir mimari özellik taşımaktadırlar. İlkçağ dönemindeki kduşkudşinlerin plan tipi, tek bir sofra taşından oluşurken, ortaçağdakilerin ise genellikle ahşaptan yapıldıkları ve sofra taşından tamamen farklı oldukları görülmektedir. Her iki dönemin örneklerini günümüzde görmek mümkündür. Tek sofra taşın örnekleri genellikle bütün kiliselerde yer alırken, ahşaptan yapılmış olanlar ise; Adıyaman'daki Mor Petrus ve Mor Pavlus Kilisesi, Diyarbakır'daki Meryem Ana ve Mor Yakup Kiliselerinde toplam altı kduşkudşin, Mardin'deki Kırklar Kilisesi ve Mort Şmuni Kiliselerinde toplam sekiz kduşkudşin, Deyrulzafaran'daki Meryem Ana Kilisesinde üç ve Kubbeli Kilisesinde de iki kduşkudşin, Anhil'deki Mor Kuryakus Kilisesi'nin kduşkudşini ve Kudüs'teki Mor Markus Manastırının Kduşkudşini ancak günümüze sağlam olarak ulaşabilmiştir. Yukarıda adı zikredilen kiliseler,

²⁷⁷ Turabdin Süryani Ortodoks Dini Mimarisi, Elif KESER 2002, İstanbul, Resim Ofset, shf. 97-99

ahşaptan yapılmış kduşkuşınlerin dışında, bu kiliselerin kapılarını da genellikle ahşaptan yapılmış ve değişik kakmalı süslemeler ve Süryanice yazıtlarıyla süslenmiştir. Örnekleri aşağıda verildiği gibi.

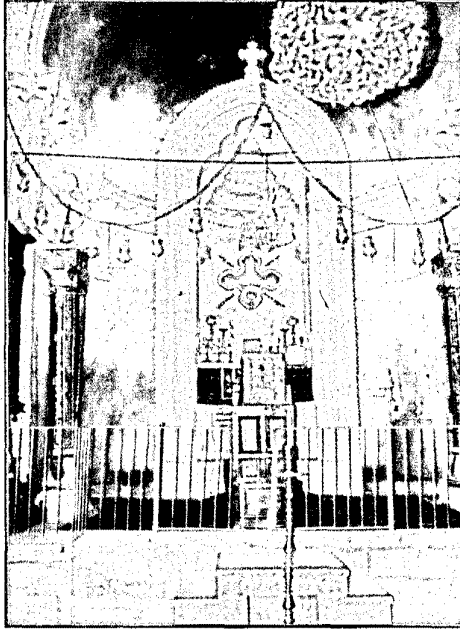

Ahşaptan yapılmış Kduşkudşinlerin ve kapıların örnekleri

Yakın çağ kduşkudşinlerin yapı şekli, tamamen kesme taşlardan oluşur ve taş işçiliğinin en güzel mimarisiyle ve en güzel motifleriyle süslenmiştir. Kesme taşlardan yapılanların mimari şekli olarak, ahşaptan yapılmış olanların devamı ve uzantısı olduğu görülmektedir. Bu mimari tarzı, 19. yüzyılın son çeyreğinden başlamış halen aynı stil üzerine Süryani ustaların çıraqları olan Mhalmi ustaları tarafından sürdürülmektedir. Özellikle son yıllarda yapılan kduşkudşinler Avrupa'nın değişik ülkelerine götürülüp orada inşa edilen Süryani kiliselerinde monte edilmektedir. Turabdin Bölgesindeki kiliselerde bulunan kduşkudşinler şunlardır: Bakısyân'daki Mor İliyo Kilisesi, Keferze'deki Mor Hozoyel Kilisesi, Mityat'taki Mor Barsavmo, Mort Şmuni ve Mor Şarbel Kiliseleri, Mor Gabriel Manastırı, Habısnas'taki Mor Şemun Dzayte Kilisesi, Deyrulzafaran Manastırı, Mar-

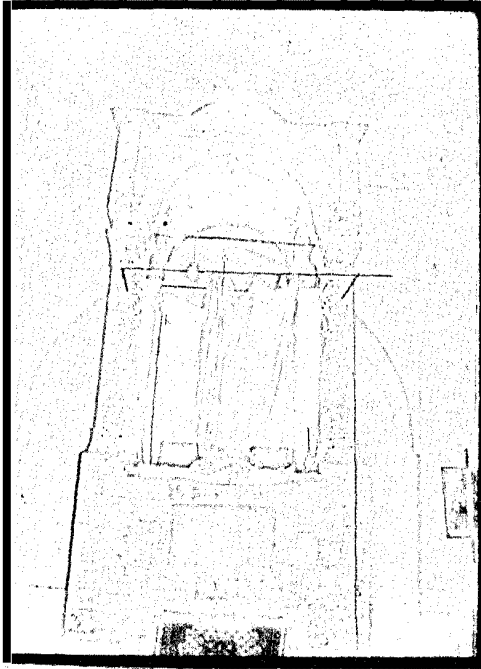
din'deki Mor Mihayel Kilisesi, Gündükşükro'daki Mor Abrohom Kilisesi, Marbobo'daki Mor Aho Kilisesi, Kılıt'teki Mor Yuhanon Dilimoyo Kilisesi, Hinvardo'daki Mor Had-Bşabo ve Meryem Ana Kiliseleri vb. Bunların hepsi kayda değer şaheserlerdir.

Taş İşçiliğiyle yapılmış Kduşkudşinlerin örnekleri

Yukarıda gösterilen kduşkudşinlerin üç çeşit mimarı örneklerinin dışında çok nadir görülen bir tip plana daha bazı Süryani kiliselerinde rastlanmaktadır. Bu tip planda sofra taşının üzerinde 1.5 metre yüksekliğinde görünen sadece dört sütun üzerinde oturtulmuş, küçük bir kubbeyle örtülmüş ve her dört tarafı da açık olarak bırakılan bir kduşkudşin şeklidir. Bu tip mimari şekil Mardin'deki Mor Petrus ve Mor Pavlus Kilisesi, yine

Mardin'deki Meryem Ana Süryani Katolik Kilisesi, Kılıt-Mara Köyündeki Mor Cercis Kilisesi'nde görmek mümkündür.

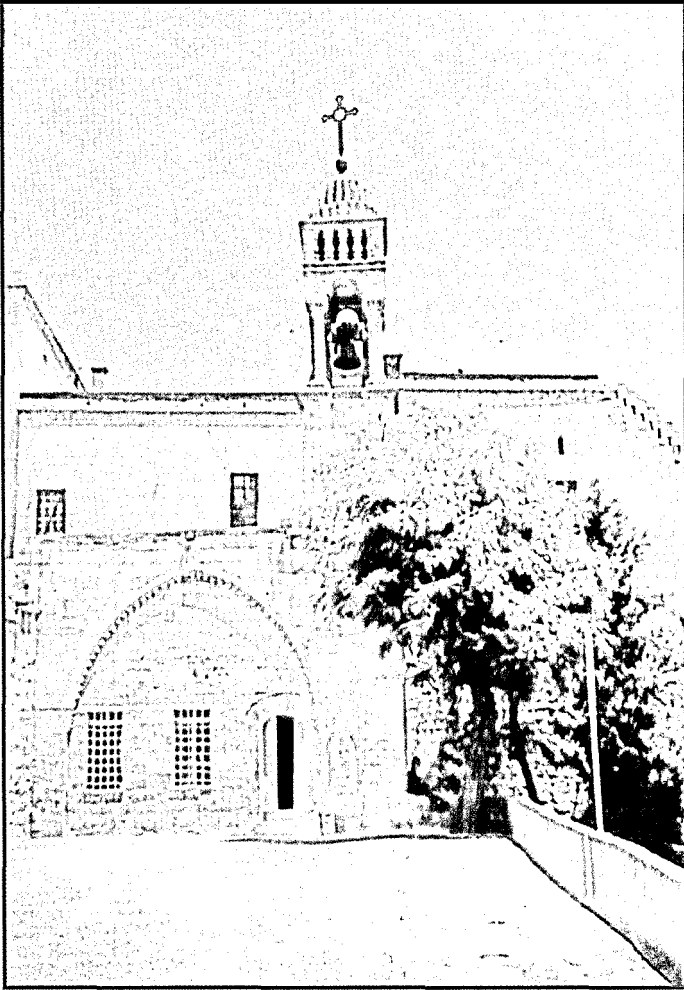

Dört sütun üzerinde oturtulmuş bir Kduşkudşinin örneği

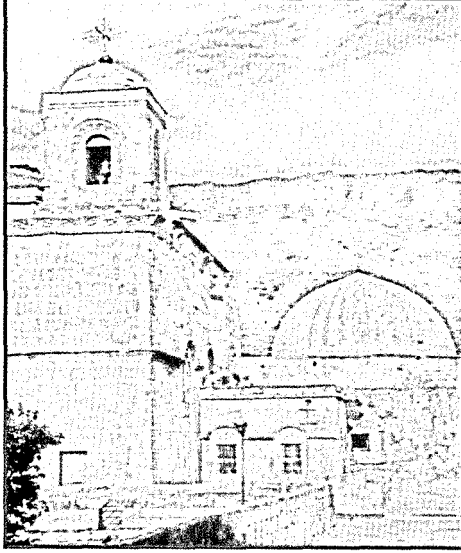
Çan Kuleleri

Süryani kiliselerinde ayrıca Süryani mimarisine özgü günümüzdeki çan kuleleri de ayrı bir yer tutmaktadır. Süryani kilisesi geleneğinde eskiye dayanan bir çan kulesi pek görülmemektedir. Günümüzdeki çan kulelerinin yapılış tarihi 200 yılı geçmemekle birlikte beş çeşit çan kulesi örnekleri görmek mümkündür:

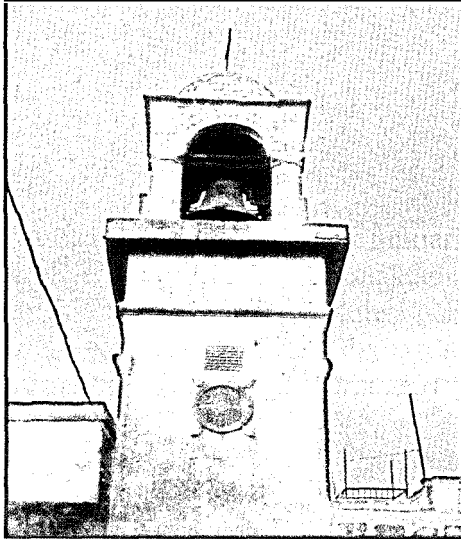
1 - Mardin'deki Kırklar Kilisesi'nin Çan Kulesi

2 - Deyrulzafaran Manastırı'ndaki Çan Kulesi

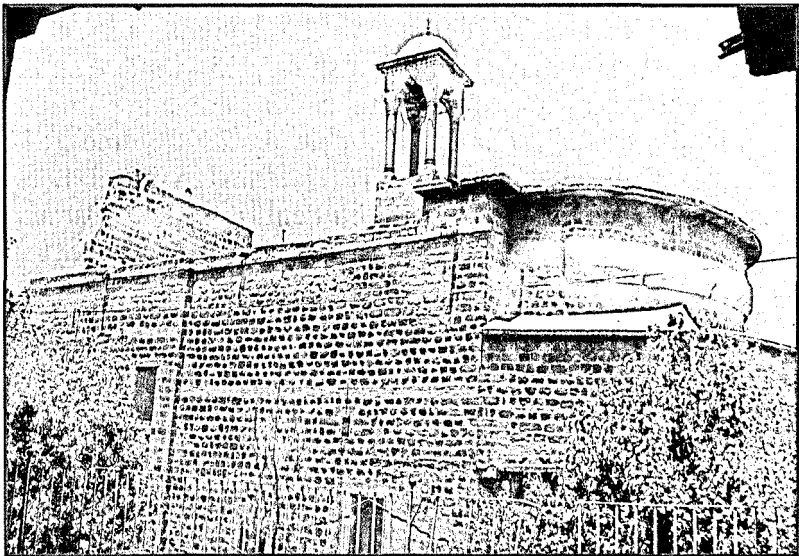
3 - Midyat'taki Mort Şmuni Kilisesi'nin Çan Kulesi

4 - Mardin'deki Mor Mihayel Kilisesi'nin Çan Kulesi

5 - Diyarbakır'daki Meryem Ana Kilisesi'nin Çan Kulesi

Mort Şmuni Kilisesi'nin çan kulesi, Midyat'taki Mor Barsavmo Kilisesi, Mor Ahısnoyo Kilisesi, Mor Şarbel Kilisesi ve Süryani Protestan kiliselerin çan kuleleri, Hinvar-do/Gülgöze Köyü'ndeki Mor Had-Bşabo Kilisesi ile Meryem Ana kiliselerin çan kuleleri, Hah/Anıtlı Köyü'ndeki Meryem Ana Kilisesi'nin çan kulesi, Gündükşükro/Odabaşı Köyü'ndeki Mor Abrohom Kilisesi'nin çan kulesi ve diğer kiliselerde bulunan çan kuleleri. Saydığımız beş çeşit çan kulesinin yapılaş şekilleri birbirinden farklıdır. Dördüncü şekildeki kuleler ise genellikle hep aynı tarzda yapılmıştır. Bunların hari-cinde başka bir stil daha bulunursa da bunun basit bir şekilde yapıldığını ve pek bir önem taşımadığını söylemek mümkündür.

Geleneksel Süryani mimarisinin günümüze kadar devam ettiği eldeki mevcut eserlerden anlaşılmaktadır. Bu eserleri bölgenin değişik yerlerde görmek mümkündür. İlgi odağı haline gelen yerler ise Mardin, Midyat, Diyarbakır ve Urfa'dır. Mardin' 30 yıl önce, Yüksek Anıtlar Kurulu tarafından SİT alanı olarak kabul edilmiş ve 2000 yılında da Dünya Kültürel Mirası olmaya aday olmuştur. 2005 yılında yapılan bir ankete göre; Anadoluda bulunan 8 harikanın arasında Mardin ilk sırada yer almıştır. Midyat da 2000 yılında SİT alanı olarak tescil edilmiş ve Türkiye'nin en güzel ilçesi seçilmiştir. Süryani mimarisinin bu denli dışarıya yansımaları yalnız kiliselerde değil cami, minare, türbe, mezar, ev, eyvan ve değişik yerlerde etkisini göstermiştir.

Mardin ve Midyat Evlerinin Mimari Planları

Mardin ve Midyat evlerinin mimari planları 11-12 isimle tanınırken, motifler de göz kamaştırır. Bunların benzerlerine dünyada rastlamak mümkün değildir. Bu evlerin mimari tipleri halk arasında şu isimlerle tanınmaktadır:

1 - Hicre: Batı ve doğu uzunlamasında olup iç içe açık üç bölümlü ‘musalabat’ denilen bir mekandan oluşur. Her hicrede kesme taşlardan oluşan iki adet yuvarlak kemer bulunur. Hicrenin tam ortasında yine kuzeye doğru açık bir odayla uzanan ve bu odanın her iki tarafı da kapalı iki küçük odadan oluşmaktadır. (Tuma DÖNMEZ’in evi en güzel örnek gösterilebilir)

2 - Mandara/Divan: Güney ve kuzey yönüyle uzanan ve birinci kat üzerinde inşa edilen iki veya üç dilimli musalabattan oluşan tek bir odaya verilen bir isimdir.

3 - Tabaka: Mandaranın alt bölümüne tabaka denilir. Tabakalar genellikle tam beşik tonozlu olur.

4 - Ayvanlı Çift Mandara: Güneye bakan iki mandaranın tam ortasında geniş bir eyvanla bütünleşen binadır.

5 - Kahve Ocağı: Çift mandaralı eyvanın tam ortasındaki arka bölümüne ‘Kahve Ocağı’ denilmektedir.

6 - Tayyare: Çift mandara eyvanlı binanın bir mandarasının yüksek katında yer alan ve merdivenle çıkılabilen bu bölüme ‘tayyare’ adı verilir. Bu bölüm tek bir odadan oluşur ve çalışma odası olarak da kullanılır. (4-5 ve 6 numaradakilere örnek olarak Yakup NAŞİF’in evi gösterilebilir)

7 - Eyvan: Farsça kökenli bir sözcük olup yapının avlusuna bakan, önü açık, üstü kapalı, ortasında küçük bir havuzu bulunan yazlık bir oturma yeri. Bu tür mekanlara ayrıca ‘Mardin’de Fardus de denilmektedir. Örnekleri; Deyrulzafaran Manastırı’nın Ferdusu, Ensarilerin Ferdusu vd. çok ünlü mekanlardır. Bu iki yapının tavanı beşik tonoz şeklinde olup bütünüyle kesme taşlarla örtülmüştür. Başka bir örneği Kırklar Kilisesinin orta bölümünde görülmektedir.

8 - Bube: Tam beşik tonozlu olan küçük odalara verilen bir isimdir (Kuyumcular çarşısındaki dükkanlar birer örnektir).

9 - Kasır: Köşk veya villa anlamındadır. Bağ, bahçe gibi bir yerde yaz için yapılmış ev. Mardin'deki Zinnar bağlarında ve Bülbül ile Eski Kale Köylerin bağlarında birçok örneklerine rastlanır.

10 - Tekne: (Amsih Uğurgel'in doğuya bakan odası örnek olarak gösterilebilir)

11 - İzrediye: Evlerin kileri veya mutfakların ortasından itibaren ahşaplarla kesilmiş bir bölüm yani tavan ile ahşaplar arasında kalan; 'izrediye denilir. 'İzrediye'ye ahşaptan yapılmış küçük bir merdivenle çıkılır. Bu bölümde erzakın ve yemek yapımında kullanılan büyük kazanlar, leğenler, süzgeçler, bakır tencereler ve diğer malzemeler korunmaktadır.

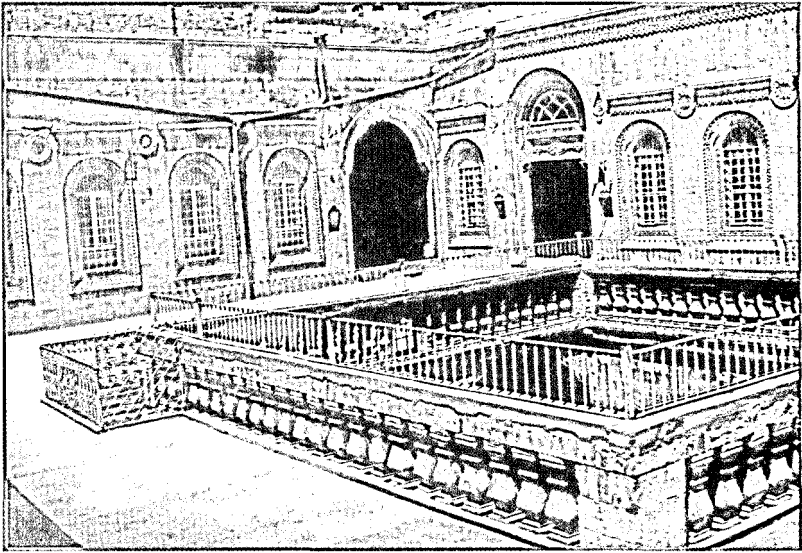
12 - Şömine: Genellikle bütün evlerde bulunan (günümüzde çoğu kapatılmıştır) ısınma yeri. Sobanın kullanılışından önce evleri şöminelerle ısıtırlardı. Daha doğrusu soba işlevi görürdü. Evin bir köşesinde veya ortasında yer alan küçük bir taka şeklinde olan şöminenin dumanın çıkması için yukarıya doğru özel bir bacası yükselmektedir.

13 - Abbara: Abbaralar, iki sokağı birbirine birleştiren ve bir alt geçit şeklini veren beşik tonozlu yapılardır. Abbaralar özel mülkiyet olmayıp belediye veya hazineye ait yapılardır.

Gazi Paşa İlköğretim Okulu

Yukarıda iddialarımızın delili olarak Mardin Merkez Latifiye Mahallesi'ndeki Gazipaşa İlk Öğretim Okulu'nun binasını gösterebiliriz. Günümüzde Gazipaşa İlköğretim Okulu olarak hizmet veren bina, Süryani Kadim cemaatine mensup Cebbur isminde bir kişi tarafından 1907 yılında inşa edilmiştir. Söylentilere göre, binanın inşasında 125 kg. altın harcamıştır. Bina dört kattan oluşmaktadır. Binanın mimari yapı-

sı, içindeki taş işçiliğinin büyüleyici motifleri, nakışları, süslemeleri, içinde görünen Süryanice ve Arapça yazıtları ile dünyada bir benzerinin bulunmadığını söylemek mübalağa sayılmaz. Ziyaretçilerinde hayranlık uyandırır. Arapça kitabeleri genellikle binanın her odasında görmek mümkündür. Süryanice kitabeler ise; binanın batı cephesinde yer alan tek bir odasında mevcuttur. Kitabenin ortasında bir haç işareti bulunuyor. Haçın köşelerinde şu ibare yer almaktadır: “Seninle düşmanlarımızı yeneriz” Yani haçın gücüyle ruhsal düşmanları/kötü ruhları yeneriz denmektedir. Haçın tam altında da mezmurlardan kısa bir ayet vardır: “Rab’ba tüm yüreğimle şükredeceğim.” Bu ayetin altında “1908” yılında yazıldığı belirtilmiştir.

Gazi Paşa İlkokulunun görüntüsü

Bina, Cumhuriyetin ilk yıllarında eski Mardin milletvekillerinden Abdürezzak Şatana tarafından 12.500 liraya

satın alınmışken kısa bir süre sonra İl Özel İdareye 17.500 liraya satmıştır. Bina, 1937 yılının Eylül ayından itibaren Milli Eğitimin çeşitli hizmetlerinde kullanılmış ve halen İlköğretim Okulu olarak hizmet vermektedir. (Bu bilgiler okul müdürü tarafından hazırlanan rapordan alınmıştır)

Süryani mimarisinden süzülen büyüleyici görüntülerden kültürel ve dinsel değer taşıyan antik evler, kasırlar, eyvanlar, kiliseler, manastırlar, camiler, minareler ve çan kulelerinden oluşan eserlerin her biri ‘Uygarlık Abidesi’ dir. Bu eserlerin Mezopotamya’nın kültür mozağının büyük bir parçasını oluşturduğuna şüphe yoktur.

Süryanilerin, mimari alanında bırakmış oldukları kalıcı eserler takdirle karşılanırken, bu eserlerin titizlikle korunması, sahip çıkılması ve ebediyete kadar yaşatılması bir insanlık borcudur. Çünkü bu tür eserler korunmadığı takdirde medeniyetin ve teknolojinin de ilerlemesi söz konusu olamaz.

XIII. BÖLÜM

SÜRYANİLERİN DİĞER TOPLUMLARLA OLAN İLİŞKİLERİ

Bilindiği üzere, Süryaniler Mezopotamya'nın en eski kavimlerindenidir. Dünya tarihinde önemli bir yere sahip Mezopotamya medeniyetini de ortaya çıkaranlar onlardır. Bu medeniyetin şemsiyesi altında M.Ö. 3 bin yıl gibi uzun bir süre içerisinde değişik isimler altında siteler, devletler, imparatorluklar ve kraliyetler kurmuşlardır. Hristiyanlık ortaya çıktığında Mezopotamya toprakları üzerinde Süryanilere ait 6 tane kraliyet bulunmaktaydı. Bu kraliyetlerin isimleri şunlardır:

1 - Urfa Kraliyeti:

Kuruluşu M.Ö. 132 ve yıkılışı M.S. 249'de oldu.

2 - Tedmur Kraliyeti:

Kuruluşu M.Ö. 14. yüzyıl ve yıkılışı M.S. 272'e rastlar. En parlak devri, M.S. 106'larda Petra devletinin nüfuzunu kaybetmesinden sonra başlar ve yıkılışına kadar devam eder.²⁷⁸ Suriye topraklarında 10 km.2 bir alan üzerinde muhteşem eserleri görünmektedir.

²⁷⁸ Palmyra, Art and Architectur, 50 Color Photos, 6 Languages, Marwan Mouslimani.

3 - Petra Kraliyeti veya Nabtilar Kraliyeti:

Bu devletin kuruluş tarihi M.Ö. 312'lerden başlar yıkılışı da, miladi 2. yüzyılın başlarına olmuştur. M.S. 106 yılında Roma İmparatoru Tıryanus Kesar tarafından ortadan kaldırılmıştır. Ana dili Aramice idi. Arapça dili üzerinde çok etki yapmış ve günümüzdeki Arap alfabesi Nabti hattından türemiştir. Sınırları; Şam dahil olmak üzere Suriye çölü, Fırat Nehri'nin ve Hicaz'ın ortasına kadar olan bölgeyi kapsamaktaydı.²⁷⁹ Başka bir kaynak sınırları şu şekilde göstermektedir: "Filistin'in güneyinde ve Sina yarımadasında yer almaktadır." Merkezi Petra şehri idi. Nabtilar'dan bazı eserler ve kitabeler kalmıştır.²⁸⁰

4 - Hathra Kraliyeti: Musul yakınlarındadır.

5 - Hedyab/Erbil Kraliyeti: Irak topraklarındadır. (Bkz. Süryanilerde tercümanlık ve felsefe böl. Tityanus).

6 - Kerkük Kraliyeti: Irak topraklarındadır.

Yukarıda adı yazılan kraliyetlerin tümü daha 1. ve 2. yüzyılda Hristiyanlığı kabul etmişlerdi. Ne yazık ki, 3. yüzyılın sonlarına doğru hepsi tarihe karıştı. Çünkü o devirde dünyaya üç süper güç hükmetmekteydi. Bunlar; Batı'dan Roma, Doğu'dan önce Part ve daha sonra da Pers İmparatorluğu, Güney'de ise Habeşistan İmparatorluğu vardı. Süryanî kraliyetler, adı geçen imparatorluklara karşı güçsüz olmalarından direnemeyip tarihten silinmiş ve bir daha başkal-

²⁷⁹Tahkikat Tarihiye Lıgaviye, Fi Hukul Elluğat Samiye, Ğriğoriyos Bulus Behnam, Musul Metropolit, Arapça, 1953, shf. 25-26

²⁸⁰ Tarih II, Orta Zamanlar, T.T.T. Cemiyeti tarafından yazılmıştır, İstanbul Devlet Matbaası, 1933, shf. 82

dırma gücüne sahip olamamışlardır. 20. yüzyılın ortalarına kadar Birleşmiş Milletler, Nato, İnsan Hakları gibi barış örgütleri olmadığı için sürekli güçlü devletler zayıf olanları yutmaktaydılar.

Bunların dışında Arap kökenli olup Hristiyanlığı Süryaniler aracılığıyla kabul eden ve Süryani Kilisesi yönetmenliğine bağlı üç devlet daha bulunmaktaydı. Bunlar:

1 - Hira Ülkesi:

Leğmilerin veya Munazıra ülkesinin başkenti olan Hira şehri, Hristiyanlığı ilkin Mor Abrohom Kaşkroyo aracılığıyla kabul etmeye başladı.²⁸¹ Daha sonra da en meşhur kralı I. Numan M.S. 403-431 yılları arasında Hristiyanlığı kabul etmiş ve Süryani Mor Şemun Amudoyo'ya Hristiyanlığı Hira'da neşr etmesine izin vermiştir. Onun vasıtasıyla Amaro bin-Hind de Hristiyanlığı kabul etmiş ve daha sonra kraliyet tahtına oturmuştur. Antakya Süryani Kilisesine bağlıydı. Hira ülkesi Hristiyanlığı kabul ettikten sonra Hira şehrinin en tanınmış ailelerin isimleri 'Abdo' lakabıyla tanınmaya başladı. Örneğin: Abd-Yeşu, Abdul-Mesih, Abdullah vb...

Hira ülkesi, 5. yüzyılda Hristiyanlığın önemli bir kültür merkezi olmasının yanı sıra aynı zamanda önemli bir ticaret merkeziydi. Hira'da konuşulan Arapça Süryani harfleriyle yazılmaktaydı. Liturjik dil ise Süryanice idi. Hira'da yaşayan Nabtiler de Süryanice konuşmaktaydılar. Hira ve Anbar Hristiyanlarının kullandıkları Süryani alfabesini ilk kullanan ve bu alfabeyi daha sonra Arap alfabesine dönüştüren kişinin Markus isminde biri olduğu söylenir.²⁸² Hira, bugünkü Irak

²⁸¹ Mor Abrohom Kaşkroyo'nun Yaşam Öyküsü, Süryanice, Elyazması, No: 279/8

²⁸² Semir Abdo, El-Suriyin Vel-Hazara El-SuryaniyeArapça, Şam-Suriye, shf. 1998, 25

devletinin sınırları içerisinde yer alır. VI. yüzyılın sonlarına doğru İranlılar tarafından ortadan kaldırılmıştır.²⁸³

2 - Gassani Devleti:

Suriye'nin başkenti Şam şehrinin çevresinde idi. Süryani Kilisesine bağlı olan Kral Hareth bin Cable (M.S. 528-569), 563 yılında İmparator Yustinyanus ile İmparatoriçe Theodora İstanbul'da buluştu ve kendi bölgesine bir Süryani metropolitinin atanmasını istedi.

3 - Himyeriler Veya Himeyriler Devleti:

Himeyriler M.Ö. 115 yılında Sebalıları mağlup ederek Reydan ve Ma'repte Himeyri devletini kurdular.²⁸⁴ Kurani Kerim, Himyerileri 'Eshab-i El-Eğdud' olarak zikretmektedir. Süryani kaynaklarında ise Nicran Arap Hristiyanları olup ve 'Himyeri Şehitleri' diye geçmektedir. 6. yüzyılın ilk çeyreğinde Yahudi kökenli Mesruk Zu-Navas olarak tanınan zat, onları Museviliğe kazandırmak için zorladı. İnançlarından vazgeçmeyince onları iztihat etti ve pek çoğunu kralları Hareth'le birlikte M.S. 532 yılında ateşe atarak şehit etti. Bundan dolayı da tarihte 'Himyeri Şehitleri Eshab-i El-Eğdud' olarak geçmektedirler.²⁸⁵

Her üç devletin de 6. yüzyılın sonlarına kadar devam ettiğini mevcut kaynaklardan öğreniyoruz.

Hiristyanlığa geçen Süryaniler, 3. yüzyılın sonlarına doğru siyasi varlıklarını kaybettikten sonra günümüze kadar bir daha Lübnan dışında her hangi bir devlet kuramamışlardır. Devlet kuramamış olmalarına karşın tarih sahnesinden

²⁸³ Tarih II, Ortazamanlar, T.T.T. Cemiyeti tarafından yazılmıştır, 1933, İstanbul Devlet Matbaası, shf. 82

²⁸⁴ Tarih II, Ortazamanlar, T.T.T. Cemiyeti tarafından yazılmıştır, 1933, İstanbul Devlet Matbaası, shf. 81

²⁸⁵ Mucelle El-Batiryarkıye, Moran Mor İgnatıyos I.Zekka Ayvas'ın Makalesi, Arapça, Şam, 19., shf. 18

silinmemişlerdir. Gerçi bunca zamandır devletsiz kalan Süryanilerin tarihten silinmemeleri tarihçiler tarafından mucize olarak değerlendirmektedirler. Tarihten silinmemelerinin sırrı, Süryanilerin siyasal örgütlenmenin yerine kilisesel örgütlenmesini tercih etmeleridir. Onları ayakta tutan ve birbirleriyle güçlü bağlarını sağlayan kilisesel örgütlenmeyi ortadan kaldırmayı hedefleyen Pers ve Roma imparatorluklarının bütün baskılarına rağmen buna güçleri yetmemiştir. Çünkü kilisesel örgütlenmenin dayandığı en büyük güç inanç, ilim, terbiye, fazilet ve sevgi ilkeleridir.

Böylece Süryaniler kilise çatısı altında örgütlenerek İncil'in ışığı doğrultusunda ruhsal yaşamı yönlendirip yukarıda adı geçen ilkeleri sarsılmaz bir temel üzerinde yoğurarak ve sonuçta ruhsal bir imparatorluk kurmayı başarmışlardır. Bu ruhsal yaşamı tam hakkıyla günümüze kadar getirmişlerdir. İncil'in dediği gibi: 'Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya Kesar'in hakkını Kesar'a verin' ve başka bir ayette de; "Medeni yöneticilerinize saygılı olun çünkü onlar yeryüzünde Tanrı'yı temsil ederek adaleti sağlamakla mükelleftirler. Onlara karşı gelenler Allah'ın hükmüne karşı gelirler" (Rom. 13) buyurmaktadır. Bu inancın ışığı doğrultusunda Süryaniler, yaşadıkları her ülkede sürekli sadık bir vatandaş olma görevinin yükümlülüğünü üstlendiler. Süryanilerin en büyük başarıları da bunlar olsa gerek.

Asıl konumuzu beş ana başlıkla özetle anlatmaya çalışacağız.

Süryanilerin;

- 1 - Partlarla ve Perslerle olan ilişkileri
- 2 - Yunanlılarla, Romalılarla ve Bizanslılarla ilişkileri
- 3 - Hristiyan ve Müslüman Araplarla ilişkileri
- 4 - Selçuklularla, Artukoğullarıyla ve Osmanlı İmparatorluğuyla ilişkileri
- 5 - Türkiye Cumhuriyetiyle ilişkileri

a) Süryanilerin Partlarla ve Perslerle Olan İlişkileri

M.Ö. 727 yılında Büyük Sergon döneminde başlayan II. Asur devleti; bütün Asya kıtası, Fenike, Filistin, Kıbrıs vb. yerlerin toprakları üzerinde güçlü bir hükümdarlık kurmuş ve M.Ö. 532 yılında Medler bu güçlü devleti ortadan kaldırmışlardır. Medlerden sonra aynı topraklarda Persler hüküm sürmüş ve M.Ö. 332’lerde Makedonyalı İskender büyük bir İmparatorluk kurarak Pers ülkesini tarihe gömmüştür. Medlerin ve Perslerin resmi dili Aramice/Süryanice iken, İskenderin fethiyle bu sefer Yunanca dili ve kültürü etkin bir şekilde yayılmaya başladı. M.Ö. 237 yılında Partlar, hükümranlığı Yunanlılardan devir alınca M.S. 224’lerde çok güçlü bir imparatorluğa sahip olmuşlardır. O tarihte Pers kralı, Hedyab kralı ve Kerkük kralı Partlara karşı birleşerek onların hükmüne son vermişlerdir. Daha sonra da Pers kralı; Hedyab ve Kerkük kraliyetlerini de ortadan kaldırmıştır. M.S. 300’lerde Persler bu sefer çok güçlü bir imparatorluk kurmuşlar ve bu imparatorluk, M.S. 640’lerde Araplar onu ortadan kaldırıncaya kadar hüküm sürmüştür.

M.Ö. 237’de kurulan Part devletinin yönetim zayıflığından faydalanan Süryani halkı; Hedyab, Kerkük, Urfa, Tedmur ve Petra gibi kraliyetleri kurmaya muvaffak olmuştur. Bu kraliyetlerin tümü, Urfa kraliyeti başta olmak üzere daha 1. ve 2. yüzyılda Hristiyanlığı kabul ettiler. Ne yazık ki, 3. yüzyılın sonlarına doğru hepsi güçlü devletler tarafından tarihten silinmişlerdir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Part İmparatorluğu ortadan kaldırılınca Hristiyanlar rahat bir nefes almış ve 3. yüzyılın ortalarında Süryani Kilisesine bağlı episkoposlukların sayısı 20’ye ulaşmıştır. Ancak oluşan din özgürlüğünün ömrü kısa bir süre için geçerli olmuştur. Çünkü daha sonraki yıllarda bu sefer Persler, Hedyab ile Kerkük Süryani kraliyetlerini ortadan kaldırınca Hristiyanlara kötü muamele etmeye başladı. Resmi dini Zerdüştlük olan Persler,

Hristiyanlığı benimsemiyorlardı. Yine de engebeli dönemler geçiren ve büyük baskılara maruz kalan Hristiyanlık yayılmaya devam ediyordu.

Süryaniler için en zor ve trajik dönem M.S. 330;370 yılları arasında hüküm süren 2. Şabur dönemi olmuştur. Bu kısa süre içinde Süryani Kilisesi sayısız şehitler vermiştir. Şabur'dan sonra tahta çıkan bazı imparatorlar hem ilimlerden istifade etmek hem de Romalılara karşı siyasi bir güç oluşturma amacıyla Süryanilerden yararlanmak istemiş ve bu nedenle onlara hoşgörüyle yaklaşmıştır. Özellikle Süryaniler'in M.S. 489 yılında ikiye bölünmesinden sonra Doğu Süryanileri bu hoşgörüden daha çok yararlanmıştır. Pers İmparatorluğu 7. yüzyılın ortalarında Müslüman Arap birlikleri tarafından ortadan kaldırıldı.

İkiye ayrılan Süryanilerin her iki grubu da dini ilimlerin yanı sıra diğeri ilimlerle de uğraşmaktaydılar. Pers ülkesinde yetişen Süryani ilim adamları, Roma İmparatorluğu hudutları içerisinde yaşayan Süryani ilim adamlarından az değildi. Örneğin: Hüsrev Enuşirvan (531-578) yıllar arasında Cundi-Şabur'da tıp hastanesi yaptırdı. Tıp akademisinde Pehlevi / Pers dilinin kullanılmasının yanı sıra, esas öğretim dili Süryanice idi ve hastaneyi her iki gruptan oluşan Süryaniler yönetmekteydi. İlim alanında Süryanilerin her iki grubu da sayısız eserler bırakmışlardır. Batı Süryani Kilisesine bağlı hekim Yakup Afarhat'ın 'Barahin' adlı eseri Süryani dilinin en güzel üslubuyla yazmıştır. Katolikos Şemun Bar Sabohe (M.S. 329-341). Şuşan Episkoposu Milas (M.S. 341). Mor Moruthe, Pers ülkesinde şehit edilen Süryani şehitlerin öykülerini kaleme almıştır (M.S. 402). Süryanilerin, ilim alanında göstermiş oldukları faaliyetlerin sonucunda; Süryani dili, kültürü ve medeniyetini Yunan medeniyetini geride bırakmıştır.

Sonuç itibarıyla Süryaniler Perslerle Romalılar arasında bir barış gücü görevini üstlenmiştir. M.S. 395-408 Roma İm-

paratoru Arkadiyus Keysar, Hristiyanlara baskı yapmaması için Mor Moruthe'yi üç kez elçi olarak Pers İmparatoru Yaz-decert'e göndermiştir. Süryaniler ruhsal açıdan Pers ülkesinde kendi özgürlüklerine kavuşunca, başta iki katolikoslük olmak üzere değişik yerlerde metropolitlikler ve episkoposluklar açmışlardır.

b) Süryanilerin Yunanlılarla, Romalılarla ve Bizanslılarla Olan İlişkileri

M.Ö. 332 yılında Mezopotamya'yı kendi topraklarına katan Büyük İskender, büyük bir imparatorluk kurmuş oldu. Bu imparatorlukla birlikte Yunan medeniyeti de etkin olmaya başladı. Ancak, İskender'in ölümünden sonra büyük imparatorluk dağılmaya başladı ve M.Ö. 50'lerde Yunanlıların yerine Romalılar egemen oldular. Fakat Yunan medeniyetine son verilmedi. Romalılar aynı medeniyeti kaldığı yerden devam ettirdiler. Ancak Romalılar yukarıda ismini zikrettiğimiz krallikler ortadan kaldırmış olmalarına rağmen Yunanlılar kadar sınırlarını genişletemediler.

Romalıların güçlü bir imparatorluğa sahip oldukları dönemde Hristiyanlığın ortaya çıktığı görülmektedir. Roma imparatorları 312 yılına kadar Hristiyanlığı reddettiler. Bu nedenle Roma hakimiyeti altında yaşayan Süryanilerin durumunun, Pers sınırları içinde yaşayan Süryanilerden farkı yoktu. Romalılar genel olarak bütün Hristiyanlara aynı baskı ve zulmü uygulamaktaydılar.

Diğer bölümde de dile getirdiğimiz gibi Pers ülkesi sınırları dışında kalan ve bağımsız olan Urfa, Tedmur ve Petra krallikler her iki imparatorluk tarafından kabul edilmekteydi. Bundan dolayı 3. yüzyılın ortalarına kadar Hristiyanlığa geçiş yapan Süryanilerin büyük bir bölümü kendi ülkelerini kaybedinceye kadar barış ve huzur içinde yaşamışlardır. Bu barış ve huzur ortamında büyük kiliseler inşa ettiler. Büyük

okullar açtılar ve ibadetlerini açıkça özgürlük içinde yerine getirebildiler. Ta ki, Romalılar adı geçen üç kraliyeti ortadan kaldırmıncaya kadar. Bu kraliyetleri tarih sahnesinden silen Romalılar, henüz Hristiyanlığı kabul etmemişlerdi. O nedenle Romalıların hakimiyeti altına giren Hristiyan Süryanilerin durumu da giderek kötüye doğru gitmeye başladı. Süryaniler, 50-60 yıl süreyle Romalılardan baskı, zulüm ve eziyet görmüşlerdir. Süryaniler ve diğer Hristiyanlar ancak, M.S. 312 yılında Roma İmparatoru Kustantin'in Hristiyanlığı resmi din olarak ilan etmesinden sonra rahat bir nefes alabildiler.

Romalılar M.S. 312 yılında Hristiyanlığı kabul etmesinden sonra 451 yılında Hristiyanlığın ikiye bölünmesine kadar Süryaniler gayet rahat bir ortamda yaşadılar. Julianus dönemi hariç. Çünkü Julianus, Hristiyanlığı ret etmiş ve Hristiyanlara baskı yapmıştır. Roma İmparatorluğu 392 yılında doğu ve batı olarak ikiye ayrıldığında, doğu imparatorluğu, Bizans adıyla anılmaya başlandı. M.S. 451-640 yıllar arası Süryaniler için zor bir dönem olmuştur. Bu süre zarfında her imparator kendi insiyatifini kullanarak Süryanilere karşı farklı farklı muamele uygulamaktaydı. Bunlardan bazıları çok iyi, bazıları da çok kötü davranmıştır. Örneğin; Markiyanus, Yustinus ve Herakle adlı imparatorlar Hristiyan olmalarına rağmen mezhep farklılığı yüzünden Süryanilere karşı büyük baskılar uyguladı katliamlar yaptılar.

Bu baskılara paralel olarak da Arapların hakimiyeti dışındaki Bizanslıların egemenliği altında kalan Süryanilerin 11-12. yüzyılda Malatya'da ve civar yerlerde yine aynı muameleye maruz kaldıkları görülmektedir. 1054 yılında Roma Katolik merkezinden Ortodoksluğa geri dönüş yapan Bizanslıların bu dönüşü rağmen baskılarını sürdürmeleri şaşırtıcıdır. Yazmış oldukları eserlerde Süryanilerin Miladi takvimin yanı sıra Yunan takvimini de kullandıkları anlaşılmaktadır. Kullandıkları Yunan yılı sözcüğünün hemen arkasında bazen

‘hileci Yunanlılar’ bazen de ‘mübarek Yunanlılar’ terimlerine yer vermektedirler. İşte yukarıda söz ettiğimiz gibi baskı yaptıkları dönemde ‘hileci Yunanlılar’ iyi muamele yaptıklarında da ‘mübarek Yunanlılar’ olarak anılmaktadırlar. Doğaldır ki, Süryanilere yardım eden ve hoşgörüyü bakan imparatorlar da olmuştur. Daha önceki bölümlerde bu konulara değinildiği için tekrara gerek yoktur.

M.S. 640’larda Müslüman Arap birlikleri egemen olduktan sonra bu sefer durum tamamen her iki imparatorlukta da Süryanilerin lehine değiştiğini görülmektedir. Araplarla olan bu süreci biraz da olsa daha detaylarıyla anlatmaya gayret edeceğiz.

c) Süryanilerin Hristiyan ve Müslüman Araplarla Olan İlişkileri

Med, Pers, Part, Roma ve Bizans gibi egemen güçlerle uzun bir süre geçirden Süryanilerin 7. yüzyılın ortalarında Müslüman Araplarla tanışmasından sonra onlar için yeni bir süreç başlamış oluyordu. Bu süreçte doğan güzel ilişkilerin 12. yüzyılın ortalarına kadar devam ettiği görülmüştür. Süryaniler ile Müslüman Arapların ilişkilerine değinmeden önce Süryaniler ve Hristiyan Arapların ilişkilerine değinmek istiyorum. Bilindiği üzere Süryaniler Hristiyanlığa geçiş yaptıktan sonra 1. yüzyıldan başlamak üzere yoğun bir şekilde misyonerlik faaliyetlerine girmişlerdir. Bu misyonerlik faaliyetlerini ilk etapta Irak ve Şam’daki Arap aşiretleri arasında yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu aşiretlerden; ‘Rebia, Beni Tağlab, Beni Kelb, Himyariler ve Yemen’den Tai, Behra, Seliğ, Tenuç, Ğassan vb. Hristiyanlığa geçiş yapmışlar ve hepsi de Antakya Süryani kilisesine bağlanmışlardır.²⁸⁶ Ustad Mustafa Şahabi de bu konuya şöyle açıklık getirmektedir: “İslamiyet

²⁸⁶ Mucelle El-Batiryarkiye, Moran Mor İğnatyos I. Zekka Ayvas’ın Makalesi, Arapça, Şam, 19.., shf. 17-18

öncesinde Araplardan bir bölüm, Süryani mezhebine geçmiş, bu milletin bireyleriyle kaynaşmış, hatta onlardan sayılmışlardır” (bkz. Patriklik Takvimi, 12 Ocak 2002).

Süryanilerin misyonerlik faaliyetlerine son vermeleri, Hristiyanlığın ikiye bölünmesi ve sonraki yıllarda mezhep çatışmalarından kaynaklanmıştır. 7. Yüzyılın ortalarına doğru bu trajik olayların sonucunda Süryaniler, Müslüman Araplarla tanışırken üç kola ayrılmışlardı.

1 - Süryani Ortodokslar

2 - Süryani Nasturiler

3 - Süryani Melkitler.

Hristiyanlığa geçen Araplar, Süryanilerin desteğiyle cahilliye devrinden sıyrılıp Arapça dilinde Süryani harflerini kullanarak kısa sürede medeniyeti yakalamış oldular. Hatta İslamiyet öncesinde Hristiyan Araplardan çok ünlü şairler ve değerli zatlar bile çıkmıştı.

Bunlardan;

1 - El-Barak bin Ravhan M.S. 525’te vefat etmiş.

2 - İmru-ul Kays ö. M.S. 566

3 - Addi bin Zeyd ö. M.S. 582

4 - Hatimu-l Taiu ö. M.S. 605

5 - Umayyütü bin Abi-l Salti ö. M.S. 624

6 - Abu Zabidin ö. M.S. 645

7 - El-Katamiyu/Humayru bin Şuyaymi ö. M.S. 710:
Kendisine el-Katamiyu lakabı verilmiştir.

8 - El-Ahtal ö. M.S. 712: El-Ahtal’ın esas ismi; Abu Malik Hiyathu bin Havthi bin Salti bin Tarifa’dır. Dilinde tutukluk olduğu için kendisine ‘El-Ahtal’ lakabı verilmiştir. Beni Teğleb aşiretindendir. Emevi halifesi Abdulmelik bin-Mervan’ın (685-705) yanında talihliydi. İpekten yapılmış abası, altından yapılmış haç ve zinciri boynuna takılı olduğu halde Halifenin yanına randevusuz girerdi. Günün birinde El-Ahtal halifeyi överken, halife kendisine: ‘Seni ufuklara kadar

yüceltip Arapların en ünlü şairi olarak mı ilan edeyim?’ El-Ahtal: ‘Bu kadarı kafidir ey müminlerin emiri’ diye yanıt vermiştir.

9 - Kuss-ün bin Sahida ö. M.S. 600: Nicran Episkoposu olup Arapların hekimi, hatibi ve şairi olarak ün almıştır.²⁸⁷ Mekke’de kutlanan bayramlara katılır, Ukaz çarşısında putperestlere ve şirklere karşı cüretle hitap ederdi. Arap kaynaklarının teyit ettikleri gibi Hz. Muhamed de bunu mutlulukla duymaktaydı. Hicretin 10. yılında Nicran sulhen fethe dilince, Nicran Hristiyanların reisi Seyid ve episkopos Ebu-Haritha ile birlikte 60 kişilik bir heyet Hz. Muhammed’e gittiler. Onunla uzun bir süre Hristiyanlık inancı konusunda bilgi verdikten sonra kendilerine güven ahidnamesi sunuldu. Bu ahidnameye rağmen Hz. Muhammed’den sonraki halifeler, onları göçe zorladılar. Göç ettikten sonra da 10. yüzyıla kadar Küfe yakınlarında özel bir metropolitlikleri vardı.²⁸⁸

10 - Varak bin Nofel bin Asad: Nicran Episkoposu olup Hz. Muhammed’in eşi Hadice’nin amcası oğludur. O tarihlerde Mekke Hristiyanlarla doluydu. Mekke, Yemen ve Nicran Hristiyanlarının çoğu Süryani idiler.²⁸⁹

Müsluman Arapların siyasi açıdan örgütlendikleri dönemde dünyaya iki süper güç hükmetmekteydi. Batıda Roma, doğuda ise Pers İmparatorluğu. Bu iki İmparatorluk, 400 yıl süreyle birbiriyle savaşmaktan yorgun düştüler. Kendi ana-yurtları olan Mezopotamya’da yaşayan Süryaniler, her iki imparatorluktan da büyük zararlar görmüşlerdir. 7. yüzyılın ortalarında Irak’ın güneyinde güçlü bir siyasi organizasyona

²⁸⁷ Şuara’un Nasraniyye, cilt I. Levis Şeyho, Arapça, shf. 282-296

²⁸⁸ El-Şuhada-ül Hümyariyun el-Arap, El-Vasaik el-Süryaniye, Antakya Süryani Kilisesi Patriği 3. Yakup, 1966, shf. 123-4, Arapça, Şam-Suriye ve Bar-Ebroyo’nun Kilisesel Tarihi bu konuyu teyid etmektedir.

²⁸⁹ Mucelle El-Batiryarkiye, Moran Mor İgnatios I. Zekka Ayvas’ın Makalesi, Arapça, Şam, 19., shf. 18

giren Araplar, Süryaniler için kurtuluş umudu olmuşlardı. Bu amaçla Süryaniler, Araplara kendi kapılarını açmış, ön ayak olmuş ve onlarla işbirliği yaparak maddi ve manevi destek vermişlerdir. Eğer Süryaniler, Araplarla işbirliği yapmamış ve onlara destek vermemiş olsaydı ne Araplar Mezopotamya'ya girebilir, ne de Süryaniler Bizanslıların baskısından kurtulabilirdi.

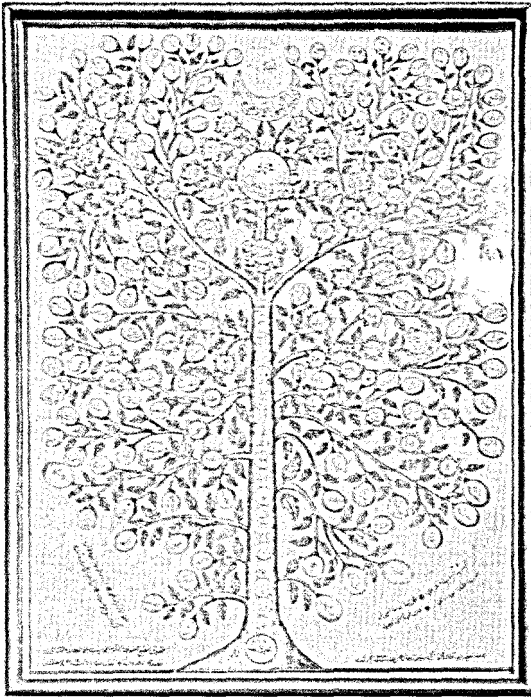
M.S. 658-67 yılları arasında Antakya Süryani Ortodoks Kilisesinde patriklik görevi yapan 3. Yeşu-Yahb, Ali ve Osman döneminde Müslümanların Hristiyanlarla olan ilişkilerine değinirken şu konuyu vurgulamaktadır: “Bu dünyayı Araplara bahşeden Allah, Hristiyanlığın düşmanı değildir. Dinimize saygı göstermektedirler. Azizlere ve ruhanilere hürmet ederler, kiliselere ve manastırlara yardım ederler.” Ayrıca da Hristiyanlığın Irak'ta çok geliştiğini belirtirken; Müslümanların Hristiyanlarla iyi bir diyalog içinde olduklarını, Hristiyanlığın dini işlerinin Müslüman Arap devleti tarafından hiç aksatılmadan sürdürüldüğünü dile getirmektedir.²⁹⁰

Hristiyan Araplar ile Müslüman Araplar da dinsel farklılığı bir kenara atarak milliyetçilik, kan, kültür ve dil duygusuyla birbiriyle kenetlenmiş ve kaynaşmıştır. M.S. 635 yılında Beni Teğleb, Hukayl, Tenuğ ve Rebia Hristiyan Arap kabileleri, İmre El-Muthanna bin Harıth El-Şeybani komutası altında Irak'ın batısında ve kuzeyinde organize edilerek Müslüman Araplarla birlikte savaştılar. M.S. 651 yılında ilk yaptıkları seferde Pers ülkesini işgal ettiler ve son kral Yezdecert'i hezimete uğrattılar. Hatta Perslerin en büyük askeri komutanı, Beni Teğlebli bir Hristiyan asker tarafından öldürülmüştür.²⁹¹

²⁹⁰ Süryani Ortodoks Kilisesi Patriklik Takvimi, 8 Aralık 2002, Şam (Kufa'daki Hristiyanlara Ait Yerler, Muhammed Said Terihi eserinden alıntı yapılmıştır)

²⁹¹ Mucelle El-Batiryarkiye, Moran Mor İğnatyos I. Zekka Ayvas'ın Makalesi, Arapça, Şam, 19., shf. 19

Araplar, Cizre üzerinde Mardin ve civardaki diğer yerlere sızdıktan sonra kendi sınırlarını genişletmeye başladılar. Persleri doğuya, Bizanslıları da Batıya doğru püskürttüler. Mardin'i terk eden Bizanslılar, bir süre sonra pişman olup Mardin'i yeniden ele geçirmek için geri geldiklerinde, Müslüman Arap birlikleri ile ruhaniler dahil olmak üzere Mardin Süryanilerinin tümü şehrin surlarına gidip kendilerini savundular ve şehri teslim etmediler. Bizanslılar sonunda geri çekilmek zorunda kaldılar.²⁹²

**Hız. Muhammed'ten başlayan Müslüman
Arapların aile şeceresi, Heidelberg Üniversitesi**

²⁹² Öz Hikmet Dergisi, Türkçe ve Süryanice, Mardin Süryanice Matbaası, Sayı 8/80, 7. Yıl, Ekim, 1953, shf. 179

Buradan da anlaşılacağı gibi Süryanilerle Müslüman Araplar karşılıklı olarak birbirlerinden faydalanmaya başladılar. Araplar, Süryanileri Persler ve Bizanslıların baskısından korurken, Süryaniler de Araplara verdikleri maddi desteğin yanı sıra sahip oldukları medeniyeti olduğu gibi aktardılar. Araplar da Süryanilerden aldıkları medeniyeti, daha sonra Andlos yoluyla Batılılara nakletmişlerdir. Araplar, Ortadoğuyu Bizanslıların egemenliğinden kurtardıktan sonra Süryaniler rahat bir nefes alarak şunları söylediler: **“Bizleri Bizanslıların zalim hükmünden kurtaran ve Müslüman Arapların adil hükmü altına alan Tanrı’ya şükürler olsun.”** Raşidi halifesi ‘Emir ül-Muminin’ olarak tanınan ilk halife Hz.Ömer’e de ‘Faruk’ lakabı veren Süryanilerdir. Çünkü Ömer, onları yukarıda zikrettiğimiz gibi baskıdan ve zulümden kurtardı. Süryanice’de Faruk sözcüğü; Frak fiilinden gelmedir. Frak: ‘kurtardı’ Foruko da: Kurtarıcı anlamındadır. Hz.Ömer de Hz. Muhammed’i örnek alarak Süryanilere bir ahidname vermiştir.²⁹³ Tercümesi aşağıdaki gibidir:

“Bismillahir-Rahmanir-Rahim

Hazreti Ömer ibn-i Hattab’ın ahidname suretidir. Allah ondan razı olsun.

Bizleri İslamda aziz kılan, imamlıkla/halifelikle bizi ikram eden, onun peygamberi Muhammed (S.A.V.) aracılığıyla bizlere merhamet kılan, bizleri yanlış yoldan hidayet eden, dağınıklıktan toplayan, yüreklerimizi telif eden, düşmanlarımıza karşı bizlere zafer kazandıran, memleketlerde bizleri yerleştiren, birbirimizi seven kardeşler yapan Allah’a şükürler olsun.

Hız Ömer’in misak ve ahid kitabı budur. Kudüs-ü Şerifteki Süryani Kadim Yakubilerin Patriğine verilmiştir. Onun

²⁹³ Osmanlı Devletinde Süryani Kilisesi, P. Gabriyel AKYÜZ, Mardin-2002, Bkz. Belge 137

hükmü altındaki riayetinde olan papazlar, rahipler ve rahibeler nerede oturlurlarsa otursunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar onlara güven olması içindir. Eğer bir zimmi (İslam Devletinin sınırları içinde anlaşmalı olarak yaşayan gayrimüslimlere denilir), zımmiliğin kurallarını/hükümlerini yerine getirirse, biz müminlerden ona güven verilmesi ve onun korunması vaciptir. Bizden sonra hükmü devralanlara da, itaat ve riayet gösterdikleri sürece onlardan musibetleri uzaklaştırılacaklardır. Kendilerine, kiliselerine, manastırlarına ve ellerinde bulundurdıkları dahili ve harici bütün ziyaretgahlarına Kiyamet Kilisesi, İsa'nın (A.S.) doğuş yeri olan Beyt-Lehem, Büyük kilise ve üç yönde güneyde, kuzeyde ve batıda kapıları olan Mağara Kilisesine güven olacaktır. Ve orada (Kudüs'te) mevcut olan değişik Hıristiyan mezhepleri ve adı geçen patriğe bağlı olup da ziyarete gelenlere öncü olacaktır. Çünkü Allah-ü Taala tarafından gönderilen habib ve kerim olan Hz. peygamberin mübarek elinin imzasıyla/mührüyle mühürlenmiş bir ahidname kendilerine verilmiştir. Onlara iyi bakılması ve güven altında olmalarını emretti. Böylece bizler mümin olanlar kendilerine yaptığımız bu iyiliği, onlara ihsan edene hürmetle yapmaktayız. Vergiden, mevacipten ve ğafardan muaf tutulacak ve bütün belalardan korunacaklardır. İster karadan ister de deniz yoluyla Kiyamet Kilisesine ve diğer ziyaretlerine geldiklerinde onlardan bir şey alınmasın. Kiyamet Kilisesine ziyaret için gelenler Nasrani patriğine bir dirhem ve üç gümüş versinler. Her mümin ve mümine ister sultan olsun, ister hakim, isterse vali olsun yeryüzünde hükmü geçerli olan fakir veya zengin mümin ve mümine Müslümanlardan emrettiklerimizi uygulamaları gerekir. Çünkü bu yazılı belgemiz, Abdullah, Osman ibn-i Affan, Said ibn-i Zeyd, Abdurrahman ibn-i Avn ve diğer sahabe-i kiram kardeşlerin huzurunda kendilerine verilmiştir. Bu yazıtımızda şerh ettiğimizle güven getirilsin ve ellerinde kalsın. Salat ve

selam Allah'ın Resulu olan Muhammed'in üzerinedir. Ve hamd Alemlerin Rabbi olan Allah'adır. Allah ne güzeldir ve ne güzel vekildir (Hasbunallahu ve nimel vekil). Rebiyyül-evvel ayının yirmisinde ve peygamberin hicretinin on beşinci yılında (M. 636) yazılmıştır. Bu ahdimizi okuyan herkes ona muhalafet ederse, şimdiden kıyamet gününe kadar Allah'ın ahdini inkar edecektir. Onun sevgili elçisine de nefret edici olacaktır. Bitti.

Muhammed Abul-Seyid, 1221, Kudüs-ü Şerifi Kazısı”

Derkenar: Bu belge; aslına mutabıktır. Kudüs-ü Şerif-teki manastırımızda mevcut olan bir suret, 1905 yılında istinsah edilmiştir.

Hız. Ömer'in en büyük özelliklerinden; günün birinde Kudüs'ü ziyaret ettiğinde Kıyamet Kilisesinde misafir oldu. Namaz vaktinde kiliseden çıkıp ve başka bir yere gitmiş ve namazını orda kılmıştır. Bunun nedenini soranlara şu cevabı vermiştir: “Eğer kilisede namaz kılsaydım benden sonra Müslümanlar; Hız Ömer burada namaz kıldı diye kiliseyi sizden alacaklardı.” Namaz kıldığı yerde de toplu halde değil ancak bireysel şeklinde namaz kılmalarını ve ezanın da orda okunmamasını tavsiye etmiştir.²⁹⁴

Bundan dolayı Süryaniler, bütün Arap halifelerin (Raşidi halifeler; 1-Ebu Bekir, 2-Ömer, 3-Huthman, 4-Ali, M.S. 632-661 yıllar arasında görev yaptılar. Emevi halifeler; M.S. 662-746, Abbasi halifeleri; 750-1258) nezdinde çok değer ve güven kazandılar. Ayrıca devletin siyasi ve idari yönetiminde de katkıları olmuştur. Bunun en güzel örnekleri; Arap Raşidi halifelerin döneminde ilk görev alan kişi de Mansur bin-Yu-

²⁹⁴ Mucelle El-Batiryarkiyeye, Moran Mor İğnatyos I. Zekka Ayvas'ın Makalesi, Arapça, Şam, 1995, sh. 337

hanna olup Maliye Bakanı olmuştur.²⁹⁵ Sargon bin-Mansur Muaviye'nin Maliye müsteşarı olmuştur. Şam şehrinin episkoposu ve Dimaşk'li Aziz Yuhanna'nın dedesi olan Mansur bin-Sargon da M.S. 634'te Şam'ın doğu kapısı Emevilere (Halife Halid bin Velid komutasında) açmışlardır. Emevilerin döneminde Divandaki Vergi İşleri sorumlusu olmuştur.²⁹⁶ Muaviye'nin hükümranlığı (661-680), Hristiyanların desteğı özellikle de Süryanilerin katkısıyla sabitleşmiştir. Oğlu Yezid'in annesi olayan Meysun ismindeki eşi de Süryani idi.

Bin-Athal isminde bir Süryani de Muaviye'nin hekimi idi. I. Mervan da (682-685) Perslerle ve Bizanslılarla Kelb aşiretinden olan Süryani Hristiyanlara güvenerek savaştı. Yine Halife Abdulmelik bin Mervan (685-705); Urfalı Süryanilerden Athanasios Bargümye ve İshak isminde kişileri Mısır'daki hükümetinde maliye işlerinde görevlendirdi ve daha sonra da onları devletin divanında yüksek mertebelere getirdi. Athanasios dört bin hizmetçi, birkaç köy, büyük miktarda altın ve gümüş sahibi oldu. Urfa'da da 400 dükkânı vardı. Kiralarından elde ettiğı gelikle bir kilise inşa ettirdi. Süryaniler, halifelerin divanlarında bunlara benzer önemli ve yüksek görevler üstlenmişlerdir. Salmaviye bin-Nabân, halife Muhtassam'ın hekimiydi. Vefat ettiğinde halife oldukça üzeldü ve Hristiyanlığın örf ve adetlerine göre mum ve tütsülerle defnedilmesini emretti. Halife Mütevekkel'in tabibi olan Baht-Yeşu bin Cebrail'in halifenin yanında sözü geçerdi.²⁹⁷

Halife Mervan (744-750) 746 yılında Antakya Süryani Kürsüsünün Patriğı 4. İyavennis'e (740-755) bir Ferman verdi. Bu fermanla Patrik 4. İyavennis'e kilisenin bütün işleri üzerinde yetki verilmiştir. Süryani Patriklerine ilk olarak

²⁹⁵ Mucelle El-Batiryarkiye, Moran Mor İğnatios I. Zekka Ayvas'ın Makalesi, Arapça, Şam, 19., shf. 20

²⁹⁶ Doktor Filib Hitti, Tarih Suriye Lübnan ve Filistin, Arapça, 2.kısım, 1959, shf. 10

²⁹⁷ Semir Abdo, El-Suriyun vel-Hazara el-Suryaniye, Arapça, Şam-Suriye, 1998, shf. 27

verilen bu ferman daha sonra bir gelenek haline gelmiştir. Cezire Emiri Ammir bin Sah bin Abi Vıkas'ın isteği üzerine 648 yılında İncil, Patrik Yuhanna Ebi-Sidrat/Husoye Süryanice'den Arapça'ya tercüme edilmiştir. Emir, patriğe yalnız bir şart koşmuştu. O da; İsa Mesih'in Tanrı'lığını, haça geri-
lişini ve vaftizini İncil'den kaldırmaktı. Patrik, Emire: "Bütün askerlerin silahlarının mermilerini bana doğru yöneltse dahi, haşa ben İncil'den bir kelime değiştirmem ve kaldırmam." Emir, patriğin cesaretine şaşırmıştır. Daha sonra patriğin başkanlığında birkaç metropolit ve Tenuğ, Akil ve Tay Arap aşiretlerden Süryanice ve Arapça'da dilbilimci olan bir kaç kişiyi topladı ve İncil'i tercüme ettiler. Patrik de emire bir nüsha takdim etti.²⁹⁸

Abbasiler döneminde toplam olarak 363 bilim adamı halife sarayında görev yapmaktaydı. Bunlardan 215'i tabip, 63 çevirmen, 40 filozof ve mantıkçı, 15 astrolog, 10 matematikçi, 7 müneccim, 5 kimyager, 4 eczacı, 1 coğrafyacı, 1 nesep ilmi bilgini, 1 laborant, 1 teleskopçu²⁹⁹

M.S. 813-833 yılları arasında Abbasi halifesi Mamun, Mısır'da ayaklanmak isteyen Kıptı Hristiyanlarını yatıştırmak için Antakya Süryani Kilisesi Patriği Mor Diyonosiyos Tilmahroyo'yu görevli olarak göndermiştir. Patrik Tilmahroyo, İskenderiye Ortodoks Patriği Mor Yusuf'un yanına gitmiş ve konuyu birlikte çözmüşlerdir.³⁰⁰

Süryanilerin Müslüman Araplarla olan iyi ilişkilerinden ve Araplara yaptıkları iyiliklerden dolayı Hz. Muhammed'in ağzından ve mührü altında yazılan ve 30 sahabenin tanıklığında verilen çok önemli bir ahidname vardır. Bu ahidname

²⁹⁸ Mucelle El-Batıryarkiye, Moran Mor İğnatiyos I. Zekka Ayvas'ın Makalesi, Arapça, Şam, 1995, shf. 338

²⁹⁹ Semir Abdo, El-Suriyun Vel-Hazara El-Suryaniye, Arapça, Şam-Suriye, 1998, shf. 28

³⁰⁰ Mucelle El-Batıryarkiye, Moran Mor İğnatiyos I. Zekka Ayvas'ın Makalesi, Arapça, Şam, 19.., shf. 21

özellikle Süryanilere ve bütün Ortadoğu Hıristiyanlarına verilmiştir. Bu ahidnamenin örneğini 2002 yılında yayınladığımız ‘Osmanlı Devletinde Süryani Kilisesi’ adlı kitabımızda yayınladık (bkz. Belge 149). Ahidnamenin metni şöyledir:

“Allah’ın Resul’ü Muhammed İbn-i Abdullah İbn-i Abdulmutalib’in Verdiği Ahidnamenin suretidir ki; Mısır’daki Kıptiler ve diğer ülkelerdeki Nasrani Cemaatlere verilmek üzere kaleme alınmıştır.

Bu ahid tarafımdan, nerede ikamet ederlerse etsinler bütün zımmi Nasrani Yakubilere verildi. Bizlerden onlara koruma vardır, bizim onları gözetmemiz Allah içindir. Çünkü onlar Allah’ın yeryüzündeki emanetidir ve İncil’de, Tevrat’ta, Zebur’da indirileni korumaktadırlar. Biz Aziz Allah tarafından onları korumakla emredildik. Bütün bölgelere hükmeden Müslüman emirler, valiler, sultanlar ve İslam dinin fakihlerine emir verilmektedir ki; bunu anladıktan sonra doğudan-batıya güneyden-kuzeye kadar Nasrani dininden kimseye baskı yapmamakla mükelleftirler. Bu husus sıkı bir şekilde teyit edilmiştir. Onların gözetilmesi hususunu Allah-u Teala için emrettik. Bütün Nasraniler için emrettiğimiz bu ahidnameyi ihlal eden, hiçe sayan ve ahidnameye muhalefet eden, terk eden ve söylediklerimizin aksini yapan Allah’ın akdi ve misakını fesheden, ihlal eden ve hor görenler, ümmetimden hakimler tarafından cezalandırılacaktır. Onların himayesini kendi üzerime alıyorum. Benden istedikleri ahid; Allah’ın vacib ettiği ve onlara misak vermek için gönderilen bütün enbiya, evliya ve asfiye’ye, önceki ve sonraki tüm Müslümanlara saygı olarak verilen bir ahidnamedir. Benim ahdim ve misakım Aziz Allah’ın ahdidir.

Onları, arazilerini, mülklerini; gücümle, silahımla, Arap ve Müslüman ricalimle koruyacağım. Onların nerede olursa olsun, kiliselerini ve manastırlarını ve ruhbanların

toplandıkları yerleri, seyahat edenlerini ve rahiplerin odalarını ve mağaralarını, benim milletim Ben-i İsmail'in olduğu yerlerde koruyacağım ve korunmalarını tenbih edeceğim. Her zaman onlara gelecek tüm zararları ve kötülükleri, gücümle, bana tabi olanlarla ve İslam ümmetiyle, def edeceğim. Çünkü onlar Allah'ın ve benim gözetimimizdedirler. Benim memleketimde ulema ve fakihlerin onlara kötülük yapmamalarını sağlayacağım. Benim milletim ve aşiretimden onlara kötülük ulaşmasın. Bütün şehirlerde ve köylerde onları ikram sahibi yapacağım.

Bütün ülkelerde, sultanların, meliklerin ve kadim valilerin ve diğer hakimlerin yanında onlar güvenilir katipler olacaklar.

Papazlar ve rahiplerden cizye alınmasın. Manastırların ve kiliselerin mallarına ve kazançlarına zarar verilmesin ve ebede dek haraç alınmasın. Onların patrikleri ve piskoposları yerlerinden sürgün edilmesin, değer görsünler. Onların şeriatları iptal edilmesin. Kimse Nasranilerin evine zorla girmesin, onların kiliselerinden zorla ve haksız yere bir şey alınması caiz değildir. Onların mescidlerinden biri yıkıldığı zaman tekrar eskisi gibi inşa edilsin. Bundan dolayı hata ve günahla suçlanmasınlar. Bize ve verdiğimiz ahidnameye muhalefet eden Allah'ın ahdine muhalefet etmiştir. Ben ondan uzağım ve o benim cemaatimden uzak olsun.

Onları rıza gösterdikleri işlerde çalıştırın. Karada ve denizde olan tüccarlardan senede 7 dirhem vergi alınsın, bundan fazla alınmasın. Nasranilerin gariplerini ve uzak memleketlerde olanlarını zorlamayın, bunlardan vergi alınmasın. Sadece Sultanın himayesinde olanlardan alınsın. Şer'i vergi dışında zımminin üzerinde fazladan bir şey alınması haramdır, caiz ve helal değildir. Fazladan bir şey alınması bu ahidnamemize muhaliftir.

Nasranilere, İslam için savaşa gitmeleri teklif edilmeli ve buna zorlanmamalıdır. Hristiyanlardan iki kardeş arasında husumet ve münazaa varsa, barıştırmak dışında, Müslümanlar araya girmesin ve hiçbirini müdafaa etmesin.

Eğer benim milletimden birisi bir zımmiden bir elbise veya başka bir şey alırsa, onu sahibine geri verinceye dek emanet olsun. Bunu aksini yapan ve bir zımminin eşyasını gasp edenler söylediklerimize muhalif olacaklardır. Bunu yapanlardan, (zımminin malı) hükümle ve zorla alınmalıdır. O malın değeri, onun malından alınsın. Ve Nasrani sahibine teslim edilsin. Benim ümmetim Nasranilere ihanet etmesin, onlara zulmetmeyin ve onları üzmeyin. Onlarla en iyi şekilde konuşun. Nerede ve hangi şartlarda olurlarsa olsunlar, onları koruyun, her türlü sıkıntı ve çirkinliklerden onları uzak tutun. Sizden birisi Nasranilere zulmettiği taktirde, ümmetime düşen görev, Aziz ve Hakim olan Allah için mazlumun yardımına koşarak zalimi korkutmaktır. Birisi ibadetinden dolayı alaya alınıyor ve ibadeti engelleniyorsa ona yardım etsinler ve onu alay edenden kurtarsınlar. Onları dışlamayın. Çünkü biz, onlara vacib olan ve hakkettikleri bu ahidnameyi verdik. Onların üzerine gelen her türlü kötülüğü engelleyin.

Ziraat, hayvancılık ve gayrimenkul gibi dünya işlerinde onlarla ortaklık yapın. Gönüllü oldukları işler dışında onlara iş yaptırmayın ve yaptırtmayın. Örneğin; onlardan birini gönülsüz evlenmeye zorlamayın. Sizden birisi bunu ihlal ederse, Allah'ın ahdini ihlal etmiş olur. Ümmetimden hiç kimse, kendi rızalarıyla dinlerinden vazgeçip İslam dinine girmeden, onların kızları ve eşleriyle evlenmesin. Bir Nasraniye isteği dışında iş yaptırmayın. Çünkü onlar da Allah'ın yarattığı kullarıdır. Bu ahdimizi ihlal edenler Allah'ın ahdini ve misakını ihlal etmiştir. Bunu yapanlar Allah nezdinden yalanlanırlar ve helak olanlardan olmuştur.

Bir Nasraninin herhangi birinize ihtiyacı olursa, ona yardım edin. Müslümanlara düşen görev onlara yardımcı olmaktır. Hiç biriniz onlara kin beslemesin ve onların hakkını gasp etmesin. Bunlara uymayanlar, Allah'ı gazaplandırır ve bizim nezdimizde de kötü olur. Nasrani Yakubilere verdiği-miz bu şartları yerine getirin. Hiçbiriniz onların evlerine, ibadethanelerine, kilise ve manastırlarına zorla girmesin. İbadetleri ve dualarını bölmeyin. Nazil olan kitaplarda bu haklar mahfuzdur.

Zımmiyi, savaşlarda Müslümanlarla beraber silah kullanmaya zorlamayın.

Yolculuk yapan Müslümanlar, yol üzerindeki manastırlarda sadece yemek ve içmek konularında yardım istesinler, başka bir şey istemesinler. Bu manastırlardaki rahiplere ve papazlara saygınlıklarını versinler. Çünkü onlar güvenilir kişilerdir. Onlara karşı kin beslemeyin, onları dinlerinden çıkarmaya zorlamayın. Onlara Aziz ve Hakim olan Allah için, iyilikle ve şefkatle yaklaşın. Kim bu şartlardan birine muhalefet ederse Allah'ın ahbine ve bizim söylediğimize muhalefet etmiştir. Bu ahidname benden, rahiplere ve papazlara bir güvencedir. Köylerde ve şehirlerde, nerde olurlarsa olsunlar, onlara kötülük ve zulümde bulunmayın. Çünkü bu kararları veren benim. Tüm Müslümanlar onları, kıyamete dek, şefkatle ve rahmetle gözetinler. Ümmetimden hiç kimse nakus çalmalarına engel olmasın. Çünkü nakus; Nuh (A.S.) zamanından beri çalınmıştır.

Buna muhalefet eden sözümü dinlemeyip, zımmiye zulmeden kıyamet günü Allah'ın ve bütün mümin ve müminelerin huzurunda beni karşısında bulur.

Alemlerin Rabbi olan Allah'a Hamd Olsun.

Bunun yazılmasını emreden Hz. Muhammed'in şahitliğinde, sahabelerin ve İslam Büyüklerinin huzurunda bu mübarek ahidname yazılmıştır.

Bu ahidname, Allah'tan korkan, salih, seçkin ve güvenilir 30 şahidin huzurunda yazılmıştır. Bunların hepsi Allah'a yönelen kişilerdir.

Şahitlerin isimleri şunlardır: Allah her şeyden üstün ve her şeyden haberdar olandır.

1-Ebubekir 2-Ömer b. Hattap 3-Ali b. Ebu Talip 4-Ömer b. Affan 5-İbn-i Derva 6-Ebu'l-Vedud 7-Ebu Hureyre 8-İyad b. Mesud 9- El Abbas 10-Fazıl b. Abbas 11-Talha b. Abdullah 12-Sa'd b. Suad 13-Said b. Esara 14-Tabid b. Gays 15- Zeyd b. Mektib 16-Abdullah b. Zeyd 17-Üveys b. Kasım, 18-Zeyd b. İbrahim, 19-Ename b. Zeyd, 20-Şehl b. Murad 21-Abdulazim b. Henim, 22-Abdullah b. Abdulvahid, 23-Osman b. Ebu Ammar, 24-Muazzam b. Miray, 25-Hasan b. Sabit, 26-İbnu Haniife, 27-Akil b. Mensur 28-Hali b. Abdullah 29- Eba Badır 30- Ramazan b. Abdultalib.

Bu ahidnameyi Ebu Talib b. Ahmet ceylan derisi üzerine, emir sahibinin emriyle 3 nüsha olarak yazmıştır. Birisi memleket sultanının meclisinde, günümüze kadar korunmaktadır. Diğer iki nüsha; çölde olan rahiplerin yanındadır. Bunlar zikredilen emir sahibinin emriyle mühürlenmiştir."³⁰¹

Bu vasiyetname bütün halifeler tarafından tasdik edilerek son halife VI.Vahdettin'e kadar da ulaşılmıştır. Son halife VI. Vahdettin'in onu onayladığı elimizdeki belgelerde mevcuttur.³⁰²

Ayrıca bu ahidnamenin bir benzeri veya özeti, 1932 yılında Kahire'de Arap yazarı Teberi tarafından 'Tarih'ü-l-ümem Vel-Mülük' adlı eserinde Arapça olarak yayınlandı.

³⁰¹ Bu belgenin tercümesinde yardımcı olan Dicle Üniversitesi Öğretim Görevlilerinden İbrahim Özçoşar ve Hüseyin H. Güneş ile Suriye/Halep'te öğretmenlik yapan Efrema Hanna Maksi İshak'a teşekkür ederim.

³⁰² Osmanlı Devletinde Süryani Kilisesi, P.Gabriel AKYÜZ, Mardin-2002, Bkz. Belge 149, 137, 138, 139

Musul'da yayınlanan 'Lisan El-Maşrak' adlı dergide de Rahip (sonradan Metropolit) Bulus Behnam 1949 yılının 5. sayısında aynı belgeyi yayınladı. Yine bu belge, 1995 yılında Patrik 1. Zekka Ayvas tarafından Patriklik dergisinde yayınlandı.³⁰³ Arapça olarak üç ayrı yerde yayınlanan bu ahidnamenin Türkçesi de; 1957 yılında Ankara'da yayınlanan İç Varlık Dergisinin 60. sayısında 'Semavi Dinlere dair Bahisler' bölümünde yayınlanmıştır.³⁰⁴ Bunların dışında da başka eserlerde de yayınlandığı muhakkaktır.

Süryanilerle Müslüman Arapların iyi ilişkilerini teyit etmekte olan başka bir konunun da Aziz Mor Şemun d-Zayte ile ilgili olduğu görülmektedir. **Mor Şemun**; M.S. 655'lerde Turabdin Bölgesinde yer alan Habısnas/Mercimekli Köyünde doğdu. Daha küçük yaşta iken tahsil görmek için Mor Gabriel Manastırına gönderildi. 670'lerde rahip oldu ve daha sonra inzivaya ayrılmak için Servan şehrinin yakınlarında bulunan bir manastırın sütununa yerleşti. Bu manastırın yakınlarında bir çiftlikte on iki bin zeytin fidanı dikti ve elde edilen zeytin yağı da Turabdin'deki kiliselerine ve manastırlarına gönderiyordu. Bundan dolayı da Mor Şemun d-Zayte -zeytin sahibi-lakabıyla tanınmış oldu.

Bir dönem Perslerle Romalılar arasındaki barış antlaşması bozulunca Persler Turabdin'e saldırıp ve talan ettiler. Saldırı Beth-Mahlem mıntıkasına kadar ilerledi, Habısnas/Mercimekli Köyü de talan edildi ve birçok kişi esir alındı. Esir alınanların arasında Mor Şemun'un kızkardeşinin oğlu Davut da vardı. Pers komutanı esir alınan Davut'u kendi hizmetine görevlendirdi ve ara sıra onunla birlikte ava çıktı.

³⁰³ El-Mucelle El-Batiryarkiye, Patrik 1. Zekka Ayvas'ın Makalesi, Arapça, Şam-Suriye, Haziran 1995, shf. 333

³⁰⁴ H. E. Aziz GÜNEL, Türk Süryaniler Tarihi, 1970, Türkçe, shf...

Günün birinde Davut dağların birisinde bir geyiği avlamak isterken, geyik kendini korumak için ağzı çok dar bir mağaraya giriyor. Davut da onu takip ederken büyük bir altın hazinesi görüyor. Davut, gördükleri hakkında kimseyi haberdar etmedi. Pers komutanı kendisini serbest bırakınca dayısının yanına gelerek rahiplik hayatını tercih ediyor. Davut, gömüyü dayısına teslim edip nasıl kullanacağına dayısının karar vermesini istedi. Dayısı Mor Şemun da bu serveti kilisenin ve insanlığın yararına kullandı.

Mor Şemun, inzivaya çekildiği Servan şehrinin yakınlarında yer alan manastırının sütundan inip Nusaybin'e gitti. Nusaybin hakimi Faruz-Malko, onu ziyaret ederek kendisine değerli hediyeler takdim etti. Mor Şemun Nusaybin'de kiliseler ve manastırlar inşa etmek istedi. Önce Nusaybin doğu surunun kapısı haricinde yer alan bir harabeyi satın aldı ve güzel bir manastır ve manastırın içinde bir sütun inşa etti. Manastıra da 5 değirmen 3 de meyveli bahçe satın aldı. Manastırın güneyinde ise ziyaretçiler için çok güzel bir kervansaray inşa etti. Yine doğu surunun kapısı dahilinde yer alan Mort Februniye Manastırına birçok gayri menkul kazandırdı. Ayrıca Meryem Ana adına bir kilise daha inşa etti.

Nusaybin'de başka kilise ve manastırlar inşa etmek için Nusaybin hakiminden bir yazı alıp ve onu Halife Mamun'a götürdü. Halifeye değerli hediyeler sundu. Mor Şemun'un iyi meziyetlerinden, mütevazılığından ve bilgeliğinden dolayı Halife onu çok sevdi ve gereken saygıyı ondan esirgemedi. Halife onu bu şekilde methedince, Müslüman bilginleri Süryani Nasturileri ve Yahudiler onunla din konuları hususunda mütalaa/tartışmak istediler. Bunların hepsi Halifenin divanına toplanıp hoşgörü ortamında değişik dini konular hakkında üç gün süreyle bilgi alışverişinde bulundular. Mütalaa ettikleri bu dini konular, özel bir kitapta toplanılmış ve günümüze kadar ulaşmıştır. Mor Şemun'un, Müslüman, Yahudi ve Sür-

yani Nasturi din alimlerine vermiş olduğu güzel cevaplarından dolayı Halife onu daha da sevdi ve hiç kimsenin ona baskı yapmasına ve zarar vermesine asla izin vermedi. Halife kendisine ‘Abi Kura’ yani ‘Değerli Baba’ anlamına gelen lakabı vermiştir.

Halife Mamun, Mor Şemun için yazdığı bir fermanla hükmettiği bütün sınırlar içerisinde bütün devlet erkanının kendisine saygı göstermesini, isteği yerde kilise ve manastırlar inşa edebileceğini buyurmuştur... Mor Şemun almış olduğu bu ferman vasıtasıyla her gittiği yere saygıyla karşılanıyordu. Nusaybin’e gelir gelmez şehrin doğu surunun içerisinde Azize Mort Februniye Manastırı’nın yakınlarında şehit Mor Theodoros adına bir kilise inşa etti. Ne yazık ki, kilise inşaatı üç kez engellendi. Bu engellemelerden;

Birincisi: Süryani Nasturilerden geliyordu.

İkincisi: Bir deprem neticesinde bozuldu.

Üçüncüsü: Bu kez daha sağlam ve kesme taşlarla inşa ettirmiştir. Fakat Süryani Nasturiler yine bir engel teşkil ederek kimsenin işçi olarak çalışmasına izin vermiyorlardı. Mor Şemun, Turabdin’de reis olarak bilinen Enhilli Lohozor oğlu Gevargi’nin yanına gitmiş, durumu anlatmış ve kendisine Turabdin’den 300 işçi toplayıp onunla göndermiştir. Bu vaziyetle kiliseyi tamamladı ve Antakya Patriği Mor Yulyane kiliseyi takdis etmiştir. Ayrıca Mor Theodoros Kilisesinin güneybatısında Mor Dimet adına bir manastır daha inşa etti. İnşa ettiği bu manastırların geçiminin sağlanabilmesi için gelir getiren birçok dükkan, ev, değirmen ve değişik gayri menkuller satın almıştır. Onlardan artanlar da Mor Gabriel Manastırına gönderilmekteydi.

Mor Şemun, Halifenin kendisine göstermiş olduğu bu imtiyazlardan dolayı inşa etmiş olduğu kilisenin yakınlarında kendi malından Müslümanlara bir cami ve medrese inşa etmiştir. Ayrıca imamların iaşesi ve camiye gelen gidenlerin

bütün masrafları kiliseden karşılıyordu. Bu örnek davranışından dolayı Müslümanlar tarafından daha da sevildi ve onu merhametli/hayırsever Mor Yuhanon olarak anmaya başladılar.

Mor Şemun'un bu aktif faaliyetlerden sonra Harran Metropolit İliyo Bar Güfne'nin vefatı üzerine, 1 Haziran 1011 Yunan yılında (M.S. 700) Pantikusti Bayramında Antakya Patriği 3. Mor Yulyanos tarafından Harran'a metropolit olarak takdis edildi.³⁰⁵ Çünkü o tarihte Harran çok önemli bir ilim yuvasıydı ve bilge bir kişiye ihtiyaç duyulmaktaydı. Cezire (Arap Yarım Adası), Ermenistan ve Azerbeycan'ı da kendi hükmü altına alan Emevi Emiri Muhammed bin Mervan Harran'da bir medrese açmıştı. 726'de Malazgirt'te toplanan Süryani ve Ermeni kiliselerin konsiline katıldı. M.S. 3 Haziran 734 tarihinde vefat etti.

d) Süryanilerin Selçuklularla İlişkileri

11. yüzyılın sonlarına kadar Malatya'da Bizanslılar, Mardin ve Diyarbakır'da ise Araplar egemendi. Selçuklular Malatya'nın idaresini Bizanslılardan devralırken, Diyarbakır, Mardin ve Hasankef'te de Artukoğulları egemen oldular. Bizanslılardan sürekli baskı ve zulüm görmelerinden dolayı Malatya'daki Süryaniler, Selçuklularla iyi diyaloglar kurdular.

Malatya, Süryani Kilisesi tarihinde çok önemli bir yer tutmaktadır. M.S. 969'dan 1293 yılına kadar Antakya Süryani Kadim Ortodoks Kilisesinin Patriklik merkezine ev sahipliği yapmasının yanı sıra Süryani Kilisesine çok önemli zatlar da kazandırmıştır. Bu dönemi tarihte Süryanilerin 'Altın Çağ'ı olarak değerlendirirsek yanlış olmaz.

³⁰⁵ Mor Şemun'un Yaşam Öyküsü, Süryanice, Elyazması, 1916, No: 259/8

Bizanslıların, Süryanilere yönelik kötü muamelelerine ilişkin bir kaç örnek vermekle yetineceğiz.

10. yüzyılın sonlarına doğru Antakya Patriği Mor Yuhanna Bar Abdun, Malatya'daki Yunan Metropoliti ve İmparator Rumanos'den değişik mağaketler ve haksızlıklar gördükten sonra Malatya'dan 6 episkopos ve 20 rahip ile birlikte tutuklu olarak İstanbul'a sürgün edildi ve ceza evine atıldı. 1011 yılında Bulgaristan yakınlarında yer alan bir manastırda hayata veda etti. Ondan sonra Bizanslılar, Süryanilerin kendilerine yeni bir patrik seçmesine izin vermedi. Süryaniler alelacele ve gizliden Yahya isminde bir rahibi patrikliğe seçerek onu takdis ettiler. Malatya'daki Bizans yönetimi, İmparatorluktan izin alıp onu tutuklamak istedi. Patrik Diyonosiyos Yahya, 1034 yılında Malatya'dan kaçarak Arap egemenliğindeki Diyarbakır'a sığınmış ve patriklik merkezini oraya taşımıştır.³⁰⁶ Kapadokya, Ermenistan, Mezopotamya, Şam, Filistin, Kudüs, Antakya ve Kilikya şehirleri 639 yılından 957 yılına kadar tam 368 yıl Müslüman Arapların egemenliği altında kaldıktan sonra Bizanslılar, Kuryakus adında bir komutanın liderliğinde Malatya'ya kadar olan toprakları tekrar geri almışlardı.

1095 yılında Yunan'lı Malatya hakimi Cebrael, Malatya doğumlu, ünlü ve bilim sahibi Süryani Metropolitimiz (Huso-ye sahipleri Yuhanna olarak da bilinir) Said Bar Sabuni'yi zulmederek katletti. Onu katlediliş gerekçesine ilişkin olarak Bar Ebroyo'nun yazdığı medeni tarihinde şu bilgilere yer verilmiştir: "1406 Yunan (1095 M.) yılında Konya Sultanı 1. Kılıç Arslan bin- Süleyman (?-1107) Malatya'yı muhasara altına alırken beraberinde elçilik görevinde bulunan Süryani bir Şımmas/diyakos vardı. Diyakos Malatya Metropoliti Said

³⁰⁶ Mucelle El-Batryarkiye, Arapça, Şam, Sayı 24, Nisan 1983, ve Abul-Farac/Bar-Ebroyo Kilisesel Tarihi, Süryanice.

Bar Sabuni ile surda görüşmek istedi. Malatya hakimi olan Cebrail'in emriyle konuşmasına izin verilmiştir. Şimmas ile Metropolit arasında Süryanice diliyle şu konuşmalar geçti. **Şimmas:** "Sultan diyor ki, şehri teslim edin, sizlere iyilik vaat ediyorum. Yoksa onu kılıçla alacağım. Allah da bu konuda (halkın başına gelecek olanlar) sizleri sorumlu tutacaktır." **Metropolit:** "Aldanmayınız, Allah'ın izniyle kimse bu şehri zapt edemez. Çünkü on yıl bütün halka yetecek kadar ekmek ve içinde akar sularımız vardır. İçindeki muharipleri/savaşçıları da gördüğünüz gibi hem de çok güçlüdürler."

Bu konuşmalar yapılırken, hakim Cebrail metropolitin arkasında konuşulanları dinlemekteydi. Konuşma bittikten sonra Metropolit hakime dedi ki; Şimmas'ın konuştukları duyduunuz. En iyisi Sultanı tatlı bir dil ve iyi hediyelerle geri çevirmektir. Çünkü halkın maddi durumu genel olarak acınacak bir durumdadır. Hakim, Metropolitin nasihatine ve teklifine öfkelenildi. Elindeki kılıcıyla Bar-Sabuni'yi öldürdü. Cenazesi Büyük Kilisede defnedildi. Sultan da Frenklerin/Haçlıların geldiklerini haber alınca geri dönmek zorunda kalmıştır. Hakim Cebrail, 1096 yılında da Malatya'daki tanınmış birçok Süryani tüccar ve değerli zatlari öldürtmüş ve mallarına el koymuştur. Süryani kilisesinden ve öldürdüğü tüccarlardan gasp ettiği değerli mallari, şehre yaptırdığı kale ve surların finansmanında kullandı.³⁰⁷

Abul-Farac, Selçuklu Sultanı 1. Kılıç Arslan'ın hakkında şu bilgilere yer vermektedir: "Sultan Musul'a adalet getirmiş, zulmü kaldırmış ve kim birisi hakkında iftira eder ise öldürüleceğini açıklamıştır." Haçlılar ve Bizanslılar ile ölüme mücadele etmesine rağmen, Türklere has an'aneye uygun davranmış, selef ve halefleri gibi, Hıristiyanlara karşı

³⁰⁷El-Mucellet-ül-Batıryarkiye (Patrik Efram'a ait bir makale), Arapça, , Şam- Suriye, Ekim 1969, shf. 537

şefkat ve müsamahada kusur etmemiştir. Bu nedenle Malatya'nın ilk muhasarasında şehrin Süryani Hristiyanları Gabriel'i terkedip Selçuklu sultanının idaresine geçmeği tercih ettiler. Çağdaşı bulunan Urfa'lı Mattiyus, 1. Kılıç Araslan'ın çok alicenap ve hayırsever olduğunu ve bundan dolayı ölümünden sonra Hristiyanların yas tuttuğunu yazar.³⁰⁸

Urfa'nın sahibi Fransız Haçlı Emiri Cuslin, 1148 yılında Manastırdaki değerli menkulleri 12 deve ve katıra yükleyerek talan etmiştir. Ayrıca kendisine 10 bin altın lira vermeleri için Manastır sakinlerine baskı yapmıştır. İsteği yerine gelmeyince 50 rahibi tutuklayarak beraberinde götürdü (Bkz. Mor Barsavmo Manastırı Okulu). Süryanilere karşı bunlara benzer daha nice kötülükler yapmış olan Bizanslılarla mücadele eden Selçuklular, savaşı kazanmayı tahmin etmezken sürpriz bir şekilde savaştan galip çıktılar. Bu esrarengiz sırrı sonradan çözmüşlerdir. Zira, Bizanslıların safında yer tutan yirmi bin Süryani asker, Selçukluların safına geçince Selçuklular da savaşı kazanmışlardı. (Amanuel Abacı) İnönü Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Başkanı Prof. Dr. Salim Cöhce ile yaptığımız görüşmede; Selçuklular'a yardım edenlerin Süryaniler değil Ermeniler olduğunu söylemiştir.

Harput'taki Meryem Ana Kilisesi'nin giriş kapısındaki Süryanice yazıtta şunlan yazılıdır: "Süryani kadımlara ait Harput'taki bu Meryem Ana Kilisesi, M.S. 179 yılında inşa edilmiştir. M.S. 1134 yılında Tatarlar, Yunanlıların topraklarını ele geçirdikten sonra Süryani cemaati ile metropolitleri Tatar Sultanı Arslan'a gelip bu kiliseyi yeniletmek için ondan izin aldılar. Ayrıca Sinmud'teki Mort Şmuni Kilisesi, Sinmud aşağısında kalan Hisayniye Köyü'ndeki Meryem Ana Kilisesi, Fırat Nehri'nin yakınlarında bulunan Tillo'daki Meryem

³⁰⁸ İslam Ansiklopedisi, 1. Kılıç Arslan'ın Maddesi, Cilt B, shf. 687

Ana Kilisesi ve Mor Barsavmo Kilisesi'ni yeniletiler. Bütün masraflar Süryaniler tarafından karşılandı (Miladi yıl 1135).³⁰⁹ Bu kitabeden Bizanslılar'ın bu kiliselerin yenilenmesine izin vermedikleri ve Selçuklular burayı ele geçirdikten sonra Süryaniler onlardan yenilenme izni aldıkları ve kileselerini yeniledikleri anlaşılıyor.

Malatya doğumlu Patrik Mihayel Rabo/Büyük, 1180 yılında Malatya'da Büyük Selçuklu Sultanı 2. Kılıç Arslan'ı şehrin dışında at üstünde karşılayarak etkileyici bir konuşma yapmış, bunun üzerine Sultan 2. Kılıç Arslan da Manastır ve kiliseleri vergiden muaf tutmuştur. 2. Kılıç Arslan, ayrıca Patriğe değerli hediyeler sunmuş ve onu uzun zaman sarayında misafir ederek kendisiyle dini konular hakkında sohbet etmiştir. İslam Ansiklopedisi Cilt 2 sayfa 700'de bu konu hakkında şu bilgiye yer vermiştir: "2. Kılıç Arslan (?-1192, 1. Kılıç Arslan'ın torunu), Hristiyan teb'asına çok geniş bir dini müsamaha göstermiş ve nihayet hür fikirli ve geniş görüşlü bir hükümdar olarak şöhret kazanmıştır. Filhakika meşhur tarihin müellifi Süryani Mihael'in, 1181'den itibaren, Malatya'da sultanın huzurunda cereyan ettiğini bildirdiği dini ve felsefi münakaşalar bu büyük hükümdarın fikir seviyesi ve hür düşüncesini meydana koymağa kafidir. Gerçekten bu Malatya Patriğine göre, Kılıç Arslan daima yanında Kemal el-Din adlı bir feylesof bulunduruyordu. Malatya'ya gidince, patriğe dostane bir mektup, ruhani bir asa ve 20 kızıl dinar göndermiş, ertesi yıl tekrar şehre dönünce, üç emir idaresinde gönderdiği bir kıt'a asker ile Patriği, oturduğu Barsavma Manastırından sarayına davet etmiş ve bizzat kendisi de karşılamaya çıkmıştır. İslami ananeye/geleneğe aykırı olmasına rağmen

³⁰⁹ Harput, Siverek, Gerger, Adıyaman, Şiro Ve Köylerinden Tarihi Bilgiler, Rahip Tuma, (Diyarbakıra bağlı Erzioğlu Köyündendir) 1911, Yazıtları istinsah eden Rahip Butrus, Süryanice Elyazması, No: 842, shf. 54

men, onu Hristiyan adetine göre beraberinde İncil ve haç olduğu halde kabul edeceğini bildirmiştir. Böylece Mihael ve maiyeti haçları mızraklarının ucundan kaldırarak ve dini şarkılar söyleyerek sultanın huzuruna çıktılar. Sultan, Patriğin elini öpmesine müsaade etmedi ve onu kucakladı. Onun ile dini meseleler ve Kitab-ı Mukaddes üzerinde görüştü. Hatta Patriğin rivayetine göre; sözlerine dini bahisler karıştırınca, sultanın gözlerinden yaş geldi. Bu karşılaşma merasiminden çok memnun olan Hristiyanlar kiliseye giderek sultan ve Türk milleti için dua ettiler. Bir aylık sohbeti esnasında Patriğe muhtelif sualler sormuş, hediyeler göndermiş ve Manastırı (Mor Barsavmo Manastırı) vergiden affettiğine dair bir emirname vermiştir. Feylesof Kamal el-Din'in Süryanileri methetmesi de sultanı çok memnun etti. Bizanslılara karşı kazandığı zaferleri müteakip Patriğe yazdığı bir mektupta; artık Bizanslıların bir daha baş kaldırmayacağını, denize kadar birçok yerlerin, 72 kalenin ve bu arada en büyüğü olan Diadion'un (mevkii bilinmiyor) alındığını ve şimdiye kadar Türkler'in eline geçmemiş olan bu memleketlerin 'saltanat kanunlarına göre idare' edildiğini ve bu zaferleri Allah'ın kendisine ve Patriğin duaları sayesinde bahsettiğini gururla ifade etmektedir."³¹⁰ İşte burada tarihi yazanla yapan bir araya gelmiş demektir. Çünkü Patrik Mihayel, kaleme almış olduğu tarih kitabının öndördüncü bölümünü Türklere ayırmıştır. Bu bölüm Anadolu Türk tarihi önemi bakımından ilk yazılı kaynak olarak değerlendirilir.

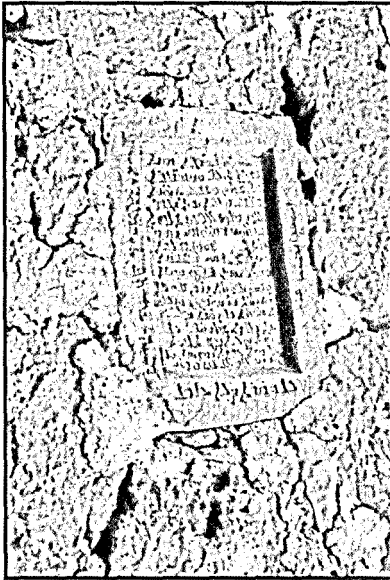
e) Süryanilerin Artuklularla İlişkileri

Mardin, Diyarbakır ve Hasankeyf'te Araplar'ın hakimiyetine son veren Artukoğullarıyla da Süryaniler arasında (bir kaç vukuatın dışında) iyi ilişkiler kuruldu. M.S. 1125 yılında

³¹⁰ İslam Ansiklopedisi, 2. Kılıç Arslan Maddesi, Cilt B, shf. 700

Mardin Metropolitliğine yükselen ve 1165'te vefat eden Mor Yuhanon tarafından tam 50 kilise ve manastırın yenilediği ve yeni kiliseler inşa edildiği Süryani kaynakları tarafından teyit edilmektedir. Ayrıca o tarihte yokolmaya yüz tutmuş Süryanice dili de adı geçen metropolit tarafından ihya edilmiş ve yeniden canlandırılmıştır.³¹¹

Yukarıda anılan tarihten günümüze kadar ulaşan bazı kilise ve manastırların yenilemesi sırasında konulan Süryanice kitabeler görülmektedir.

**Mor Abay
Manastırının
duvarındaki
Süryanice
kitabeler**

³¹¹ Bazı Patriklere Ait Kanunlar Kitabı, Süryanice, Elyazması, No: 323/9 shf. 12

Savur'a bağı Kılıt/Dereiçi Köyünün kuzeyindeki Mor Abay Manastırının enkazında kalan iki adet Süryanice kitabeğe göre; 1256 yılında Artukoğulları krallarından Necm-Eldin döneminde manastırın yenilendiği ve buna izin veren kralın adil olduğu övgüyle dile getirilmektedir. Yazıtın tam metni şöyledir: "1567 Yunan (M. 1256) yılında bu burç yenilendi. Zaferci ve mutlu Kral Necm-Eldin döneminde. Allah ömrünü uzatsın. Çünkü o kralların tacıdır. ...Aziz Patrik Mor Yuhanon ve Manastır reisi Humdan oğlu Raban Muşe'nin ve bütün kardeşliğin/rahiplerin gayretiyle. Bunları okuyan her kimse katkıda bulunanlar için dua etsin. Okuyan, Allah için, Papaz Abdulmesih, mühendis ve ölüleri için dua etsin. Okuyan, katkıda bulunanlar için dua okusun."

İkinci kitabedeki yazıtın tercümesi: "Her şeye malik olan Allah'ın adıyla bu kapı, kubbe ve mezbahlar 1561 Yunan (M. 1250) yılında mutlu olan Kral Necm-Eldin döneminde yenilendi. Allah ömrünü uzatsın. Raban Abrohom ve Manastırın reisi Humdan oğlu Raban Muşe'nin ve bütün kardeşliğin/rahiplerin çabalarıyla, masraflarıyla..." diye yazılıdır.

Tek bir kişi tarafından bu kadar kilise ve manastırın yenilenmesi ve inşa edilmesi ve Süryanice dilinin de yeniden canlandırılması söylediklerimizi kanıtlıyor.

f) Süryanilerin Osmanlı Devletiyle İlişkileri

Osmanlı İmparatorluğu'nun, Güneydoğu Anadolu Bölgesini tamamen kendi egemenliği altına almasına kadar (1517) geçen sürede idari istikrarsızlıklar ve başıbozuk dönemler gelip geçmiştir. Bu devrelerde Süryaniler oldukça zarara uğramışlardır. Rahatlıkla denebilir ki, bu devreler Süryanilerin en kötü dönemi ve en karanlık çağı olmuştur. Süryani diline, kültürüne ve medeniyetine ağır darbelerin indirildiği bu dönemin sonunda bölgeye 1517 yılında Osmanlı İmpara-

torluğu'nun egemen olmasıyla Süryanilerin durumu göreceli olarak düzelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, bölgeye hakim olduğu sürece Süryanileri bir millet olarak resmen tanımıştır. Padişahlar, patriklere Ferman, Beraat ve değişik Nişan belgeleri vermekteydiler. Bu fermanlarda, patriklerin kendi milleti üzerindeki yetkileri belirlenir ve herkesten kendilerine saygı gösterilmesi sağlanırdı. Kilisemizin arşivinde korunan bazı belgeleri, 2002 yılında 'Osmanlı Devletinde Süryani Kilisesi' adlı eserde yayınladık. Osmanlı döneminde Süryani tarihini gün ışığına çıkaran en güvenilir kitap olduğunu düşünmekteyim.

Dicle Üniversitesi Mardin Yüksek Sağlık Yüksekokulu'nun müdür yardımcısı Öğr. Gör. İbrahim Özcoşar "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi Ve Süryani Kadimler" adlı makalesinde, millet sistemi konusunda geniş bilgiye yer vermektedir.³¹²

"Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren gayrimüslimler ile Müslümanlar arasında yoğun ilişki kurmuş, daha başlangıçtan itibaren onları "*zimmi*" statüsünde görmüş ve hakları tüm yönleriyle (*hukuki, sosyal, ekonomik vs.*) bir düzene sokmuştur.

Fatih döneminde başlayan bu hukukileşme zeminiyle, gayrimüslimler, Osmanlı topraklarının neresinde yaşarlarsa yaşasınlar, hangi dili konuşurlarsa konuşsunlar, hangi ırka mensup olurlarsa olsunlar, inançlarına göre gruplandırılmışlar ve yönetim merkezi İstanbul'da olan bir milletin üyesi olarak Osmanlı siyasi-idari sistemine bağlanmışlardır. Bu sistemle Osmanlı, her cemaate örf ve adetlerine göre bir düzen kurma imkanı vermiştir. Cemaatler, her türlü dini ve dahili işlerini düzenlemede serbest bırakılmışlardır. Her türlü dini ve vicda-

³¹² İbrahim Özcoşar, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Süryani Kadimler", Geçmişten Günümüze Nusaybin Sempozyumu, Nusaybin, 25-27 Mayıs 2004 (Baskıda)

ni hürriyetten istifade eden kiliselerin politikayla uğraşmaları ise yasaktı. Devlet cemaatlerin dini işlerine karışmazdı. Ancak dini liderlerin aynı zamanda idari vazifelerinin de olması nedeniyle, bunların seçimine müdahale ederdi. Her cemaat dini liderini ve ruhani meclisini serbestçe seçer ve devletin onayına sunardı. Padişah tasdik ederse Patrik görevine başlardı. Patriğin başkanlığında oluşan ruhani meclis, cemaatin her meselesiyle meşgul olurdu. Evlenme, boşanma ve vasiyet gibi medeni hakları tamamen kendi dini ve hukuki sistemlerine göre tanzim ve idare ederlerdi. Bazı küçük davalar, kilisede kurulan mahkemelerde, kilise kanunlarına göre görülür, verilen kararlar, onlar adına Osmanlı Devleti tarafından infaz edilirdi.

Yukarıda genel olarak özelliklerine değindiğimiz Osmanlı Devleti'nin egemenliği altındaki toplulukları, din ya da mezhep esasına göre örgütleyerek yönetmesine “*millet sistemi*” denilmektedir

Bu sistemde, her dini grubun en yüksek din adamlarından biri, kendi cemaatleri tarafından o cemaatin lideri olarak seçilmiş ve kendi topluluğunu düzenlemek ve yönetmekle görevlendirilmiştir. Böylece din esasına dayanan cemaatler beratlarla kendilerine verilen özerklik sayesinde, Osmanlı egemenliğinde, kendi din, hukuk ve geleneklerini korumuşlar ve baskı görmeden kendi hukuk ve geleneklerini uygulamışlardır. Dini cemaatlerin liderleri ise birer devlet memuru gibi, kendi yönetimlerindeki toplulukların yönetiminden Sultan'a karşı sorumlu tutulmuşlardır.”

Osmanlı İmparatorluğu ayakta kaldığı sürece Süryanilerden zarar görmemiştir. Herhangi bir isyanda ve ayaklanmada bulunamadılar. Devlete sadık ve vatandaşlık görevlerini en iyi bir şekilde yerine getirmişlerdir. Süryanilerin Osmanlı Devletine “Tebaa-i Sadaka” oldukları aşağıdaki resmi belgeden anlaşılmaktadır.

Osmanlı Arşivlere Başkanlığı

70004 57131

olduğundan ve halbuki Süryanilerin öteden beru tebaa-i sadika hazreti padişahiden olarak şimdiye kadar hilafı rıza harekete tasdilere mesbuk olmadığı cihetle bunlar için karar mezkûrun icrasına mahal olamayacağından bahisle bu halin men'i milleti merkume patriki vekili canibinden ifade ve iltimas olunmuş ve vaki'a Süryanilerin hadisat sabikadan bir güne dahl ve iştirakları ve muameleti gayri murziyeleri görülmediğine nazaran Ermeniler hakkında müttehez usulun onlara teşmili muvafak maslahat olamayacağına mebni ber mucib iltimas zikir olunan şebbenderlere vasaya icrası münasib görünüyor ise de icrai icabi münavvat iradei aliye Sadaret Panahileri bulunması olmakla emir ve fermanla hazret min lehül emrindir.

Hariciye Naziri

23 zilhicce senet 1315 (1897) ve 3 Mayıs senet 1314

(imza)³¹³

Süryanilerin Osmanlı Devletiyle en güzel ilişkileri Mardin kurtuluşunda görmek mümkündür.

MARDİN'İN KURTULUŞUNDA SÜRYANİLER

Milli Mücadele yıllarında Süryaniler, işgalcilerin kışkırtmalarına kulak asmadılar ve onlara yardım etmediler. 1918 yılında Mustafa Nadir Bey'in Mardin'de kaymakam olduğu sıralarda İngilizler Suriye, Çukurova, Antep, Maraş ve Urfa'yı ellerine geçirerek Mardin'i de kendi hükümleri altına almak istediler. 11 Mayıs 1919 tarihinde Irak'taki İngiliz

³¹³ B.O.A. İbrahim ÖZCOŞAR'ın B.O.A.'den derlediği kişisel arşivinden elde edilmiş ve Horiepiskopos Gabriyel AKYÜZ tarafından Osmanlıca'dan Türkçe'ye çevrilmiştir.

siyasi hakimi Binbaşı Noel yanına birçok subay alarak Mardin'e gelir ve V. Kolordu Kumandanı Miralay Kenan Bey'le görüşür. Mardin'i kendilerine teslim etmelerini ister.³¹⁴

Yaptığımız bir röportaja göre; Mardin'in ileri gelen Müslüman halkı, Mardin'in teslim etmeğe razı olmuşlardı. Fakat bu kararı İngiliz hakimine açıklamadan önce Süryani Patriği 3. İlyas Şakir'in makamına gelip danıştılar. Patrik 3. İlyas bu karara karşı çıktı ve kendilerine 'Eşek ile At' misalinini anlattı... Ayrıca Süryani toplumuna da hitaben; "Biz Osmanlı yönetiminden başka bir yönetim istemiyoruz" demiştir. Bu karar, İngiliz siyasi hakimi Binbaşı Noel'e olduğu gibi aktarılmıştır. Yukarıdaki röportajı destekleyen yazılı bir kaynağa göre; "Binbaşı Noel, İstanbul'dan gelen Fehim efendi ile Süryani Patriği İlyas efendi'nin, Mardin'de Osmanlı egemenliğinin devamı için müracaatta bulunmak üzere İstanbul'a doğru yola çıktıklarını gördü. Noel, bu kişilerin Halep'te durdurulmalarını istedi."³¹⁵ İngiliz yetkilileri Halep'te, Patrik 3. İlyas Şakir'e Mardin'i kendilerine teslim etme teklifinde bulundular. Patrik 3. İlyas bu teklifi reddeder. İngilizlerin Patriğe bir suikast düzenleme niyetinde olduklarını gören Urfa asıllı bir komiser, Patriği kurtarır ve onu İstanbul'a gönderir. Osmanlı Devleti, Patrik 3. İlyas'ın vatanseverlik duygusundan dolayı onu en iyi bir şekilde ağırlar ve gideceği her yerde resmi törenle karşılanması için talimat verilir. İngilizler, Mardin'de bir sonuca ulaşamayacaklarını öğrenince 28 Mayıs 1919'de Mardin'i terkederler. Böylece Mardin, İngiliz işgalinden kurtulmuş olur.³¹⁶ 22 Mayıs 1919 tarihinde İngiliz generali Patriği Halepte ziyaret ettiği, 23 Mayıs'ta da Patrik

³¹⁴ Mardin Aşiret-Cemaat-Devlet, Suavi Aydın, Kudret Emiroğlu, Oktay Özel ve Süha Ünsal, Tarih Vakfı, İstanbul, Ağustos 2000, shf. 350

³¹⁵ Mardin Aşiret-Cemaat-Devlet, Suavi Aydın, Kudret Emiroğlu, Oktay Özel ve Süha Ünsal, Tarih Vakfı, İstanbul- Ağustos 2000, shf. 350

³¹⁶ Röportaj: Şefik KURYO. Yaş: 87, Yer: Kırklar Kilisesi, Tarih: 03.10.1997

İngiliz haber ajansını ziyaret ettiği, 24 Mayıs'ta ise Fehim Beg'in de aynı yere gitmesi istendi ve gittiğinde patriğin İstanbul'a taşınması için öneride bulunduklarına dair kayıtlardan tespit edilmektedir. Ve 25 Mayıs'ta (doğu takviminin hesabına göre) Adana yolu güzergahında yolculuk etmiştir.³¹⁷

Yukarıdaki röportajı destekleyen güvenilir bir kaynaktan ise şu ifadeye yer verilmiştir: "1919 yılının ilkbaharında Patrik 3. İlyas'ın yanına İngiliz bir heyet gelmiştir. Şehrin ileri gelen zatları Abdulkadir Paşa, Hacı Göze, Mehmet Ali Çelebi, Hacı Kermo vb. konuyu görüşmek üzere yani Mardin'i kendilerine teslim edip etmemeleri hususunda Patriğin yanına geldiler. Patrik onlarla pek ilgilenmedi. Yukarıda isimleri yazılı olan şehrin ileri gelenleri Patrikle birlikte şu kararı aldılar: Osmanlı Devleti ayakta kaldığı sürece onu destekliyoruz. Bundan dolayı da Patriğin uzun bir seyahatı ortaya çıktığında, yolculuk konusunda oldukça kendisine yardım ettiler ve ilgi gösterdiler. 18 Nisan 1919 tarihinde Cuma günü saat 14'te hareket ederken, V. Kolordu komutanı Kenan Beg patriğin yolculuğu için üç araba, kendi özel arabasını Patriğe ve Fehim Beg'e tahsis etmiştir."³¹⁸ Bu yolculuğa Rahip Hanna Dolabani de eşlik etmekteydi.

Patrik İlyas Şakir'in, 19 Nisan 1919 tarihinde Diyarbakır'dan başlayarak Siverek, Urfa, Halep, Humus, Hama, Şam, Zahle, Beyrut ve İstana/İstanbul'u ziyaret ettiği resmi kayıtlardan tespit edilmiştir. Ayrıca İstanbul'da Sultan Vahdettin'i ziyaret etmiş ve kendisinden birinci dereceden Osmanlı Nişanı almıştır. Patrik, 8 Temmuz 1922 tarihine kadar İstanbul'da kalmıştır.³¹⁹ Yukarıda yapılan röportajla resmi kayıtların çelişmediğini görmekteyiz.

³¹⁷ Metropolit Hanna Dolabani'nin Hatıraları, Elyazması, sh. 45, 11-7-1968, Deyrulzafaran Manastırı, Özel kütüphanemde fotokopisi mevcuttur.

³¹⁸ Metropolit Hanna Dolabani'nin Hatıraları, Elyazması, shf. 29, 11-7-1968, Deyrulzafaran Manastırı, Özel kütüphanemde fotokopisi mevcuttur.

³¹⁹ El-Mücellet-ül-Batıryarkiye, Arapça, 1. yıl, 1. sayı Nisan 1933, shf. 4-5

15 Eylül 1919 tarihinde İngiltere ile Fransa arasında Londra’da ‘Suriye İtilaf namesi’ imzalandı. Yapılan anlaşma gereğince; Urfa, Antep, Maraş ve diğer Güneydoğu illeri Fransızlara, buna karşılık Musul da İngilizlere bırakılacaktı. Ocak ayı içinde İngiliz kuvvetleri Suriye’yi boşalttılar.³²⁰ Bu kez Mardin’i Fransızlar ele geçirmek istediler. Mardin’i işgal etme görevi Fransız Kumandanı Albay Normand’a verildi.

Daha sonra Fransız Albay Normand, işgal edilmiş ve edilecek bölgeleri tanımak, bilgi toplamak amacıyla çıktığı gezi sırasında Mardin’i de görmek istemiş ve 21 Kasım 1919’da yanındaki dört subayla birlikte trenle Mardin’e gelmiştir. Mardin’de “Kuvayı Milliye” örgütünü oluşturmakla görevlendirilen Eyüp Bey, Kenan Bey’in emriyle, istasyonla şehir arasındaki tepelere çadırlar kurdurmuş, bu arada eli silah tutan herkesin yola yığılmasına kararlaştırılmıştır. Böylece trenden inen Normand, istasyon çevresinde güçlü bir milis kuvveti bulunduğunu sanarak aldanmış ve ellerinde silah, sopa, baltalar yola dizilen halk, Normand’ı protesto etmiştir.

Otomobille belediye binasına giden Normand, eşrafla konuşmuş, Eyüp Bey söz alarak Mardin’in Fransız işgalini kabul etmediğini söylemiştir. Normand mıntıka kumandanı ile görüşürken, Davut (Önen) Bey, kapıda bekleyen Fransız subayının elindeki bayrağı yırtmıştır. Kumandan Kenan Bey, hükümetin elinde güç bulunmadığını, halkı durdurmasının mümkün olmadığını açıklamıştır. Amerikan Koleji Müdürü Miss Finenge’yi ziyareti sırasında, Mişkin Mahallesi ileri gelenlerinden Osman ve İbrahim, Normand’dan, şehri terk etmesini istemişlerdir. Belediye binasında yemek yedikten sonra, Mıntıka kumandanı Kenan Bey’le arabaya binerek is-

³²⁰ Mardin Aşiret-Cemaat-Devlet, Suavi Aydın, Kudret Emiroğlu, Oktay Özel ve Süha Ünsal, Tarih Vakfı, İstanbul- Ağustos 2000, shf. 355 ve Urfa Tarihi, Selahaddin Eyüp Güler, Şanlıurfa, 27 Mayıs 2004, shf. 65

tasyona giden Normand, halk tarafından Firdevs Bahçesi'nde, durdurularak tehdit edilmiştir.³²¹ Mardin'i işgal etmeğe gelen Normand, Mardin'in Müslüman ve Hıristiyan halkının tepkisiyle karşılaşınca, 21 Kasım 1919'da Mardin'i terk etme zorunda kalmış ve böylece Mardinde Fransız işgalinden kurtulmuştur.

30 Ekim 1919 tarihinde Fransızlar, 460 kişilik bir birlikle otomobillerle girdikleri Urfa'yı işgal ederler. Cezaevlerindeki Ermenileri tahliye ederler. İngilizlerin Urfa'yı işgaline de pek sevinen Urfa Ermenileri, bu kez de Fransızları büyük bir sevinçle karşıladılar. Fransızlar, önce bölgedeki aşiretleri elde etmeye çalışırlar. Arap Salih el-Abdullah ve Süryani Abdülgani Ganime adındaki aşiret reislerinin Fransızlarla işbirliği yapma konusunda anlaşma yaptıklarına dair söylentinin çıkması üzerine,³²² Süryani Patriği 3. İlyas, Şanlıurfa'da yaşayan Süryani toplumu başkanlığına 2 Mart 1920 tarihinde şu bildirgeyi göndermiştir:

“Urfa Süryani Toplumu Başkanlığına;

Osmanlı uyruğundan olduğumuzu unutmayınız. Ne yazık ki, Urfa'daki Süryanilerin bir kısmının Fransızlar ve Ermenilerle birleşerek Türklere karşı çarpışmalara katıldıklarını üzüntü ile öğrenmiş bulunmaktayız. Bu iş gerek Patrik efendimizin ve gerekse bütün Süryanilerin isteğine aykırı olduğundan kutsal değerlerimizin korunuşu ve büyüklerimizin sözlerine saygı duyarak Türkler aleyhindeki çarpışmalara katılmaktan geri durmanızı bildiririz. Ayrıca bu uğurda birçok fedakarlıkta bulunmanızı sizlere öneririz.”

Mardin Süryani Patriği adına,
imza

³²¹ Mardin Aşiret-Cemaat-Devlet, Suavi Aydın, Kudret Emiroğlu, Oktay Özel ve Süha Ünsal, Tarih Vakfı, İstanbul- Ağustos 2000, shf. 356

³²² Urfa Tarihi, Selahddin Eyüp Güler, Şanlıurfa, 27 Mayıs 2004, shf. 65-66

Osmanlı Devleti döneminde Süryanilerin en parlak dönemi 1839 yılında çıkartılan Tanzimat Fermanıyla başlar ve akıbetinde 1856 yılında çıkartılan İslahat Fermanıyla Süryanilere yeni hakların tanınması Batıdaki uygulamalardan farksızdır. Çünkü bu tarihten sonra farklı bölgede birçok kilisenin inşa edildiği, orta dereceli okulların açıldığı, Güneydoğu Anadolu Bölgesine getirilen ilk matbaanın faaliyete geçtiği, gazeteler ve dergiler yayınlandığı bilinmektedir. Unutulmamalıdır ki, yukarıda anılan tarihten önce de bazı kiliseler ve manastırlar restore edilmiş ve yenilenmiştir. Osmanlı Devleti Birinci Dünya harbine katıldıktan sonra bütün bu eğitsel, sosyal, kültürel, basın ve yayın faaliyetleri son bulmuş ve Osmanlı Devleti de parçalanarak yerine Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü dönem, inişli çıkışlı olmuştur. İnış döneme girdiğinde durum Süryanilerin aleyhine gelişmekteydi. Çünkü yerel feodal güçler, devlet otoritesinin zayıfladığı bazı dönemlerde ayaklanarak (Bedirhan vb.) Süryanilere her türlü baskı ve zulümü uygulamışlardır. Bunların detaylarına girmemizin kimseye yarar getiremeyeceğinden dolayı başka konulara geçeceğiz.

g) Süryanilerin Türkiye Cumhuriyeti'yle İlişkileri

Birinci Dünya Savaşına katılan Osmanlı İmparatorluğu, savaştan yenik çıkarak dağılma sürecine girmiştir. Savaş sonucunda 24 Temmuz 1923'te Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devletleri ile Türkiye Devleti arasında İsviçre'nin Lozan şehrinde barış antlaşması imzalanmıştır. Lozan Antlaşması Türkiye Cumhuriyeti'nin Misakı Milli sınırlarını belirleyen, Türkiye'yi bağımsız bir devlet olarak tanıyan ve bunu uluslararası planda tescil eden belgedir. Bu nedenle Lozan Antlaşması, Türkiye devletinin kuruluş belgesidir.

Antlaşmanın 3. bölümündeki 37. maddeden 44. maddeye kadar ‘Azınlıkların Korunması’ konu edinmiştir. Bilgi edinme amacıyla bunlardan birkaç tanesi aşağıda verilmiştir:

Madde-37: Türkiye, 38’den 44’e kadar olan maddelerde musarrah ahkâmın kavanini asliye şeklinde tanınmasını ve hiçbir kanun hiçbir nizam ve hiçbir muamelei resmîyenin bu ahkama münafî veya muarrız olmamasını ve hiçbir kanun, hiçbir nizam ve hiçbir muamelei resmîyenin ahkâmî mezku-reye ihrazi tefevvuk etmemesini taahhüt eder.

Çağdaş Türkçesi: Türkiye, 38. maddeden 44. maddeye kadar olan maddelerin kapsadığı hükümlerin, temel yasalar olarak tanınmasını hiçbir kanun, hiçbir yönetmeliğin/tüzüğün ve hiçbir resmi işlemin bu hükümlere aykırı ya da bunlarla çelişir olmamasını ve hiçbir kanun, yönetmelik/tüzük ve hiçbir resmi işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmasını yükümlenir/taahhüt eder.

Madde-38: Türkiye Hükümeti, tevellüt, milliyet, lisan, ırk, veya din tefrik etmeksizin Türkiye ahalisinin kaffesine hayat ve hürriyetlerince himaye-i tamme ve kamile bahşetmeği taahhüt eder.

Türkiye’nin bütün ahalisi intizam-ı am ve adab-ı umumiye ile gayrı kabili telif olmıyan her din, mezhep veya itikadın gerek umumi ve gerek hususi surette serbest-i icrası hakkına malik olacaklardır. Gayrı müslim akkâliyetler, bütün Türk tebaasına tatbik edilen ve Türkiye Hükümeti tarafından müdafaai millîye veya intizamı ammın muhafazası için memleketin her tarafında veya bir kısmında ittihaz edilen tedabir mahfuz kalmak şartıyla, serbesti-i seyrüsefer ve hicretten tamamiyle istifade edeceklerdir.

Çağdaş Türkçesi: Türk Hükümeti, Türkiye’de oturan herkesin doğum, bir ulusal topluluktan olma/milliyet, dil, soy, ya da din ayrımı yapmaksızın hayatlarını ve özgürlüklerini korumayı tam ve eksiksiz olarak sağlamayı yükümlenir.

Türkiye’de oturan herkes, her dinin, mezhebin ya da inancın kamu düzeni ve genel ahlaka aykırı olmayan gereklerini, ister açıkça ister özel olarak, serbestçe yerine getirme hakkına sahip olacaktır.

Müslüman olmayan azınlıklar, bütün Türk vatandaşlarına uygulanan ve Türk Hükümeti tarafından milli savunma ya da kamu düzeninin korunması için, ülkenin tümü ya da bir parçası üzerinde alınabilecek tedbirler saklı kalmak şartıyla, dolaşım ve göç etme (yerleşme) hakkından tam olarak yararlanacaklardır.

Madde-39: Gayrı müslim akkaliyetlere mensup Türk tebaası, müslumanların istifade ettikleri aynı hukuku medeniye ve siyasiyeden istifade edeceklerdir. Türkiye’nin bütün ahalisi, din tefrik edilmeksizin kanun nazarında müsavi olacaktırlar.

Din, itikat veya mezhep farkı hiçbir Türk tebaasının hukuku medeniye ve siyasiyeden istifadesine ve bilhassa hizmeti umumiyyeye kabulüne, memuriyete ve meratibe nailiyyetine veya muhtelif mesaliki ve sanayii icra etmesine bir mania teşkil etmeyecektir.

Herhangi bir Türk tebaasının gerek munasebat-ı hususiye veya ticariyede, gerek din, matbuat veya her nevi neşriyat hususunda ve gerek içtimaat-ı umumiyyede her hangi bir lisanı serbestçe istimal etmesine karşı hiçbir kayıt vazedilmeyecektir.

Lisan-ı resmi mevcut olmakla beraber, Türkçe’den gayrı lisan ile mütekellim bulunan Türk tebaasına mehakim huzurunda kendi lisanlarını şifahi surette istimal edebilmeleri zımnında teshilat-ı münasibe ibraz olunacaktır.

Günümüz Türkçesi’ne göre maddelerin içeriği: Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşları, Müslümanların yararlandıkları aynı yurttaşlık/medeni hukuk ve siyasal haklardan yararlanacaklardır. Türkiye’de oturan

herkes din ayrımı gözetilmeksizin kanun önünde eşit olacaklardır. Din, inanç ya da mezhep farkı, hiçbir Türk vatandaşının yurttaşlık haklarıyla/medeni haklar, siyasal haklarından yararlanmasına ve özellikle kamu hizmet ve görevlerine kabul edilme, yükselme, onurlanma ya da çeşitli mesleklerde ve iş kollarında çalışmasına, sanayi ile uğraşmasına engel olmayacaktır.

Bütün Türk vatandaşlarının, gerek özel gerek ticari ilişkilerinde, din, basın ve her çeşit yayın konusunda ve açık toplantılarda dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır. Resmi dil mevcut olmakla birlikte, Türkçeden başka bir dille konuşan Türk vatandaşlarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri için uygun kolaylıklar sağlanacaktır.

Bu antlaşmadan anlaşılan; Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan bütün gayrı Müslimler yani Müslüman olmayanlar azınlık olarak kabul görülmüştür. Süryaniler de bu kapsam içine girmektedir. Bunun en güzel kanıtı da, 1928 yılına kadar Mardin Kırklar Kilisesi bünyesinde bir Rüştîye Okulunun eğitim ve öğretim yapmasıdır. Okulun kapatılma nedenine ilişkin resmi belgelere dayanacak bir bilginin elimizde olmayışından dolayı yaşlıların sözlü anlatımlarına dayanarak edindiğimiz bilgileri ‘Mardin’deki Kiliselerin Ve Manastırların Tarihi’ adlı eserimizde vermiştik.³²³

Ancak Cumhuriyetin ilanından 4 ay sonra Tevhidi Tedrisat/Öğretimin Birleştirilmesi kanunu ile başlayan reform çabaları sonucunda 3 Mart 1924 tarihli ve 430 sayılı bir genelge yayınlanmıştır. Tedrisat konusuyla ilgili 26 Eylül 1925 tarihinde ve 3865 sayılı ikinci, bunlara ilavetten de 7 Şubat 1926 tarihinde Tedrisatla ilgili üçüncü bir genelge daha

³²³ Mardin’deki Kiliselerin ve Manastırların Tarihi, P. Gabriyel AKYÜZ, Türkçe, 1998, shf.

yayınlanmıştır.³²⁴ Çıkarılan kanunun amacı, maarif okulları ile cemaat okulları arasındaki farklı tedrisat sisteminin ortadan kaldırarak laik öğretim sisteminin gerçekleştirilmesidir. Peş peşe yayınlanan bu genelgelerde yeralan yönetmelik ilkelerini yerine getiremeyen azınlık ve yabancı okullarının kapatılmaları öngörülüyordu. Kırklar Kilisesindeki ‘Rüştîye Okulu’ genelgelerin getirmiş oldukları yönetmelik ilkelerini uygulayamaması nedeniyle mi, yoksa yaşlıların söylediklerine göre kendi özgür iradeleriyle mi kapatılmıştır? Henüz bu soruya net bir cevap bulunamamış olmasına karşın, o tarihte Süryani göçünün hız kazanması, halkın fakir ve perişan bir duruma düşmesinden dolayı okulu devam ettirme imkanın kalmamış olmasından kaynaklandığını düşünülebilir.

Yukarıda anılan tarihten iki yıl sonra yani 1930 yılında Deyrulzafaran Manastırını ziyaret eden Fevzi Paşa, ruhani yetiştirme konusunda gereken bilgileri yetkililerden aldıktan sonra kendilerine şu öneride bulunmuştur: **‘Dışarıdan bir ruhaniyi getirme şansınız olmadığı için, ihtiyacınızı içerden temin etmelisiniz’.**³²⁵ Bu olumlu öneriden cesaret alınarak Antakya Süryani Kilisesi Patriği Moran Mor İgnatios 1. Efrem Barsavm’ın 10 Mart 1949 tarihli açık mesajına binaen Deyrulzafaran Manastırında ruhani bir kursun yani bir İncil Kursunun açılması için 19 Ekim 1949 tarihinde müracaat edilmiştir. Müracaatın metnini aşağıda olduğu gibi aktarıyoruz:

³²⁴ Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar, Dr. M. Hidayet VAHAPOĞLU, 1997, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, shf. 217-8-9

³²⁵ 1954 Yılında Deyrulzafaran Manastırındaki Öğrencilerine Hitaben Yapılan Bir Konuşma, Rahip Cebraîl Allaf, Süryanice-Gerşuni Elyazması, 10 Sayfalık Bir Yazı, Değişik Kişilerin Konuşmasını İhtiva Eder, Özel Kitaplığım

“Mardin Vilayeti Yüksek Makamına

Yüce Cumhuriyetimizin içerisindeki Kadim Süryani-lerin zamana uygun bilgili keşiş ve diyakos yetiştirmek için ruhani bir kursun kurulmasına şiddetli bir ihtiyaç duyulduğundan, Mardin’e yakın Deyrulzafaran’da açmak arzusun-dayım. Gereken muamelenin ifasına ve kursun açılmasına müsaade buyurmanızı dilerim.” 19 Ekim 1949

Hanna Dolapönü
Süryani Kadim Metropoliti

Vali Bey dilekçeyi Milli Eğitim Müdürüne havale etmiş ve 21.12.1949 tarih 2971 sayılı yazı ile Metropolite cevap gelmiştir. Cevabın metni şöyle:

“Süryani cemaati için açmak istediğiniz kursun ne mak-satla ders okutulacağını, kurs masraflarının, öğretmen ücretinin ne suretle temin edileceğinin, ve bu kursa ihtiyaç gösteren ne kadar miktar Süryani cemaati bulunduğunun acele bildirmesini rica ederim.” 21.12.1949

Nazım GÜRSES
Milli Eğitim Müdürü

Gelen yazıya hemen 26.12.1949 tarihinde şu cevap verilmiş:

“Kurs; diyakos ve keşiş yetiştirmek için açılacaktır. Kursun müddeti üç yıldır. Kurs Deyrulzafaranda açılacaktır. Okutulacak dersler Türkçe ve Süryanice dilleri ve dine ait ruhani derslerdir. Kursun ve öğretmen masrafları Süryani Ka-dim cemaatine ait vakıftan ve cemaatin teberrulerinden öde-

necektir. Kursun açılmasına ihtiyaç gösteren Süryani Kadim cemaati Türkiye’de bulunan otuz bin nüfustur.

Hanna Dolapönü
Süryani Kadim Metropoliti

Bu yazının cevabı da 29.03.1950 tarih ve 748 sayı ile Mardin İli Milli Eğitim Müdürlüğünden gelmiştir. Metnini olduğu gibi aşağıya aktarıyoruz:

Mardin’e 10 km. mesafede bulunan Deyrulzafaran Manastırında Diyakos ve Keşiş yetiştirmek maksadıyla Özel bir kurs açılması hakkındaki teklifinizin Milli Eğitim Bakanlığınca incelenebilmesi için, birer nüshaları pullu olmak şartıyla üçer nüsha olarak hazırlanacak olan program ve yönetmelik tasarılarından programlarına Türk dili ve Türkçe tarihi, coğrafya, yurttaşlık bilgisi dersleri de koymak ve yönetmeliklerinin bir maddesinde de en az 18 yaşını ikmal etmiş olan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olanların kayıt ve kabul edilecekleri belirtilmek şartıyla 132 ve 133 sayılı Tebliğler dergilerinde yayınlanan Özel okullar yönetmeliğinin 11 v 12 nci maddeleri hükmüne ve ilişik kılavuzdaki esaslara uygun olarak düzenlenecek olan evrakın incelemek üzere Bakanlığımıza sunulması 14.3.1950 tarih ve Özel Okullar Müdürlüğünün 507 sayılı buyruklarından anlaşılmıştır.

Bilgi edinilmesi ve hazırlanması istenen evrakın hazırlanarak Müdürlüğümüze gönderilmesini rica ederim.

Nazım GÜRSES
Milli Eğitim Müdürü

Milli Eğitim Müdürüne cevap verilmesi için Kilisenin Yönetim Kurulu toplanmış ve bütçenin yetmezliğinden dola-

yı kursun başka bir zamana ertelenilmesine karar vermiştir.³²⁶ Bu durumda Süryaniler bir daha ne azınlık haklarını kullanabildiler ne de kullanma talebinde bulundular.

Ancak 30 Mart 1995 tarihinde Turabdin ve İstanbul Metropolitleri dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman DEMİREL'e ve Başbakan Tansu ÇİLLER'e yapmış oldukları ziyarette 27.03.1995 tarihli dilekçeyle azınlık haklarından faydalanmak için müracaatta bulundular. Bu ziyaretin konusunu Radikal Gazetesi kamuoyuna duyurmuştur. Cumhurbaşkanı'dan alınan şifahi cevap: "Geç bile kaldınız, hakkınız haktır. Valilere gereken talimat verilecektir. Müracaatınızı oraya yapın" denilmiştir. Ne yazık ki, vaat edilen talimat verilmeyince, 08.11.1995 tarihli dilekçeyle yine aynı makamlara gönderilmesine rağmen, herhangi bir netice alınamamıştır.

Umarım, T.C. AB'ye girmesiyle bu sorun kendiliğinden çözülecek ve Lozan Antlaşmasının uygulanmasına gerek bile kalmayacaktır.

Uzun yıllar Fransız mandası altında yaşayan Suriye, 1941 yılında yapılan bir referandum sonucunda bağımsızlığını ilan etmiştir. Referandum oylamasında Süryani, Fransa'nın Suriye'den çıkması yönünde oy kullandılar.

Süryaniler, Suriye Cumhuriyetinin kurucularından kabul edilip her kademesinde görev aldılar. Bu samimiyetlerinden dolayı Cezire ve Fırat Metropolitleri Mor Ustetheos Kuryakus, Cumhuriyetin Beraat nişanına layık görüldü. Aşağıda fotoğrafı görünen Beraat Nişanı içinde Arapça olarak şu bilgiler yer almaktadır:

³²⁶ Deyrulzafaranda Ruhani Kursun Açılması Hakkında Kurulan Yönetim Kurulunun Kararları, 6 Sayfalık Süryanice-Gerşuni Elyazması, Özel Kitaplığım.

**Suriye Cumhuriyeti Reisi tarafından Süryani Ortodoks
Metropoliti Ustetheos Kuryakos'a vermiş olduğu beraat nişanı.
23 Şubat 1956 tarihliidir.**

(Mühür)

Suriye Cumhuriyeti

23.2.1956

SURİYE BERAAT İSTİHKAK NİŞANI

Suriye Cumhuriyeti Reisi, Süryani Ortodoks Kilisesi'nin Cezire ve Fırat Metropoliti Mor Ustetheos Kuryakos'un iyi hizmetlerini takdir ederek, Birinci Dereceden Suriye İstihkak Nişanını vermiştir.

Şam 11 Recep 1375 - 12 Şubat 1956

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşunda Süryaniler Cumhuriyete tam destek verdiler. 1920 yılında T.B.M.M.'in açılış tö-

renine Patrik 3. İlyas katılmış ve Mustafa Kemal Paşa ile hatıra fotoğrafı çekirmiştir.

**Ankara garında Patrik İlyas Atatürk'ü
karşılarken görülmektedir. Şubat 1922**

Patrik 3. İlyas'ın Ankara garında Mustafa Kemal Paşa'yı karşılayanlar arasında olduğu resmen tespit edilmiştir. Ayrıca Patrik 3. İlyas, 1922 yılının Temmuz ayında T.B.M.M. Başkanı Mustafa Kemal Paşa'yı bizzat ziyaret etmiştir.³²⁷ 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilanı nedeniyle yine Patrik 3. İlyas'ın adına vekili tarafından kutlama telgrafı gönderilmiştir. Telgrafın fotokopisi Tumas Çerme'nin kitaplığında görülmüştür. Metni de arşiv kayıtlarımızda mevcuttur.

³²⁷ El-Mücellet-ül-Batıryarkiye, Arapça, 1. yıl, 1. sayı Nisan 1933, shf. 4-5

Devlete karşı olan bağlılığından dolayı Patrik 3. İlyas, Ulu Önder Atatürk tarafından şu sözlerle takdir edilmiştir: “Süryani Patriği 3. İlyas Şakir’in Kurtuluş Savaşı yıllarında bu yurdun çocuğu olarak saldırganlara karşı takındığı savaşçı tavır, Kurtuluş Savaşı yiğitlerinden olduğunu göstermiştir.”³²⁸ Patriğin gideceği her yerde törenle karşılanmasını emir vermiş ve 19 Mayıs 1923 tarihinde Mardin’e döndüğünde Sultan Şehmus Köyü’nden (Diyarbakır yolu üzerinde olup Mardin’den 25 km. uzaktadır) Mardin’e kadar devletin resmi töreniyle getirilmiştir.³²⁹

Süryaniler, Ulu Önder Atatürk’ün getirmiş olduğu medeni kanunun ilkelerini ve inkılaplarını tereddütsüz bir şekilde harfiyen uygulamışlardır. Özellikle Mardin’deki Süryaniler eşleriyle birlikte ruhaniler önde olmak üzere medeni kanunun getirmiş olduğu kıllık kıyafet değişikliği ilkesini yerine getirerek, çarşıya inmişler ve gövde gösterisi yapmışlardır. Yapılan bu gösteriden sonra Müslüman kesim de onları örnek alarak kılık kıyafet inkılabını yavaş yavaş uygulamaya başlamıştır.³³⁰ Süryani ruhanilerin halen fotr şapka giyme geleneği oradan gelme bir gelenektir. Çünkü Türkiye dışındaki Süryani ruhanileri fotr kullanmamaktadırlar.

³²⁸ Şanlıurfa İsotu, Selim AK, Bayrak Yayıncılık Matbaası, İstanbul, 1988, shf....

³²⁹ Röportaj: Şefik KURYO. Yaş: 87, Yer: Kırklar Kilisesi, Tarih: 03.10.1997 (Şefik’le yapılan röportajda İngilizlerin yerine Fransızların olduğu söylemiştir. Sehven söylediğini düşünmekteyim.)

³³⁰ Nusaybin Tarihi ve Civarı, Hasan Sami isminde Emekli Bir Bucak Müdürünün Anıları, Basılmamış, 1937, sh. 356, Ayrıca Hasan Sami Oltu’lu olup ve anılarını olayların görgü tanığı olarak kaleme almıştır. Mardin’deki Hristiyan nüfusunu da şu şekilde sıralamaktadır: Yıl: 1935 Süryani Kadim-Ortodoks-ların nüfusu 19770, Süryani Katoliklerin 2850, Kildanilerin 1130, Süryani Protestanların 1560, Ermeni Katoliklerin 950, Yezidiler 1960, Yahudiler 1200, Rumlar 1 kişi olarak vermiştir. 1932 yılında Mardin’de doğan Abdullahat Selim Hanavi, ancak şu an Suriye’de ikamet etmektedir. 04.02.2004 tarihinde Kırklar Kilisemizi ziyaret ettiğinde kendisiyle yaptığımız röportajda; 1949-50 yılları arasında Mardin’de Süryani Kadim 1000 aile, Ermeni Katolik 115, Süryani Katolik 105, Keldani 17, Protestan 5-6 aile olduğunu söyledi.

Süryanilerin öteden beri bir gelenek olarak almış oldukları kültürü ebediyete kadar yaşatacaklarına şüphe yoktur. İçinde yaşadıkları ülkenin sadık vatandaşları olma gayretiyle çaba sarf etmektedirler. Suriye, Irak, İran Lübnan, İsrail, Filistin, Ürdün ve diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyetinde de aynı pozisyonu korumaktadırlar. 13 Mayıs 2004 tarihinde Antakya Süryani Kadim Ortodoks Kilisesi Patriği Moran Mor İğnatiyos 1. Zekka Ayvas, Mardin’de yapılan ‘Kültürler Arası Diyalog Platformu’na Mardin Valisi Temel Koçaklar’ın resmi daveti üzerine, Mardin’i ziyaret etmiştir. Deyrulzafaran Manastırında kendisine yapılan görkemli karşılamada Süryani toplumuna seslenerek; “Bir müminin, Allah’a iyi bir mümin olabilmesi için ilkin iyi bir vatandaş olması gerekmektedir. Kendi vatanına sadık olmayan bir müminin, Allah’a da iyi bir mümin olması mümkün değildir” demiştir.

Süryaniler, ne Osmanlı döneminde ne de Cumhuriyet döneminde devlete karşı herhangi bir isyanda bulunamadılar. Tam tersine 1895 yılında Osmanlı Devleti ile Ermeniler arasında meydana gelen bir problem yüzünden Diyarbakır Valiliğine yeni atanan Enis Paşa, Mardin Mutassarıfına şifreli bir mesaj göndererek Süryani Kadim Patriği 2. Abdulmesih’in Diyarbakır’a acilen gelmesi ve Devlet ile Ermeniler arasında arabuluculuk yapmasını ister. Patrik teklifi memnuniyetle kabul eder ve kendisine tahsis edilen yol güvenliği için bir askeri birlik eşliğinde Diyarbakır’a hareket eder. Patrik, üzerine düşen görevi yerine getirdikten sonra bu samimi girişimlerinden dolayı devlet nezdinde büyük bir itibar kazanmış olur. Patrik 2. Abdulmesih, 09.11.1316/1907 tarihinde Dar-ul-Saadete/İstanbul’a giderek iki kez Sultan Abdulhamid Han ile görüşür. Sarayda onuruna yemek verilir, Devletin fahri Nişanına layık görülür ve kendisi için özel Fermanlar düzenlenir. Dar-ul-Saadet’te kaldığı sürede devletin resmi konuğu olarak

muamele görür ve gittiği her yere resmi törenle karşılanırdı.³³¹

Ne gariptir ki; Süryaniler, Osmanlı Devletinde gördükleri itibarı, Türkiye Cumhuriyetinde pek görmediler. Çünkü diğer Hristiyan cemaatlerle eşdeğer görüldüler ve aynı muameleye tabi tutuldular. Ne birinci sınıf vatandaş olabildiler, ne de azınlık haklarından faydalanabildiler. Lozan Antlaşmasının 39. maddesine göre; birinci sınıf vatandaş olmaları gerekirken, çok acıdır ki bir türlü birinci sınıf vatandaş olamadılar. Bu durum halen geçerliliğini korumaktadır. Örneğin; herhangi bir azınlık grubuna mensup olanlar, ordu, emniyet, MİT'te çalışmıyor, kamu kurumlarının yönetiminde görev alamıyor. Bu uygulamanın Süryanilerin Türkiye'den göç etme nedenlerinden biri olduğunu düşünüyorum.

Gerçeği söylemek gerekirse Süryaniler, ancak son yıllarda diğer Hristiyan gruplardan ayırt edilmeye ve kendilerine gereken önem verilmeye başlandı. Son yıllarda Türkiye'nin değişik üniversitelerinde Süryaniler hakkında değişik konuları içeren Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora çalışmaları öğrencilere ve araştırmacılara verilmektedir. Süryani nüfusunun Türkiye'de az kalmasına rağmen, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan bu yana Süryanilerin en rahat yaşadıkları dönem bu olsa gerek. Süryaniler açısından oldukça sevindirici olan bu yaklaşım, Türkiye'de Süryani tarihinin yeniden ele alınacağını da ipuçlarını vermektedir. Bu güzel yaklaşımın, iyileşmelerin ve iyimser davranışların daha da iyiye gideceğini umut etmekteyiz.

³³¹ Süryani Ortodoks Kilisesi'nin Patriklerin Özgeçmişi, Süryanice-Gerşuni, Elyazması, 1904, shf. 37-47, No: 101, Kırklar Kilisesi

KAYNAKÇA

1. ABDO Semir, el-Suriyun vel-Hazarat el-Süryaniye, Arapça, Dimaşk-Suriye, 1998
2. ABDULHAMİD ELHAMD Muhamed, El-Türath'ül-Süryani, Davr el-Süryan Fi Ulum El-Arabiye, Arapça, Takdim; Halep Metropolitik Çriğoriyos Yuhanna İbrahim, 2002
3. ABUL-FARAC/Bar-Ebroyo Kilisesel Tarihi, Süryanice, El-yazması
4. ADDİ Bin Yihya, Tehzip el-Ahlak, Arapça, Yayınlayan Murat Fuat Çakke, Mor Markus Manastırı Süryani Matbaası 1930
5. AK Selim, Şanlı-Urfa İsotu, Bayrak Yayımcılık Mat. İstanbul, 1988
6. AKYÜZ P. Gabriyel, Deyrulzafaran Manastırı'nın Tarihi, Resim Matbaacılık, Türkçe, 1997
7. AKYÜZ P. Gabriyel, Diyarbakır'daki Meryem Ana Kilisesi'nin Tarihçesi, Türkçe, Resim Matbaacılık, İstanbul, 1999
8. AKYÜZ P. Gabriyel, Osmanlı Devletinde Süryani Kilisesi, Mardin, 2002
9. AKYÜZ P. Gabriyel, Mardin İli'nin Merkezinde, Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi, Türkçe, 1998
10. AKYÜZ P. Gabriyel, Nusaybin Mor Yakup Kilisesi ve Nusaybin Okulu, Türkçe, Resim Matbaacılık, İstanbul, 1998

11. AKYÜZ P. Gabriyel, Süryani Müziği, Türkçe-Süryanice, Mardin, 1997, (Nimetullah Denno'nun Makaleleri)
12. AKYÜZ P. Gabriyel, Süryaniler'de Felsefik Şiirler, Türkçe, Mardin, 1997 (Rahip Bulus Behnam'ın Makalesi, Arapça)
13. ALLAF Rahip Cebrail, Deyrulzafaran Manastırındaki Öğrencilerine Hitaben Yapılan Bir Konuşma, Süryanice-Gerşuni Elyazması, 10 Sayfalık Bir Yazı, Değişik Kişilerin Konuşmasını İhtiva Eder, Özel Kitaplığım, 1954
14. ANZERLİOĞLU Yonca, Karamanlı Ortodoks Türkler, 19
15. ASS-AD Gabriel, El-Musiki el-Suriye Hıbr'ıl-Tarih, Arapça
16. ATŞİNASKİ Can Dubar, Asda-ıl-Zaman, El-Keniset Vekifah Min Ecli-l-Vucud, Rusça, Arapça Çevirisi: Doktor Gebro Lahdo, Şam-Suriye, 1995
17. AYDIN Suavi, EMİROĞLU Kudret, ÖZEL Oktay ve ÜNSAL Süha, Mardin Aşiret-Cemaat-Devlet, İstanbul, Tarih Vakfı, 2000
18. AYVAS Metropolit Zeka (Şimdiki Patrik) ve SAKA Rahip İshak (Metropolit), Sabhat'ü el-Esrar ül-Keniset el-Süryaniye, Arapça, Bağdat-İrak
19. AYVAS 1. Zeka (Patrik), Antakya Süryani Kilisesi, Türkçesi: Mor Gabriel Manastırı, 1982
20. AYVAS 1. Zekka (Patrik), Antakya Süryani Kilisesi, Arapça, Ter: R. Evgin Kaplan, Süryanice, 1989
21. AYVAS 1. Zekka (Patrik), Antakya Süryani Kilisesi, Ter: Mor Gabriyel Manastırı, Süryanice ve Türkçe, 1989
22. BARSVM Afrem, Antakya Teoloji Okulu, (Suriye ve Lübnan Metropolit, sonradan patrik) Kudüs'teki Süryani Mor Markus Manastırı'nın Matbaası, Arapça, 1930
23. BARSVM Patrik Efrem, Berule Bdire, Hal Mardutho Dyulfone Süryoye, Süryanicesi: Metropolit Hanna Dola-bani

24. BARSVM Patrik İğnatiyos 1. Efrem, Kithar el-Kulup, Arapça, Cune Matbaası, 1954
25. BARSVM Rahip Efrem, Nüzhet el-İdhan, Fi Tarih Deyrulzafaran, Arapça, Deyrulzafaran Süryani Matbaası, Mardin, 1917
26. BAR-ŞUŞAN, Liturji/Anafura/Ayin Program Kitabı, Tur-Lübnan Metropolit Mor Theofilos Corc Saliba, 2003, Süryanice ve Arapça
27. BEHNAM Bulus Ğriğoriyos, Tahkikat Tarihiye Lığaviye, Fi Hukul el-Luğat ıl-Samiye, Arapça, 1953
28. BEHNAM Bulus Ğriğoriyos, Theodora, Arapça, Türkçesi: Horiepiskopos Samuel Akdemir, İstanbul, 1993
29. BEHNAM Met. Bulus, Lisan el-Maşrak, Arapça, İttihat Matbaası, Musul, 1946
30. BEHNAM R. Bulus, Lisan-el-Maşrak Dergisi, Arapça, Musul, Mayıs-Haziran ve Temmuz 1951
31. BEHNAM Rahip Bulus, Lisan el-Maşrak, Bar-Hadbşabo, 1. Yıl, 1-8-1946
32. BROCK Prof. Dr. Sebastian, Süryani Geleneğinde Kutsal Kitap, Türkçesi: Circis Bulut, Zafer Matbaası, İstanbul, Mayıs 2000
33. BRUCE PROF F.F., İNCİL Nasıl Yazıldı, D.D. F.B.A. İngiltere Manchester Üniversitesinin Kutsal Kitap İnceleme ve Yorumu Kürsüsünde Rylands Profesörüdür. Çevirmen: Yakup Yazman, 1983
34. Ceram C. W., Tanrıların Vatanı Anadolu, Türkçesi: Esat Nermi Erandar, 1994
35. DAVUD Huri Yusuf el-Süryani, Fi-Usul-el-Nahaviya, 2. cilt, Musul, Domanikiler Rahiplerin Manastırı, Arapça
36. DOLABANİ Hanna, Rahip, (sonradan Mardin Metropolit 1947-69) Antakya Süryani Ortodoks Kilisesinin Patrikler Tarihi, 1929, Ureşlem/Kudüs, Süryanice, Hollanda Baskısı, 1990

37. DOLABANİ Met. Hanna, Süryanice, Elyazması Notları
38. Dolabani Met. Hanna, Habobo Dmafsah, Salah'taki Mor Yakup Manastırı'nın Tarihi, Süryanice, 1966, Lübnan Patriklik Matbaası, 1973
39. DOLABANİ Met. Hanna, Mağıtbonutho Dhumro Kadišo Dmor Gabriyel, Süryanice, Hikmet Matbaası, Mardin, 1959
40. DOLABANİ Metropolit Hanna'nın Elyazmasından Tarih İle İlgili Önemli Notlar
41. DOLABANİ Mor Filüksinos Yuhanon, Fuitutho, (Tekritli Rahip Antun Ritur'un 'Rhitrutho' Adlı Eseri Ve P.Gabriyel Kardahe'nin Eserinden Derlemiştir) Kudüsteki Mor Markus Manastırı, Süryanice Elyazması, 1927
42. DOLABANİ R. Hanna, Baardanli Mor Yakup, Arapça, Bivins-İris-Arjantin, Süryani Matbaası, 1942
43. DOLABANİ Rahip Hanna, Mağıtbonutho dFatıryarğe Dantiyuğ dSüryoye Trisay Şupho, Süryanice, Kudüs, 1929, Hollanda'daki Süryani Mor Efrem Manastırındaki Bar-Ebroyo Süryani Matbaası Baskısı, 1990
44. EDMAN Irwin, Sanat ve İnsan, Türkçesi: OĞUZKAN Turhan, M.E.B. Yayınları İstanbul, 1991
45. Elçilerin İşleri 4:21-34
46. EL-HAZIN VEHİBE Şeyh Nesib, Min-el-Samiyin ilel-Arap, Dar Mektebet el-Hayat, Beyrut, Arapça
47. El-Hikmet Dergisi, Mucelle Diniye Edebiye Tarihiye İhbariye, Mor Markus Süryani Matbaası, Kudüs, 1931
48. El-Hikmet Dergisi, Süryani Mor Markus Manastırı, Arapça, Kudüs, 1929
49. El-Mucellet 11-Batıryarkiye el-Süryaniye, Arapça, Şam-Suriye, Sayı 197-198, 2000
50. El-Mucellet 11-Batıryarkiye el-Süryaniye, Arapça, Mor Markus Manastırı, Kudüs, 1933, Sayı: 8
51. El-Mucellet 11-Batıryarkiye el-Süryaniye, Arapça, Mor Markus Manastırı, Kudüs, Sayı 9, 1937

52. El-Mucellet 11-Batıryarkiye el-Süryaniye, Arapça, Mor Markus Manastırı, Kudüs, Sayı 10, 1935,
53. El-Mucellet 11-Batıryarkiye El-Süryaniye, Arapça-Süryanice, Haziran 1995,
54. El-Mucellet 11-Batıryarkiye, (Patrik Efram'a ait bir makale) Arapça, Şam- Suriye 1969,
55. El-Mucellet 11-Batıryarkiye, Arapça, Ekim, 1969
56. El-Mucellet 11-Batıryarkiye, Arapça, Şam, Sayı 24, Nisan 1983,
57. El-Mucellet 11-Batıryarkiye, Arapça-Süryanice, Şam-Suriye, 1995
58. El-Mucellet 11-Batıryarkiye, Arapça-Süryanice, Şam-Suriye, 2000
59. El-Mucellet 11-Batıryarkiye, Moran Mor İğnatiyos I. Zekka Ayvas'ın Makalesi, Arapça, 19.
60. El-Mucellet 11-Batıryarkiye, Sayı 151-152, 1996
61. El-Mucellet 11-Batıryarkiye/Patriklik Dergisi, Mart 1967
62. El-Naşra el-Suryaniye Dergisi, Süryanice ve Arapça, Halep-Suriye, Mart ve Nisan 1947, Ve Usabiyos Tarihi, 68. bölüm
63. El-Naşra el-Süryaniye, Halep Süryani Ortodoks Abraşiyesi, (Ülü-lü El-Menthur'den alıntı) Arapça, Halep, Haziran ve Temmuz 1949
64. El-Naşra el-Süryaniye/Sefro Suryoyo, Arapça ve Süryanice, R. H. D. Makalesi, Ocak ve Şubat 1946, Türkçesi: P. Gabriyel AKYÜZ, 2003
65. Elyazma Kitabı, Süryanice, No: 324/9
66. ESKİ AHİT, 2. Krallar 18:26 ve İşaya 36:11
67. Eski Ahit, Mezmur 96:1
68. Eski Ahit, Sayılar 10:20 ve Levililer 25:9
69. Eski Ahit, Tekvin 10:9-11

70. FAİK Naum, Kevkab Madinho Dergisi, Süryani Okulunun Öğretmeni, Diyarbekir Vilayeti, Süryanice-Osmanlıca, 8 Nisan 1911
71. GÖKBERK Prof. Macit, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996
72. GÜLER EYÜP Selahaddin, Urfa Tarihi, Türkçe, 27 Mayıs 2004
73. GÜNALTAY Ord. Prof. M. Şemseddin, Yakın Şark Elam ve Mezopotamya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1937
74. GÜNEL Hori Episkopos Aziz, Türk Süryaniler Tarihi, Türkçe, 1970
75. HARRİES Richard and MAYR-HARTİNG Henry, Christianity Two Thousand Years, Oxford University, English, 2001
76. HAYES E. R., Urfa Akademisi, Fransızca'dan Türkçe'ye: GÜNENÇ Yaşar, Yaba Yayınları, İstanbul, 2002
77. Hekimtho Dergisi, Arapça, Deyrulzafaran Süryani Matbaası, Sayı 21, 24 Haziran 1914
78. HETO Dergisi, Yıl 1, Sayı 2, İsveç, Ağustos 1999
79. HİDİRŞAH Yakup, Belgesel İnceleme, Türkçe, Hannover, 1997
80. HİTTİ Dr. Filib, Tarih Suriye, Lübnan ve Filistin, Arapça, 2. Kısım, 1959
81. İBRAHİM Yuhanna Halep Metropoliti, Süryani Müziği, Arapça, 1996
82. İNCİL Luka, bölüm 14:26
83. İNCİL Matta, 28:18-20
84. İNCİL, Efesliler Mektubu, 5:19
85. İNCİL, Koloseliler Mektubu, 3:16
86. İNÖNÜ Ansiklopedisi, 4. Cilt, S. 219
87. İSLAM Ansiklopedisi, Cilt B, 1. Kılıç Arslan'la ilgili
88. İSLAM Düşüncesi, İkinci Baskı, 1992

89. JUCKEL Andrew, Article, English and Syriac
90. Kadim/Ortodoks İstanbul Süryani Cemaatı, ZELGE, Haber ve Kültür Dergisi, Türkçe
91. KAMİL Dr. Murat, SAHRİ EL-BÜKRE Dr. Muhammed, RÜŞDİ MUHAMMED Dr. Zekiye, Tarih el-Edeb el-Süryani, Arapça Kahira-Mısır, 1974
92. KAPLAN Zekai, Dini Musiki Dersleri, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1991
93. KARTMİNLİ RAHİP VE URFALI MEÇHUL TARİHİ, Mağtabzabne Dabrito, dHal Şarbe Holmonoye u-Hitonoye, Süryanice, Mor Efrem Süryani Matbaası Baskısı, Hollanda, 2004
94. KAŞA Süheyl, Tekrit Hazirat el-Keniset ül-Süryaniye, Cebel-Lübnan Metropolit Teofilos Corc Saliba'nın Takdimi, Beyrut, 1994
95. Katf el-Zuhur/Ras'ul-Ayn İle Derlenme Bir Tarih, Süryanice Elyazması, Gerşuni, Özel Kitaplığı, 1942
96. KESER Elif, Turabdin Süryani Ortodoks Dini Mimarisi, Türkçe, İstanbul, Resim Ofset, 2002
97. KİLİSE TARİHİ, Süryanice Kitap, Elyazması, No: 217/7
98. KİRAZ Antun George, Comparative Edition of the Syriac Gospels, S.C.P.H. Versions, Matthew, E.J. BRILL, 1996
99. KUMEYR Y. İslam Felsefesinin Kaynakları, Türkçesi: Fahrettin Olguner, Dergah Yayınları Çağdaş
100. KÜRKÇÜOĞLU Yrd. Dç. A. Cihat, İnançlar Diyarı Şanlı Urfa ve Yolların Buluştuğu Yer Harran, Şanlı Urfa Valiliği Kültür Yayınları
101. MANGANO Papaz Alfunsus, Melfono Narsay'ın Şiirleri, Süryanice, Cilt.1, Musul, Domikiler Matbaası, 1905
102. MESİHSEL GENEL EĞİTİMİ, Süryanice Elyazması, Gerşuni, N0: 220/2, 1902
103. Meydan Lourose, Süryanilerle İlgili Bölüm

104. MOR DENHO Süryani Nasturilerin Cathliki/Katulikosu, Uzun Bir Şiir Makalesi, Mor Efrem'in Şiir Ölçüsüne Göre, Süryanice, Elyazması, 1928, Özel Kitaplığı
105. Mor Efrem'in Yaşam Öyküsü, Elyazma Kitabı, Süryanice, No: 256/8, 1671
106. MOUSLİMANİ Marwan, Palmyra, Art and Architectur, 50 Color Photos, 6 Languages
107. MŞİHO ZĞO Tarihi, Süryanice, Elyazması, 216/7
108. MUHAMMED BİN-ÖMER el-MEDAİNİ'nin Eseri, Birinci Bölüm
109. MURŞİD EL-TALİBİN Ve Kitab ül-Mukaddes el-The-min, Arapça, Beyrut, 1. baskı 1869, 2. Baskı 1887
110. NESİB Şeyh Ve EL-HAZİN Heybe, Samilerden Araplara, Menşurat Dar Mektebet El-Hayat, Arapça, Lübnan
111. ORTODOKS Süryani Kilisesi'nin Patriklerin Özgeçmişi, Süryanice-Gerşuni, Elyazması, No:101, Kırklar Kilisesi, 1904
112. Öz Hikmet Dergisi, Türkçe ve Süryanice, Mardin Süryani Matbaası, Sayı 8/80, 7. Yıl, Ekim 1953
113. Patriklere Ait Kanunlar Kitabı, Süryanice, Elyazması, No: 323/9
114. Patriklik Dergisi, Arapça, Metropolit Hanna Dolabani'nin Makalesi Sayı: 61, 7. Yıl, Kasım 1967
115. Patriklik Dergisi, Arapça, Sayı 68, el-Kalem vel-Davat, Şam, Haziran 1969
116. Patriklik Takvimi, Küfa'daki Hıristiyan Yerleri, Muhammed Said Tarih Eserinden Alıntı Yapılmıştır, 17 Şubat 2002
117. PAUL Dr. Babo, Kaddis Min-Bağdede, İngilizce, Kirela-Hindistan, Arapçası ve Dipnotları: P. Süheyl Kaşa, Irak, Yayımcısı: Metropolit Corc Saliba, Beyrut, 2001

118. RABO Mikail (Süryani Patriği), Vakayinamesi, Anadolu Türk Tarihi Menbalarından; İsmail Hami Danişmend, Türkçe, 1940
119. Röportaj: Sultan Şeyhmus Vakıf Müdürü, Yer: Mardin Kırklar Kilisesi,
120. Röportaj: Şefik KURYO. Yaş: 87, Yer: Kırklar Kilisesi, 03.10.1997
121. SAKA Metropolit İshak, Keniseti El-Süryaniye, Şam, Arapça, 1985
- SAMİ Hasan, Nusaybin Tarihi ve Civarı, Emekli Bir Bucak Müdürünün Anıları, Basılmamış, 1937
122. SARIKAVAK Yrd. Doç. Dr. Kazım, Düşünce Tarihinde Urfa ve Harran, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997
123. SAVME GABRİYEL Abrohom ve Oğlu Besim, Mar-dutho Dsuryoye Dmusiki, 10. Bölüm, Süryanice Elyazması, San-Polo-Brezilye, 1989
124. SEGAL J. B., Edessa 'The Blessed City' Arapça'ya Çeviren: Yusuf İbrahim Cabra
125. Shoeshoto/Suryoyo Dergisi, Gabriyel Büyük'ün Makalesi, Nisan, Mayıs, Haziran ve Temmuz Sayısı 1990
126. Suruçlu Mor Yakub'un Şiir Kitabı, Süryanice, Elyazması, Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi, 1902 Yunan Yılı (1591 Miladi), Rahip Vanis Tarafından İstinsah Edilmiştir.
127. Süryani Patriklik Dergisi, Arapça, 1. yıl, 3. Sayı, Haziran 1933
128. Süryani Patriklik Dergisi, Arapça, 4. Yıl, 8. Sayı, Ekim 1937
129. Süryani Patriklik Dergisi, Kudüs'teki Mor Markus Manastırı, Arapça, Sayı 1, Ocak 1938
130. Süryani Patriklik Takvimi, Arapça, Şam- Suriye, 3 Aralık 2002

131. Süryani Şiir Kitabı, Met. Hanna Dolabani'nin Elyazması, N0: 144/5, (Bu önemli şiirleri değişik kitaplardan toplayarak bir cilt haline getirmiş) 1915
132. Süryanice Elyazması, Kitap, No: 842,
133. Süryanice-Gerşuni Elyazması, 220/7 Nolu Kitap, Maronilerle İlgili Makale, 1902
134. Süryanilerin Bilinmeyen Tarihine Notlar Makalesi, Basılmamış, (Ayhan Hoca, Balıkesir) Türkçe, Özel Kitaplığım
135. ŞEYHO Levis, Şuara'un Nasraniyye, Cilt I. Arapça, Hıristiyanlığın Meşhur Tabipleri Makalesi
136. Tarih II, Orta Zamanlar, T. T. T. Cemiyeti Tarafından Yazılmıştır, İstanbul, 1933
137. Tarih Kitabı,
138. TEKİN Prof. Dr. Talat, Tarih ve Toplum Dergisi, Süryani Alfabeti ile Türkçe Kitabeler, Sayı 2, Şubat 1984
139. TEVFIK Şadiye Hafız'ın Doktora Çalışması, Dirasat Süryaniye, Ehlül Kahf, Arapça, Külliyyetü El-Adab, Kahire Üniversitesi, 1993
140. The British Library BIBLES, English, 1999
141. TİRAZİ Filip Di, Asr-El-Süryan El-Zehebi, Arapça Linutip Mat. Halep, 1991
142. TUMA Rahip, Harput, Siverek, Gerger, Adıyaman, Şiro Ve Köylerinden Tarihi Bilgiler, (Diyarbakır'a bağlı Erzoğlu Köyündendir) Yazıtları istinsah eden Rahip Butrus, 1911
143. TUMA Yakup 3. Patrik, El-Vesaik El-Süryaniye, El-Şuhada El-Himyeriyun El-Arap, Arapça, 1966, (Mor Şemun; Ğasasına Kralları ve Kral Numan M.S. 524 yıllarında Hira Şehrinde Yaşamaktaydı)
144. TUMA Yakup Severiyos, (Beyrut ve Şam Metropolit, Sonradan Patrik 3.Yakup) Tarih el-Keniset ül-Süryaniye el-Antakiya, Arapça, Hollanda Baskısı, 1989
145. Türk Hava Yolları Dergisi, Ekim 2000

146. ÜLKEN ZİYA Ord. Prof. Hilmi, Uyanış Devirlerinde Tercümenin Yolu, İstanbul, Ülken Yayınları, 1997
147. VAHAPOĞLU Dr. M. Hidayet, Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997
148. YAKUP 3. Antakya Süryani Kilisesi Patriği, El-Şuhada el-Hümyariyun ül-Arap, el-Vasaik el-Süryaniye, Arapça, Şam-Suriye, 1966
149. Yönetim Kurulunun Kararları, Deyrulzafaran'da Ruhani Kursun Açılması Hakkında, Süryanice-Gerşuni Elyazması, Özel Kitaplığım
150. YÜCEL İrfan, Peygamberimizin Hayatı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 9. Baskı, Ankara, 1999